

Department of Public Instruction.

THE
SHADBHÂSHÂCHANDRIKÂ
OF
LAKSHMÎDHARA

WITH

A Critical Notice of Manuscripts, Introduction, Critical
and Explanatory Notes with Appendices of the
Sutras in order, Paradigms of Forms, &c

BY

RÂO BAHÂDUR

KAMALÂS'ANKAR PRÂNAS'ANKAR TRIVEDI, B. A.,

HONORARY FELLOW OF THE UNIVERSITY OF BOMBAY AND
RETIRED PRINCIPAL P. R. TRAINING COLLEGE,
AHMEDÂBÂD

First Edition

Copies 500

(Registered for copyright)

1916

(All rights reserved)

Price 7½ Rupees.

SOLD AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, BOMBAY

Bombay Sanskrit and Primit Series No LXXI

Printed by Ramchandra Yesu Sbedge at the Nurrayagar Press
23 Kolhat Lane Bombay

Published by Government Central Press Bombay

श्रीः ।

पङ्भापाचन्द्रिका

श्रीमल्लक्ष्मीधरप्रणीता

राजनगरस्थशिक्षकशिक्षणालयस्य राजकीयसेवानिवृत्तेन
मुख्याधिकारिणा मुम्बापुरीस्थविश्वविद्यालयस्या-
कार्यवाहकयशस्करपारिपद्यपदं प्राप्तेन राव-
बहादुरेति मानपदोपेतेन वी ए इत्यु-
पाधिधारिणा त्रिवेदीत्युपाभिधेन
प्राणशंकरतनूजेन कमलाशंकरेण
सशोधिता

स्वनिर्मिताङ्गलभापाभूमिकाटिप्पणीभ्यां च
समन्विता ।

सा च

मुम्बापुरीस्थराजकीयग्रन्थमालाधिकारिणा

शाके १८३७ वःसरे १९१६ ख्रिस्ताब्दे

प्राकाश्यं नीता ।

प्रथमावृत्तिः ।

मूल्यं सार्धं रूपकसप्तकम्

(प्रायस्याम्य विषये गवःप्रधिरात्रा रात्रदीयप्रपदादाधिकारिणादेव)

पद्भाषाचन्द्रिकाया विषयानुक्रमणी ।

	PAGES.
Critical Notice of the Mss	1- 2
Introduction	3-18
	पृष्ठानि
मङ्गलाचरणम्	१
कविब्रह्मकीर्तनम्	२-३
भाषाप्रभाग	४-५
भाषाविनियोग	५
शास्त्रोपोद्धातप्रक्रिया	६-११
संज्ञावतार	११-१३
प्राकृतप्रक्रियाविभाग	१३-२४६
सन्धिप्रकरणम्	१३-२१
युवन्तविभाग	२१-१८४
अजन्तपुलिङ्गा	२१-९७
अकारान्ता	२१-८५
अकारान्तनामगयानामानि	२१-३०
अकारान्तेषु केषुचित् संयुक्तादेशवत्सु विशेषा (द्वित्वविधि)	३०-६१
द्वकारस्यादेशा	६१-६४
उकारस्यादेशा	६४-६६
ऋकारस्यादेशा	६६-६८
एच आदेशा	६८-७१
कवर्गस्यादेशा	७२-७४
चवर्गदेशा	७४
टवर्गदेशा	७४-७५
णवर्गदेशा	७५-७९
पवर्गदेशा	७९-८०
सकारारिपणादशा	८०-८५
शास्त्रान्ता पुलिङ्गा	८५-८६
द्विकारान्त पुलिङ्गा	८६-८८
द्विकारान्तेषु विशेषा	८८-९३

इकारान्ता पुलिङ्गा	९३
उकारान्ता ऊकारान्ताथ पुलिङ्गा	९२-९५
ऋकारान्ता पुलिङ्गा	९७-९६
एकारान्ता औकारान्ताथ पुलिङ्गा	९६-९७
अवन्ता स्त्रीलिङ्गा	९७-१०९
आकारान्ता	९७-९९
आकारान्तेषु विशेषा	९९-१०२
इकारान्ता विशेषाथ	१०२-१०४
ईकारान्ता	१०४-१०५
इकारान्तेषु विशेषा	१०५-१०७
उकारान्ता ऊकारान्ताथ	१०७-१०८
ऋकारान्ता	१०८-१०९
ऐकारान्ता औकारान्ताथ	१०९
अजन्तनपुमकलिङ्गाः	१०९-११५
आकारान्ता	१०९-११०
आकारान्तेषु विशेषा	११०-११४
आकारान्ता इकारान्ता उकारान्ता	
ऊकारान्ता ऋकारान्ता ऐकारान्ता	११४-११५
औकारान्ताथ	
अप्रत्ययाने विशेष	११५
ह्रस्वता पुलिङ्गा	११५-१३०
ह्रस्वता स्त्रीलिङ्गा	१३०-१३५
ह्रस्वन्ता नपुंसकलिङ्गा	१३५-१३६
युष्मच्छब्द	१३७-१४०
अस्मच्छब्द	१४०-१४३
अध्ययानि	१४४-१५१
अव्ययेषु केषुचिद्विशेषा	१५१-१५६
तद्धितादेशा	१५७-१६१
कनिचिद्विभक्तयथा	१६१-१६३
निपाता	१६३-१८४
परइत्तादय	१६३-१६९
गोणादय	१६९-१७२
गहिआदय	१७२-१७५

पुत्राद्यादय	१७५-१८४
तिङन्तप्रक्रिया	१८५-२४६
लकाररूपाणि	१८५-१९३
केपुचिद्धानुषु विशेषा धात्वादेशाश्च	१९३-२२५
भावकर्मप्रक्रिया	२२५-२२९
भावकर्मणोर्धातूनामागमादेशा	२२९-२३३
गिचि रूपनिर्णय	२३३-२३६
कतरि-भावकर्मणो	२३६-२३९
गिचि धात्वादेशा । क्यजन्तन्यपन्तयोर्विशेषा ।	२३९-२४६
पौरुषेयीभाषाप्रक्रिया	२४६-२५२
अजन्ता	२४६-२४८
हल्न्ता	२४८-२४९
अध्वयेषु विशेषा	२४९-२५९
तिङन्ता	२५१-२५२
मागधीभाषाप्रक्रिया	२५३-२५६
सुबन्तविभाग	२५३-२५९
तिङन्तप्रक्रिया	२५५-२५६
पैशाचीभाषाप्रक्रिया	२५७-२६१
सुबन्तविभाग	२५७-२६०
तिङन्तप्रक्रिया	२६०-२६१
सूक्तिकापैशाचीभाषाप्रक्रिया	२६२-२६३
अपभ्रंसभाषाप्रक्रिया	२६४-२८३
सुबन्तविभाग	२६६-२८६
अजन्ता पुत्रिज्ञा	२६४-२७०
अजन्ता स्त्रीलिङ्गा	२७०-२७१
अजन्ता नपुमकलिङ्गा	२७१-२७२
हल्न्ता पुत्रिज्ञा	२७२-२७४
हल्न्ता स्त्रीलिङ्गा	२७४-२७५
हल्न्ता नपुमकलिङ्गा	२७५-२७६
गुमदरुचिदा	२७७-२७८
धात्वेषु विशेषा	२७८-२८२
लक्ष्येषु विशेषा	२८२-२८३
तिङन्तप्रक्रिया	२८४-२८६

Notes on the Śaṅkṣhābhāṣāchandrikā	297-393
1 Appendix containing Sūtras in an alphabetical order	1- 18
2 Appendix containing Sūtras in order	19- 56
3 Appendix containing an alphabetical list of Prakṛita words occurring in the text with their equivalents in Sanskrit	57- 94
4 Appendix of Avyayas alphabetically arranged	95- 97
5 Appendix of Nipātas alphabetically arranged	98-108
6 Appendix containing Parvils of Forms	109-140
7 Appendix containing illustrations of the Aya lbraṃsa	141-181
8 Appendix containing variations in the Readings of a MS designated V	182-202
9 Appendix of Proper Names occurring in the text Alphabetically arranged	203
Addenda and Corrections	204-215

Critical Notice of the Manuscripts of Shadbhâshâchandrîkâ

The present edition of the Shadbhâshachandrika is based upon the following manuscripts —

1 A copy of a manuscript in the Government Oriental Mss Library, Madras. It was kindly arranged for me by my friend P Varadachâri, librarian. It consists of 92 pages with 32 lines on an average per page. It is in Telugu characters and was purchased at Tiruppattura, in the Salem district. The name of the owner is not known. It is a paper Ms. written on European paper. It is designated M.

2 A copy of another Ms. received from the same place. It is also in Telugu characters. It contains 128 pages with 25 lines on a page. It is written on foolscap paper. It is designated M₁.

3 A copy of a Ms. from Mysore, received through my friend A Mahâdeva Sâstri Esq., Curator, Oriental Mss. Library of Mysore. It is complete and correct and in Telugu characters. It is designated My.

4 A copy of a Ms. received from Vizagpattam through my friend S P V Ranganatha Swâmi of Ârshî press editor of the 'Granthapradarsani'. It is rather incorrect and in Granth characters. It is designated R.

5 A copy of a Ms. of the work, obtained from the Tanjore Palace Library. It consists of 111 leaves and has on an average 6 lines per page and 56 letters per line. It is in Telugu characters and is about 200 years old. It is a palm leaf Ms. It bears No 9982 in the Library. Another Ms. in the Library, No. 9983, is very old. No 9982 is a copy of it. The Ms. is incomplete. It is designated T.

6. A printed edition of the same work in Telugu characters. It is printed in Mysore in 1886. It is designated 1 P.

7. Besides the above I secured a copy of a Ms of Trivikrama's Vyātti from Mysore through my friend V. Maladeva Sāstri B. A. It is a complete Ms giving Trivikrama's commentary on all the three Adhyāyas. This has become very useful to me in deciding correct readings in the text, in giving a complete list of the Sūtras in order and in writing notes.

Introduction.

Shadbhashâchandrîkâ—It is a work on Prakṛita grammar and treats of six dialects—Mahārāshṭrî or Prākṛita, Sauraseni, Magadhî, Paisâchî, Chûlikâpaisâchî, and Apabhramsa. Most of them derive their names from the countries in which they were spoken. Mahārāshṭrî was spoken in the Maharashtra or the Deccan and is described by Dandin as the best form of Prākṛita* in which excellent poetical works like the 'Setu bandha' are composed, Sauraseni was spoken in Sûrasena or the region near Mathurâ, Mâgadhî was spoken in Magadha, and Paisâchî in the Pisâcha countries which are enumerated by Lakshmidhara in the text (*Vîde* verses 29 and 30 p. 4). These countries include Nepal, Sindh, Kandhar, &c., in the north and Pândya or Madura in the south. Apabhramsa is described as a dialect of herdsmen and other low castes, not fit to be used by poets. Dandin gives it also as a general name for all corrupt languages as contrasted with Samskrîta or the polished language. It is subdivided by Mârkanḍeya in his *Prakṛitasarvasva* into three principal kinds † but Rudrata in his *Kâvyâlanakara* says that it has many divisions according to the countries in which it is spoken ‡.

Vararuchi treats of four dialects—Mahārāshṭrî, Magadhî, Paisâchî and Sauraseni. Chandas *Prakṛitlakshana* is a very small work and disposes of Apabhramsa, Paisâchikî, and Magadhîka by one Sûtra each. Hemachandra's *Prakṛita gram*

-
- * महाराष्ट्राश्रयां भाषां प्रकृतं प्राकृतं विदुः ।
सागरः सूक्तिरत्नानां सेतुबन्धादि यमयम् ॥ काव्यादश, १ ३४
- † नागरो ब्राह्मणश्चोपनागरश्चेति ते त्रयः ।
अपभ्रंशा परे सूक्ष्मभेदत्वात् पृथक् मताः ॥ प्राकृतं सर्वं, p. 3
- ‡ प्राकृतसंस्कृतमागधदिशाचभाषा-श्च सुरसेती च ।
षडोत्तं भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः ॥ काव्यालं, p. 13

mar treats of the same six dialects that are treated of in the text, though he does not designate his work by six dialects.* On a reference to Dr. Aufrecht's *Catalogus Catalogorum* three other works designated after six dialects are found—*Shabdabhāṣā chandrikā* a work bearing exactly the same name, ascribed to Bhāmakaṣi, *Shabdha hamasjari* and *Shabdabhāṣāvilantāḥarsa*. I akshmidhara mentions a work named *Shabdabhāṣā-rūpamālikā* by Durganāchārya.† Prof S R Bhāndarkar's Report of a Second Tour in search of Sanskrit Manuscripts mentions a work, entitled *Shabdabhāṣārichārī* which is described as treating of Sanskrit and five dialects. *Prakritachandrikā* of Seshakrishna treats of five dialects, Prākṛita, Sauraseni, Magadhī, Pāṇḍichika and Chūlikāparāḍchika. The sixth dialect Apabhraṃsa is noticed however but it is not treated because it varies according to the countries where it is spoken and is not found in dramatical works and through fear of prolixity §

None of the above works however treat of the Prācīti, the Avanti and the Buhlikā which according to Bharata, form three of the seven divisions of dialects and of Śābarī, Ābhīrī, Chāndālī &c. which are mentioned by him as sub-dialects.¶ Bharata describes at length the kind of characters into whose mouths respective dialects and sub-dialects are to be placed in

* Vide p. 22 of the text

† Vide p. 36 of the Report

‡ These words are used as अराराज in the work 'दीगाधिदेइवि हो म्य स्वाश्राहस्तु शस्य वा विरा ॥' and चूष्निनाशारिरे तु रस्य एते विभाषया ॥'

§ "अपभ्रंशस्तु यो मे पठ मोष ए इत्येते ।
दग्भाषारितु न्यत्वापाठ्यादावरसनात् ॥
अनलन्तोपयोगासातिप्रसङ्गमवादि ॥' प्रा० च० १०

¶ 'मागध्वनिना प्राच्या घ्रासेन्यर्पमागधी ।
बाहीका शान्तिगत्या च सप्त भाषा मकीर्तिता ॥ १७ । ४८ ॥
गवराभीरचण्डालसचरद्रविगेजा ।
हीना वनेचराणां च विभाषा नाटके रमृता ॥ १७ ॥ ४९ ॥

dramatic works.* Lakshmidhara also touches upon this subject (Vide p 5 of the text) The Prākṛitararvasya of Markandeya treats of most of these dialects. According to him there are five main divisions of dialects—Mahārāshṭrī Sauraseni, Prachyā, Āvanti, and Māgadhī. Ardhamāgadhī is included into the Māgadhī and Bāhlikī into Āvanti. He treats of these five main divisions and also of Sakāri, Chāndālī Sābarī including Ābhīri and A'udhri, Tākkī Nāgara and Upanāgara Apabhraṃs'a, and Paisāchi in 15 Pādas of his work. The treatment of Prāchyā and other dialects not mentioned by Hemachandra and other grammarians shows however, that there is not much distinction between them and principal Prakṛita dialects.

The Shadbhāshāchandrīkā consists of Sūtras of Prākṛita grammar with a commentary on them. The Sūtras are ascribed by Lakshmidhara to Vālmīki †. It does not seem hard to decide conclusively whether the Sūtras belong to Vālmīki or some one else. Lakshmidhara does not entertain the least suspicion in his mind as to their authorship but positively mentions Vālmīki as their author. This can be accounted for in either of two ways only. He must have either come across manuscripts of the Sūtras in which the name of Vālmīki as author was clearly expressed or he must have learnt that the Sūtras were traditionally ascribed to Vālmīki in which case, however he could and ought to have said 'वाल्मीकि किल सूत्रकृत्' instead of 'वाल्मीकिमूलसूत्रकृत्'. A manuscript of the Sūtras is noticed in a Descriptive Catalogue by Rāo Bahādur M. Rangāchāryā ‡. It contains two Adhyāyas only begins on fol 17 a

* मागधी तु नरेद्राणामत्त पुरनिवासिनाम् ।
 चेटाना राजपुत्राणां श्रेष्ठिनां चार्धमागधी ॥
 प्राच्या विदुषकादीना धूर्तानामप्यवन्तिजा ।
 नायिकानां सखीनां च सुरसेनाविरोधिती ॥ &c

नाट्य० २७-५०-५१

† Vide verse 15 p 3 ('वाल्मीकिमूलसूत्रकृत्')

‡ Vide No 1548, p 1083 of the Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Govt Oriental MSS Library, Madras, Vol III of 1906

of the Ms of *Yohiprāpti-lakṣhanam* * The Sūtras are the same as those commented upon by *Trivikrama*, *Lakṣmīdhara*, and *Śimharaja* † They are attributed to *Vālmīki*, author of the *Rāmāyana* Since the opening verses embody a salutation to *Vālmīki* the verses cannot be taken to have been composed by *Vālmīki* himself and the concluding portion in which the Sūtras are attributed to *Vālmīki* cannot be taken to be a decisive proof of the Sūtras being composed by the well known *Vālmīki* ‡ But *Lakṣmīdhara*'s positive statement as to the authorship of the Sūtras and the beginning and the end of the Ms. lend a strong support to the presumption that the Sūtras are traditionally believed to be the composition of a *śa*, *Vālmīki*

* *Ide* No 943, p 680 of *R. B. Rangāchārya's Catalogue* Vol. II of 1905

† The beginning being as under —

सद्यः । सिद्धिलोकात् । अतुल्यमन्यसभ्रातृशासनवत् ।
सद्यः प्रत्याहारमयी वा । मुपसादिर-वदन् ॥

The end being — वखेयान्वास । (The correct reading being क र्वादास)

वसोष्णिमशुभो । गृ(ग)हेर्निस्वारमेराहलहरवग्गादिपञ्चुभा ॥

Ide No 1518 p 1083, of *R. B. Rangāchārya's Catalogue*, Vol. III of 1906

‡ Beginning —

येन श्रीरामचरितमपिगम्य सुरार्पित ।

श्रीमद्रामायण प्रोक्तं तस्मै वात्मीरये नमः ॥

येन निर्मिता ना(गा)वध्वद्भाषाट्टमयो ण्याम् ।

विमलै स्फुरतकैस्तसै वात्मीरये नमः ॥

स्वात्मस्य काव्येन गिरा च षण्णा सृजनरत्ना कतुष प्रपत्या ।

परारोप प्रथम कवीना वात्मीकिभेन मुनिमानतोमि ॥

End — इति श्रीवात्मीरयेषु सृजेषु द्वितीयस्वाध्यायस्य पार्ष्वतुर्थे । अध्यायश्च

समाप्तः । प्राकृतव्याकरणशास्त्रमपि समाप्तम् ॥

गणोदये त्रैष्टुशने दशमे मासि विश्वके ।

अस्मिन्देशिकाचार्ये इदं शब्दानुशासनम् ॥

Ide pp 1082-83 of *R. B. Rangāchārya's Catalogue*, Vol. III of 1906

As described above, the Sūtras are commented upon by Trivikrama, Lakshmidhara and Simharāja. Trivikrama maintains the order of the Sūtras in commenting upon them. His work is therefore like the *Lās'ikāvṛitti* on the *Ashtādhyāyī* of Pāṇini. The *Prākṛitarupāvatāra* of Simharāja, edited by Dr E Hultzsch, and the *Shadbhāshāchandrīkā* of Lakshmidhara are both upon the lines of Bhaṭṭojī Dikshita's *Siddhāntakaumudī* on Pāṇini's *Ashtādhyāyī* and follow the same order in the treatment of the dialects taking them up in the order of the *Maharāshtri*, the *Sauraseni*, the *Magadhi*, the *Chūlikā*, the *Chūlikāpāisāchikā* and the *Apabhrāṃsa*, giving first declensional forms then indeclinables and finally conjugational forms. But the *Prākṛitarupāvatāra* is very brief compared to the *Shadbhāshāchandrīkā*. It explains only 575 out of 1085 Sūtras and does not mention and explain the *Ganas* at all. The *Shadbhāshāchandrīkā* explains almost all the Sūtras* gives a complete list of the *Ganas*, not omitting *Nyātas* in which even *Desya* words are included. As he says in his introductory verses, he has based his work on Trivikrama's *Vṛitti* and calls it a sort of commentary upon it†. He has consulted the works of Trivikrama, Hemachandra, and Bhāmaha and compresses in a short form in his work what is given in them all‡. The *Shadbhāshāchandrīkā* is undoubtedly an exhaustive work on *Prākṛita* grammar like Hemachandra's work.§ It gives a larger

* The Sūtras not commented upon (42 in number) are shown in an Appendix. Of these 5 are mentioned in the text, though not explained

† *Vide* verse 16 p 3

‡ *Vide* verse 22 p 4

§ Another *Prākṛita* grammar *Audāryachintāratna* of *Srutāsāgara* is said to be more extensive and explanatory than those of Hemachandra and Trivikrama. *Vide* p. 5 of 'Literary Wealth of India, Search for *Prākṛita* manuscripts (a Reprint from the Dawn Magazine) 1910, by S P V Ranganāthasvāmī of Vizagpattam. The Sūtras of *Srutāsāgara*, however, are in no way superior to those in the present text as will appear further on

number of declensional and conjugational forms than Haima grammar and includes *Desya* words also. His treatment of the Apabhramsa is full though he does not like Hemachandra give verses from Apabhramsa literature in illustration of the Sûtras.

The Sûtras are an improvement upon those of Hemachandra in as much as they are more concise on account of the use of the special *Samjads* invented therein. A comparison of the Sûtras with those of Hemachandra as given in an Appendix will show that in some cases one Sûtra corresponds to two or three Sûtras of Hemachandra * They are quoted by Kumâra

* Hemachandra.	Srutasâgara	Sûtras from the text.
(1) अन्यव्ययनस्य ॥ ८ । १ । ११ ॥ न यदुदो ॥ ८ । १ । १२ ॥	अश्रुदन्त्यव्ययनस्य ॥ १ । ९ ॥	अन्यहलोश्रुदि ॥ १ । १ । २५ ॥
(2) छुधो हा ॥ १ । १७ ॥ ककुमो ह ॥ १ । २१ ॥	छुधो हा ॥ १ । १४ ॥ ह ककुम ॥ १ । १८ ॥	ह शुल्फकुभि ॥ १ । १ । ३१ ॥
(3) छत्तपरवशपसा शपसा दीर्घ ॥ १ । ४३ ॥	दीर्घ-शपसा छत्तर्ष्य शपसाम् ॥ १ । ३८ ॥	शोर्द्धस्यवरशोर्दि ॥ १ । २ । ८ ॥
(4) ध्वनिविष्वचोह ॥ १ । ५२ ॥ १ । गवये व ॥ ५४ ॥	उर्ध्वनिविष्वचो ॥ १ । ४७ ॥	उर्ध्वनिगवयविष्वचि व ॥ १ । २ । १६ ॥
(5) णिन्योरुत् ॥ १ । ९४ ॥ प्रमासीक्षी ॥ १ । ९५ ॥	प्रवानीशुदिनाश्रुत् ॥ १ । ८० ॥	दिनीशुप्रवात्सिपु ॥ १ । २ । ४९ ॥
(6) एवपीयूषापीठविभीत कीदृशेदृशे ॥ १ । १०५ ॥ नीन्पीठे वा ॥ १ । १०६ ॥	विभीतकेदृशापीठ पीयूषकीदृशेषु ॥ १ । ८८ ॥ पीठनीटयोर्वा ॥ १ । ८९ ॥	एवपीठनीटकीदृशापीयूष विभीतकेदृशापीठे ॥ १ । २ । ५७ ॥
(7) श्रुदुदो ॥ १ । ११० ॥ पुम्भे रो ॥ १ । १११ ॥	श्रुदुदिपुरुषयोरि प्रथम द्वितीययो ॥ १ । ९३ ॥	रोर्भ्रुदुटीपुरुषयोरिट् ॥ १ । २ । ६० ॥
(8) चोपरो ॥ १ । १०८ ॥ गुरो वे वा ॥ १ । १ । ९ ॥	उपरौ वा ॥ १ । ९१ ॥ गुरुके च ॥ १ । ९२ ॥	त्वदुत् उपरिगुरुके ॥ १ । २ । ५८ ॥

svāmin, son of Mallinātha in his Ratnāpura * Mr Bhaṭṭa nātha Swamin states in his paper on Trivikrama that the Sūtras are quoted by Kātayavema in his commentary on Abhiñāna-sākuntala, but most of those quoted are from Hemachandra's work and some from the grammar of Vararuchi whom he names in some places †

Mr Bhattanatha Swamin in his paper mentioned above arrives at a decisive conclusion that the Sūtras commented upon by Lakshmidhara Simharaja, and Trivikrama are not the production of Valmiki, but that of Trivikrama himself His conclusion is based upon the following grounds. I shall give my views on each of them and show how weak it is —

* The following Sūtras are quoted there —

अनेर्विद्वन् *Vide* p 8 of my edition of the

Prataparudriya (Com S S)

जाणमुणो ञ <i>Vide</i> p 31,	”
दिहो मि० से <i>Vide</i> p 72 and p 257,	”
त्वोदवापोता <i>Vide</i> p 84,	”
न वा चयोत्वातादी <i>Vide</i> p 85,	”
वा सरथा मामि हला हले <i>Vide</i> p 86,	”
मिवपिविविविअवव्व इवार्थे <i>Vide</i> p 86	”
मइ मम मइ मइइ टसो <i>Vide</i> p 95,	”
शस्येत् <i>Vide</i> p 241,	”
पृष्ठनुत्तरपदे <i>Vide</i> p 257,	”

† “इस्व सयोगे” (१ ८४), “अव्ययी ज ” (२ २४), “सवत्र एवरामचद्रे” (२ ७९), “कगचनतदपयवा प्रायो लुङ्” (१ १७७), “अनादौ चोपादेशयो द्वित्वम्” (२ ८९), “न वा र्या य्य ” (४ २६६), “मिमोमीक्षिकोदा वा” (३ १४७), “तो दोनादौ सारसेन्यामयुत्तस्” (४ २६०) occurring on p 7 of the Com N S Press edition of 1883, are all from Hemachandra's work ‘अव्ययी ज ’ is the only Sūtra occurring in the Vālmiki Sūtras also *Vide* p 35 of the text Similarly, those on pp 9, 10, 11, 27, 35, 36 38, 97, 123, 125

“तश्नुन्तेतुम्हत्तुहत्तुवत्तुम्—इत्यादिमूत्रेण इति तुमत्तुज्जगुम्हा इति । वररुचि सुत्र च” p 47, “आश्वाक्षेप’ इति मागध्यां वररुचिमूत्रेण संतुडावाकारादेशः p 97 ‘तश्नुत्तुम्हत्तुहत्तुवत्तुम्’ is Hemachandra's Sutra ३ ९९ Vararuchi's Sūtra is ‘इति तुमोत्तुहत्तु-शब्दम्हत्तुम्मा ’ ६ ३’

In Trivikrama's Vritti on the Sūtras which is designated Trivikramadevavirachita Prākṛita Vyākaraṇa Vritti, the following three verses occur and these are taken by Mr Bhaṭṭanātha Swāmin as a decisive proof that the Sūtras are composed by Trivikrama himself —

- (1) प्रकृते ससृतात् साध्यमानात् मित्राच्च यद् भवेत् ।
प्राकृतस्यास्य लक्ष्यानुरोधे लक्ष्म प्रचक्ष्महे ॥
- (2) प्राकृतपदाद्यमाधप्राप्त्यै त्रिजद्वयमागमपुत्रिगमितताम् ।
वृत्तिर्यथायर्थसिर्च्यै त्रिजिजमणागमप्रमात् त्रियते ॥

The third verse after the end of the work in the words 'सपूर्णमिदं प्राकृतव्याकरणम्' is as under—

- (3) सप्रत्ययप्रवृत्तिमिद्वमर्दाघसूत्रमकारकं बहुविधत्रियमासदेश्यम् ।
शाब्दानुशासनमिदं प्रगुणप्रयोगं त्रिविजम जपत् मध्वमिवावमिर्जो ॥

I shall translate each of these three and show what is in my opinion meant thereby. The first means—

(1) We shall explain the characteristics, consistent with what is defined or explained in the Sūtras (consistent with what is given in the Sūtras) of those Prākṛita words which are derived from their original Sanskrit words whether in a formed (ready) or formative stage.

Mr Bhaṭṭanātha Swāmin remarks on this verse— Trivikrama says that he is composing the Sūtras himself in the verse 'देश्यमार्प च' &c* Here प्रचक्ष्महे shows that Trivikrama is the author

Now the word प्रचक्ष्महे does not occur in the verse देश्यमार्प च &c which is as under—

देश्यमार्प च रूढत्वात् स्वतन्त्रत्वाच्च भूयसाम् ।
लक्षणं वक्ष्यते तस्य सप्रदायोपबोधनं ॥

Nor does the above verse (1) प्रकृते in which the word प्रचक्ष्महे occurs show that Trivikrama is the author of the Sūtras

* Vid. M. Bhaṭṭanātha Swāmin's paper on Trivikrama and his followers in the Indian Antiquary, Vol. LI pp 219 and after (August issue of 1911)

He says he gives characteristics of Prākṛita words in consonance with the Sūtras relating to them. This evidently means that he is the author of the *Vṛitti* as stated in the verse (2) प्राकृतपदार्थ° which follows it and also in the verse

तद्भवत्समदेश्यप्राकृतरूपाणि पश्यन्तं विदुषाम् ।
दर्पणतयेभ्यमवन्तौ घृत्तिस्त्रैविक्रमी जयति ॥

which comes after verse (2) in the Prākṛitavyākaranavṛitti of Trivikrama

(2) The second verse प्राकृतपदार्थसाधप्राप्त्यै means —

For the correct (proper) success of those who wish to follow the road of their own Sūtras (Jain works on moral, social, and religious duties composed by Gautama Ganadbara and others), a commentary is composed by Trivikrama in the order of traditional Sūtras in order that they may acquire a company consisting of the sense of Prākṛita words

A few words in this verse need further explanation. In the Jain literature certain works are called Sūtras. They deal with religious and worldly subjects and are in the Prākṛita language. निजसूत्र thus means the Jain Sūtras. To the Jains like Trivikrama they are their own Sūtras. आगमक्रम means परंपराप्राप्तसूत्रक्रम, order of the Sūtras which are handed down by tradition. Trivikrama takes up the Sūtras in their serial order while explaining them. He does not know who the author of the Sūtras is but he considers them to be very old, handed down by tradition. In following a way a man requires company (सार्थ) and the sense of Prākṛita words is represented as this company, and in order that you may comprehend the proper sense of Prākṛita terms Trivikrama composes this commentary. An introductory verse which precedes verses (1) and (2) has also the word सूत्र used in the same sense viz Jain works on religious and other subjects written in Prākṛita. It is as under —

अनल्पाथस्तुभ्योच्चारशब्दस्ताहिल्यजीवितम् ।
यच्च प्राकृतमेवेति मत सूत्रानुवर्तिनाम् ॥

This clearly means that the opinion of those who are the followers of the Sūtras (Jain works) is that the very use of literature is a word full of much sense and capable of being pronounced with ease and Prakṛit is the form of speech. In short according to the followers of the Sūtras, the Sūtra form is the best form of literature and Prakṛit is the best language for them. Thus the argument that the use of the word निव in verse (2) is a conclusive proof of the Sūtras having been composed by Trivikrama falls to the ground. Nor is it necessary to take the word निव in the literal sense of proper, real or true as Dr. L. Hultsch suggests in his Preface to the Prākṛitarūpavāṭā *

(3) The third verse सप्रत्यय glorifies the Śabdānusāsana composed by Trivikrama. Śabdānusāsana simply means grammar—शब्दा अनुशिष्यन अग्रति. Trivikrama calls his commentary on the Sūtras by this name just as the Bhāṣyākara Patanjali begins his exhaustive commentary by the words 'अथ शब्दानुशासनम्'. The words सप्रत्यय are no doubt complimentary to himself, and अदीवस्य is complimentary in so far as he has selected for his commentary a work in which the Sūtras are small. It cannot prove that the Sūtras are Trivikrama's own composition. The concluding verse

यकारस्मत्तु सर्वविस्वाभिप्रायप्रकाशने ।

स्वपरायणमवादिकथाम्बेन विविक्तम् ॥

contrasts Trivikrama with other authors. The sense is that all speakers can easily express their own ideas, but Trivikrama alone is clever in expressing others' ideas faithfully. Here the second half of the couplet would be without any purport if Trivikrama be the author of the Sūtras.

If the Sūtras were Trivikrama's own composition, at the end of the Pādas or the Adhyaya we would have found words like स्वोपमाश्रुतव्याकरणसूत्ररूपी or words like त्रिविक्रमविरचिते प्राहृत

* Vol. p. 4, of Śaṅkarācārya's Prākṛitarūpavāṭā, edited by Dr. L. Hultsch.

व्याकरणसूत्रे स्वोपज्ञवृत्तिनि as in Srutasaṅgāra s Audary rebintāman
(°श्रीश्रुतसागरविरचिते औदार्यचिन्तामणिनाम्नि स्वोपज्ञवृत्तिनि प्राकृतव्याकरणे)
But the words at the end are

‘इति श्रीमदहंनदित्रैविद्यश्रुतधरमुनिचन्द्रप्रसादासादितसमस्तविद्याप्रभाव
त्रिविक्रमदेवविरचितप्राकृतव्याकरणवृत्तौ प्रथमाध्यायस्य प्रथम पाद समाप्त ।
Similarly, we have either प्राकृतव्याकरणवृत्तौ or त्रिविक्रमवृत्तौ or
त्रिविक्रमदेवविरचिताया प्राकृतव्याकरणवृत्तौ at the end of other Padas
of the first and other Adhyayas

There is one additional ground for presuming that the Sūtras are not composed by Trivikrama but are the work of a sage named Valmiki. In a mythological work called Sambhu rahasya, chapter 267 is devoted to the praise of Prākṛita* It is stated distinctly therein that Valmiki the first poet, is an expounder of Prākṛita grammar a grammar of six dialects, Prākṛita and others just as Garuḍya Galava Sākalya and Panini are the expounders of Samskṛita grammar, that he has composed a work in Prākṛita on the life of Rāma like the one composed by him in Samskṛita. †

* A portion of this voluminous work Sambhurahasya comprising four chapters devoted to the praise of poet and poetry, treatment of Prākṛita words (प्राकृतशब्दप्रदीपिका), and a poetical work called राघव यादवीय with a commentary is printed in Telugu characters in the year 1890 This was brought to my notice and supplied to me by my friend A Anantāchārya Sāstri of Bangalore, to whom my best thanks are due

† को त्रिनिन्देदिमां भाषा (* e प्राकृतीम्) भारतीमुग्धभाषितम् ।
यस्या प्रचेतस पुत्रो व्याकर्ता भगवानृषि ॥ २६७ ॥ १३ ॥
गार्भगात्त्वशाकन्यपणिन्याद्या यथयय ।
शब्दराशे ससृष्टस्व व्याकतारो महत्तमा ॥ १४ ॥
तथैव प्राकृतादीना पद्मभाषाणां महामुनि ।
आदिनाव्यकृदाचार्यो व्याकर्ता लोकविश्रुत ॥ १५ ॥
यथैव रामचरित ससृष्ट तेन निर्मितम् ।
तथैव प्राकृतेनापि निर्मितं हि सता मुदे ॥ १६ ॥
पणिन्याथै शिक्षितत्वात् समृत्तौ स्वाद्यथोत्तमा ।
प्राचेतसव्याकृतत्वात् प्राकृत्यपि तथोत्तमा ॥ १७ ॥
प्राकृत चार्थमेतेद यद्वि वात्मीकिशिक्षितम् ।
तदतार्थं भवेद्यो धै प्राकृतं स्यात् स एव हि ॥ २४ ॥

Thus there is conclusive evidence to prove that Trivikrama is not the author of the Sûtras and that the author of the Sûtras is a sage Vālmiki.

As mentioned before on a careful comparison of the Sûtras in question with those of Hemachandra given in foot notes in an Appendix pp 19-56, it seems to me very probable, almost certain, that the author of the Sûtras in question is later in age than Hemachandra, for the Sûtras are an abridgment and improvement upon those of Hemachandra Vālmiki to whom the Sûtras are ascribed by Lakshmidhara in a manuscript of the Sûtras in the Government library of oriental manuscripts Madras and in the Sambhurabāṣya is thus not the Vālmiki of the Rāmāyana but another sage of the same name. Just as Nalodaya is attributed to the well known Kālidāsa but is the work of another Kālidāsa, so are the Sûtras in question ascribed to the first poet Vālmiki, though they are a composition of another sage of the same name.

Lakshmidhara—From an account given by Lakshmidhara of his own family in the introductory verses of the Shadbhāṣāchandrikā it appears that he belonged to Charakuri family that lived on the bank of the Krishna in the Āndhra country and was celebrated in the Kāsyapa Gotra. The Lord of Venkaṭa was the family deity. Up to the seventh in descent from this family both learning and wealth lived together. In this family was born Timmaṣya a very learned man who performed the Soma sacrifice and who was very charitable and a great devotee of Siva. His son was Yajñesvara who was very proficient in the study of the Rigveda. From him and his wife Sarvāmbikā were born four sons who were like the four Vedas in the family. Kaundabhatta the eldest of them was well versed in the six systems of philosophy. Lakshmidhara was his younger brother and a worshipper of Dakṣināmūrti.

(S'iva)* He was also known as Lakshmanasūri † He has composed the following works in addition to the Shadbhāshā chandrikā —

(1) A commentary on the Gitagovindī, designated Srutirāñjanī Ashtapadīvyakhya.

The opening verses of the commentary अस्त्यान्धदेशे, 'आसप्त पूरुषं, यत्र नामादिमं, तत्रोदभूत्तमयं, तस्मादुदैद्वहृच, ताम्यामुदभवन्, पद्मदर्शनी, and लक्ष्मीधर, being the same as those in the Shadbhāshāchandrikā, there is no doubt that the two authors were identical. The concluding portion gives almost the same description of the author that is found in the Shadbhāshā chandrikā and contains the word लक्ष्मणसूरि for लक्ष्मीधर, thus leaving no doubt that लक्ष्मण was his other name. ‡

(2) A commentary on the Prasannarāghava.

(3) The Svaramāñjanī

We learn from the introductory verses of the commentary on the Gitagovindā mentioned above, that Lakshmidhara wrote the two works (2) and (3) mentioned above §

* Vide Introductory verses of the text from 6 to 13 pp 2-3

† The name Lakshmana is found in a Ms. of the Shadbhāshā chandrikā noticed in Dr Hultzsch's Report of Mss 1895

‡ इति श्रीमदस्तिपरिवारदक्षिणामूर्तिर्विकरेण लक्ष्मणसूरिणा विरचिताया पद्मभाषा चन्द्रियायामपभ्रमभाषानिरूपण सपूर्णम्' p 65 of the Report.

§ Vide Seshagiri Sāstri's Report of Sanskrit Mss No 2 of 1899, pp 202-205

§ पद्मभाषाचन्द्रिया येन कृताथो म्वरमञ्जरी ।

प्रसन्नरागव्याख्या रचिताथ हरेर्मुदे ॥

तत्र लक्ष्मीधरार्थेण क्रियते क्षुतिरञ्जनी ।

विद्वत्त्वविमुदे गीतगोविन्दस्यार्थदीपिका ॥

न बुध्यते सुपैतानगोविन्दस्यार्थदीपिकम् ।

व्याख्यानशतकेनापि विहाय क्षुतिरञ्जनीम् ॥

Vide Seshagiri Sāstri's Report No. 2 of 1899, 202-5

(4) A commentary on the Anargharāya, entitled *Ishṭārthakalpavallī*.

Here too the introductory verses are the same—अन्याग्रहेणे (c. as those in his other works. But a few more show that the commentary was composed after he became a recluse. He was initiated into the fourth Āsrama by Kṛishṇarāma and he assumed the name Iamaṇḍasrama.*

From the above it will be evident that Lakṣmīdhara was a very learned man. The expression *mīmāṃsādviparāya* occurring in an introductory verse in his *Ishṭārthakalpavallī* is justified by his discussions on pp. 91 and 259 and verses introductory to the treatment of the *Chulikapariśeṣi* and the *Apabhraṃsa* in which the words *वदन्त* and *परामन्* occur.

A Ms. of the *Srutiranjani* (No 2112) in the Tanjore Palace Library is ascribed to Tirumalarāja I of the third Vijayanagara dynasty †. From this it appears that Tirumala

* After the verses अन्याग्रहेणे, शत्रोभृत्प्रिये, गरमाभूद्भृङ्गं, गन्धमुदमवन्, पद्मरुनी, and सङ्घर्षर, we find

न गार्हस्थ्ये विरं मित्या त्रिषा सवर्णि सुधी ।

संयन्त्यानि योगीन्द्रो रागानन्त्यानानिध ॥

त करोति महायोगी मीमांसाद्वयपराम् ।

अपरामवध्यान्दां प्रीतये विदुषां शुभाम् ॥

The Colophon is —

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्रजब्रह्मचारीयकृष्णश्रमणपारिव्यराजानंदाश्रममुक्तिविरचितया
मनघराषवन्दाख्यायामिष्टार्थकल्पवल्लीमनाख्यायां पञ्चमोऽङ्कः ॥

Vide Dr E Hultzsch's Report of Sanskrit Mss No III of 1905, pp. 46-47

† Vide p VIII of Dr E Hultzsch's Report of Sanskrit Mss., No III of 1905.

rāja I was the patron of Lakshmidhara. He flourished in the middle of the sixteenth century,* and thus consequently is the date of Lakshmidhara.

Lakshmidhara has based his work upon that of Trivikrama and both are quoted in the Ratnāṣana by Kumārasvāmin, son of Mallinātha. Mallinātha flourished in the sixteenth century, for one of his verses occurs in an inscription of A D 1532 † This makes Lakshmidhara a contemporary of Mallinātha.

Lakshmidhara's name occurs in the introductory verses of the Prākṛitamandīpikā of Chinabommabhūpāla, along with those of Trivikrama, Hemachandra Bhoja ‡ Vararuchi, Pushpa vananātha, and Appayyan whose works seem to have been compressed in it §

In preparing the notes which I have made as exhaustive and useful as possible by explanatory notes, instances and declensional and conjugational forms I have consulted the

* *Ide* the table opposite to p 238 of *Ep Ind* Vol III

† *Ide Ind Ant* Vol V p 20, note †

‡ Bhoja is quoted with Trivikrama by Kumārasvāmin in his Ratnāṣana. *Ide* p 8 of my edition of the Prātāparudhya (Bom Sans 6 ries)

§ मृगमार्यं ग्राहयन्तं मदानपि नाटकं मृदुपाय ।
तस्यापि जीवितमिदं प्राकृतमप्राकृतेन यमिधम् ॥
ये त्रिविधमद्वेन हेमचन्द्रेण चेरिता ।
लक्ष्मीधरेण ये ग्रन्था भोजेन च महोक्षिता ॥
ये पुष्पवननाथेन ये वा वाररुचा अपि ।
वार्तिकार्णवभाष्याद्या अप्यञ्जवृताश्च ये ॥
ते विस्तृतत्वाद् प्रायेण सङ्क्षेपव्यभिजनैः ।
अगृहीता विलम्बते संघ्यार्ककिरणा इव ॥
अनं प्राकृतशब्दानामप्येवमसि मञ्जताम् ।
प्रकाशनाय क्रियते संक्षिप्ता मणिदीपिता ॥

Ide No 265, p 67 of Dr L Hultzschs Report No I of 1895

works of Hemachandra Vararuchi त्रितयक्रमा मार्कण्डेया,
and Śaśhakṛṣṇa the Prākṛitamāndīpā* of Appayānāśhīta
and the Śraddhāśhīlāśhāstrī† these being the works on
Prākṛita grammar which I could secure. The Appendices at
the end will it is hoped be useful to the student of Prākṛita

Havard-Chakalā

SURAT

March 1916

K. P. TRIVEDI

* A copy of a Ms. of this work in the Government Oriental
Mss Library Madras was secured by me through my friend I
Varadachārī the librarian there. The colophon to the Ms runs as
under —

इति श्रीमद्भिनोमसुत्राधीश्वरचोदनाथभूपप्रियसचिवमन्त्रनावलम्बनमद्वयविरुपाङ्ग
बिनोमभूपद्वयवमलकुहरविहरमाणसाम्बगिवपरितेन अप्पयदीतिनेन कृतं प्राकृतमणिदीपे
अपभ्रंशप्रदर्शनम् ।

† A copy of a Ms of this work was also secured from Madras
Its colophon as found there is as under —

मार्कण्डेयभाषावृत्तमवाप्तवाणिना विरचिता एषा ।
आचन्द्रकारकं मुदि षड्भाषागम्यमपरी जयन्तु ॥

श्रीहयग्रीवाय नमः ।

श्रीलक्ष्मीधरार्यकृतषड्भाषा- चन्द्रिकाप्रारम्भः ।

ओंकारार्थाय विज्ञानदायिने लोकसाक्षिणे ।

फरुणामयवीक्षाय दक्षिणामूर्तये नम ॥ १ ॥

वीसंद्ध कैअईसराइरहसाणीसौसणुणैण छिहा-

पुव्व दिट्ठमँहोक्खएण समिआसेअरु एक्कत्थले ।

आलोलामलहारकुडलपहाकिमीरकुप्पामअ

लच्छीए थणमडल हँवउ दे ईट्ठदाणुम्मुह ॥ २ ॥

वेहि वेहि अ थणे हत्थेहि गडजुम्ममज्जाए ।

धेत्तुण चुवमाणो अहर णे पाउ कामओ देओ ॥ ३ ॥

छाया । विसन्ध कृतविस्तराजिरभसनिश्वासनुत्र स्पृहा-

पूर्वं दृष्टमघोक्षजेन शमितस्वेर्दाम्ब्येकस्थले ।

आलोलामलहारकुण्डलप्रमाकिमीरकुर्पासक

लक्ष्म्या स्तनमण्डल भवतु ते इष्टार्थदानोन्मुग्धम् ॥

द्वाभ्या द्वाभ्या च स्तनो हस्ताभ्या गण्डयुग्ममार्याया ।

गृहीत्वा चुम्बमान अघर ऋ पातु कामदो देव ॥

१ M has a verse preceding this as under The first Pāṭh is wanting —चन्द्रिकाकान्तकान्तये । उपासकजनाज्ञानतमिद्या मत्तसप्तये ॥ R omits the verse जाकाराथाय &c २ विस्तद्ध M, R ३ कइअस्मरा R, कअयीतरा M ४ णिस्तास R ५ पुण्णि R ६ विट्ट R ७ महोत्सजेण R ८ सआतु R ९ कुपासति R, कुपासअ M, १० पातदु दे R ११ इत्थदाणोम्मुह R १२ देहि वेहि थणि अहहेहि R १३ धे तुण R १४ कामदो R १५ कृतविग्मराजिरभसान्नि M कृतस्मरा P १६ स्वेदाञ्जिकम्बटे R, स्वेदाम्बु एक M १७ किम्मीर P, M १८ युष्मान् R, अघरमसान् M

कुंभिअहरधनुर्भगे जणअमुआसंतफमलिणीमित्ते ।
 चिह्नुड विहरउ सते रघुणाहे मेह मणो निच ॥ ४ ॥
 बैत्र मागधीमाहूनयो प्रथमासप्तम्योरैकवचनश्लेष ।
 त्रैलोक्याण्यम्ब भवद्वात्यभाषणोद्गाहिण परम् ।
 करुणार्कलिनापाङ्ग दृष्टा मा पश्य सर्वदा ॥ ५ ॥

अस्त्यन्प्रदेशे चैरकूरिवश

कृष्णातटे काश्यपगोत्ररूढ ।

यो बहूनाना वतुमाननीयो

धत्ते सदा कीर्तिसुवैजयन्तीम् ॥ ६ ॥

यत्र नामादिमरिशोरद्वित वेङ्कटेशितु ।

सलक्ष्मीक स एवाच्यो भगवात् गृहदेवता ॥ ७ ॥

आसप्तपुरुष यत्र लक्ष्मीनाप्योरचस्विति ।

आसीत् कपोतनाथस्य वरात् कंदलिनासिन ॥ ८ ॥

तत्रोदभूत्तिम्भयसोमयाजी

बुधोष्टभाषार्कविपट्टमद्र ।

नित्यान्नदाता निजभक्तिलब्ध

वृषाकपायीरमणप्रमाद ॥ ९ ॥

तस्मादुदैहहृचचक्रवर्ती

यनेश्वर पण्डितसार्वभौम ।

सर्वाम्बिका सर्वगुणोपपन्ना

तस्य द्वितीयाभवंदैम्बिकाभा ॥ १० ॥

छाया । वृत्तहरधनुर्भङ्गे जनकसुतास्वा तक्मलिनीमित्ते ।

तिष्ठतु विहरतु सैवन्ते रघुनाथे मम मनो नित्यम् ॥

१ कइअहर R २ इगे R ३ चिह्नु R ४ मज्जजे मणे निच R मह
 मेणे निच M ५ R drops अत्र ६ R drops एक ७ त्रैलोक्या M
 ८ ललिता P My ९ चद R चरदूर M १० वदल My ११ करि
 चक्रवर्ती M १२ वृषाकपाया P १३ दम्बिका च R १४ शांते R, M

ताभ्यामुदभवन् पुत्रा सर्वाचारनियामका ।

विधिमन्त्रार्थवादजाश्चत्वारो निगमा इव ॥ ११ ॥

पद्दर्शनीतत्त्वविवेककर्ता

स्वशिष्यसपादितदिग्जयश्री ।

तेष्व्यादिम पण्डितपट्टभद्र

श्रीकौण्डभद्रो जयतीह लोके ॥ १२ ॥

लक्ष्मीधरस्तदनुजो दक्षिणामूर्तिकिङ्कर ।

सर्वविद्वत्कविमत सज्जनाप्तो विराजते ॥ १३ ॥

तेन लक्ष्मीधरार्येण पद्मापाचन्द्रिकानघा ।

विद्वत्कविचकोराणा प्रीतये क्रियतेधुना ॥ १४ ॥

वाग्देवी जननी येषा वाल्मीकिर्मूलसूत्रकृत् ।

भाषाप्रयोगा ज्ञेयास्ते पद्मापाचन्द्रिकाध्वना ॥ १५ ॥

वृत्तिं त्रैविक्रमी गूढा व्याचिख्यासन्ति ये बुधा ।

पद्मापाचन्द्रिका तैस्तद्याख्यारूपा विलोक्यताम् ॥ १६ ॥

यत्नेन गच्छत कापि स्वलन स्यान्महीयस ।

हसन्त्यसाधवस्तत्र समादधति साधव ॥ १७ ॥

सप्रदायप्रकाशार्थमपूर्वग्रन्थनिर्मितौ ।

साहसेन प्रवृत्तोह नोपहास्यो बुधोत्तमै ॥ १८ ॥

यदत्रेष्ट न लिखित यद्विरुद्धमनीप्सितम् ।

त्रितय तच्च हे सन्त क्षम्यता कृपया मयि ॥ १९ ॥

रागद्वेषविहीनैरतिसरलै परगुणस्तवने ।

विद्वत्कविभी रसिकै पद्मापाचन्द्रिका सेव्या ॥ २० ॥

अपशब्दमहागतं पद्मापाकृष्णरात्रिषु ।

पतन्ति कविशार्दूला पद्मापाचन्द्रिका विना ॥ २१ ॥

१ 'सार्धमौम P, My २ श्रीकौण्डभद्र R ३ लक्ष्मीधराख्येण R
४ 'रूपावलोक्यताम् M ५ परगुणास्तवने M ६ 'महागतं R

त्रैविक्रम हैमचन्द्र गुरोर्नाम्ना च भामहम् ।

कविमौरव्याय तममेव सक्षिप्यते मया ॥ २२ ॥

अथ द्रष्टुणा प्रैतिवतिमौरव्याय रूपपरिभाषोक्त भाषाणा स्वरूप
विनियोगश्च कथ्यते ।

भाषा द्विधा सम्भूता च प्राकृती चेति भेदत ।

कौमारपाणिनीयादिसंभूता सम्भूता मता ॥ २३ ॥

इय तु देवतादीना मुनीना नायकत्व च ।

विप्रक्षत्रवणिकृशद्रमत्रिकञ्जिनामपि ॥ २४ ॥

लिङ्गिना च निटादीनामनीचाना प्रयुज्यते ।

प्रकृते सम्भूतायाम्बु विवृति प्राकृती मता ॥ २५ ॥

पड्विधा सा प्राकृती च शौरसेनी च मागधी ।

पेशाची चृष्टिनापैशाच्यपग्रश इति प्रमा ॥ २६ ॥

तत्र तु प्राकृत नाम महाराष्ट्रोक्त विदु ।

तथा चोक्त दण्डिना—

'महाराष्ट्राश्रया भाषा प्रकृत प्राकृत विदु' इति ।

शूरसेनोद्धवा भाषा शौरसेनीति गीयते ॥ २७ ॥

मागधोत्पन्नभाषा ता मागधा सप्रचक्षते ।

पिशाचदेशान्तियत पैशाचीद्वितय भवेत् ॥ २८ ॥

पिशाचदेशास्तु शृष्टैरुक्ता —

पाण्ड्यकेरुयर्वाहीरुमिहनेपालमुन्तला ।

सुषेष्णमोजगान्धारहैवेरुन्नोजनास्तथा ॥ २९ ॥

एते पिशाचदेशा सुस्तदेश्यमाद्रुणो भवेत् ।

पिशाचजातभवना पैशाचीद्वयमुच्यते ॥ ३० ॥

१ प्रवृत्तिमात्रमाय M २ प्राकृता M noticed by M₃ which gives प्राकृती also ३ विङ्गिना R ४ प्राकृत R ५ च R ६ प्रकृता प्राकृत M₃, P My notices प्रकृतं प्राकृती ७ पैशाचदेशे M, पैशाचदेश M ८ 'वाहा' R ९ सुषेष्णचोटणा'कार° M₃, P १० हे मरुप्रोजका R, हेमकप्रामिनात्याया M ११ भवेदिति R

अपभ्रंशस्तु भाषा स्यादाभीरादिगिरा चय ।

कविप्रयोगानर्हत्वान्नापशब्द स तु क्वचित् ॥ ३१ ॥

तथा चोक्त दण्डिनेन—

‘आभीरादिगिर काव्येष्वपभशा इति स्मृता ।

शास्त्रेषु सस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितम् ॥’

इति ।

अथ विनियोग उच्यते ।

तत्र तु प्राकृत स्त्रीणा सर्वासा नियत भवेत् ।

क्वचिच्च देवीगणिकामत्रिराजाद्वियोपिताम् ॥ ३२ ॥

योगिन्यप्सरसा शिल्पकारिण्या अपि सस्कृतम् ।

ये नांचा कर्मणा जाल्या तेषा प्राकृतमुच्यते ॥ ३३ ॥

छन्नलिङ्गवता तद्वज्जनानामिति केचन ।

अर्धमे मध्यमे वापि शौरसेनी प्रयुज्यते ॥ ३४ ॥

धीवराद्यतिनीचेपु मागधी विनियुज्यते ।

रक्ष पिशाचनीचेपु पैशाचीद्वितय भवेत् ॥ ३५ ॥

अपभ्रशस्तु चण्डालयवनादिषु युज्यते ।

नाटकादानपभ्रशविन्यासस्यासहिष्णव ॥ ३६ ॥

अन्ये चण्डालकान्तीना मागध्यादि प्रयुज्यते ।

सर्वेषा कारणवशात् कार्यो भाषाव्यतिक्रम ॥ ३७ ॥

माहात्म्यस्य परिभ्रश मदस्यातिशय तथा ।

प्रच्छादन च विभ्रान्ति यथालिखितवाचनम् ।

कदाचिदनुवाद च कारणानि प्रचक्षते ॥ ३८ ॥

१ °दाभीर्योदि° M २ °नापशब्दस्य तु M ३ आभाषादि° M ४ My and P drop उच्यते ५ देव° M देवी is also noticed by M ६ °न्यप्सामो R ७ प्रायेण प्राकृतस्थाने My, P notices both the readings प्रायेण प्राकृतस्थाने and अर्धमे मध्यमे वापि ८ चाण्डाल° P, My also notices it ९ प्रयुज्यते R, M

अथ शास्त्रोपोद्धातप्रक्रियोच्यते ।

सिद्धिः संस्कृतशब्दानां भवेत् पञ्चाशदक्षरैः ।

प्राकृतानां तु सिद्धिः स्यात् तैश्चत्वारिंशदक्षरैः ॥ ३९ ॥

ऋलृवर्णां विनैकारौकाराभ्यां च दश स्वराः ।

शपावसपुक्तञ्चौ विनैवान्ये हलो मताः ॥ ४० ॥

प्राकृते न द्विवचनमुत्तिष्ठति चोपपद्यते ।

यस्माद् द्विवचनस्थाने बहुत्वसूत्रचोदितम् ॥ ४१ ॥

हलन्तता नान्त्यहला सूत्रैर्लापानुशासनात् ।

लिङ्गानां वैपरीत्यं च संस्कृतात् प्राकृते भवेत् ॥ ४२ ॥

द्वितीयादिविमर्शनीनां स्थानेषु षष्ठी क्वचिद्भवेत् ।

चतुर्थ्या अपि षष्ठी स्यान्नित्यमेकबहुत्वयोः ॥ ४३ ॥

तादर्थ्ये तु चतुर्थ्या स्यादेकत्वे सा विकल्पिता ।

वधात्परस्य हे स्थानेषु षष्ठी ङीष् च वा भवेत् ॥ ४४ ॥

द्वितीया सप्तमीस्थानेषु कुत्रचिन् सूत्रचोदिता ।

नियमो नात्मनेमापापरस्यैपदिनोरिह ॥ ४५ ॥

शब्दादिप्रत्ययानां तु प्रयोगो नात्र समतः ।

एतत् सर्वं बहून् ग्रन्थान् सूत्राण्यालोच्य निश्चितम् ॥ ४६ ॥

त्रिविधा प्राकृती भाषा भवेद् देश्या च तत्समा ।

तद्भवा च भवेद् देश्या तत्र लक्षणमन्तरा ॥ ४७ ॥

तत्समा संस्कृतसमा नेया संस्कृतवर्त्मना ।

तद्भवा संस्कृतभावा सिद्धा साध्येति सा द्विधा ।

द्विविधायाश्च सिद्ध्यर्थं प्राकृतलक्षणमतम् ॥ ४८ ॥

नयेतत् सर्वं नियमजातं तस्या कथं निश्चितम् । सूत्रकारवचनात् ।

तथाहि सूत्रम्—

१ लोकादिशासनात् R, My, P २ प्राकृतीभवेत् and प्राकृता भवेत् M ३ विकल्पना M एकात्वेनापि कल्पिता R ४ दायी M, R ५ R 'drops नियमजातम्

सिद्धिलोकाच्च ॥ १ । १ । १ ॥

सिद्धिरिह प्रस्युता प्राकृतशाम्बसंचन्धिनी गृह्यते । सा च लोकाद्भवति । यस्मादल्लवर्णाभ्यां शपाभ्यामैकारौकाराभ्यामसयुक्तङ्गैकाराभ्यां द्विवचनाच्च विरहित शब्दोच्चारो लोकव्यवहारादेवोपलभ्यते । तस्मात् सिद्धिलोकादिति वेदितव्यम् । चकाराद्वक्ष्यमाणलक्षणाच्च । नन्वेतावान् सूत्रार्थ इति कथं निर्णीतम् । वृत्तिकारत्रिविक्रमदेववचनात् । वृत्तिकारेण वा कथं निरणायि । उत्तरत्र सूत्रानु व्यवहारात् । तथाहि । ऋल्लवर्णयोस्तावत् प्रयोगो न समवति । 'वा मृदुत्वमृदुरुकृशास्वात्' 'ऋतोत्' इत्यादिसूत्रैर्ऋकारस्यानेकेषामादेशानां विधानात् । 'इत्त ईलि' इत्यनेन सूत्रेण लृकारस्यापि ईलिरित्यादेशविधानात् । शपयोरपि प्रयोगो न सगच्छते । 'शोस्सल्ल' इत्युभयोः सत्वविधानात् । ऐकारौकारयोरपि प्रयोगो न समत । 'ऐच एङ्' इत्युभयोरेङत्वविधे । यद्यप्यैकारौकारयोः स्थाने ऐङत्वविधिस्तथाप्यैकारस्य क्वचित् प्रयोगोक्तिः । 'अंइ ऐ' इति सूत्रेण अंइ इत्यस्य स्थाने ऐकारविधानार्थः । असयुक्तङ्गकारयोरपि प्रयोगाभावः सूत्रकारव्यवहारादेव निर्धारितः । 'शुल्के ङ्' इति सूत्रेण शुल्कशब्दे सयुक्तस्य ङाक्रान्तगकारविधानात् । 'प्राक् श्लाघाह्लक्षशाङ्गे ङोत्' 'इति सूत्रेण ङोत् प्रागत्त्वविधे । 'वर्गेत्यं' इति सूत्रेण वङ्गो इत्यादौ 'वर्गेत्यं' इत्यस्य 'श्वेर्धृश्चिके ङ्वोर्वा' इति सूत्रेण वृश्चिकशब्दे श्च इत्यस्य आक्रान्तचकारविधेश्च । द्विवचनप्रयोगाभावोपि 'द्विवचनस्य बहुवचनम्' इति सूत्रादेव स्फुटः । हलन्तानामपि न प्रयोगः । 'अन्त्यहलोश्चैद्दि' 'शरदामैत्' 'हलोश्'

१ My and P drop शाङ्ग २ परिगृह्यते R ३ 'नङ्' P ४ विरहित शब्दोच्चारो M ५ कथं वा M ६ निर्णीयते M ७ इति R ८ ऋकारस्यापि My ९ इति R १० 'स्तव्' R ११ एङ्विधि° M १२ अयि ऐ P, R १३ अयीत्यस्य P १४ M adds इति after विधानात् १५ इत्यनेन सूत्रेण M १६ ङाङ्गात् M, M, १७ वर्गे P १८ वगान्तविधेश्च M, वर्गे P १९ ङ्वोर्वा M २० द्विवचनस्य प्रयोगा° R २१ शुद्धी M २२ 'नङ्' M

इत्यादिसूत्रैरेषांशागमात् प्रिधानान् । त्रिद्वैपरीत्य च 'अदयर्ध-
 कुलाया वा' इति सूत्रेण संस्कृते नित्यनपुसकवाचिनामनिपर्वायाणा
 कुलादीना चान् पुल्लिङ्गे वा प्रयोगात् 'हीने गुणगा' इति सूत्रेण
 संस्कृते नित्यनपुलिङ्गाना गुणादीना नपुसके वा प्रयोगात् 'मिथामि-
 माञ्जलिगा' इति सूत्रेण संस्कृते पुलिङ्गानामिर्गणितानामञ्जल्यादीनां
 चैर्वालिङ्गे प्रयोगाच्च निश्चितम् । आत्मनेपदपरस्मैपदत्रियमामावस्तु
 'लटन्निष्ठापिजेच्', 'मिथ्वाम्भेभि' 'मिर्मिषिठौ' इत्यादिसूत्रेषां
 मात्रनिहिततिनादीनामिगात्प्रदेशप्रिधानाद्वधवारित । विकृष्णप्रत्ययाना
 क्षयादीना प्रयोगोप्यत्र शास्त्रे नास्ति । 'न शपाम्' इत्येतेन सूत्रेण
 निषेधात् । द्वितीयादिविभक्तीना स्थाने षष्ठी 'अचिदमादे' इति
 सूत्रेण विहिता । चतुर्थीप्रयोगोप्येव न समवति । 'देसो दत्' इति
 सूत्रेण देसश्चतुर्थ्या स्थाने टम षष्ठ्या विधानात् । तदर्थं
 चतुर्थ्या पदवचने तु सा षष्ठी 'तादग्ये देत्' इत्येतेन सूत्रेण
 विकल्पेन विहिता बोद्धव्या । वैधशब्दान् परस्य चतुर्थ्येकवचनस्य
 स्थानेपि 'वधाद्धायि च' इत्येतेन सूत्रेण सा षष्ठी विफलता । अन्यत्र
 नित्येन षष्ठी । सप्तम्या स्थाने द्वितीया 'द्विपोत्' इत्येतेन सूत्रेण
 विहिता । ननु यदि प्राट्ते द्विचनप्रयोगो नास्ति कथं तर्हि सूत्रता
 'वाहिनाहिरौ वहिम' 'उभयाधमोरवहरेष्टौ' इति प्राट्तेरुपयो-

१ 'कुलाद्या वा' M २ 'नपुसकवाचिना' M, P ३ पुलिङ्गवाचिना R
 ४ R omits वा ५ पुलिङ्गवाचिना R ६ R drops इमिपन्तानाम्
 ७ R omits च ८ M has वा after स्वान्नि ९ 'द्विपोत्' R
 १० मिथामिदा R ११ जनेन is dropped by My P and M
 १२ निषेधात् My, M P १३ सूत्रगायि विहिता M १४ M drops
 अत्र and substitutes शास्त्र before न समवति १५ My and P
 drop जनेन १६ पदवचनत् R, वधात् परस्य &c M १७ हे for
 चतुर्थ्येकवचनस्य My M P १८ 'द्वायि' R १९ My and M
 drop जनेन २० R drops जनेन २१ M drops सूत्रेण २२ 'सुप्रयो-

रेव द्विवचन प्रायोजि । श्रूयता तर्हि रहस्यम् । यत्रार्थपरत्व तत्रैव
द्विवचननिषेध । शब्दपरत्वे तु न निषेध । यथा पाणिनिशास्त्रे
अर्थपरत्वे एव सर्वनामतामङ्गीकृत्य 'एकादाकिनिच्चासहाये' इत्यत्र
एकस्मादिति प्रयोज्ये शब्दपरत्वमादाय सर्वनामतानिषेधस्तद्वदत्रापीति ।
तस्मादेतान्नियमानाकलञ्च्य विद्वत्कविभि सतोष्टव्यम् ॥

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ॥ १ । १ । २ ॥

यदिह स्वरादिसञ्ज्ञात्वेन सधिप्रभृतिकार्यत्वेन चानुक्त तदन्य-
शब्दानुशासनवत् कौमारजैनेन्द्रपाणिनीयप्रभृतिषु व्याकरणेषु यथोक्त
तथैव वेदितव्यम् । तथा च 'शेषेच्यच' 'ऐच एङ्' इत्यादिष्वच्-
प्रत्याहार ऐच्प्रत्याहार एङ्प्रत्याहारश्चात्रापि सिध्यति । वैच्छो इत्यत्र
डो विधाने टिलोप सिध्यति । सन्धिप्रभृतीत्यत्र प्रभृतिशब्दप्रयो-
गात् तदादेशन्यायविप्रतिषेधन्यायादिकमनुसधेयम् । तच्च यथास्थान
दर्शयिष्याम । ननु यदि व्याकरणान्तरसिद्ध प्रयोजनमत्र स्यात्
तर्हि वृणमित्यादौ 'ऋतोत्' इति ऋकारस्यात्त्वविधाने 'उरण् रपर'
इत्यकारस्य रपरत्व स्यात् । तथा च तर्णमिति स्यान्न तु वणमिति
चेच्छ्रूयता तर्हि प्राकृतशास्त्ररहस्यम् । 'बहुलम्' इव तु सूत्र 'सिद्धिलो-
फात्' इति शास्त्रादिप्रसूनमारभ्य सप्तदश सूत्रमाशास्त्रपरिसमाप्त्यनुव-
र्तते । तेन बहुलग्रहणसामर्थ्यादत उत्तरेषु सूत्रेषु शास्त्रान्तरसिद्धानि
कार्याणि युक्तान्येव भवन्ति न सर्वाणीति बहुलशब्दार्थं सम्यगा-
कलञ्च्य जोष स्येयम् ॥

अत्र त्रिविधा प्राकृती भाषा । देश्या तत्समा तद्भवा चेति । आद्या
लक्षणनिरपेक्षा सप्रदायादेव भवति । यथा ताम्राग्रशब्दयोर्देश्यौ तम्ब-

१ P drops तर्हि २ पाणिनीयशास्त्रे M, M, ३ 'परता' M, M,
४ च नोक्त M, M, ५ वडो My, वडो R ६ चेत्तर्हि श्रूयता M,
M, ७ शास्त्रान्तरे सिद्धानि R ८ अप M ९ प्राकृती त्रिविधा M.
१० तद्भवतत्समा M

राम्बरशब्दौ । पतौ लक्षणनिरपेक्षौ । लक्षणेन तु 'ताम्राग्रयोर्म्य' इत्यनेन सूत्रेण ताम्राग्रशब्दयोर्युक्तस्य म्य इति त्रिधा ने तन्म्व अन्व इति भवति । तत्समा संस्कृतसमा यथा आहो अहो अहो नाम हे अहह हि अयि इत्यादि । इय तु संस्कृतमार्गेणैव भवति । तद्वदा संस्कृतभया । सा च प्रकृतिभूतस्य संस्कृतस्य सिद्धावस्थापेक्षया साध्या-वस्थापेक्षया च जायमानत्वात् सिद्धा साध्या चेति द्विविधा भवति । द्विविधाया अपि सिद्ध्यधमिदं शास्त्रमारव्यव्यम् । सिद्धावस्थया जायमान रूप साध्यावस्थया जायमान रूप च यथास्वान दर्शयिष्याम ॥

इति धीदक्षिणामूर्तिद्वारेण लक्ष्मीधरेण विरचितानां पद्भाषाचन्द्रिकाया
मुपोद्धातप्रक्रिया ॥

अथ सज्ञानतार प्रदर्शयते—

सज्ञापत्याहारमयी वा ॥ १ । १ । ३ ॥

इत्यधिकृत्य—

मुष्वादिरन्त्यहला ॥ १ । १ । ४ ॥

मुष्पु स्वादिविभक्तपु आदिवर्णो वचन वा अन्त्यहला अन्त्यव्यञ्जनेन सह सज्ञा भवति । यथा मु औ जम् इति त्रयाणां मुम् इति संज्ञा । अम् औद् जम् इति त्रयाणाम् इति संज्ञा । टा भ्याम् भिम् इति त्रयाणां टाम् इति संज्ञा । डे भ्याम् भ्यम् इति त्रयाणां डेम् इति संज्ञा । ङसि भ्याम् भ्यम् इति त्रयाणां ङेसिम् इति संज्ञा । ङम् ओम् आम् इति त्रयाणां ङम् इति संज्ञा । ङि ओम् सुप् इति त्रयाणां ङिप् इति संज्ञा । कृतानां सज्ञानां शैले उपयोग प्रदर्शयते ।

१ इति सूत्रेण My P २ ताम्राग्रयोः My P ३ विधानेन R
४ साध्येति My, M ५ सिद्धावस्थाया R ६ जायमानरूपस्वरूप M
७ जायमानरूपस्वरूप M ८ M drops इति धी प्रक्रिया
९ भूतदेवकिद्वारेण R १० उच्यते R, सम्यगुपदर्शयते My, P ११ सुप्
स्वादि My १२ R drops अन्त्य १३ इतीति सज्ञा M १४ शास्त्रो
पयोग M

'सुससो' इति सूत्रेण विधास्यमान कार्यं सुस्सज्ञासञ्जिताना त्रयाणा स्यात् । 'क्वचिदसादे' इति सूत्रेण विधीयमान कार्यमस्सज्ञासञ्जिताना त्रयाणा स्यात् । 'टाससि ण' इति सूत्रेण विधीयमान कार्यं टास्सज्ञासञ्जिताना त्रयाणा स्यात् । 'डैसो टम्' इति सूत्रेण विधीयमान कार्यं डैस्सज्ञासञ्जिताना त्रयाणा स्यात् । 'हितोत्तोदोर्दु ङसिस्' इति सूत्रेण विधीयमान कार्यं ङसिस्सज्ञासञ्जिताना त्रयाणा भवति । 'डैसो ङम्' इत्यत्रैव विहित कार्यं ङम्सज्ञासञ्जिताना त्रयाणा स्यात् । 'ङिपोस्' इत्यनेन क्रियमाण कार्यं ङिप्सज्ञासञ्जिताना त्रयाणा भवति । इत्यादि सचारणीयम् ॥

हो ह्रस्वः ॥ १ । १ । ५ ॥

यो ह्रस्व स हसञ्ज स्यात् । तथा च 'ह्रश्चौत्कुतूहले' इत्यादौ ह्रशब्देन ह्रस्वज्ञान फलति ॥

दि दीर्घः ॥ १ । १ । ६ ॥

यो दीर्घ स दिसञ्ज स्यात् । तेन 'दिर्दोत्तोदुङ्सौ' इत्यादौ दिशब्देन दीर्घबुद्धिर्भवति ॥

सः समासः ॥ १ । १ । ७ ॥

य समास स ससञ्ज स्यात् । तेन 'वा से' इत्यादौ स इत्यनेन समासबोध सिध्यति ॥

शुपसाः शु' ॥ १ । १ । ८ ॥

एते त्रय शुसज्ञ स्युः । तथा च 'शो सल्ल' इत्यादौ शुशब्देन त्रयाणा स्वीकार ॥

आदिः सुः ॥ १ । १ । ९ ॥

१ शास्त्रेण My, P २ विधास्यमान M ३ क्रियमाण R ४ विधास्यमान M ५ भवति M ६ 'दोर्दुजस्' M ७ विधास्यमान M ८ स्यात् My, P ९ स्यात् My, P १० ह्रश्चौ M ११ एव च M

य आदिवर्णं स तुसञ्च स्यात् । तथा च 'सो कन्दुक—' इत्यादौ
तुशब्देनादिज्ञानं स्यात् ॥

सयुक्तं स्तु ॥ १ । १ । १२ ॥

संयुक्तं व्यञ्जनद्वयं तुसञ्च स्यात् । तेन 'द्यो' इत्यधिकारसूत्रे
स्तोरित्यनेन संयुक्तव्यवहारलाभः ॥

गो गणपरः ॥ १ । १ । १० ॥

गणप्रधानो य आदिशब्दः स गसंज्ञो भवति । तथा च 'र्द्राये
गुणगा' इत्यादौ गुणगा इत्यनेन गुणादय इति भवति ॥

द्वितीयं फु ॥ १ । १ । ११ ॥

य शब्दस्य द्वितीयो वर्णः स फुसञ्ज्ञो भवति । तथा च 'सप्तपणे
फो' इत्यादौ फोरित्यनेन द्वितीयवर्णमुद्धिर्जायते ॥

तु विकल्पे ॥ १ । १ । १३ ॥

यो विकल्पवाचकः स सर्वोऽपि तुसञ्चो भवति । तथा च 'तु
समृद्ध्यादौ' इत्यादौ तुशब्देन विकल्पवाचकज्ञानं भवति ॥

अथ प्रसङ्गाच्छास्त्रव्यापितयोपयुक्तानि कतिचित् सूत्राणि व्याख्या
यन्ते ॥

प्रायो लिति न विकल्पः ॥ १।१।१४ ॥

य कार्वायं सूत्रेऽनुपज्यते न तु प्रयोगे दृश्यते स इत् व्याकरणान्तरे-
नुबन्ध इत्युच्यते । लकार इधस्य स लित् । लिति कैर्ये विकल्प
प्रायो न भवति । तेन 'अधियुति क्षियामाश्' इत्यादौ विधीयमान-
माकारादिकं नित्यमेव स्यात् ॥

रितो द्वित्वल् ॥ १ । ४ । ८५ ॥

रेफ इधस्य स रित् । रेफानुबन्धस्यादेशव्यञ्जनस्य नित्यं द्वित्वं
भवति । तथा च 'लरफोटे', 'णो दिना रुदिते' इत्यादौ विधीयमानल-
कारादीनां द्वित्वं सिध्यति ॥

शिति दीर्घः ॥ १ । १ । १५ ॥

शकार इधस्य स शित् । शानुबन्धे परत पूर्वस्य दीर्घो भवति ।
तेन 'शिश्लङ् नपुनरि तु' 'जदशसोश्श्लङ्क्' इत्यादौ पूर्वस्याचो दीर्घः
सिध्यति ॥

सानुनासिकोच्चारं ङित् ॥ १ । १ । १६ ॥

ङकारानुबन्ध कार्ये सानुनासिकोच्चार भवति । तेन 'कामुरु-
यमुनाचामुण्डातिमुक्तके मो इल्क्' इत्यादौ काउओ जउणा इत्यादिपु
सानुनासिकोच्चार फलति । तच्च यथास्थान दर्शयिष्याम ॥ इह शास्त्रे
'नृनपि ङसिङ्सो' इत्यादिपु केषुचित् सूत्रेषु नृशब्दो नप्लब्धश्च
श्रूयते तौ क्रमेण पुलिङ्गनपुसकैलिङ्गवाचकाविति ज्ञातव्यम् ॥

बहुलम् ॥ १ । १ । १७ ॥

अधिकारोऽयमाशास्त्रपरिसमाप्त्यनुवर्तते । तेन प्राकृते यल्लक्षण
तद्बहुल भवतीति वेदितव्यम् ॥

अथ सन्धिरुच्यते ।

सन्धिस्त्वपदे ॥ १ । १ । १९ ॥

सस्कृतोक्त सर्वसन्धि प्राकृते तु विकल्पेन भवति । अपदे
एकपदे तु न भवति ॥ व्यासऋषिः इति स्थिते व्यासशब्दे 'शोर्ल्ल-
क्ष्वो —' इत्यतो लुगित्यनुवर्तमाने 'लवरामधश्च' इत्यतोषश्चेति च

मनयाम् ॥ १ । ४ । ७९ ॥

अधो वर्तमानाना मनया लोपः स्यात् । इत्यधो वर्तमानयलोप ॥
ऋषिशब्देपि 'ऋतोत्' इत्यत ऋत इत्यनुवर्तमाने

इल् कृपगे ॥ १ । २ । ७६ ॥

कृपेत्यादिपु ऋत इत्व लित् स्यात् । इति कृपादित्वाद्दकारस्य इत्वे
इपि इति स्थिते

शोः सत् ॥ १ । ३ । ८७ ॥

शो शपसाना सकारो लित् स्यात् । इति पकारस्य सकारे सति वासइमि इति म्यिते अनुक्तमन्येति न्यायेन 'आहुण' इति नित्यत्वेन गुणे प्राप्ते 'सधिस्त्वपदे' इति विकल्प्यते । वासेमि । सन्ध्यभावे वासइसी ॥ विषमातपः । अत्र विषमआतप इति स्थिते विषम-शब्दे पस्य सत्त्व पूर्ववत् । आतपशब्दे 'अस्तोरस्तोरच' इत्यनुवर्तमाने

प्रायो लुक् कगचजतदपयवाम् ॥ १।३।८ ॥

असयुक्तानामनादौ वर्तमानानामच परेषा कादीना सर्वेषा प्रायो लुक् स्यात् । इति तलोपे 'नात्प' इत्यत्र आदित्यनुवर्तमाने

यथुतिरः ॥ १ । ३ । १० ॥

'प्रायो लुक्—' इत्यादिना कादीना लोपे सति योवशिष्यते अवर्णं स' अवर्णात् परो लघुप्रयत्नतरयकारश्रुतिर्भवति । इत्यकारस्य यकार-श्रुतौ सत्या आअप इति स्थिते 'प्रायो लुक्—' इति पलोपे प्राप्ते

नात्पः ॥ १ । ३ । ९ ॥

आत् अवर्णात् परस्य पकारस्य लोपो न भवति । इति पस्य लोपे प्रतिषिद्धे

पो वः ॥ १ । ३ । ५५ ॥

असयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्याच परस्य पस्य च स्यात् । इति पकारस्य वकारे सति विसमआअव इति स्थिते अनुक्तमन्ययायेन 'अफ सवर्णे दीर्घ' इति नित्यत्वेन दीर्घे प्राप्ते विकल्प । विसम-आअवो । विसमाअवो ॥ कनिईश्वर इति स्थिते कविशब्दे 'प्रायो लुक्—' इति बलोप । ईश्वरशब्देऽपि

लवरामघश्च ॥ १ । ४ । ७८ ॥

लुगित्यनुवर्तते । सयुक्तसवधिनामघो वर्तमानाना चकारादुपरि लवरा लोप स्यात् । इत्यघो वर्तमानबलोपे 'शो सत्त्व'

यित्वा । इति मलोपे प्राप्ते 'यत्तत्सम्यग्विष्वक्पृथको मल्' इत्यतो मलित्यधिष्टृत्य

मोचि वा ॥ १ । १ । ३९ ॥

शब्दानामन्त्यमकारस्याचि परे मो वा स्यात् । रामममल । मत्वाभावे 'विन्दुल्' इत्यनेन सामान्यप्राप्तो विन्दुरेव । तथा च रामअमल । एवमचि परे मस्यादेशौ सर्वत्र सचारणीयौ । बहुलाधिकारात् कचिदेकपदेपि सधिर्भजति । करिष्यति । काही । काहिइ ॥ द्वितीय । वीओ । विहओ ॥ काहीत्यत्र 'लटस्तिष्ठाविजेच्' इति सूत्रे लङ्ग्रहणस्य लकारसामान्यग्राचकत्वात्प्राप्तोपिजादेशे सति 'भविष्यति हिरादि' इति सूत्रेण लडादेशस्य इच प्राक् हि इत्यस्य प्रयोगे 'आ भूतभविष्यति च कृञ्' इत्यनेन कृञ् ऋकारस्य आत्वे सति काहिइ इति स्थिते सवर्णसंघौ कृते काही । सन्ध्यभावे काहिइ इति सिद्धम् । द्वितीयशब्देपि 'कग—' इति सूत्रेणोपस्थितदलोपे वनयोरेभेदन्यायेन वकारस्य अत्वे त्रितीय इति स्थिते 'वा पानीयगे' इति सूत्रेण पानीयादिगणपठितस्य द्वितीयशब्दस्य सर्वेधिन ईकारस्य इत्ये सति 'प्रायो लुक्' इति तलोपे विहअ इति स्थिते सवर्णसंघौ कृते वीओ सन्ध्यभावे विहओ ईति द्वयं सिद्धम् । नन्वत्र ववयोरभेदन्यायस्त्वसगत एव । स किं व्याकरणान्तरसिद्धत्वाद्वा अत्र शास्त्रे विधानाद्वा । नाद्य । व्याकरणान्तरे तदभेदविधानाभावात् । न द्वितीय । तद्रमकाभावात् । तस्मादसर्गतमेतदित्यत्रोच्यते । आद्यपक्षदूषणमस्मादिष्टमेव । द्वितीय तु न सहामहे । अभेदगमकस्य विद्यमानत्वात् । तथाहि । 'नीपीस्वमे वा' इत्यनेन सूत्रेण वस्य मत्वविधीयते । अत्र च खान्यादेशाभ्यां भवितव्यम् । न चात्र सूत्रे

१ M drops परे २ R drops सति ३ P and R drop अपि
 ४ रभेद इति न्यायेन My, P ५ सर्वेषु इकारस्य My ६ इति पदद्वय
 M ७ दसंगतयेव तदिति My, P ८ इति चेदत्रोच्यते My, P

तौ दृश्येते । तथा चानुवृत्त्या भवितव्यम् । अनुवृत्तिस्तु 'वो म शबरे'
 इत्यव्यवहितपूर्वसूत्रादेव वक्तव्या । तत्पूर्वतनसूत्राणामनुपयोगात् ।
 तथा च सति बस्य स्थानित्व मस्योदेशत्व च प्रतीयते । एतच्च 'नीवी-
 स्वप्ने वा' इत्यत्र वयोरभेदमन्तरा न घटते । एव च सति ज्ञाप-
 कादिष्टसिद्धि । तस्माल्लब्धमित्यादिप्रयोगेषु 'लवरामधश्च' इति सूत्रे-
 णोपरिस्थितवलोपो वीओ इत्यादौ वकारस्थाने वकारोच्चारण च
 सिध्यति । अथ यदि ज्ञापकाद्वयोरभेद स्यात् तर्हि 'वो व' इति
 सूत्रेण बस्य वत्वविधानमनर्थकमेव स्यादिति चेन्नैवम् । तद्विधानस्य
 नियमार्थत्वादित्यल सूत्रकलहचर्चया । ननु सधाविदमुदाहरणीभवि-
 तुमेव नार्हति । स्वरूपस्यैव दुर्घटत्वात् । तथा हि । 'कग—'इति
 सूत्रेणोपरिस्थितदलोपे खलु रूपसिद्धि । नात्र दलोप कर्तुं शक्यते ।
 तत पूर्वमेव 'लवराम्—'इति सूत्रेण वलोपप्रसक्ते । तर्ह्युभयलोपो
 भवत्विति चेदहो विस्मरणशीलता देवानामिप्रियस्य यदुदाहरणस्वरूप-
 भावमपि न जानाति । नन्वत्र पुरस्फूर्तिकत्वाद्दकारस्य वकारस्य तत्सा-
 पेक्षत्वाच्च दकारस्यैव लोपो भवतु । सत्य पुरस्फूर्तिकत्व सत्य च
 तत्सापेक्षत्व स्वप्रतीतौ वकारस्य । तथाप्यनुक्तमन्यन्यायेन शास्त्रान्तर-
 सिद्धेन 'विप्रतिपेधे पर कार्यम्' इति न्यायेन 'लवराम्—'इति
 सूत्रस्यैव परत्वाद्वलोप एव युक्त इति नेदमुदाहरण विद्वत्कवीना
 कर्णरसायनीभवितुमर्हति । अत्रोच्यते । 'बहुलम्' इति बहुलग्रह-
 णानुवृत्त्यान्यदेव कार्यं सर्वापचादेन भवतीति विप्रतिपेधन्यायमपोद्य
 दलोप एव भवति । यद्वा द्वितीयमाल्यादिषु 'कग—'इति सूत्रस्य
 'लवराम्—' इति सूत्रस्य 'मनयाम्' इति सूत्रस्य च प्रसक्तौ सत्या
 'यथादर्शन लोप' इति त्रिविक्रमदेवस्योक्तेरपीदमुदाहर्तुमर्हतीति
 सर्वं भद्रम् ॥

१ तत्प्राक्तनसूत्राणां My, P २ मस्यातिदेशत्व M ३ वत्वविधानस्य
 My, P ४ स्वप्रतीतौ तत्सापेक्षत्व M ५ शास्त्रान्तरसिद्ध 'विप्र' R

न यण् ॥ १ । १ । २० ॥

सधिरित्यनुवर्तते । 'इको यणचि' इति सस्कृतोक्तं सधि प्राकृते न भवति । इवर्णादिर्येऽादिर्न भवतीत्यर्थः । यणिति यवरत्नाना परि-
ग्रहेषु प्राकृते ऋलृवर्णयो प्रयोगाभावाद्यत्रयत्वयोरेवाय निषेधः ॥
पहावल्ली अरुणो । वहु अवऊढो । प्रभावह्यरुण । बध्ववगूढ । अत्र
प्रभावल्ली अरुण । वधु अवगूढ इति स्थिते प्रभाशब्दे वधूगण्डे च
'निरूपस्फटिकचिकुरे ह' इत्यतो 'ह' इत्यधिकृत्य

सधथधभाम् ॥ १ । ३ । २० ॥

असयुक्तानामनादौ वर्तमानानामच परेषा सादीना ह स्यात् ।
इति भकारधकारयोर्हकारः ॥ 'प्रायो लुक्—' इति गूढे गकारलोपः ।
बलोपस्तु प्रायोग्रहणान्न भवतीति रूपसिद्धिः ॥

एहः ॥ १ । १ । २१ ॥

नेत्यनुवर्तते । सधिरिति च । एतो सस्कृतोक्तं सधि प्राकृते न भवति । लच्छीए आणदो । ईवखाढो आअओ । देवो अहिण-
न्दणो । लक्ष्म्या आनन्द । वृक्षादागत । देवोभिनन्दन ॥ अहो
अचरिअमित्यादयः सस्कृतबदेव सिद्धाः ॥

शेषेच्यचः ॥ १ । १ । २२ ॥

युक्तस्य लोपे योवशिष्यते स शेषः । तस्मिन्नर्चि अच सधिर्न
भवति । फणामणिप्पईवा । जोण्टाऊरिअकेसो । फणामणिप्रदीपा ।
ज्योत्स्नापूरितकेश । आद्योदाहरणे 'प्रायो लुक्—' इति दकारलोपे
'यो व' इति पस्य बत्वे 'लपराम्—' इति रेफलोपे शेषस्य पस्य द्वित्वे
च पकारस्थाकारस्य दलोपे शिष्टस्य च सधिर्न भवति । द्वितीयोदाहर-
णेषु पैकारतमारयोर्लोपे त्वास्य 'शष्णस्तत्सहस्रणा षह' इति षहादेशो

१ छत्राओ M २ M has हजे after युक्तस्य ३ M has परे
after तस्मिन्नर्चि. ४ शिष्टमारस्य Mv, P ५ तकारपकारयो R

ण्हास्याकारस्य षलोपे शिष्टेन ऊकारेण सह गुणलक्षणसधिर्न भवति । बहुलाधिकारात् कचिद्विकल्प । कुम्भकार । अत्र षलोपे शिष्टेन सधिपक्षे कुमारो सध्यभावे कुम्भआरो ॥ सुपुरुष । सूरिसो । सुउरिसो । अत्र षलोपे 'त्वदुत उपरिगुरुके' इत्यत 'उत' इत्यनुवर्तमाने रोर्भ्रुकुटीपुरुषयोरित् ॥ १ । २ । ६० ॥

अनयो रेफसम्बन्धिन उकारस्य इत् स्यात् । इति पुरुषशब्दे रेफो-कारस्येकार । कचिच्छिष्टेन नित्य सधिरेव । शातवाहन । साला-हणो । चक्रवाक । चक्राओ । अत्र 'प्रायो लुक्—' इति षलोपे शिष्टेन सह लकारस्याकारस्य सवर्णदीर्घलक्षणसधिरेव । अत्र सस्कृतशात-वाहनशब्द प्रकृतिभूत । अत्र 'दोहदर्पदीपशातवाहनातस्याम्' इति तवर्गस्य लत्वम् । अथवा शालावाहनशब्दस्य सस्कृतस्य प्रकृ-तित्व तत्र 'ड्यापो सज्ञाछन्दसोर्वहुलम्' इति शालाशब्दस्यापो ह्रस्व । सज्ञारूपत्वात् । यद्वा सालवाहनशब्दस्य चा प्रकृतित्वम् । सर्वथा लौकिकप्रसिद्धस्य शालिवाहनशब्दस्य तु प्रकृतित्व न योर्युजीति । द्वितीयोदाहरणेपि 'लव रामधश्च' इति रेफलोपे शेषस्य द्वित्वे कका-रस्याकारस्य षलोपे शिष्टेनाकारेण सह सधिरेव । सालवाहणो चक्रवाओ इत्येतौ तु प्रायोग्रहणाद्वकारस्य लोपाभावे भवत । लोपे तु सधिरेव ॥

तिङः ॥ १ । १ । २३ ॥

'न' इत्यनुवर्तते । 'अच' इति 'अचि' इति च 'सधि' इति च । तिङ् सबन्धिनोचोचि परे सधिर्न भवति । भवतीह । होइ इह । पिजो-दकम् । पिज् उअअ । अत्र 'होहुवहवा भुवेस्तु—' इत्यनेन भवतेर्धातोर्हो इत्यादेशे 'लटस्तिष्ठाविजेच्' इत्यनेन लटस्तिष्प इजादेशे च होइ इह इति स्थिते इकारयो सधिर्न भवति । पिज् उअअ

१ अवशिष्टेन M २ सुउरिसो सूरिसो M ३ अवशिष्टेन M ४ 'प्रतीप' My ५ सस्कृतशालावाहनशब्द प्रकृतिभूतस्तस्मिन् पक्षे M ६ योर्युज्यत R ७ अवशिष्टेन M ८ लोपाभावेपि R ९ स्यात् My, P १० होइ बहुवा P ११ My and P drop भवति

इत्यत्रापि 'पट्टघोदृङ्'पिञ्जा पित्रते' इत्यनेन मूत्रेण पित्रते पिञ्जादेशे उदकशब्दे च दकयोलोपे अकारोऽन्तरयो संधिर्न भवति ॥ त्रिदश ईश इति स्थिते 'ल्वराम्—' इति रेफलोपे 'प्रायो लुङ्—' इति ढलोपे चोभयत्र 'शो सत्' इति शकारयो सत्त्वे सति तिअस ईस इति म्वित्ते अनुक्तमन्यन्यायेन 'आद्गुण' इति गुणे प्राप्ते 'बहुलम्' इत्य-
घिवृत्त्य 'शेपेच्च' इति च

लोपः ॥ १ । १ । २४ ॥

अचोचि परे ऋल लोप स्यात् । इत्याद्यसकारस्याकारलोपे ति-
असीमो ॥ एव निश्वासउच्छ्वास इति स्थिते निश्वासशब्दे 'ल्वराम्—'
इति वलोपे

शोर्लुप्तयवरशोदि' ॥ १ । २ । ८ ॥

यवरशषसाना लोपे येषशिष्टा शपसास्तेषामादेरचो दीर्घा भवति ।
इति दीर्घे णीसाम इति स्थिते शोपत्यात् सकारस्य द्वित्वे प्राप्ते

दीर्घान्न ॥ १ । ४ । ८७ ॥

दीर्घात् परस्य शोपस्यादेशस्य च द्वित्व न भवेति । इति द्वित्व-
प्रतिषेध ॥ उच्छ्वासशब्देपि

दोदोनुत्साहोत्सन्न ऊच्छसि ॥ १ । २ । ६२ ॥

उदै उदित्युपसर्गस्य उकारस्य शक्ति शकारसन्तरपरयो दा दका-
रेण सह ऊत्य भवत्युत्साहोत्सन्नशब्दौ वर्जयित्वा । इत्युद उकारे
णीसासञ्जास इति स्थिते पूर्ववद्गुणे प्राप्ते 'लोप' इत्यनेन पूर्वपदा-
न्त्यसकारस्याकारस्य लोपे

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ २ । ३ । ३४ ॥

अस्मिन् शास्त्रे सुबन्ते तिङन्ते च द्विवचनस्य बहुवचन भवति ।
इति बहुवचने 'श्लुग्जशसो' इति जसो लोपे णीसासूसासा इति

१ ङ P २ इति सूत्रेण R ३ R drops प्राप्ते ४ स्यात् My ,
P ५ P drops उ ६ म्याद् My , P

सिद्धम् ॥ एव सर्वत्र सावधानेन सधितंदपवादौ विजाय कविभिः
प्रयोगा सचारणीया ॥

इति सधिप्रकरणम् ।

अमलस्फटिकाङ्गाय चन्द्रमःखण्डधारिणे ।
वटाघःस्थितिदक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथाजन्ता "पुलिङ्गा उच्यन्ते । अकारान्त पुलिङ्गो रामशब्द ।
अनुक्तमन्यन्यायेन प्रातिपदिकसजा स्वाद्युत्पत्तिश्च । राम सु इति स्थिते
'अतो डो' विसर्ग' इत्यधिकृत्य

सोः ॥ २ । २ । १३ ॥

अत परस्य सो स्थाने डो भवति । अनुक्तमन्यन्यायेन डेलोपटि-
लोपौ । रामो ॥ द्विवचनस्य प्रयोगो नस्तीत्युक्तमेव । राम जस इति
स्थिते शास्त्रान्तर इवैकशेषं ।

शुग्ज्जशसोः ॥ २ । २ । ३ ॥

नाम्न परयोर्ज्जशसो श्लुक् स्यात् ॥

शिति दीर्घः ॥ १ । १ । १५ ॥

शिति परत पूर्वस्याचो दीर्घ स्यात् । रामा ॥ सर्वुद्धौ राम सु
इति स्थिते । अत्राप्यनुक्तन्यायेनैकवचनस्यैव सवुद्धित्वम् ।

१ तदपचारान् R २ प्रक्रिया R ३ R omits this verso,
and M puts it after अथाजन्तपुलिङ्गा उच्यन्ते ४ अथाजन्तपुलिङ्गा
M ५ My and P omit पुलिङ्गा उच्यन्ते ६ My and P
omit अकारान्त पुलिङ्गो रामशब्द ७ दो M ८ दो M ९ स्यात्
My, P १० डिलोपदलोपौ M ११ द्विवचनप्रयोगो My, P १२ नत्यु
क्तमेव My, P १३ बहुष्वर्थेष्वेव रामशब्दप्रयोगे प्राप्ते शाश्वतं My, P
१४ My and P have तस्माच्चरि after it १५ सवोधने My,
P १६ My and P drop अत्रापि १७ अनुक्तमन्यन्यायेन My,
P १८ My and P drop एव

डोश्लुकौ तु संतुद्धेः ॥ २ । २ । ४२ ॥

'सो' इति प्राप्ते यो डो^२ यश्च 'श्लुगनपि सो' इति श्लुक् तौ डोश्लुकौ संतुद्धेरामन्त्रणार्थस्य सोस्तु भवत ॥

दे समुत्सीकरणे ॥ २ । १ । ५९ ॥

अत्र सवुद्धिव्यञ्जकस्य हे इत्यस्य स्थाने दे इति प्रयोज्य ॥ अनुक्तमन्यन्यायेन टिलोप । दे रामा । डो इत्यस्याभावपक्षे

सोर्लुक् ॥ २ । २ । ९ ॥

नाम परस्य सोर्लुक् स्यात् । इति सुलोप । दे राम । नात्र पक्षे सो श्लुक् । इदुदन्तत्वाभावात् तदन्तविषयत्वात्तस्य । एव च सैति डो इत्यस्याभावपक्षे सो श्लुकमङ्गीकृत्य 'गिति दीर्घ' इति दीर्घे प्राप्ते बहुलाधिकारान्न भवतीति पङ्गापारूपमालिकारारेण दुर्गणाचार्येणोक्त चिन्त्यम् ॥ बहुवचन पूर्ववत् । दे रामा । द्वितीयैर्देवचने राम अमिति स्थिते 'वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु' इत्येत 'सुप' 'म' इत्यधिकृत्य

अमः ॥ २ । २ । २ ॥

नाम परस्य सुप्सवधिनीम स्थाने मकारो भवति । रामम् । अत्र 'अन्त्यहलोश्चदुदि' इति मलोपे प्राप्ते 'मोचि वा' इत्येत 'म' इत्यधिकृत्य

विन्दुत् ॥ १ । १ । ४० ॥

शब्दानामन्यमकारस्य नित्य विन्दुर्भवति । लोपापवाद । राम ।

१ दो^२ My २ दो My ३ दो^३ My ४ M has च after it
५ प्रयुज्यते M ६ My and P drop अनुक्तमन्यन्यायेन ७ दो
M < R omits च ८ M drops सति ९ नति My, P
११ इरुक्तम् M १२ My and P drop द्वितीयैर्देवचने १३ इत्य-
धिकृत्य R, M १४ म स्यात् My, P १५ इत्यन्त्यहलो मकारस्य लोपे
M १६ इत्यधिकृत्य M, R १७ विन्दु स्यात् P, My

राम शस् इति स्थिते 'अतो 'डो विसर्ग' इत्यत 'अत्' इत्यधिकृत्य
'दिर्वा भ्यसि' इत्यतो 'वा' इति च

शस्येत् ॥ २ । २ । २० ॥

अत् शसि परे एद्वा स्यात् । रामे । पक्षे रामा । उभयत्रापि
शस श्लुक् ॥ राम टा इति स्थिते

टो डेर्णल् ॥ २ । २ । १८ ॥

अत् इत्यनुवर्तते । अत् परस्य टावचनस्य ङित् एण इत्यादेशो
भवति । लिट्वाञ्जित्यम् । टिलोप । रामेण इति स्थिते 'विन्दुल्'
इत्यधिकृत्य

त्वासुपोस्तु सुणात् ॥ १ । १ । ४३ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य सुर्पश्च सवन्धिन सुकाराण्णकाराच्च परो विन्दुर्भवति
विकल्पेनेति णात्परो विन्दु । रामेण रामेण ॥ राम भिस् इति स्थिते

हिंहिंहि भिसः ॥ २ । २ । ५ ॥

नाम्न परस्य भिस एते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ 'शस्येत्' इत्यतं
'एत्' इत्यनुवर्तमाने 'अत्' इति च

भिस्भ्यः सुपि ॥ २ । २ । २१ ॥

एतेषु परेष्वत एत्व स्यात् । पृथक्त्वान्नित्यम् । रामेहि । रामे-
हिं । रामेहि ॥ चतुर्थ्यास्तु पष्ठेव । तादर्भ्यचतुर्थ्यां तु विशेष
उच्यते । राम डे इति स्थिते 'डेसो डम्' इत्यधिकृत्य

तादर्थ्ये डेस्तु ॥ २ । ३ । ३६ ॥

१ दो M २ इत्यधिकृत्य M, R ३ इति च R, M ४ दे° M
५ M has अत् इत्यनुवर्तते before the Sūtra ६ तृतीयैकवचनस्य
R ७ M has स्थाने after it ८ दि देण M ९ इत्यादेश स्यात्
P, My १० 'विन्दु' इत्य° M, R ११ सुप सवन्धिन M
१२ विन्दुवा स्यादिति My P १३ रामेण रामेण M १४ आदेशा स्तु
My, P १५ इत्यनुवर्तमाने M

डोश्लुकौ तु सयुद्धेः ॥ २ । २ । ४२ ॥

'सो' इति प्राप्ते यो टो^१ यश्च 'श्लुगनपि सो' इति श्लुक् तौ
डोश्लुकौ सयुद्धेरामन्त्रणार्थस्य सोस्तु भवत ॥

दे समुत्सीकरणे ॥ २ । १ । ५९ ॥

अत्र सयुद्धिव्यञ्जकस्य हे इत्यस्य स्थाने दे इति प्रयोज्य ॥
अनुक्तमन्यन्यायेन टिलोप । दे रामा । डो इत्यस्याभावपक्षे

मोर्लुक् ॥ २ । २ । ९ ॥

नाम परस्य सोर्लुक् स्यात् । इति सुलोप । दे राम । नात्र पक्षे
सो श्लुक् । इदुदन्तत्वाभावात् तदन्तत्रिपयत्वात्स्य । एव च सति
डो इत्यस्याभावपक्षे सो श्लुकमङ्गीकृत्य 'शिति दीर्घ' इति दीर्घे प्राप्ते
बहुलाधिकारानं भवतीति पञ्चापारूपमालिकाकारेण दुर्गणाचार्ये-
णोक्त चिन्त्यम् ॥ बहुवचन पूर्ववत् । दे रामा । द्वितीयैकवचने
राम अमिति स्थिते 'वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु' इत्यत 'सुप' 'म'
इत्यधिहृत्य

अमः ॥ २ । २ । २ ॥

नाम परस्य सुप्सवन्धिभोम स्थाने मैकारो भवति । रामम् ।
अत्र 'अन्यत्तलोश्चदुदि' इति मलोपे प्राप्ते 'मोचि वा' इत्यत 'म'
इत्यधिहृत्य

विन्दुल ॥ १ । १ । ४० ॥

शब्दानामन्त्यमकारस्य नित्य विन्दुर्भवति । लोपापवाद । राम

१ दो My २ दो My ३ दो^० My ४ M has च अत्

न्यते M ५ My and P drop अनुक्तमन्यन्याये-

omits च ६ M drops सति ७ नेति

११ My and P drop द्वितीयैकवचने

१२ म स्यात् My, P १५ इत्यन्तद्वयो

M, R १७ विडु स्यात् P, My-

१ M drop

न्योपस विवस्य

६ R

पैशाच्या गिरीतो इत्यादौ 'तल् तदो' इति दकारस्य तकारार्थे चेति युक्त दकारोच्चारणम् ॥

डसेः श्लुक् ॥ २ । २ । १५ ॥

अत इत्यनुवर्तते । अत परस्य डसे श्लुक् स्यात् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घ । रामा ॥

डसिसो हि ॥ २ । २ । १७ ॥

अत इत्यनुवर्तते । अत्रापि डसिस इत्यनेनैकवचनबहुवचनयो परिग्रह । अत परस्य डसिस पञ्चम्या हि इत्योदेशो भवति । रामाहि । अत्राप्येकवचनादेशत्वाद् 'दिर्दोचोदुडसौ' इति दीर्घ ॥ भ्यसि हिंतो इत्याद्यादेशा हि इत्यादेशोपि ॥

सुन्तो भ्यसः ॥ २ । २ । ७ ॥

नाम्न परस्य भ्यस सुन्तो इति भवति ॥ 'अतो डो^६ विसर्गः' इत्यंत 'अत' इत्यधिकृत्य

दिर्वा भ्यसि ॥ २ । २ । १९ ॥

अत इति पञ्चम्यन्तस्य षष्ठ्यन्तविपरिणाम । अतो भ्यसादेशो परे दीर्घो वा स्यात् । पक्षे 'भिस्म्य सुपि' इत्येत्वम् । रामाहितो रामेहितो । रामासुतो । रामेसुतो । रामाहि । रामेहि । चोदोदुपु दीर्घ एव । अत्रापि 'सयोगे' इति कृतदीर्घस्यापि ह्रस्व । रामत्तो । रामाओ । रामाउ ॥ राम डस् इति स्थिते

डसोस्त्रिया सर ॥ २ । २ । १० ॥

नाम्न परस्य डस सर इत्ययमादेशो भवति न तु स्त्रियाम् । रिच्वाद् द्वित्वम् । रामस्स । अस्त्रियामिति किम् । महिलाए । मालीए । बुद्धीए । धेणूए ॥ राम आम् इति स्थिते

१ R has एवम् before पैशाच्या २ परिग्रहणम् M ३ पञ्चम्या स्थाने हि M ४ 'त्यादे' स्यात् My, P ५ इत्यादेशो भवति M ६ दो M ७ इत्यधिकृत्य M ८ षष्ठ्यर्थो विपरिणाम M ९ R drops कृत १० मादेश स्यात् My, P ११ My and P drop मालाए

णशामः ॥ २ । २ । ४ ॥

नाम परस्याम पृष्ठीबहुवचनस्य णशित्वादेशो भवति । शित्वाद्
द्वीर्घ । 'वत्यामुपोसु सुणात्' इति वा विन्दु । रामाण । रामाण ।
नांश्राजुक्तमन्ययागेन 'सुट्' इति ण्येप । बहुवचिकागत् ।
सौक्षात् प्रत्ययत्वाभावाद्वा ॥ राम ङि इति भित्ते 'वैतच्छद्' इत्यतो
'वा' इत्यनुवर्तमाने 'अन' इति च

टेटे ॥ २ । २ । १६ ॥

अनारादुत्तरस्य डेटेटेत्वात् वा ग्यात् । टिलोप । रामे । पक्षे

डेमिर् ॥ २ । २ । ११ ॥

डेमिरित्वादेश स्यात् । रिच्वाद् ङित्वम् । रामग्भि ॥ राम सुप्
इति स्थिते 'भिम्भ्य सुपि' इत्येत्वम् । 'वत्यामुपो' इति वा
विन्दु । रामेषु । रामेषु । एव निवादयोप्यदन्ता अनुक्तविशेषा-
देशा उक्ता ॥ सर्वनामगब्दानामकारान्ताणां रूपभेदोन्नि । अप्रापि
सर्वनामामभिधेयगलित्वात् । मर्ष सु इति स्थिते 'ल्वराम्—' इति
रेफलोपे 'शेषादेशस्य—' इति द्वित्वे च एकवचन रामवत् । जसि

सर्वादेर्जसोत्तो डे ॥ २ । २ । ६२ ॥

सर्वादेरदन्तात् परस्य जस एत्व डिङ्गवति । अनुक्तमन्यन्यायेन
टिलोप । सञ्जे ॥ द्वितीयैकवचामारभ्य पृष्ठीबहुवचनपर्यन्त राम-
वत् । आमि 'अनिदमेतदसु—' इत्यत 'सु' इत्यनुवर्तमाने 'सर्वादे'
इति च

१ पृष्ठी बहुवचनस्य is omitted by My and P २ द्वादश ग्यात्
My, P ३ अत्रानुक्त R ४ न गलोप R ५ My and P
drop साक्षात् प्रत्ययत्वाभावाद्वा ६ ल्वनुवर्तते M ७ अदन्तात् परस्य
My, P ८ डे सप्तम्येकवचनस्य My, P ९ डित्वाटिलोप My P
१० स्वादेशो भवति M ११ विन्दुल् My, P १२ R omits च
१३ अनुक्तन्यायेन R, My and P drop अनुक्तमन्यन्यायेन

आमा डेसिं ॥ २ । २ । ६५ ॥

सर्वादेरत परस्याम' डिदेसिं इत्यादेशो वा स्यात् । टिलोप । सन्वेसिं । पक्षे णश्च बिन्दुश्च वा । सर्व्वाण सव्वाण । अत्र आमामिति बहुवचन लिङ्गत्रयेऽप्येसिमादेशार्थम् । डौ

डेस्थसिंमि ॥ २ । २ । ६३ ॥

'सर्वादे' इत्यनुवर्तते 'अतः' इति च । सर्वादेरदन्तात् परस्य डे स्थाने त्थ सिं मि इति त्रय आदेशा स्यु । सव्वत्थ । सव्वत्सिं । सव्वम्मि । 'अत' इति किम् । अमुम्मि ।

अनिदमेतदस्तु किंयत्तदः स्त्रियामपि हिं ॥ २।२ । ६४ ॥

'सर्वादे' इत्यनुवर्तते । 'डेस्थसिंमि' इत्यतो 'डे' इति 'अत' इति च । इदमेतद्वर्जिताददन्तात् सर्वादे, परस्य डेहिं इत्यादेशो वा स्यात् किंयत्तद्वच्च स्त्रियामपि । सव्वहि । पक्षे पूर्वोक्तादेशा ॥ शेष रामवत् । एव विश्वादीना रूप नैयम् । विशेषास्तु कथ्यन्ते । विश्वादीना रूप नैयम् —' इति बलोपे

२ । ८ ॥

प्रसजिता शपसास्त्रोपामादेरचो दीर्घ

ति शस्य सत्वे च वीमो । नात्र
इति प्रतिषेधात् ॥ शेष सर्ववत् ।

भाङ्गते 'द्विवचनस्य बहुवचनम्' इति

जस् इति स्थिते 'खघयधभाम्' इति

इववत् । उभयवद्स्य उभय इति स्थिते

इववत् ॥ १ । ३ । ९८ ॥

इत्येतयोर्थासग्यमवह हेट्ट इत्येतावादेशौ स्त ।

त M २ सव्वाण सव्वाण M ३ हेयम् M ४ My and P drop from यवरदापसानाम् to स्यात् ५ दाषो भवति R ६ वा भवत M

इत्युभयशब्दस्य अवहादेशे सर्ववद्रूपम् । आदेशाभावपक्षे मस्य ह्रस्वे
उहञ् । उवह इत्यपि केचित् । पक्षद्वयेपि सर्ववत् प्रैक्रिया ॥ पूर्व-
शब्दस्य ।

मलिनधृतिपूर्ववैङ्ग्याणां मडलदिहिपुरिमरेरुलिआः ॥१३।९९॥

मलिनादीना महालादय आदेशा वा भवन्ति । इति पूर्वशब्दस्य
पुरिमादेशे । पुरिमो । पुरिमे । इत्यादि । आदेशाभावपक्षे रेकलोपे
शेषस्य द्वित्वे

सयोगे ॥ १ । २ । ४० ॥

सयोगे परे पूर्वस्य ह्रस्वो भवति । इति ह्रस्वे । पुञ्चो । पुञ्चे ।
इत्यादि सर्ववद्रामवच । ह्रस्वे कृते 'सो' इत्युत ओत्वम् । बहुलाधि-
कारात् सर्वत्र न भवति । अथवा ओत्वस्यानादेशविषयत्वाद्वा
परिहार ॥ एकशब्दस्य

दैवगेसौ ॥ १ । ४ । ९२ ॥

'रितो द्वित्वल' इत्यतो 'द्वित्वल्' इत्यनुवर्तते । देवादिष्वनादौ
वर्तमानस्य व्यञ्जनस्य द्वित्व वा स्यात् । इति दैवादिपाठात् द्वित्वे ।
एङो । द्वित्वाभावे

चैकादौ गः ॥ १ । ३ । १४ ॥

'खोपुष्पकुञ्जकर्परकिले को' इत्यत 'को' इत्यनुवर्तते । एकानो
को कवर्गस्य गकारो वा भवति । एङो । 'भ्यार्ये तु कश्च' इत्यत
'स्वार्थे' इति 'उपरे सव्याने लल्' इत्यतो 'लल्' इत्यप्यधिष्ठित्य

नवैकाद्वा ॥ २ । १ । २० ॥

नव एक आभ्या पर स्वार्थे द्विरुक्तो लो वा स्यात् । इति स्वार्थे हे

१ सवसादवत् R and सर्ववत् M for सर्ववद्रूपम् २ आदेशाभावे
M₃, P ३ M₃ and P drop प्रक्रिया ४ वैङ्ग्याणां M ५ स्यु
M₃, P ६ M drops परे ७ इत्यनुवर्तते M, R ८ रिते वा
P ९ इति च द्वयमप्यधिष्ठित्य M, R

सति । एकलो इत्यप्यस्ति ॥ शेष सर्ववत् । ननु एको एकलो इत्यत्र 'सयोगे' इत्येकारस्य ह्रस्व किं न स्यात् । किं तत । तदानुक्तन्यायेन 'एच इग्रस्वादेशे' इतीकार स्यात् । ततश्च इको इक्लो इति स्यादिति चेन्नैवम् । 'अत्र शास्त्रे एदोतो क्वचित् स्वरूपेणैव ह्रस्व' इति त्रिविक्रमदेवेनोक्तत्वादन स्वरूपह्रस्वाङ्गीकारात् । एको । एकलो इत्युपपन्न प्रयोग । प्रथमशब्दे प्रथम सु इति स्थिते 'हे दक्षिणेस्य' इत्यत 'अस्य' इत्यनुवर्तमाने 'उल्ध्वनिगवयविष्वचि च' इत्यत 'उल्' इति च

प्रथमे प्योः ॥ १ । २ । २० ॥

प्रथमशब्दे पकारथकारयो सर्वन्धिनोवर्णस्य युगपत् क्रमेण चोत्व स्यात् । लित्वान्नित्यम् । इत्यवर्णद्वयस्योत्वे 'वेतस —' इत्यत 'तो' इत्यनुवर्तमाने 'ढ पृथिव्यौपधनिशीथे' इत्यत 'ढ' इति च

प्रथमशिथिलमेथिशिथिरनिपधेषु ॥ १ । ३ । ४८ ॥

एषु तवर्गस्य ङो भवति । इति थकारस्य ढत्वे युगपदकारद्वयस्यो-
कारद्वयविधानपक्षे पुढमो । क्रमपक्षे । पुढमो । पढमो ॥ जसि तु पूर्ववत् । शेष रामवत् । स्वशब्दे विशेषे । स्व सु इति स्थिते 'अर्हत्युच्च' इत्यत 'उत्' इत्यनुवर्तमाने

एकाचि श्वस्त्रे ॥ १ । ४ । १०८ ॥

एकस्वरयो श्वस्त्र इत्येतयो सयुक्तस्यान्त्यहल प्रागुत्व भवति । इत्युत्प्रे सुवो सुवे । इत्यादि । ङसिङ्यो पूर्वशब्दवत् । अन्यत्र सर्ववत् । एकाजिति किम् । स्वजन । सजणो ॥ कतमशब्दे 'सप्तपणे फो' इत्यत 'फो' इत्यधिकृत्य

१ सर्वन्धिनोवर्णस्य M २ 'मेधि' R, M ३ 'शिथिर' M ४ ङ स्यात् My ५ My and P omit विशेषे P drops विशेषे ६ इत्यनुवर्तमाने M ७ स्वश्च M, P ८ स्यात् My, P ९ जसि R, ससि M, ङसिङ्यो My १० अचन तु M ११ इत्यधिकृत्य R, M

मध्यमकसमे च ॥ १ । ७ । १४ ॥

जनयोर्हितीया चेन्व स्यात् । 'भायो लृट्—'इति सम्प्रोष । कर्मो ॥
शेष सर्वेवन् । येषा यत्र यत्र सर्वतामसंज्ञा तत्र तत्र सर्वयत् । अथत्र
रामभाष्यद्रूपपीर्णय फलत्रय ॥

इति सर्वनामानि ॥

अथाकारात्तेषु केषुचित् संयुक्तादेशवत्तु विशेषा पददर्यन्ते ।

स्तोः ॥ १ । ४ । १ ॥

अधिकारोऽयम् । 'ईर् ज्यांयाम्' इति यावन् । यैदित ऊर्ध्वमनुक्त-
मिष्यते तत् स्तो संयुक्तस्य भवेतीति वेदितव्यम् ॥ वृक्षशब्दे 'क्षेत्र-
फले गच्छ' इत्यत 'रात्' इत्यधिट्य

बुध् र्धुधे ॥ १ । ४ । ७ ॥

वृक्षे संयुक्तस्य स्तो भवति । तत्संनियोगेन वृकारस्य रकार ।
रस्तो । स्वर्त्वा । अस्मैव रूपान्तरम् । 'उत्सवन्नशोत्सुकमामर्ध्वे छो
वा' इत्यत 'छ' इत्यधिट्य

स्पृहादी ॥ १ । ४ । २२ ॥

स्पृहादिषु स्तोऽञो भवति । इति स्पृहादिपठितवृक्षशब्दे क्षैस छत्वे
भ्रतोत् ॥ १ । २ । ७४ ॥

आदेर्नकारस्यात् स्यात् । इत्यन्त्वे वच्छो वच्छा ॥ शेष रामवत् ।
एव सर्वत्र विशेषादेशमात्रमुच्यते । अन्यत् सर्व रामवद्बुधम् ।

१ 'इज्यायाम् My २ इति ऊर्ध्वं यदुपरमिष्यते M ३ स्यादिति P,
My ४ प्रथम वृक्षशब्दे R ५ इत्यधिकृत्य R, M ६ वृक्षशब्दे संयु-
क्तस्य P, My ७ स स्यात् My, P ८ तत्संनियोगे M ९ M
has शेष रामवत् after this १० The passage from अस्मैव रूपा-
न्तरम् to वच्छो वच्छा is omitted in My and R ११ M has
वा देशान्तरम् after this १२ स्पृहादिपठितस्य P १३ वृक्षशब्दस्य P
१४ P drops दास १५ स्यात् स्यात् P

वा रक्ते गः ॥ १ । ४ । २ ॥

रक्ते सयुक्तस्य गकारो वा भवति । 'शेषादेशस्य—'इत्यादिना द्वित्वम् । रगो । गत्वाभावे 'कग—'इति कलोपे शेषद्वित्वे रत्तो ॥

शुल्के झः ॥ १ । ४ । ३ ॥

वेत्यनुवर्तते । शुल्के सयुक्तस्य झो वा स्यात् । सुझो । पक्षे सुको ॥

कः शक्तमुक्तदष्टमृदुत्वरुग्णेषु ॥ १ । ४ । ४ ॥

एषु स्तो ककारो भवति तु विकल्पेन । सको । पक्षे सत्तो । मोको । अत्र 'स्तौ' इत्युत ओत्वम् । दको । पक्षे 'स्त्यानचतुर्थे च तु ठ' इत्यतो 'ठ' इत्यधिकृत्य

ष्टः ॥ १ । ४ । १४ ॥

ष्टस्य ठ स्यात् । आदेशत्वाद् द्वित्वम् । दष्टो ॥ रुग्णशब्दे

हरिद्रादौ ॥ १ । ३ । ७८ ॥

'रो ङा पर्याणे' इत्यतो 'र' इत्यनुवर्तते । 'लो जठरवठरनिष्ठुरे' इत्यतो 'ल' इति च । हरिद्रादौ रस्य लत्व स्यात् । इति हरिद्रादिपाठाद्रेफस्य लत्वे । लुको । पक्षे 'मनयाम्—'इति नलोपे द्वित्वे च । लुगो ॥

क्ष्वेडकगे रल ॥ १ । ४ । ५ ॥

क्ष्वेडकादिषु स्तो खकारो भवति । लित्वान्नित्यम् । 'प्रायो लुक्—'इति कलोप । खेडओ । विपम् । स्फोटके । खोडओ । स्फेटक । खेडओ । अत्र उभयत्र 'टो ड' इति टस्य डत्वम् ॥

ष्कस्सोर्नासि ॥ १ । ४ । ६ ॥

१ स्यात् My, P २ शेषस्य द्वित्वे P, My ३ भवति वा M ४ ककारो वा for ककारो भवति तु विकल्पेन P, My ५ M has पक्षे मोत्तो after it ६ च तु र M ७ इत्यधिकृत्य M, R ८ लत्व वा स्यात् M ९ M drops न १० र स्यात् P, My ११ खेडवो M, R १२ सोटक P १३ उभयत्रापि for अत्र उभयत्र P, My

'गल्' इत्यनुवर्तते । अनयोर्नास्ति सज्ञाया खल् स्यात् । नित्त्वा
नित्यम् । पोक्तररक्तो । पुष्कराक्ष । अत्र 'दृश्वोरुनूहले' इत्यत्र
'ओत्' इत्यनुवर्तते । 'त्वदुत् उपरिगुरुके' इत्यत्र 'उत्.' इति च ।

स्तौ ॥ १ । २ । ६६ ॥

युक्ते परे उत् ओत् स्यात् । इत्योत्वम् । म्के । स्कन्ध । सधो ॥

क्षः ॥ १ । ४ । ८ ॥

'खल्' इत्यनुवर्तते । क्षम्य रौत् स्यात् । क्षय । खओ । विच
क्षण । विअकरणो ॥

स्कन्दतीक्ष्णशुष्के तु सो ॥ १ । ४ । १० ॥

'गल्' इत्यनुवर्तते । एषु खोगदे संयुक्तस्य खो वा स्यात् ॥
सदो । पक्षे 'कग—'इति सलोपे अच परत्वाभावात् शेषस्य
द्वित्वम् । कन्दो । तीक्ष्ण । तिवस्वो । पक्षे तिण्हो । अत्र 'श्नष्ण—'
इत्यादिना क्षणस्य ष्ट । शुष्क । सोओ । पक्षे सोर्मस्वो ।

स्तम्भे ॥ १ । ४ । ११ ॥

'गल्' इत्यनुवर्तते । 'तु' इति च 'खो' इति च । स्तम्भे
खोरादे संयुक्तस्य गकारो वा स्यात् । खमो । पक्षे 'कग—'इति
सलोपे तम्भो ।

ल्योस्पन्दे ॥ १ । ४ । १२ ॥

'सो' इत्यनुवर्तते । स्पन्दाभावाच्चौ स्तम्भे खोरादे संयुक्तस्य
थकारो भवति ॥ लित्वान्नित्यम् । थम्भो । सात्त्विकभाव ।

स्त्यानचतुर्थे च तु ठः ॥ १ । ४ । १३ ॥

१ च for खल् M, R २ M and R diop लिखाभित्यम्
३ च for गल् M, R ४ M drops तिण्हो ५ सुन्यो M ६ सुषो
M ७ संयुक्तस्य या for खोरादे संयुक्तस्य R ८ भवति M ९ धकार
स्यात् My, P

अनयोश्चकारादस्पन्दवृत्तौ स्तम्भे च स्तोष्ठत्व तु भवति । ठभो ।
सात्त्विकभाय । पक्षे उक्त थत्वम् । चउट्टो । पक्षे रेफलोपे द्वित्वे च
चउत्थो । अत्रैव 'तु मयूरचतुर्थ—' इत्यादि सूत्रेणादेरच परेण सम्ब-
रव्यक्षनेन सहितस्य स्थाने वा ओत्वे चोट्टो । चोत्थो इत्यप्यस्ति ।
सौराष्ट्रमहाराष्ट्रयो 'लगराम्—' इति रेफलोपे उभावपि ष्ठी तथा च
'ष्ट' इति ठत्वे ऐच षडि सोरट्टो । महाराष्ट्रे तु ठत्वे

हश्च महाराष्ट्रे ह्रोर्व्यत्ययः ॥ १ । ४ । १११ ॥

अत्र ह्रो हकाररेफयो व्यत्यय स्थितिपरिवृत्तिर्भवति । एरुस्थाने
एको भवतीत्यर्थ । हश्च दीर्घस्य ह्रस्वोपि भवति । मरहट्टो ॥

विसंस्थुलास्थ्यधनार्थे ॥ १ । ४ । १५ ॥

'ठ' इत्यनुवर्तते । विसंस्थुलास्थिशब्दयोरधनवाचिन्यर्थशब्दे च
स्तो ठो भवति । विसदुलो । अर्थ । अट्टो । प्रयोजनम् । धने
तु अत्थो ॥

चः कृत्तिचत्वरै ॥ १ । ४ । १६ ॥

अनयोर्युक्तस्य च स्यात् । कृत्तिधर । किर्चिहरो । कृपादित्वात्
कृत 'इल्लूपगे' ईतीत्वम् । चत्वरपर । चचरपरो ॥

त्योचैत्ये ॥ १ । ४ । १७ ॥

'च' इत्यनुवर्तते । चैत्यवर्जितस्य त्यस्य च स्यात् । प्रत्यय ।
पञ्चओ । अमात्य । अमचो । अत्र 'सयोगे' इति ह्रस्व । 'अचैत्ये'
इति किम् । चेइअ । अत्र 'स्याद्भ्रव्य—' इत्यादिना यात् प्रागित्वम् ।
ऐच एत्त्व यतलोपश्च । अत्रैव दैत्यादित्वात् ऐच अह इत्यादेशे च-
इइअ । चइत्त इत्यप्यस्ति ॥

१ विकल्पेन भवति M २ R drops च ३ एकस्य स्थाने M
४ R drops अपि ५ ठ स्यात् My, P ६ किर्चिहरो M ७ अत्र
'कृत—' R ८ इति कृपादित्वादीत्व R ९ भवेदित्वादिना M १० ऐच
परित्येत्वम् M

उत्सन्नश्चोत्सुकमामर्धे छो वा ॥ १ । ४ । १९ ॥

एषु स्तोश्चत्व वा स्यात् । उच्छ्रयो । पक्षे

‘दोदोनुत्साहोत्सन्न ऊ शंसि’ ॥ १ । २ । ६१ ॥

उद उदित्युपसर्गसन्निधिन उकारस्य शक्ति शकारसकारयो परयो वा दकारेण सह ऊ ऊफार स्यात् । इत्यूत्वे उत्सवो । ऋण । रिच्छो । पक्षे ‘क्ष’ इति क्षस्य रत्वे रिभ्रतो । उभयत्रापि ‘ऋतोत्’ इत्यत ‘ऋन’ इत्यधिकृत्य

कैवलस्य रिः ॥ १ । २ । ९० ॥

व्यञ्जनेनासयुक्तस्य ऋनो रिरित्वादेश स्यात् । इति रि । उल्लुक । उच्छ्रुओ । ऊँमुओ । अत्रापि ‘दोर्द—’ इत्यूकार । दृष्टसामर्थ्य । दिष्टसामच्छो । पक्षे दिष्टसामर्थ्यो ॥

क्षण उत्सरे ॥ १ । ४ । २१ ॥

‘छ’ इत्यनुवर्तते । उत्सववाचिनि क्षणशब्दे स्तोश्च स्यात् । छणो । उत्सवे किम् । रणो । क्षण फाल ।

क्षुण्णस्य गितदक्षसंसृष्टेषु स्पृहादित्यात् स्तोश्चत्वे च्छुण्णो । क्षुण्णो । छद्दो । स्य गित । अत्र गतयोर्लोप । दच्छो । दक्ष ॥ ‘केवलस्य रि’ इत्यत ‘रि’ इत्यधिकृत्य ‘ऋतोत्’ इत्यत ‘ऋत’ इति च

दृश्यवसकिनि ॥ १ । २ । ९१ ॥

अ वस किन् एतदन्ते दृशिघातौ ऋनो रिरित्वादेश स्यात् । इति वसान्तदृशिघातो र्ऋणरस्य रौ संति ‘शोर्लुप्तयवरशोर्दि’ इत्यत ‘दि’ इत्यधिकृत्य ‘आदे’ इति च

१ My and P omit the portion from ऊ शक्ति to ऊकार स्यात् २ इत्यधिकृत्य M R ३ रित्वादेश M ४ उच्छ्रयो M ५ ऊँमुवो M ६ दोदोनुत्साहोत्सन्नदे इति उद ऊकार M ७ भवति R ८ सहलोपे R ९ ल्यधिकृत्य M, R १० इति च M, R ११ ल्यादेश स्यात् My, P १२ रि इति शक्ति M १३ M drops इत्यत

तु समृद्ध्यादौ ॥ १ । २ । १० ॥

समृद्ध्यादिपवादेरवर्णस्य दीघो वा स्यात् । इति समृद्ध्यादिपाठद्वयादीर्घे । सारिच्छो । सरिच्छो । सदृक्ष ॥

ध्यश्चत्सप्तसामनिश्चले ॥ १ । ४ । २३ ॥

निश्चलव्यतिरिक्तानां व्यादीनां छे स्यात् । भुक्तपथ्य । भौतपच्छो । पश्चिम । पच्छिमो । मत्सर । मच्छरो । अवीप्स । अविच्छो । इत्यादि । 'अनिश्चले' इति किम् । णिच्चलो । अत्र 'कग—' इति श्लेषोपशेषद्वित्वे

द्यय्यर्यां जः ॥ १ । ४ । २४ ॥

एपा ज स्यात् । अनवद्य । अणवज्जो । द्योत । जोओ । जय्य । जज्जो । क्षय्य । खज्जो । पर्याय । पज्जाओ । इत्यादि ॥

ध्यह्योर्झल् ॥ १ । ४ । २६ ॥

अनयोर्झत्व लिट्स्यात् । ध्य । उपाध्याय । उवज्ज्ञाओ । अत्र 'पौ व' । 'सयोगे' इति ह्रस्वश्च । विध्य । विज्ज्ञो । मध्यम । मज्झिमो । अत्र 'मध्यमकतमे च' इत्यत इ । ह्य । सद्य । सज्ज्ञो । इत्यादि ॥

र्तस्याधूर्तादौ टः ॥ १ । ४ । ३० ॥

र्तस्य ट स्यात् धूर्तादीन् वर्जयित्वा । कैवर्त । केरट्टो । सवर्तित । सवर्टिओ । 'अधूर्तादौ' इति किम् । धूर्त । धुत्तो । धूर्तादि—
र्धूर्ते । सवर्तेन । वार्ता । प्रवर्तेन । मुहूर्ते । मूर्ते । आवर्तक । सवर्तक । वार्तिक । वर्तिका । निवर्तेन । आवर्तेन । विवर्तेन । प्रवर्तक । मूर्ति । उत्कर्तित । निवर्तक । कीर्ति । कार्तिक । इत्यादि ।

१ स M २ छो भवति M ३ भुक्तपच्छे M ४ लोपशेषद्वित्वे M
५ M has इति वत्वम् after it ६ M drops च ७ सवर्जो M
८ धूतसंघतवार्ताश्च मूतवतक्वार्तका । आवर्तेनमुहूर्तौ च प्रवर्तकनिवर्तकौ ॥
कीर्ति कार्तिकमूर्ती च उरकीत्यादीनि तद्वर्णे ॥ M

बहुलाधिकारात् वार्ताशब्दे टत्वमपि भवति ॥

प्रवृत्तमदष्टृत्तिवृत्तेष्टापत्तनकदार्थितोष्ट्रे ॥ १ । ४ । ३१ ॥

‘ट’ इत्यनुवर्तते । एषु स्तोष्टत्व स्यात् । प्रवृत्त । पवट्टो । अत्र
‘ऋतोत्’ इत्यत्वम् । सदष्ट । सदट्टो । कदार्थितशब्दे ‘वेतस इति
तो’ इत्यत ‘तो’ इत्यधिकृत्य

कदार्थिते सोर्वः ॥ १ । ३ । ४४ ॥

अस्मिन्नादेस्तवर्गस्य व स्यात् । इति दस्य वत्वे । कनट्टिओ ।
उष्ट् । उट्टो । सन्दष्टोष्ट्रयो ‘ष्ट’ इत्यस्यापवाद ॥

डल् फोर्मदितविच्छर्दच्छर्दिंकपर्दवितर्दिंर्गर्तसमर्दे ॥ १ । ४ । ३३ ॥

एषु द्वितीयस्य सयुक्तस्य णित्य डो भवति । मर्दित । मड्डिओ ।
विच्छर्द । निच्छड्डो । कपर्द । कवड्डो । गर्त । गड्डो । समर्द ।
समड्डो ॥

ढोर्धर्दिश्रद्धामूभि तु ॥ १ । ४ । ३४ ॥

एषु स्तोर्धो वा स्यात् । अर्धमाग । अड्डहाओ । पक्षे अँद्धहाओ ॥

दग्धनिदग्धवृद्धिदप्रावृद्धे ॥ १ । ४ । ३५ ॥

‘द’ इत्यनुवर्तते । एषु स्तोर्धो भवति । दग्ध । दड्डो । विदग्ध ।
विअड्डो । वृद्धशब्दे ऋत्वादिपाठादत उत्पे । वुड्डो । बहुलाधिकारात्
क्वचिन् भवति । वुद्धकविणिरूविअ । वृद्धकविनिरूपितम् ॥

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति ण० ॥ १ । ४ । ३६ ॥

एषु स्तोर्णकैरो भवति । दत्त । दिण्णो । अत्र स्वप्नादिपाठादत
इत्वम् ॥

ज्ञप्नोः ॥ १ । ४ । ३७ ॥

ण इत्यनुवर्तते । एतयोर्ण स्यात् । सुज्ञान. । सुण्णाणो । ज्ञात ।
णाओ । अत्रैव

जाणमुणौ ङः ॥ २ । ४ । १३० ॥

जा अवबोधन इत्यस्य जाण मुण इत्यादेशौ स्तौ । जाणत इति
स्थिते 'आदेर्लुक्स्यात्स्वो -' इत्यत 'अत' इत्यधिकृत्य

के ॥ २ । ४ । १८ ॥

क्तप्रत्यये परंतोत इत्य स्यात् । इतीत्वे । जाणिओ । ज्ञात । वि-
जाणमओ । विज्ञानमय । विण्णाणमओ इत्यप्यस्ति । नात्र 'जो
जोविजाने' इति प्रतिषेध । जाणादेशस्य धात्वादेशरूपत्वात् । बहु-
लाधिकाराज्जाणादेशो विकल्प्यत इति केचित् । तेन विण्णाणादय
सिद्धा । ङ । प्रद्युम्न । पञ्जुणो । धृष्टद्युम्न । धृष्टज्जुणो । 'कर्णि-
कारे णो वा' इत्यत 'ण' इत्यधिकृत्य 'रितो द्वित्वल्' इत्यत 'द्वित्वल्'
इति 'दीर्घान्ते' इत्यत 'न' इति च

धृष्टद्युम्ने ॥ १ । ४ । ८९ ॥

अत्रादेशस्य णस्य द्वित्व नं स्यात् । इति णस्य नं द्वित्वम् ।
पृथक्त्वान्नित्यम् ॥

स्तवे थो वा ॥ १ । ४ । ३८ ॥

अत्र सयुक्तस्य थो वा स्यात् । थवो । पक्षे 'कग—' इति स-
लोपे । तवो ॥

१ भवत M २ 'मोममुष्विच' इति च is added after this in M
३ परे M ४ भरति M ५ ज्ञात । जाणिओ । M ६ विज्ञानमय ।
विजाणमओ । P ७ प्रद्युम्नादय M ८ दृष्टद्युम्न । R, My, P
९ दृष्टज्जुणो R, My, P, धृष्टज्जुणो M १० इत्यधिकृत्य M ११ M
and My drop 'दीर्घान्ते' इत्यत 'न' इति च १२ R has न पृष्ट°
१३ M. omits न १४ नित्य for न M १५ पृथक्त्वान्नित्यम् is
dropped in M १६ अत्र स्तो सयुक्तस्य M १७ M has स्तव ।
before it १८ थवो M १९ तवो M

रो हश्चोत्साहे ॥ १ । ४ । ३९ ॥

'थ' इत्यनुवर्तते । 'वा' इति च । अत्र स्तोथो वा स्यात् तत्स-
नियोगेन हस्य च रेफ । उत्थारो । पक्षे 'थ्यश्चत्स—' इत्यादिना
त्सस्य छ । उँच्छाहो ॥

स्तः ॥ १ । ४ । ४० ॥

स्तस्य थ स्यात् । हस्त । हत्यो । प्रस्तर । पत्यरो ॥

पर्यस्ते टश्च ॥ १ । ४ । ४१ ॥

अत्र स्तस्य ट स्याच्चकारात्थश्च ॥ 'लो वाद्रे' इत्यत 'ल'
इत्यधिकृत्य

र्यः सौकुमार्यपर्यङ्कपर्यस्तपर्याणे ॥ १ । ४ । ५५ ॥

एषु र्यस्य ल स्यात् । इति र्यस्य लत्वे । पर्यङ्क । पल्लङ्को । पँ-
ल्लट्टो । पल्लत्यो । पर्यस्त । सौकुमार्ययुक्त । सोअमल्लजुचो । अत्र
एच एङ् । मुकुलादिपाठादुकारस्याकार कलोपश्च । हृतपर्याण ।
कअपल्लाणो । अत्रैव 'मनयाम्' इति यलोपे 'ईयौ वृहस्पतो तु बहो'
इत्यत 'तु' इत्यनुवर्तमाने

रो डा पर्याणे ॥ १ । ३ । ७६ ॥

अत्र रेफस्य डा वा स्यात् । कँअपटाणो । 'वात्मभस्मनि प' इत्यत
'प' इत्यधिकृत्य

द्व्वंमोः ॥ १ । ४ । ४३ ॥

एतयो 'प' स्यात् । कुट्टल । 'कुपँञ्जो । अत्र वक्त्रादित्वाद्दिन्दु ।

१ इकारस्य M २ 'थ्यश्च' इत्यादिना M ३ M has उत्साह before
it ४ पल्लणे My ५ Before this M has प्रसङ्गात् सौकुमार्यपर्याणयो
रपि रूपनिर्णय कियते । ६ टयो M ७ M has इति वादेशे before
it ८ M has कअवङ्गाणा इत्यपि भवति ९ वशो M १० पो भवति ।
M ११ कुपञ्जो M

रुक्मिणीरमण । रुप्विणीरमणो । क्वचित्थोपि । रुत्थिणीरमणो । क्वचि-
न्मोपि । रुम्मिणीरमणो ॥

प्पस्पोः फः ॥ १ । ४ । ४४ ॥

अनयो फ स्यात् । निष्पाप । णिष्पावो । निष्पेप । णिष्फेसो ।
स्फन्द । फन्दो । इत्यादि ॥

भीष्मे ॥ १ । ४ । ४५ ॥

‘फ’ इत्यनुवर्तते । अत्र स्तो फ स्यात् । मिष्फो । भीष्म ।
‘श्लेषमवृहस्पतौ तु फो’ इत्यत ‘तु’ इत्यधिकृत्य

ग्मो मः ॥ १ । ४ । ४७ ॥

ग्मस्य मो वा स्यात् । तिग्मकिरण । तिग्मकिरणो । पक्षे मलोपे
तिग्मकिरणो ॥

न्मः ॥ १ । ४ । ४८ ॥

‘म’ इत्यनुवर्तते । न्मस्य मे स्यात् । मन्मथ इति स्थिते ‘वो व’
इत्यत ‘व’ इत्यधिकृत्य ‘त्वभिमन्थौ म’ इत्यत ‘म’ इति च

मन्मथे ॥ १ । ३ । ६६ ॥

अत्र मस्य व स्यात् । थस्य हत्व च । वम्महो ॥

ताम्रात्रयोर्म्भः ॥ १ । ४ । ४९ ॥

अनयोस्तोर्म्भ स्यात् । तैर्म्भमओ घट्ट ॥

इन्मयटि ॥ १ । ३ । ६९ ॥

१ क्वचिद्वोपि M २ रुक्मिणीरमणो M ३ M drops क्वचिमोपि ।
रुम्मिणीरमणो । ४ फो भवति M ५ निष्पाव P, My, R ६ M
has स्पर्श । फसो । वकादित्वादिन्दु before इत्यादि । ७ भवति M
८ इत्यधिकृत्य M ९ मो भवति M १० इति च M. ११ M drops
व १२ र्म्भ M १३ अनयोयुक्तस्य मकारपरो भकारो भवति M १४ त
म्भमओ M १५ M drops घट

मयद्रप्रत्यये यस्य वा इत् स्यादिति विकल्पादिकार । तम्बमइओ ।
ताम्रमय इत्यर्थ । आम्र । अम्बो ॥

ऊर्ध्वे भो वा ॥ १ । ४ । ५० ॥

अत्र स्तोभो वा स्यात् । अतिऊर्ध्वं । अहउब्भो । अत्र तलोपे
'न यण्' इति सधिप्रतिषेध । पक्षे । रँवलोपद्वित्वे । अइउद्धो ॥

वश्च विह्वले ॥ १ । ४ । ५२ ॥

अत्रापि स्तोर्वस्य भो वा स्यात् च्छश्च । विब्भलो । विच्छलो ।
पक्षे विह्वलो । अत्र 'अह' इति निषेधात् शेषहकारस्य द्वित्व न
भवति ॥

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ १ । ४ । ५७ ॥

'र्यं सोकुमार्य—' इत्यत 'र्यं' इत्यनुवर्तते । अनयोर्दित् पर
इत्यादेश स्यात् । टिलोप । अणुद्विबर्बहचेरो । अनुष्ठितत्रहचर्यं ।
दिदृसौंदेरो । दृष्टसौन्दर्यं ॥

वा पर्यन्ते ॥ १ । ४ । ५८ ॥

'र्यं' इत्यनुवर्तते । 'डे' इति च । पर्यन्ते र्यस्य डेरो वा स्यात् ।
पेरतो । पक्षे । सामान्यो ज । पज्जन्तो ॥

धैर्ये र. ॥ १ । ४ । ५९ ॥

धैर्यं र्यस्य रो वा स्यात् । धैर इति स्थिते । 'ऐच एङ्' इत्यत
'ऐच' इत्यधिहृत्य

ई धैर्ये ॥ १ । २ । १०९ ॥

१ विकल्पेन इकार M २ अम्बो M ३ अश्यूष्य M ४ रवलेति
वरेणलोपशेषद्वित्वे M ५ M has 'भ' इत्यनुवर्तते । अत्र संयुक्तसधधिनो
वस्य &c ६ M has वलोपे after पक्षे ७ शेषस्यापि हकारस्य
द्वित्व न भवति 'अह' इति निषेधात् M ८ त्यादेशो भवति M ९ M
drops टिलोप १० च्छश्चरो My

अत्रैकारस्येकार स्यात् । गअधीरो । गतधैर्यः । पक्षे ज । गअ-
धिञ्जो ॥

तूर्यदशार्हशौण्डीर्ये ॥ १ । ४ । ६० ॥

ऐपु स्तो रं स्यात् । तूरघोसो । तूर्यघोष । दसरो । दशार्ह ।
पआसिअसोण्डीरो । अत्र 'अह' इति रस्य न द्वित्वम् । प्रकाशित-
शौण्डीर्य ॥

वाप्पे होश्रुणि ॥ १ । ४ । ६१ ॥

अश्रुवाचिनि वाप्पशब्दे स्तोर्ह स्यात् । बाहो । 'अश्रुणि' किम् ।
वप्फो । ऊप्मा । अत्र 'प्पस्पो —' इति फ ॥

कार्पापणे ॥ १ । ४ । ६२ ॥

अत्र स्तोर्ह स्यात् । काहावणो । कहावणो । कहावणो इत्यत्र
'सयोगे' इति पूर्वमेव ह्रस्व पश्चादादेश । यद्वा कर्पापणशब्दाद्वा
सिद्धि ॥

न वा तीर्थदुःसदक्षिणदीर्घे ॥ १ । ४ । ६३ ॥

ऐपु स्तोर्हत्व न वा विकल्पेन भवति । तीह इति स्थिते । 'ईत
काश्मीरहरीतकयोर्लौ' इत्यत 'ईत' इत्यधिष्ठत्य

तीर्थे ह्रस्व ॥ १ । २ । ५५ ॥

अत्र युक्तस्य हि हकारे सति ईकारस्य ऊँकार स्यात् । ईत्तूकारे ।
कअतूहो । कृततीर्थ । पक्षे । कअतित्थो । दुहो । दु स्वम् । अत्र

१ अत्रैकारस्येकार P, R २ M has इतीकारे before this
३ M has र' इत्यनुवतते before it ४ रो भवति M ५ M has
प्रकाशितशौण्डीर्य । अत्र शेषव्यादेशस्य वा रफस्य न द्वित्वम् । 'अह' इति प्रति-
पेधात् । ६ स्तोर्हो भवति M ७ M has नेत्रजलम् before 'अश्रुणि'
८ ऊप्पो M ९ M has before it 'ह' इत्यनुवतते । १० भवति
M ११ M has 'ह' इत्यनुवतते before it १२ इत्यधिष्ठत्य M
१३ इत before ईकारस्य M १४ ऊत् before ऊकार M १५ इती
कारस्थाने उकारे M

दु खनञ्स्य युलादिपाठाद्विकल्पे पुस्तकम् । दुहिओ । हुक्मिओ ।
दु रित । दक्षिणशब्दे हत्वे 'शोर्लुप्तपपरशोर्दि' इत्येत 'दि'
इत्यधिष्ठस्य

हे दक्षिणेस्य ॥ १ । २ । ९ ॥

अत्र युक्तस्य हे सत्यादेरवर्णस्य दीर्घं स्यात् । दाहिणो । हत्वाभावे
दैक्खिणो । दीर्घशब्दे हत्वे दीहो । 'त्रैकात्रा' इत्यत 'वा' इति
'स्वार्थे तु कश्च' इत्यत 'स्वार्थे' इति चाधिष्ठस्य

रो दीर्घात् ॥ २ । १ । २४ ॥

दीर्घात् 'स्वार्थे' रो वा स्यात् । दीहरो । हत्वाभावे रेफलोपद्वित्व-
हस्ता । दिग्घो । अत्र सर्वस्य शेषसादेशस्य वा हस्य न द्वित्वम् ॥

घो ङ्हः ॥ १ । ४ । ६६ ॥

हकारस्य लाजान्तहकार स्यात् । महाद् । पल्लाओ । अत्र 'प्रायो
लृक्-' इति दलोप । फहारपर । फलहारपरो ॥

श्मभ्मस्मह्मामस्सरश्मो ङ्हः ॥ १ । ४ । ६७ ॥

श्मादीनां ङ्हदेश स्यात् साररश्मिशब्दो वर्जयित्वा । काश्मीर ।
कम्भारो ॥

काश्मीरे ङ्मः ॥ १ । ४ । ५३ ॥

अत्र स्तोम्यो वा म्मात् । कम्भारो । अत्रोमयत्रापि

ईत् काश्मीरहरीतवधोर्लात् ॥ १ । २ । ५१ ॥

एतयोरीकारस्य यथाक्रम आ ज इत्यादेशौ लितौ ल । इत्या-
कार । श्रीप्म । गिम्हो । निसाय । विम्हओ । असाहश । अम्हा-
रिसो । अत्र 'दृश्यवसकीनि' इति ऋकारस्य रिर्कार । दलोपश्च ।

१ पुंलिप्ता M २ इत्यधिष्ठस्य M ३ M has सत्वे before
दैक्खिणो ४ इत्यधिष्ठस्य M ५ इति चाधिष्ठस्य M ६ M adds
अह इति प्रतिषेधात् ७ ङ्हदेशो भवति M ८ ङ्म इत्यादेशो वा स्यात् M
९ विम्भश्च P १० ति M

ह्य । ब्राह्मण । बम्हणो । वाम्हणो । अत्रोत्खातादिपाठसमये 'ब्राह्मण-
पूर्वाह्नयोरपीच्छन्त्यन्ये' इति वचनाद्विकल्पेनाकारस्य ह्रस्व । इद वचन
'सयोगे' इति प्राप्तह्रस्वविकल्पार्थम् । 'अस्मररश्मौ' इति क्रिम् ।
सरो । रस्ती ॥

पक्ष्मणि ॥ १ । ४ । ६८ ॥

'म्ह.' इत्यनुवर्तते । अत्र स्तोर्ह स्यात् । पक्ष्मललोचन । पम्ह-
ळ्ळोअणो ॥

श्रष्णलत्सद्गक्ष्णां ङः ॥ १ । ४ । ६९ ॥

एषा ण्हादेश स्यात् । प्रश्न । पण्हो । कृष्ण । कण्हो । खात ।
ण्हाओ । प्रखव । पॅण्हवो । ज्योत्स्नापूर । जोण्हाऊरो । अपह्वव । अँव-
ण्हओ । पूर्वाण्ह । पुव्वण्हो । पुव्वाण्हो । अत्रापि ब्राह्मणशब्दवद् वा
ह्रस्व । अपराण्ह । अवरण्हो । श्रृक्ष्ण । सण्हो । लण्हो इत्यपि
केचित् ॥

मूक्ष्मे ॥ १ । ४ । ७० ॥

अत्र स्तोर्ह स्यात् । सुण्हो । 'हश्चोत्कुतूहले' इत्यत 'औत्'
इत्यनुवर्तमाने

मूक्ष्मेद्वोर्तः ॥ १ । २ । ६७ ॥

अत्र ऊत ओत्व वा स्यात् । सोण्हो । अँत्वपक्षे सण्हो ॥

आश्लिष्टे लघौ ॥ १ । ४ । ७१ ॥

अत्र युक्तयोर्ग्रथारुम लटौ स्त । श्लित्यस्य ल । ष्ट इत्यस्य घ ।
आलिद्धो ॥

टठौ स्तब्धे ॥ १ । ४ । ७२ ॥

१ प्राप्तह्रस्वस्य विक्र° M २ भवति M. ३ भवति M ४ पह्ववो
My ५ जोह्माऊरो My ६ अवह्ववो My ७ M. inserts उत्खा
तादिपाठाद्विकल्पेन ह्रस्वे । ८ श्रक्ष्ण M ९ भवति M १० इत्यनुवर्तते M
११ ओत् M १२ सोण् R १३ My drops अत्वपक्षे । सण्हो ।

अत्र युक्तयोर्ग्रथाक्रम टठौ भवत । टठ्ठौ । स्तब्ध ॥

तो ढो रश्चारब्धे तु ॥ १ । ४ । ७३ ॥

आरब्धे युक्तस्य तो वा स्यात् । तत्सन्वियोगेन रस्य च ढ । आ-
दत्तो । पक्षे । आरद्धो । अत्र चतुर्थोरभेदव्यायेन 'लगराम्—' इति
बलोपद्वित्वे

शोर्लुङ्गोः स्तम्भमस्तनिःस्पृहपरस्परश्मशानश्मशुणि
॥ १ । ४ । ७५ ॥

स्तम्भादिषु शो शपसानामादौ वर्तमानाना संयुक्तसवन्धिना लृक्
स्यात् । तन्वो । समत्तो । णिष्पिटो । अत्र वृषादित्वाद्भूत इत्तम् ।
इदं सूत्र 'स्त' इति सूत्रस्य 'प्सपो —' इति सूत्रस्य 'श्मप्म—' इत्यादि—
सूत्रस्य चापवादकम् ॥

श्वस्य हरिश्चन्द्रे ॥ १ । ४ । ७६ ॥

अत्र श्वस्य लृक् स्यात् । हरिब्धौ ॥

धात्रीद्रे रस्तु ॥ १ । ४ । ८० ॥

धात्रीशब्दे द्रशब्दे च रेफस्य यौ लृक् स्यात् । धात्रीरमण । धर्ती-
रमणो । लुगमावे । धारीरमणो । अत्र 'कग—' इति तलोप ।
ह्रस्वात् प्रागेव रेफलोपे । धार्द्रीरमणो । द्रे । चन्द्र । चन्दो । चन्द्रो ।
रुद्र । रुद्रो । रुद्रो । इत्यादि । द्रदशब्दे विशेष । 'ह्रस्व महाराष्ट्रे
ह्रौर्व्यत्यय' इत्यत 'व्यत्यय' इत्यधिकृत्य

द्रहे दहयोः ॥ १ । ४ । ११५ ॥

अत्र दहयोर्व्यत्यय स्यात् । द्रह इति स्थिते । अत्रापि द्रशब्दस्य विद्य-
मानत्वाद् विकल्पेन रेफलोपे । दहो । द्रहो । केचिन्नेच्छन्ति रेफलो-
पम् । द्रहशब्द सस्कृतेपीति केचित् । द्रहादयस्तरुणपुरुषवाचका
इत्यन्ये । भो द्रहो । भो द्रह ॥

१ M has लुगनुवतते before it २ लृक्वा स्यात् M ३ धात्री
रमणो My ४ हेव्यत्यय M ५ दकारहकारयो M

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26
27
28
29
30

31

32

33

अथ द्वित्त्रिधिः ॥

‘रितो द्वित्वल्’ इत्यत ‘द्वित्वल्’ इत्यधिद्वित्य

शेषादेशस्याज्ञोचोरोः ॥ १ । ४ । ८६ ॥

सयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योरशिष्यते स शेष । तस्य सयुक्तादेशस्य च अह्र हकाररेफर्जितस्य अच स्वरात् परस्य अगोरनादौ वर्तमानस्य द्वित्व स्यात् । शेषे । समस्त । समत्तो । इत्यादि । आदेशे । रक्त । रगो । इत्यादि । ‘अह्र’ इति किम् । विह्वल । निह्वलो । धैर्यम् । धीर । ‘अच’ इति किम् । वयस्य । वअसो । अत्र यका दित्वाद्भिन्दु । ‘अस्तो’ इति किम् । गाण ॥

दीर्घान्न ॥ १ । ४ । ८७ ॥

लाक्षणिनादलाक्षणिकाच्च दीर्घात् परयो शेषादेशयोर्द्वित्व न स्यात् । निश्वास । णीसासो । अत्र ‘शोर्लेष—’ इति दीर्घविधेनालाक्षणिकत्वम् । अलाक्षणिकात् । ईश्वर । ईसरो । पार्थ । पासो । इत्यादि । अलाक्षणिकाद् द्वित्वाभाव प्रयोगतोनुसर्तव्य ॥

कर्णिकारे णो वा ॥ १ । ४ । ८८ ॥

अत्र णम्रहणमुत्तरार्धम् । कर्णिकारे शेषस्य द्वित्व वा स्यात् । कणिजारो । कण्णिजारो ॥

वा से ॥ १ । ४ । ९० ॥

‘से ममासे शेषादेशयोर्द्वित्व वा स्यात् । णइगामो । णइगामो । नदीग्राम । णइगामो इत्यत्र

दिहौ मिथस्से ॥ १ । १ । १८ ॥

से समासे दिहौ दीर्घह्रस्वौ मिथोन्योन्य बहुल स् । एव समासेषु

१ इत्यधिद्वित्य M २ भवति M ३ भवति M ४ विधानादीधस्य लाक्षणिकादक्ष M ५ M has इत्याद्युक्तम् after लाक्षणिकत्वम् ६ M has द्वित्वल् इत्यनुवर्तते before it ७ नदीग्राम । णइगामो । णइगामो M ८ भवत M

सर्वत्र दीर्घह्रस्वयोर्व्यत्ययोनुसन्धेय । प्रकृतमनुसराम । कुसुमप्रकर* ।
कुसुमप्पअरो । कुसुमपअरो ॥

प्रमुक्तगे ॥ १ । ४ । ९१ ॥

‘वा से’ इति सर्वमनुवर्तते । प्रमुक्तादिषु समासे यथादर्शन व्यञ्जनस्य
द्वित्व वा स्यात् । प्रमुक्त । पम्मुको । पमुको । अत्र ‘क शक्त—’
इत्यादिना स्तो क । संप्पवासो । सपवासो । बद्धप्फळो । बद्धफळो ।
बद्धफल* । मळअस्सिहरिस्सिहडो । मलअसिहरिसिहडो । मलयशिख-
रिशिखण्ड* । त्रैलोक्यनाथ । तेळोक्कणाहो । तेळोक्कणाहो । सपरिताप ।
सप्परितावो । सपरितावो । परवश । परव्वसो । परवसो । प्रतिहूल ।
पडिक्कळो । पडिक्कळो । अदर्शन । अहसणो । अदसणो । अत्र
वक्रादित्वाद्धिन्दु । आरुतिगणत्वात् । पफुल्लम् । प्रफुल्ल । पफुल्ल ।
सपरिहासम् । सप्परिहास । सपरिहास । इत्यादि सिद्धम् । ननु पडि
कूळ इत्यत्र लोपलक्षणलक्षितत्वात् ‘प्रायो लृक्—’ इति कलोप किं-
मिति न । उच्यते । अत्र सूत्रे समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नप-
दत्वमपि भवतीत्युक्तत्वात् यदा भिन्नपदत्व तदा कादीनामादित्वालोपो
न भवति । एकपदत्वपक्षे तु लोप एवेत्युभयमप्यस्तीति सतोष्टव्यम् ॥

दैवगेखौ ॥ १ । ४ । ९२ ॥

दैवादिष्वनादेर्यथादर्शन व्यञ्जनस्य द्वित्व वा स्यात् । दैवपर ।
दैव्वपरो । देवपरो । व्याकुल । वाऊळ्ळो । वाउळ्ळो । नीड । नेड्डो ।
नेडो । अत्र ‘एल्वीडनीडकीडश—’ इत्यादिना ईर्कारस्य एकार ।
निहित । णिहित्तो । णिहिओ । स्थूल । थुँळ्ळो । थूलो । अत्र
‘कग—’ इति सलोप । ननु थुळो इत्यत्र ‘स्तौ’ इत्युत ओत्व किमिति
न । बहुलाधिकारात् । अत्रैव

१ M has इत्याद्युक्तम् after it २ सप्पलावो । सप्रलाप । M
३ बद्धफल । बद्धफळो । बद्धफलो । M ४ वक्रादेधाट्टि* M ५ कस्मात्
भवति M ६ तत्र M ७ नेडो । नेडो । M ८ इत एत् । M ९ मूलो ।
थुळो । M १० स्वामी for स्तौ M ११ M adds भवति after it

स्थूले रत्नतथौत् ॥ १ । ३ । ८३ ॥

‘लो ललाटे च’ इत्यत ‘ल’ इत्यनुवर्तते । स्थूले ऊकारस्योत् स्यात् तत्सनियोगेन लस्य च र । थोरो । व्याहृत । वाहिचो । वाहिओ । अत्र कृपादित्वाद्दत् इत् । तलोपश्च । मूक । मुक्को । मूओ । इत्यादि । दैवादि — दैवव्याहृतव्याकुलनीडनिहितमातृकमुतूहलस्थूलएकतूष्णीक-मूकसेनाअस्मदीयहुतस्त्यानसाणु । इत्यादि ॥

तैलादा ॥ १ । ४ । ९३ ॥

तैलादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य व्यञ्जनस्य द्वित्व-भवति । पृथक्त्वानित्यम् । तैलप्रिय । तेल्लप्पिओ । मण्डक । मण्डुको । इत्यादि । तैलादि—तैलव्रीडाप्रेमस्रोत प्रभूतमण्डकयोवनऋजुविच-विल । इत्यादि ॥

पूर्वमुपरि वर्गस्य युजः ॥ १ । ४ । ९४ ॥

वर्गसबन्धिनो युग्वर्णस्य शेषस्यादेशस्य वा द्वित्वेनप्रसङ्गे उपरि पूर्वा-क्षर स्यात् । वर्गाणां द्वितीयस्योपरि प्रथम चतुर्थस्योपरि तृतीयमिति वेदितव्यम् । रुक्लो । विग्धो । लच्छी । गिज्जरो । गिंटुलो । इत्यादि बोध्यम् ॥

प्राक् श्लाघामुक्षशार्ङ्गे ङोत् ॥ १ । ४ । ९५ ॥

श्लाघादिषु ङ्ङ्ङकारलकारयो प्रागत् स्यात् । श्लाघायुत् । सला हाजुओ । लक्ष । पलऋवो । क्षस्य ख । शार्ङ्गधर । सारङ्गहरो ॥

क्षमारत्नेन्त्यहलः ॥ १ । ४ । ९६ ॥

‘प्राक्’ इत्यनुवर्तते । ‘अत्’ इति च । अनयोर्युक्तस्यान्त्यहल प्रागत् स्यात् । रत्नाकर । रअणाअरो । क्षमाधर । छमाहरो । अत्र ‘उत्सव-ऋक्ष—’ इत्यत ‘छ’ इत्यनुवर्तते ॥

१ इल् M २ मृदुत्व for मातृक M ३ विचिक्लि M ४ वगयुज M ५ द्वित्वम् । प्रसङ्गे सति उपरि &c M ६ दिग्घा M ७ M drop ८ गिंटुलो ९ बोद्धव्यम् M १० प्रागत् अकारो भवति M १० अत्र बोद्धव्या M ११ छमूहरो M

क्षमाया कौ ॥ १ । ४ । २० ॥

भूवाचकक्षमाशब्दे क्षस्य छ स्यात् । अत्र यो भूवाचको मुख्य
क्षमाशब्दः यश्च 'क्षमारलेन्त्यहल' इत्यनेन युक्तयोर्मध्ये अकारविधाने
लाक्षणिको भूवाचक क्षमाशब्दस्तयोर्द्वयोरपि ग्रहणम् । तेनोभय-
त्रापि छ ॥

स्नेहाइयोर्ऱा ॥ १ । ४ । ९७ ॥

अनयोर्युक्तस्यान्त्यहल प्रागत्व वा । सणेहो । पक्षे 'कग—' इति
सलोपे । गेहो । अमिवर्ण । अगणिवण्णो । पक्षे । 'मनयाम्' इति
न लोपे । अगिवण्णो ॥

शर्षवज्रतप्तेष्वित् ॥ १ । ४ । ९८ ॥

शर्ष एतयो वैज्रतप्तशब्दयोश्च युक्तस्यान्त्यहल प्रागित्व वा । आ-
दर्श । आअरिसो । पक्षे । 'लवराम्—' इति रेफलोपे 'शोर्लुप्त—'
इति दीर्घ । आआसो । आदर्श । दरिसो । दासो । इत्यादि । र्षे ।
वर्षज । वरिसओ । वासओ । अत्र 'शोर्लुप्त—' इति दीर्घ । तप्त ।
तत्रिओ । ततो । वज्रधग् । वइअहरो । अत्र जलोप । वज्रहरो ।
नात्र जलोप ॥

हर्षामर्षश्रीहीक्रियापरामर्शकृत्स्नदिष्ट्याहें ॥ १ । ४ । ९९ ॥

हर्षादिषु युक्तस्य ह्र् इत्यैत्रान्त्यहल प्रागित्व स्यात् । पृथक्त्वावि-
त्यम् । हरिसो । अमरिसो । श्रीधर । सिरिहरो । तत्र 'किप' इती
कारस्य ह्रस्व । हीयुत । हिरिजुओ । क्रियापर । किरिआवरो ।
परामर्श । परामरिसो । कृत्स्न । कसिणो । अत्र 'कग—' इति
तलोप । 'ऋतोत्' इत्यत्र च । हें । बर्हधर । वरिहहरो । इत्यादि ॥

स्याद्भव्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ १ । ४ । १०० ॥

एषु चौर्यसमेषु सयुक्तस्य यकारात् प्रागित्व स्यात् । स्याद्वाद ।

१ तप्तवज्रशब्दयो° M २ दृष्ट्याहं M₃ ३ इत्यच्चात्° M ४ अत्र M
५ लोप M₃ ६ इत्वमनुगतते is in M before this

सिआवाओ । भव्य । भविओ । चैत्यपर । चेइअपरो । अत्रैकारस्य
एकारस्तयलोपश्च । चौर्यकुशल । चोरिअकुसलो । चौर्यशब्दस्याज्ज-
त्यादिपाठाद्वा स्त्रीलिङ्गताया चोरिआकुसलो इत्यपि । चौर्यसमाह्य—
चौर्यैश्चर्यैर्धैर्यगाम्भीर्यभार्यासौन्दर्यत्रहचर्यसूर्यशौर्यवीर्यवर्यचर्याचार्यपर्य-
ङ्का । चौर्यादिगकृतिगण ॥

लादक्रीत्रेषु ॥ १ । ४ । १०१ ॥

सयुक्तस्य लात् प्रागित्वा स्यात् क्लीनप्रकारेषु वैर्जयित्वा । क्लिष्टवास ।
किलिष्टवासो । क्लान्तमुख । किलन्तमुहो । अत्र 'सयोगे' इति लकार-
स्याकारस्य ह्रस्व । कुष्टवाप । पिलुष्टनापो । ह्योप । पिलोसो । श्लेष ।
सिलेसो । शुक्लक्रेदक्लिन्नकेशम्लानेत्यादि । 'अह्निवेषु' इति ऋम् । क्रीव ।
कीओ । विक्रव । विक्रओ । ह्रम । कमो । ह्रव । परो । विह्रव ।
निप्पवो । शुक्लपक्ष । सुक्लपम्बो । उभय तिङन्तेपि समानम् ॥

नात्स्वप्न ॥ १ । ४ । १०२ ॥

स्वप्ने नात् प्रागित्वा स्यात् । इतीत्वे । 'पो व' इति पस्य वत्वे च
वनयोरभेदन्यायात् 'वो म शनरे' इत्यधिष्टत्य

नीवीस्वप्ने वा ॥ १ । ३ । ८५ ॥

अनयोर्वस्य मो वा स्यात् । 'स्वप्नादाविल्' इत्यस्य इत्त्रे । सिमिणो ।
पक्षे । सिमिणो ॥

स्निग्धे त्वदितौ ॥ १ । ४ । १०३ ॥

अत्र नात् प्रागित्त्वमत्व च वा स्यात् । सिणिद्धो । सणिद्धो । पक्षे
'कग—' इति सलोपे । णिद्धो ॥

कृष्णे वर्णे ॥ १ । ४ । १०४ ॥

१ भवति M २ न भवति for वजयित्वा M ३ सुक्लपम्बो My
४ M has इवमनुवन्ते before this ५ M has इति वस्य मत्वे
before it ६ M has नादित्यनुवन्ते ७ प्रागत्वमित्त्व च वा स्यात् M

वर्णवाचिनि कृष्णशब्दे नात् प्रागदितौ वा स्त' । कंसिणो ।
कसणो । पक्षे 'श्रष्ण—' इत्यादिना ष्णस्य ण्ह । कण्हो । 'वर्णे' इति
किम् । कण्हो । विष्णु । 'अर्हत्युच—' इत्यंत 'उ' इत्यधिकृत्य

सुप्ते रात् ॥ १ । ४ । १०७ ॥

अत्र रात् प्रागुत्वा स्यात् । 'मनयाम्' इति नलोप । सुरुग्घो ।
सुंघ्न नगरम् ॥

वा च्छन्नपन्नमूर्सद्वारे ॥ १ । ४ । १०९ ॥

एषु सौरन्त्यहल प्रागुत्वा वा स्यात् । छन्नपर । छउमपरो ।
पन्नमुरा । पउममुहो । पक्षे । 'कग—' इति दलोपे मकारे शिष्टे
सति । 'ओदात्या पङ्क्तौ' इत्यंत 'ओत्' इत्यधिकृत्य

पञ्चे मि ॥ १ । २ । ३१ ॥

पञ्चे आदेरत ओत्व स्यान्मकारे 'पेरे' सति । पोम्ममुहो 'भूर्ख' ।
सुरुहो । अत्रादावेव 'सयोगे' इति ह्रस्व पश्चादुत्त्वम् ॥

ईलज्यायाम् ॥ १ । ४ । ११० ॥

अत्रान्त्यहल प्रागीत्व लित् स्यात् । ज्यावर । जीआवरो । 'हश्च
महाराष्ट्रे होर्व्यत्यय' इत्यंत 'व्यत्यय' इत्यधिकृत्य

लनोरालाने ॥ १ । ४ । ११२ ॥

'स्तो' इति निवृत्तम् । अत्र लकारनकारयोर्व्यत्यय स्यात् ।
आणालो ॥

१ M has अदितौ नादिति चानुवतते । २ °वाचकृष्ण° M ३ प्राग
त्वमित्वा च वा भवत M ४ कसणो । कसिणो M ५ इत्यधिकृत्य M
६ भवति M ७ M drops सुंघ्न नगरम् ८ M has उत्त्वमनुवतते ।
'दमारज-' इत्यंत 'अ-लहल' इत्यनुवतते । before this ९ मकारेव
शिष्टे M १० इत्यधिकृत्य M ११ भवति for स्यात् M १२ M
drops परे १३ M has इत्योत्वे after सति । १४ M drops
मूर । सुरहो १५ M has द्वारे । द्वार after this १६ ज्यापर ।
R १७ इत्यधिकृत्य M

चलयोरचलपुरे ॥ १ । ४ । ११६ ॥

'व्यत्यय' इत्यनुवर्तने । अचलपुरशब्दे चलयोर्व्यत्यय स्यात् ।
अचलपुरधर्म । अलअपुरधम्मो ॥

ए क्षीर्णा ॥ १ । ४ । ११७ ॥

क्षशब्दे हकारयकारयोर्व्यत्ययो वा स्यात् । सप्त । सप्तो । पक्षे ।
सज्ज्ञो । इत्यादि ॥

लघुके लहो ॥ १ । ४ । ११८ ॥

'लघुशब्दे घस्य हत्वे ङकारहकारयोर्व्यत्ययो वा स्यात् । लहुओ ।
पक्षे । लहुओ । घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वाद्धत्वं न भवतीति हकारणम् ॥

रलोर्हरिताले ॥ १ । ४ । ११९ ॥

अत्र रलोर्व्यत्यय म्यात् । हञ्जिआरो ॥

दर्वीकरनिवहौ दञ्चिरअणिहवौ तु ॥ १ । ४ । १२० ॥

दर्वीकरनिवहशब्दौ यथामाग्य दञ्चिरअणिहवौ तु भवत । दञ्चि
रओ । णिहवो ॥ सज्जन सु इति म्यिते 'लोप' इत्यधिकृत्य

अन्त्यहलोश्रदुदि ॥ १ । १ । २५ ॥

शब्देऽन्त्यहलोन्त्ययजनस्य लोप स्याच्छदित्यव्ययमुदित्युपसर्गं च
वर्णयित्वा । इति सज्जनशब्दस्य समासत्वात् समासे पदविभक्त्यपेक्षया
वाक्यप्रिभक्त्यपेक्षया चात्यत्रमनत्यत्व च भवतीति न्यायेन यदा
पदविभक्तिस्तदा तलोपे सज्जणो । यदा वाक्यप्रिभक्तिस्तदा लोपाभावे
सज्जणो । एव तद्गुणादय ॥

निर्दुग्नि वा ॥ १ । १ । २६ ॥

निर्दुग् इत्येतयोरपसर्गयोरन्त्यहलो लोपो वा स्यात् । निस्तह ।

१ 'वुर' R = M has लघुशब्दे घस्य हत्वे before it ३ M
drops लघुशब्दे घस्य हत्वे ४ अत्र लहो for लकारहकारयो M
५ वा व्यत्यय M ६ तलोपाभावे M

णिसहो । लोपाभावे । णिम्सहो । अत्रैव 'लवराम्—' इति रेफलोपे 'शोर्लुप्त—' इति दीर्घे । णीसहो । एव निर्घोषादय । दु सह । दुंसहो । दुस्सहो । दु रित्त । दुहिओ । 'दोदोनुत्साहोत्सन्नकच्छसि' इत्यत 'ऊन्' इत्यधिकृत्य

दुरो रलुकि तु ॥ १ । २ । ६३ ॥

दुरित्युपसर्गस्य रलुकि रेफलोपे सत्यादेरुत ऊद्वा म्यात् इत्यूकार । दसहो । दुहिओ । यदा लोपाभावास्तदा । दु सहो ॥

अन्तरि च नाचि ॥ १ । १ । २७ ॥

अन्तर् शब्दे चकारान्निर्दुरोश्चाचि परे लोपो न स्यात् । अन्तरात्मा । अन्तरप्पा । निरन्तर । गिरन्तरो । निरवशेष । गिरवसेसो । निरवगाह । गिरवगाहो । दुरुत्तर । दुरुत्तरो । कचिदन्ता उपरि इति च दृश्यते । विन्दुल्' इत्यधिकृत्य

हलि ङवणनानाम् ॥ १ । १ । ४१ ॥

'अन्त्यहल' इति निवृत्तम् । एषा हलि व्यञ्जने परे विन्दु स्यात् । पराङ्मुख । परमुहो । 'खरस्य विन्दुमि' इति ह्रस्व । कश्चुक । कचुओ । इत्यादि ॥

खरेभ्यो वक्रादौ ॥ १ । १ । ४२ ॥

वक्रादिषु यथादर्शन प्रथमादिभ्य खरेभ्य परो विन्दुर्भवति । अत्र गणत्रयम् । वक्रादिगण । मनस्विन्यादिगण । उपर्यादिर्गण । तत्रै वक्रादि । वक्र । कुटल । गुच्छ । पुच्छ । बुध्न । गृष्टि । कर्कोटक । दर्शन । पशु । स्पर्श । स्थ्यश्रुच्यथमार्जारवृश्चिकमूर्ध्नी प्रथमात् । मनस्विन्यादि—मनस्विनीप्रतिश्रुन्मन शिलावयस्याना द्विती-

१ My omits दुसहो २ M omits दुस्सहो ३ दुहिओ M
४ M has इत्यप्यस्ति after it ५ चाचि° M ६ भवति M ७ कचु-
कम् My ८ गणध M ९ M drops तत्र १० पुच्छ । गच्छ ।
M ११ पार्श्वे for स्पष्ट M

यात् । उपर्यतिमुक्तामुक्तेत्यादीना तृतीयात् । वक्र । वक्रो । कुं-
दल । कुपलो । अत्र 'द्वमो' इति पै । गुच्छ । गुठो । पुच्छ ।
पुछो । बुध्न । बुधो । ककोटक । ककोडओ । अत्र

टो डः ॥ १ । ३ । ३१ ॥

असयुक्तस्थानादौ वर्तमानस्याच परस्य टम्य ड स्यात् । इति ड ।
मार्जार । मार्जारो । कचिमज्जारो इति च दृश्यते । विंचुओ । अन
थेष्टधिके श्रुर्वा ॥ १ । ४ । १८ ॥

अत्रश्चि इत्यस्य श्चु इत्यादेशो वा स्यात् । आदेशाभावे 'ज्यश्च—'
इत्यादिना च्छ । 'इल्लूपगे' इतीत्वम् । विंचुओ । कचिच्छन्द पूर-
णेपि विन्दु । देवणोअसुवत्तो । देवनागसुवत्त । 'डे तु किंशुके'
इत्यधिकृत्य 'विन्दुल्' इति च

वर्गेन्त्यः ॥ १ । १ । ४७ ॥

विन्दोर्वर्गे परे प्रत्यासन्नो यो वर्गस्तस्यैवान्त्यो वा स्यात् । वङ्को ।
कुम्पलो । बुन्धो । इत्याद्यपि । अत्र विन्दोर्गान्तादेशो नित्य इति
केचित् । मनखिन्यादि । वअसो । वअस्य । ॥

लुड मासादौ ॥ १ । १ । ४४ ॥

'विदुल्' इत्येतस्य पष्ठ्यन्तविपरिणाम । 'क्त्वासुपोस्तु सुणात्'
इत्येत 'तु' इति चाधिकृत्य । विन्दोर्मासादिपु लुग्वा स्यात् । मास-
विकार । 'मासविआरो । मासल । मामलो । कास्यविकार' । कास-
विआरो । पैसु सर्वेषु 'आचार्ये चो हश्च' इत्येत 'ह' इत्यधिकृत्य

स्वरस्य विन्दमि ॥ १ । २ । ३९ ॥

१ M has वक्रो । वक्र २ कुपलो । कुदमल । M ३ रिति दमस्य
प M ४ विंचुओ My ५ देव ण्णाज My ६ M has अनुवत्ते
after इति च ७ वगात्तादेशो My ८ मासादौ M ९ इत्यस्य M
१० इत्यधिकृत्य M ११ M has मासविआरो after मासविआरो
१२ M has मासलो after it १३ M has वमविआरो after it
१४ इत्यधिकृत्य M

अमि द्वितीयैकवचने त्रिन्दौ च परे स्वरस्य ह्रस्व स्यात् । मसलो । मसविआरो । ईत्यादि । मासादि—मास । मासल । पासु । कास्य । कथम् । इदानीम् । तदानीम् । किं करोमि । समुखम् । नूनम् । एवम् । इत्यादि ॥

संस्कृतसंस्कारे ॥ १ । १ । ४५ ॥

‘लृङ्’ अनुवर्तते । ‘त्रिन्दो’ इति च । अनयोत्रिन्दोर्लृङ् स्यात् । संस्कृत । संकओ । संस्कार । सवारो ॥

डे तु किंशुके ॥ १ । १ । ४६ ॥

‘त्रिन्दो’ इत्यनुवर्तते । अत्र त्रिन्दोर्दानुबन्ध एकारो वा स्यात् ॥ केसुओ । किंसुओ ॥

विंशतिषु त्या श्लोपत् ॥ १ । १ । ४८ ॥

विंशतिप्रकारेषु ति इत्यव्ययेन सह त्रिन्दोर्लोप स्यात् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घ । इति विंशतिगणपठिते सिंहशब्दे त्रिन्दो श्लोपलि पूर्वस्य दीर्घे । सीहो । सिंघो इत्यपि नास्ति दृश्यते । सिंघदत्तो । सिंघराओ । अत्र लिट्वाद्भिन्दोर्लोपे ‘नित्येपि दृश्यते’ इत्युक्त्या लोपाभाव । तथा च ‘ह्रस्व घो त्रिन्दो’ इत्यनेन सूत्रेण त्रिन्दो परस्य ह्रस्व घ सिद्ध । विंशत्यादि—विंशति । त्रिंशत् । दश । सिंह । इत्यादि । ‘लमदामशिरोनभो नरि’ इत्यत ‘नरि’ इत्यधिकृत्य

अक्षयर्थकुलाद्या वा ॥ १ । १ । ५१ ॥

अक्षिपर्याया कुलादयश्च नरि पुलिङ्गे वा प्रयोक्तव्या । लोअणो । लोअण । णअणो । णअण । कुलादि—कुलो । कुल । वअणो । वअण । कुलवचनमाहात्म्यात् दु समाजनविशुच्छन्द इत्यादि ॥

१ भवति M २ मसविआरो । मसलो । M ३ इत्याद्यपि भवति M ४ कास्य । पासु । M ५ M drops तदानीम् ६ लुगिल्यनुवर्तते M ७ संस्कार । संकओ । M ८ भवति M ९ इति च for इत्यपि नास्ति M १० इत्यधिकृत्य M ११ My drops the portion from णअणो १० वअण १२ M has इत्यादि after णअण

स्त्रीने गुणगाः ॥ १ । १ । ५२ ॥

‘वा’ इत्यनुवर्तते । गुणादय शब्दा नपुसके वा प्रयोक्तव्या । गुणो । गुण । मडलगो । मडलग् । गुणादि—गुण । देव । मड-
लाप्र । सङ्ग । कण्ठे । विन्दु । फररह । वृक्ष । इत्यादि । पृष्ठशब्दे

‘स्त्रियामिमाञ्जलिगाः ॥ १ । १ । ५३ ॥

इमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दा स्त्रीलिङ्गे वा प्रयोक्तव्या । इत्यञ्ज-
ल्यादिपाठात् स्त्रीलिङ्गेऽपि प्रयोगः । पिष्टी । पिष्ट । अत्र ‘इलृपगे’
इत्येत ‘इल्’ इत्यधिकृत्य ‘शृङ्गमृगाङ्गमृत्खुहृष्टममृणेणु वा’ इत्यत ‘वा’
इति ‘ऋतोत्’ इत्यत ‘ऋत’ इति च

पृष्ठेनुत्तरपदे ॥ १ । २ । ७८ ॥

पृष्ठशब्देऽनुत्तरपदे ऋत इत्व वा स्यात् । पक्षे ‘ऋतोत्’ इत्यत्रम् ।
इत्व स्त्रियामेवेत्येके । ‘अनुत्तरपदे’ इति रिम् । महिपृष्ट । अञ्ज-
ल्यादि—अञ्जलि । बलि । निधि । प्रश । रश्मि । अक्षि । ग्रन्थि ।
विधि । बुक्षि । चौर्य । पृष्ठ । इत्यादि । इमान्ता इत्यत्र ‘पृष्वादिभ्य
इमनिज्वा’ इति य इमनिच् यश्च ‘त्वस्य तु डिमात्तर्णौ’ इति त्वप्रत्य-
यादेश इमनिच् तयोर्द्वयोरपि तन्त्रेण ग्रहणम् । तेनोभयोरपि विकल्पेन
स्त्रीत्वम् । त्वादेशस्य नित्य स्त्रीत्वमेवेच्छन्त्येके ॥

निष्पत्योरोत्परी माल्यस्थोर्वा ॥ १ । २ । १ ॥

निर् प्रति इत्येतावुपसर्गा माल्यशब्दे स्वाधात्तौ च परे ओ परि
इत्येतद्रूपौ यथासख्य वा स्तौ । निर्माल्यम् । ओमह । णिम्मह ।
प्रतिष्ठित । परिष्ठिओ । पइष्ठिओ ॥

आदेः ॥ १ । २ । २ ॥

‘आदे’ इत्यधिकार ‘यमस्तोरखोरच’ इति सूत्रात् प्रागेव
वेदितव्य ॥

१ क द M २ M has ‘वा’ इत्यनुवर्तते before it ३ पिष्टी M_५
४ इत्यधिकृत्य M ५ ‘ऋतोत्’ इति च M ६ मेवत्येके M ७ भवत M

शोर्लुप्तयवरशोदिः ॥ १ । २ । ८ ॥

यवरशपसाना लोपे येवशिष्टा शपसास्तेषामादेरचो दीर्घ स्यात् ।
कश्यप । कांसवो । अश्व । आसो । विश्रम । वीसमो । दु शा-
सन । दूसासणो । शिष्य । सीसो । कर्षक । कासओ । वर्ष ।
वासो । पस्य लोपे । निष्पिक्त । णीसिचो । कृतसस्य । कअसासो ।
मिऋत्वर । विआसरो । उख । ऊसो । विसम्भ । वीसमो । नि सह ।
णीसहो । एव तिङन्तेष्वूह्यम् ॥ 'शोर्लुप्तयवरशोदि' इत्यत 'दि'
इत्यधिकृत्य 'हे दक्षिणेस्य' इत्यत 'अस्य' इति च

तु समृद्ध्यादौ ॥ १ । २ । १० ॥

समृद्ध्यादिप्वादेरवर्णस्य वा दीर्घ स्यात् । पासुचो । पसुचो ।
प्रमुस । आफसो । अफसो । अस्पर्श । अत्र 'प्सपो —' इति फत्वम् ।
वकादित्वाद्दिन्दु । पारोहो परोहो । प्ररोह । समृद्ध्यादि—समृद्धि ।
प्रैतिसिद्धि । प्रतिपद् । प्रवासी । अभिजाति । प्रकृत । प्रवचन ।
प्ररोह । परकीय । चतुरन्त । अस्पर्श । प्रेस्तुत । प्रकट । प्रमुस ।
सदृक्ष । मनस्विनी । इत्यादि ॥

स्वप्नादाविल् ॥ १ । २ । ११ ॥

स्वप्नादिप्वादेरवर्णस्येत्व लिट् स्यात् । क्रिविणो । कृपण । अत्र
'इल्कृपणे' इति ङ । मिङ्गो । अत्रापि कृपादित्वाद्दत् इल् । वेतस ।
वेडिसो । अत्र 'टो ड' इत्यत 'ड' इत्यधिकृत्य

१ कासओ M २ M has after समृद्धि, प्रतिद्ध । सदृक्ष । मन-
स्विनी । प्रमुस । प्रतिस्पर्धि । and then प्रतिपिद्धि &c ३ M has
प्रतिपिद्ध for प्रवचन । प्ररोह । ४ M has प्रवचन । प्ररोह । इत्यादि
for प्रस्तुत &c. up to मनस्विनी । ५ M has अस्यलेखवतते before
it ६ M has स्वप्न । क्रिविणो before it ७ M has कृपण ।
क्रिविणो । ८ M has मृदङ्ग । मिङ्गो before it ९ उभयत्र कृत इत्वम्
for इ । M १० M drops मिङ्गो. ११ M drops अत्रापि कृपा-
दित्वाद्दत् इल् ।

वेतम इति तोः ॥ १ । ३ । ३२ ॥

अत्र अत इत्ते सति तोर्डे स्यात् । इति ड । उचिमो ।^१ स्वप्न ।
सिमिणो । स्वप्नादि—स्वप्न । व्यजन । व्यलीक । कृपण । मृदङ्ग । ईपद् ।
वेतस । दचोत्तम । मरिच । इत्यादि । बहुलाधिकारात् णत्वमापत्ते दत्त-
शब्दे इत्वम् । अन्यत्र दत्त ॥

पकाङ्गारललाटे तु ॥ १ । २ । १२ ॥

इलनुवर्तते । एच्चादेरवर्णस्येत्व वा स्यात् । पक् । पिक्वो । अ-
ङ्गार । इगालो । इगालो इत्यत्र हरिद्रादिपाठाद्रेफस्य लत्वम् । तच्च
बहुलाधिकारादित्वे कृते सत्येन । इत्वामात्रे । अगारो ॥

हरे त्वी ॥ १ । २ । १५ ॥

अत्रादेरत ईत्व वा स्यात् । हीरो ॥

उद्ध्वनिगमयविष्णवि चः ॥ १ । २ । १६ ॥

एषु वकारसबन्धिनोवर्णस्योत्व लिङ् भवति । गवय । गउओ ।
अत्र 'प्रायो लृक्—' इति वैकारयकारयोर्लोप ॥

स्तावकसास्त्रे ॥ १ । २ । १८ ॥

अनयोरादेरवर्णस्योत्व लित् स्यात् । शुवओ । अत्र 'प्रायो लृक्—'
इति कलोप । 'स्त' इति स्तस्य थत्वम् ॥

चण्डेरुण्डिते णा वा ॥ १ । २ । १९ ॥

'उल्' इत्यनुवर्तते । अनयोर्णकारेण सहादेरवर्णस्योत्व वा स्यात् ।
धूडो । चडो । खुडिओ । खडिओ ॥

आसारे तु ॥ १ । २ । २२ ॥

१ M has उत्तम । इत्यादि after it २ M drops स्वप्न । ति
मिणो । ३ अत्र for इत्यत्र M ४ M drops लिङ् ५ यवकारयो
M ६ M drops 'प्रायो लृक्—' इति ७ णा वा चण्डेरुण्डिते M
८ उत्तमनु° T ९ एतयो° T, M १० चूदो । चदो । M

‘आर्याया र्थं श्वश्र्वामूल्’ इत्यत ‘ऊल्’ इत्यनुवर्तते । अत्रादेरवर्णस्य ऊन्व वा स्यात् । ऊसारो । आसारो ॥

तोन्तर्येल् ॥ १ । २ । २३ ॥

अन्तरशब्दे तकारसन्धिनोवर्णस्य एत्व लित् स्यात् । अन्त-पुरवर’ । अन्तेपूरवरो । अन्त सहवास । अन्तेसहवासो । इत्यादि । कचिन्न भवति । अन्तर्गत । अन्तर्गओ ॥

पारावते तु फोः ॥ १ । २ । २४ ॥

‘ऐल्’ अनुवर्तते । अत्र द्वितीयस्यास्य एत्व वा स्यात् । पारेवओ । पारावओ ॥

उत्करवल्लीद्वारमात्रचि ॥ १ । २ । २५ ॥

‘ऐल्’ अनुवर्तते । ‘तु’ इति च । एषु मात्रचप्रत्यये चादेरवर्णस्य एत्व वा स्यात् । उक्वरो । उक्वरो ॥ ‘ओदाल्या पङ्क्तौ’ इत्यत ‘ओत्’ इत्यधिकृत्य

फोः परस्परनमस्कारे ॥ १ । २ । ३० ॥

परम्परनमस्कारे एतयो फो द्वितीयस्यावर्णस्य ओकारो भवति । परस्परविनय । ‘परोप्परविणओ । णमोकारो ॥

त्वर्षी ॥ १ । २ । ३२ ॥

‘ओत्’ इत्यनुवर्तते । अर्पयतेर्धातोरादेरवर्णस्य ओत्व वा स्यात् । अर्पित । ओप्पिओ । अप्पिओ ॥

१ ऊत्वमनुवर्तते T २ रत T ३ उरवरो M ४ सम्भवति M
 ५ एत्वमनु T ६ यस्यावर्णस्य M, T drops अस्य ७ एत्वमनु T
 ८ इत्यधिकृत्य M ९ P, My, and R drop परस्परनमस्कारे
 १० द्वितीयावर्णस्य P, My, R ११ ओकार स्यात् P, My, R
 १२ परोप्पर M १३ T has नमस्कार before it १४ ओत्वमनु T
 १५ ओत्व तु भवति M, ओत्व भवति तु T.

तालवृन्त । स्यापित । सस्यापित । प्रस्यापित । इत्यादि । स्यापित-
प्रस्यापितसस्यापितेषु 'स्यष्टकुङ्कुरौ' इत्यत 'ष्ठ' इत्यधिकृत्य

निरप्पढकठाचिद्वाः ॥ २ । ४ । १२७ ॥

- स्य तिष्ठते निरप्पढकठाचिद् इति चत्वार आदेशा भवन्ति । इति
ठादेशे । ठविओ । ठाविओ । सठविओ । सठाविओ । पंढंविओ ।
पष्टाविओ । इति सिद्धम् ॥

घञि वा ॥ १ । २ । ३८ ॥

'ह' इत्यनुवर्तते । 'आत' इति च । घञि निमित्ते यो वृद्धिरूप
आकारस्तास्यादिभूतस्य ह्रस्वो वा स्यात् । पंवेहो । पवारो । प्रवाह ।
पंहेरो । पहारो । प्रहार ॥ पंअरो । पआरो । प्रकार । इत्यादि ।
कचिन्न भवति । राग । राओ । भाग । भाओ ॥

सयोगे ॥ १ । २ । ४० ॥

'ह्रस्व' इत्यनुवर्तते । सयोगे परे पूर्वस्य ह्रस्वो भवति । आत्र ।
अंम्यो । अमात्य । अमच्चो । मुनीन्द्र । मुणिंदो । पूर्ण । पुञ्चो ।
नरेद्र । णरिन्दो । अधरोष्ठ । अहरुष्टो । अत्रानुक्तन्यायेन 'एच
इग्रस्वादेशे' इति एदोतोरिकारोकारौ । एदोतो कचित् स्वरूपेण
ह्रस्व । एक । एको । स्तोक । थोको । इत्यादि ॥

अधेकारस्यादेशा ॥

त्वेदितः ॥ १ । २ । ४१ ॥

१ M drops स्थापित and T has प्रस्थापित for स्थापित २ R
and T drop सस्थापित ३ T has सादिर in place of प्रस्था
पित ४ संस्थापित for स्थापित M ५ M has स्थापित for प्रस्था
पित ६ संस्थापितशब्देषु M ७ कुङ्कुरौ M ८ इत्यधिकृत्य M ९ म्हा
घातो M for स्य तिष्ठते १० पठाविओ P, R drops पठविओ
११ प्रवाह । पवह । पवाह ॥ M, T १२ प्रहार । पहरो । प्रहारो ।
M, T १३ प्रकार । पआरो । पआते । M १४ अम्मो M T
१५ इतीत्ये M

'ईत' इत्यनुवर्तते । अत्र ईत उत्त्व लिप्त् स्यात् । जीर्ण । जुण्णो । कचिन्न भवति । जिण्णे भोजनमेत्ते । जीर्णे भोजनमात्रे । अत्र 'उत्करवल्ली—' इत्यादिना मात्रचोस्य एत्वम् । 'तीर्थे ह्यूर्' इत्यत 'ऊल्' इत्यधिकृत्य

विहीनहीने वा ॥ १ । २ । ४६ ॥

'ईत' इत्यनुवर्तते । अनयोरीत ऊँहा स्यात् । विह्वणो । विही-
णो^१ । ह्वणो । हीणो^२ । 'अनयो' इति । किम् । प्रहीणो ।^३ क्रीडश
पीयूषेदंशेषु 'एल्पीड—' इत्यादिना ईत एत्वम् । 'दृश्यक्सफिनि' इति
ऋतो रि । केरिसो । एरिसो । पिर्जप्पेऊसो । प्रियपीयूष । अत्र
यलोप । बहुलाधिकारात् पीडनीडयोरेत्वस्य विकल्प । गजपेडो ।
गजपीडो । नेडो । नीडो । आमेलो । आवेलो । आपीड । अत्र
वडिशादिपाठाङ्गस्य ल । 'नीपापीडे मो वा' इति पस्य वा म ।

अधोकारस्यादेशा ।

त्वदुत उपरिगुरुके ॥ १ । २ । ५८ ॥

कर्मत्ययान्तयोरनयोर्शदेरुत अत्व तु भवति । गरुओ । गुरुओ ।
कर्मत्ययात्परिमहात् केवले न भवति ॥

मुकुलादौ ॥ १ । २ । ५९ ॥

'उत' इत्यनुवर्तते । 'अत्' इति च । मुकुलादिप्वादेस्तोत्व तु
भवति । मंडलो । मुडलो । मुकुल । मडरो । मुडरो । मुकुर ।
इत्यादि । मुकुलादि—मुकुल । मुकुर । मुकुट । अगुरु । गुडची ।
गुर्वा । युधिष्ठिर । सौकुमार्य । इत्यादि । मकुटशब्द सस्कृतेष्यस्ति ।

१ ऊव वा स्यात् M २ M has विहीन after it ३ M has
हीन after it ४ M has प्रहीन after it ५ 'दृशे' M ६ पित्र
पेऊसो P ७ प्रत्ययात्ते गुरुशब्दे उपरिशब्दे चादे T c स्त for
रादे M ८ गुरुओ । गरुओ । M ९ 'तु' इति च after this in M
११ भवति तु for तु भवति T १२ मुडलो । मडलो । M

बहुलाधिकारात् कचिदात्वमपि । विद्भुत । वित्थाओ ॥ 'दोदोनुत्साहो-
त्सन्नञ्छसि' इत्यत 'ऊत्' इत्यधिकृत्य 'दुरो रलकि तु' इत्यत 'तु'
इति च ।

सुभगमुसले ॥ १ । २ । ६४ ॥

एतयोरुत ऊत्व वा स्यात् । मूसलो । मुसलो । सूहवो । सुहओ ।
अत्र 'ऊत्वे सुभगदुर्भगे व' इति कोर्वत्वम् ॥ 'दृश्वौत्कुतूहले' इत्यत
'ओत्' इत्यधिकृत्य

स्तौ ॥ १ । २ । ६६ ॥

सयुक्ते परे आदेरत ओत्वम् । मुद्गर । मोग्गरो । पुद्गर* ।
पोर्गरो । इत्यादि । एव सयुक्ते परे उत ओत्व सर्वत्र सचारणीयम् ।
नात्र लाक्षणिकस्य उत ओत्वम् । किं त्वलाक्षणिकस्यैव । 'सूक्ष्मेद्वोत्'
इति जापकात् । अन्यथा तत्रापि 'सयोगे' इति ह्रस्वे कृते अनेनैवोत्व
स्यात् । न च विकल्पार्थं तत् सूत्रम् । तदा 'सूक्ष्मेद्वा' इत्येव ब्रूयान्न
तु 'ऊत्' इति ॥

ईदुष्पूढे ॥ १ । २ । ६९ ॥

'ऊत्' इत्यनुवर्तते । उद्वयूढे ऊत् ईत्व स्यात् । उन्वीढो ॥

उत्कण्ड्वयतिहनूमद्वातूले ॥ १ । २ । ७० ॥

कण्ड्वयतौ धातौ हनूमद्वातूलयोश्चादेरुत उत्व लित् स्यात् ।
कण्ड्वयनपर । कण्डुअणपरो । हनुमान् । हणुमन्तो । अत्र 'मन्तमण-'
इत्यादिना मतुपो मर्तादेश । वातूल । वाउलो ॥

ओलंस्स्थूणात्तूणमूट्यतूणीरकूर्परगुलचीकृशमाण्डीताम्बूलीपु

॥ १ । २ । ७३ ॥

१ T has स्यात् after it २ पोग्गलो M, T ३ आदेरत for
उत My, P ४ भवति M ५ अरो M, T ६ मन्तादेशो वा
स्यात् T ७ M makes two Sūtras—'ओत् स्थूणात् स्थूणे ।' 'वा'
इत्यनुवर्तते । 'ऊत्' इति च । अनयोरुत ओत्व वा स्यात् । तोणो । तूणो ।

'सूद्मेद्धोत' इत्यतः 'ऊत' इत्यनुवर्तते । ण्युत ओत्व भवति ।
लित्त्वानित्यम् । बाहुल्यत्वात् स्थूणातूणयोर्विकल्प । तोणो । तूणो ।
तूण । बहुमोहो । बहुमूल्य । तोणीगे । तूणीर । फोप्परो ।
कूर्पर ॥

अथ ऋकारस्यादेशाः ॥

'ऋतोन्' इत्यतः 'ऋन' इत्यधिट्त्व
इल्लक्षणम् ॥ १ । २ । ७६ ॥

रूप इत्यादिषु आदेशेन इत्यलित् स्यात् । टप । किञ्चो ।
पलोप । टप । णिवो । टपण । किञ्चिणो । टपाण । निचाणो ।
इत्यादि । टपादि—टप । रूपा । कृपाण । टशानु । कृति । कृसर ।
कृच्छ्र । कृपण । कृपि । ऋपि । धृति । वृश्चिक । वृष । वृत्ति ।
पृथ्वी । कृत्या । पुसृण । घृणा । ऋद्धि । समृद्धि । गृष्टि । वृद्ध-
कवि । स्पृहा । वृमी । हृदय । उरुहृष्ट । गृष्ट । हृष्ट । घृष्णा ।
सकृत् । दृष्टि । सृष्टि । सृगाल । व्याहृत । वृहित । वृत्तं । सृष्ट ।
शृङ्गार । मृह । मृगु । मृङ्गार । इत्यादि ॥

शृङ्गमृगाइमृत्सुदृष्टमसृणेषु वा ॥ १ । २ । ७७ ॥

'इच्छ' अनुवर्तते । 'ऋत' इति च । एषु ऋत इत्य वा स्यात् ।

'कूपरमूल्य कुप्पाण्डताम्बूलगुहृचीवृणारे' । 'उत' इत्यनुवर्तते । ओत्' इति च ।
एषुत ओत्व भवति । फोप्परो । कूर्पर । बहुमोहो । बहुमूल्य । तोणीरो ।
तूणीर ॥

११ M. and T drop अय २ ऋत आदेशा । M, T ३ इत्य
धिहृत् M, T ४ किञ्चो । M ५ अप 'यो व' इति यत्वम् । M.
६ M has आकृतिगणोयम् in place of टप—इत्यादि ७ T has
कृपण before it ८ M has कृपण । कृश । कृशानु ९ T has कृद
for कृति १० T has वृश्चिक । धृति । ११ हृष्ट । गृष्ट । M १२ M
has हृत् before कृम

मिअको । मैअको । अत्र 'स्वरस्य विन्दमि' इति ह्रस्वः । दिट्ठो ।
दट्ठो । इत्यादि ॥

उट्टपभे वुः ॥ १ । २ । ७९ ॥

अत्र वृ इत्यवयवस्योत्व वा स्यात् । पक्षे अत्वम् । उसहो ।
वसहो ॥

वृन्दारकनिवृत्तयोः ॥ १ । २ । ८० ॥

'उत्' इत्यनुवर्तते । अनयोर्ऋत उत्व वा स्यात् । पक्षे अत्वम् ।
वृन्दारओ^१ । णिवुत्तो । णिवेत्तो ।

ऋतुगे ॥ १ । २ । ८१ ॥

उत्वमनुवर्तते । 'ऋत' इति घ । ऋत्वादिप्रादेर्ऋत उत्व
भवति । उसहो । 'ऋतुऋजुऋण—' इत्यादिना रीत्यादेशे रिसहो ।
उर्त्तन्तो । इत्यादि । ऋत्वादि—ऋतु । ऋपभ । प्राभृत । प्रभृति ।
निभृत । सभृत । निवृत । सवृत । निर्वृति । निर्वृत । प्रवृत्ति ।
प्रावृद् । वृत्तान्त । वृन्द । वृन्दावन । पृथिवी । ऋजु । मृणाल ।
पृथ्वी । वृद्ध । स्पृष्ट । प्रवृद्ध । परामृष्ट । भावृक । पितृक । जामा-
वृक । मावृक । इत्यादि ॥ 'इदुन्मातु' ईत्यत 'इत्' इत्यधिकृत्य

वृष्टिपृथङ्मृदङ्गनमृकट्टे ॥ १ । २ । ८४ ॥

एषु ऋत इदुती भवत । मिअगो । मुअगो^२ । णत्तिओ । णत्तु-
ओ^३ । विट्ठो । वुट्ठो^४ ।

दप्तेरि षा ॥ १ । २ । ८९ ॥

१ M drops मअंओ २ उ M ३ M and T have वृन्दा
रक after it ४ M has निरुत्त after it ५ ऋत्वादेरादे^० R
६ यत्तन्तो M ७ M has परभृत्त after it ८ इत्यधिकृत्य M, T
९ M has मृदङ्ग after it १० M and T have विट्ठो । वुट्ठो ।
णत्तिओ । णत्तुओ । ११ M has नमृक after णत्तुओ १२ After
thus (1 ० णत्तुओ) T inserts नमृकशब्दे 'कग—' इत्यादिना पलोप
दोषस्य द्वित्वम् । वृष्टशब्दे 'ष्ट' इति षस्य ढत्वम् । 'शेषादेशस्य' इति द्वित्वम् ।

दृष्टेरितं पशरतकागम्या सह अरि इत्यादेशो भवति ।
दरिओ । दस ॥

केवलस्य रि ॥ १ । २ । ९० ॥

गानं केवलस्य व्यजोनामंशुक्तस्य रि इत्यादेशो भवति । रि-
च्छो । कक्ष । इत्यादि ॥

श्रतुक्रजुक्रणक्रपिक्रयभे वा ॥ १ । २ । ९२ ॥

रीत्यनुवर्तते । एषु श्रतो रिच्य वा न्यात् । श्रणमुक्त । रिण-
मुचो । उणमुचो । ऋपभ । रिसहो । उसहो ॥

श्रुत इलिः ॥ १ । २ । ९३ ॥

श्रुतेरादेरच इलिरित्वादेश स्यात् । श्रुत । मिलिचो ॥

अथ एच आदेशाः ॥

धपेटकेमरदेवरसैन्यवेदनास्वेचमिात् ॥ १ । २ । ९४ ॥

एच्येच इत् वा न्यात् । मिसरो । बेसरो । दिअरो । देअरो ॥

सैन्धवशर्नश्चरे ॥ १ । २ । ९५ ॥

'एच' इत्यनुवर्तते 'ईत्' इति च । आयोरादेरच इत्वं स्यात् ।
पृथग्योगात्त्वम् । सिन्धयो । सणिच्छरो ॥

त्वत्तमरोरुहमनोहरप्रकोष्ठातोद्यान्योन्ये चश्च क्तोः ॥ १ । २ । ९६ ॥

'एच' इत्यनुवर्तते । एच्येच अत्व तु स्यात्सन्वियोगेन यथायोग
फकारतकारयोर्वत्व चै । मणहरो । मणोहरो । पयट्टो । पंओट्टो ।
भावज्जो । आओज्जो । अन्योन्यकल्ह । अण्णोण्णकल्हो । अण्णण्ण-
कल्हो ॥

१ श्रुत M २ केवलस्य श्रुत T ३ कक्ष । रिच्छो । T ४ M
drops ऋपभ । ५ इत्यादेशो भवति । M ६ T drops नय ७ धपेटा
M ८ M and T have सन्वियोगात् after एच्येच ९ T has
देवर after it १० इत् M, T ११ भवति M, T १२ रिच्यओ M
१३ M and T have भवति for च १४ My drops पओट्टो ।
१५ अओज्जो M

कौक्षेयक उत् ॥ १ । २ । ९७ ॥

कौक्षेयके आदेरेच उत्व तु भवति । कुच्छेअओ । कोच्छेअओ ।
पौरादिपाठादउ इत्यपि । कउच्छेअओ । स्पृहादित्वात् क्षस्य छ ॥

शौण्डगे ॥ १ । २ । ९८ ॥

उत्वमनुवर्तते । शौण्डादिप्वादेरेच उत्व तु भवति । पृथक्त्वान्नि-
त्यम् । सुण्डो । शौण्ड, । मुजाअणो । मौञ्जायन । सुवणिज्जो ।
सौवर्णिक । शौण्डादि—शौण्ड । शौद्धोदनि । मौञ्जायन । सौन्दर्य ।
सौगन्ध्य । दौवारिक । सौवर्णिक । पौलोमी । इत्यादि ॥ स्तेनशब्दे ।

ऊ स्तेने वा ॥ १ । २ । १०० ॥

अत्र सन्ध्यक्षरस्य ऊत्व वा भवति । 'स्त' इति स्तस्य थत्वम् ।
थूणो । धेणो ॥

सोच्छ्रासे ॥ १ । २ । १०१ ॥

'ऊ स्तेने वा' ईत्यत ऊत्वमनुवर्तते । अत्रैच ऊत्व स्यात् । पृथग्यो-
गान्नित्यम् । सूसासो । अत्र 'दोदोर्नुत्साह—' इत्यनेन शकारसका-
रयो पर्योरुकारस्य दकारेण सह ऊत्वे ऊसास इति स्थिते सन्धौ सति
सोसासो । 'ऐच एङ्' ईत्यत 'ऐच' इत्यधिकृत्य

अइ तु वैरादौ ॥ १ । २ । १०३ ॥

वैरादिप्वादेरैच अइ इत्यादेशो भवति । वैशपायन । वहसपा-
अणो । पक्षे ऐच एङि । वेसपाअणो । चदत्तो । चेतो । चैत्र ।
इत्यादि । ^{११}वैरादि—वैर । वैशपायन । वैदेशिक । वैश्रवण । चैत्र ।
कैलास । वैतालिक । कैरव । दैव । इत्यादि ॥

दैत्यादौ ॥ १ । २ । १०४ ॥

१ कौक्षेयकादावादे° M, T २ शौण्डादि T ३ स्यात् R, T
४ इत्यनुवर्तते । ५ उ इत्यनुवर्तते P, My ६ भवति T ७ दोदो-
र्नुत्साहोत्सन्नञ्छसि M, T c M has शसि before it ८ M
and T. have after it एच ऊत्वे सूसासो इति भवति । ९ इत्यधिकृत्य
M, T ११ दैवो वा भवति T M १२ वैरादि M

‘ऐच’ इत्यनुवर्तते । ‘अइ’ इति च । दैत्यादिप्लादेरच अइ
इत्ययमादेशो भवति । पृथक्त्वानित्यम् । दइच्चो । दैत्य ।
वइअम्भो । वैदर्भ । इत्यादि । दैत्यादि—दैत्य । दैन्य । दैवत ।
कैतव । वैदर्भ । वैदेह । ऐश्वर्य । वैजनन । भैरव । वैतालीय ।
वैदेश । वैशानर । सैर । वैशाख । वैशाल । सैर्य । चैत्य । इत्यादि ।
चैत्यविशेषे न भवति । चेत्त ॥

गौरव आत् ॥ १ । २ । १०६ ॥

अत्रैच आत्व भवति । गौरवप्रिय । गारवप्पिओ ॥

पौरगे चाउत् ॥ १ । २ । १०७ ॥

पौरादिप्वेचैश्चकाराद् गौरवे च अउ इत्यादेशो भवति । गौरव-
प्रिय । गउरअप्पिओ । पौर । पँउरो । कौरैव । कउरवो । इत्यादि ।
पौरादि—पौर । सौर । मौलि । कौरव । गौड । कौल । फौगल ।
पोरुष । कौक्षेयक । सौध । मौन । गौरव । इत्यादि । स्वविरार्यस्कार-
योर्विशेष ॥

एत् साज्जलात्रयोदशगेचः ॥ १ । ३ । १ ॥

त्रयोदशादिप्लादेरच साज्जला सस्तरव्यञ्जनेन परेण सदैत्व
भवति । धेरो । स्वविरो वृद्धो ब्रह्मा वा । अत्र ‘कग—’ इति
सलोपे थकारस्थाकारस्य साचक्रवकारस्य च स्थाने एकार । एव सर्वत्र
साचक्रपरसवणस्य पूर्वाचश्च स्थाने त्रयोदशादिप्वेकार कल्पनीय ।
एकारो । अयस्कार । इत्यादि । त्रयोदशादि—त्रयोदश । स्वविर ।
अयस्कार । विचकिल । त्रयोविंशति । त्रयस्त्रिंशत् । इत्यादि । विच-
किलेत्यत्र तैलादिपाठाद् द्वित्वे । वेइल्लो । मुद्गनिअदल्लवसूणपुजा इति

१ M drops ‘अइ’ इति च । २ इत्यादेशो M ३ दइच्चो । M
४ ‘प्लादेरेच M, T ५ पऊरो M ६ T has सौर । सऊरो in
place of कौरव । कउरवो । ७ P and My drop सौर ८ ‘यस्का
रसव्यो M, T ९ ब्रह्मा वा M, चहो T वा T १० ‘धावस्थाने R.

दृश्यते । मुग्धविचकिलप्रसूनपुञ्जा ॥ 'कदले तु' इत्यत 'तु'
इत्यधिकृत्य

कर्णिकारे फोः ॥ १ । ३ । ३ ॥

अत्र फोर्द्वितीयस्याच परेण साज्जला सह एत्व तु स्यात् ।
कण्णरो । कण्णिजारो ॥

नवमालिकात्रदरनवफलिकापूगफलपूतर ओल् ॥ १ । ३ । ४ ॥

एप्वादेरच० परेण साज्जला सह ओत्व लिङ्गवति । नवमालिका-
धर । णोमौळिआँहरो । वदरप्रिय । वोरप्पिओ । नवफलिकानि-
र्मित । णोहळिआणिम्मिओ । अत्र 'अस्तोरखोरच' इत्यधिकृत्य

फस्य भर्ही वा ॥ १ । ३ । ६० ॥

अस्तोरखोरच परस्य फकारस्य भकारहकारौ यथासभव व्यव-
स्थितविभाषया भवत । कचिद् भ । कचित् तु ह । कचिदुभावपि ।
रेफैशिफयो फस्य भ एव । मुक्ताफले फस्य ह एव । सफलशेफालि-
कानवफलिकागुम्फतीत्यादानुभावपि । तेनात्रानेन सूत्रेण फस्य ह ।
पूगफलप्रिय । पोहँळप्पिओ । पूतर । पोरो । जर्लजन्तु ॥

तु मयूरचतुर्थचतुर्द्वारचतुर्दशचतुर्गुणमयूरखोल्लखलमुकुमारोद्-
खललवणकुतूहले ॥ १ । ३ । ५ ॥

'ओर्ले' इत्यनुवर्तते । मयूरादिप्यादेरच परेण सखरव्यञ्जनेन सह
ओत्वं वा स्यात् । 'मोरो । मऊरो । चोत्थो । चउत्थो । चोद्धो ।
चउद्धो । अत्र 'स्त्यानचतुर्थे—' इत्यादिना र्थस्य वा 'ँ' । चोद्धा-
रो । चउद्धारो । चोगुणो । चउगुणो । मोहो । मउहो । मयूख ।
खस्य ह । सोमारो । सँउमारो । ओहलो । उऊहलो । उदूखल ।

१ इत्यधिकृत्य M २ 'धव ३ णिमा० M ४ 'हवो T ५ शफयो
M ६ 'गुम्फती' M ७ पोफळप्पिओ M ८ M drops जल-
जन्तु ९ ओत् M १० मऊरो । मोरो । M ११ इत्वम् T १२ मुउ-
मारो M

जुह्वर । फोह्वर । अत्र 'खदुन उपरिगुरुके' इत्या 'तु'
'उत' इत्यभिवृत्त्य

हक्षौत्वुनूहले ॥ १ । २ । ६५ ॥

अत्र उत ओन्व तु भवति तगनियोगेन ऊो ह्यथ । इत्योवे
ह्ये च । फोह्वर । फोह्वर । अत्र तैनादित्वाद् द्वित्वम् ॥

निपण्ण उमः ॥ १ । ३ । ६ ॥

'तु मयू—' इत्यत 'तु' इत्युपरतते । अरिनादेश्च परेण
साञ्जला सहितस्य उम इत्यादेशे स्थास । शुमण्णो । निमण्णो ॥

अस्तोरगोरचः ॥ १ । ३ । ७ ॥

अधिकारोऽयम् । 'लोह्वरान्नाह्वले वा' इति यावत् । इत
ऊर्ध्वं यदनुकमिष्यते तदन्तोरसंयुक्तन्याम्बोर्गादौ वर्तमानस्या परस्य
गपतीति चेदितथ्यम् ।

अथ कर्गस्यादेशाः ॥

खोपुष्पवृक्षकर्परकिले फो. ॥ १ । ३ । १२ ॥

अपुष्पवाचिणि जुह्वरान्ने कर्परकिलयोश्च फो कर्गस्य स्वकारो
भवति । वयोरभेदाद् 'खरामधश्च' इति यलोपे । जुजो । पुष्पे तु
जुजो । खप्परो । खिलो । अत्र 'न्वार्थे तु कैश्च' इति फ ॥

छागशृङ्खलकिराते लकंचा ॥ १ । ३ । १३ ॥

'को' इत्युपरतते । एषु कर्गस्य यथानाम लन्च इत्यादेशा
भवन्ति । छाग । छागो । किरात । चिलाओ । पुलिन्दपर्याय एव ।
कामरूपिणि तु नेप्यते । णमिमो हरकिरात । चिलाओ । इत्यत्र
हरिद्रादिपाठाद्रेफस्य लन्चम् ॥

१ इत्यभिवृत्त्य R, M २ फोह्वर । M ३ M drops फोह्वर
परो । ४ वा स्यात् । M, T ५ M drops यत् ६ M and T
drop अथ ७ भेदान्नादेन M ८ खप्परो for खिलो ९ कर्गस्य
for कर्गस्य क M १० लकंचम् M ११ इत्येते आदेशा भवन्ति M

वैकादौ गः ॥ १ । ३ । १४ ॥

एकादौ कोर्ग^१ स्याद्वा । एक । एङो । एकादि—एक ।
आकर्ष । लोक । अमुक । तीर्थकर । उद्योतकर । श्रावक । असुकर ।
आकर । इत्यादि ॥

खोः कन्दुकमरकतमदकले ॥ १ । ३ । १५ ॥

‘गै’ इत्यनुवर्तते । ‘को’ इति च । एषु खो कवर्गस्य गं
स्यात् । पृथक्त्वान्नित्यम् । कन्दुकपर । गदुअपरो । मरकतमय ।
मरगअमओ । मदकल । मअगलो ॥

पुन्नागभोगिनीचन्द्रिकासु मः ॥ १ । ३ ॥ १६ ॥

‘को’ इत्यनुवर्तते । एषु कोर्मो भवति । पुंन्नाग । पुण्णामो ।

शीकरे तु महौ ॥ १ । ३ । १७ ॥

अत्र को मकारहकारो वा भवत । शीकरो । सीमरो । सीहरो ।
सीअरो ।

ऊत्वे सुभगदुर्भगे वः ॥ १ । ३ । १८ ॥

अनयोरुत ऊत्वे सति कोर्गकारो भवति । सुहवो । दुहवो । अत्र
भस्य ह । ‘दुरोरल्लकि तु’ ‘सुभगमुसले’ इत्याभ्यामुत ऊत्वम् । ‘ऊत्वे’
इति किम् । सुहओ । दुहओ । अत्र

दुरोरल्लकि तु ॥ १ । २ । ६३ ॥

‘दोदोनुत्साहोत्सन्नऊच्छसि’ इत्यत ‘ऊत्’ इत्यनुवर्तते । दुरित्यु-
पसर्गस्य रेफलोपे आदेरुत ऊद्वा स्यात् । इति रेफलोपे विकल्पेन
ऊत्वविधानाद् दुहओ इत्यत्र ऊत्वाभाव । ‘सुभगमुसले’ इत्यूत्वस्य
वैकल्पिकत्वात् पक्षे । सुहओ ।

१ गौ भवति । M २ एङो । M ३ M has ‘वैकादौ ग’ इत्यत
before it ४ गो भवति । M ५ ‘भोगिनी’ M ६ M drops
पुन्नाग । ७ M has मीमरो । नीहरो । पक्षे । मीअरो in place of
शीकरो । सीमरो । सीहरो । सीअरो । ८ दुहवो । सुहवो । M

निकपस्फटिकचिहुरे हः ॥ १ । ३ । १९ ॥

एषु चवर्गस्य हत्व मयति । णिट्मो । फळिष्ठो । अत्र 'व्यम्पो' इति फत्वम् । 'स्फटिके' इत्यनेन टस्य लत्वम् । चिहुरो । 'चिहुरे' सस्फुतेपि' इति भृङ्गाचार्यः ।

अथ चवर्गादेशाः ॥

चोः सचितपिशाचयोः सहौ ॥ १ । ३ । २२ ॥

'ढ पृथकि तु' इत्यन 'तु' इत्यनुवर्तते । अनयोश्चोश्चवर्गस्य सक्र-
रद्विरक्तलकारौ यथासत्य तु मयत । खसिओ । पक्षे । सद्ओ ।
पिसहो । अत्र 'सयोगे' इति द्वैस्त्र । पिंसाओ ।

झो जटिले ॥ १ । ३ । २३ ॥

'तु' इत्यनुवर्तते । अत्र चोर्नत्व या स्यात् । शडिलो । जडिलो ।
अत्र 'टो ङ' इति टस्य डत्वम् ।

अथ टर्बर्गादेशा ॥

टोर्बर्गिशादौ ल. ॥ १ । ३ । २४ ॥

'तु' इत्यनुवर्तते । बडिशादो टोष्टवर्गस्य लत्त तु स्यात् । गुड ।
गुडो । गुडो । बडिशादि—बडिश । गुड । नैड । चपेट । आपीड ।
नाटी । वाटी । वेणु । दाटिर्म । इत्यादि ।

स्फटिके ॥ १ । ३ । २५ ॥

अत्र टोर्लत्व स्यात् । पृथक्त्वानित्यम् । फालिहो ॥

ढः कैटभशकटसटे ॥ १ । ३ । २७ ॥

१ चिहुर इति सस्फुतेपि M २ भृङ्ग्याचार्य M ३ M and T drop अथ ४ चवर्गसादेशा My, P ५ हलपक्षे M, R ६ पिसवो । M ७ M drops अथ ८ टवगसादेशा P, My ९ M drops नड १० M drops नाटी, R has वेणु । वाटी । ११ M has हटी । and T फालयति after दाडिम ।

‘टो’ इत्यनुवर्तते । एषु टवर्गस्य ढो भवति । केढवो । अत्र
वो भस्य कैटभे ॥ १ । ३ । ६४ ॥

अत्र भकारस्य व स्यात् । इति भस्य व । सअढो । शकट ॥
ठः ॥ १ । ३ । २८ ॥

‘ड’ इत्यनुवर्तते । असयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्याच परस्य ठस्य
ढ स्यात् । मठ । मढो । कमठ । कमढो । कुठार । कुढारो ।
अस्तोरित्येव । चिट्टइ । अखोरित्येव । ठाइ । अच इत्यैव । करो ।

पिठरे हस्तु रश्च ढः ॥ १ । ३ । २९ ॥

‘ठ’ इत्यनुवर्तते । अत्र ठस्य हत्व तु स्यात् तत्सनियोगेन रश्च ।
रेफस्य ढ । पिहढो । पक्षे । पिढरो अत्र ‘ठ’ इति ठस्य ढत्वम् ।

ललडोनुडुगे ॥ १ । ३ । ३० ॥

अस्तोरखोरच परस्य डस्य लकारो भवति अनुडुगे उत्त्वादिगण
वर्जयित्वा । लित्वान्नित्यम् । गरुड । गलुलो । अत्र हरिद्रादिपाठाद्रे-
फस्य लत्वम् । वडवानल । वलआणलो । अस्तोरित्येव । कुड्वम् ।
कुडु । अखोरित्येव । डमरुओ । डमरुग । अच इत्येव । तौडो ।
‘अनुडुगे’ इति किम् । णिविडो । उडुगौडनिविटनाडीपीडितनीडे-
त्यादि ॥

टो ढः ॥ १ । ३ । ३१ ॥

अस्तोरखोरच परस्य टस्य ढ स्यात् । घट । घडो । एतत्तिङन्तेपि
समानम् । ‘अस्तो’ इति किम् । खट्ठग । खट्ठाग । ‘अरो’ इति
किम् । टको । ‘अच’ इति किम् । घटा । कचिन भवति ।
अटैति । अटइ ॥

अथ तैवर्गादेशा ॥

चेतस इति तोः ॥ १ । ३ । ३२ ॥

१ M drops टस्य २ My drops डस्य ३ अटइ । अटति । M
४ M, R, and T drop अथ ५ तवर्गव्यादेशा Mr, P

'टो ङ' इत्येत 'ङ' इत्यनुवर्तते । अत्रादेरवर्णस्य स्वमादित्वादित्त्वे सति तोस्तवर्गस्य उत्व भवति । घेडिसो । 'इति' इति किम् । घेअसो । प्रतिगेप्रतीपगे ॥ १ । ३ । ३३ ॥

'तो' इत्यनुवर्तते । प्रत्यादिषु तवर्गस्य ङो भवति । अप्रतीपगे । प्रतीपादीन् वर्जयित्वा । प्रतिपत्र । पडिवण्णो । प्रतिभास । पडि-
हासो । इत्यादि । प्रत्यादि—प्रतिपन्न । प्रतिभास । प्रतिहार । प्रति-
स्पर्धि । प्रतिनिवृत्त । प्रतिकरोति । प्रतिपद् । प्रतिश्रुत् । प्रतिमा ।
प्रभृति । भृत । भिन्दिपाल । पताफा । प्रामृतक । विभीतक । व्यापृत ।
फन्दलिका । हरीतरी । इत्यादि । 'अप्रतीपगे' इति किम् । प्रती-
पम् । पईवम् । प्रतीपादि—प्रतीप । प्रतिज्ञा । प्रतिसमय । प्रतिष्ठा ।
प्रतिष्ठान । इत्यादि ॥

दम्भदरदर्भगर्दभदष्टदशनदग्धदाहदोहददोलादण्डकदने तु
॥ १ । २ । ३५ ॥

'ट' इत्यनुवर्तते । 'तो' इति च । दम्भादिषु तवर्गस्य ङो वा स्यात् । टभो । डरो । टब्भो । टट्टो । पक्षे । दभो । दरो । दब्भो । दट्टो । दरशब्दोर्त्र भयार्थ एव प्रौढ । अन्यत्र । दरदलिआ । दर-
दलिता । दोहदे दम्भादिसाहचर्यादाद्यस्यैव । डोहओ ॥

तुच्छे चच्छौ ॥ १ । ३ । ३६ ॥

अत्र तवर्गस्य चकारच्छकारौ क्रमाद्भवत । तुच्छ । चुच्छो । छुच्छो ॥

टल् प्रसरष्टन्तद्वरतगरे ॥ १ । ३ । ३७ ॥

एषु तवर्गस्य टकारो भवति । लित्वानित्यम् । टसरो । द्वरो ।

१ इत्यनुवर्तते M इत्यतो इत्वमनुवर्तते T २ P, My, and M drop प्रतिपद् ३ भिन्दिपाल । Mr, P, M ४ R and T have after this प्रपाद । प्रतिपदम् पदपदम् । ५ प्रतिष्ठा । सप्रति । R, T ६ M and R drop अत्र ७ भयार्थो दृष्टो T, R ८ एवात्र प्राण । M ९ R drops प्राण ।

तूवर शृङ्गरहितोर्नङ्गान् श्मश्रुरहितो वा । टगरो औपधविशेषो वृक्ष-
विशेषो वा ॥

हः कातरककुदवितस्तिमातुलुङ्गेषु ॥ १ । ३ । ३८ ॥

‘तो’ इत्यनुवर्तते । एषु तवर्गस्य हत्व भवति । काहरो । कटो ।
मातुलुङ्गप्रिय । मातुलुङ्गम्पिओ ॥

ह्रँ वसतिभरते ॥ १ । ३ । ३९ ॥

‘ह’ इत्यनुवर्तते । अनयोस्तवर्गस्य हैकारो वा स्यात् । भरहो ।
भरओ ॥

लः पलितनितम्बकदम्बे ॥ १ । ३ । ४० ॥

‘लु’ इत्यनुवर्तते । एषु तवर्गस्य लो वा स्यात् । पलितकेश ।
पलिलकेशो । ^१नितम्ब । निलबो । कदम्ब । कलबो । पक्षे । पलि-
अकेशो । इत्यादि ॥

दोहदप्रदीपशातवाहनातस्याम् ॥ १ । ३ । ४१ ॥

‘ल’ इत्यनुवर्तते । दोहदे प्रपूर्वे दीप्यतौ च शातवाहनगण्डे
अतसीशब्दे च तवर्गस्य लत्व भवति । पृथक्त्वान्नित्यम् । दोहलो ।
पसीवो । प्रदीप । सालाहणो । शातवाहन । अल्लसिप्पसूणवण्णो ।
अतसीप्रसूनवर्ण ॥

रल्ल सप्तत्यादौ ॥ १ । ३ । ४२ ॥

तवर्गस्य रत्व भवति । लित्वान्नित्यम् । इति सप्तत्यादिगणपठित्तग-
द्दशशब्दे तवर्गस्य र । गगरो । सप्तत्यादि—सप्तति । सप्तदश ।
एकादश । द्वादश । त्रयोदश । पञ्चदश । अष्टादश । गद्दद इत्यादि ॥
‘कदर्धिते खोर्व’ इत्यत ‘व’ इत्यधिकृत्य

१ शृङ्गरहित । P, My, M २ वा शृषभ M, पुष्यो वा R, T
३ R drops तु ४ R has तु after it ५ हत्व R ६ M
has निम्ब । तिबो for नितम्ब । निलबो । ७ शब्दे च M ८ M
has गद्दद । before it ९ इत्यधिकृत्य M

पीते ले वा ॥ १ । ३ । ४५ ॥

पीने स्वार्थिके लकारे सति तोर्नकारो वा स्यात् । पीबलो । पीज-
लो । 'ले' इति किम् । पीओ । अत्र 'स्वार्थे तु कश्च' इत्यधिकृत्य
'लो वा विद्युत्पीतयो' इत्यनेन स्वाथे वा ल ॥

ढः पृथिव्यौपघनिशीथे ॥ १ । ३ । ४७ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । एषु तवर्गस्य ढत्व वा भवति । औपघगुण ।
ओसढगुणो । पक्षे । ओसहगुणो । अन 'खधधधभाम्' इति ढत्वम् ।
णिसीढो । णिसीहो । निशीथ ॥

णो दिना रुदिते ॥ १ । ३ । ४९ ॥

अत्र दिना दीत्यवयवेन सह णत्व रिद्धवति । रित्वाहित्वम् । रुदि-
तरु । रुण्णअरो । 'णो वातिमुक्ते' इत्येत 'णो वा' इत्यधिकृत्य
गर्भिते ॥ १ । ३ । ५१ ॥

अत्र तवर्गस्य णत्व भवति । गन्भिणो । गन्भिओ ॥

नः ॥ १ । ३ । ५२ ॥

'ण' इत्यनुवर्तते । अस्तोरस्वोरच परस्य नकारस्य णकारो भवति ।
मानव । माणवो । ईसान । ईसाणो । इत्यादि ॥

आदेस्तु ॥ १ । ३ । ५३ ॥

'न' इत्यनुवर्तते । आदेर्नकारस्य णो वा स्यात् । नर । णरो ।
नरो । नत । णओ । नओ । इत्यादि । अस्तोरित्येन । न्याय ।
नाओ ॥

नापिते हः ॥ १ । ३ । ५४ ॥

१ M. has पीत after पीओ । २ R and T have 'पीते लो
हयत befor 'वा' इत्यनुवर्तते । ३ रिभवति । M ४ इत्यधिकृत्य
R, 'My ५ माणवो । मानव । M ७ ईसाणो ।

'ण' इत्यनुवर्तते । 'न' इति च । अत्र नकारस्य णकारहकारौ वा भवेत । हाविओ । णाविओ । नाविओ ॥

अथ पवर्गादेशाः ॥

पो वः ॥ १ । ३ । ५५ ॥

असयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्याच परस्य पकारस्य प्रायो वं स्यात् । शाप । सावो । इत्यादि । अस्तोरित्येव । विप्र । विप्पो । अस्त्रोरित्येव । पढइ । पठति । अच इत्येव । कम्पो । प्राय इत्येव । कपि । कई । रिपु । रिऊ । एतेन प्रायो लोपवकारयो पकारस्य युगपत् प्राप्तयोर्यत्र श्रुतिसुस्तमुत्पद्यते स तत्र विधेय ॥

फः पाटिपरिघपरिखापरुपपनसपारिभद्रेषु ॥ १ । ३ । ५६ ॥

'प' इत्यनुवर्तते । णिजन्ते पटिघातौ परिघादिषु च पस्य फत्व भवति । परिघ । फलिहो । अत्र घस्य ह । हरिद्रादित्वाद्रस्य लत्वम् । पनस । फणसो । फणस सस्त्रुतेपि । परुप । फरुसो । पारिभद्र । फालिहहो । भस्य ह । हरिद्रादित्वाद्रेफस्य लत्वम् ॥

प्रभूते वः ॥ १ । ३ । ५९ ॥

'प' इत्यनुवर्तते । अत्र पकारस्य वकार स्यात् । बहुत्तो । तैलादित्वाद् द्वित्वम् ॥

नीपापीडे मो वा ॥ १ । ३ । ५७ ॥

नीपे आपीडे च पस्य मो वा स्यात् । णीमो । पक्षे । नीवो ।

१ M drops 'न' इति च २ इकारो वा स्यात् । R, T ३ स्यात् । M ४ हापिओ । R ५ M and R drop अथ ६ पवर्गादेशा । My, P, पस्यादेशा । R ७ वकार R ८ R has कम्प before कम्पो ९ R has इत्यादि after रिऊ । १० R has पकारस्य for एतेन ११ पनमपरुप M १२ R has परुप । परुतो before पनस । १३ पणसो M, R

आमेलो । पक्षे । आवेनो । अत्र 'ण्पीड—' इत्यादिना ईका-
रस्य एत्वम् ॥

फस्य मर्हौ वा ॥ १ । ३ । ६० ॥

अस्तोरत्वारच परम्य फकारम्य भकारहकारौ यथासम्य व्यवसित
विभाषया भवत । फनिद्ध । रेफ । रेमो । फचिद्ध । मुक्ताफलम् ।
भोत्ताहळ । फेचिदुभावपि । सफलम् । समळ । सहळ । इत्यादि ।
अन्तोरित्येव । गुल्म । गुब्भो । अन्तोरित्येव । फणी । ऐच इत्येव ।
गुफति । गुफद् । प्राय इत्येव । फसणफणी ॥

घो वः ॥ १ । ३ । ६१ ॥

असयुक्तस्थानादौ वर्तमानस्याच परस्य वस्य घो भवति । शबल ।
सवलो । इत्यादि ॥

डन्व्यौ कण्ठे ॥ १ । ३ । ६२ ॥

अत्र वंकारस्य वकारयन्तारौ द्विती भवत । डित्वात् सानुर्नासिक
उच्चार । कण्ठो । कयघो ॥ 'त्वभिभयौ म' इत्यत 'म' इत्य-
धिष्ठत्य

तु डौ विषमे ॥ १ । ३ । ६७ ॥

अत्र मस्य डो वा स्यात् । निसडो । निसमो ॥

यो जर्तयानीयोत्तरीयकृत्येषु ॥ १ । ३ । ६८ ॥

'तु' इत्यनुवर्तते । तीये अनीये च प्रत्यये उत्तरीयशब्दे वृद्धिहित-
प्रत्यये च यकारस्य जकारो वा स्यात् । रिताद् द्वित्वम् । तृतीय ।
तद्गो । पक्षे । तैडो । अत्र 'स्तोत्' इत्यत्वम् । गभीरादिपाठादी-

१ M drops पक्षे २ एत्व भवति । M ३ P and My drop
the portion from वचिद्ध to इत्यादि । ४ पुण्यम् । पुण्यम् M for
गुल्म । गुब्भो । ५ भोरित्येव । गुफद् । for अच इत्येव । गुफति । गुफद् ।
M ६ M has वृष्णफणी after कसणफणी । ७ वस्य M ८ नासि
कोच्चार । M ९ इत्यधिष्ठत्य ML १० तद्गो M

कारस्य इत्व तलोपश्च । अनीये । करणीय । करणिज्जो । करणीओ ।
उत्तरीयपट । उत्तरिज्जपडो । उत्तरीअवडो । कृत्ये । मेय । मेज्जो ।
मेओ । इत्यादि ॥

इन्मयटि ॥ १ । ३ । ६९ ॥

‘य’ इत्यनुवर्तते । ‘तु’ इति च । मयद्प्रत्यये यकारस्य इकारो वा
स्यात् । विपमय । विसमइओ । विसैमओ । इत्यादि ॥

कतिपये वहशौ ॥ १ । ३ । ७२ ॥

‘य’ इत्यनुवर्तते । अत्र यस्य वत्वहत्त्वे मनत । हत्त्वे शित्वात्
पूर्वस्य दीर्घ । कइवओ । कइवाहो ॥

अर्थपरे तो युष्मदि ॥ १ । ३ । ७३ ॥

‘य’ इत्यनुवर्तते । अर्थपरे युष्मच्छब्दे यकारस्य तकार स्यात् ।
तुँक्षकेरो । ‘अर्थपरे’ इति किम् । जुँक्षअक्षप्पअरण । युष्मदसत्प्र-
करणम् ॥

आदेर्जः ॥ १ । ३ । ७४ ॥

‘य’ इत्यनुवर्तते । आदेर्यस्य ज स्यात् । यम । जमो ।
इत्यादि । ‘आदे’ इति किम् । अवयवो । बहुलाधिकारात् सोपसर्ग-
स्थानादेरपि । सयोग । सजोओ । सयम । सजमो । कचिन्न भवति ।
प्रयोग । पओओ ॥ ‘भ्यौ बृहस्पतौ तु वहो’ इत्यत ‘तु’ इत्यनुवर्तते ।
‘शे डा पर्याणे’ इत्यत ‘र’ इति च ।

लो जठरवठरनिष्ठुरे ॥ १ । ३ । ७७ ॥

जठरादौ रस्य लट् वा स्यात् । जठरानल । जढलाणलो । जढ-
राणलो । वैढलो । वढरो । अत्र ‘ठ’ इति ठस्य ढत्वम् । णिट्टलो ।

१ करणीयो M २ उत्तरीअपडो M ३ M drops निममओ ।
४ M and T have युष्मदीय before it ५ जुँक्षअक्षप्पअरण । M
६ सजोओ । सयोग । M, R, T ७ सजमो । सयम । M, R, T
८ जठरानलो M ९ पढलो । पढरो । M

निहुरो । अत्र 'फग—' इति पलोपे शेषस्य द्वित्वम् । भसलशब्दो
अमरपर्याय सस्कृत ईव ॥

हरिद्रादौ ॥ १ । ३ । ७८ ॥

'र' इत्यनुवर्तते । 'ल' इति च । हरिद्रादौ रेफस्य लत्व भवति ।
पृथक्त्वानित्यम् । चरण । चलणो । इत्यादि । हरिद्रादि—हरिद्रा ।
अङ्गार । चरण । युधिष्ठिर । सुकुमार । शिधिर । सत्कार । मुत्सर ।
वरुण । त्रिरात । रुग्ण । अपद्धार । करुण । दरिद्र । परिघ । परिखा ।
मत्सर । सवत्सर । पारिभद्र । दारिद्र्य । कातर । इत्यादि ॥

किरिबेरे^१ डः ॥ १ । ३ । ७९ ॥

किरिशब्दे बेरशब्दे च रस्य ड स्यात् । बेडो । बेर । करभो
मण्डूको दुदुभिर्वा ॥

खोः करवीरे णः ॥ १ । ३ । ८० ॥

'र' इत्यनुवर्तते । अत्र खोरादे रेफस्य णत्व स्यात् । कणवीरो ॥

लोहललाङ्गललाङ्गुले वा ॥ १ । ३ । ८२ ॥

अस्तोरखोरच इति निवृत्तम् । 'लो ललाटे च' इत्यत 'ल' इत्य-
नुवर्तते । पूर्वसूत्रात् 'ण' इति च । लोहलादिष्वादेर्लकारस्य णो वा
स्यात् । लगलहत्थो । णोहलो । लोहलो । शब्दविशेष । 'णगलहत्थो ।
लागलहस्त । अत्र 'स्वरस्य विद्धमि' इति इत्य । 'सयोगे' इति वा ।
दीर्घलाङ्गुल । दिग्घणगूले । दिग्घलगूले ॥

घो मः शबरे ॥ १ । ३ । ८४ ॥

अत्र घस्य म स्यात् । शैनल । संमरो ॥ 'नीवीखमे वा' इत्यत
'वा' इत्यधिकृत्य

१ बदेव R, T २ बेरे M ३ M has 'र' इत्यनुवर्तते before
it ४ बेर । बेडो । M ५ शप्परविशेष R, T ६ लाङ्गलहस्त ।
णगलहत्थो । लगलहत्थो । M ७ दिग्घणगूले । M ८ M drops
दिग्घलगूले । ९ M, R and T drop शबल । १० सम्मते । M

हस्य षो विन्दोः ॥ १ । ३ । ८६ ॥

विन्दो परस्य हस्य षो वा स्यात् । संहार । सघारो । संहारो । सिंह । सिंघो । अस्य विंशत्यादिपाठाद्विन्दो श्लोपलि शित्वात् पूर्वस्य दीर्घे सीहो इत्यपि । कचिदविन्दोरपि । दाह । दाघो ॥ 'शो सल्' इत्यत 'शो' इत्यधिकृत्य

प्रत्यूपदिवसदशपापाणे तु हः ॥ १ । ३ । ८८ ॥

एषु शो शपसाना हकारो वा स्यात् । प्रत्यूप । पंचूहो । पंचूसो । अत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य च । दिअहो । दिअसो । पाहाणो । पासाणो ॥

छल् पदछमीसुधाशवसप्तपर्णे ॥ १ । ३ । ९० ॥

'शो' इत्यनुवर्तते । एषु शोश्छत्व लित् स्यात् । पण्मुख । छम्मुहो । पदपद । छप्पओ । शाव । छावो । सप्तपर्णे । 'हे दक्षिणेस्य' इत्यत 'अस्य' इत्यधिकृत्य 'स्रमादाविल्' इत्यत 'इल्' इति च

सप्तपर्णे फोः ॥ १ । २ । १३ ॥

अत्र द्वितीयस्यावर्णस्येत्व लिङ्गवति । छत्तिवण्णो । सुधाकर । छुहाअरो ॥ पादपीठादिषु विशेषा कथ्यन्ते । 'सिराया वा' इत्यत 'वा' इत्यधिकृत्य

लुक् पादपीठपादपतनदुर्गादेव्युदुम्बरेचान्तर्दः ॥ १ । ३ । ९२ ॥

पादपीठादिष्वन्तर्वर्तमानस्य 'दे' दकारस्य अचा सहितस्य लुग्वा स्यात् । नतपादपीठ । णअपावीढो । णअपाअवीढो । अत्र 'ठ' इति

१ P and My have सघारो । संहारो । संहार । २ R drops संहारो ३ पूर्वस्याचो M ४ पच्छहो । M ५ M drops पञ्चूसो ६ M has पच्छूसो before दिअहो । ७ इत्यनुवर्तते R ८ लित् स्यात् R ९ सीरायां M १० इत्यधिकृत्य M, R ११ चादोन्त M १२ R and T drop ६ १३ M drops णअपाअवीढो ।

ठस्य ढत्वम् । वृत्तरामपादपतन । कैअरामपावडणो । कैअरामपावडणो । अत्र प्रत्यादितात् तस्य ड । दुर्गादेवीरमण । दुर्गादेईरमणो । उदुम्बर । उबरो । उउबरो । 'अन्तर' इति किम् । दुर्गादेव्यामौदो मा भूत् ॥

व्याकरणप्राकारागते कगोः ॥ १ । ३ । ९३ ॥

'लुक्' अनुवर्तते । 'अचा' इति च । व्याकरणादिषु फकारगकारयोरचा सह लुगा स्यात् । व्याकरणपाठ । धारणपाठो । वाअरणपाठो । प्राकार । पारो । पाँआरो । आओ । आअओ । आगत ॥

एवमेवदेवकुलप्रावारयानजीवितावटावर्तमानतावति वः

॥ १ । ३ । ९४ ॥

एवमेवादिप्यन्तर्वर्तमानस्य वंकारस्य अचा सह लुगा स्यात् । देवकुलनाथ । देउलणाहो । देवउलणाहो । पारो । पाँवारो । प्राँवार । जीअणाहो । जीविअणाहो । जीवितनाथ । अहो । अवहो । अवट । अत्र 'टो ड' इति टस्य ढत्वम् । अत्तमाणो । आवत्तमाणो । आर्वतमान । 'अन्तर' इति किम् । एवमेवेत्यत्रान्त्यस्य मा भूत् ॥

ज्योर्दनुजवधराजकुलभोजनकालायसकिमलयहृदयेषु

॥ १ । ३ । ९५ ॥

दँनुजवधादिषु ज्योर्जकारयकारयोरचा सह लुगा स्यात् । दँणुनहो । दणुअवहो । दनुजवध । रँउलप्पसूओ । राअउलप्पसूओ । राजकुलप्रसूत । भौणप्पिओ । भौँणप्पिओ । भोजनप्रिय । इत्यादि ॥

१ वृत्तपादपतन । R २ कअपावडणो R ३ कअपावडणो R ४ मादेमा My, P ५ पाअरो M ६ आगत । आगओ । आओ । M ७ वस्य R ८ देउलणाहो । M ९ M drops देवउलणाहो । १० पाअरो । M ११ M. drops प्रावार । १२ जीवितनाथ । जीअणाहो । जीविअणाहो । १३ M, My and P drop अत्र 'टो ड' इति टस्य ढत्वम् । १४ दनुनादिषु R १५ दनुजवध । दणुवहो । M १६ राजकुलप्रसूत । राउलप्पसूओ । राअउलप्पसूओ । M १७ M drops भौअणप्पिओ ।

अपतौ घरो गृहस्य ॥ १ । ३ । ९६ ॥

गृहशब्दस्य अपतौ पतिशब्द परो न भवति चेद् घर इत्यादेशो भवति । घरो । राअघरो । 'अपतौ' इति किम् । गहवई ॥ सरशब्दे सरकद्वोरीसरकारौ ॥ १ । ३ । १०० ॥

अनयोर्यथासख्य ईसरकार इत्यादेशौ भवत । ईसरो । पक्षे सरो । एकादश । द्वादश । अष्टादश । सप्तदश । अत्र सर्वत्र सप्तत्यादिपाठाद् दस्य रत्वम् । 'प्रत्यूष' इत्यादिना शोर्त्त्वम् । एआरहो । वारहो । अत्र 'कग—' इत्यादिना दस्य लृक् । अट्टारहो । अत्र 'घ' इति घस्य ठत्वम् । सत्तरहो । अत्र 'कग—' इति पस्य लृक् । पञ्चदश । पण्णरहो । अत्र 'पञ्चदश—' इत्यादिना स्तोर्ण । त्रयोदश । तेरहो । अत्र 'एत्साज्जला—' इत्येतत्वम् । चतुर्दश । चोद्दहो । चर्द्धहो । अत्र 'तु मयूर—' इत्यादिना आदेरच परेण साज्जला सह वा ओर्त्त्वम् । एतेषा सख्यावाचित्वेप्युक्ता आदेशा समा । विशेषस्तु नकारान्तत्वादात्मशब्दवत् प्रक्रिया । पूरणप्रत्ययान्तास्तु रामशब्दवत् ॥
इत्यकारान्ता ॥

अथ आकारान्त पुलिङ्ग सोमपाशब्द ।

सोमपा सु इति स्थिते 'ह्रस्वीदूत' इत्यत 'ह्रस्व इत्यधिकृत्य किपः ॥ २ । २ । ४७ ॥

^{१२} किप्प्रत्ययान्ताना ह्रस्व स्यात् । इति किप्प्रत्ययान्ताना ह्रस्वविधानेपि प्राकृतप्रतिपादकशाब्दान्तरे किवादिप्रत्ययान्तानामित्यादि

१ M has सप्तदश । अष्टादश । २ एआरहो । M ३ My, M, and P drop the portion from अत्र to दस्य उर् ४ The portion from अत्र to ठत्वम् is dropped in My, P and M ५ M, My, P drop the portion from अत्र to लृक् ६ चउद्दहो is omitted in M and My ७ इत्यादेरच M ८ ओकार । M ९ पूरणप्रत्ययान्ता M, पूरणप्रत्ययान्तो R, T १० R drops शब्द ११ M and T drop अथ १२ किप्प्रत्ययान्तस्य P, My

ग्रहणदर्शनाद्विचप्रत्ययान्तसोमपाशब्दस्यापि ह्रस्व । यद्वा 'क्षिप' इति सूत्रे किञ्चग्रहण विजादीनामप्युपलक्षकम् । न च सूत्रे उपलक्षकत्वमदृष्टचरमिति वाच्यम् । प्रसिद्धसाधर्म्यात् साध्यसाधनमुपमानमित्यत्र साधर्म्यग्रहण वैधर्म्यस्याप्युपलक्षणमिति सर्वसप्रतिपन्नत्वात् । तन्न्यायेनात्राप्युपलक्षितविचप्रत्ययान्तस्य सोमपाशब्दस्यापि ह्रस्व । तथा च सोमप सु इति स्थिते 'प्रायो लृक्—' इति पलोपे प्राप्ते 'नात्य' इति प्रेतिपेधात् पलोपार्भावे 'पो व' इति पस्य वं । 'सो' इत्यादि—सूत्रैर्विधीयमाना आदेशा पूर्ववत् । सोमवो । सोमवा । इत्यादि । रामवत् । एव कीलालपाप्रभृतय ॥

इकारान्त पुलिङ्ग कविशब्द । कवि सु इति स्थिते । 'इदुतोर्दि' इत्यधिकृत्य

शुगनपि सोः ॥ २ । २ । २९ ॥

इदुद्म्या परस्य सो शानुबन्धो लृक् स्यात् । अनपि नपुसकलिङ्गे तु न भवति । 'शिति दीर्घ' इति दीर्घ । वलोप । कई ॥ कवि जस् इति स्थिते 'चतुरो वा' इत्येत 'वा' इत्यधिकृत्य 'इदुतो —' इति च इदुतोर्दित्यस्य सुब्यत्ययेन पञ्चम्यन्तविपरिणाम ।

पुसो जसो डउ डओ ॥ २ । २ । २४ ॥

पुलिङ्गादिदुतो परस्य जस अउ अओ इत्यादेशौ डितौ वा भवत । कवऊ । कर्भओ । पक्षे 'णो शसश्च' इति षौ ण । कङ्णो । पक्षे 'श्लुजश्शसो' इति श्लृक् । कई । सवुद्धौ कवि सु इति स्थिते 'टोश्लृक्नौ तु सवुद्धे' इति सोर्वा श्लृक् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घ ।

१ सूत्रे is dropped in P and My २ लक्षणम् R, T ३ सर्वत्र सप्रति R, T ४ M has नात्य । अवगात् परस्य पकारस्य लोप स्यात् इति पलोपाभाव । पो व इति &c ५ R drops प्रतिपेधात् ६ भाव किञ्च R, T ७ वत्वम् R T ८ भवति । R ९ M and T drop ३ १० इत्यधिकृत्य M, R ११ कवओ । M १२ णो वा । R १३ M drops पूर्वस्य

दे कई । श्लुगभावे 'सोर्लुक्' इति लृक् । दे कई । नात्र डो । अनद-
न्तत्वात् ॥ जसि पूर्ववत् ॥ द्वितीयैकवचने 'अम' इति म कई ॥
शसि 'इदुतोर्दि' इत्यत 'इदुतो' इति 'चतुरो वा' इत्यत 'वा'
इति 'पुसो जस —' इत्यत 'पुसि' इति चाधिकृत्य

णो शसश्च ॥ २ । २ । २६ ॥

पुलिङ्गादिदुत परस्य शसश्चाज्जसश्च णो वा स्यात् । कईणो^३ ।
पक्षे 'श्लुगजशसो' ईति श्लुक् । कई^४ । पुस इत्येव । बुद्धी ॥ तृती-
यैकवचने कवि टा इति स्थिते 'इदुतोर्दि' इत्यत 'इदुतो' इत्यधि-
कृत्य 'नृनपि ङसिङसो' इत्यत 'नृनपि' इति च

टो णा ॥ २ । २ । २८ ॥

पुनपुसके वर्तमानादिदुत परस्य टावचनस्य णा भवति । कईणो ॥
कविभिस् इति स्थिते भिसि हिमादय पूर्ववदेव विधेया ॥ 'भिस्भ्य-
सुसुपि' इत्यधिकृत्य

इदुतोर्दिः ॥ २ । २ । २२ ॥

भिस्भ्यसुसुपि परे इदुतोर्दीर्घं स्यात् । कईहिं^५ । बहुलाधिकारात्
'इदुतोर्दि' इति दीर्घं कचिन्न भवति । दिर्भूमिसु दाणजलद्धि-
ताह । द्विजभूमिषु दानजलार्द्रितानि ॥ पञ्चम्येकवचने 'कवि ङसिति
स्थिते 'णो शसश्च' इत्यत 'णो' इत्यधिकृत्य 'इदुतो' इति च

नृनपि ङसिङसोः ॥ २ । २ । २७ ॥

पुलिङ्गे नपुसकलिङ्गे च वर्तमानादिर्दुत परयो ङसिङसोर्णो

१ My and P have हरि after कई २ 'इदुतोर्दि' 'चतुरो वा'
'पुसो जस —' इत्यत ङउ ङओ इत्यधिकृत्य M ३ My, P and M
have हरिणो after it ४ इति शस इति M ५ My, P and
M have हरी after it ६ कई My ७ इत्यधिकृत्य M ८ इति
च M ९ हरिणा after this in My, P and M १० M,
My and P have हरिहिं after it ११ दिअभूमिसु M १२ हरि
इति P, My, M १३ इत्यधिकृत्य M १४ 'इदुतो' M

इत्यादेशो वा स्यात् । क्विणो^१ । 'रुनपि' इति णिम् । बुद्धीष ।
 पक्षे हितोचोदोर्द्वयश्च । क्वीरहितो । क्वरुचो । क्वरुओ । क्वरुड ।
 ठसिउसोर्हिरिति नान्ति । अनदन्तत्वात् ॥ भ्यमि उक्ता हितोपगृतय
 सुन्तो च । 'इदुतोर्दि' इति दीर्घ । क्वरुहिनतो । इत्यादि ॥ पष्ठेक-
 वचने 'रुनपि ठसिउसो' इति वां णो । क्वरुणो । पक्षे 'ठसोस्त्रिया स' ।
 इति द्विरक्त सकार । क्वरुम् ॥ मसम्येकवचने मिरेव । क्वविभि^२ ॥
 बहुवचने 'इदुतोर्दि' इति दीर्घ । क्वीरुसु । क्वीसु ॥ शेष रामवत् ॥
 अथ इकारान्तेषु केचिद्विशेषा प्रदृश्यन्ते ॥ धनि सु इति भित्ते
 'उरुध्वनि—' इत्यादिना वकारसबन्धिनी वर्णस्योत्पत् । 'लेवेराम्—'
 इति वलोप । धुणी ॥

त्वय्यद्वध्वां क्वचिच्चञ्जशाः ॥ १ । ४ । ६५ ॥

त्वय्यद्वध्व इत्येषा यथासरय क्वचित् प्रयोगानुसारेण चञ्जश इत्येने
 आदेशा भवन्ति । इति ध्वस्य ज्ञादेशे । क्षणी ॥ शेष क्वविवत् ॥
 तिचिरिशब्दे

रस्तिचिरौ ॥ १ । २ । ४४ ॥

'मृषिक्विभीतकृ—' इत्यादेरदित्यनुवर्तते । 'त्वदित' इत्यत
 'इत' इति च । अत्र रेफसबन्धिन इवर्णम्यात्य भवति । तिचिरो ॥
 शेष रामवत् ॥ ऋपिशब्दे 'ऋतुऋजुऋणऋपि—' इत्यादिना ऋका-

१ भवति for वा स्यात् R २ My and P have हरिणो in
 place of क्विणो ३ M has हरिणो after it ४ 'दध' । M
 ५ My P and M have हरिहितो । हरितो । हरीओ । हरीउ ।
 in place of क्वीरहितो । &c ६ क्वरुहिनतो । M ७ णो वा M
 ८ M, My and P have हरिणो in place of क्वरुणो । ९ M,
 My and P have हरिस्त । १० My and P have हारम्मि,
 M has both ११ इदुतोर्दिति दीर्घ । M १२ My and P have
 हरीसु । १३ खलेति वलोप । M, T १४ My and P have यथासरय
 after प्रयोगानुसारण १५ क्वविभद्वयश्च । My, M, P १६ र
 इत्यतु M १७ M drops 'त्वदित' इत्यत १८ 'ऋपिक्रम—' M

रस्य वा रि । रिसी । पक्षे । कृपादित्वादिल् । इसी । अग्निशब्दे
‘स्नेहाभयोर्वा’ इति सूत्रेण युक्तस्यान्त्यहल प्राग्वा अत्वे । अगणी । पक्षे ।
अग्नी । अत्र ‘मनयाम्’ इति नलोप । शेषद्वित्व च ॥ पदातिशब्दे

तिर्यक्पदातिशुक्तेस्तिरिच्छिपायिकसिप्पि ॥ १ । ३ । १०४ ॥

तिर्यगादेशेस्तिरिच्छ्यादय आदेशा यथाक्रम वा स्यु । इति पायि
क्कादेशे । पायिको ॥ शेष रामवत् । पक्षे । दंतयोलोपे । पआई ॥
अक्षिशब्दे ‘अक्ष्यर्थकुलाद्या वा’ इति पुलिङ्गताया स्पृहादित्वात् क्षस्य
छत्वे । अच्छी । अस्यैवाञ्जल्यादिपाठात् स्त्रीलिङ्गेऽपि प्रयोग ॥ रश्मि-
शब्दे मलोपे रस्सी । नात्र ‘श्मप्—’ इत्यादिना ह्रस्वदेश । ‘अस्मर-
रश्मौ’ इति प्रतिषेधात् ॥ किरिशब्दे ‘किरिवेरे’ ड इत्यनेन रेफस्य
डत्वम् । किडी ॥ शौद्धौदनशब्दे ‘शोण्डगे’ इत्यनेन शोण्डादिपाठा-
दादेशे च उत्वम् । मुद्गोअणी ॥ बृहस्पतिशब्दे ‘ऋतोत्’ इत्यधिकृत्य
‘इदुन्मातु’ इत्यत ‘इदु’ इति च

तु बृहस्पतौ ॥ १ । २ । ८५ ॥

अत्र ऋत इदुतौ वा भवत । पक्षे अत्वम् । तथा च निहस्पति
बृहस्पति बहस्पति इति स्थिते

भ्यौ बृहस्पतौ तु ब्रहोः ॥ १ । ३ । ७५ ॥

अत्र वकारहकारयोर्यथाक्रम भकारयकारौ भवत । तथा च भिय-
स्पति । भुयस्पति । भयस्पति । पक्षे उक्तानि त्रीणि रूपाणि । एव
पदस्वपि रूपेषु ‘प्सो फ’ इत्यत ‘फ’ इत्यधिकृत्य

श्लेष्मबृहस्पतौ तु फोः ॥ १ । ४ । ४६ ॥

अनयो फोर्द्वितीयस्य स्तो फो वा स्यात् । इति फत्वे निहप्फई ।
बृहप्फई । बहप्फई । भियप्फई । भुयप्फई । भयप्फई । फत्वाभावे

१ प्रागत्वे M, प्रागत्व वा स्यात् R, T २ नलोप शेषद्वित्वे च । M,
नलोपे शेषद्वित्वम् । R ३ ‘स्तिरिष्या’ M ४ तदयोलोपे My, P
५ ह्रस्वदेश । M ६ भेरे M ७ इति च M ८ तु भवत । M
९ भुअप्फई । M १० भअप्फई । M

सो वृहस्पतितानस्पत्यो' ॥ १ । ४ । ७४ ॥

'तो दोरधारणे तु' इत्यन 'तु' इत्यनुवर्तते । अनयोर्मुक्तम् वो स म्यात् । इति एम्य वा सये । विहम्सर्द् । मुहम्सर्द् । महस्सर्द् । भियस्सर्द् । भुयस्सर्द् । भयम्मर्द् ॥ यद्वा मुक्तम् पन्चमत्तरगोरभान्मद्रा 'फग—' इति सलोपे शेषेभ्य द्विवे विहृष्कर्द् ईत्यादीनि पद् रूपा ण्युदाहर्तव्यानि । इति वृहस्पतिशब्देन्याष्टादश प्रकारा ॥ यनम्पिशब्दे 'सो वृहस्पतियनस्पत्यो' इति वा मुक्तम् सत्ये षास्सर्द् । भरताभाषे 'प्सफो' इति फ । वणष्कर्द् ॥ द्विशब्दस्य संज्ञा चतुवचनमेव । 'चतुरो जशस्म्याम्—' इत्यत 'जशस्म्याम्' इत्यधिकृत्य

दोष्णि दुवे वेष्णि द्वे ॥ २ । ३ । ३० ॥

द्विशब्दस्य जशस्म्या मह दोष्णि दुवे वेष्णि इति षष आदेशा भवन्ति । दोष्णि । दुवे । वेष्णि । इति ग्यिते 'संयोगे' इति ह्रस्वे फर्तव्ये अनुक्तमन्यन्यायेन एच इग्नस्यादेश इति इगेव भवति । दुष्णि पुरिसा । बिष्णि पुरिसा । अप्रानुक्तन्यायेन इग्नस्यो नास्तीति केचित् । तदा दोष्णि । वेष्णि । दुवे । 'दोवे टादौ च' इति विधास्यमानौ दो वे इत्यादेशावपि । तथा च जसि । दोष्णि । दुष्णि । वेष्णि । बिष्णि । दो । वे । दुवे' । शम्भेतान्येव ।

दो वे टादौ च ॥ २ । ३ । ३१ ॥

'द्वे' इत्यनुवर्तते । द्विशब्दस्य टादौ वृत्तीयादौ सुपि परे चकारा-जशस्म्या सह दो वे इत्यादेशौ भवत । अत्र सूत्रे 'टादौ' इत्यर्गो-तद्रुण बहुव्रीहिमङ्गीकृत्य टावचनस्य विधेयान्वय परिहर्तव्य । अन्यथा

१ M drops 'तो दो रधारणे तु' इत्यत 'तु' इत्यनुवर्तते २ सो वा M
३ शेषद्विवे M ४ इत्यादि M ५ शब्दरूपस्य M ६ सत्वम् । T
७ My and P drop सवत्र ८ ह्रस्वे M ९ M drops दोष्णि ।
१० R and T add इति सप्तदेशा after it ११ My M and
P drop 'द्वे' इत्यनुवर्तते । १२ ' ' is ' ' by M,

तत्रापि दो वे स्याताम् । तथा च द्विशब्दस्याप्येकवचनतापात् । तच्च विरुद्धम् । तस्मादतद्रुणबहुव्रीहिमाश्रित्य भिसादीनामेव विधेयान्वयो न तु टावचनस्य । अथ यद्यतद्रुणबहुव्रीह्याश्रयणाद्धिसादीना विधेयान्वयस्तर्हि छेसाद्येकवचनानामपि भिसादित्वात् तेषामपि विधेयान्वयापात् इति तदिदमविदितमीमासावृचान्तस्य भाषितम् । यथा हस्तेनावद्यति । स्तुवेणावद्यति । स्वधितिनावद्यति । इत्यत्र हस्तादीना सामान्येन द्रवसहिताज्यमासपुरोडाशाद्यवदानसाधनत्वे प्रतीतेपि सामर्थ्यपर्यालोचनया हस्तादीनामवदानविशेषान्वय कल्पितस्तथात्रापि भिसादीना सर्वेषा सामान्येन विधेयान्वये प्रतीतेपि एकवचनसामर्थ्यपर्यालोचनया छेसाद्येकवचनाना द्विशब्दे विधेयान्वय परिहर्तव्य । यद्वा 'दो वे टादौ' इत्यत्र द्विशब्दस्य नित्यद्विवचनवाचित्वेपि गौणतायामेकवचनस्यापि सभवाद्वाद्येकवचनेष्वप्येतयो प्रयोग इत्यल सूत्रकलहचर्चया । प्रकृतमनुसराम । भिसि दो भिस् वे भिस् इति स्थिते हिमादय पूर्वबद्ध भिसादीना विधेया । दोहि । दोहि । दोहि । एव वेहि । इत्यादि । भ्यसि । दोहितो । दोतो । दोओ । दोउ । दोसुतो । एव वेहितो । इत्यादि । आभि

ण्ह ण्हं सख्याया आमोर्विंशतिगे ॥ २ । ३ । ३३ ॥

सख्याया परस्याम ण्ह ण्ह इत्येतावादेशौ भवत अविंशतिगे विंशत्यादीन् वर्जयित्वा । दोण्ह । दोण्ह । वेण्ह । वेण्ह । दोसु । दोसु । वेसु । वेसु ॥ त्रिशब्दस्य 'चतुरो जश्शस्भ्याम्—' इत्यत 'जश्शस्भ्याम्' इत्यनुवर्तते ।

तिणिण त्रेः ॥ २ । ३ । २९ ॥

त्रिशब्दस्य जश्शस्भ्या सह तिणिण इत्यादेशो भवति । जसि । तिणिण । शसि । तिणिण । 'दो वे टादौ च' इत्यत 'टादौ' इत्यधिकृत्य

१ 'द्विसादीनामेव M २ 'मविदित T ३ 'साधनत्वेपि My, P
४ हस्या M ५ द्विशब्देन M ६ हेया T ७ वेह । वेह । M

ति त्रेः ॥ २ । ३ । ३२ ॥

त्रिशब्दस्य टादौ तृतीयादौ सुपि परे ति इत्यादेशो भवति ।
तिहि । तिहि । तिहि । शेष द्विशब्दवत् । द्विन्योर्लिङ्गत्रयेपि समान
रूपम् ॥ विधिशब्दे धस्य ह्रस्वे त्रिही । अस्याञ्जल्यादिपाठात् सीत्ति
ङ्गेपि प्रयोग । एव बलिनिधिग्रन्थीनामपि सीत्तिङ्गे प्रयोग ॥

इति इकारान्ता ॥

ईकारान्त पुलिङ्गो ग्रामणीशब्द । 'क्विप' इति ह्रस्व । ग्रामणी ॥
जसि । ग्रामणउ । ग्रामणओ । ग्रामणिणो ॥ सबुद्धौ तु 'डोश्लुको
तु सबुद्धे' इत्यत 'सबुद्धे' इत्यधिकृत्य

ह्रस्वलीढतः ॥ २ । २ । ४६ ॥

समुद्धिनिमित्तयोरीदृत्तोर्ह्रस्वो लिङ्गप्रति । दे ग्रामणि । शेष क्वि-
शब्दवत् ॥ एवमग्रणीसेनानीवातप्रगीर्षुधीसुश्रीप्रभृतय ॥

इति ईकारान्ता ॥

उकारान्त पुलिङ्ग कारुशब्द । एकवचन क्विशब्दवत् । कारू ॥
जसि । 'पुसो जसो डउ डओ' इत्यधिकृत्य 'चतुरो वा' इत्यत, 'वा'
इति च

उवो उत ॥ २ । २ । २५ ॥

पुलिङ्गादुत परस्य डित् अवो इत्यादेशो वा भवति । काग्वो ।
पक्षे डउ डओ च । कारउ । कारओ ॥ सबुद्धौ 'डोश्लुको तु सबुद्धे'
इति वा श्लुक् । दे कारू । श्लुगभावे 'सोर्लुक्' इति लृक् । दे कारू ।
उकारान्तत्वमेव विशेष । शेष क्विवत् । एव वायुसेतुप्रभृतय ॥

१ तीहि । ताहि । तिहि । P, My, M has तिहि । तिहिह । तीहि ।
२ इत्यधिकृत्य M ३ T drops शब्द ४ सुश्रीसुधी T ५ M
drops इति ईकारान्ता । ६ M, R and T drop शब्द ७ इति
वा । M ८ सात् । M

अधोकारान्तेषु केचिद्विशेषा प्रदर्श्यन्ते । पशुशब्दे वक्रादित्वा-
द्विन्दु । पसू ॥ पासुशब्दे 'लुङ् मासादौ' इति मासादित्वादित्वाद्
विन्दोर्वा लुक् । पासू । पक्षे 'खरस्य विन्दमि' इति ह्रस्वे । पसू ॥
स्थाणुशब्दे 'स्तो' इत्यधिकृत्य 'क्ष्वेडकगे खल्' इत्यत 'खल्' इति च ।

स्थाणावहरे ॥ १ । ४ । ९ ॥

अहरवाचिनि स्थाणुशब्दे स्तो सत्व लित् स्यात् । खाणू । अस्य
दैवादिपाठाद् द्वित्वे खण्णू । हरे तु धाणू । अत्र 'कग—' इति
सलोप । इक्षुप्रवासिशब्दयो 'द्विनीक्षुप्रवासिपु' इत्यनेन आदेरित
उत्वम् । उच्छू । अस्य स्पृहादित्वात् क्षस्य छ । पैवासू । पावासू ।
प्रवासी । अत्र समृद्ध्यादिपाठादादेरचो वा दीर्घ ॥ कृशानुशब्दे
कृपादित्वादत ईत् । किसानू । भृगु । भिऊ । मृत्युशब्दे 'शृङ्गमृगाङ्ग-
मृत्यु—' इत्यादिना वा ऋत इत्वम् । मिच्चू । पक्षे अत्वम् ।
मंचू । उभयत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य च ॥ ऋतुऋजुशब्दयो
ऋत्वादिपाठादत उत्वम् । ऋतु । उऊ । ऋजु । उजू । अत्र
तैलादित्वाद् द्वित्वम् । अनयोरेव 'ऋतुऋजुऋण—' इत्यादिना
ऋतो वा रिरे रिऊ । रिजू ॥ अभिमन्युशब्दे 'वो व' इत्यत 'व'
इत्यधिकृत्य

त्वभिमन्यौ मः ॥ १ । ३ । ६५ ॥

अत्र मस्य वो वा भवति । अहिवण्णू । अहिमण्णू ॥ अत्रैव

त्वभिमन्यौ जर्जो ॥ १ । ४ । २५ ॥

'स्तो' इत्यनुवर्तते । अत्र स्तो जइ ज इत्येतावादेशौ वा भवत ।

१ केषुचिद् T २ My and P drop मासादित्वात् ३ My
has पावासू । पवासू । प्रवासी । ४ इत् My ५ मिच्छ T ६ ऋत
अत्वम् M, T ७ मच्छ M ८ ऋत्वादित्वात् M ९ उ My, P
१० 'ऋतुऋण—' इत्यादिना My ११ ऋत्वे My

आदिभेरित्वाद् द्वित्वम् । अहिवञ्जू । अहिमञ्जू । अहिवजू । अहि-
मजू ॥ मन्युशब्दे

वा न्तन्धौ मन्युचिह्नयोः ॥ १ । ४ । ३२ ॥

‘सो’ इत्यनुवर्तते । अनयोर्थथाक्रम त न्ध इत्यादेशौ वा भवत ।
मन्तू । पक्षे । मण्णू । अत्र ‘मनयाम्’ इति । यलोप ॥ कटुशब्दे
‘सरकटोरीसरकारौ’ इति कटुशब्दस्य वा कारादेशे । कारो । इत्यादि
रामवत् । पक्षे । कट्ट इत्याद्यूष्मत् ॥ उकारान्त पुलिङ्ग क्रोष्टुशब्द ।
क्रोष्टु सु इति स्थिते ‘तृज्वत् क्रोष्टु’ ‘विभाषा तृतीयादिष्वचि’ इति
यदा तृज्वद्भावस्तदा ‘उदृता त्वस्वमामि’ इत्यत ‘ऋत’ इत्यधिकृत्य

आ सौ वा ॥ २ । २ । ५२ ॥

ऋदन्तस्य सौपरे आत्व वा स्यात् । क्रोष्टा सु इति स्थिते ‘लव-
राम्—’ इति रेफलोप । ‘ष्ट’ इति ष्टस्य ठत्वे ‘सोर्लृक्’ इति
सोर्लृक् । क्रोष्टा । यदा आत्वाभावस्तदा

आरः सुपि ॥ २ । २ । ४९ ॥

‘ऋताम्’ इत्यनुवर्तते । ऋदन्तस्य सुपि परे आर इत्यादेशो
भवति । क्रोष्टारो । इत्यादि सर्वत्र वचनेषु रामवत् । समासे त्वन्तर्न
तिर्नीं विभक्तिमाश्रित्य रादेशस्तेन क्रोष्टारकञमित्याद्यपि सर्वत्र ऋका-
रान्तेषु सचारणीयम् । लुप्तविभक्त्यपेक्षया भर्तार विहिजमिति भव-
तीति त्रिविक्रमदेववचनात् ।

उदृतां त्वस्वमामि ॥ २ । २ । ४८ ॥

‘आर सुपि’ इत्यत ‘सुपि’ इत्यनुवर्तते । ऋदन्तानामुत्त्व वा
स्यादस्वमामि सु अम् आम् वर्जिते सुपि परे ॥ अत्र ‘ऋताम्’ इति
बहुवचन व्याख्यर्थम् । तेन यथादर्शन नाभ्युत्त्व भवतीति वेदितव्यम् ।
इति यत्रोत्त्व तत्र कारुवत् । सौ । क्रोष्टारो । जसि । क्रोष्टाओ ।

१ कटुशब्दस्य My २ इत्यधिकृत्य M ३ M has क्रोष्टार after it
४ एष्येव M ५ रादेश्यपि M ६ त्रिविक्रमवचनात् R T

कोट्टु । कोट्टुणो । कोट्टुवो । उत्वाभावे आर । कोट्टारा । अमि ।
कोट्टार । आमि । कोट्टाराण । नात्रोत्वम् । 'अस्वमामि' इति प्रतिपे-
धात् । शेष रामवत् कारुवच्च ॥ ऊकारान्त पुलिङ्ग खलपूशब्द ।
'क्विप' इति ह्रस्व । पस्य व । खलपू । इत्यादि । कारुवत् । एव
काडल्ल स्वयभू मनोभू प्रतिभूप्रभृतय ॥

इत्युकारान्ता ॥

ऋकारान्त पुलिङ्ग पितृशब्द ॥ पितृ सु इति स्थिते 'असौ'
इति ऋत अत्व तलोप । सोर्लुक् । पिआ । 'आर सुपि' इत्यधिकृत्य
संज्ञायामरः ॥ २ । २ । ५१ ॥

ऋदन्तस्य संज्ञाया सुपि परे अर इत्यादेशो वा स्यात् । पिअरो ॥
जसि पिअरा । 'उदृता त्वस्वमामि' इत्युत्व च । पिअओ । पिअउ ।
पिअवो । पिअँ । णो पिउ । सबुद्धौ 'डोश्लुकौ तु सबुद्धे' इत्यत
'सबुद्धे' इत्यधिकृत्य

उ ऋदन्तात् ॥ २ । २ । ४३ ॥

ऋकारान्तान्नाह परस्य सबुद्धेर्दत्व तुँ स्यात् । दे पिअ ।

नाम्नि डरम् ॥ २ । २ । ४४ ॥

'सबुद्धे' इत्यनुवर्तते । नाम्नि संज्ञाया ऋदन्तात् परस्य सबुद्धे
डित् अरमित्यादेशो वा स्यात् । दे पिअर । 'नाम्नि' इति किम् । दे
कत्तार । अरादेशो दे पिअरो । दे पिअर । अमि । पिअर । आमि ।
पिअराण । पिअराण । नात्रोत्वम् । 'अस्वमामि' इति प्रतिपेधात् ।
आरादेशो रामवदुत्वे कारुवत् । एव भ्रातृजामातृप्रभृतय ॥ कर्तृशब्दस्य
तु 'तस्याधूर्तोदौ ट' इति तस्य टत्वम् । बहुलाधिकारादत्र विकल्पि-

१ कोट्टारो M २ असौ वेत्युत आत्वम् M ३ भवति for वा स्यात्
M, R ४ पिअओ for पिउ । ५ इत्यधिकृत्य M
६ भवति for स्यात् M

तम् । टत्वपक्षे 'आ सौ वा' इत्याम्बम् । कटा । टत्वाभावे 'त्पराव—
इति रेफलोप । शोषद्वित्वम् । कटा । 'आरः सुपि' इत्याद्य ।
कटारो । कटारो ॥ जगि । कटारा । कटारा । 'उद्धता' इत्युदे ।
कट्ट । कट्ट । इत्यादि । संबुद्धौ 'उ गदन्तान्' इत्युत्वम् । दे
कट्ट । दे कट्ट । नाम्न ढरमरौ । तयो संपात्रिपयत्वात् । शेषमारा
देशे रामवदुत्वादेशे कान्यत् । ण्य भर्तृहर्षुनेतृप्रभृतयः । ऋद्ध
रान्तलकारान्तर्णकारान्तर्धोपसिद्धा । ऐकारान्त पुलिङ्ग सुरेशब्द ।
'ऐच ऐङ्' इत्येते पदस्य प्रयोगाभावात् 'नार्थे तु कश्च' इति क्त
त्यय । ककारलोप । सुरेओ ॥ जसि । सिद्धावस्थापेशया सुरा । दे
सुरेओ । दे सुरेओ । सुरेओ । इत्यादि रामवत् । मिस्रभ्यम्सुपि
सिद्धावस्थापेशया 'रायो हलि' इत्याकारश्च । सुरादि । सुरादितो ।
सुरासु । इत्यादि ॥ ओकारान्त पुलिङ्गो गोशब्द । गो सु इति भित्ते
'चपेटकेसरदेवरसैन्यवेदनास्त्रैचस्त्वत्' इत्यत 'एच' इत्यनुवर्तते ।

गव्य उदाइत् ॥ १ । २ । ९९ ॥

गोशब्दे एच अउ आइ इत्यादेशौ भवत । गऊ ॥ जसि ।
गवँउ । गवओ । गवओ । इत्यादि । कारयत् । गाई कनिवत् ॥
ओकारान्त पुलिङ्गो गौशब्द । छादङ्गीवेध्वन्त्यहल प्रागित्वम् ।
ऐच एङ् । क्तत्यय । गिळोओ । गिळोआ । इत्यादि । रामवत् ॥
हसितव्य इत्यादिषु 'अदेष्टुपयात् रो —' इत्यत 'अत' इत्यभिहित्य
'मोमसुष्विच्च' इत्यत 'इत्' इति च ।

एच क्त्वातुमुत्त्व्यमविप्यति ॥ २ । ४ । १८ ॥

क्त्वादिषु परेषु मविप्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतोत् एत्व

१ शोषद्वित्वानि M, R २ इडुत्व च M ३ ओकारान्त M ४ वा
नाप्रसिद्धा । My ५ एच् M ६ सुराभा । M ७ सुरेओ M
८ सुरेओ M ९ सुरेओ M १० आपि M ११ गद गओ गवा M.

चकारादित्व च वा स्यात् । हंसिअब्बो । हसेअब्बो । णदिअब्बो ।
णदेअब्बो । इत्याद्युद्धम् । एव हलन्तेषु अगागमे सर्वत्रोद्धम् ॥

इत्यजन्ता पुलिङ्गा ॥

अर्थाजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

आकारान्त स्त्रीलिङ्गो जायाशब्द । जाया सु इति स्थिते यकारस्य
'प्रायो लुक्—' इति लोपे 'यश्चुतिर' इत्याकारस्य यश्चुतित्वम् ।
'सोर्लुक्' इति सोर्लुक् । जाआ ॥ जसि जाआ जसिति स्थिते 'श्चि शि
शिङ् जश्शसो' इत्यत 'जश्शसो' इत्यधिकृत्य

शो शु स्त्रिया तु ॥ २ । २ । ३२ ॥

स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न परयो जश्शसो ओ उ इत्यादेशौ शितौ
वा भवत । जाआओ । जाआउ । शित्करणस्यात्र प्रयोजनाभावेपि
इकारान्तस्त्रीलिङ्गादौ दीर्घार्थं भविष्यति । पक्षे 'श्लुग्जश्शसो' इति
श्लुक् । जाआ । सबुद्धौ 'दोर्लुक्कौ तु सबुद्धे' इत्यत 'तु सबुद्धे'
इत्यधिकृत्य

टापो डे ॥ २ । २ । ४५ ॥

टावन्तात् परस्य सबुद्धेरेत्वं डिद्धा भवति । दे जाए । पक्षे
सोर्लुक् । दे जाआ । बहुलाधिकारात् षचिदोत्वमपि । दे जाओ ॥
अमि जाआ अमिति स्थिते 'अम' इत्यमो मत्वम् । 'स्वरस्य विन्दुमि'
इति ह्रस्व । जाअ ॥ जसि जस्वत् ॥ जाआ टा इति स्थिते 'हसे
श शा शि शे' इत्यत 'श शा शि शे' इत्यधिकृत्य

टाडिडसाम् ॥ २ । २ । ३५ ॥

१ हसेअब्बो । हसिअब्बो । M २ णदेअब्बो । णदेअब्बो । णदिअब्बो । M
३ अपाजन्तस्त्रीलिङ्गा My, P, M ४ यलोपे T, R ५ इत्यधिकृत्य
M, T, R ६ वर्तमानयोर्नाम T, R ७ दो M, R ८ इत्यधि-
कृत्य M, T, R ९ जाया M १० इति मत्वम् T ११ जाया M
१२ इत्यधिकृत्य M, T, R

तम् । टत्वपक्षे 'आ सौ या' इत्यात्वम् । कट्टा । टत्वाभावे 'लवराम्—'
इति रेफलोप । शेषद्वित्वम् । कत्ता । 'आर सुपि' इत्यारश्च ।
कट्टारो । कट्टारो ॥ जसि । कट्टारा । कट्टारा । 'उदत्ताम्' इत्युत्वे ।
कट्टु । कट्टु । इत्यादि । सवुद्धौ 'उ ऋदन्तात्' इत्युत्वम् । दे
कट्ट । दे कत्त । नात्र ढरमरौ । तयो सजाविपयत्वात् । शेषमारा-
देशे रामवदुत्वादेशे फारवत् । एव भर्तृहर्तृनेतृप्रभृतय । ऋका
रान्तलकारान्तर्णकारान्तर्ध्वोप्रसिद्धा । ऐकारान्त पुलिङ्ग सुरैशब्द ।
'ऐच् ऐङ्' इत्येत्वे एदन्तस्य प्रयोगाभावात् 'स्वार्थे तु कश्च' इति क्प्र
त्यय । ककारलोप । सुरेओ ॥ जसि । सिद्धावस्थापेक्षया सुरा । दे
सुरेअ । दे सुरेओ । सुरेअ । इत्यादि रामवत् । भिस्भ्यत्सुपि
सिद्धावस्थापेक्षया 'रायो हलि' इत्याकारश्च । सुराहि । सुराहिंती ।
सुरासु । इत्यादि ॥ ओकारान्त पुलिङ्गो गोशब्द । गो सु इति स्थिते
'चपेटकेसरदेवरसैन्यवेदनाखेचरित्वत्' इत्यत 'एच' इत्यनुवर्तते ।

गव्य उदाहृत् ॥ १ । २ । ९९ ॥

गोशब्दे एच अउ आइ इत्यादेशौ भवत । गळ ॥ जसि ।
गवेउ । गवओ । गववो । इत्यादि । फारवत् । गाई फविवत् ॥
औकारान्त पुलिङ्गो ग्लौशब्द । लदङ्गीवेप्वन्यहल प्रागित्वम् ।
ऐच् एङ् । कप्रत्यय । गिल्लोओ । गिल्लोआ । इत्यादि । रामवत् ॥
हसितव्य इत्यादिषु 'अदेङ्गक्यात् सो —' इत्यत 'अत्' इत्यधिकृत्य
'भोमसुप्विच्च' इत्यत 'इत्' इति च ।

एच वत्चातुमृतव्यमविध्यति ॥ २ । ४ । १८ ॥

वत्चादिषु परेषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतोत एत्व

१ शेषद्वित्वानि M, R २ इत्युत्व च M ३ ओकारान्त M ४ 'आ
प्राप्रसिद्धा । My ५ एच् M ६ सुराणा । M ७ सुरेओ M
८ सुरेआ M ९ सुरेओ M १० आशि M ११ गद गवो गवो M

चकारादित्वा च वा स्यात् । हंसिअव्वो । हसेअव्वो । णदिअव्वो ।
णदेअव्वो । इत्याद्यूहम् । एव हलन्तेषु अगागमे सर्वत्रोहम् ॥

इत्यजन्ता पुलिङ्गा ॥

अथैजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

आकारान्त स्त्रीलिङ्गो जायाशब्द । जाया सु इति स्थिते यकारस्य
'प्रायो लृक्—' इति लोपे 'यश्चुतिर' इत्याकारस्य यश्चुतित्वम् ।
'सोर्लृक्' इति सोर्लृक् । जाआ ॥ जसि जाआ जसिति स्थिते 'श्चि शिं
शिङ् जश्शसो' इत्यत 'जश्शसो' इत्यधिकृत्य

शो शु स्त्रिया तु ॥ २ । २ । ३२ ॥

स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न परयो जश्शसो ओ उ इत्यादेशौ शितौ
वा भवत । जाआओ । जाआउ । शित्करणस्यात्र प्रयोजनाभावेपि
इकारान्तस्त्रीलिङ्गादौ दीर्घार्थं भविष्यति । पक्षे 'श्लग्जश्शसो' इति
श्लक् । जाआ । संबुद्धौ 'डोर्लृकौ तु संबुद्धे' इत्यत 'तु संबुद्धे'
इत्यधिकृत्य

टापो डे ॥ २ । २ । ४५ ॥

टावन्तात् परस्य संबुद्धेरेत्वं द्विधा भवति । दे जाए । पक्षे
सोर्लृक् । दे जाआ । बहुलाधिकारात् कचिदोत्वमपि । दे जाओ ॥
अमि जाआ अमिति स्थिते 'अम' इत्यमो मत्वम् । 'स्वरस्य चिन्द्रमि'
इति ह्रस्व । जाअ ॥ शसि जस्वत् ॥ जाआ टा इति स्थिते 'हसे
श शा शि शे' इत्यत 'श शा शि शे' इत्यधिकृत्य

टाडिडसाम् ॥ २ । २ । ३५ ॥

१ हसेअव्वो । हसिअव्वो । M २ णदेअव्वो । णदिअव्वो । णदिअव्वो । M
३ अथाजन्तस्त्रीलिङ्गा My, P, M ४ लोपे T, R ५ इत्यधिकृत्य
M, T, R ६ वर्तमानयोर्नाम्न T, R ७ दो M, R ८ इत्यधि
कृत्य M, T, R ९ जाया M १० इति मत्वम् T ११ जाया M
१२ इत्यधिकृत्य M, T, R.

स्त्रिया नाम्न परेषा टाडिडस् इत्येतेषा म्याने अ आ इ ए इत्येते
चत्वार आदेशा शितो भवति । पृथक्त्वान्नित्यम् । जाआअ ।
जाआइ । जाआए । अत्रापि शित्करणस्य इकारान्तं स्त्रीलिङ्गेषु फलम् ।

नातः शा ॥ २ । २ । ३६ ॥

स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न परेषा टाडिडसा प्रौष्ठ शा इति शिंदात्
माकारान्ताच्च भवति । इति प्रतिषेधादत्र शाकारस्योदाहरणं न सम-
वति ॥ भिसि जाआहिं । इत्यादि पूर्ववत् ॥ ङसो

ङमेः श शा शि शे ॥ २ । २ । ३४ ॥

‘शो शू स्त्रियाम्’ इत्यत ‘स्त्रियाम्’ इत्यनुवर्तते । स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न
परस्य ङसे अ आ इ ए इति चत्वार आदेशा शितो भवन्ति ॥
जाआअ । जाआआ । जाआइ । जाआए । अत्र सर्वत्र ‘अपदे’ इति
प्रतिषेधान्न सधि । पक्षे हिन्तोत्तोदीदवश्च । भ्यसि सुतो च । जाआ
हिन्तो । इत्यादयः । पूर्ववत् । ‘भिम्भ्यस्सुपि’ ईति एत्व न भवति ।
अनदन्तत्वात् । शेष पूर्ववत् । एव मालादयः ॥ जराशब्दस्य तु
अनुक्तमन्यन्यायेन ‘जराया जरसन्यतरस्याम्’ इति यत्र यत्र जरसादे-
शस्तत्र तत्र ‘अन्त्यहलोश्चदुदि’ इत्यत ‘अन्त्यहल’ इत्यधिकृत्य

अत्रिद्युति स्त्रियामाङ् ॥ १ । १ । २९ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्यान्त्यहल आत्व भवति । लित्वान्नित्यम् । इति
सस्यात्वे जराया । जराआओ । जराआउ । इत्यादि । जायावत् ।
जरसमाने जरा इत्यादि । जायावत् । वृक्षत्व कवित्वमित्यादौ त्वप्र-
त्ययस्य

त्वस्य तु डिमात्तणौ ॥ २ । १ । १३ ॥

१ इत्येषा M २ स्त्रीलिङ्गे परम् M ३ प्राप्त My, P ४ शिंदा
कार Mv P ५ शाप्रत्ययस्य My, P ६ इत्येतेष्वेत्व T, R
७ M drops one तत्र ८ इत्यधिकृत्य M, P, T ९ मात् T, R
१० जराआइ । My

रप्रत्ययस्य डित् । इमात्तण इत्यादेशौ वा भवत । इति त्वम्ये
मादेशे 'स्त्रियामिमाजलिगा' इति स्त्रीलिङ्गताया अनुक्तमन्यन्यायेन
डित्वाट्टिलोपे रुक्लिमा । वच्छिमा । कइमा । इत्यादि । जायावत् ।

अथाकारान्तेषु केषुचिद्विशेषा प्रदर्श्यन्ते । साम्नाशब्दे 'हे दक्षि-
णस्य' इत्येत 'अस्य' इत्यधिकृत्य 'उल्ध्वनि गवयविष्वचि व' इत्येत
'उल्' इति च

स्तावकसास्त्रे ॥ १ । २ । १८ ॥

अनयोरादेरवैर्णस्योल् स्यात् ॥ 'श्रप्ण—' इत्यादिर्ना ष्हादेश ।
सुण्हा । नात्र 'स्त्रौ' इत्युत ओत्वम् लाक्षणिकत्वाद्बहुलाधिकाराद्वा
स्वभावतोनुदन्तत्वाद्वा ॥ आर्याशब्दे

आर्याया र्यः श्श्रामूल् ॥ १ । २ । २१ ॥

श्रुवाचिन्यार्यशब्दे र्यकारसवधिनोवर्णस्य ऊत्व लिट् स्यात् ।
'द्यय्यर्याज' इति र्यस्य जत्वम् । 'सयोगे' इति ह्रस्व । उञ्जू । रूपाणि
तु वक्ष्यमाणोकारान्तस्त्रीलिङ्गवत् । 'धाश्राम्' इति किम् । अज्जा ॥
जिह्वाशब्दे 'ऊर्ध्वे भो वा' इत्येत 'भ' इत्यधिकृत्य

ह्रः ॥ १ । ४ । ५१ ॥

ह्रस्य भो वा स्यात् ॥ जिह्वा । पक्षे 'लवराम्—' इति वलोपे
'शोर्लुप्तयवरशोर्दि' इति इति लुप्तयादीना शपसानामादेरचो दीर्घप्रस-
ङ्गे बहुलाधिकारादन्यस्यैवाप्यादेरचो दीर्घ इति त्रिविक्रमदेवेन जिह्वाश-
ब्दस्योदाहरणादादेरचो दीर्घे जीहा इत्यादिषु दीर्घप्रयोग सिद्धे ।

१ M drops वच्छिमा । वइमा । २ T and R add after it—
'अत्र सवत्र डित्वाट्टिलोप । ३ इत्यधिकृत्य M, इत्यनुवर्तमाने T ४ इति
च M, T ५ रवणस्य उ स्यात् M, T, R ६ इत्यादिना युक्तस्य M,
R ७ My and P drop स्वभावतोनुदन्तत्वाद्वा । ८ R has हे दक्षि-
णस्येति अधिकृत्य after it ९ अज । M, T १० इत्यधिकृत्य M, T
११ 'दन्यस्यादे' M, T, R १२ सिध्यति T, R

दीर्घाभावपक्षे जिहा । नात्र शेषत्वेपि हस्य द्वित्वम् । 'अह्रे' इति प्रतिषेधात् । इष्टाशब्दे 'प्रवृत्तसन्दष्ट—' इत्यादिना स्तोष्टत्वम् । इष्टा ॥
 ३ 'त्वेदित' इत्येत 'एदित' इत्यनुवर्तमाने

मिरायां लित् ॥ १ । २ । ४२ ॥

अत्र इत एत्व लित् स्यात् । मेरा । सीमेति यावत् ॥ स्थूणाशब्दे 'ओल्स्थूणार्तूण—' इति वा ऊत ओत्वम् । 'थोणा । पक्षे थूणा । कृशाशब्दे 'वा मृदुत्वमृदुकृशास्वात्' इति ऋत आत्व वा । कासा । पक्षे अत्वम् । कसा । चपेटावेदनाशब्दयो 'चपेटा' इत्यादिना एचो वा इत्वम् । चविडा । चवेडा । विअणा । वेअणा । सिरविअणा । सिरवेअणा । इत्येतौ शिरोवेदनाया साध्यमानसिद्धावस्थयोरेव भवत ॥ यमुनाचामुण्डाशब्दयो 'कामुकयमुना—' इत्यादिना मकारस्य डुकि शेषस्य सानुनासिक उच्चार । यस्य ज । जउँणा । चाउँडा । चन्द्रिकाशब्दे 'पुत्रागमागिनी—' इत्यादिना कोर्मत्वम् । चन्द्रिमा । चन्द्रिमा । अत्र 'धात्रीदे रस्तु' इति वा रेफलोप । छायाशब्दे 'यो जर्ती—' इत्यादे 'य' इत्यधिकृत्य

छायायां होकान्तौ ॥ १ । ३ । ७० ॥

अकान्तौ वर्तमाने छायाशब्दे यकारस्य हकारो वा स्यात् । इति वा हत्वे 'पुसोजातेर्डीन्वा' इत्येत 'डीन् वा' इत्यधिकृत्य

हरिद्राच्छाया ॥ २ । २ । ३९ ॥

१ दीर्घाभावे M My and P drop दीर्घाभावपक्षे २ सयुक्तस्य उचम् T, सयुक्तस्य एत्वम् R for स्तोष्टत्वम् ३ M has मिरायाशब्दे before it ४ इत्यनुवर्तमाने T R, इत्यनुवर्तमाने M ५ सीमा । My, P ६ थूणा My ७ M drop वा ८ M has 'कग—' इत्यादिना सलोप before थोणा T has 'कग—' इति सलोप before थोणा ९ कृशाभूते स्यात् M १० 'चपेटाकेसरी—' इत्यादिना M, T ११ M drops चन्द्रिमा । चन्द्रिमा । १२ M drops अत्र १३ रेफलोप । T १४ इत्यधिकृत्य M, T

अनयो ङीव् वा स्यात् । इति ङीपि अनुक्तमन्यन्यायेन 'यस्येति च' इत्यकारलोपे । छही । गौरीवत् । ङीनभावे । छाहा । हत्वा भावे । छाऊँ । छाआ । उभयत्र यलोप ॥ हरिद्राशब्दे 'हरिद्रादौ' इति रेफस्य लत्वम् । 'भूपिकविभीतक—' इत्यादिना इत अत्वम् । युक्तेरेफस्य वा लोप । द्वित्वम् । पूर्वसूत्रेण वा ङीप् । हँळद्दी । हळद्दा । अत्र युक्तेरेफलोपस्य विकल्पितत्वात् हँळद्दी । हळद्दा । इत्यप्यस्ति ॥ सुधाशब्दे 'शो सल्' इत्यत 'शो' इत्यधिकृत्य 'प्रत्यूप-दिवसदशपापाणे तु ह' इत्यत, 'तु' इति च

अपायां ण्हः फोः ॥ १ । ३ । ८९ ॥

अत्र फो द्वितीयस्य शो ण्ह इत्यादेशस्तु स्यात् । मुण्हा । नात्र 'स्तौ' इत्युत ओत्वम् । बहुलाधिकारात् । पक्षे 'मनयाम्' इति नलोपे । सुसा । नन्वत्र पुरस्फूर्तिकत्वात् 'कग—' इति सलोप एव निमित्ति न भवति । उच्यते । अनुक्तमन्यन्यायेन विप्रतिषेधे पर कार्यमिति 'मनयाम्' इति सूत्रस्य परत्वान्नलोप एव युक्त इति सन्तोष्यम् ॥ सुधाशब्दे 'छल्पद्छमी—' इत्यादिना शोश्छत्वम् । छुहा । सिराशब्दे 'शो सल्' इत्यत 'शो' इत्यधिकृत्य 'उल्पद्छमी—' इत्यादे 'छल्' इति च

सिराया वा ॥ १ । ३ । ९१ ॥

अत्र शोश्छत्व वा स्यात् । छिरा । पक्षे सिरा ॥ स्पृहाशब्दे 'स्पृहादौ' इति युक्तस्य छत्वम् । कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । छिहा ॥ श्रद्धाशब्दे 'दोधद्धि—' इत्यादिना युक्तस्य वा ढ । सद्दा । पक्षे सद्दा । दग्नाशब्दे 'दग्धविदग्ध—' इत्यादिना युक्तस्य ढत्वम् । 'विंशतिषु त्या श्लोपल्' इत्यनेन विंशत्यादिपाठाद् विन्दो श्लोपलि शि-

१ ङीप् M २ छाई M, T T has छाआ । छाइ । ३ हळदि । M
४ हळदि । M ५ इत्यधिकृत्य M, T ६ इति च M, T ७ युक्त T
८ इत्यधिकृत्य T

त्वात् पूर्वस्य दीघे दाढा । मन शिलाशब्दे चक्रादौ मनस्विन्याद्यनात्-
गणपाठात् द्वितीयादच परे विन्दौ मणसिञ्जा । मणासिञ्जा इति च
दृश्यते । श्लाघाशब्दे 'प्राक् श्लाघा—' इत्यादिना लात् प्रागत्वम् ।
घस्य ह्रस्वम् । सञ्जाहा ॥ क्रियाशब्दे 'हर्षामर्ष—' इत्यादिना युक्तसा-
न्त्यहल प्रागित्वम् । किरिआ ॥ ज्याशब्दे 'ईल् ज्यायाम्' इत्यने-
नान्त्यहल प्रागील । जीआ । सटाशब्दे 'ढ कैटभशकटसटे' इति
टोर्ढत्वम् । सढा ॥ वनिताशब्दे

स्त्रीभगिनीदुहितृवनितानामित्थीचहिणीदआविळआ च

॥ १ । ३ । ९७ ॥

स्त्रीप्रमुखाणा इत्थी प्रमुखा आदेशा वाँ स्युर्यथाक्रमम् ॥ विळआ ।
वनिता । विळया सम्कृतेपीति केचित् । इत्यादिविशेषा ऊढा ॥
इकारान्त स्त्रीलिङ्गो रुचिशब्द । 'श्लुगनपि सो' इति शो श्लुक् ।
रुई । जसि 'शोशु स्त्रिया तु' इति शिताबोदुतौ । रुईओ । रुईउ ।
पक्षे रुई । सबुद्धौ कविवत् । अमि रुइ । शसि जखत् । 'टाडिड
साम्' इति शशा शिशो रुईअ इत्यादि । भिसि रुईहि । इत्यादि । जसौ
उक्ता शादय । पक्षे हितो इत्यादय । टसि ङो च उक्ता आदेशा ।
डौ मिइ च । शेष कविवत् । एव मनिप्रभृतय ॥ विशेषास्तु बुद्धि-
शब्दे ऋत्वादिपाठादत उत्वे 'दोषद्धि—' इत्यादिना युक्तस्य वा ढत्वे
उढी । अस्त्येव कृपादिपाठादत इत्वे इड्डी । ढत्वाभावे । उढी ।
इड्डी ॥ आलीशब्दे 'हे दक्षिणेस्य' ईत्यत 'अस्य' इत्यधिकृत्य 'आदे'
इति च

ओदात्यां पद्भक्तौ ॥ १ । २ । २९ ॥

पङ्क्तिवाचिन्यालीशब्दे आदेरवर्णस्य ओत्वं स्यात् । ओळी । 'पङ्क्तौ'

१ M drops द्वितीयाद् २ इत्यपि My, P ३ M has द्वितीया
before it ४ प्रागित्वम् । T ५ चिआ । M ६ यथाक्रमं वा स्यु ।
T वा यथाक्रमं स्यु ॥ M ७ ऊइ My ८ इत्यधिकृत्य R ९ ओत्वं
वा स्यात् T, R

इति किम् । आळी सखी ॥ मृत्तिशब्दे 'प्रवृत्तसन्दष्ट—' इत्यादिना स्तोष्टत्वम् । ऋत अत्वम् । मट्टी । छदिवितर्धो 'डल् फोर्मदित—' इत्यादिना स्तोर्टत्वम् । छड्डी । विअड्डी ॥ समृद्धिप्रवृद्धिप्रतिसिद्ध्यभिजातिषु तु 'समृद्ध्यादौ' इति समृद्ध्यादित्वादादेरचो वा दीर्घः । सामिद्धी । समिद्धी । अत्र कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । पासिद्धी । पसिद्धी । पाडिसिद्धी । पडिसिद्धी । अत्र प्रत्यादित्वात्तस्य डत्वम् । आहिआई । अहिआई^१ । अत्र तजयोलोपः । भस्य ह ॥ कृत्तिसृष्टिशब्दयोः कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । किई । सिद्धी । अत्र 'ष्ट' इति ष्टस्य ठत्वम् ॥ गृष्टिशब्दे वैक्रादित्वाद्धिन्दुः । कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् च । गिठी गिद्धी इति च दृश्यते । प्रभृतिनिर्वृतिप्रवृत्तिवृद्धिषु ऋत्वादित्वाद्दत्त उत्वम् । पहुडि । पाहुडि । अत्र भस्य ह । प्रत्यादित्वात्तस्य डैत्वम् । सैमृद्ध्यादित्वादादेरचो वा दीर्घः । भृति । भुई । निर्वृति । णिवुई । प्रवृत्ति । पउत्ती । वृद्धि । उड्डी ॥ वितस्तिशब्दे 'ट् क्वातर—' इत्यादिना तस्य हत्वम् । 'स्त' इति थैत्वम् । विहत्थी ॥ वसतिशब्दे तु 'वसति भरते—' इत्यनेन तस्य हैत्वम् वा स्यात् । वसही । पक्षे वसई ॥ पापर्षिशब्दे 'पो व' इत्यतः 'प' इत्यनुवर्तते 'अखो' इति च

रल्पापधौ ॥ १ । ३ । ५८ ॥

अत्राखो पस्य रत्वः लिट् स्यात् । पारद्धी । मृगया । धृतिशब्दे 'मलिनधृति—' इत्यादिना धृतिशब्दस्य वा दिहि इत्यादेशे दिही । पक्षे धिई ॥ शुक्तिशब्दे 'तिर्यक्पदाति—' इत्यादिना शुक्ते शिप्पि इत्यादेशे सिप्पी । पक्षे सुत्ती । बहुलाधिकारान्नात्र 'स्तौ' इत्युत्त ओत्वम् । सोत्तीति केचित् । उभयत्र 'कग—' इति पलोपद्वित्वे ॥ सप्ततिशब्दे 'रल् सप्तत्यादौ' इति तस्य नित्य रत्वम् । सत्तरी । अत्र

१ युक्तस्य उत्वम् T युक्तस्य उत्वे एत्वम् R २ M has अभिजाति after it ३ वैक्रादित्वादादित्तराद्धिन्दुः । M ४ M drops च ५ ड । T ६ समृद्ध्यादित्वाद्वा दीर्घः । M ७ स्तो भत्वम् M ८ तकारस्य My, P ९ वा हत्वम् । My, P M

‘कग—’ इति पलोपद्वित्वे । विंशति त्रिंशत् पञ्चाशत्—अत्र सर्वत्र
 ‘विंशतिपु त्या श्लोपल्’ इति विन्दो ‘ति’ इत्यवयवेन सह लोपे सित्वात्
 सर्वस्य दीर्घे । वीसा । विंशति । तीसा त्रिंशत् । पञ्चाशत् ।
 पण्णासा । अत्र ‘पञ्चदशदत्तपञ्चाशति ण’ इति स्तोर्णत्वम् । त्रयाणा
 रूपाणि जायावत् । सप्तविंशति पञ्चविंशति इत्यादौ ‘दिहौ मिय
 स’ इति ह्रस्वस्य दीर्घे । सत्तावीसा । पण्णावीसा । शेष जायावत् ॥
 अन्तर्वेदि । अत्र रेफलोपे पूर्ववदीर्घे । अतावेई ॥ ईकारान्त स्त्री
 लिङ्गो गौरीशब्द । ‘ऐच एद्’ इत्योत्वम् । गोरी सु इति मिते
 ‘श्रि शि शिङ् जश्शसो’ इत्यत ‘जश्शसो’ इत्यधिकृत्य ‘शो शु स्त्रिया
 तु’ इत्यत ‘स्त्रिया तु’ इति च

आदीतः सोश्च ॥ २ । २ । ३३ ॥

स्त्रियामीकारान्तान्नाम परस्य सो चकाराज्जश्शसोश्च आत्व तु
 भवति । गोरीआ । पक्षे सोर्लृ । गोरी । जसि । गोरी । गोरीओ ।
 गोरीउ । आत्ने । गोरीआ । सबुद्धौ ‘ह्रस्वलीवूत्’ इति ह्रस्व । दे
 गोरि । शसि जस्वत् । टादौ टाडिडसाडसे शशाशिशे इत्यादि
 सर्वे रुचिंशब्दवत् । एव तरुणीरमणीप्रभृतय ॥ स्त्रीशब्दस्य ‘स्त्रीम-
 गिनी—’ इत्यादिना इत्थीत्यादेश । इत्थी ॥ श्रीशब्दस्य ‘हर्षोमर्ष—’
 इत्यादिना अन्त्यहल प्रागित्वम् । सिरी । एव हिरी । अत्रापि ‘क्विप’
 इति ह्रस्व । शेष गौरीवत् ॥ नीलीत्यादिषु

पुसोजातेर्डीव् वा ॥ २ । २ । ३७ ॥

अजातिवाचिन पुलिङ्गात् स्त्रिया वर्तमानात् ङीप् प्रत्ययो वा
 म्यात् । नीली । पक्षे नीला । सहमाणी सहमाणा । सुप्पणही ।
 सुप्पणहा । फाळी । फाळा । इत्यादि । ‘अजातिवाचिन’ किम् ।

१ पलोप M. २ इत्यधिकृत्य M, R, T ३ इति च । M, R, T
 ४ T drops शब्द ५ R and T drop रमणी ६ R and T
 ७ rop एवम् ७ सुप्पणहा । सुप्पणही । M

इति किम् । आळी सखी ॥ मृत्तिशब्दे 'प्रवृत्तसन्दष्ट—' इत्यादिना स्तोष्टत्वम् । ऋत अत्वम् । मट्टी । छदिवितर्धो 'डल् फोर्मर्दित—' इत्यादिना स्तोर्डत्वम् । छड्डी । विअड्डी ॥ समृद्धिप्रवृद्धिप्रतिसिद्ध्यभिजातिषु तु 'समृद्ध्यादौ' इति समृद्ध्यादित्वादादेरचो वा दीर्घ । सामिद्धी । समिद्धी । अत्र कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । पासिद्धी । पसिद्धी । पाडिसिद्धी । पडिसिद्धी । अत्र प्रत्यादित्वात्तस्य षत्वम् । आहिआई । अहिआई^१ । अत्र तजयोर्लोप^२ । भस्य ह ॥ कृतिसृष्टिशब्दयो कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । किई । सिद्धी । अत्र 'ष्ट' इति षस्य षत्वम् ॥ गृष्टिशब्दे वैकादित्वाद्धिन्दु । कृपादित्वाद्दत्त इत्व च^३ । गिंठी गिड्डी इति च दृश्यते । प्रमृतिनिर्वृतिप्रवृत्तिवृद्धिषु ऋत्वादित्वाद्दत्त उत्वम् । पहुडि । पाहुडि । अत्र भस्य ह । प्रत्यादित्वात्तस्य डैत्वम् । समृद्ध्यादित्वादादेरचो वा दीर्घ । भृति । भुई । निर्वृति । णिवुई । प्रवृत्ति । पउत्ती । वृद्धि । उड्डी ॥ वितस्त्रिशब्दे 'ह कातर—' इत्यादिना तस्य हत्वम् । 'स्त' इति थैत्वम् । विहत्थी ॥ वसतिशब्दे तु 'वसति भरते—' इत्यनेन तस्य हैत्व वा स्यात् । वसही । पक्षे वसई ॥ पापर्धिशब्दे 'पो व' इत्यत 'प' इत्यनुवर्तते 'अखो' इति च

रत्पापर्धो ॥ १ । ३ । ५८ ॥

अत्राखो पस्य रत्व लिट् स्यात् । पारद्धी । मृगया । धृतिशब्दे 'मलिनधृति—' इत्यादिना धृतिशब्दस्य वा दिहि इत्यादेशे दिही । पक्षे धिई ॥ शुक्तिशब्दे 'तिर्यक्पदाति—' इत्यादिना शुक्ते शिप्पि इत्यादेशे सिप्पी । पक्षे सुत्ती । बहुलाधिकारान्नात्र 'स्तौ' इत्युत्त ओत्वम् । सोत्तीति केचित् । उभयत्र 'कग—' इति पलोपद्वित्वे ॥ सप्ततिशब्दे 'रल् सप्तत्यादौ' इति तस्य नित्य रत्वम् । सत्तरी । अत्र

^१ युक्तस्य उत्वम् T, युक्तस्य उत्वे एत्वम् R ^२ M has अभिजाति after it ^३ वैकादित्वादादिस्त्रराद्धिन्दु । M ^४ M drops च ५ ड । T ^६ समृद्ध्यादित्वाद्वा दीर्घ । M ^७ स्तो घत्वम् M ^८ तकारस्य My P ^९ वा इत्वम् । My, P, M

नाथस्य ज । पिमाजी ॥ हरीतकीशब्दे 'ईत फाश्मीर—' इत्यादिना
 आदेरीकारस्यात्त्वम् । प्रत्यादित्वात्स्य वा टत्वम् । हरडई । इत्याभावे
 हरअई । अत्र 'प्रायो लुङ्—' इति तलोप ॥ गुञ्जीशब्दे मुकुलादिपात्र-
 दावेस्तोत्वम् । 'ओत्स्यूणात्—' इत्यादिना ऊत ओत्वम् । गळोई ॥
 मुकुटीशब्दे 'री मुकुटीपुरपयो—' इत्यनेन रेफमन्वधिन उकार-
 न्येत्व फलोपष्टम् इत्वम् । भिउडी ॥ कृशमाण्डीशब्दे 'ओत्स्यूणानूण—'
 इत्यादिना ऊत ओत्वे 'बापे होश्रुणि' इत्यत 'ट' इत्यधिवृत्त्य

कृशमाण्डी णडश्च तु लः ॥ १ । ४ । ६४ ॥

अत्र युक्तम् ह म्यात् तत्तमनियोगेन णटस्य वा ल । फोहल्ली ।
 फोहण्डी ॥ ताम्बूलीशब्दे 'ओत्स्यूणा—' इत्यादिना ऊत ओत्वे
 'खरस्य निन्दमि' इति इत्ये तबोली ॥ भागिनीशब्दे 'पुजागगागिनी—'
 इत्यादिना कोर्मत्वम् । भामिणी ॥ अतसीशब्दे 'दोहदप्रदीप—'
 इत्यादिना तस्य ल्यम् । अलसी ॥ कदलीशब्दे 'वेतस इति तो'
 इत्यते 'तो इत्यधिवृत्त्य 'रल् समत्यादौ' इत्यत 'रल्' इति च

अहुमे कदल्पाम् ॥ १ । ३ । ४३ ॥

अहुमवाचिनि कदलीशब्दे तो रत्व भवति । करळी । 'अहुमे'
 इति किम् । कअळी ॥ विसिनीशब्दे 'बो व' इत्यत 'व' इत्यनुव-
 र्त्ते ।

विसिन्यां मः ॥ १ । ३ । ६३ ॥

अत्र यस्य भो भवति । भिसिणी ॥ नीवीशब्दे 'नीवीत्वमे वा'
 इति वकारस्य वा म । णीमी । पक्षे णीवी ॥ शमीशब्दे 'छल म्
 छमी' इत्यादिना शोश्छत्वम् । छमी ॥ वाराणसीशब्दे 'हृक्ष महाराष्ट्रे
 ह्योर्व्यत्यय' इत्यत 'व्यत्यय' इत्यधिवृत्त्य

१ इत्याभावे तलोप । M, R and T २ M, R and T drop
 अत्र 'प्रायो उक्-' इति तलोप । ३ मुकुलादित्वादा M च इत्यधिवृत्त्य M, R,
 T ४ इत्यधिवृत्त्य M ६ इति च M ७ इत्यनुवर्त्ते M.

वागणसीकुरेण्या रणोः ॥ १ । ४ । ११३ ॥

अत्र रेफणकारयोर्व्यत्यय स्यात् । वाणारसी ॥ मनस्विनीशब्दे वक्रादौ मनस्विन्यादित्वाद् द्वितीयादच परो बिन्दु । वलोपे मण-
सिणी । समृद्ध्यादिभाठाद् विकल्पेन दीर्घे माणसिणी । उभयत्र 'लगराम्—' इति वलोप । शेषत्रेपि नात्र सकारस्य द्वित्वम् । अच परत्वाभावात् । न चानुक्तमन्यन्यायेन विप्रतिपेधे पर कार्यमिति न्यायेन परत्वाद् द्वित्वमेव युक्तम् । सामान्यविशेषयोर्विशेषो बलवानिति न्यायात् । बहुलाधिकाराद्वा बिन्दुरेव पूर्वमित्यलमितिप्रपञ्चेन ॥ तच्चीप्र-
भृतिषु 'क्षमारब्धेत्यहल' इत्यत 'अन्त्यहल' इत्यधिकृत्य 'अर्हस्यु च' इत्यत 'उँ' इति च

तन्व्याभे ॥ १ । ४ । १०६ ॥

उकारान्तात् ङीप्रत्ययान्ता तन्व्याभा तेषु सयुक्तस्यान्त्यहल प्रागुत्वम् । तन्वी । तणुई । लघ्नी । लहुई । अत्र षस्य हत्वम् । गुर्वी । गरुई । मुकुलादित्वादुत अत्वम् । बह्वी । बहुई । मृद्वी । मउई । अत्र ऋतोत्वम् । पृथ्वी । पहुई । अत्रापि ऋतोत्वम् । थस्य हत्वम् । इत्याघूर्हनीयम् ॥ उकारान्त स्त्रीलिङ्गस्तनुशब्द । 'न' इति नस्य णत्वम् । तणू । 'शोः शु खिया तु' इति जश्शसोरोदुतौ । तणूउ । तणूओ । 'टाडिडसाम्' 'डसे श शा शि शे' । इत्यादि । रुचिवत् । एव रज्जुधेनुप्रभृतय ॥ ऊकारान्त स्त्रीलिङ्गो जम्बूशब्द । सौ जवू । जवूओ । जवूउ । सबुद्धौ 'ह्रस्वलीकृत' इति ह्रस्व । इत्यादि । गौरीवत् । एव वधूचर्मेश्वश्रूयवागूप्रभृतय ॥
शब्दे

M, R and T drop वलोपे २ भतिप्रसङ्गेन । My, P, ३ इत्यधिकृत्य M ४ उदिति च M ५ M has अत्र before मुकुलादित्वात् ६ My, P, T, and R drop अत्र ऋतोत्वम् ७ घूर्ह्यम् My, P, M ८ तणूओ । तणूउ । M ९ My, P, and M drop शश्रूयवाग्

वालान्तरण्ये ॥ १ । २ । ४ ॥

‘लुगव्यय—’ इत्यादिना लुगनुवर्तते । ‘आदे’ इति च । अल
व्वरण्ययोरादेरचो लुगा स्यात् । इत्यादेरचो वा लृक् । लान् अलान् ॥
भ्रूशब्दे ‘स्वाथे तु कश्च’ इत्यत ‘स्वाथे’ इत्यधिकृत्य

डुमयडमयौल् भ्रुवः ॥ २ । १ । २५ ॥

भ्रूशब्दान् स्वार्थे उमय अमय इत्येतौ डितौ लितौ स्त । रेफ-
लोप । भुमय भमय इति स्थिते अनुक्तमन्यन्यायेन टाप् । भुमया
भमया । इत्यादि । जायावत् ॥ करेणुशब्दे ‘वाराणसीकरेण राणो’
इति रणोर्व्यत्यय । फणेरू । ‘करेणाम्’ इति स्त्रीलिङ्गनिर्देशादन्यत्र
न भवति । एतो करेणु । इदुतोरीदूतोरन्येषा च ‘स्वार्थे तु कश्च’ इति
कप्रत्यये जायावद्रूपम् ॥ ऋकारान्त स्त्रीलिङ्गो मातृशब्द । ‘आर
सुपि’ इत्यत ‘सुपि’ इत्यधिकृत्य

मातुरा जारा ॥ २ । २ । ५० ॥

बहुलाधिकागज्जननीदेवतार्थयोर्मातृशब्दयो क्रमात् आ आरा
इत्येतावादेशौ भवत सुपि परे ॥ माआ । माआरा । माआओ । मा
आरारो । इत्यादि । उभयत्र जायावत् ।

इदुन्मातु ॥ १ । २ । ८३ ॥

‘ऋतोत्’ इत्यत ‘ऋत्’ इत्यनुवर्तते । अत्र ऋत इदुतौ भवत ॥
माई । माऊ । शेषमुभयत्र रुचिवत्तनुवच्च । सर्वत्र तलोप । यद्यपि
‘इदुन्मातु’ इत्यत्र ‘गोणस्व’ इत्यनुवर्तते तथापि कचिद्गौणस्यापि
भवतीति त्रिविक्रमदेवेन माईणमिति प्रदर्शनाद्बहुलाधिकारार्द्गौण-

- १ इत्यतो M, R, T २ My, M, and P drop इत्यादेरचो वा
उक्त । ३ इत्यधिकृत्य M, R, I ४ भवत T ५ इत्युभावादेशौ M
इत्यनुवर्तते । M R ७ The portion from यद्यपि to
मातृशब्दान्देदुतौ भवत is omitted in R and T ८ ‘दगौणस्यापि
हेमचन्द्रवचनादपि भवताति शास्त्रान्तचेरपि वेवत्स्य &c M

स्यापि भवतीति हेमचन्द्राचार्यवचनादपि केवलस्य मातृशब्दस्येदुतौ भवत ॥ स्वसृशब्दस्य विशेष ।

स्वसृगाङ्गात् ॥ २ । २ । ४१ ॥

स्वसादे खिया डाल् स्यात् । ससा । णणदा ॥ दुहितृशब्दस्य 'स्त्रीभगिनी—' इत्यादिना वा दूआ इत्यादेश । दूआ । पक्षे दुहिआ । इत्यादि । जायावत् ॥ ओकारान्त स्त्रीलिङ्गो षोडशब्द । कप्रत्यय । जोआ । जोआओ । जायावत् ॥ गोशब्दस्य 'गव्यउदाइत्' इति अउत्वे गऊ । आइत्वे गाई । इत्यादि । तनुवद्बुचिवच्च ॥ रैशब्दे कप्रत्यय । 'ऐच एङ्' । रेआ । रेआओ । जायावत् ॥ नौ शब्दे नाव्यावः ॥ १ । २ । १०५ ॥

'ऐच एङ्' इत्यत 'ऐच' इत्यनुवर्तते । अत्रैच आव इत्यादेशो भवति । टाप् । णावा । इत्यादि । जायावत् ॥

इत्यजन्तस्त्रीलिङ्गा ॥

अथाजन्तनपुसकलिङ्गाः ।

अकारान्तनपुसकलिङ्गो वनशब्द । वन सु इति स्थिते 'श्लुगानपि सो' इत्यत 'सो' इत्यधिकृत्य

मडलुगसमुद्धेर्नपः ॥ २ । २ । ३० ॥

नपुसकलिङ्गात् परस्य सोर्मकारो डानुबन्धो लुक् च भवति । असबुद्धेरामन्त्रणार्थं न भवति । वण । बहुलाधिकारादकारान्तेषु लुङ् न दृश्यते ॥ जशशसो

शिशिशिडजशशसोः ॥ २ । २ । ३१ ॥

१ After this M has डिति अकारो लिङ् स्यात् २ The heading is dropped in P and My ३ लिङ् कुण्डशब्द M, R ४ कुण्ड for वन M, R, T ५ इत्यधिकृत्य M, R ६ R drops व ७ कुड T

‘नप’ इत्यनुवर्तते । नपुसकलिङ्गात् परयो जइशसो नि इ इ
इति त्रय आदेशा भवन्ति । शानुपन्धत्वादीर्घ । कुण्डाणि । कुडाइ ।
कुडाइ । वणानि । वणाइ । वणाइ । एव शस्यपि ॥ अन्यत्र रामन्त् ।
एव सदनवदनप्रभृतय ॥ सर्वादो ‘सर्वादेर्जसोतो डेत्’ इत्यस्य पुँल्लिङ्ग
निपयत्वात् श्रिशिशिड एव भवन्ति । सव्व । सव्वाणि । सव्वाइ ।
सव्वाइ । इत्यादि । शेष पुँल्लिङ्गसर्गशब्दवत् ।

अथ अकारान्तनपुसकलिङ्गेषु विशेषा प्रदर्शयन्ते । पतिगृहम् ।
वेणुवनम् । शिलास्खलितम् । यमुनातटम् । वधुमुरम्—इत्यादिषु ‘दिहो
मिथ से’ इति दीर्घस्वयोरन्योन्यादेशे । पईघर । वेणुण । दीर्घस्य
ह्रस्व । सिळखळिअ । जैउणतड । बहुमुह । पक्षे । पइघर बहुमुह इत्या
द्यपि ॥ गुणदेवमण्डलामकररुट्टवृक्षादीना ‘क्रीदे गुणगा’ इति यदा नपु
सकता तदा वनवत् ॥ निर्माल्यशब्दे ‘निष्प्रतीओत्—’ इत्यादिना निर
ओ इत्यादेश । ‘सयोगे’ इति ह्रस्व । ओमल्ल ॥ अरण्यशब्दे
‘वालाब्बरण्ये’ इत्यादेरचो वा लुक् । रणण । अरण्ण ॥ पकललाटयो ।
‘पक्काङ्गारललाटे तु’ इत्यवर्णस्य वा इत्से । पिक । पक । ललाटे ‘खो
फरवीरे ण’ इत्यत ‘खो’ इत्यधिकृत्य

लो ललाटे च ॥ १ । ३ । ८१ ॥

अत्रादेर्लस्य णत्व भवति । णिलाट इति स्थिते ‘टो ड’ इति टस्य
टत्वे ‘हृथ महाराट्टे ह्योर्व्यत्यय’ इत्यत ‘व्यत्यय’ इत्यधिकृत्य

ललाटे डलोः ॥ १ । ४ । ११४ ॥

अत्र डकारलकारयोर्व्यत्यय स्वात् । णिडाल । इत्वाभात्रे णडाल ॥
द्वारशब्दे ‘उत्करवल्ली—’ इत्यादिना आदेरवर्णस्य वा एत्वे ‘लप-
राम्—’ इति वलोपे । देर । दार । ‘वा छन्न—’ इत्यादिना वकारात्

१ कुण्डानि M, R २ M, R, and T drop वणानि । वणाइ ।
वणाइ । ३ M drops गब्द ४ नपुसके R, T ५ जउणअत् M
६ उण्डवत् M, R, T ७ इत्यधिकृत्य M R ८ इत्यधिकृत्य M,

प्रागुत्वे । दुवार । तदैव च वलोपे । दुआरं । 'कग—' इति दलोपे ।
वार । नेरमित्यपि ॥ आर्द्रशब्दे 'हे दक्षिणेस्य' इत्यत 'अस्य'
इत्यधिकृत्य

त्वाद्र उदोत् ॥ १ । २ । २७ ॥

आर्द्रशब्दे आदेरवर्णस्य उत्त्वमोत्व च वा भवत । आर्द्र । उर्द्र ।
ओर्द्र । इति स्थिते 'लो वार्द्र' 'न्तो' इत्यनुवर्तते । अत्र स्तोर्ले वा
स्यात् इति वा लत्वे रेफलोपे शेषस्य द्वित्वे 'सयोगे' इति ह्रस्वे चै ।
अल्ल । उल्ल । ओल्ल । लत्वाभावे । अद् । उद् । ओद् ॥ स्त्यानशब्दे
'ईल्लत्त्वाट—' इत्यादिना अकारस्य ईत्वम् । 'स्त्यानचतुर्थे—'
इत्यादिना स्तस्य वा ठत्वम् । ठीण । ठत्वाभावे 'ल्योम्पन्दे' इत्यनु-
वर्तमाने एतत्सूत्रे चकारानुकृष्ट थत्वम् । थीण । दैवादित्वाद् द्वित्वे
थिण्ण ॥ तालवृन्ते उल्पातादिपाठादाकारस्य विकल्पेन ह्रस्वे तलवृत्
तालवृन्त इति स्थिते 'ऋतोत्' इत्यधिकृत्य

वृन्त इदेङ् ॥ १ । २ । ८७ ॥

अत्र ऋत इदेतौ वा भवत । 'टल् व्रसरवृत्—' इत्यादिना तस्य
टत्वम् । तलविट । तलवेट । तालविट । तालवेट ॥ 'सयोगे' इत्य-
धिकृत्य

त्वेदितः ॥ १ । २ । ४१ ॥

इत आदेरिकारस्य सयोगे परे वा एकार स्यात् । धम्मेल्ल ।
धम्मिल्ल । सेंदूर । सिंदूर । पेंड । पिंड । इत्यादि ॥ ध्रुतशब्दे
'त्वदुत् उपरि गुरुके' इत्यत 'उत्' इत्यधिकृत्य

ध्रुत ईत् ॥ १ । २ । ६१ ॥

१ इत्यधिकृत्य M, R २ आर्द्र M ३ उदा M ४ ओर्द्र M,
५ M and R drop च ६ तालविट is dropped in P, R, T,
My ७ धमेळ । धमिल्ल My ८ ध्रुते M ९ इत्यधिकृत्य M.

'नः' इत्यनुवर्तते । नपुंसात्त्रिधाव ऋषो उदरस्यो निरुह
इति षय आदेशा भवन्ति । 'गानुव' भवादीनि । कुण्डाणि । कुण्ड ।
गुडाह । येषानि । षणाह । षणाह । ष्व शस्यपि ॥ जपत्र सनत् ।
एव सदनसदनप्रमृत्तय ॥ नर्वादी 'सर्वादेरेसोतो डेन्' इत्यन्य मुनि
विषयत्वात् क्षिप्रिणिष्ठ ष्व भवन्ति । गञ् । मज्जाणि । सञ्चद ।
सञ्च्यह । इत्यादि । शेष मुक्तिद्वसर्पशेवदरन् ।

अथ अकारान्तर्नपुंसात्त्रिधेपु विशेषा प्रदर्शयन्ते । पनीट्टन् ।
येणुवनन् । निगल्लयलित । यमुनातटम् । यषुमुन्त्—इत्यादिषु 'दिसो
मिव से' इति दीर्घाभ्ययोर्'यो'यादशे । पदेषु । येणुत्वा । दारिन्
इत् । मिद्धन्ठिभ । जेउणनड । यहुमुट् । पक्षे । पदेषु यहुत् इत्या
द्यपि ॥ गुणदेवमण्डलाप्रसरदृष्टक्षारीना 'क्षीने गुणगा' इति यदा 'उं
मकता तदा र्धनवत् ॥ निर्मात्यशब्दे 'निष्पतीओत्—' इत्यादिना नि
ओ इत्यादेश । 'सयोने' इति इत् । ओमल्ल ॥ अरप्पसब्दे
'वालाव्वरप्पे' इत्यादेरचो वा लुक् । रण्ण । अरप्प ॥ पदललाटयो ।
'पकाङ्कारल्लाटे तु' इत्यवर्णस्य वा इत्से । पिक् । पक् । ल्लाटे 'सो
परवीरे ण' इत्यत 'सो' इत्यधिकृत्य

लो ललाटे च ॥ १ । ३ । ८१ ॥

अत्रादेर्लस्य णत्वं भवति । णिल्लट् इति मिते 'टो ङ' इति टस्य
टचे 'दक्ष महाराष्ट्रे शौर्यत्यय' इत्यत 'व्यत्यय' इत्यधिकृत्य

ललाटे डलो ॥ १ । ४ । ११४ ॥

अत्र डकारलकारयोर्व्यत्यय सात् । णिल्लाल । इत्वाभावे णडाल ॥
द्वारसब्दे 'उत्तरवल्ली—' इत्यादिना आदेरवर्णस्य वा एत्से 'लव
राम्—' इति वलोपे । देर । दार । 'वा छन्न—' इत्यादिना चकारात्

१ कुण्डाणि M, R २ M R, and T drop षणानि । षणाह ।
षणाह । ३ M drops शब्द ४ नपुंसक R, T ५ जउणनड M
६ कुण्डवत् M, R, T ७ इत्यधिकृत्य M, R ८ इत्यधिकृत्य M,

एषु ऋत आह्वा स्यात् । इत्यतो वा आत्वे माउक् । पक्षे अत्तम् ।
मउक् । कत्वाभावे 'त्वस्य तु डिमाचणौ' इति त्वस्य वा तणादेशे ।
माउत्तण । मउत्तण । तणाभावे । माउत्त । मउत्त । अत्र सर्वत्र
दलोप ॥ पत्तनशब्दे 'प्रवृत्तसदष्ट—' इत्यादिना स्तोष्टत्वम् । पट्टण ॥
प्रवृत्तशब्दे पूर्वसूत्रेणैव स्तोष्टत्वम् । पवट्ट । अत्र 'ऋतोत्' इत्यत्व
च । आश्चर्यशब्दे 'र्य सौकुमार्य—' इत्यादिना 'र्य' इत्यनुवर्तमाने

अररिअरिज्जमाश्चर्ये ॥ १ । ४ । ५६ ॥

अत्र र्यस्य अर रिअ रिज्ज इति त्रय आदेशा भवन्ति । अच्छअरं ।
अच्छरिअ । अच्छरिज्ज ॥ श्मशानशब्दे 'शोर्लेर् खो —' इत्यादिना
शोर्लोपे । मसाण ॥ सरोरुहशब्दे 'त्वत्सरोरुह—' इत्यादिना एचो वा
अत्वम् । सररुह । सरोरुह ॥ अन्योन्यशब्देप्येवम् । अण्णण्ण ।
अण्णोण्ण ॥ कालायसकिसलयहृदयशब्देषु 'ज्योर्दनुज—' इत्यादिना
यकारस्य साचर्कस्य वा लोपे । कालास । कालाअस । किसल । किस-
लअ । हिअ । हिअअ ॥ चत्वरशब्दे 'च कृत्तित्तवरे' इति स्तोश्चत्वम् ।
चच्चर ॥ सैन्यशब्दे 'चपेटकेसरदेवर—' इत्यादिना एचो वा इत्वम् ।
सिण्ण । सेण्ण । दैवादिपाठात् सइण्ण ॥ चिह्वशब्दे 'वा न्तन्धौ मन्यु-
चिह्वयो' इत्यनेन वा न्धादेशे । चिन्ध । पक्षे 'श्चण्ण—' इत्यादिना
ण्हादेशे । चिण्ह । इन्ध । इण्ह । इत्यप्यग्नि । वैहुलाधिकारात् कैचि-
दादेरपि चस्य लोप ॥ मलिनशब्दे^१ 'मलिनधृति—' इत्यादिना मलि-
नशब्दस्य वा मइलादेशे । मइल । पक्षे मलिण ॥ वैद्ध्यशब्दे^२ अनेनैव

१ इत्यनुवर्तते M, R २ राजकुलभाजननालायस R, T ३ हृदयेषु
M, R ४ M has अत्र before 'ज्योर्दनुज' ५ After this R
has कयोर्वा लोपे राउर । राअउरं । भाण । भाअण ६ चत्तरे M, R
७ अन्वम् M ८ 'केसर—' इत्यादिना M ९ इत् M १० ण्हादेश M,
T ११ अत्र बहुला^३ T १२ M and T have प्रायो उट् before
इचिदादेरपि १३ T has वैद्ध्यशब्दे च after this १४ T drops
वैद्ध्यशब्दे, M has वैद्ध्यशब्दस्य १५ M drops अनेनैव

अत्रोत ईत्य भवति । स्पृहादित्वात् क्षस्य छ । छीञ् ॥ 'सूय्मे
द्वोत' इत्यत 'ऊत' इत्यधिकृत्य

अत् दुकृले ॥ १ । २ । ६८ ॥

अत्र ऊत अलित्यादेशो वा । लकारो नानुगन्ध । फलोप ।
दुअल्ल । अत्रादेशलकारस्वभावलकारयोर्मेलनाद् द्वित्वम् । पक्षे
दुऊल ॥ 'उत्फण्ड्य—' इत्यत 'उत्' इत्यनुवर्तमाने 'ऊत' इति च

वा मधूके ॥ १ । २ । ७१ ॥

अत्र ऊत उत्त्व वा स्यात् । घस्य ह । महुअ । पक्षे महूअ ।

इदेचूपुरे ॥ १ । २ । ७२ ॥

'ऊत' इत्यनुवर्तते । अत्र ऊत इदेतौ वा भवत । णिउर ।
णोउर । पक्षे णोउर । अत्र सर्वत्र फलोप ॥ 'ऋतोत्' इत्यत 'ऋत'
इत्यधिकृत्य 'उद्गुपमे वु' इत्यत 'उत्' इति च

गौणान्त्यस्य ॥ १ । २ । ८२ ॥

गौणपदस्य योन्त्य ऋत् तस्य उद्भवति । भ्रातृमुदितम् । माउ
मुइअ । भ्रातृगृहम् । माउघर । पितृकुलम् । पिउकुळ । इत्यादि ॥
लवणशब्दे 'तु मयूर—' इत्यादिना आदेरच परेण साञ्जला सह
वा औत्वे लोण । लवण ॥ उल्लसलेऽपि पूर्ववत् । ओहलो । उऊहळ ॥
मृदुत्वशब्दे 'क शक्त—' इत्यादिना युक्तस्य वा क्तये 'ऋतोत्'
इत्यत 'ऋत' इत्यधिकृत्य

आद्वा मृदुत्वमृदुककृशासु ॥ १ । २ । ७५ ॥

१ इद्वा स्यात् R, T २ सयुक्तस्य छत्वम् for क्षस्य छ । R ३ R
and T have पक्षे छुञ् after it ४ इत्यनुवर्तमाने M ५ वा स्यात्
M ६ M drops पक्षे ७ M and R drop पक्षे णोउरं ८ इत्य
धिकृत्य M R ९ माउमुइअ । भ्रातृमुदितम् । माउघरं । भ्रातृगृहम् । पिउ
कुळ । पितृकुलम् । My P १० M has महुअम् after पूर्ववत्
११ मृदुत्वे M, R, T १२ इत्यधिकृत्य M

इत्यादि दधिवत् ॥ गोशब्दस्य साध्यावस्थापेक्षया अउ आइ ईत्यादेश-
शयी उवगउ । उवगौइ । इत्यादि मधुवद्दधिवच ॥ औकारान्तनपुस-
कलिङ्गोतिनौ शब्द । अनुक्तमन्यन्यायेन ह्रस्वादि पूर्ववत्तन्त्रोप ।
अइणु । इत्यादि । पक्षे 'नात्र्याव' इत्यावादेशे अइणाव अइणावाणि ।
इत्यादि कुण्डवत् ॥

इत्यजन्ता नपुसकलिङ्गाः ॥

क्तप्रत्ययान्ते विशेष । 'अदेत्तुम्यात्खोरत' इत्यत 'अत' इत्य-
धिकृत्य 'भोममुष्विच' इत्यत 'इत्' इति च

क्ते ॥ २ । ४ । १७ ॥

क्तप्रत्यये परे अत ईत्व स्यात् । ईसिअ । पडिट्टिअ । इत्यादि ।
णअ गअ इत्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षया । अत इत्येव । जाअ ।
छअ । भूअ । इत्याद्युद्धम् ॥ ष्यन्तक्ते तु

लुगाविलभावकर्मक्ते ॥ २ । ४ । १३ ॥

'णिजदेदावावे' इत्यत 'णिव' अनुवर्तते । भौवकर्मविहिते क्तप्रत्यये
परे णिचो वा लुङ् आविलित्यादेशश्च वा भवति । लित्वाञ्चित्यम् ।
कारिअ । काराविअ । हासिअ । हासाविअ । इत्याद्युद्धम् ॥

अथ हलन्ताः ॥

हकारान्त पुलिङ्गो गोधुक्शब्द । गोदुह् सु इति स्थिते

१ इत्यादेशे M २ उवगउ before उवगउ M ३ उवगाइ after
उवगाइ M ४ M has अइणु after this ५ इत्यधिकृत्य M, R,
T ६ इति च M ७ इत् R, T ८ पण्डिअ । कारिअ M, T
९ इत्यादियु M १० सिद्धावरमया for सिद्धावस्थापेक्षया R, T ११ भाव-
कर्मविहिते is dropped in P and My १२ 'त्यादेश वाप्नोति M,
T 'स्यदेशो चाप्नोतीति R १३ 'यद्यम् P, My

वेरुलि आदेशे वेरलिअ । पशे वेडुञ्ज । इत्याद्यहनीयम् ॥ आकारान्त-
 पुसकलिङ्ग सोमपाशब्द । 'क्विप' इति ह्रस्व । शेष पुलिङ्गसोमपाश-
 ब्दवन् ॥ इकागन्तनपुसकलिङ्गो दधिशब्द । दधि सु इति स्थिते
 'मद्भुगसबुद्धेर्नप' इत्यनेन गोर्मद्भुक् च । ङित्वात् सानुना-
 सिक उच्चार । दहि । दहि । सिद्धावस्थापेक्षया वहि इत्यपि
 भवति । जदशसोश्रिणिमान्य । दहीणि । दहीइ । दहीई । दे दहि ।
 इत्यादि । शेष पुलिङ्गकणिवत् । एव वारिप्रभृतय ॥ अन्विगब्दे
 'विसम्भुलाभि—' इत्यादिना युक्तस्य टत्वम् । वैकादित्वाद् विडु ।
 अठि । अन्यत्र दधिवत् ॥ अक्षिशब्दस्य स्पृहादित्वात् ह्रस्व छत्वम् ।
 अठिठ । दधिवत् ॥ द्वित्रिशब्दयोर्लिङ्गत्रयेपि समान रूपम् ॥ ग्रामणी-
 शब्दे 'क्विप' इति ह्रस्व । गामणि । इत्यादि । दधिवत् ॥ उकारान्त-
 नपुसकलिङ्गो मधुशब्द । प्रथमाद्वितीययोर्दधिवत् । सिद्धावस्थापेक्षया महु-
 इति च भवति । अन्यत्र पुलिङ्गकारवत् ॥ विंदशब्दस्य गुणादिपाठात्
 'हीने गुणगा' इति वा नपुसकत्वे भधुवत् ॥ श्मशुशब्दे 'शोर्लृरसो—'
 इत्यादिना शोर्लृ । र्नादित्वाद्धिन्दु । मसु । इत्यादि मधुवत् ॥
 खलपूशब्दे ह्रस्व । खलु । भिमावौ पुनर्दीर्घ । खलूनि इत्यादि
 मधुवत् । एव काण्डउप्रभृतय ॥ ऋकारान्तनपुसकलिङ्ग कर्तृशब्द ।
 'आर सुपि' इत्यारादेशे । कत्तार । कत्ताराणि इत्याधारादेशे कुण्ड-
 वत् । 'उद्धता त्स्वमामि' इत्युत्वे कच्च्नि इत्याद्युत्पक्षे मधुवत् ।
 स्वमामि तु आर एव ॥ ओकारान्तनपुसकलिङ्ग उपगोशब्द । सिद्धा-
 वस्थापेक्षया उवउ । उवऊ । इत्यादि मधुवत् ॥ ऐकारान्तनपुसकलिङ्गो-
 त्तिरैशब्द । अनुक्तमन्यन्यायेन । 'ह्रस्वो नपुसके प्रातिपदिकस्य' इति
 ह्रस्वे 'एच इप्रस्वादेशे' इति एच इक् । तलोप । अइरि । अइरीणि ।

१ T has वैद्वयस्य after आदेशे २ 'युद्धम्' M, R, T ३ M and R drop वैकादित्वाद्धिन्दु ४ इत्युत्वे R ५ M and R drop हीने गुणगा ६ M and R have विडु इत्यादि before मधुवत् ७ M has आन्विस्वरात् before विडु

इत्यादि दधिवत् ॥ गोशब्दस्य साध्यावस्थापेक्षया अउ आइ ईत्यादेश-
शयो उवगउ । उवगौइ । इत्यादि मधुवदधिवच्च ॥ औकारान्तनपुस-
कलिङ्गोतिनौ शब्द । अनुक्तमन्यन्यायेन ह्रस्वादि पूर्वनत्तरोप ।
अइणु । इत्यादि । पक्षे 'नाञ्याव' इत्यावादेशे अइणाव अइणायाणि ।
इत्यादि कुण्टवत् ॥

इत्यजन्ता नपुसकलिङ्गाः ॥

क्तप्रत्ययान्ते विशेष । 'अदेह्लुभ्यात्खोरत' इत्यत 'अत' इत्य
धिक्त्व 'भोममुष्विच' इत्यत 'इत्' इति च

क्ते ॥ २ । ४ । १७ ॥

क्तप्रत्यये परे अत इत्व स्यात् । हंसिअ । पडिठिअ । इत्यादि ।
णअ गअ इत्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षया । अत इत्येन । जाअ ।
ळअ । भूअ । इत्याद्यूह्यम् ॥ ष्यन्तक्ते तु

लुगाविलभावकर्मक्ते ॥ २ । ४ । १३ ॥

'णिजदेदावावे' इत्यत 'णिच्' अनुवर्तते । भावकर्मविहिते क्तप्रत्यये
परे णिचो वा लुक् आविलित्यादेशश्च वा भवति । लित्वान्नित्यम् ।
कारिअ । काराविअ । हासिअ । हासाविअ । इत्याद्यूह्यम् ॥

अथ हलन्ताः ॥

हकारान्त पुलिङ्गो गोधुक्शब्द । गोदुह् सु इति स्थिते

१ इत्यादेशे M २ उवगउ before उवगउ M ३ उवगाइ after
उवगाइ M ४ M has अइणु after this ५ इत्यधिक्त्व M, R,
T ६ इति च M ७ इत् R, T ८ पडिअ । कारिअ M, T,
९ इत्यादिषु M १० सिद्धावस्थाया for सिद्धावस्थापेक्षया R, T ११
कर्मविहिते is dropped in P and My १२ द्वाद्दश
T 'लदेशो' इत्यम् P, My

वेरलि आदेशे वेरलिअ । पक्षे वेरुज्ज । इत्याद्यहनीयम् ॥ आकारान्तन
 पुसकलिङ्ग सोमपाशब्द । 'क्विप' इति ह्रस्व । शेष पुलिङ्गसोमपाश
 ष्टवत् ॥ इकारान्तनपुसकलिङ्गो दधिशब्द । दधि सु इति स्थिते
 'मङ्गुलसबुद्धेर्नप' इत्यनेन सोर्मङ्गुलश्च । डित्वात् सानुना
 सिक उच्चार । दहि । दहिँ । सिद्धावस्थापेक्षया दहि इत्यपि
 भवति । जश्शसोश्शिशिमादय । दहीणि । दहीइ । दहीई । दे दहि ।
 इत्यादि । शेष पुलिङ्गकविबत् । एव वारिप्रभृतय ॥ अस्थिशब्दे
 'विसस्थुलास्थि—' इत्यादिना युक्तस्य टत्वम् । वँकादित्वाद् विडु ।
 अठिँ । अन्यत्र दधिवत् ॥ अक्षिशब्दस्य स्पृहादित्वात् क्षस्य छत्वम् ।
 अछिँ । दधिवत् ॥ द्वित्रिशब्दयोर्लिङ्गत्रयेपि समान रूपम् ॥ ग्रामणी
 शब्दे 'क्विप' इति ह्रस्व । गामणिँ । इत्यादि । दधिवत् ॥ उकारान्त
 नपुसकलिङ्गो मधुशब्द । प्रथमाद्वितीययोर्दधिवत् । सिद्धावस्थापेक्षया महु
 इति च भवति । अन्यत्र पुलिङ्गकारवत् ॥ विंशशब्दस्य गुणादिपाठात्
 'ह्रींने गुणगा' इति वा नपुसकत्वे मधुवत् ॥ श्मश्रुशब्दे 'शोर्लकृन्वो—'
 इत्यादिना शोर्लक् । वँकादित्वाद्धिन्दु । मसु । इत्यादि मधुवत् ॥
 खलपूशब्दे ह्रस्व । खल्वु । शिमादौ पुनर्दीर्घ । खल्वूनि इत्यादि
 मधुवत् । एव काण्डलप्रभृतय ॥ ऋकारान्तनपुसकलिङ्ग कर्तृशब्द ।
 'आर सुपि' इत्यारादेश । कच्चार । कच्चाराणि इत्याचारादेशे कुण्ड-
 वत् । 'उहता त्वस्वमामि' इत्युत्वे कच्चुनि इत्याद्युत्त्वपक्षे मधुवत् ।
 स्वमामि तु आर एव ॥ ओकारान्तनपुसकलिङ्ग उपगोशब्द । सिद्धा-
 वस्थापेक्षया उवउ । उवऊ । इत्यादि मधुवत् ॥ ऐकारान्तनपुसकलिङ्गो-
 त्तिरेशब्द । अनुक्तमन्यन्यायेन । 'ह्रस्वो नपुसके प्रातिपदिकस्य' इति
 ह्रस्वे 'एच इप्रस्तादेशे' इति एच इक् । तलोप । अहरिँ । अइरीणि ।

१ T has वैश्यस्य after आदेशे २ दृष्यम् M, R, T ३ M
 and R drop वँकादित्वाद्धिन्दु ४ दश्यते R ५ M and R
 drop ह्रींने गुणगा ६ M and R have विडु इत्यादि before
 मधुवत् ७ M has आदित्स्वरात् before विडु

इत्यादि । रामः । एवं प्रतामादय ॥ किंशब्दस्य तु भेद । 'क्वचि-
त्सुपि तदो ण' इत्यत 'सुपि' इत्यधिकृत्य

व्रतसि च किमो लृः ॥ २ । २ । ७५ ॥

किंशब्दस्य व्रतसो सुपि च परे क इत्यादेशो लित् स्यात् । 'सो'
इत्योत्वम् । को । सर्नामत्वाज्जस एत्वम् । के । शसि सर्ववत् । दा

इदमेतत्किञ्चद्भ्यष्टो डिणा ॥ २ । २ । ७३ ॥

'अनिदमेतदस्तु किञ्चद्भ्य स्त्रियामपि हि' इत्यतो मण्डकप्लुति-
न्यायेन 'तु' इत्यनुवर्तते । एभ्य सर्वादिभ्योदन्तेभ्य परस्य टाव-
चनस्य इणा इति डिद्वा स्यात् । किणा । केण । केण । भिसि
सर्ववत् । डसौ

म्हा डसेः ॥ २ । २ । ७० ॥

'अनिदमेतद्—' इत्यादे 'किञ्चद्भ्य' इत्यनुवर्तते 'तु' इति च ।
किञ्चद्भ्य परस्य डसे म्हा इत्यादेशो वा स्यात् । कम्हा । पक्षे
सर्ववत् ।

किमो डीसडिणो ॥ २ । २ । ७१ ॥

'डमे' इत्यनुवर्तते । किम परस्य डसे ईस इणो इत्यादेशो
डितौ वा भवत । कीस । डिणो । पक्षे सर्ववत् । डसि 'किञ्चद्भ्य
सश्' इत्यत 'सश्' इत्यधिकृत्य

किञ्चद्भ्यो डेस् ॥ २ । २ । ६७ ॥

डेस् इति विभक्तिव्यत्ययेन पृष्ठी । एभ्य परस्य डस सश् वा
भवति । कास । पक्षे कस्स । आमि 'आमा डेसिं' इति वा डेसिमा-
देश । केसिं । पक्षे

किञ्चद्भ्यः सेश् ॥ २ । २ । ६६ ॥

१ इत्यधिकृत्य M, R T २ दिणा M ३ इत्यनुवर्तमाने My, P
४ भवति M ५ डसी M ६ डसी M ७ स्यात् M, R ८ शसी M

हलोक ॥ २ । ४ । ६९ ॥

धातोरन्त्यस्य हल पर अगागम स्यात् । इत्यगागमे । गोदुहो ।
गोदुहा । इत्यादि । रामवत् । एवमनडुहप्रभृतय ॥ यनारान्तो'प्रसि
द्ध । वकारान्त पुलिङ्गो मुदिवृशब्द । वशरस्य 'अत्यहलोधुदि'
इति लोप । धातुत्वाभावादगागमो न भवति । कप्रत्यय । मुदिओ ।
मुदिआ । इत्यादि । रामवत् । भिस्भ्यसमुप्सु 'दिव उतु' इत्युत्वे
टते सिद्धावस्थापेक्षया मुत्तु इत्यभ्य छय 'र्या ज' इति जत्वे । मु
ज्जृटि । मुज्जूमतो । मुज्जूसु । इत्यादि । फारयत् । अत्र धातुत्वाभावात्
त्वविवेकस्तु प्रायोगिक । धातुत्वपक्षे अगागम । अन्यत्र कप्रत्यय ॥
रेफान्त पुलिङ्ग सुगिरशब्द । अगागम । सुगिरो । सुगिरा ।
इत्यादि रामवत् । एव सुधुरसुपुरप्रभृतय ॥ चतुरशब्दस्य

चतुरो जशशस्भ्यां चउरो चत्तारो चत्तारि ॥ २ । ३ । २८ ॥

चतुरशब्दस्य अशशस्भ्या सह चउरो चत्तारो चत्तारि इति त्रय
आदेशा भवति । जमि चउरो चत्तारो चत्तारि । शसि तान्येन ।
अन्यत्र भिसादिष्वत्यहलो लोपे 'भिमृभ्य सुपि' इत्यधिट्य 'इड-
तोर्दि' इत्यतो 'दि' इति च

चतुरो वा ॥ २ । २ । २३ ॥

उदात्तस्य चतुरशब्दस्य भिस् भ्यस् सुपि परे वा दीर्घ स्यात् ।
चउहि । चऊहि । चउहितो । चऊहितो । एव चो टो दव मुतो च ।
चउसु । चऊसु । इत्यादि । आमि 'ण्हण्ट सरयाया—' इत्यादिना
ण्हण्ट । चउण्ट । चउण्ट । शेष फारयत् ॥ मकारान्त पुलिङ्ग प्रशा-
मशब्द । 'हलोक' इत्यगागम । शो सत्वम् । पसामो । पसामा ।

१ अत्यहल R, T २ परे I ३ शब्द T ४ कृते is dropped
in T, My, P ५ जत्वे कृते M ६ M omits धातुत्वपक्षे—
कप्रत्यय । ७ M omits चतुरशब्दस्य ८ चउण्ट चउण्ट M

इत्यादि । रामन्त् । एव प्रतामादय ॥ किंशब्दस्य तु भेद । 'कचि-
त्सुपि तदो ण' इत्यत 'सुपि' इत्यधिकृत्य

व्रतसि च किमो ल्कः ॥ २ । २ । ७५ ॥

किंशब्दस्य व्रतसो सुपि च परे क इत्यादेशो लित् स्यात् । 'सो'
इत्योत्वम् । को । सर्वनामत्वाज्जस एत्वम् । के । शसि सर्ववत् । टा

इदमेतत्किञ्चिद्भ्यष्टो ङिणा ॥ २ । २ । ७३ ॥

'अनिदमेतदस्तु किञ्चिद्भ्य स्त्रियामपि हि' इत्यतो मण्डूकप्लुति-
न्यायेन 'तु' इत्यनुवर्तते । एभ्य सर्वादिभ्योदन्तेभ्य परस्य टाव-
चनस्य इणा इति ङिणा स्यात् । किणा । केण । केण । भिसि
सर्ववत् । ङसौ

म्हा ङसेः ॥ २ । २ । ७० ॥

'अनिदमेतद्—' इत्यादे 'किञ्चिद्भ्य' इत्यनुवर्तते 'तु' इति च ।
किञ्चिद्भ्य परस्य ङसे म्हा इत्यादेशो वा स्यात् । कम्हा । पक्षे
सर्ववत् ।

किमो ङीसङ्गिणो ॥ २ । २ । ७१ ॥

'ङसे' इत्यनुवर्तते । किम परस्य ङसे ईस इणो इत्यादेशो
ङितौ वा भवत । कीस । किणो । पक्षे सर्ववत् । ङसि 'किञ्चिद्भ्य
सश्' इत्यत 'सश्' इत्यधिकृत्य

किञ्चिद्भ्यो ङेस् ॥ २ । २ । ६७ ॥

ङेस् इति विभक्तिव्यत्ययेन पष्ठी । एभ्य परस्य ङस सश् वा
भवति । कास । पक्षे कम्स । आमि 'आमा ङेसि' इति वा ङेसिमा-
देश । केसि । पक्षे

किञ्चिद्भ्यः सेश् ॥ २ । २ । ६६ ॥

१ इत्यधिकृत्य M R T २ ङिणा M ३ इत्यनुवर्तमाने My, P
४ भवति M ५ ङसी M ६ ङसी M ७ स्यात् M, R ८ शसी M

‘आमा’ इत्यनुवर्तते । षभ्य परम्य आम त्रित् सन्नारो वा स्यात् । काम । पक्षे गनेवत् । फेण । काण । टौ ‘डेस्त्यसिम्भि’ । फत्थ । फसि । फमि । ‘अनिदमेतद्—’ इत्यादिना वा हि च । फहि । टानेन विशेष ।

डिग्निआडाहेडाला काले ॥ २ । २ । ६९ ॥

कियत्तद्भ्य परो डि इआ इत्यादेश जाहे आला इत्येतो डि-
तौ चापद्यते वा कालेभिषेये । कइआ । फाटे । फाला । फदेत्यथ ।
एव यत्तनोरप्येते आदेशा कालेभिषेये । शेष सर्ववत् ॥ इद
शब्दस्य तु इदम् स् इति स्थिते ‘क्वचित् सुपि तदो ण’ इत्यत
‘सुपि’ इत्यधिकृत्य

इदम् इमः ॥ २ । २ । ७६ ॥

इदशब्दस्य इम इत्यादेशो भवति सुपि परे । इमो ॥

सुसि सुना तत्र स्त्रियामिमा ॥ २ । २ । ७७ ॥

‘इदम्’ इत्यनुवर्तते । इदम् सुना सहितस्य पुलिङ्गे अयमिति
स्त्रीलिङ्गे इमिआ इति वा भवति । अय । यचप्येतद्रूप सिद्धावस्था-
पेक्षयापि भवति तथापि इमिआर्थे वचनम् । जसि सर्ववत् । इमे ।
द्वितीयातृतीययो

टाससि ण ॥ २ । २ । ७९ ॥

‘इदम्’ इत्यनुवर्तते । टाम् तृतीया असु द्वितीया तयो परयो-
रिदमो ण इत्यादेशो वा स्यात् । अमि ण । पक्षे इम ।

इहेण ट्यमा ॥ २ । २ । ८० ॥

‘इदम्’ इत्यनुवर्तते । डि अम् इत्येताभ्या सहितस्मैदम् स्थाने
इह इण इत्येतौ क्मेण भवत । इण । ‘शस्येत्’ इति वा एत् । णे ।
णो । शस श्लुक् । इमे । इमा । टा । एण । णेण । पक्षे । इमेण ।

१ काण । काण M २ कालेभिषीयते M ३ इत्यधिकृत्य M, R
४ अस्ति R ५ क्रमेण तु भवत I, T क्रमेण स्त My

इमेण । अत्र 'टो डेणल्' इत्येणादेश । 'इदमेतत्—' इत्यादिना
टो डिणा च । इमिणा । भिसि । णेहि । इमेहि । इत्यादि ।
रामवत् ।

अत्सुस्मिहिस्मे ॥ २ । २ । ७८ ॥

'इदम' इत्यनुवर्तते । इदम सुप् डि भिस् डत् एतेषु सु स्सि
हि स्स इत्यादेशानापन्नेषु अत्व वा स्यात् । इति इदम सप्तस्यात्वे
'भिस्भ्यस्सुपि' इत्येत्वे । एहिं इत्यपि । अत्र सूत्रे 'हि' इत्यनेन
भिस्भ्यसोरादेशस्य हेर्ग्रहणम् । तेनोभयत्राप्यत्वम् । ङसाविमा-
देशे । इमाहितो । इत्यादि । रामवत् । भ्यसि । इसोहितो ।
इमाहितो । इत्यादि । रामवत् । अत्रेव 'टसिसो हि' इत्यादेशे
तस्मिन्निदम अत्वे भ्यसि । एहि । आहि । ङसि अस्स । इमस्स ॥

तदिदमेतदा सेसिं तु टसामा ॥ २ । २ । ८४ ॥

एषा स्थाने ङस् आम्र इत्येताभ्या सह से सिं इत्यादेशो यथा-
सल्य वा भवत । ङसि । से । आमि । सिं । इमेसिं । इमाण ।
इमाण । ङौ

न त्थः ॥ २ । २ । ८१ ॥

'इदम' इत्यनुवर्तते । इदम परस्य डे 'डेस्तथस्सिम्मि' इति प्राप्त
त्थो न भवति । अस्सि । इमस्सि । इमम्मि । इट सुपि ऐत् ।
एसु । एसु । इमेसु । इमेसु । सुपि इदमो णादेश इति केचित् ।
णेषु । णेषु ॥ ङकारान्तोप्रसिद्ध ॥ णकारान्त पुलिङ्गं सुगणशब्द ।
अगागम । सुगणो । सुगणा । इत्यादि । रामवत् । एव सुपर्ण
सुरणप्रभृतय ॥ नकारान्त पुलिङ्गो राजशब्द । राजर सु इति
स्थिते 'अन्त्यहलोश्चदुदि' इति नलोपे 'जा री या' इत्यभिष्टत्य

१ तु for वा M, भयति for म्याग R, 'T' ५ एतेषां R, T
२ तु for वा M, R, 'T', म्या for भयति My, P, ४ स्यात् P,
My ५ एत्वे M ६ णकारान्तोप्रसिद्ध R, ७ पुलिङ्गशब्द M, R
८ सुपर्ण M, 'T'

राज्ञ ॥ २ । २ । ५३ ॥

राजन्शब्दस्य नलोपे सत्यत्यस्य सौ परे आत्व वा स्यात् ।
राआ । पक्षे

पुस्याणो राजवचानः ॥ २ । २ । ६० ॥

पुलिङ्गे वर्तमानस्य अन् इत्यस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा स्यात्
राजवत्कार्यं च यथादर्शनम् । 'टोणा' 'जङ्गसूडसिडमा णोन्' इति
च भवति । अत्राणादेश एव अत्राणादेशो राजवत् कार्यं च ।
आणादेशे च 'सो' इत्यादयः प्रवर्तन्ते । राआणो । जसि 'आ सौ
वा' इत्यत 'वा' इत्यधिकृत्य

जङ्गसूडसिटमा णोन् ॥ २ । २ । ५५ ॥

राज्ञ परेषामेषां णोन् वा स्यात् । राजन् णो इति स्थिते

णोणाडिप्त्रिदना जः ॥ २ । २ । ५६ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दमवधिनी जस्य अनासहितस्य णो
णा इत्यादेशो 'डि' वचने च परे इकारो वा स्यात् । इतीत्वे ।
राइणो । इत्वाभावे । राआणाणो । राआणो । णो शभावे । राआ ।
आणादेशे । राआणा । सयुद्धौ । ठे राआ । दे राअ । दे राओ ।
दे राआणो । अमि

इणममामा ॥ २ । २ । ५७ ॥

अनाज इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दमवधिनी जस्य अनासहितस्य
अम् आम् इत्येताभ्या सहितस्य इणमित्यादेशो वा राइण ।
पक्षे । राअ । आणादेशे । राआणो । राआणो ।
राइणो । राआणा । 'शस्येत्' ।

१ च is omitted in My.
R have १
वा व्याप् M, I
My, J २

टो णा ॥ २ । २ । ५४ ॥

राजन्शब्दात् परस्य टा इत्यस्य णा इत्यादेशो वा स्यात् । 'णो-
णाडिपु—' इत्यादिना वा इत्वे । राइणा । पक्षे ।

ढम्डसिटा णीणीर्दण् ॥ २ । २ । ५९ ॥

राजन्शब्दस्यानासहितस्य जस्य ङस् ङसि टा वचनाना थौ
णोणा इत्यादेशो तयो परयो टैण् टत्यादेशो वा स्यान् । टिलोप ।
रण्णा । नजयोलेपे । राएण । राएण । आणादेशे । राआणेण ।
राआणेण । भिसि

भिस्रभ्यसासुप्स्वीत् ॥ २ । २ । ५८ ॥

'राज्ञ' इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दस्यानासहितस्य जस्य भिस्रभ्यस्
आम् सुप् इत्येतेषु परेषु ईकारो वा स्यात् । राईहिं । इत्यादि ।
ईत्वाभावे नजयोलेपे । राएहि । इत्यादि । आणादेशे । राआणेहि ।
इत्यादि । ङसौ णोश् । ईल् । ङण् । राआणाणो । राइणो । रणो ।
पक्षे । राआहितो । इत्यादि । आणादेशे । राआणाहितो । इत्यादि ।
भ्यसि आणादेशे । राआणासुतो । इत्यादि । रामवत् । नजयो-
लेपे । राआहितो । राएहितो । राईहितो । इत्यादि । रामवत् । ङसि ।
राइणो । रण्णो । राआणाणो । राआणो । राअस्स । राआणस्स ।
आमि । राईण । राईण । आणादेशे । राआणाण । राआणाण ।
पक्षे । राआण । राआण । डौ । इत्वे । राइम्मि । पक्षे । राअम्मि ।
आणादेशे । राआणे । राआणम्मि । पक्षे । राण् । सुपि । राईसु ।
राईसु । राऐसु । राएसु । राआणेषु । राआणेषु ॥ आत्मन्शब्दस्यान्त्य-
हलो लृक् । आत्म सु इति स्थिते 'स्तो' इत्यधिकृत्य

धात्ममसानि पः ॥ १ । ४ । ४२ ॥

आत्म भस्स अनयो स्तो पो वा स्यात् । अप्पा । पक्षे । 'मन-

१ राज्ञेन° M २ M₃ drops यौ ३ डित् अण् M ४ भवति
M, T ५ इत् M, T,

राशु ॥ २ । २ । ५३ ॥

राजन्शब्दस्य लोपे सत्यत्यस्य सौ परे आत्य वा स्यात् ।
राभा । पक्षे

पुस्याणो राजवचानः ॥ २ । २ । ६० ॥

पुत्रिणे वर्तमानस्य अन् इत्यस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा स्यात्
राजपत्कार्यं च यथादर्शनम् । 'टोणा' 'जशसृडसिटसा णोन्' इति
च भवति । अत्राणादेश एव जयत्राणादेशो राजपत् कार्यं च ।
आणादेशे च 'सो' इत्याद्य प्रवर्तन्ते । राआणो । जसि 'आ सो
वा' इत्यत 'वा' इत्यधिट्य

जशसृडमिटसा णोन् ॥ २ । २ । ५५ ॥

रौश परेषामेषा णोश वा स्यात् । राजन् णो इति स्थिते

णोणाडिण्डिदना ज ॥ २ । २ । ५६ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दसंबन्धिनो जस्य अनासहितस्य णो
णा इत्यादेशयो 'डि' वचने च परे इकारो वा स्यात् । इतीत्ने ।
राइणो । इत्वाभावे । राआणाणो । राआणो । णो शभावे । रावा ।
आणादेशे । राआणा । सवुदो । दे राआ । दे राअ । दे राओ ।
दे राआणो । अमि

इणममामा ॥ २ । २ । ५७ ॥

अनाज इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दसंबन्धिनो जस्य अनासहितस्य
अम् जाम् इत्येताभ्या सहितस्य इणमित्यादेशो वा स्यात् ॥ राइण ।
पक्षे । राअ । आणादेशे । राआण । जसि । राआणाणो । राआणो ।
राइणो । राआणा । 'शम्येत्' । राआणे । राआ ॥

१ च is omitted in My २ इत्यधिट्य M, R ३ M and
R have 'राज' इत्यनुवर्तते before it ४ 'मेतेषा' M ५ शित् णा
वा स्यात् M, R, T ६ My and P drop श द ७ डौ च
My, P ८ M drops शब्द ९ णाआदेशे M

शिरस् नभस् एतान् वर्जयित्वा । इति पुलिक्रताया कर्मन् कम्मो
नर्मन् नम्मो इत्यादि । रामवत् । जन्मन्शब्दस्य

तु सक्खिणभवंतजम्मणमहंताः ॥ १ । १ । ३७ ॥

साक्ष्यादय शब्दा विहितान्त्यव्यञ्जनादेशा वा निपात्यन्ते । इति
निपातात् जम्मणो । पक्षे । जम्मो ॥ भस्मन्शब्दे 'वात्मभस्मनि प'
इति स्तोर्वा प । भप्पो । पत्वाभावे 'मनयाम्' इति मलोपे
शेषद्वित्वे च भस्सो ॥ छद्मन्शब्दे 'वा छद्म—' इत्यादिना अन्त्यहल
प्रागुत्वे । छउमो । पक्षे । छम्मो । उभयग्रान्त्यहलो लोप दलोपश्च ॥
श्लेष्मन्शब्दे 'श्लेष्मवृहस्पतो तु फो' इति द्वितीयस्य स्तो फत्वे ।
सेफो । सिलेफो । अत्र 'लादक्लीवेपु' इति सयुक्तस्यान्त्यहल प्रागि-
त्वम् । 'श्मप्म—' इत्यादिना ह्यादेशः । इन्नन्तेषु सर्वत्र नलोपे
फविशब्दवत् । करी । करिणो । इत्यादि । मनस्विन्शब्दे वक्रादि-
पाठाद् द्वितीयादच, परो मिन्दु । मणसी ॥ साक्षिन्शब्दस्य 'तु
सक्खिण—' इत्यादिना निपातनात् सक्खिणो । पक्षे । सक्खी ॥
पथिन्शब्दस्य 'मूपिकविभीतक—' इत्यादिना इत् अत्वम् । अन्त्य-
हलो लोप । थस्य हत्वम् । पहो । पहा । इत्यादि । रामवत् ॥ झका-
रान्तोप्रसिद्ध ॥ मकारान्त पुँल्लिङ्ग सुककुप्शब्द ।

हः क्षुत्ककुभि ॥ १ । १ । ३१ ॥

'अन्त्यहलोश्रदुदि' इत्यत 'अन्त्यहल' इत्यनुवर्तते । क्षुत्ककु-
भोरन्त्यहलो हकारो भवति । लोपापवाद । सुककुहो । सुककुहा ।
इत्यादि । रामवत् ॥ घढान्तावप्रसिद्धो । घकारान्त पुँल्लिङ्ग तत्त्व-
मुत्शब्द । अगागम । तत्तवुहो । तत्तवुहा । इत्यादि । रामवत् ।
एव सुयुत्सुसमित्प्रभृतय ॥ जकारान्त पुँल्लिङ्गो विश्वसृक्शब्द ।

१ इति निपातात् is dropped in My, P २ शेषद्वित्वे च 18
dropped in M, T ३ इत्यनुवर्तते M ४ M drops तत्तवुहो

याम्—' इति ग्लोपे शेषद्वित्वे अण । अत्र राजरदित्यतिदेशात्
 'आ सौ या' इत्यनुवर्तमाने राः इत्यात्, विरूपेण भवति । पक्षे ।
 अप्पो । अत्तो । 'पुस्याणो राजवचान' इत्याणादेशे गजरत्नार्थे च ।
 अप्पाणो । अत्ताणो । जसि । 'जशम्हसिहसा णोश्' । अप्पाणो ।
 अप्पा । आणादेशे । अप्पाणा । समुद्धौ । द्वे अप्प । द्वे अप्पा ।
 द्वे अप्पो । द्वे अप्पाण । जसि । तान्येव । अमि । अप्प । अप्पाण ।
 शसि । अप्पादेशे आणादेशे च रामवत् । टा

टो वात्मनो णिआणडआ ॥ २ । २ । ६१ ॥

आत्मन परस्य टावचनस्य णिआ णडआ इत्यादेशौ वा स्तौ ।
 अप्पणिआ । अप्पणडआ । अयमेव विशेष । ईतरत् सर्वेभागादेशे
 अप्पादेशे च रामवद्रूपम् । एवमर्त्तशब्दोपि ॥ युवन्शब्दस्य जुवाणो
 जुवा । जुवो ॥ पूपन्शब्दस्य पूर्साणो । पूसा । पूसो ॥ तजन्
 श्वेटकादित्वात् क्षस्य ख । तक्साणो । तक्सा । तक्खो ॥ मूर्ध
 न्शब्दस्य रेफलोपहस्यौ । वक्रादित्वादिन्दु । मुधाणो । मुधा । मुधो ।
 'दोर्धद्वि—' इत्यादिना स्तोर्दत्त्वे । मुढाणो । इत्याद्यपि ॥ चशब्दस्य
 साणो । सा । इत्यादि ॥ सुकर्मशब्दस्य सुकम्माणो । सुकम्मो ।
 इत्यादि । एतेषामात्मशब्दवत् प्रक्रिया । अन्येषा नपुंसकलिङ्गानामपि
 नकारान्तानाम्

खमदामशिरोनभो नरि ॥ १ । १ । ४९ ॥

सान्त नान्त च यच्छब्दरूप तन्नरि पुलिङ्गे प्रयोक्तव्य दामन्

१ आणादेशे च is omitted in M २ भवत् M ३ अन्यत् R,
 T ४ स्तौ रामवद्रूपम् R, T ५ रामवद्रूपम् is dropped in
 R, T ६ सुतर for मत्त My मत्ता M सुत्ता R, मत्ता T
 ७ चशब्दस्य is dropped in M, R, T ८ पूसानो M ९ सासो M
 १० M has सुकम्मा before it ११ एतेषाम् is dropped in M,
 My, P

क्वचित् सुपि तदो णः ॥ २ । २ । ७४ ॥

तच्छब्दस्य सुपि परे णो भवति । क्वचिल्लक्ष्यानुरोधेन । इत्यम्-
शसो टा वचने सुपि च लक्ष्यते । इत्यमि तदो णे सति । ण ।
शसि । ते । ता । णे । णा । टावचने । 'इदमेतद्—' इत्यादिना
टो वा डिणा । तिणा । तेण । तेण । णिणा । णेण । णेण । भिसि ।
तेहि । इत्यादि । ङसौ 'म्हा ङसे' इति वा म्हा । तम्हा । तस्मात् ।
'ङसे' इत्यनुवर्तमाने

डो तदस्तु ॥ २ । २ । ७२ ॥

तद् परस्य ङसेडित् ओत्व वा भवति । तो । पक्षे । ताहितो ।
इत्यादि । भ्यसि । ताहितो । तेहितो । तौसुतो । तेसुतो । इत्यादि ।
सर्ववत् । ङसि 'कियत्तद्भ्य —' इति ङस शस् । तास । पक्षे ।
तस्स । 'तदिदमेतद्राम्—' इत्यादिना से । से । आमि । सिं ।
तास । तेसिं । ताण । ताण । इत् पर यद्वत् । सुपि । तैसु । तेसु ।
णैसु । णैसु ॥ एतच्छब्दस्य एतद् सु इति स्थिते अन्त्यहलो लोप ।
'तस्सौ सोऽङ्गीने तदश्च' इति चकारविहित सादेश । एसो । 'एत्तो
एत्ताहे ङसिनैतद्' इत्यस्मात् 'एतद्' इत्यनुवर्तते ।

सुनैस इणमो इणं ॥ २ । २ । ८८ ॥

एतद् सुना सह एस इणमो इण इत्यादेशा भवन्ति । एस ।
इणमो । इण । जसि तलोपे । ऐए । अमि । एअ । शसि । ऐए ।
एआ । टा । एइणा । एएणा । एएण । भिसि । एएहि । इत्यादि ।
ङसौ 'तदिदमेतद्—' इत्यादे 'तु' इत्यनुवर्तते ।

एत्तो एत्ताहे ङसिनैतद्ः ॥ २ । २ । ८५ ॥

१ टा for टावचने M, R २ तेहितो । ताहितो M ३ तेसुतो ।
तासुतो M ४ तेसु । तेसु M ५ णैसु । णैसु M ६ इत्यनुवर्तमाने M,
R, T ७ इति त्रय आदेशा M, R, T ८ M has एआ after

९ एआ । एए M

अगागम । वलोप । 'शोर्लेस—' इति दीर्घ । 'ऋतोत्' इत्यत्वम् ।
वीससओ । वीससआ । एव हुतभुगादयः ॥ भिपक्षब्दस्य

शरदाभत् ॥ १ । १ । ३६ ॥

शरत्प्रकाराणामत्यहल अत्व भवति लित्वान्नित्यम् । इति
शरत्प्रकारत्वात्त्वम् । भिसओ । भिसआ । इत्यादि । बगडान्ता
अप्रसिद्धा । दकारान्त पुँल्लिङ्गो वेदविच्छब्द । अगागम । वेद
विदो । वेदविदा । इत्यादि । एव तत्त्वविदादयः । यच्छब्दस्य
तु भेद । अन्त्यहलो लोपः । जत्वम् । जो । जसि । जे । अमि ।
ज । शसि । जे । जा । शस्येत् श्लुर् च । 'इदमेतद्—' इत्यादिना
दा ङिणा । जिणा । जेण । जेण । भिसि । जेहि । इत्यादि । ङसै
'म्हा ङसे' इति वा म्हादेश । जम्हा । पक्षे । जाहितो । इत्यादि ।
सर्जवत् । भ्यसि । जाहितो । जेहितो । जासुतो । जेसुतो । इत्यादि ।
सर्जवत् । ङसि । क्रियत्तद्भ्यो ङस सधा । जास । पक्षे । जसस ।
आमि वा डेसि । जेसि । पक्षे । जाण । जाण । ङो 'टेस्त्यसिम्भि' ।
जत्थ । जसि । जम्भि । 'अनिदमेतद्—' इत्यादिना हि च । जहि ।
ङौ काले 'ङिरिआडाहे—' इत्यादिना इआ इत्यादयः । जइआ ।
जाहे । जाला । यदेत्यथ । सुपि । जेसु । जेसु ॥ तच्छब्दस्यान्त्यहलो
लोपः । त सु इति स्थिते । 'एत्तो एत्ताहे ङसिनैतद्' इत्यत 'एतद्'
इत्यनुवर्तमाने

तस्सौ सोहीने तदथ ॥ २ । २ । ८९ ॥

तदश्चकारादेतदस्तकारस्य सो परे सकारो भवति अङ्गीवे ^अ नपुंसके
नपुंसकलिङ्गे तु न भवति । सो । अङ्गीवे' इति क्रिम् । त । एअ ।
जसि । ते । अमि । त ।

१ हुतभुग इत्यादयः M २ दत्व भवति T ३ इत्यादि is omitted
in P, My ४ ङिणा वा M ५ म्हा for म्हादेश M, T ६ जम्भ्या
is omitted in M T ७ सुपि परे T ८ अनपुंसके is dropped
in P, My ९ नपुंसक तु M R

एतदो ङसिना सह एचो एचाहे इत्यादेशौ वा भवत । एचो ।
एचाहे । पक्षे । एआहितो । इत्यादि । भ्यसि । एआहितो । एए-
हितो । एआसुतो । एएसुतो । इत्यादि । ङसि । 'तदिदमेतदाम्—'
इति से च । से । एअस्स । आमि । सि । एएसि । एआण ।
एआण । ङो । थस्सिम्मय ।

र्थे डेल्ल ॥ २ । २ । ८६ ॥

'एतद' इत्यनुवर्तते । एतद स्थाने रानुबन्धथकारे परे लानुबन्ध
एकाङ्गो ङिङ्गवति । लित्वाङ्गित्यम् । एत्य ।

एतो म्मावदितौ वा ॥ २ । २ । ८७ ॥

'एतद' इत्यनुवर्तते । सप्तम्येकवचनादेशे म्मौ परे एतद
एकाङ्गस्य अ इ इत्येतावादेशौ वा भवत । अअम्मि । इइम्मि ।
पक्षे । एअम्मि ॥ शरच्छब्दे 'शरदामल्' इत्यत्ये बहुलाधिकारात्
शरत्प्रावृषौ पुस्येव प्रथोक्तव्यावेति त्रिविक्रमदेववचनात् पुँल्लिङ्ग एव
प्रयोग । सरओ । सरआ । इत्यादि । रामवत् । रफच्छदान्ता अम-
सिद्धा । थकारान्त पुल्लिङ्ग अम्मिमच्छब्द । अगागम । अगिमहो ।
अगिमहा । पक्षे । 'खेहाम्योर्वा' इत्यन्त्यहल प्रागत्वे अगणिमहो ।
इत्यादि । रामवत् । एव दधिमदादय । चकारान्त पुँल्लिङ्गो वारि-
मुक्शब्द । अगागम । चलोप । वारिमुओ । वारिमुआ । इत्यादि ।
एव जलमुगादय । तिर्यक्शब्दस्य 'तिर्यक्पदातिशुक्तेस्तिरिच्छिपा-
यिङ्गसिप्पि' इति निपातनात् तिरिच्यादेशे । तिरच्ची । इत्यादि ।
कविवत् ॥ टकारान्तोऽप्रसिद्ध । तकारान्त पुँल्लिङ्गो मरच्छब्द ।
अन्त्यहलो लोपे । मरू । मरणो । इत्यादि । कारुवत् । भवन्मह-

१ एएहिता । एआहतो M २ एएसुतो । एआसुतो M ३ रानुबन्धन
काले M ४ थकारपरं R ५ M and F drop इअम्मि ६ M
and T have after एअम्मि, एअस्सि । सुषि । एएसु । एएसु
७ वचन्यां My, P ८ तिर्यक्शब्दस्य तिरिच्यादेशे M, R, T

च्छब्दयोः 'तु सक्खिणभवतजम्मणमहता' इति निपातनात् भवत-
महत इति ऋमाद्वा भवत । भवतो । भवता । महतो । महता ।
इत्यादि । रामवत् । पक्षे । अन्त्यहलो लोपे । भवो । भवा । मही ।
महा । इत्यादि । रामवत् । शत्रन्तस्य भवच्छब्दस्य भू शतृ इति
स्थिते

होहुवहवा भुवेस्तु ॥ ३ । १ । १ ॥

भुवेर्धातोर्हो हुव हव इति त्रय आदेशा भवन्ति । हो शतृ हुव
शतृ हव शतृ इति स्थिते 'माणतौल् च लृङ्' इत्यतो 'माणन्तौल्
इत्यधिकृत्य

शतृशानचोः ॥ २ । ४ । ४२ ॥

शतृशानचो स्थाने माणत इत्येतावादेशौ प्रत्येक स्तौ ॥
होमाणो । होन्तो । हुवमाणो । हुवन्तो । हवमाणो । हवन्तो ।
अत्रैव 'एच्च क्त्वातुमुत्तव्यभविष्यति' इत्यत 'एत्' इत्यधिकृत्य
'अदेह्लुक्यात्खोरत' इत्यत 'अत' इति च

वा लृङ्लोद्दृष्टुषु ॥ २ । ४ । २० ॥

एषु परेष्वत एत्व वा स्यात् । इत्येत्त्वे । हुवेमाणो । हुवे तो
हवेमाणो । हवेतो । होमाणो । हो तो । इत्यत्र एत्व न भवति
अनदन्तत्वात् ।

हुरचिति ॥ ३ । १ । ५ ॥

'भुवे' इत्यनुवर्तते । चिद्वर्जिते प्रत्यये परे भुवेर्धातोर्हु इत्यादेश
स्यात् । हुन्तो । सर्वत्र भवने । एव हसमाणो । हसतो । हसे-
माणो । हसे तो । भजमाणो । भजन्तो । भजेमाणो । भजेतो ।
इत्यादय । त्वरतेस्तु 'तुवरजजडो त्वरे' इत्यत 'त्वरे' इत्यधिकृत्य

अतिङि तुरः ॥ २ । ४ । १४९ ॥

तिङ्कर्जिते प्रत्यये परे त्वरतेस्तुर इत्यादेश स्यात् । तुरन्तो ।
तुरमाणो । तुरेतो । तुरेमाणो ॥

तूरः शत्रुतिङि ॥ २ । ४ । १५० ॥

‘त्वरे’ इत्यनुवर्तते । डित्वरा सभ्रम इत्यस्य तिङि शत्रुप्रत्यये च
परत तूर इत्यादेश स्यात् । तूरन्तो । तूरेन्तो । तूरमाणो ।
तूरेमाणो । इत्यादि । एव सर्वधातुषु तदादेशेषु च शत्रुशानचो
स्थाने माणन्तो विधातव्यौ । शेष रामवत् । कर्मणि तु शानचि कृते
तस्य माणन्तयो कृतयोर्धातोर्हो इत्यादेशेषु कृतेषु अणुहो यक माण
इति स्थिते

ईअइज्जौ यक* ॥ २ । ४ । ९१ ॥

यक स्थाने ईअइज्ज इत्येतावादेशी भवत । इति ईअइज्जा-
देशयो । अणुहोईअमाणो । अणुहोइज्जमाणो । अणुहोईअन्तो ।
अणुहोइज्जन्तो । एव हसीअन्तो । हसिज्जन्तो । हसीअमाणो ।
हसिज्जमाणो । इत्यादि सर्वधातुषु तदादेशेषु च कैल्पनीयम् । कर्मणि
हलन्तधातुष्वगागमात् पूर्वमेव ईअइज्जयो कृतयो । हसिज्जमाणो ।
हसीअमाणो । इत्यादय सिद्धा ॥ अर्हच्छब्दे ‘स्मिन्ने त्वदितौ’
इत्यत ‘अदितौ’ इत्यधिकृत्य ‘क्षमारलेन्त्यहल’ इत्यत ‘अन्त्यहल’
इति च

अर्हत्पु च ॥ १ । ४ । १०५ ॥

अर्हच्छब्देऽन्त्यहल प्रागुत्व चकाराददितौ च भवत । अरहन्तो ।
अरिहन्तो । अरहन्तो । एव अरुहमाणो इत्यादय । अत्यहलो लोपे
तु । अरुहो । अरिहो । अरहो । इत्याद्यपि । शेष रामवत् ॥ पका-
रान्त पुल्लिङ्गो धर्मगुप्शब्द । अगागम । धम्मगुवो । धम्मगुवा ।
इत्यादि ॥ शकारातेषु सङ्गादिष्वगागमे ‘केवलस्य रि’ इत्यनुवर्तमाने

१ T has तुरन्तो । तुरेन्तो । तुरमाणो । तुरेमाणो २ कल्पनीया M,
R, T ३ इत्यधिकृत्य M, R, T ४ इति च M, R, T

‘दृश्यक्सकिनि’ इति ‘ऋतोत्’ इति च । सरिसो । सरिसा । एव तारिसो । इत्यादि ॥ षकारान्ते रत्नमुद्गशब्दे अगागमे ‘क्षमारलेन्त्यहल’ प्रागत्वे च । रञ्णसुसो । इत्यादि ॥ प्रावृद्गशब्दे शरत्प्रावृषौ पुस्येवेति त्रिविक्रमदेववचनात् पुँल्लिङ्गताया ‘स आयुरप्सरसो’ इत्यत ‘स’ ईत्यनुवर्तमाने ‘अन्त्यहलोश्रदुदि’ इत्यत ‘अन्त्यहल’ इति च

दिक् प्रावृषि ॥ १ । १ । ३५ ॥

अनयोरन्त्यहल सो भवति । लोपापवाद । ऋत्वादिपाठादत उत्त्वम् । पाउसो । पाउसा । इत्यादि । रामवत् ॥ पद्छब्दस्यान्त्यहलो लोपे ‘छल् पद्छमी—’ इत्यादिना शोश्छत्वे । छो । छा । छेहि । छेहितो । आमि । छण्ह । छण्ह । छेसु । छेसु ॥ सकारान्ते सुवर्चमशब्दे अन्त्यहलो लोपे । सुवचो । सुवच्चा । इत्यादि । रामवत् ॥ मनस् यैशस् महस् इत्यादीना ‘स्रमदामशिरोनभो नरि’ इति पुँल्लिङ्गतायामन्त्यहलो लोपे । मणो । जसो । महो । इत्यादि । रामवत् । एव तमस्प्रभृतय ॥ सुमनस् शब्दस्यान्त्यहलो लोपे । सुमणो । सुमणा । इत्यादि ॥ धनु शब्दे तु ‘ह क्षुत्ककुभि’ ईत्यत ‘ह’ इत्यधिकृत्य ‘अन्त्यहलोश्रदुदि’ ईत्यत ‘अन्त्यहल’ इति च

धनुषि वा ॥ १ । १ । ३२ ॥

अत्रान्त्यहलो हत्व वा स्यात् । धणुहो । धणुहा । इत्यादि । पक्षे । अन्त्यहलो लोपे । धणू । इत्यादि । कारुणत् । धर्नुर्मनसोर्नपुसकत्वमिति केचित् । तदा । मण । धणुह । धणु । इत्यादि । कुण्डवन्मधुवच्च ॥ अदस् शब्दस्य अदस् सु इति स्थिते ‘सुप्यदसोमु’ इत्यत ‘अदस’ इत्यधिकृत्य

अहद्वा सुना ॥ २ । २ । ९१ ॥

१ M. and R drop अ. २ इत्यनुवर्तते M ३ महस् यशत् R,
T ४ इत्यधिकृत्य M, ५ च M., R, T ६ धनु सुमनसो
M ७ सुमण M

अदस, तुना मह जहदित्यादेशो वा सार् । तकारान्नावन्नात्र-
दर्शनार्थे । अह । पशे ।

गुप्पदमोष्ठः ॥ २ । २ । ९० ॥

अदस गुपि परे अगु इत्यादेश ग्नात् । अगू । जग्नि । अगू ।
अमजो । अमज । अगुणो । अग्नि । अगु । जग्नि । अगू । अगुणो ।
इत्यादि सर्व फासत् ।

इजाञ्जो म्मां ॥ २ । २ । ९२ ॥

अदसो द्विवचनादेशो म्मां परे इज अथ इत्यादेशो वा भवत ।
इजग्मि । अजग्मि । पशे । अगुग्मि । सर्वेषाम्त्वेपि तात्र टेर्यादयः ।
अनदन्तन्वान् ॥

इति हलन्ता पुलिङ्गा ॥

अथ हलन्ता स्त्रीलिङ्गा ।

हकारात् स्त्रीलिङ्ग उपानह्णञ्च । 'अन्त्यहलोश्चदुदि' इत्यत
'अन्त्यहल' इत्यधिकृत्य

अविद्युति स्त्रियामाल् ॥ १ । १ । २९ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्यान्त्यहल आत्व भवति विसृञ्चञ्च वर्ज-
यित्वा । लोपापवाद । 'पो थ' । उवाणञ्जा । इत्यादि । जायावत् ॥
यकारान्तोप्रसिद्ध ॥ यकारान्त स्त्रीलिङ्गो दिषुशब्द । पूर्ववदात्वम् ।
दिष्या । इत्यादि । जायावत् ॥ रेफान्तस्त्रीलिङ्गो गिरुशब्द । 'अवि-
द्युति स्त्रियामाल' इत्यत 'स्त्रियाम्' इत्यधिकृत्य 'अन्त्यहलोश्चदुदि'
इत्यत 'अन्त्यहल' इति च

रो रा ॥ १ । १ । ३० ॥

१ इत्यधिकृत M, R, T २ My and P drop विसृञ्चञ्च वर्ज-
यित्वा ३ M has लिङ्गात्त्वम् after it ४ M and T drop
इत्यादि ५ इत्यधिकृत M, R, T

स्त्रिया वर्तमानस्यान्त्यरेफस्य रा इत्ययमादेशो भवति । गिरा । धूर । धुरा । पूर । पुरा । इत्यादि । जायावत् ॥ चतुरशब्दस्य पुँल्लिङ्गवत् ॥ लकारजकारान्तावप्रसिद्धौ ॥ मकारान्तस्त्रीलिङ्ग किंशब्द । पूर्ववत् कादेशे । 'पुसोजातेर्डीव्वा' इत्यत 'डीव् वा' इत्यधिकृत्य

कियत्तदोस्वमामि सुपि ॥ २ । २ । ४० ॥

सु अम् आम् वर्जिते सुपि परे कियत्तद्भ्यो डीव् वा स्यात् । पक्षे विकल्पसामर्थ्यादेव टाप् । विकल्पस्य प्राय समशिष्टवस्तुद्वयविषयत्वनियमात् । का । कीओ । कीउ । की । काओ । काउ । का । अमि । क । शसि । जस्तत् । जश्शसो 'शोशू स्त्रिया तु' इति शोशू । टाँवचने । कीअ । कीआ । कीइ । कीए । टापि शावर्जित त्रयम् । काअ । काइ । काए । अत्र 'टाडिडसाम्' इति शशाशिरो । भिसि । कीहि । इत्यादि । काहि । इत्यादि च । डसौ । शशाशिरो । टावत् । भ्यसि । कीहितो । इत्यादि । काहितो । इत्यादि । डसि । 'कियत्तद्भ्यो डस्' इत्यत 'डस्' इत्यधिकृत्य 'अनिदमेतदस्तु—' इत्यादे 'तु' इत्यनुवर्तते ।

ईतः से सार् ॥ २ । २ । ६८ ॥

ईकारान्तेभ्य कियत्तद्भ्य परो डस् से सा इत्यादेशावापद्यते । काँसे । किस्ता । अत्र रित्वाद्वित्वम् । पक्षे । कीअ । कीआ । कीइ । कीए । काअ । काइ । काए । 'कियत्तद्भ्यो डस्' इति सकारश्च । कीस । कास । काण । काण । डौ । शशाशिरो । कीअ । इत्यादि । काअ । इत्यादि चै । टाँवत् । 'अनिदमेतदस्तु कियत्तदस्त्रियामपि हि' इति डेर्हि । काहि । ईकारान्ते हि नास्ति । हिमोर्कारान्तविषय-

१ भादेश स्यात् R, T २ चतुरशब्द P, My ३ इत्यधिकृत्य M, R, T ४ c M and T drop च ६ M and T drop टावत् M and T

त्वात् । सुपि । कीसु । कीसु । कासु । कासु ॥ इदमशब्दस्य 'इदम
इम' इति इमादेशः ।

पुंमोजानेर्डीप् वा ॥ २ । २ । ३७ ॥

अजातिवाचिन पुंलिङ्गात् स्त्रिया वा डीप् । अनुक्तमन्यन्यायेन ।
'यस्वेति च' इत्यकारलोप । इमी । पक्षे टाप् । इमा । 'पुंसि सुना
त्वञ् स्त्रियामिमिआ' इति इमिआ च । इमिआ । सिद्धावस्थापेक्षया
इअ च । जसि । इमाओ । इत्यादि । अमि । इमिं । इम । शसि
जस्वत् । टा शशाशिरो । इमीअ । इत्यादि । इमाअ । इत्यादि ।
भिसि । इमीहि । इत्यादि । इमाहि । इत्यादि । ङसौ । शशाशिरो ।
इमीअ । इत्यादि । इमाअ । इत्यादि । पक्षे । इमीहितो । इमाहितो ।
इत्यादि । भ्यसि । इमीहितो । सुतो च । इमीसुतो । इमाहितो ।
इमासुतो । इत्यादि च । ङसि । शशाशिरो । इमीअ । इत्यादि ।
पक्षे । 'तदिदमेतदाम्—' इत्यादिना से । से । आमि । अनेनैव
सिमादेशः । सिं । पक्षे । 'आमा डेसिं' । इमेसिं । इमीण । इमीण ।
इमाण । इमाण । डौ । शशाशिरो । इमीअ । इत्यादि । इमाअ ।
इत्यादि । पक्षे । इमस्सि । इमस्मि । अस्सि । अत्र तु 'अत्सुप्स्सि-
हिस्से' इत्यत् । 'इहेण ड्यमा' । इह । अत्र ईकारान्ते स्सिन्मी न
स्त । अनदन्तत्वात् । सुपि । इमीसु । इमीसु । ईमासु । इमासु ।
इदम अत् । आसु । आसु ॥ डकारणकारान्तावप्रसिद्धौ ॥ नकारा-
न्मीलिङ्ग सीमन्शब्द । 'अविद्युति भियामाळ्' इत्यात्वम् । सीमआ
गरिमन् लधिमन् महिमन् इत्येवमादीनामिमनिजन्तानाम् 'स्त्रियामिमा-
ञ्जलिगा' इति स्त्रीलिङ्गत्वेन प्रतिज्ञाने सत्यपि बहुलाधिकारादात्व
नास्ति किं तु नलोप एव । टाप् । गरिमा । लहिमा । महिमा ।
इत्यादि । जायावत् । स्त्रीत्वस्य वैकटिपकत्वात् गरिमो लहिमो महिमो

१ डीप् स्वात् M, T २ My and P drop सुपि ३ M has
इमीसु । इमीसु ४ इमासु । इमासु M ५ डणान्तावप्रसिद्धौ P, My.
६ T and R drop टाप्

इत्यपि भवति ॥ ज्ञान्तोप्रसिद्ध ॥ भकारान्त स्त्रीलिङ्ग ककुपशब्द ।
‘अन्त्यहलोश्रदुदि’ इत्यत ‘अन्त्यहल’ इत्यधिकृत्य

हः क्षुत्ककुभि ॥ १ । १ । ३१ ॥

क्षुत् ककुभ अनयोरन्त्यहलो हत्वम् । टाप् । ककुहौ । क्षस्य स्पृहा-
दित्वाच्छ । छुहा ॥ जकारान्त स्त्रीलिङ्ग सकृशब्द । आत्वम् ।
सआ ॥ दकारान्त स्त्रीलिङ्गो दृपच्छब्द । आत्वम् । कृपादित्वाद्दत्त
इत्वम् । दिसआ । एव सपत्नभृतय ॥ प्रतिपच्छब्दस्य समृद्ध्यादिपा-
ठादादेरचो वा दीर्घ । आत्वम् । प्रत्यादिपाठात्तस्य डत्वम् । पस्य
वत्व च । पडिवआ । पाडिवआ । प्रतिपद् ॥ दकारान्त स्त्रीलिङ्गो य-
च्छब्द । ‘किंयत्तदोस्वमामि’ इति वा ङीप् । जत्वम् । जा । जसि ।
जीओ । जीउ । जी । जाओ । जा । इत्यादि । स्त्रीलिङ्गकिंशब्दवत् ॥
तच्छब्दस्य ‘किंयत्तदोस्वमामि’ इति ङीप् । सौ । ‘तस्तौ सो-
ङ्गीत्रे—’ इत्यादिना स । सा । जसि । तीओ । तीउ । ती ।
ताओ । ताउ । ता । त । इत्यादि । स्त्रीलिङ्गकिंशब्दवत् ॥ एत-
च्छब्दस्य ‘पुसोजातेर्डीन् वा’ इति वा ङीप् । पक्षे टाप् । उभयत्रा-
न्त्यहलो लोप । सौ । ‘सुनैसङ्गमोङ्गण ।’ इत्यादेशा वा भवन्ति ।
‘तस्तौ सोङ्गीत्रे तदश्च’ इति चकारात् प्राप्त सत्व च । एस । इणमो ।
ण । एसा । एई । अत्रान्त्यहलो लोप । जसि । शो शु । एईओ ।
इत्यादि । अमि । एअ । एइ । शसि । जैस्वत् । शशाशिशे । एइअ ।
इत्यादि । एआअ । इत्यादि । भिसि । एईहिं । इत्यादि । एआहि ।
इत्यादि । ङसौ । शशाशिशे । पक्षे । हितो । इत्यादय । एईअ ।
इत्यादि । एआअ । इत्यादि । एईहितो । इत्यादि । एआहितो ।
इत्यादि । ङसि । शशाशिशे । एईअ । इत्यादि । एआअ । इत्यादि ।
सुपि । एईसु । एइसु । एआसु । एआसु ॥ खफछदधान्ता अम-

१ इत्यधिकृत्य M, R २ M has भवति after हत्व ३ M adds
नायावत् after M

सिद्धा ॥ चकारान्त स्त्रीलिङ्गो वाक्शब्द । आत्वम् । वाआ ॥ त्वक्-
शब्दस्य 'अविद्युति—' इत्यात्वे 'त्वय्यद्भ्रुवाम्—' इति सूत्रेण त्वस्य
चत्वे । चआ । एव रुचादय ॥ तकारान्त स्त्रीलिङ्गो योषिच्छब्द ।
आत्वम् । जत्वम् । जोसिआ । एव सरिदादय ॥ विद्युच्छब्दस्य
'अविद्युति स्त्रियामाल्' इत्यत्र 'अविद्युति' इति पर्युदासादात् न
भवति । किं त्वन्त्यहलो लोप एव । 'द्यययी ज' इति जत्वम् ।
विज्जू । तनुवत् । कुलादिपाठाद्वा पुँलिङ्गताया कामवन् । 'लो वा
विद्युत्—' इत्यादिना स्वार्थे वा ले सति । विज्जुला । शत्रुशानजन्तेषु
स्त्रिया विशेष । पुँलिङ्ग ईव शत्रुशानचो कृतयो

स्त्रियामी च ॥ २ । ४ । ४२ ॥

'शत्रुशानचो' इत्यनुवर्तते । शत्रुशानचो स्थाने स्त्रियामीत्वम् ।
चकारान्माणन्तौ च भवत । हसई । हसमाणी । हसती । भजई ।
भजमाणी । भजती । 'पुसोजातेर्वाच् वा' इति वा ङीर्प् । हसमाणा ।
इत्याद्यपि । एव सवरोक्षम् । शेष गौरीवत् ॥ ककारान्तोप्रसिद्ध ॥
पकारान्त स्त्रीलिङ्गोऽप्यब्द । अन्त्यहल आत्मम् । आआ । पलोप ।
जसि । सिद्धावस्थापेक्षया आओ ईति दृश्यते । बहुर्थवाचित्वात् सर्वत्र
बहुवचनमेव । जायानत् ॥ शकारान्त स्त्रीलिङ्गो दिक्शब्द । 'दिक्-
प्रावृषि' इत्यन्त्यहल् सत्वम् । दिसा दिसाओ । इत्यादि । जायावत् ॥
दृक्शब्दस्यात्वम् । कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । दिआ । पकारान्त स्त्रीलिङ्ग
स्त्वित्शब्द । आत्वम् । त्वस्य चत्वम् । चिआ । चिआओ ॥
पदृच्छब्द पुँलिङ्गवत् ॥ सकारान्त स्त्रीलिङ्ग आसीत् शब्द । 'धनुषि
वा' इत्यत 'वा' इत्यधिकृत्य

सशाशिवि ॥ १ । १ । ३३ ॥

१ ल for वा ले सत् २ वत् for इव M, T ३ द्यपि M
४ पलोपे M ५ इत्यपि ६ जायाशब्दवत् M, T ७ इयधिकृत्य
M, T, F

आशी शब्दे अत्यहल सकारो वा स्यात् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घ । आसीसा । पक्षे । आत्वम् । आसिआ ॥ अप्सरस्शब्दे

स आयुरप्सरसोः ॥ १ । १ । ३४ ॥

‘धनुषि वा’ इत्यत ‘वा’ इत्यनुवर्तते । अनयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सकारो वा स्यात् । इति सत्वे ‘ध्यश्चत्सप्तामनिश्चले’ इति प्सस्य छत्वम् । अच्छरसा । पक्षे । आत्वम् । अच्छरआ ॥ अदस्शब्दस्य ‘अहद्वा सुना’ इति वा अह । अह । पक्षे । ‘सुप्यदसोमु’ इति अमु । अम् । अमूओ । इत्यादि । तैनुशब्दवत् ॥

इति हलन्ता स्त्रीलिङ्गा ।

अथ हलन्ता नपुसकलिङ्गाः ।

हैकारान्तनपुसकलिङ्ग स्वनडुद् उब्द । अगागम । सु अनडुह । इत्यादि । कुण्डवत् ॥ वकारान्ते सुदिव्शब्दे कप्रत्यये सुदिअ । इत्यादि ॥ रेफान्त सुगिर । इत्यादि ॥ चतुरशब्द पुँल्लिङ्गवत् । इदम्शब्दस्य ‘इदम इम’ इत्यत ‘इदम’ इत्यधिकृत्य

स्त्रीष्वे स्वमेदमिणमिणमो ॥ २ । २ । ८२ ॥

नपुसके वर्तमानस्येदम सु अम् इत्येताभ्या सह इद इण इणमो इत्यादेशा भवन्ति । इद । इण । इणमो । अन्यत्र पुँल्लिङ्गवत् ॥

किं किं ॥ २ । २ । ८३ ॥

‘स्त्रीष्वे’ इत्यनुवर्तते ‘स्वम्’ इति च । स्त्रीष्वे वर्तमान किंशब्द स्वमा सह किमेव भवति । किं । किं । अन्यत्र पुँल्लिङ्गवत् ॥ दामन्-शब्दे ‘स्त्रमदाम—’ इति सूत्रे ‘अदाम’ इति पर्युदासान्नपुसकत्वम् । अन्त्यहलो लोप । दाम दामाण । कुण्डवत् ॥ शर्मवर्मशब्दयो ‘स्त्रमदाम—’ इत्यादिना पुँल्लिङ्गत्वप्रतिज्ञानेपि सम्म वम्म इति च

१ इत्यधिकृत्य R, M २ इत्यनेन M ३ तनुवत् My, P ४ हलन्त° R. ५ इत्यादि कुण्डवत् T ६ इत्युक्तं M, R ७ प्रतिज्ञाने सत्यपि T

दृश्यत इति वचनानुपसक्तवे ऊण्डवत् ॥ नपुसके असद्देश्दे ऋत
 इत्वम् । 'मद्दृगसंबुद्धे -' इति मद्दृग् । अन्त्यहलो लोप । असि ।
 असि । दधिवत् ॥ यद् । ज । इजाणि । इत्यादि प्रथमाद्वितीययो
 ऊण्डवत् । अन्यत्र पुँल्लिङ्गवत् ॥ यद्दत्तच्छब्द ॥ एतद् 'सुनैसइणमो
 इण' इत्यादेशा । एस । इणमो । इण । पक्षे । एअ । इत्यादि ।
 ऊण्डवत् पुँल्लिङ्गवच्च ॥ शृत् । ऋत इत्वम् । सद् । दधिवत् ॥
 तादृश् । अर् । रित्वम् । तारिस । एव यादृशादय ॥ पप् ।
 पूर्ववत् ॥ शिरस् नभस् एतयो 'भ्रमदाम--' इति सूत्रे पर्युदासात्
 पुसक्तत्वम् । सिर । णह ॥ वयम् सदस् सुमनस् वअ सअ सुमण इति
 दृश्यत इति वचनानुपसक्तत्वम् ॥ 'ह क्षुत्ककुभि' इत्यत 'ह'
 इत्यधिकृत्य

धनुषि वा ॥ १ । १ । ३२ ॥

अत्रान्त्यहलो हत्व वा । धणुट् । धणु । अदस् । अमु । अह च
 सौ । अह । अमृनि । अमृद् । अमृद् । शम्येत्वम् । अन्यत्र
 पुँल्लिङ्गवत् ॥

इति हलन्ता नपुमकलिङ्गा ॥

१ इत्यादेशा एव M २ अशिरो न भवतीति for एतयो 'भ्रमदाम--
 इति सूत्रे ३ इति च M

अथ युष्मच्छब्दः ।

अथ युष्मदसच्छब्दावलिङ्गाविति केचित् । अभिधेयवलिङ्गावित्य-
परे । पक्षद्वयेपि रूपनिर्णय समान । युष्मद् सु इति स्थिते

युष्मत् सुना तुव तुं तुम तुह ॥ २ । ३ । १ ॥

युष्मच्छब्द सुना सह तुव तु तुम तुह इति चतुर आदेशाना-
पद्यते । तुव । तु । तुम । तुह । त्वमित्यस्त्येव सिद्धावस्थापेक्षया
बलोपे त इत्यपि ॥ युष्मद् जस् इति स्थिते

जसा भे तुब्भे तुग्हे उग्हे तुब्भ ॥ २ । ३ । ३ ॥

युष्मच्छब्दो जसा सह भे इत्यादि पञ्चादेशानामोति । भे ।
तुब्भे । तुग्हे । उग्हे । तुब्भ । यूयम् ।

वा षो म्हुज्झौ ॥ २ । ३ । १४ ॥

युष्मदादेशेषु द्विरुक्तभकारस्य म्हुज्झ इत्यादेशौ वा भवत ।
तुग्हे । तुज्झे । तुम्ह । तुज्झ । इति जैसि नैव रूपाणि ॥ अमि 'युष्मत्
सुना तुव तु तुम तुह' इत्येत 'सुना' इत्यन्यदधिकृत्य

अमा तुमे तुए च ॥ २ । ३ । २ ॥

युष्मच्छब्दोमा सह तुमे तुए इत्यादेशौ चकारात् तुव आदि
चतुष्टय चापद्यते । तुमे । तुए । तुव । तु । तुम । तुह । त्वामि
त्यस्य सिद्धावस्थापेक्षाया बलोपे 'स्वरस्य विन्द्रमि' इति ह्रस्वे त इत्यपि
भवति ॥ शसि 'जसा भे तुब्भे तुग्हे उग्हे तुब्भ' इत्येत 'जसा'
इत्यन्यदनुवर्तमाने

शसा वो च ॥ २ । ३ । ४ ॥

युष्मच्छसा सह वो इति चकाराद् भे इत्यादीन् नवादेशाश्चापद्यते ।
वो । भे । तुग्हे । तुम्हे । तुज्झे । उग्हे । तुब्भ । तुम्ह । तुज्झ ।
तुब्भे ॥ १० ॥ युष्मान् ॥

१ 'लेके R, T २ 'नापद्यते My P ३ स्त P, My ४ T
drops जसि ५ M drops नव, T has जसि after नवरूपाणि
६ इत्यधिकृत्य M, R, T ७ चाप्नोति My, P ८ इत्यनुवर्तमाने M,
R, T ९ 'नुवतते P, My

टा मे ते दे दि तुमं तुमइ ॥ २ । ३ । ५ ॥

युष्मत् टावचनेन सह मे इत्यादि षडादेशानापद्यते ॥

डिटाभ्या तुमए तुइ तुए तुमाइ तुमे ॥ २ । ३ । ६ ॥

युष्मद् डिटाभ्या सह तुमए इत्यादि षड्वादेशानाम्प्रोति । एव च टावचने । मे । ते । दे । दि । तुम । तुमइ । तुमए । तुइ । तुए । तुमाइ । तुमे । त्वया ॥ भिमि

भिसा भेतुब्भेह्युब्भेह्युद्देहितुद्देहि ॥ २ । ३ । १० ॥

युष्मद् भिसा सह भे इत्यादि षड्वा रूपाण्यापद्यते । 'वा ङो ष्टञ्जौ' इति वचनात् ताभ्या योगे चत्वारि । 'मिलित्वा नव रूपाणि । मे । तुब्भेहि । तुम्हेहि । तुज्जेहि । उब्भेहि । उम्हेहि । उज्जेहि । उद्देहि । तुद्देहि ॥ ० ॥ युष्माभि ॥ ङसौ

तुब्भतुर्हितोतुद्द ङसिना ॥ २ । ३ । ७ ॥

युष्मद् ङसिना सह तुब्भादीन् त्रीनादेशानाम्प्रोति । वा ङो ष्ट-
ज्जावपि । तुब्भ । तुम्ह । तुज्ज । तुर्हितो । तुद्द ॥ ५ ॥ त्वत् ॥

तु तद् डिप्डसौ ॥ २ । ३ । ८ ॥

डिविति सप्तमी ङसीति षड्म्येकवचनम् । तयो परयोर्युष्मच्छब्द
तु तद् इत्यादेशौ यथाक्रममापद्यते । सप्तमीङ्स्थोर्यथोक्ता एवादेशा ।
ङसौ हितोचोदोदव । तर्इहितो । तर्इचो । तर्इओ । तर्इउ । अत्र
सर्वत्र 'दिर्दोचो—' इत्यादिना दीर्घ । त्वत् ॥

तुव तुम तुह तुब्भ ॥ २ । ३ । ९ ॥

'डिप्डसौ' इत्यनुवर्तते । डिपि ङसौ च परे युष्मद् तुव आदी-
श्चतुर आदेशानापद्यते । डिप्डस्योर्यथाप्राप्तमेव । ङसौ हितोचोदोदव ।
तुवाहितो । तुवचो । तुवाओ । तुवाउ । तुवाहि । तुवा । इति
षट् । एव तुमतुहयोरपि प्रत्येक षट् । तुब्भेत्यत्र षड्वाभ्या योगे

१ M R and T drop मिलित्वा नवरूपाणि २ 'नापद्यते P, My ३ आपद्यते यथासंख्यम् P, My

तुष्म तुम्ह तुज्झ इति त्रय । इति त्रयाणामपि प्रत्येक हितो इत्यादि पद् । एव च ङसौ पूर्वसूत्रद्वयोक्तानि नव । तृतीयसूत्रोक्तानि षट्-त्रिंशत् । मिलित्वा पञ्चचत्वारिंशद्रूपाणि । अत्र युष्मदोद-तादेशपक्षे 'ङसिसौ हि' 'ङसे श्लुक्' इति द्वयमप्युदाहार्यम् ॥ भ्यसि

उम्होय्ह तुय्ह तुष्म भ्यसि ॥ २ । ३ । ११ ॥

युष्मद् भ्यसि परे उम्ह उय्ह तुय्ह तुम्भ इति चतुर आदेशाना-मोति ॥ भ्यसस्तु यथाप्राप्तमेव । 'वा ङो म्हज्झौ' इति ताभ्या योगे पद् । षण्णामप्यैकैकस्य नव रूपाणि । एव भ्यसि चतु पञ्चाशद्रूपाणि । एकस्य नव रूपाणि प्रदर्श्यन्ते । उम्हेहितो । उम्हाहितो । उम्हेसुतो । उम्हासुतो । उम्हेहि । उम्हाहि । उम्हत्तो । उम्हाओ । उम्हाउ । एव उय्ह तुय्ह तुष्म तुम्ह तुज्झ एवपि प्रत्येक नव नव रूपाण्युदा-हरणीयानि । अत्र सर्वत्र रामशब्दवद् दीर्घत्वे ॥ ङसि

तुष्मोम्भोय्हतइतुहतुहतुम्हतुवतुमतुमेतुमाइतुमोदेतेदितुइए ङसा
॥ २ । ३ । १२ ॥

युष्मद् ङसा सह तुष्म उष्म उय्ह तइ तुह तुह तुम्ह तुव तुम तुमे तुमाइ तुमो दे ते दि तु इ ए इत्याष्टादशादेशानापद्यते । 'वा ङो म्हज्झौ' इति ताभ्या योगे चत्वारि । एव मिलित्वा द्वाविंशति रूपाणि । ननु 'वा ङो म्हज्झौ' इत्यनेन तुह इति रूपसिद्धावत्र सूत्रे पुनस्तुहग्रहण व्यर्थम् । छन्दोवत् सूत्राणीति सूत्राणा छन्दस्तुत्यत्वाद्-मिप्रायापरिज्ञानात् । यद्वात्र शास्त्रे सर्वत्र बहुलाधिकारादत्र पुनस्तुह-भावमाशङ्क्य पुनस्तद्ग्रहणम् ॥ आभि

तुम्हाण तुष्म तुष्माण तुमाण तुवाण तुहाण तुष्म औ ङ

त्वामा ॥ २ । ३ । १३ ॥

युष्मद् आमा सह तुम्हाण तुष्म तुष्माण तुमाण तुवाण तुहाण तुष्म औ ङ
तुष्म वो भे त्वा इति दशादेशानापद्यते ।

पोस्तु सुनात् इति वा विन्ती च विद्वन्त्या मात् । अविद्वन्त्या मात् ।
 सुब्ब इत्यत्र श्रीणि । सुब्ब इत्यत्राणि सभेय । विद्वन्ति सद्
 प्रयोविशति क्त्वाणि । तु सुभ्राणोत्यत्र गृध्रे न प्रहीतप्यम् ।
 रमायत् एव तद्रूपत्वं निरूपयितुं शक्यता । तथाहि । सुभ्रु आम्
 इति म्बिने अन्यदन्ते सोपे भातो षडि कृतं 'अधरे नो सुम्बदि'
 इति सम्य लये 'दिति दीर्घे' इति दीर्घे क्त्वा म्ब्रते च मिध्यर्त्वाणि
 सत्यनेन । तथापि सुभ्रुणां प्रवृत्तिर्धनिप्रेति विभोपयितुं तद्रूपजनमिति
 संतोष्यम् । सुम्बाङ्गम् ॥ टी 'विहाम्बां सुभ्रुम्—' इत्यादिना सुभ्रु
 इत्यौदय आदेशात् पद्य 'तु तद् विष्णुगौ' इति द्विपि समाकन प्राप्तम्
 इत्यादेश पर । पद्य पद् । सुभ्रुम् । सुद् । सुण् । सुमाद् । सुम् ।
 सुम्भि । अत्र 'द्विपि' इति निरेय १ सुभ्रादय । सेनेनालोप्यनर-
 न्तत्वात् ॥ सुपि 'द्विपि' इत्यनुवर्तमाने 'सुभ्रु सुभ्रु सुद् सुब्ब' इति
 सूत्रेण सुम्बदन्तुवादयभत्वार आदेशात् सुपि परे । सुभ्रेषु । सुभ्रेषु ।
 सुभ्रेषु । सुभ्रेषु । सुभ्रेषु । सुभ्रेषु । सुभ्रेषु । सुभ्रेषु । सुभ्रेषु ।
 सुभ्रेषु । सुभ्रेषु । सुभ्रेषु । अत्र 'मिम्ब सुपि' इत्येवम् । 'तु तद्
 विष्णुगौ' इति सुप्यपि तु इत्यादेश । 'इदुतोर्दि' इति दीर्घे ।
 सासु । सासु ॥

इति सुम्बच्छब्द ॥

अधास्मच्छब्द ।

सौ

अस्मत्सुना अम्बिहमहमहमहम्बम्बि ॥ २ । ३ । १५ ॥

अस्मत् सुना सद् अम्बि ह अहञ् अह अहम्बि अम्बि इति
 षडादेशानापघते । अम्बि । ह । अहञ् । अह । अहम्बि । अम्बि ।
 अहमित्यर्थ ॥ जसि

१ सापयितुं My, P २ इत्याद्यादत्ताः P, My ३ सपनामशब्दत्वे
 P, My ४ परेषु M

मो भे वअं जसा ॥ २ । ३ । १६ ॥

असज्जसा सह मो इत्यादि त्रीनादेशानामोति ।

अम्हे अम्हो अम्ह ॥ २ । ३ । १७ ॥

‘असत्’ ‘जसा’ इति चानुवर्तते । असज्जसा सह अम्हे इत्यादि त्रीनादेशानामोति । योगविभाग उत्तरार्थ । मो । भे । वअ । अम्हे । अम्हो । अम्ह । वयम् ॥ अमि

मं णे ण मि मिमं ममं ञम्मि अहं मम्ह अम्ह अमा

॥ २ । ३ । १९ ॥

असदमा सह ममित्यादि दशादेशानापद्यते । म । णे । ण । मि । मिम । मम । अम्मि । अह । मम्ह । अम्ह ॥ १० ॥ माम् ॥ शसि । ‘अम्हे अम्हो अम्ह’ इत्यधिकृत्य

णे च जसा ॥ २ । ३ । १८ ॥

असच्छब्द शसा सह णे इति चकाराद् अम्हे इत्यादीन् त्रीनादेशाश्चापद्यते । अम्हे । अम्हो । अम्ह । णो ॥ ४ ॥ अस्मान् ॥ टा

मि मइ ममाइ मए मे टिटा ॥ २ । ३ । २० ॥

असत् टावचनेन डिवचनेन च सह मि इत्यादि पञ्चादेशाश्चापद्यते ।

मम णे मआइ ममए टा ॥ २ । ३ । २१ ॥

असत् टावचनेन सह मम इत्यादींश्चतुर आदेशानामोति । मि । मइ । ममाइ । मए । मे । मम । णे । मआइ । ममए ॥ ९ ॥ मया ॥ भिसि

णे अम्हेह्वम्हाह्वम्हे अम्ह भिसा ॥ २ । ३ । २२ ॥

असद् भिसा सह णे इत्यादीन् पञ्चादेशानामोति । अत्र हिमह्वणेन भिसादेशसाम्यात् हिहिङोरपि परिग्रह इति केचित् । णे । अम्हेहि ।

अम्हेहिं । अम्हेहि । अम्हाहिं । अम्हाहिं । अम्हाहि । अम्हे ।
अम्ह ॥ ९ ॥ असाभि ॥ ङसौ

मइ मम मह मज्झ ङसौ ॥ २ । ३ । २३ ॥

ङसौ पञ्चम्येकवचने परत असाद् मह इत्यादींश्चतुर आदेशाना-
पद्यते । ङसेस्तु यथाप्राप्तमेव । इदन्ते चत्वारि । अदन्तेषु त्रिषु
प्रत्येक पद् । मईहिंतो । मइत्तो । मईओ । मईउ ॥ ४ ॥ ममाहिंतो ।
ममत्तो । ममाओ । ममाउ । ममा । ममाहि ॥ ६ ॥ एव शिष्टयो-
रप्यदत्तयो ॥ २२ ॥ मत् ॥ भ्यसि

अम्ह मम भ्यसि ॥ २ । ३ । २४ ॥

असात् पञ्चमीबहुवचने भ्यसि परत अम्ह मम इत्येतावादेशा
वापद्यते । भ्यसस्तु यथाप्राप्तमेव । एकैरुस्य अम्हाहिंतो ममाहिंतो
इत्यादीनि रामवचन रूपानि कैरुपनीयानि ॥ १८ ॥ असात् ॥ ङसि

अम्ह मज्झ मज्झ मइ मह मई मे च ङसा ॥ २ । ३ । २५ ॥

असाद् ङसा सह अम्ह इत्यादीन् सप्तादेशान् चकारादम्हममौ
चापद्यते । अम्ह । मज्झ । मज्झ । मइ । मह । महे । मे । अम्ह ।
मम ॥ ९ ॥ मम ॥ आभि

अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण मज्झाम्हाम्ह णे
णो आमा ॥ २ । ३ । २६ ॥

असादामा सह अम्हे इत्यादीनेकादशादेशानापद्यते । 'क्त्वास्तुपोस्तु
मुणात्' इति बिन्दुयोगे चत्वारि । अम्हे । अम्हो । अम्हाण ।
अम्हाण । मज्झाण । मज्झाण । ममाण । ममाण । महाण । महाण
मज्झ । अम्ह । अम्ह । णे । णो ॥ १५ ॥ असाकम् ॥ ङौ 'मि मइ
ममाइ मए मे ङिटा' इत्यनेन पञ्चादेशा ।

अम्ह मम मज्झ मह ङिपि ॥ २ । ३ । २७ ॥

१ नवनवरूपाणि रामशब्दवत् P, My, नवरूपाणि रामवत् T, R
२ परिकल्पनीयानि My, P, M

डिपि सप्तम्या परत असद् अम्हेत्यादि चतुरादेशानापद्यते ।
 डि सुपोर्यथाप्राप्तो 'डेडे' 'डेर्मि' इति च । मि । मयि । ममाई ।
 मए । मे । अम्हे । अम्हम्मि । ममे । ममम्मि । मज्जे । मज्जम्मि ।
 महे । महम्मि ॥ १३ ॥ मयि ॥ ङावस्मद् अम्हाद्यादेशस्थले 'डेस्त्य-
 सिम्मि' इति र्थाद्यादेशान्तोदाहरणप्रदर्शनाभावस्तु विचारणीयस्त्रै-
 विक्रमै । सुपि अम्हादय । अत्र सुपि अत एव विकल्पितमिति
 केचित् । अम्हेत्यस्य सुपि अत आत्वमित्यपरे । अम्हासु । अम्हेसु ।
 अम्हसु । ममेसु । ममसु । मज्जेसु । मज्जसु । महेसु । महसु ।
 ममेसु । ममसु । एतेषामेव 'क्त्वासुपोस्तु सुणात्' इति वा बिन्दौ सति
 सैबिन्दुका नव इतरे नवेत्यष्टादश रूपाणि । सुप ॥ १८ ॥
 अस्मासु ।

इत्यसच्छब्दप्रक्रिया ॥

१ 'नाप्नोति P, My २ 'यथाप्राप्त M ३ 'स्त्रैविक्रामीये T ४ स
 बिन्दुका अपि नवेति परे M ५ इति युष्मदस्मत्प्रक्रिया My
 P, इत्यसच्छब्द T

अधाव्ययानि ।

सदृश त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।

वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥

अव्ययम् ॥ २ । १ । ३१ ॥

अधिकारोऽयमापादपरिसमाप्ते । इत परं ये' वक्ष्यन्ते तेव्यय-
सज्ञा विज्ञेया ॥

आम अभ्युपगमे ॥ २ । १ । ३२ ॥

अभ्युपगमार्थे आमेति प्रयोक्तव्यम् । आम बहुळावणावळी । आम
संस्कृतेऽपीति केचित् ॥

त वाक्योपन्यासे ॥ २ । १ । ३३ ॥

तमित्यव्यय वाक्योपन्यासे प्रयोक्तव्यम् । तति^३ ॥

णइ चेअ चिअ षँ एवार्थे ॥ २ । १ । ३४ ॥

अवधारणार्थे णइ चेअ चिअ ष इत्येते चत्वारै प्रयोक्तव्या ।
गहिओ णइ । गृहीत एव । ज चेअ । यदेव । त चिअ । तदेव ।
दैवादिमाठाद्वित्त्वे ते चिअ धणा । त एव धन्या । ते चिअ सुउ-
रिसा । त एव सुपुरुषा । सो षँ वयोरूपेण । स एव वयोरूपेण ।

हद्धि निर्वेदे ॥ २ । १ । ३५ ॥

हद्धीति निर्वेदे प्रयोक्तव्य हाधिकृशब्दवत् । हद्धि कट्ट ।

दर अर्थे अल्पे वा ॥ २ । १ । ३६ ॥

दरेत्यव्ययमर्थे अल्पे वा प्रयोक्तव्यम् । दर विअसिअ । अर्धमीपद्दा
विकसितम् ॥

किणो ग्रश्ने ॥ २ । १ । ३७ ॥

१ यद्वक्ष्यते तदव्ययसङ्ग हेयम् M २ अभ्युपगमे आम M ३ M adds
यसंचिचमेकत् T has असधिदि मौख ४ व्व P ५ T has आदेश
after it ६ व्व P

प्रश्ने किणो इति प्रयोज्यम् । किणो चिद्वसि । किमिति तिष्ठसि ॥

मिव पितृ विप्र विप्र व व्य इत्यर्थे ॥ २ । १ । ३८ ॥

मिव पितृ विप्र विप्र व व्य पठेते इत्यर्थे प्रयोक्तव्या । कमलं मिव । चदेण पितृ । हसो विप्र । बालो विप्र । उअअस्स व सी-
अळत्तण । उदकस्येव शीतलत्तम् । साअरस्स व गभीरिअ । सागर-
स्येव गाम्भीर्यम् । पक्षे कमलमिवेत्यादि ॥

किर इर हिर किलार्थे ॥ २ । १ । ३९ ॥

एते त्रय किलार्थे वा प्रयोक्तव्या । फअ किर । कृत किल । तस्स इर पिअवअसो । तस्य किल प्रियवयस्य । वाहिता हिर । व्याहता किल । पक्षे कअ किलेत्यादि ।

अम्हो आश्चर्ये ॥ २ । १ । ४० ॥

अम्हो इत्याश्चये वा प्रयोक्तव्यम् । अम्हो कह भाइ । आश्चर्ये कथ भाति । पक्षे कहमच्छरिअ ॥

अब्भो पश्चात्तापसूचनादुःखसंभाषणापराधानन्दादरसेद्विस-
यविषादभये ॥ २ । १ । ४१ ॥

अब्भो इति पश्चात्तापादिष्वेकादशसु प्रयोक्तव्यम् । पश्चात्तापे ।
अब्भो मह खु पावमाअरिअ । महत्तल्ल पापमाअरित्तम् । सूचना-
याम् । अब्भो दुक्करो आरद्धो । दुक्कर आरब्ध । दु खे । अब्भो
सव्व गअ । सर्वं गतम् । समाषणे । अब्भो किमिण । किमिदम् ।
अपराधे । अब्भो परधण हरति सल । परधन हरन्ति सल ।
आनन्दे । अब्भो सुप्पहाअमिण । सुप्रभातमिदम् । इत्यादीनि यथा-
योग कविभि प्रयोक्तव्यानि ॥

१ प्रयोक्तव्यम् M २ M has प्रश्ने before it ३ My and P
omit किमिति तिष्ठसि ४ इति पठ् प्रयोक्तव्या इत्यर्थे T इति पठ् इत्यर्थे
प्रयोक्तव्या M ५ हतो ६ प्रयोक्तव्या T ७ भचरिअ M,
८ प्रयोज्यम् T

हुं पृच्छादाननिवारणे ॥ २ । १ । ४२ ॥

हुमित्यव्यय पृच्छाया दाने निवारणे च प्रयोज्यम् । पृच्छायाम् । हुं कइअ सम्भाव । कयय सद्भावम् । दाने । हुं मइ धन । मम मनम् । निवारणे । हुं चिट्ट ॥

वणे निश्चयानुकम्प्यविकल्पे ॥ २ । १ । ४३ ॥

वणे इति निश्चयादौ प्रयोज्यम् । निश्चये । वणे होइ । निश्चयो भवति । अनुकम्प्ये । दासो वणे ण मुच्चइ । दासोनुकम्प्यो न मुच्चते । विकल्पे । होइ वणे ण होइ । भवति न भवति वा ॥

सभावने अइ च ॥ २ । १ । ४४ ॥

सभावने अइ इति चकाराद्वणे इति च प्रयोज्यम् । अइ देवर किं ण मेच्छसि । अइ देवर किं न पश्यसि । एव वणेपि ॥

आनन्तर्ये णवरिअ ॥ २ । १ । ४५ ॥

णवरिअ इत्यानन्तर्यार्थे प्रयोज्यम् । णवरिअ से रहुवइणो । अनन्तरमस्य रघुपते ॥

केवले णवर ॥ २ । १ । ४६ ॥

णवरति केवले प्रयोज्यम् । णवर दोज्जण पअडिअ । केवलदौर्जन्य प्रकटितम् । केचित्तु 'केवलानन्तर्ययोर्णवरणवरी' इत्येकमेव सूत्रमाहु । तन्मते उभावप्युभयार्थौ ॥

हृद गृहाणार्थे ॥ २ । १ । ४७ ॥

हृदेति गृहाणार्थे वा प्रयोज्यम् । हृद पोप्फ । गृहाण पुप्फम् ॥

हृदि विकल्पविपादसत्यनिश्चयपश्चात्तापेषु च ॥ २ । १ । ४८ ॥

१ ह M २ हमित्येतत् M ३ आनन्तर्यमावश्यकम् M, आनन्तर्यमपश्यम् R, T ४ M drops तु from केचित्तु ५ भद P ६ भदे P ७ भद P ८ भदि P

१ हृदीत्येतद्विरूपादिषु चकाराद् गृहाणार्थे च प्रयोज्यम् । विकल्पे ।
 २ हृदि होज्ज एत्ताहे । वा भवेदिदानीम् । विपादे । हृदि चळणाणओ
 सो ण माणिओ । हन्त चरणानत स न मानित । सत्ये । ३ हृदि तुह
 फणामो । सत्य तव फणाम । निश्चये । साहिज्जह हृदि तुह फज्ज ।
 साध्यते निश्चयेन तव कार्यम् । पश्चात्तापे । ४ हृदि न दिट्ठो पिओ ।
 हन्त न दृष्ट प्रिय । गृहाणार्थे । ५ हृदि धण ॥

सभाषणरतिकलहे रे अरे ॥ २ । १ । ४९ ॥

सभाषणे रतिकलहे च रे अरे इति प्रत्येक प्रयोज्यम् । संभाषणे ।
 रे धुत्त । अरे धुत्त । रतिकलहे । रे किअअ । अरे किअअ ।
 कितव ॥

हरे क्षेपे च ॥ २ । १ । ५० ॥

क्षेपे चकारात् सभाषणरतिकलहयोश्च हरे इति प्रयोज्यम् । क्षेपे ।
 हरे णिल्लज्ज । सभाषणे । हरे पुरिसा । रतिकलहे । हरे बहुवल्लह ॥

धू कुत्सायाम् ॥ २ । १ । ५१ ॥

धू इति कुत्साया प्रयोज्यम् । धू णिल्लज्जाळाहो ॥

ऊ गर्हाविसयसूचनाक्षेपे ॥ २ । १ । ५२ ॥

ऊ इति गर्हादिषु प्रयोज्यम् । गर्हायाम् । ऊ णिल्लज्ज । विसये ।
 ऊ कह फणिअ । सूचनायाम् । ऊ केण विण विण्णाध । केनापि न
 विजातम् । प्रक्रान्तस्य वाक्यस्य विपर्यासशङ्कानिवर्तनलक्षण आक्षेप ।
 तत्र । ऊ भणिदब्ब । कथ भणितव्यम् ॥

पुणरुत्त कृतकरणे ॥ २ । १ । ५३ ॥

पुणरुत्तमिति कृतकरणे प्रयोज्यम् । अयि सहसु पुणरुत्त । कृत-
 करण सहस्वेत्यर्थ ॥

१ भदी° P २ भदि P ३ भदि P ४ भदि P ५ भदि P ६ भदि P
 P ७ अयि पिय । स्वपति पामुले after अयि पिय ८ M
 has अयि पिय and स्वपति पामुले before कृतकरण &c

१. हु सु निश्चयपिम्पयवितर्कं ॥ २ । १ । ५४ ॥

हु सु इत्येवमिति प्रयोज्या । निश्चये । हु पठिम । जस-
शय पठितम् । पिम्पये । हु एमो को धणुहरो । वितर्कं नाम ऊट संशये
वा । ऊट्टे । हु विओ भाअपिम्पदि । भंशये । हरी हु हरो हु
एव सु इत्यपि प्रयोज्यम् । बहुलाधिकारात्पुन्यागात्परो हुर्न प्रयोज्यम् ।

णवि वैपरीत्ये ॥ २ । १ । ५५ ॥

णवि इत्येवमिति प्रयोज्यम् । णवि विटिपरिणामो । विपरीते
विधिविपरिणाम ॥

१. वैत्रे विपादमयवारणे ॥ २ । १ । ५६ ॥

विपादमयवारणार्थं वैत्रे इति प्रयोज्यम् । वैत्रे कणिम्प
ण विन्दुरामो । विपादकणित ७ विसराम । मये । वैत्रे पलाइत
तेण । मयेन पलायित तेन । वाग्णे । वैत्रे चापल । मी चापलम् ॥

आमग्रणे पेत्रे च ॥ २ । १ । ५७ ॥

पेत्रे इति चकाराद्देत्रे इति आमग्रणे प्रयोज्यम् । पेत्रे विज ॥

चा सरया मामि हळा हळे ॥ २ । १ । ५८ ॥

आमग्रण इत्यनुवर्तते । मत्स्या आमग्रणे मामि हळा हळे इति
त्रयो वा प्रयोज्या । मामि मामिणि । एव हळा हळे च । पक्षे
सहि ॥

दे सम्पुरीकरणे च ॥ २ । १ । ५९ ॥

सपुरीकरणे चकारात् सरया आमग्रणे च दे इति प्रयोज्यम्
दे सहि । दे राम । दे जाइण ॥

ओ पश्चात्तापसूचने ॥ २ । १ । ६० ॥

१. १ चेच्छे M, चच्छ P २. १ चेच्छे विपादं M ३. M drops मये इति
४. प्रयोक्तव्यम् M ५. चेच्छ M चच्छे P ६. चच्छे P ७. चच्छ P
८. मा सु चापलम् M ९. वाणद M

पश्चात्तापे सूचने च ओ इति प्रयोज्यम् । ओ कअ पाव ।
सूचने । ओ तुह चरिअ सन्व विण्णाअ ॥

अण णाहं नअर्थे ॥ २ । १ । ६१ ॥

नअर्थे अण णाह इत्येतौ प्रयोज्यौ । अण चिंतिअ मुणति । न
चिन्तित जानन्ति । णाह करेमि रोस । न करोमि रोपम् ॥

निश्चयनिर्धारणे वले ॥ २ । १ । ६२ ॥

निश्चये निर्धारणे च वले इति प्रयोज्यम् । निश्चये । वले सीहो ।
सिंह एवायम् । निर्धारणे । वले पुरिसो धणजओ रत्तिआण । क्षत्रि-
याणा धनजय एव पुरुष ॥

मणे विमर्शे ॥ २ । १ । ६३ ॥

विमर्शे मणे इति प्रयोज्यम् । मणे सूरु । किंखित्सूर ॥

माइ मार्थे ॥ २ । १ । ६४ ॥

माइ इति माकारार्थे प्रयोज्यम् । माइ होदु रोसो । मा भवतु
रोप ॥

आलाहि निवारणे ॥ २ । १ । ६५ ॥

निवारणे आलाहि इति प्रयोज्यम् । आलाहि विसाएण । अल
विपादेन ॥

लक्षणे जेण तेण ॥ २ । १ । ६६ ॥

एतौ लक्षणे प्रयोज्यौ । भमररुअ जेण तेण कमळवण ॥

त्वोदवापोताः ॥ २ । १ । ६७ ॥

अव अप इत्येतावुपसर्गौ उत इति विकल्पार्थो निपातश्च ओत्व
वापद्यन्ते । ओआरो । अवतार अपकारो वा । ओ विरएमि णह-
त्यळे । उत विरचयामि नमस्थले । पक्षे अवआरो इत्यादि ॥

१ अण णाह इत्येतावुपसर्गौ स्वाताम् P, My, अण णाह इत्येतावुपसर्गौ नअर्थे
प्रयोज्यौ R २ आलाहि M ३ आलाहि M ४ आलाहि M ५ प्रयो
क्तव्यौ M, T

उ ओ उपे ॥ २ । १ । ६८ ॥

उप इत्युपसर्गे उ ओ इति द्विधा प्रयोज्यम् । उआरो । ओ
आरो । उवआरो । उपचार ॥

प्रत्येकमः पाडिक्क पाटिक्क ॥ २ । १ । ६९ ॥

प्रत्येकमित्यसिन्वर्थे पाडिक्क पाडिक्क इति तु प्रयोज्यम् । पाडि-
क्क । पाडिक्क । पक्षे । पञ्चेअ । अत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य च ॥

स्वयमो अप्पणा ॥ २ । १ । ७० ॥

स्वयमित्यस्यार्थे अप्पणेति वा प्रयोज्यम् । अप्पणा पाओ । स्वय
पाक ॥

एक्कसरिअ झडिति मंप्रति ॥ २ । १ । ७१ ॥

झडित्यर्थे सप्रत्यये च एक्कसरिअमिति तु प्रयोज्यम् । एक्कसरिअ ।
झडिति सप्रति वा । पक्षे । झत्ति । सपइ ॥

इहरा इतरथा ॥ २ । १ । ७२ ॥

इहरा इति इतरर्थार्थे वा प्रयोज्यम् । इहरा । पक्षे । इअहरा ॥

मुधा मोरउल्ला ॥ २ । १ । ७३ ॥

मुधेत्यर्थे मोरउल्लेति तु प्रयोज्यम् । मोरउल्ला । पक्षे । मुहा ॥

अयि ऐ ॥ २ । १ । ७४ ॥

अयि इत्यर्थे ऐ इति वा प्रयोज्यम् । अत एव वचनादैकारस्यापि
प्राकृते प्रयोग । ऐ सहि । पक्षे अइ सहि ॥

उव पश्य ॥ २ । १ । ७५ ॥

पश्येत्यर्थे उवेति वा स्यात् । उव णिप्फळणिप्फदा । पश्य निप्फ-
लनिप्पन्दा । पश्यतेत्यर्थे उवह इति च दृश्यते । उवह गोडमज्झम्मि ।
पश्यत गोष्ठमध्ये ॥

१ इति तु for इति M T २ प्रयोज्यम् T ३ तु for वा M
४ तु प्रयोज्यम् for वा स्यात् M, T

इजेरा' पादपूरणे ॥ २ । १ । ७६ ॥

पादपूरणेऽर्थे इ जे र इत्येते तु प्रयोक्तव्या । रामो इ । एव जेर-
योरपि । अहो अहो हा नाम हे अहह हि आ इत्यादयः संस्कृतवदेव
सिद्धा ।

इत्यव्ययानि ।

अथाव्ययेषु केचिद्विशेषाः प्रदर्शयन्ते ।

कह । कह । इआणि । इआणि । अत्र मासादित्वाद्धिरूपेण
विन्दुलोपः ॥

एणिह एत्ताहे इदानीमः ॥ १ । ३ । १०३ ॥

ईदानींशब्दस्य एणिह एत्ताहे इत्यादेशौ भवतः । एणिह । एत्ताहे ॥

वाहिबाहिरौ बहिःसः ॥ १ । ३ । १०१ ॥

बहिःसशब्दस्य वाहि बाहिर इत्येतौ वा स्याताम् । वाहि । बाहिर ।
उवरि । अत्र वक्रादित्वाद्धिन्दुः ॥

यत्तत्सम्यग्विष्वक्पृथको मत् ॥ १ । १ । ३८ ॥

'अन्त्यहलोश्रुदि' इत्यतः 'अन्त्यहल' इत्यनुवर्तते । एषामन्त्य-
हलो म स्यात् । यत् । ज । तत् । त । सम्यक् । सम्म । अत्र
'मनयाम्' इति वलोपः । विष्वक् । वीसु । अत्र 'उरुध्वनि—'
इत्यादिना वकारसबन्धिनो वर्णस्य उत्त्वम् । 'लवराम्—' इति वलोपः ।
'शोर्लस—' इत्यादिना दीर्घः । उँचै । अत्र 'ऐच एङ्' इत्यतः
'ऐच' इत्यधिकृत्य

उचैर्नीचैसोरअः ॥ १ । २ । १०८ ॥

१ T drops पादपूरणेऽर्थे २ पादपूरणे प्रयोज्या T ३ संस्कृत एष
सिद्धा T ४ केषुचिद्विशेषा T ५ कथ्यन्ते M ६ इदानीमित्यर्थे M
७ वा भवत M, तु भवत T ८ इत्यादेशौ वा स्याताम् T ९ इत्यनु-
वर्तते M, T १० वलोपे शेषद्वित्वम् T ११ नीचै after उचै M

अनयोरैच अज इत्यादेशो भवति । उच्चञ । नीचञ । पृथक् ।
अत्र 'खघ—' इत्यादिना धस्य ह् ॥

टः पृथकि तु ॥ १ । ३ । २१ ॥

अत्र धस्य दो वा स्यात् । पक्षे हत्वम् । यत्तन्म्यर्ह—' इत्यादि-
नान्त्यहलो मत्वम् । 'वृष्टिपृथर्ह—' इत्यादिना 'सत इत्वमत्व च ।
पिद्ध । पुद्ध । पिद्ध । पुद्ध । मिथ्या । अत्र 'ध्यश्चरमप्ताम्' इति सूत्रेण
ध्यस्य छै । मिच्छा । ईपन् । अत्र म्भादित्वावत् इहै । इमि ॥

कूरो गौणेपत' ॥ १ । ३ । १०२ ॥

ईपच्छब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो भवति । चिचञ्च कूर चक्ष ।
चिचेवेपद्धका ॥ यथा । तथा । अथवा । कदा । तदा । मुधा । उम-
यथा । अन्यथा इत्यादौ 'न याव्ययोत्खासादौ' इत्यादेराकारस्य विक-
ल्पेन इत् । जट । जहा । तह । तहा । अटव । अहवा । इत्या-
दि ॥ श्रैषा

उद्दोल्ल मृपे ॥ १ । २ । ८६ ॥

अत्र ऋत उत्त्वमूत्वमोत्व च स्यात् । शौ सत्त्वे । मूसा । मुपा ।
मोसा ॥ ध । अत्र 'एकाचि ध्वम्से' इति सयुक्तस्थान्त्यहल प्रागुत्तरम् ।
सुरो । क्त्वाप्रत्ययस्य

तुमत्तुआणतूणा क्त्व' ॥ २ । १ । २९ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य तु अत् तुआण तूण इति चत्वार आदेशा भवन्ति ।
तु । दद्दु । तुआण । दद्दुआण । तूण । दद्दूण । अत्र 'पितुतव्यक्त्वासु
ग्रहि' इत्येत 'तुतव्यक्त्वासु' इत्यधिकृत्य

१ 'खघभाम्' इत्यत ध इत्यनुवर्तते M, T २ छत्वम् T ३ इत् M,
T ४ चिचेवे M ५ My and P omit मृषा ६ चत्वारि स्यात् M
७ शौ सत्त्वे मुसा is omitted by My, P ८ T has before
अत्र &c 'का सुपोस्तु सुण्' इत्यनुवर्तते दत्तुआण दत्तूण ९ इत्यधिकृत्य
M, T

किमपि । तं वि । तमपि । केणं वि । केनापि । अहं वि । इत्यादि ।
‘पदात्’ किम् । अवि णाम । अपि नाम ॥

इतेः ॥ १ । २ । ६ ॥

पूर्वं सर्वमनुवर्तते । पदात्परम्येति शब्दस्यादेरचो लृक् स्यात् ।
योगविभागान्नित्यम् । किं ति । किमिति । ज ति । यदिति । त ति ।
तदिति । अत्र ‘यत्तत्सम्यक्—’ इति विन्दु । जुचति । युक्तमिति ।
‘पदात्’ इति ङिम् । इअ विञ्जगुहाणिळआए । इति विन्ध्यगुहानि-
लयाया । अन ‘स्वेदित’ इत्यत ‘इत्’ इत्यधिकृत्य ‘मूपिकविभी-
तः—’ इत्यादे ‘अत्’ इति च

इतो तो वाम्यादौ ॥ १ । २ । ४५ ॥

वाम्यादिभूते इतिशब्दे तकारसबन्धिन इकारस्य अत्व भवति ।
इतीकारस्यात्वम् । ‘वाम्यादिभूते’ इति किम् । पिपृत्ति । प्रिये इति ।

तोचः ॥ १ । २ । ७ ॥

‘इते’ इत्यनुवर्तते । अच परस्येतिशब्दस्यादेरच तकारो भवति ।
झत्ति । झडिति । नून । एव । किं । स । अत्र मासादित्वाद्धिकल्पेन
त्रिन्दुलोपे । णूण । णूण । एव । एव । किं । कि । स । स ।

यावत् । तावत् । एवमेव । अत्र ‘एवमेव देवकुल—’ इत्यादिना
सूत्रेण अन्तर्गतमानस्य वकारस्याचा सह लोपे । जा । जाव । ता ।
ताव । एमे अ । एवमेव । कुत्र । कुत् । ‘व्रतसि च किमो ल्क’
इति किम कादेशे ‘हित्यहास्रल’ इति ञल । त्रिप्यादेशेषु । किहि ।
कथ । कह । तस् । कादेशे षत् इति स्थिते

अतो डो विसर्गः ॥ २ । २ । १२ ॥

अकारात् परो विसर्गो डिदोकारो भवति । कओ । अत्रैव ‘दो
चो तस’ इति तसो दो चो । कदो । कचो । सिद्धावस्वापेक्षया ।

१ तमपि । तं वि M २ केनापि । केण वि M ३ अहं वि M ४ अपि
नाम is omitted in P, M₃ ५ इत्यधिकृत्य M, T

योरेड ॥ २ । ४ । ६५ ॥

इश्च उश्च यु । धातोरेवणोवर्णयोरेडोत्तौ यथासह्य भवत ।
णेऊण । णेउआण । नीत्वा । जेऊण । जेउआण । जित्वा । सोऊण ।
सोउआण । श्रुत्वा । एव सनेवणोवर्णयोरेदाहार्यम् ॥

णो इश्च चिजिपूश्रुधुस्तुहुत्त्व्यः ॥ २ । ४ । ७२ ॥

एभ्य परो ण इत्यागमो भवति । तत्संनियोगेन दीर्घस्य ह्रस्वश्च ।
चिणिऊण । चित्वा । जिणिऊण । जित्वा । पुणिऊण । पनित्वा ।
सुणिऊण । श्रुत्वा । धुणिऊण । धवित्वा । स्तुणिऊण । स्तुत्वा ।
हुणिऊण । हुत्वा । लुणिऊण । लवित्वा । अत्र दीर्घस्य ह्रस्व । अत्र
णकारात्परस्याऋरस्य 'एच्च क्त्वात्—' इत्यादिना एकार । तथा च
चिणेऊण इत्यादि सिद्धम् । ज्ञात्वा । अत्र 'जाणमुणौ ज्ञे' इति
ज्ञाधातोर्जाणादेशे जाणिऊण । ऋलाविक्रागत् जाणादेशस्य कचि-
द्विकल्प इति वचनादस्याभावे णाऊण । अत्र 'ज्ञो' इति चस्य
णादेश । दीर्घस्य ज्ञम्यादेशाणस्यापि दीर्घ । अत्र सर्वत्र क्त्वाप्रत्य-
यादेशसंसन्धिना णकारात् परत 'क्त्वासुपोस्तु सुणात्' इति वा
विन्दौ दद्दण । दद्दुआण । काऊण । काउआण । इत्याद्यपि सचार-
णीयम् । वदित्वा इति तु सिद्धावम्यापेक्षया वलोपे । सदा । अत्र 'इत्तु
सदादौ' इत्यादेराकारस्य वा इत्वे सति । सञ्जा । उभयत्र 'प्रायो लुक्—'
इति दलोप । अपि अत्र 'लुगव्ययत्यदाद्यात्तदच' इत्यधिकृत्य 'वा-
लाव्यरण्ये' इत्यत 'वा' इति च 'आदे' इति च

अपे पदात् ॥ १ । २ । ५ ॥

पदात् परस्मापीत्युपसर्गस्य आदेरचो वा लुक् स्यात् । किं वि ।

१ स्त P, My, २ एतेभ्य M ३ दावस च ह्रस्व M, T
४ My and P have पुणिऊण । धुणिऊण । लुणिऊण । after हुत्वा
५ ज्ञि M ६ णिनो M ७ दीपात्तज्ञाधात्वान्देशत्वाण M ८ अत्र is
dropped in My, P ९ इति च M, T १० किमपि । किं वि M

अथ तद्धितादेशः ।

मन्तमणवन्तमाआलुआलइरइल्लउल्लइन्ता मतुपः ॥ २ । १ । १ ॥

मतुप्प्रत्ययस्य मन्तादय आदेशा यथाप्रयोग भवन्ति । मन्त । श्रीमान् । सिरिमन्तो । पुण्यवान् । पुण्णमन्तो । मण । धनवान् । धनमणो । वन्त । भक्तिमान् । भक्तिवन्तो । मा । हनुमान् । हणुमा । पटवान् । पडमा । आळु । गेहाळू । दयाळू । लज्जाळू । आल । सहालो । जडालो । रसालो । जोहलो । इर । गव्विरो । गर्ववान् । अत्रानुक्तन्यायेन यस्येति चेत्यकारलोप । इल्ल । छाइल्लो । भाइल्लो । उल्ल । दम्पुल्लो । दर्पवान् । अत्र डित्करणाभावेपि बहुलग्रहणादकारलोप । इत । मानवान् । माणइतो । 'मतुप' इति किम् । फणी । अत्थी ॥

वतुपो डित्तिअमिदमेतल्लुक् चैतद्यत्तदः ॥ २ । १ । २ ॥

एतद् यद् तद् एतेभ्य परस्य परिमाणार्थस्य वतुप् प्रत्ययस्य डित् इत्तिअम् इत्यादेश स्यात् इदमेतदो लुक् च । एतावत् । इत्तिअ । यौवत् । जित्तिअ । तावत् । तित्तिअ ।

किमिदमथ डेत्तिअडित्तिलडेइह ॥ २ । १ । ३ ॥

किमिदम्या परस्य चकारादेतद्यत्तद परस्य वतुप्प्रत्ययस्य डानुबध एत्तिअ इत्तिल एइह इत्यादेशा भवन्ति इदमेतल्लुक् च । डानुबन्धादन्त्यस्वरादेर्लुक् । एतावत् । एत्तिअ । इत्तिल । एइह । कियत् । केत्तिअ । कित्तिल । केइह । इयत् । एत्तिअ । इत्तिल । एइह । यावत् । जेत्तिअ । जित्तिल । जेइह । तावत् । तेत्तिअ । तित्तिल । तेइह ॥

१ मन्तादयो for मन्तादय आदेशा T २ यथाक्रम प्रयोगे M ३ My and P omit पुण्यवान् ४ धनमणो । धनवान् M ५ दर्पवान् । दम्पुलो M ६ मानवान् is omitted in P, My ७ फणी M. ८ भवति M ९ यावत् is omitted in My, P, १० My and P omit तावत् ११ एव My, P.

कुओ । कुदो । एवमप्रत । अगओ । पुरत । पुरओ । सर्त ।
सञ्चओ । इत्यादि । नपुनरशब्दे

शिञ्जुइ नपुनरि तु ॥ १ । १ । २८ ॥

'अन्त्यह्लोश्चदुदि' इत्यत 'अन्त्यह्ल' इत्यनुवर्तते । नपुनरशब्दे
अन्त्यव्यञ्जनस्य शानुबन्ध इकारो लुक् च वै भवति । शित्वात् पूर्वस्य
दीर्घ । णउणाइ । णउणा । पक्षे । णउण । णउणो । पुनरशब्दे
पुणाइ इति च दृश्यते । णउणेत्यत्र पदादित्वात् परस्य लोपाभावेपि
बहुलाधिकारात् क्वचिदादेरपि भवतीति परस्वरस्य लोपो भवति । तेन
णउणा । न पुन ।

प्रसङ्गाद्यद्यहमित्यादौ किञ्चिदुच्यते । यदि इमा । वयमन्यत्र
इत्यादौ 'आदे' इत्यभिहित्य

लुगव्ययत्यदाघातदचः ॥ १ । २ । ३ ॥

अव्ययात् त्यदादेश्य परस्य तदचस्तयोरेवाव्ययत्यदाघोरादेरचो
बहुल लुक् स्यात् । अव्ययात् तावत् । जइ अट । जइ ह । यद्यहम् ।
जइ इमा । जइमा । यदीमा । त्यदादे परस्य । अम्ह अण्णद्ध ।
अम्हण्णद्ध । वयमन्यत्र । 'आदे' इति किम् । जइ इमा इत्यादावना-
टेर्माभूत् । एव सर्वत्राव्ययसवधिनिस्त्यदादेरचो लोपो द्रष्टव्य ॥

इत्यव्ययाणि ॥

राजपराङ्मिडको च ॥ २ । १ । ९ ॥

राजन् पर इत्येताभ्या परस्य इदमर्थप्रत्ययस्य डित् इक् अक् इति भवत चकारात् केरश्च । राजकीयम् । राइक् । अत्र जलोपटिलोपौ । राअक् । राअकेर । परकीय । पारिक् । पारक् । पारकेर । अत्र समृद्ध्यादिपाठादादेरवर्णस्य वा दीर्घः । परिक् । परक् । परकेर ॥

उच्चओ युष्मदसदोणः ॥ २ । १ । १० ॥

युष्मदसद्भ्या परस्य इदमर्थस्य अण डित् एच्च अ ईत्यादेशो भवति । चौष्माकम् । तुम्हेच्चअ । आस्माकम् । अम्हेच्चअ ।

र्व वतेः ॥ २ । १ । ११ ॥

उपमानार्थस्य वतिप्रत्ययस्य वद् ईत्यादेशो भवति । रिक्त्वाङ्गित्वम् । मुहुरव्व पाडलीवुचे पासाओ । मधुरावत् पाटलीपुत्रे प्रासाद ॥

त्वस्य तु डिमात्तणौ ॥ २ । १ । १३ ॥

भावार्थस्य त्वप्रत्ययस्य डित् इमा चण इत्यादेशौ तु भवत । पीनत्वम् । पीणिमा । पीणत्तण । पूर्वत्वम् । पुन्विमा । पुव्वत्तण । पक्षे पीणत्त । पुव्वत्त । 'त्वस्य' इति किम् । पीणआ । पीणदा । पीनता ॥

दो चो तसः ॥ २ । १ । १४ ॥

पञ्चम्यन्तान्नाम्न परस्य तस दो चो इति वा भवत । सव्वदो । सव्वत्तो । अण्णदो । अण्णत्तो । पक्षे । सव्वओ । इत्यादि ॥ अत्र

अतो डो विसर्गः ॥ २ । २ । १२ ॥

१ दीर्घ T २ इत्यादेश स्यात् T ३ इत्यादेश स्यात् T ४ T has before it the following — तैलस्यानकोलाङ्गल । अनोलवर्जिताङ्गाप रस्य तैलस्य एङ्ग इत्यादेशो भवति । मुरहेल्ल । मुरभितैलम् । वदेल्ल । वट्टुतैलम् । 'अनकोलात्' इति ङिम् । अनोलत्तेत्त । ५ M and T have पुष्पत्वम् before it

इकः पथो णस्य ॥ २ । १ । ४ ॥

‘पथो ण नित्यम्’ इति पथो यो णप्रत्ययो विहितस्य इक इत्यादेशो भवति । पाथ । पथिओ । यद्यपि पथिकशब्दादपि सिद्धा वस्त्रापेक्षयेत् रूप भ्रंशति तथापि पान्थशब्दस्य रूपान्तरनिवृत्त्यर्थमिदमुदाहृतम् ॥

सस्य सर्वाज्ञात् ॥ २ । १ । ५ ॥

इक इत्यनुवर्तते । सर्वाज्ञाद् व्यापिन्यर्थे विहितस्य स्वप्रत्ययस्य इक इत्यादेशो भवति । सर्वाङ्गीण । सव्यगिओ ॥

छस्यात्मनो णञः ॥ २ । १ । ६ ॥

आत्मन परस्य छप्रत्ययस्य णञ इत्यादेशो भवति । आत्मीयम् । अप्पणञ । अत्र ‘वात्म भसानि ष’ इति ष ।

दित्थ हास्रलः ॥ २ । १ । ७ ॥

सप्तम्यन्तानाम्नो विहितस्य ऋप्रत्ययस्य हि त्थ ह इति त्रय आदेशा भवन्ति । यत्र । जहि । जद्ध । जह । वुत्र । कहि । कद्ध । कह । अत्र ‘त्रतसि च तिमो ल्क’ इति किम कादेश । अन्यत्र । अण्णहि । अण्णद्ध । अण्णह । इत्यादि ॥

केर इदमर्थे ॥ २ । १ । ८ ॥

इदमर्थे विहितस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति । युष्मदीय । तुम्हकेरो । अत्र ‘अर्थपरे तो युष्मदि’ इति यम्य तकार । ‘इमम्—’ इत्यादिना ष्मस्य म्ह । अस्मदीय । अम्हकेरो । अत्रैव दैवादिपाठाद् द्वित्वे अम्हकेरो । अत्रापि पूर्ववत् ष्मादेश । बहुलाधिनारात् कचिन्न भवति । मदीयपक्ष । मईअपस्खो । मैदीयमार्ग । मइज्जमग्गो । पाणिनीय । पाणिणीञ ।

१ भवेत् T २ इत्यादेश स्यात् My, P ३ ण्तात् सर्वाज्ञात् T ४ आदेशा स्यु P, My ५ इत्यादेश स्यात् P, M₃ ६ मइज्जपस्खो M ७ My and P omit मदायमाग । मइज्जमग्गो । ८ पाणिनिञ M

मिश्राल्लिअश् ॥ २ । १ । २१ ॥

मिश्रशब्दात् स्वार्थे शिद्वा लिअ इत्यादेश स्यात् । शित्वात्पूर्वस्व दीर्घ । मीसालिअ । पक्षे । मीस । अत्र 'शोर्लेस—' इति दीर्घ ॥

शनैसो ल्लिअं ॥ २ । १ । २२ ॥

अस्माल्लिच्चिअ स्यात् । सणिअ ॥

मनाको ङअ च वा ॥ २ । १ । २३ ॥

अस्मात् ङित् अअ चकारादिअ च वा स्यात् । मणअ । मणिअ ॥

रो दीर्घात् ॥ २ । १ । २४ ॥

अस्मात् स्वार्थे रो वा स्यात् । दीहरं । दीह । दिग्घम् ॥

लो वा विद्युत्पत्रपीतान्धात् ॥ २ । १ । २६ ॥

एभ्य स्वार्थे लो वा स्यात् । विज्जुल । विज्जू । पत्तल । पत्त । पीवल । पीअ । अन्धलो । अन्धो ॥

इरः शीलाघर्थस्य ॥ २ । १ । २८ ॥

शीलघर्म्यसाँध्वथे विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने इर इत्यादेशो भवति । हंसनशील । हंसिरो । रोदनशील । रोइरो । लज्जाशील । लज्जिरो । जपशील । जपिरो । इत्यादि ॥

इति तद्धितादेशा ॥

अथ शास्त्रोक्ताः कतिचिद्विभक्त्यर्थाः प्रदर्श्यन्ते ॥

डेसो ङम् ॥ २ । ३ । ३५ ॥

१ T adds before this — नवंकाद्वा । नव एक इत्येताभ्यां परस्व स्वार्थे द्विरुचो लो वा भवति । नवणो एको । अत्र देवादित्वाद्भित्त्वम् । २ T adds पक्षे मणा after it P has इत्युत्तरं पक्षे मणा after it ३ पीअ । पीवल M ४ अन्धो । अन्धलो M. ५ साधुकार्यार्थे T, M. ६ इत्यादेश स्यात् T ७ सहनशील T ८ सहिरो T

अकारात् परो रिसर्गो टिरोकार र्गात् । इति रिमर्गस्तौदार ।
एवममत' पुरत जु इत्यादि ॥

एकादस्मिगिअइआ ॥ २ । १ । १५ ॥

एफाब्दात् परम तामत्यस्य नि मिअ इभा इत्यादेशा भवन्ति ।
एफदा । एफसि । एफमिअ । एफइआ । पशे । एफगा । अत्र
देवादिपाठाद् द्वित्वम् । पशे । एफसिअ । इत्याद्यपि ॥

रुहुच कृत्वमुचः ॥ २ । १ । १६ ॥

कृत्वमुचूपत्यस्य हुचमित्यादेशो कित् न्यात् । सेअहुचो ।
शतृत्त्व्य । सहासहुचो । सहसटृत्त्व । इत्यादि । अत्र 'शोर्लुप्त—'
इति दीर्घ ॥

भवेदिल्लोएडा ॥ २ । १ । १७ ॥

भवार्थे नात् परौ इल्ल उल्ल इत्येनौ दितौ भवत । पुरो भवम् ।
पुरिल्लं । अथो भवम् । हेदिल्ल । अत्र 'उभयाभसोरवट्टेद्वौ' इत्यभसो
हेद्वदेश । उल्ल । आभभवम् । अप्पुत्त ॥

स्वार्थं तु कथ ॥ २ । १ । १८ ॥

स्वार्थे नात् पर केप्रययो वा भवति । चकारादिल्लोहो च ।
चन्द्र । चन्द्रो । चन्द्रजो । इह । इहअ । फफारोच्चारण पैशाची-
भाषार्थम् । तेन तत्र वदन वतनक । टिल्ल । पुरिल्लो । पुरा । पुरो
वा । उल्ल । पिउल्लो । प्रिय । मुहुल्ल । मुग्गम् । हत्थुल्लो । हत्थो ।
हत्थ । पशे । चन्द्रो । इत्यादि । उन्सादिविशिष्टेषु सस्कृतवदेव
फ सिद्ध ॥

उपरेः सव्याने छल्ल ॥ २ । १ । १९ ॥

उपरिशब्दात् सव्यानेर्थं द्विरुक्तो लो भवति । लित्वान्नित्यम् ।
उपरिल्लो । 'सव्याने' इति किम् । उपरिं । अत्र वक्रादित्वाद्दिन्दु ॥

१ शतृत्त्व । सअहुत्तो M २ कप्रत्यस्य भवति M ३ उपरिं M

द्विप सप्तम्या स्थाने अस् द्वितीया कचित् स्यात् । विज्जुञ्जोअ
भरइ रइ । विद्युद् धोते स्वरति रतिम् ॥

प्रसङ्गादेकैकमित्यादि वीप्सास्थाने किञ्चिदुच्यते ।

वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु ॥ २ । २ । १ ॥

वीप्सार्थात् पदात् परस्य सुप स्थाने तदचि तस्य वीप्सार्थस्य
सवधिन्यचि परे भो वा स्यात् । एकैक । एकमेक । एकमेकेण ।
अगे अगे । अगमगम्भि । पक्षे । एकैक । इत्यादि । एव वीप्सास्थले
सर्वेन रूपाण्युदाहर्तव्यानि ॥

इति विभक्त्यर्था ॥

अथ निपाता प्रदर्शयन्ते ।

वरइत्तगास्त्रनाद्यैः ॥ २ । १ । ३० ॥

वर इत्त इत्यादयस्त्रनादिप्रत्ययसहिता स्वराद्यादेशविशेषिता बहुल
निपात्यन्ते ॥

वरइत्तो नूतनवरे ॥ १ ॥ अस्मिन् वरइत्तो इति निपात्यते ।

वरइत्तो । कणइल्लवाअडौ शुके ॥ २ ॥ कॅणइल्ल वाअड इत्येतौ
शुके निपात्यते । कणइल्लो । वाअडो । मइलपुत्ती पुष्पवत्याम्

॥ ३ ॥ पुष्पवत्या मइलपुत्ती इति प्रयोज्यम् । मइलपुत्ती । द्विपे
दुग्घोद्वदोग्घोद्वदूणाः ॥ ४ ॥ त्रय एते द्विपे निपात्यते । दुग्घोद्वो ।

दोग्घोद्वो । दूणो । धाराविरेचनशीले विरिचिरो ॥ ५ ॥ अस्मिन्नय
निपात्यते । विरिचरो । सूरली मध्याह्ने ॥ ६ ॥ मध्याह्नेय प्रयोज्य ।

सूरली । कोमलविलासिनोर्वेल्लपाळौ ॥ ७ ॥ अनयोरय निपा-
त्यते । नूपुरे सद्दाल ॥ ८ ॥ नूपुरेय निपात्यते । सद्दाल । भ्रमरे

१ भवति T २ T has श्रीशिवाय नम after this ३ P and
My drop from अस्मिन् to वरइत्तो ४ P and My drop
from कणइल्ल to वाअडो ५ My and P drop it

'डेसिति चतुर्थी डेमिति षष्ठी । चतुर्थीस्थाने षष्ठी स्यात् । मुणिस्म
मुणिणो भोअण देहि । णमो देवस्स देवाण ॥

तादर्थ्ये डेस्तु ॥ २ । ३ । ३६ ॥

तादर्थ्यचतुर्थ्येकैश्चनस्थाने षष्ठी वा म्यात् । देवस्स । देवाय ।
देवार्थमित्यर्थ । 'डे' इति किम् । देवाण ॥

वधाद्वाइ च ॥ २ । ३ । ३७ ॥

वधात् परस्य डे म्याने आइ इति द्विधा स्यात् । जातु षष्ठी ।
वहाइ । वहस्स । वहाय । वधार्थम् ॥

क्वचिदसादेः ॥ २ । ३ । ३८ ॥

डमनुवर्तते । द्वितीयादिविभक्तीना स्थाने क्वचित् षष्ठी म्यात् ।
माहवस्स वदे । माधव वन्दे । धणस्स लद्धो । धनेन लब्ध ।
चोरस्म भिहइ । चोराद्धिमेति । अन्तेउरस्स रमिउ आअओ । अन्त-
पुरे रन्तुमागत ॥

अस्तासोर्डीप् ॥ २ । ३ । ३९ ॥

अस् द्वितीया टास् तृतीया तयो स्थानेडीप् सप्तमी क्वचिद्भवति
तु । गामे वहामि । ग्राम वहामि । णअरे णजामि । नगर नयामि ।
अत्र द्वितीयाया । तेसु अलरुआ पुटवी । तैरलरुता पृथिवी । अत्र
तृतीयाया ॥

डसिसष्टास् च ॥ १ । ३ । ४० ॥

डसिस षष्ठ्या टास् तृतीया चकारात् सप्तमी भवति । चोरेण
भिहइ । चोराद्धिमेति । अदेपुरे रमिअ आअओ । अत्र पुराद्रन्त्वा
आगत ॥

डिपोस् ॥ २ । ३ । ४१ ॥

१ डेस् चतुर्थी P, My २ ड षष्ठी My, P ३ देवाण M ४ क-
वचनस्स M ५ M drops वा ६ पदात् M ७ पदात् M ८ वात्
M, चकारात् T ९ पदार्थम् M

निर्पात्यते । अँच्छिहरुहो । रूपवति च्छाइहो ॥ २६ ॥ रूपवत्यय
 प्रयोज्य । छौइहो । कान्तिमान् । लतागृहे कुडङ्गकुडङ्गकुडङ्गकोः
 ॥ २७ ॥ अस्मिन्नेते निपात्यन्ते । कुडङ्गो । कुडङ्गो । कुडङ्गो ।
 वृद्धे जरण्डो ॥ २८ ॥ वृद्धे अय निर्पात्यते । जरण्डो । अँच्छिवि-
 अच्छी परस्पराकृष्टौ ॥ २९ ॥ अस्या अँच्छिविअच्छी इति निर्पा-
 त्यते । अँच्छि । विअच्छी । धूमरी तुहिने ॥ ३० ॥ तुहिने अय
 निपात्यते । धूमरी । सोत्ती तरङ्गिण्याम् ॥ ३१ ॥ अस्यामय निपा-
 त्यते । सोत्ती । ग्रहभीते अहिसिओ ॥ ३२ ॥ अस्मिन्नय प्रयोज्य ।
 अँहिसिओ । गवि गावी ॥ ३३ ॥ गवि गावीति निपात्यते ।
 गावी । उद्धलपद्धलौ पार्श्वद्वयाप्रवृत्तौ ॥ ३४ ॥ अँस्यामुद्धल
 पद्धल इत्येतौ निपात्येते । अद्गस्पर्शनिमित्तयोर्हासपुलकयोर्गज्ज-
 लिओ ॥ ३५ ॥ अद्गस्पर्शनिमित्ते हासे पुलके चाय निपात्यते ।
 गज्जलिओ । चित्तलं रम्ये ॥ ३६ ॥ रम्ये अय निपात्यते ।
 चित्तल । पाडहुकः प्रतिभुवि ॥ ३७ ॥ प्रतिभुव्यय निर्पात्यते ।
 पाडहुक । पासणिअपासाणिओ साक्षिणि ॥ ३८ ॥ अँस्मिन्नेतौ
 निपात्येते । पासणिओ । पासाणिओ । अवरिज्जलाहिह्लावद्वैतल-
 स्पटयोः ॥ ३९ ॥ अँनयोरेतौ क्रमान्निपात्येते । अवरिज्ज । ला-
 हिहो । कडिल्लमाशीर्गहनदौवारिककटिवस्त्रनिर्विवरविपक्षेषु ॥ ४० ॥

१ प्रयोज्य My, P २ Omitted in P, My ३ चाइहो M
 ४ My and P drop रूप-प्रयोज्य ५ चाइहो M ६ M drops
 it ७ प्रयोज्य T ८ My and P omit it ९ अँच्छिविअची
 M १० अँच्छिविअची M ११ निपात्येते M १२ अधि । विअची M
 १३ My and P drop it १४ Omitted in P, My १५ My
 and P omit it १६ Omitted in P, My १७ My and
 P drop the line १८ My and P omit it १९ My and
 P omit the line २० निपात्य T २१ पाडहुको M २२ My
 and P omit the line २३ My and P drop from
 अनयो—to निपात्येते

अष्टिष्ठ पुष्टंघअ रमाआ ॥ ९ ॥ एते त्रयो अमरे निपात्यन्ते ।
 अल्लिष्ठो । पुष्टंघओ । रसाओ । लजणी कणई लङ्णा लतायाम्
 ॥ १० ॥ त्रय एते लतायां निपात्यन्ते । लजणी । कणई । लङ्णा ।
 कनीयसां बहुञ्जा ॥ ११ ॥ अस्वामय निपात्यन्ते । बहुञ्जा ।
 भ्रातृजायायां भाउञ्जा ॥ १२ ॥ अस्या भाउञ्जा इति निपात्यन्ते ।
 भाउञ्जा । मातुलात्मजास्याल्योर्मैद्गुणिआ ॥ १३ ॥ अनयोस्य नि
 पात्यन्ते । मैद्गुणिआ । रोदनशीले रिमिणो ॥ १४ ॥ अस्मिन्
 रिमिण इति निपात्यन्ते । रिमिणो । अडअणाच्छिच्छईपुष्णाळ्यः
 पुश्वल्याम् ॥ १५ ॥ त्रयोऽस्या निपात्यन्ते । अडअणा । छिच्छई ।
 पुष्णाळी । बहुमिथ्यावोदिनि चप्पळओ ॥ १६ ॥ अस्मिन्नय
 निपात्यन्ते । चप्पळओ । पिब्व जले ॥ १७ ॥ जले अय निपात्यन्ते ।
 पिब्व । मघोणो मघनति ॥ १८ ॥ मघवत्यय निपात्यन्ते । मघोणो ।
 सईलासिओ मयूरे ॥ १९ ॥ अस्मिन्नय निपात्यन्ते । सईलासिओ ।
 प्रैलपिते वाउल्लो ॥ २० ॥ प्रैलपिते वाउल्लो इति निपात्यन्ते ।
 वाउल्लो । मूर्सेपलहिअओ ॥ २१ ॥ अस्मिन्नय निपात्यन्ते । पलहि-
 अओ । उपलहृदय इत्यर्थे । चण्डिङ्को कोपे ॥ २२ ॥ कोपेय
 निपात्यन्ते । चण्डिङ्को । चण्डिङ्को पिशुनकोपयोः ॥ २३ ॥
 अनयोस्य निपात्यन्ते । चण्डिङ्को । म्लाने कुम्भणो ॥ २४ ॥ अस्मि
 न्नय निपात्यन्ते । कुम्भणो । द्वेष्ये अञ्जिहरल्लो ॥ २५ ॥ अस्मिन्नय

१ M drops this Sūtra, M has it with this remark
 प्रचान्तरेऽय दृश्यते २ My and P drop it ३ My and P
 omit it ४ अस्या त्रयो M ५ वाचिति M ६ My and P
 drop the line ७ My and P, drop this line ८ My
 and P omit it ९ My and P omit it १० My and P
 drop the line ११ My and P drop from अस्मिन् to
 पलहिअओ १२ चण्डिङ्को M १३ My and P omit it
 १४ चण्डिङ्को M १५ My and P drop it

सीडल । सीडट । तित्तिवरण्डौ तात्पर्यप्राकारयोः ॥ ५७ ॥ अन-
योरेतौ क्रमात् स्त । तित्ति । वरंडो । वरण्ड सस्कृतेपीति केचित् ।
त्रपायां हीरेणा ॥ ५८ ॥ अस्यामय स्यात् । हीरेणा । ग्रामभक्षके
गामेरेडो ॥ ५९ ॥ ३ योन्त स्थित्वा ग्राम सुड्के तस्मिन् गामेरेडो
इति निपात्यते । गामेरेडो । लडहावेलय्यां विलासवत्याम् ॥ ६० ॥
अस्यामेतौ स्त । लडहा । वेल्हरी । दुम्मइणीलज्जालुइण्यौ कलह-
कारिणीत्रपावत्योः ॥ ६१ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । दुम्मइणी ।
लज्जालुइणी । तण्णाअचिकखअणापार्द्रासहनयोः ॥ ६२ ॥
आद्रे असहने चैतौ क्रमात् स्त । तण्णाअ । चिकखअणो । वेणिअ-
सुण्हसिओ वचनीयनिद्राशीलयोः ॥ ६३ ॥ अनयोरेतौ क्रमात्
स्त । वेणिअ । सुण्हसिओ । वप्पिअवन्धोळौ केदारमेळरुयोः
॥ ६४ ॥ अनयो क्रमादेतौ स्त । वप्पिओ । वन्धोळो । वारिज्जो
विवाहे ॥ ६५ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । वारिज्जो । हडहडसाउल्ला-
वनुरागे ॥ ६६ ॥ अस्मिन्नेतौ स्याताम् । हडहडो । साउलो । माणं-
सी मायाविमनखिनोः ॥ ६७ ॥ अनयोरेतौ निपात्य । मॉणसी ।
कोडिअकोडिळौ पिशुने ॥ ६८ ॥ अस्मिन्नेतौ निपात्येते । कोडि-
ओ । कोडिळो । अट्टण्णगजोलौ वारिज्जसमाकुलयोः ॥ ६९ ॥
अनयोरेतौ स्याताम् । अट्टण्णो । गजोलो । वन्दिनि वडिणो ॥ ७० ॥
अस्मिन्नय निपात्य । वडिणो । तत्तिलवच्चिलौ तत्परे ॥ ७१ ॥
अस्मिन्नेतौ निपात्येते । तत्तिलो । तच्चिलो । ऊसुंभिअ रुद्धगलरोदने

१ हीरेणा M २ My and P omit the line ३ M has
अस्यामय स्यात् for योन्त स्थित्वा—निपात्यते ४ गामेरेडो M ५ गामेरेडो
M ६ च क्रमादेतौ My, T ७ वन्दोली M ८ वेळकमन्धयो M
९ वन्धोणे M १० वारिज्जो M ११ My and P drop the
line. १२ वारिज्जु M १३ स्यात् M १४ My and P omit it
१५ प्रमोळ्यां T १६ शालनं M १७ My and P drop the
line १८ My and P drop अस्मिन्नेतौ निपात्येते

आशी प्रभृतिषु पदसु कडिल्लमिति निपात्यते । कडिल्ल । ख्वसिणी
 कुडुवीअं रूपरतीसुरतयोः ॥ ४१ ॥ रूपवत्यां सुरते च क्रमादेतौ
 स्त । ख्वसिणी । कुडुवीअ । अन्तरिज रशनाकटिसूरयोः
 ॥ ४२ ॥ अनयोरय निपात्य । अन्तरिज्ज । अवडुल्लिअं कूपादिनि-
 पतिते ॥ ४३ ॥ अस्मिन् अवडुल्लिअ इति निपात्यते । अवडुल्लिअ ।
 अवडुक्किअ इति केचित् । पिप्पडिअयुद्धिरौ यत्किञ्चित्पठितम
 हिपयोः ॥ ४४ ॥ यथाक्रम निपात्येते । पिप्पडिअ । बुद्धिरो ।
 सरिसाहुल्लुगुमिलौ सदृशमूढयोः ॥ ४५ ॥ अनयोरेतौ क्रमान्नि
 पात्येते । सरिसाहुलो । गुमिलो । कच्च कार्ये ॥ ४६ ॥ अस्मिन्नय
 स्यात् । कच्च । घडिआघडाघट्यौ गोष्ठयाम् ॥ ४७ ॥ गोष्ठ्यामेतौ
 निर्पात्यौ । घडिआ । घडाघडी ॥ निश्रेण्यां कमणी ॥ ४८ ॥
 किरिकिरिआ कर्णोपकर्णिकाकुतुकयोः ॥ ४९ ॥ अनयोरय
 प्रयोज्य । किरिकिरिआ । अण्णइकः सर्वार्थतृप्ते ॥ ५० ॥ सर्वार्थं
 यस्तृप्तस्तस्मिन्नय निपात्य । अण्णइओ । साहुली शाखायाम्
 ॥ ५१ ॥ शाखायामय निपात्य । साहुली । दृष्टार्थयाचनशीले
 जपेक्खिमगिरओ ॥ ५२ ॥ अस्मिन्नय निपात्यते । जपेक्खिम-
 गिरओ । गअसाउल्लसिहडिहिल्लौ विरक्तयालकयोः ॥ ५३ ॥
 अनयोरेतौ क्रमाद् भवत । गअसाउल्लो । सिहडिहिल्लो । धूर्तवृषभे
 अलवलवसहो ॥ ५४ ॥ अस्मिन्नय प्रयोज्य । अलवलवसहो ।
 प्रणयकोपे खुरहखुडी ॥ ५५ ॥ अस्मिन्नय निर्पात्य । खुरहखुडी ।
 हिमकालदुर्दिने सीउल्ल सीउट्ट च ॥ ५६ ॥ अस्मिन्नेतौ निर्पात्येते ।

१ My and P omit it २ यथाक्रम° T ३ My and P
 omit it. ४ M omits अव—केचित् ५ My and P omit
 the line ६ निपात्येते T ७ M omits it ८ My and P
 omit सर्वार्थं—निपात्य ९ My and P omit it १० साहुल्ल M
 ११ इहिल्ल M. १२ साहुल्लो M १३ इहिल्लो M १४ My and
 P drop it १५ निपात्यते My, P १६ प्रयोज्यं P, My

त्यते । काअपिउला । मुहल मुखे ॥ ९३ ॥ मुहल । गच्छडी
गायिकायाम् ॥ ९४ ॥ अस्यामय स्यात् । गच्छडी । दुहोलना गवि
॥ ९५ ॥ गव्यय निपात्यते । दुहोलना । माभाय्यमये ॥ ९६ ॥
अभये अय स्यात् । माभाइ । तोमरिऊः शस्त्रमार्जने ॥ ९७ ॥
अस्मिन्नय स्यात् । तोमरिओ । बहुहाडिणी वध्वा उपरि परिणी-
तायाम् ॥ ९८ ॥ अस्यामय स्यात् । बहुहाडिणी । रूअरूइआ
उत्कलिकायाम् ॥ ९९ ॥ अस्यामय स्यात् । रूअरूइआ । पुप्फी-
पिउसिआपिउच्चाः पितृष्वसरि ॥ १०० ॥ अस्यामेते स्यु ।
पुप्फी । पिउसिआ । पिउच्चा । आसन्नप्रसवायामणुसूआ ॥ १०१ ॥
अस्यामय स्यात् । अणुसूआ । भागिनेये भच्चो ॥ १०२ ॥ अस्मि-
न्नय स्यात् । भच्चो । ओहृद्यपसृता ॥ १०३ ॥ अपसृतावय स्यात् ।
ओहृदी । मम्मक्कमडप्परौ गर्वे ॥ १०४ ॥ अस्मिन्नेतौ स्याताम् ।
ममको । मडप्परो ।

इति वरदत्तादय ॥

गोणाद्याः ॥ १ । ३ । १०५ ॥

गोणादय शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमविकारा बहुल निपा-
त्यन्ते ।

गवि गोणा ॥ १ ॥ गव्यय स्यात् । गोणा । तल्लतल्लडतलानि
तल्पे ॥ २ ॥ अस्मिन्नेते स्यु । तल्ल । तल्लड । तल । धिरत्थु
विगस्तिवत्यर्थे ॥ ३ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । गोलागोदे गोदार्याम्
॥ ४ ॥ अस्यामेतौ स्याताम् । गोला । गोदा । गोला सस्कृतेपीति

१ राज° M २ My and P omit it ३ P and My
omit it ४ स्यात् My, P ५ Omitted in My, P, T
has माभाइ ६ My and P omit अस्मिन्नय स्यात् ७ भच्चो
भागिनेये T ८ M omits अस्मिन्—स्यात् ९ My and P
omit the line

॥ ७२ ॥ अमिनय स्यात् । ऊमुमिअ । णिउकयम्हालठाणिजउ
 वउआस्तूष्णीकापसारगौरवोपकारिपु ॥ ७३ ॥ क्रमादेतेप्वेते
 स्यु । णिउको । बम्हालो । ठाणिज्ज । उवउज्जो । एकल्लमहल्लो प्रवल
 मुखरयोः ॥ ७४ ॥ अनयोरेतौ स्याताम् । एकल्लो । महल्लो । माउ-
 मिआ माउच्चा च माउप्परसरि ॥ ७५ ॥ अस्यामेतौ स्याताम् ।
 माउसिआ । माउच्चा ॥ कुच्छिमई गर्भवत्याम् ॥ ७६ ॥ अस्यामय
 स्यात् । कुच्छिमई । रिंछोळीघोरण्यौ पडत्तौ ॥ ७७ ॥ अस्या
 मेतौ स्याताम् । रिंछोळी । घोरंणी । पटकुट्वां पडमा ॥ ७८ ॥
 युनि जुप्रणो ॥ ७९ ॥ करमरी हठहवायाम् ॥ ८० ॥ दववर्त्मनि
 दड्ढाळी ॥ ८१ ॥ कृत्रिमे कारिमम् ॥ ८२ ॥ जघालुअजघामओ
 दुते ॥ ८३ ॥ एतौ दुते स्याताम् । जघालुओ । जघामओ । गला-
 मोडी बलात्कारे ॥ ८४ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । बलामोडी । चकल
 वर्तुले ॥ ८५ ॥ अस्मिन्निद स्यात् । चकल ॥ बहुली क्रीडोचित-
 सालभञ्जिकायाम् ॥ ८६ ॥ अस्यामय स्यात् । बहुली । मत्ते
 मत्तवालो ॥ ८७ ॥ मत्तवालो । बहुलिआ ज्येष्ठभ्रातृवध्वाम्
 ॥ ८८ ॥ अस्यामय स्यात् । बहुलिआ । जमणमण, म्बरमोपिणि
 ॥ ८९ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । जमणमणो । भाइरभेज्जलभेज्जओज्जरा
 भीरौ ॥ ९० ॥ चवार एते निपात्यन्ते । भाइरो । भेज्जलो ।
 भेज्जो । ओज्जरो । आहड सीत्कारे ॥ ९१ ॥ सीत्कारे आहड स्यात् ।
 आहड । कोअपिउला कोकिंलायाम् ॥ ९२ ॥ अस्यामय निपा-

१ My and P drop अनयो—स्याताम् २ क्रमात् स्याताम् T
 ३ My and P omit the line ४ रिंछोळीयो M ५ My
 and P drop the line ६ रिंछोळी M ७ दोरणी M ८ अस्मि
 नेतौ स्याताम् M ९ P and My drop the line M has
 चकल only in place of the line १० My and P drop it
 ११ My and P omit it १२ P and My omit अस्यामय
 स्यात् १३ भाग्ये T १४ P and My omit the line १५ राज
 M १६ कोकिरे T १७ अस्मिन्नय स्यात् T

हिजा । त्रिचत्वारिंशति तेआळिसा ॥ ३० ॥ अस्मिन्नय स्यात् ।
 तेआळिसा । असघडोसिण्यावास्याज्योत्स्नयोः ॥ ३१ ॥ अनयो-
 रेतौ क्रमात् स्त । असघो । डोसिणी । लकुडो लगुडे ॥ ३२ ॥
 छेणो स्तेने ॥ ३३ ॥ ककखडकखलौ कर्केश ॥ ३४ ॥
 अलाबूकलत्रयोः कलबूकत्ते ॥ ३५ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त ।
 कलू । कच । निलये णळिअणिहेळणे ॥ ३६ ॥ अस्मिन्नेतौ
 स्याताम् । णळिअ । णिहेळण । णिकडणिरासौ निश्चयनृशसयोः
 ॥ ३७ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । णिकडो । णिरासो । विहुंडुअ-
 णिप्फसौ विधुन्तुदनिक्विंशयोः ॥ ३८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त ।
 विहुडुओ । णिप्फसो । वहिअकोलीरे मथितकुरुविन्दयोः ॥ ३९ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्त । वहिओ । कोळीर । खेडु खेले ॥ ४० ॥
 विउसग्गव्युडौ व्युत्सर्गविटयोः ॥ ४१ ॥ अनयो क्रमादेतौ स्त ।
 विउसगो । व्युडो । सघअणघाअणौ सहननगायनयोः ॥ ४२ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् । सघअण । घाअणो । मत्कुणककुदज-
 म्नालेपु डेंकुणकउडसेवालाः ॥ ४३ ॥ एतेप्वेते क्रमात् स्यु ।
 डेंकुणो । कउड । सेवाळ । अथक्खुडुअवडुअरा अकांडधुल्लक-
 वृहत्तरेपु ॥ ४४ ॥ एप्वेते क्रमात् स्यु । अथक्क । खुडुओ । वडुअरो ।
 आनने आणुअ ॥ ४५ ॥ संगोल्लमामरीसिप्पितलाराः सघातशा-
 ल्मलीसूचीतलवरेपु ॥ ४६ ॥ एपु क्रमादेते स्यु । संगोल्ल । सामरी ।
 सिप्पी । तलारो । अब्वा अम्वायाम् ॥ ४७ ॥ अस्यामय स्यात् ।
 अघा । पम्मिहीमोरजच्छन्दाः पाणिमीमारखच्छन्देषु ॥ ४८ ॥
 एतेप्वेते क्रमात् स्यु । पम्मी । हीमोर । जच्छदो । दिनमुसकुडुक
 श्रीर्षमस्तरेष्वणुदिवकुडुसीसकसत्थराः ॥ ४९ ॥ एपु चत्वार

१ णिप्फसौ My २ सिप्फसौ My ३ स्याताम् T ४ My and P drop अनयो —स्तः ५ P and My omit the line

केचित् । ओमाअण महीशाने ॥ ५ ॥ अस्मिन्नय स्वात् । आपोदान
 इति केचित् । वणई वनराजां ॥ ६ ॥ अस्मामय स्वात् । वणई ।
 पगुरणं प्रावरणे ॥ ७ ॥ ओसिरणगोसां व्युत्सर्जनप्रत्यूपयोः
 ॥ ८ ॥ अनयोरेतौ क्रमाद् भवत । धोयधेनथोफा स्तोके ॥ ९ ॥
 आअचिरुओ अञ्चिरुद्धयोः ॥ १० ॥ पत्येवाअवेल्म्बी पाथेय
 विदम्भनयोः ॥ ११ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । पत्येवाओ ।
 वेल्म्बो । बालबुद्बुदकरीरेषु घाअबुलुबुलकरिष्ठाः ॥ १२ ॥ दैप्वेते
 क्रमात् स्यु । बाओ । बुलुबुलो । करिष्ठा । ऊनादोग्गघणिआ
 यूकपुग्मघन्यासु ॥ १३ ॥ एप्वेते क्रमात् स्यु । ऊआ । दोम ।
 घणिआ । उद्दहने णिच्चहणं ॥ १४ ॥ णिच्चहह । उद्दहतीत्यर्थ ।
 छि छि धिग्धिगित्यर्थे ॥ १५ ॥ धिग्धिगित्यर्थे छिछि इति स्वात् ।
 छृतावडी ॥ १६ ॥ अस्मामय स्वात् । ग्रहिल्लो ग्रहले ॥ १७ ॥
 अस्मिन्नय स्वात् । गोसमूहे गोणिको ॥ १८ ॥ गोसमूहे गोणिको
 इति स्वात् । अयुजरेवई अधिरयुवत्याम् ॥ १९ ॥ अस्मामय स्वात्
 अयुजरेवई । आणरह नववाम् ॥ २१ ॥ अस्मामय स्वात् ।
 आणरह । असुरे अमओ ॥ २२ ॥ ईसुरे अय स्वात् । अमओ ।
 पण्णवण्णा पञ्चपञ्चाशति ॥ २३ ॥ अस्मिन्नय स्वात् । पण्णवण्णा ।
 तेवण्णा त्रिपञ्चाशति ॥ २४ ॥ पण्णा पञ्चाशति ॥ २५ ॥
 गामहणघुसिमे ग्रामस्यानघष्टणयोः ॥ २६ ॥ अनयोरेतौ क्रमात्
 स्त । गामहण । घुसिम । छट्टायां छट्टा ॥ २७ ॥ पाउरणवइल्लौ
 प्रावरणबलीवर्द्धयोः ॥ २८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । पाउरण ।
 बइलो । हिज्जा ह्यस्थाने ॥ २९ ॥ ह्य इत्यर्थे हिज्जेति निपात्यते ।

१ प्रत्यूपव्युत्सर्जनयो T २ स्त T ३ एषु क्रमाद्वे T ४ My
 and P omit the line ५ My and P omit the line
 ६ Sūtra 20 is not found It is given in the Appendix
 to the P as पगुरणं अभिसारिकायाम् । ७ My and P omit
 the line. ८ P and My omit the line

हिजा । त्रिचत्वारिंशति तेआळिसा ॥ ३० ॥ अस्मिन्नय स्यात् ।
 तेआळिसा । असघडोसिण्यावास्याज्योत्स्नयोः ॥ ३१ ॥ अनयो-
 रेतौ क्रमात् स्त । असंघो । डोसिणी । लकुडो लगुडे ॥ ३२ ॥
 छेणो स्तेने ॥ ३३ ॥ कक्खडकक्खलौ कर्कशे ॥ ३४ ॥
 अलाबूकलत्रयोः कलबूकत्ते ॥ ३५ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त ।
 कलबू । कत्त । निलये णळिअणिहेळणे ॥ ३६ ॥ अस्मिन्नेतौ
 स्याताम् । णळिअ । णिहेळण । णिक्कडणिरासौ निश्चयनृशसयोः
 ॥ ३७ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । णिक्कडो । णिरासो । विहुडुअ-
 णिप्फसौ विधुन्तुदनिस्त्रिंशयोः ॥ ३८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त ।
 विहुडुओ । णिप्फसो । बहिअकोलीरे मथितकुरुविन्दयोः ॥ ३९ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्त । बहिओ । कोळीर । खेडु खेले ॥ ४० ॥
 विउसग्गव्युडौ व्युत्सर्गविटयोः ॥ ४१ ॥ अनयो क्रमादेतौ स्त ।
 विउसग्गो । व्युडो । सघअणघाअणौ संहननगायनयोः ॥ ४२ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् । सघअण । घाअणो । मत्कुणककुदज-
 म्वालेपु डेंकुणकउडसेवालाः ॥ ४३ ॥ एतेप्वेते क्रमात् स्यु ।
 डेंकुणो । कउड । सेवाळ । अथक्खुवुडुअवडुअरा अकांडमुल्लक-
 वृहत्तरेपु ॥ ४४ ॥ एप्वेते क्रमात् स्यु । अथक्खु । खुडुओ । वडुअरो ।
 आनने आणुअ ॥ ४५ ॥ संगोल्लमामरीसिप्पितलाराः सघातशा-
 ल्मलीसूचीतलवरेपु ॥ ४६ ॥ एपु क्रमादेते स्यु । संगोल्ल । सामरी ।
 सिप्पी । तलारो । अब्बा अम्बायाम् ॥ ४७ ॥ ऐस्यामय स्यात् ।
 अब्बा । पम्मिहीमोरजच्चन्दाः पाणिमीमारस्वच्चन्देपु ॥ ४८ ॥
 एतेप्वेते क्रमात् स्यु । पम्मि । हीमोरं । जच्चदो । दिनमुएकुडुक
 शीर्षत्रसस्तरेष्वणुदिवकुडुसीसकसत्थराः ॥ ४९ ॥ एपु चत्वार

१ णिप्फसो My २ णिप्फसो My ३ स्याताम् T ४ My and P drop ५ P and My omit the line

केचित् । ओसाअण महीशाने ॥ ५ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । आपोशन
 इति केचित् । वणई वनराजौ ॥ ६ ॥ अस्यामय स्यात् । वणइ ।
 पंगुरणं प्रावरणे ॥ ७ ॥ ओसिरणगोसौ व्युत्सर्जनप्रत्युपयोः
 ॥ ८ ॥ अनयोरेतौ क्रमाद् भवत । धोवथेवथोका स्तोके ॥ ९ ॥
 आअविरुऔ अन्विरुद्धयोः ॥ १० ॥ पत्थेवाअवेल्म्बौ पाथेथ
 विडम्बनयोः ॥ ११ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । पत्थेवाओ ।
 वेल्म्बो । बालयुद्धुदकरीरेषु धाअबुल्लुबुलकरिष्ठाः ॥ १२ ॥ एप्वेते
 क्रमात् स्यु । बाओ । बुल्लुबुलो । करिल्लो । ऊआदोग्गधणिआ
 यूकयुग्मधन्यासु ॥ १३ ॥ एप्वेते क्रमात् स्यु । ऊआ । दोग्ग ।
 धणिआ । उद्वहने णिव्वहणं ॥ १४ ॥ णिव्वहइ । उद्वहतीत्यर्थं ।
 छि छि धिग्धिगित्यर्थं ॥ १५ ॥ धिग्धिगित्यर्थं छिछि इति स्यात् ।
 छटावडी ॥ १६ ॥ अस्यामय स्यात् । ग्रहिल्लो ग्रहले ॥ १७ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । गोसमूहे गोणिको ॥ १८ ॥ गोसमूहे गोणिको
 इति स्यात् । अयुजरेवई अचिरयुवत्वाम् ॥ १९ ॥ अस्यामय स्यात्
 अयुजरेवई । आणरह नववध्वाम् ॥ २१ ॥ अस्यामय स्यात् ।
 आणरह । असुरे अमओ ॥ २२ ॥ असुरे अय स्यात् । अमओ ।
 पणवण्णा पञ्चपञ्चाशति ॥ २३ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । पणवण्णा ।
 तेवण्णा त्रिपञ्चाशति ॥ २४ ॥ पण्णा पञ्चाशति ॥ २५ ॥
 गामहणघुसिमे ग्रामस्थानघष्टणयोः ॥ २६ ॥ अनयोरेतौ क्रमात्
 स्त । गामहण । घुसिम । छटायं छट्टा ॥ २७ ॥ पाउरणवइल्लौ
 प्रावरणवलीवर्द्धयोः ॥ २८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । पाउरण ।
 वइल्लो । हिजा ह्यस्थाने ॥ २९ ॥ ह्य इत्यर्थे हिजेति निपात्यते ।

१ प्रत्युपव्युत्सर्जनयोः T २ स्त T ३ एषु क्रमादेते T ४ My
 and P omit the line ५ My and P omit the line
 ६ Sūtra 20 is not found It is given in the Appendix
 to the P as पुगुट् अभिसारिकायाम् । ७ My and P omit
 the line. ८ P and My omit the line

निपात्या । अच्छिबडण । बल्लविअ । णीसंको । एलविलो धनिघृ-
 योः ॥ ३२ ॥ अनयोरय निपात्यते । एलविलो । सुहरओ
 णारिकागृहचटकयोः ॥ ३३ ॥ अनयोरय निपात्यते । सुहरओ ।
 णेम्मीसुअहट्टमहट्टौ निश्मथुरुपुवस्वम्ययोः ॥ ३४ ॥ अनयोरेतौ
 क्रमात् स्याताम् । णिम्मीसुओ । हट्टमहट्टो । णिहुअजहणरोहौ सुर-
 णोर्वोः ॥ ३५ ॥ सुरते ऊरौ चैतौ क्रमात् स्याताम् । णिहुअ । जह-
 णरोहो । अच्छुद्धसिरी मनोरथाधिकफलप्राप्तौ ॥ ३६ ॥ फलप्रा-
 णावय निपात्यते । अच्छुद्धसिरी । अब्बुद्धसिरीति केचित् । पल्लोद्ध-
 जीहाउज्झहरौ रहस्यभेदिनि ॥ ३७ ॥ पिशाचे परेओ ॥ ३८ ॥
 अस्मिन्नय प्रयोज्य । धोरधूर्तयोर्बहुजाणो ॥ ३९ ॥ अय चोरे
 धूर्ते च निपात्यते । जारधूर्तयोरिति केचित् । बहुजाणो । जोईउज्झल्लौ
 विद्युत्प्रबलयोः ॥ ४० ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । जोई । उज्झलो ।
 भिंग नीलस्वकृतयोः ॥ ४१ ॥ नीले स्वकृते चाय स्यात् । परिधाने
 णिअद्धण ॥ ४२ ॥ जइणोसुअ चल्लणक च जघनाशुके ॥ ४३ ॥
 अस्मिन्नेतौ स्याताम् । जइणोसुअ । चल्लणक । पाउरण कवचे
 ॥ ४४ ॥ कवचेय प्रयोज्य । पाउरण । कैम्पापचारयोरोअल्लो
 ॥ ४५ ॥ अनयोरय स्यात् । ओअल्लो । कराघाते चपेटा ॥ ४६ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । रइलक्खगोसण्णौ जघनमूर्खयोः ॥ ४७ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् । रइलक्ख । गोसण्णो । वावडपुरिल्लौ
 कुडुचिदैत्ययोः ॥ ४८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । वावडो ।
 पुरिल्लो । परमत्तचच्चिकौ भीरुस्थापकयोः ॥ ४९ ॥ अनयोरेतौ
 क्रमात् स्त । परमत्तो । चच्चिको । काळभट्टिअइद्धग्गिधूमास्तमित्त-
 विष्णुतुहिनेपु ॥ ५० ॥ एपु क्रमात् त्रयो निपात्या । काळ ।
 भट्टिओ । इद्धग्गिधूमो । पत्थरओवाअओ पादताडनापातपयोः

१ बहुजाणो चोरधूर्तयो T २ अनयोर्बहुजाणो निपात्य T ३ ओअलो
 कम्पापचारयो T ४ कम्पे अपचारे च ओअलो इति स्यात् । T

॥ ५१ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । पत्थरं । ओवाअओ । पिउच्चा
 माउआ च सख्याम् ॥ ५२ ॥ सख्यामेतौ, निपात्येते । पिउच्चा ।
 माउआ । पोरत्थदोसौ मत्सरिकोपयोः ॥ ५३ ॥ अनयोरेतौ
 क्रमात् स्त । पोरत्थो । दोसो । चच्चापम्हलौ तलाहतिकेसरयोः
 ॥ ५४ ॥ एतयोरेतौ निपात्येते । चच्चा । पम्हलो । खंघलद्वि-
 खधमसौ स्कन्धयष्टौ ॥ ५५ ॥ अस्यामेतौ स्याताम् । खघलद्वी ।
 खधमसो । तंवकिमिअग्गिआयाविन्द्रगोपे ॥ ५६ ॥ अस्मिन्नेतौ
 स्याताम् । तवकिमी । अग्गिआयो । अनर्थे विहडणो ॥ ५७ ॥
 जोअणजोअडौ खद्योते ॥ ५८ ॥ जोइअदरवळ्ळहौ खद्योत-
 कातरयोः ॥ ५९ ॥ क्रमादनयोरेतौ स्याताम् । जोइओ । दरवळ्ळहो ।
 मोइअपडरगौ महेशग्रामेशयोः ॥ ६० ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त ॥
 संकरसग्गहौ रथ्यामुक्तयोः ॥ ६१ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् ।
 सकरो । सग्गहो । अर्थदरे पअरो ॥ ६२ ॥ सुरायां मइमोहिणी
 ॥ ६३ ॥ दुर्दुरे धारावासो ॥ ६४ ॥ आस्यकलहयोः कमलं
 ॥ ६५ ॥ अनयोरय स्यात् । वेणुसाअधुअराओ अमरे ॥ ६६ ॥
 अस्मिन्नेतौ स्याताम् । वेणुसाओ । धुअराओ । अस्मिन् प्रकरणे लिङ्ग-
 व्यत्यय प्रयोगाधीन ॥

इति गहिआद्या ॥

वा पुआय्याद्याः ॥ १ । २ । ११० ॥

पुआई इत्यादय शब्दा खराद्यादेशविशेषिता वा निपात्यन्ते ।

उन्मत्तपिशाचयोः पुआई ॥ १ ॥ अनयोरय निपात्यते ।

पुआई । ऊणदिअमानन्दिते ॥ २ ॥ तुपुरा दोषुरो ॥ ३ ॥

माहिवाओ माघवाते ॥ ४ ॥ सइकोडी शतकोटी ॥ ५ ॥

माइदो माकन्दे ॥ ६ ॥ ओंदुरो उन्दुरौ ॥ ७ ॥ आळिआ

आल्याम् ॥ ८ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । आळिआ । तणसोळि वृण-
 शून्ये ॥ ९ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । तणसोळी । अरिष्टदैत्यकाकेपु
 रिष्टो ॥ १० ॥ एष्वय स्यात् । रिष्टो । द्रुते दुरिअ ॥ ११ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । दुरिअ । किरो किरौ ॥ १२ ॥ वामल्लूरो वाम-
 ल्लूरौ ॥ १३ ॥ विसो घृपमृपिकयोः ॥ १४ ॥ अनयोरय स्यात् ।
 विसो । वद वृन्दे ॥ १५ ॥ वृन्दे अय स्यात् । वद । हेरिंबो
 हेरम्बे ॥ १६ ॥ हेरम्बे अय स्यात् । हेरिंबो । चिक स्तोके ॥ १७ ॥
 स्तोके अय स्यात् । चिक । चरणापुधे चलणाओहो ॥ १८ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । चलणाओहो । उन्मत्तादुशीलयोर्वअणिआ
 ॥ १९ ॥ अनयोरय स्यात् । वअणिआ । उन्मत्ता दु शीला च ।
 महालयपक्षे महळयपवसो ॥ २० ॥ अस्मिन्नय स्यात् । महळय-
 पवसो । चचरीके चचरिओ ॥ २१ ॥ अस्मिन्नयम् । चचरिओ ।
 मुसलं मांसले ॥ २२ ॥ इत्यादि ॥

अपुण्णगाः क्तेन ॥ ३ । १ । १३२ ॥

अपुण्णादय शब्दा कप्रत्ययेन सह निपात्यन्ते ।

आक्रान्ते अपुण्ण ॥ १ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । अपुण्ण । अम्म-
 च्छपहद्दावसवद्वाचिरतरदृष्टयोः ॥ २ ॥ असवद्धे अचिरतरदृष्टे च
 एतौ क्रमात् स्याताम् । अम्मच्छ । पहट्टो । उल्लोक्करिअओसण्णा-
 र्मुटित्ते ॥ ३ ॥ एते त्रयस्त्रुटिते निपात्यन्ते । उल्लोक्को । मरिओ ।
 ओसण्णो । गुज्जलिअपेज्जलिओ सघटिते ॥ ४ ॥ अस्मिन्नेतौ
 निपात्यन्ते । गुज्जलिओ । पेज्जलिओ । पसल्लिअगळद्धअऊरुमल्लाः
 प्रेरिते ॥ ५ ॥ निपात्यन्ते । पसल्लिओ । गळद्धओ । ऊरुमल्लो ।
 अवकीर्णे उक्खणं ॥ ६ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । उक्खणो । ओसट्ट-
 च्चिहिमिहिओ विकसिते ॥ ७ ॥ एतौ विकसिते स्त । ओसट्टो ।
 विहिमिहिओ । अर्दिते उद्धरिअ ॥ ८ ॥ उपसर्पिते उल्लिओ ॥ ९ ॥

अस्मिन्नय स्यात् । उल्लिओ । छिन्नच्छिद्रतयोः कडहरिअं ॥ १० ॥
 अनयोरय निपात्यते । कडहरिअ । झडिअपरिहाइअँ थ्रान्तपरि-
 क्षीणयोः ॥ ११ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् । झटिओ । परिहा-
 इओ । उक्कजणिकजतडकडिअउच्चुगा अनवस्थिते ॥ १२ ॥
 अस्मिन्नेते निपात्यन्ते । उक्कज्जो । णिकज्जो । तडकडिओ । उच्चुगो ।
 उद्धअपुव्वगउच्चुरणउच्चल्लाः शान्तमुण्डितोच्छिष्टोद्विग्रेषु ॥ १३ ॥
 एषु चत्वार क्रमात्निपात्यन्ते । उद्धओ । पुव्वगो । उच्चुरणो ।
 उच्चल्लो । चकितरान्तयोरुव्विड ॥ १४ ॥ अनयोरय निपात्यते ।
 उव्विड । वहइअमाकासिअ च पर्याप्ते ॥ १५ ॥ पर्याप्ते द्वय
 निपात्यते । वहिइअ । आकासिअ । उविद्धणाळीगोरडितहिद्धा-
 स्रस्ते ॥ १६ ॥ चत्वार एते निपात्या । उविद्धो । णाळी । गोर-
 डित । हिद्धो । कुद्धे उव्विव्वो ॥ १७ ॥ कुद्धे अय स्यात् ।
 उव्विव्वो । सिद्धविद्धौ सुप्तोत्थिते ॥ १८ ॥ सिद्धो । विद्धो । ओमस-
 उव्विकावपसूतप्रलपितयोः ॥ १९ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त ।
 ओमसो । उव्विको । अवरोपितमुक्तयोर्विअदूत ॥ २० ॥ अनयोरय
 प्रयोज्य । विअदूत । ओहरणणिमिअओअधिआ आघ्राते ॥ २१ ॥
 एते त्रय आघ्राते निपात्यन्ते । ओहरण । णिमिअ । ओअधिअ ।
 ऊसविअमुद्धान्ते ॥ २२ ॥ उद्धान्तेय स्यात् । ऊसविअ ।
 रुद्धगलितयोराहिद्धो ॥ २३ ॥ अनयोरय स्यात् । आहिद्धो ।
 वातिते णिसुद्धो ॥ २४ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । णिसुद्धो । उम्मड्ड-
 णिच्चुड्डावुद्धृत्ते ॥ २५ ॥ उद्धृत्ते एतौ स्याताम् । उम्मड्डो । णिच्चुड्डो ।
 उड्डिअजूसआवुत्क्षिप्ते ॥ २६ ॥ एतौ उत्क्षिप्ते स्याताम् । उड्डिओ ।
 जूसओ । सुप्ते णिजलववणिहवल्लुक्काः ॥ २७ ॥ सुप्ते चत्वारो

१ अनवस्थिते एते चत्वार स्यु T २ T drops उच्चुरण ३ T
 drops उच्छिष्ट ४ क्रमादेते स्यु T ५ T hrs after this उच्चुरणमु-
 च्छिष्टे । उच्छिष्टे उधूरणमिति स्यात् । ६ स्यु for एते निपात्या T,
 ७ स्त T

निपात्यन्ते । णिञ्जो । लववो । णिहवो । लुणो । रिअं लने ॥ २८ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । रिअ । विक्रीतनिम्नीकृतयोरुज्झणिअ ॥ २९ ॥
 त्यक्ते जड ॥ ३० ॥ अस्मिन्नय स्यात् । जट । शुष्कनिम्नीकृतयो-
 रुज्झिअ ॥ ३१ ॥ अनयोरय स्यात् । उज्झिअ । घडं मृष्टीकृते
 ॥ ३२ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । घड । जलान्तःपतिते डिडवो
 ॥ ३३ ॥ जलावगाहिन्यय प्रयोज्य । डिडवो । आकीर्णे ओस-
 डिओ ॥ ३४ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । ओसडिओ । गुलिअ मथिते
 ॥ ३५ ॥ गुलिअ । उम्मरिअमुन्मूलिते ॥ ३६ ॥ अस्मिन्नय
 स्यात् । उम्मरिअ । उत्क्षिप्ते परिचिअउगाहिअउडाहिआः
 ॥ ३७ ॥ उत्क्षिप्ते त्रयो निपात्या । परिचिअ । उगाहिअ । उडा-
 हिअ । उदाहिअ च ॥ ३८ ॥ अयमप्युत्क्षिप्ते निपात्य । उदाहिअ ।
 रसिते हेसिअदुदुमिअौ ॥ ३९ ॥ रसिते द्वय निपात्यम् । हेसिअ ।
 दुदुमिअ । परितोपिते चित्तविअओ ॥ ४० ॥ अस्मिन्नय निपा-
 त्यते । चित्तविअओ । परोदृष्टपिअपल्लित्ताः पर्यस्ते ॥ ४१ ॥
 पर्यस्ते त्रयो निपात्या ॥ परोदृ । ष्पिअ । पल्लित्त । प्रमृष्टे अम्हंतो
 ॥ ४२ ॥ अस्मिन्नय प्रयोज्य । अम्हंतो । आघूर्णिते गअ ॥ ४३ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । गअ । व्यासक्तप्रवृद्धयोरोरोवेअओ ॥ ४४ ॥
 अनयोरय निपात्य । ओवेअओ । ओअम्मअओहामिआवभिभूते
 ॥ ४५ ॥ एतावभिभूते निपात्यौ । ओअम्मओ । ओहामिओ ।
 अभिलपितप्रत्युद्धतवृद्धेषु रगिल्लचच्छुद्धळिअअक्ताः ॥ ४६ ॥
 एषु त्रय क्रमान्निपात्या । रगिल्लो । वच्छुद्धळिओ । अक्तो । जअ-
 ल्लकरमौ च्छन्नक्षीणयोः ॥ ४७ ॥ अनयोरेतो क्रमात् स । जअल्लो ।
 करमो । उपरतक्षीणयोः कथो ॥ ४८ ॥ अनयो कथो इति

१ P and My drop it २ विआओ M ३ निपात्य M
 ४ विआओ M ५ अद्भक्तो My ६ निपात्य M ७ अद्भक्तो My
 ८ स्यात् M ९ एतेष्वेते निपात्या M १० अनयो क्रमादेतौ निपात्यौ M

निपात्य । कथो । पेक्किअ धृपरटिते ॥ ४९ ॥ अन्मिन्नय म्नात् ।
 पेक्किअ ॥ अकिअमालिङ्गिते ॥ ५० ॥ अन्मितय म्नात् ।
 अकिअ । उल्लुओसिअचिमिणोसलिआ रोमाञ्चिते ॥ ५१ ॥
 अस्मिन् एते त्रय प्रयोज्या । उल्लुओसिअ । चिमिण । उल्लुओसिअ ।
 अस्संगिअमासक्ते ॥ ५२ ॥ अय स्यात् । अस्सगिअ । मृष्टुन्मिन्नमु-
 क्तभ्रान्तपुलकितेषु आरोइअ ॥ ५३ ॥ चतुर्षु आरोइअमिति प्रये-
 ज्यम् । आरोइअ । अपहृतशरीरादिव्यथितयोरोच्छंदिअं ॥ ५४ ॥
 अनयोरय स्यात् । ओच्छदिअ । छडिअ छन्ने ॥ ५५ ॥ अन्मिन्नयं
 स्यात् । छडिअ । ऊसुम्मिअमूसअं चोपधानीकृते ॥ ५६ ॥
 एतावुपधानीकृते स्याताम् । ऊसुम्मिअ । ऊसअ । आविअं प्रोते
 ॥ ५७ ॥ प्रोते अय स्यात् । आविअ । दर्पिते अवहिट्ठो ॥ ५८ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । अवहिट्ठो । प्रवृद्धगृहागतयोरारोद्धो ॥ ५९ ॥
 अनयोरय स्यात् ॥ आरोद्धो । अन्विष्टे उडिअ घमणिअं च ॥ ६० ॥
 अन्विष्टे एतौ स्याताम् । उडिअ । घमणिअ । अग्रंके अन्विष्टे
 घुग्घुस्सुअ ॥ ६१ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । घुग्घुम्मुअ । आन्विष्टे अन्विष्टे
 ढोच्छुद्धौ ॥ ६२ ॥ एतावारूढे प्रयोज्या । उद्धो । अन्विष्टे ।
 आविलिओ कुपिते ॥ ६३ ॥ कुपिते अय स्यात् । अन्विष्टे ।
 कडिअं प्रीणिते ॥ ६४ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । अन्विष्टे ।
 गलितविरक्तयो ॥ ६५ ॥ अनयोरय स्यात् । अन्विष्टे ।
 उओग्गिओ ॥ ६६ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । उओग्गिओ । अन्विष्टे ।
 लितामूलोचलितमूढविघटितेषु गुम्मडयो ॥ ६७ ॥

स्यात् । शुभ्रइओ । भ्रमे पटिरिग्गअं ॥ ६८ ॥ अस्मिन्नय स्यात् ।
 पडिरिग्गअ । प्रकटिते परिअट्टिअ ॥ ६९ ॥ परिच्छन्ने परिअट्ट-
 रिअ ॥ ७० ॥ परिअट्टिअ । ओप्प मृष्टे ॥ ७१ ॥ ओप्प ।
 फोअरिअमापूरिते ॥ ७२ ॥ कौजग्गिअ । ओमल्ल घनीभूते
 ॥ ७३ ॥ ओमल्ल । वेहडअ घडडअ च मंकुचिते ॥ ७४ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । वेहडअ । इदिअ प्रदुते ॥ ७५ ॥ अस्मिन्नय
 स्यात् । इदिअ । प्रयत्परिजागरितयोगणुस्सिअओ ॥ ७६ ॥
 अनयोरय स्यात् । अणुस्सिअओ । पञ्जतर दलिते ॥ ७७ ॥ अस्मि-
 न्नय स्यात् । पेञ्जतर । अपित्ते उल्लुहल्लुअ ॥ ७८ ॥ अस्मिन्निद
 स्यात् । उल्लुहल्लुअमिति केचित् । वप्पिअमारोगगरिअमुल्लुअ च
 रक्ते ॥ ७९ ॥ अय एते निपात्या । वप्पिअ । आरोगगरिअ ।
 उल्लुअ । उघणमहिरोइअमहुमाअमप्पुण्ण च पूर्णे ॥ ८० ॥
 पूणे चत्वारो निपात्या । उघण । अहिरोइअ । अहुमाअ । अप्पुण्ण ।
 सन्मुरमागते पच्छाणिओ ॥ ८१ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । पच्छा-
 णिओ । अग्गुच्छ प्रमिते ॥ ८२ ॥ प्रमिते अय स्यात् । ओगुच्छ ।
 पड्डाविअ समापिते ॥ ८३ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । पड्डाविअ ।
 अभिपीडिते वारड्ड ॥ ८४ ॥ अस्मिन्निद निपात्यम् । वारड्ड ।
 उदारिअ रणदुते ॥ ८५ ॥ औत्तनिपात्यम् । उदारिअ । उज्जमाण
 पलायिते ॥ ८६ ॥ अनेदं स्यात् । उज्जमाण । अजिते विद्धित
 ॥ ८७ ॥ अस्मिन्निद स्यात् । विद्धित । च्छिअ स्सुष्टे ॥ ८८ ॥
 अस्मिन्निद निपात्यम् । च्छिअ । हते पणिच्छिअ ॥ ८९ ॥ हते इद

१ Omitted in P, My २ Omitted in P, My
 ३ Omitted in My, P ४ Omitted in P, My ५ P and
 My omit the line ६ Omitted in My, P ७ Omitted
 in My, P ८ अपित्तेय निपात्यम् M ९ Omitted in My, P
 १० Omitted in P, My ११ P and My omit it १२ Omit-
 ted in P, My १३ Omitted in P, My १४ स्सुष्टे इद स्यात्
 P, My १५ Omitted in My, P १६ Omitted in P, My

स्यात् । पणिच्छिअ । आविन्ने पिडओ ॥ ९० ॥ अत्राय स्यात् ।
 पिडओ । साणिअणिक्खाविओ शान्ते ॥ ९१ ॥ अस्मिन्नेतौ
 स्याताम् । साणिओ । णिक्खाविओ । पिष्टे आप्पणसोहिअवक्कसम-
 राइआः ॥ ९२ ॥ पिष्टे चत्वारो निपात्या । आप्पण । सोहिअ ।
 वक्क । समराइअ । वड्ढिमवडिसाअअवसण्णा सुते ॥ ९३ ॥ सुते
 त्रयो निपात्या । वड्ढिम । वटिसाअ । अवसण्ण । सुतमित्यर्थ ।
 वड्डेइअ पीडिते ॥ ९४ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । वड्डेइअ । विरचित-
 विप्रगृहीतयोरग्गहिओ ॥ ९५ ॥ अनयोरय स्यात् । अग्गहिओ ।
 अवधृते गँविअ ॥ ९६ ॥ अस्मिन्निद निपात्यम् । गँविअ । निपिद्धे
 विडुच्छओ ॥ ९७ ॥ अस्मिन्नय निपात्य । विडुच्छओ । निर्गते
 णग्गठो ॥ ९८ ॥ अत्राय निपात्य । णग्गठो । वोट्टिकिपाडावत्या-
 सक्तस्खलितयोः ॥ ९९ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्त । वोट्टी ।
 फिपाडो । पविरजवलोद्धौ स्मिग्धस्मृतयोः ॥ १०० ॥ अनयोरेतौ
 क्रमात् स्याताम् । पविरंजवो । लोद्धो । उअडिअमुद्धुअमोणअमवन्ते
 ॥ १०१ ॥ अवनते त्रयो निपात्या । उअडिअ । उद्धुअ ।
 ओणअ । उज्झळिअ प्रक्षिप्तविक्षिप्तयोः ॥ १०२ ॥ अनयोरय
 स्यात् । उज्झळिअ । मत्ते अविहिओ ॥ १०३ ॥ मत्ते अय
 स्यात् । अँविहिओ । परिवक्खाइअओ परिक्षीणे ॥ १०४ ॥ परि-
 क्षीणे अय स्यात् । परिवक्खाइअओ । सुते चिँक्के पिलुअ च ॥ १०५ ॥
 अस्मिन्नेतौ स्याताम् । चिँक्के । पिलुअ । पविग्घ निस्मृते ॥ १०६ ॥
 अस्मिन्नय स्यात् । पँविग्घ । उज्झसिअमवडाहिअमुक्कासमुत्कृष्टे
 ॥ १०७ ॥ उत्कृष्टे त्रयो निपात्या । उज्झसिअ । अवडाहिअ ।

१ Omitted in P, My २ Omitted in My, P ३ पड्डअ
 M ४ पड्डअ M ५ गँविअ M ६ गँविअ M ७ Omitted
 in My, P ८ णग्गठो My ९ Omitted in P, My
 १० भवन M ११ प्रय एते स्यु M १२ Omitted in My, P
 १३ टिक्क M १४ टिक्क M १५ Omitted in P, My

उक्तास । हल्लपविभ त्वरिते ॥ १०८ ॥ त्वरिते अय स्यात् ।
 हल्लपविभ । उद्धारिअमुत्प्राते ॥ १०९ ॥ उत्प्राते अय स्यात् ।
 उद्धारिअ । याते जारिद्धो ॥ ११० ॥ अस्मिन्नय स्यात् । आरिद्धो ।
 उल्लिक्क दुधेष्टिते ॥ १११ ॥ अस्मिन्नेतनिपात्यम् । उल्लिक्क । उच्च-
 दिअं मुपिते ॥ ११२ ॥ मुपिते इद स्यात् । उच्चदिअ । ऊगिअप
 द्विअमिआ अलकृते ॥ ११३ ॥ अलकृते त्रयो निपात्या ।
 ऊगिअ । पट्टिअ । मिअ । उक्कअ प्रसृते ॥ ११४ ॥ प्रसृते अय
 स्यात् । उक्कअ । उच्छिरणमुच्छिष्टे ॥ ११५ ॥ ओमरिओ आकीर्णे
 अक्षिसकोचात् सञ्चिते च ॥ ११६ ॥ गत्तलिहक्कगावसत्तो गते
 ॥ ११७ ॥ एते चत्वारो निपात्या । गत्तो । लिहक्को । गावो । सत्तो । ओ-
 सिअत्रिच्छुरिअपडिहत्था अपूर्वे ॥ ११८ ॥ अपूर्वे त्रयो निपात्या ।
 ओसिअ । त्रिच्छुरिअ । पडिहत्थो । णिउर छिन्नजीर्णयोः ॥ ११९ ॥
 अनयोरय स्यात् । णिउरं । अध्यासिते उच्चल्लोप्पल्लोय्यल्लाजडिओ-
 त्तत्ताः ॥ १२० ॥ अध्यासिते पञ्चैते निपात्या । उच्चल्लो । उप्पल्लो ।
 उय्यल्लो । अजडिओ । उत्तत्तो । ओअल्लअमुद्द च त्रिप्रलब्धे
 ॥ १२१ ॥ अस्मिन्नेतौ निपात्यौ । ओअल्लअ । उव्वद । लिप्से उडंवी
 ॥ १२२ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । उडंवी । छुहिअ पार्श्वपरावृत्ते
 ॥ १२३ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । छुहिअ । अपिट्टवल्लट्ट पुनरुक्ते
 ॥ १२४ ॥ अस्मिन्नेतौ स्याताम् । अपिट्ट । वल्लट्ट । आसृते अण्णा-
 सअ ॥ १२५ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । अण्णासअ । अनष्टे अपडिअ
 ॥ १२६ ॥ अस्मिन्नय स्यात् । अपडिअ । अणहवणअ भर्त्सिते
 ॥ १२७ ॥ अस्मिन्नय निपात्य । अणहवणअ । उक्करिअमरि-

१ Omitted in My, P २ Omitted in P, My
 ३ Omitted in P, My ४ Omitted in P, My
 ५ Omitted in P, My ६ Omitted in P, My ७ त्रिप्रलब्धे
 द्वय स्यात् M ८ Omitted in P, My ९ Omitted in P,
 My १० उव्वदिअ M ११ उव्वदिअ M १२ भर्त्सिते M
 १३ Omitted in My, P

अओधिअविवअइसआ विस्तीर्णे ॥ १२८ ॥ विस्तीर्णे पञ्चैते
 निपात्यन्ते । उक्करिओ । मरिओ । ओधिओ । विवओ । इसओ ।
 रुद्धवामावगळ्ळेणधुत्ता आक्रान्ते ॥ १२९ ॥ आक्रान्ते पञ्चैते
 निपात्यन्ते । रुद्धो । वामो । अवगळो । वेण्णो । धुत्तो । आरोपित-
 खण्डितयोरुक्करिअउरविअउक्कडिअअण्णकन्वरिअ च ॥ १३० ॥
 एतयो पञ्चैतानि निपात्यन्ते । उक्करिअ इत्यादि । चूर्णिते आडविओ
 ॥ १३१ ॥ असिन्नय स्यात् । आडविओ । उल्लुअं धुहअ ओउ-
 ल्लिअं उक्कोसिअ उच्चरिअ णणत्तडिअं च पुरस्कृते ॥ १३२ ॥
 पुरस्कृते पडेते निपात्या । वलकिअ उत्सङ्गिते ॥ १३३ ॥
 असिन्नय स्यात् । वलकिअ । उय्यकिअं पुञ्जीकृते ॥ १३४ ॥
 अत्रैतत् प्रयोज्यम् । उय्यकिअ । पिड्डइअ प्रशान्ते ॥ १३५ ॥ अत्रै-
 तन्निपात्यम् । पिड्डइअ । उल्लुहुडिअ हेपिअ हकिअ हेममण चोन्नते
 ॥ १३६ ॥ उन्नते चत्वार एते निपात्या । उल्लुहुडिअ । हेपिअ ।
 हकिअ । हेसमण । निवासिते ज्झहुराविअ णिगमिअ च ॥ १३७ ॥
 असिन्नेतौ स्याताम् । ज्झहुराविअ । णिगमिअ । उच्छिद्धो अवजीर्णे
 ॥ १३८ ॥ असिन्नय स्यात् । उच्छिद्धो । गुम्मिओ मूलाच्छिन्ने
 ॥ १३९ ॥ असिन्नय स्यात् । गुम्मिओ । जलधौते णिप्पणिओ
 ॥ १४० ॥ असिन्नय स्यात् । णिप्पणिओ । आच्छादिते वैक्खलं
 ॥ १४१ ॥ अत्रैतत् स्यात् । वैक्खल । रञ्जिते तत्तुरिअ ॥ १४२ ॥
 अत्रैतत् स्यात् । तत्तुरिअ । प्रोक्षिते रोकअ ॥ १४३ ॥ असिन्नय

१ निपात्या My २ अनवोरेते पद्यस्य T ३ पञ्चैते प्रयोज्या My,
 P ४ Omitted in My, P ५ प्रयोज्या My, P ६ Omitted
 in P, My ७ पुञ्जीकृते इदं स्यात् My ८ Omitted in P,
 My ९ अत्रेदं My, P १० Omitted in P, My ११ My and
 P drop एते १२ Omitted in My, P १३ Omitted in P,
 My १४ Omitted in P, My १५ Omitted in My, P
 १६ पक्खिअ M M, १८ तत्तुरिअ M १९ रञ्जिते
 एतत् M २० २१ अयमप्यस्य P, My

स्यात् । रोमंअ । पीतपतिनपेटितेषु वरत्तो ॥ १४४ ॥ ण्वय
 स्यात् । वैग्घो । वधितपरिनुत्तयोः मडिअग्गिअ ॥ १४५ ॥
 अनयोरय स्यात् । मडिअग्गिअ । दारिते उज्जलो ॥ १४६ ॥
 अत्रेद प्रयोज्यम् । उंघलो । वञ्चिते ज्जाडिओ ॥ १४७ ॥ अत्रैतत्
 स्यात् । अंवाडिओ । ऊरिमफिअनङ्गअपमुला रुद्धे ॥ १४८ ॥
 रुद्धे नय एते निपात्या । ऊरिमफिओ । ण्जओ । पमुलो । अपूर्ण-
 गूढस्खलितेषु गंमिदो ॥ १४९ ॥ त्रिष्वय निर्पात्य । गंमिदो ।
 आरूढचूर्णितपीतोद्विग्नेषु समाओ ॥ १५० ॥ चतुर्ण्य निपात्य ।
 ससाओ । ह्ये उत्तुओ ॥ १५१ ॥ ह्ये अय निपात्य । उत्तुओ ।
 इत्यादि । ष्टानुपसर्गगृष्टवाक्यैविद्वस्वाचस्पतिविष्टरश्रवस्रप्रचेतम्प्रोक्ता-
 दीना किञ्चादिप्रत्ययान्ताना चाग्निचिस्सोममुदित्यादीना सुभौमुभौ
 इत्यादीना च पूर्वं फविभिरप्रयुक्ताना प्रतीतिवैषम्यकर प्रयोगो न
 कर्तव्य । शब्दातरैरेव तैर्दर्थोभिधेय । यथा घृष्ट घृष्ट वाचस्पति-
 गुट विष्टरश्रवा हरिरित्यादि । घृष्टशब्दस्य सोपसर्गस्य प्रयोग इष्यत
 एव । मदरअडपरिषट् । मन्दरत्तटपरिषृष्टम् ॥

इति धीमदरितलविद्यापरिवारदक्षिणामूर्तमहादेवप्रसादल चविद्यैर्गोतारमीमांसा
 र्क्ष दत्तकसाहित्यसर्वभौमर्षैत्पूरियक्ष्णरभट्टोपाप्यार्थनयकोर्षेभट्टोपाध्यायशिष्येण
 सवाभ्यिकागभट्टिमुक्तामपिना दक्षिणामूर्तमहादेवरिद्धरेण सप्तविद्वत्परिभेदेन
 लक्ष्मीधरण विरचिताया पद्मापाचन्द्रिकायां प्राकृतप्रक्रियायां सुवन्तविभाग
 संपूण १ ॥

१ Omitted in P My २ Omitted in P, My
 ३ Omitted in My, P ४ Omitted in P, My ५ Omit-
 ted in P, My ६ P and My omit the instances
 ७ गमितो M ८ स्यात् M ९ गमितो M, Omitted in My, P
 १० घृष्ट M ११ घृष्ट M १२ M omits वाक्य १३ M drops
 इत्यादीना च १४ तथाभिधेया M १५ विद्येन T १६ T has कट्
 for शदतक १७ T has दव for चर १८ तनयेन T १९ M
 drops कोण्डभट्टोपाप्याय २० M drops शुक्ति २१ M drops महा
 देव २२ ज्ञेन T २३ समाप्त T २४ T adds धीमेधादक्षिणामूर्तये नम ॥

श्रीहयग्रीवाय नम ।

नमो ब्रह्मादिदेवानामज्ञानध्वान्तभानवे ।
सर्वार्थबद्धदीक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥ १ ॥

अथ तिङन्तप्रक्रिया निरूप्यते ।

भू सत्तायाम् । भू इति स्थिते

होहुवहवा भूवेस्तु ॥ ३ । १ । १ ॥

भवतेर्घातोर्हो हुव हव इति त्रय आदेशा भवन्ति । अकार उच्चार-
णार्थ । हो इति स्थिते । अनुक्तमन्यन्यायेन लटस्तिनादौ सति

लटस्तिप्ताविजेच् ॥ २ । ४ । १ ॥

लट प्रथमपुरुषैकवचनयोस्तिप्तयो प्रत्येक इच् एच् इति भवत ।
चकारौ 'हुरेचिति' इति विशेषार्थी । अत्र लङ्ग्रहण लकारमात्रोपल-
क्षणम् । तेन लट लस्येत्यर्थ । अनुक्तमन्यन्यायेन शवादिप्राप्तौ

न शपाम् ॥

अत्र शवादीना प्रयोगो न भवति । इति शवादिप्रतिषेध । होइ ॥

अत एवैच् से ॥ २ । ४ । ७ ॥

लट प्रथमपुरुषस्यैकत्वे विहितो य एच् मध्यमपुरुषस्यैकत्वे
विहितो य से तात्रकारान्तादेन भवतो नान्यस्मात् । इत्यदन्तविषयत्वात्
हो इ इत्यत्र तौ न भवत ॥ 'हलोक्' इत्यत्र 'अक्' इत्यनुवर्तमाने

त्वनत* ॥ २ । ४ । ६९ ॥

अकारान्तवर्जितादजन्ताद्वातोरगागमो भवति तु । होअइ ।
होअए । अत्रागमे कृते अदन्तत्वादेच् भवति ॥

१ चन्द्रनास्त्रराहाय for सर्वार्थबद्धदीक्षाय P, My = T gives
this section after the treatment of शौरसेनी and other
dialects ३ आदेशा स्यु T ४ हुरेचिति M ५ विशेषणार्था T
६ 'मात्रोपलक्षणार्थम्' ७ नास्ति T ८ 'पुरुषैकत्वे My
drops तु

लङ्लटोश्च जर्जरौ ॥ २ । ४ । ३८ ॥

लङ्लटोर्वर्तमानभविष्यतोश्चकाराद्विध्यादिषु च सर्वत्र पुरूपेषु वचनेषु च विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने जजावित्येतौ रितौ वा भवत । रित्वाद् द्वित्वम् । इति लङ्प्रथमपुरूपस्यैकस्थाने ऐतौ भवत । होज्ज । होज्जा । पक्षे । होइ । सर्वलकारेषु जर्जराविति केचित् ॥ 'लङ्लटोश्च जर्जरौ' इत्यधिकृत्य

मध्ये चाजन्तात् ॥ २ । ४ । ३९ ॥

अजन्ताद्भातो प्रवृत्तिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात् प्रत्ययाना स्थाने जर्जरो भू भवतो लङ्लटोर्विध्यादिषु च । इति होइकारयोर्मध्ये भवत । होज्जइ । होज्जाइ । इत्येकरचनम् । तिङ्तेपि द्विवचनस्य बहुवचन मेव ॥

शिक्षौ न्तिन्तेइरे ॥ २ । ४ । ४ ॥

लट् प्रथमपुरूपबहुत्वे वर्तमानयो शिक्षयो न्ति न्ते इरे इति त्रय आदेशा भवन्ति । होन्ति । होन्ते । होइरे । अनैव 'होहुवट्वा भुवेसु' इत्यत 'भुवे' इत्यधिकृत्य

हुरचिति ॥ ३ । १ । ५ ॥

चिद्वर्जिते प्रत्यये परे भुवेर्हुरित्यादेशो भवति । हुति । हुन्ते । हुइरे । इत्याद्यपि बोद्धव्यम् । बहुलाधिकारात् कचिदेकत्वेपि इरे दृश्यते । सूसइरे ताण तारिसो ऋण्ठो । शुष्यति तासा तादृश ऋण्ठ । 'स्पगेचो दि' इत्युकारस्य दीर्घ । 'त्वन्त' इत्यगागम । होअन्ति । होअन्ते । होअइरे । 'मध्ये चाजन्तात्' इति जर्जरौ । होज्जन्ति । होज्जन्ते । होज्जइरे । अत्र पूर्वोदाहरणद्वये 'सयोगे' इति ह्रस्वे सति जारोपीदमेवोदाहरणम् । होज्जाइरे इत्यत्र निमित्ताभावात् 'सयोगे' इति ह्रस्व । होज्ज । होज्जा ॥ मध्यमपुरूपैक वचने

१ T omits वा २ अपि ता M, T ३ च स्थाने M ४ इत्येतौ स T ५ तौ भवन M, अपि स T ६ आदेशा स्यु T

सिप्यास्रसेसि ॥ २ । ४ । २ ॥

‘लट्’ इत्यनुवर्तते । लट् परस्यैपदात्मनेपदमध्यमपुरूपैकत्वे वर्तमानयो सिप् थास्र इत्येतयो प्रत्येक से सि इत्येतौ भवत । होसि । नात्र से । अनदन्तत्वात् । ‘त्वनत’ इत्यागामे कृते अदन्तत्वात् से सि । होअसि । होअसे । ‘मध्ये चाजन्तात्’ इति जर्जारौ । होज्जसि । होज्जासि । ‘लङ्लटो —’ इति जर्जारौ । होज्ज । होज्जा ॥ मध्यमपुरूपवहुवचने

थध्वमित्याहर्चा ॥ २ । ४ । ५ ॥

लटो मध्यमपुरूपवहुवचनयो थध्व इत्येतयो प्रत्येक इत्याहर्च् इत्यादेशौ भवत । होइत्था । होह । होअइत्था । होअह । होज्ज इत्था । होज्जट् । होज्जाइत्था । होज्जाट् । होज्ज । होज्जा । बहुलाधिकारात् क्वचित् प्रथमपुरूपैकवचनेपि इत्था । जन्ते रोइत्था । यत्ते रोचते ॥ उत्तमपुरूपैकवचने

मिर्मिन्टिठौ ॥ २ । ४ । ३ ॥

लट् परस्यैपदात्मनेपदोत्तमपुरूपैकवचनयो मिप् इट् इत्येतयो प्रत्येक मि इति भवति । होमि । बहुलाधिकारात् मिन्टिठौरादेशस्य मेरिन्टारलोपश्च । बहु वणिणउ ण्ण सक् । बहु वर्णितु न शक्नोमि । ‘त्वनत’ इत्यागामे ‘अदेह्लुक्यात्खोरत’ इत्यत ‘आत्’ ‘अत’ इति चानुवर्तते ।

तुमौ ॥ २ । ४ । १६ ॥

अदन्ताद्वातोरुत्तमपुरूपैकवचनादेशे मौ परे आत्व तु भवति । इति धात्ववयनस्यागामस्य विकल्पेनात्वे होआमि । होअमि । मौपरे इत्वमिति केचित् । होइमि ॥

वा लङ्लोट्ठुत्तु ॥ २ । ४ । २० ॥

‘अदेहृकि—’ इत्यादे ‘एत्’ इत्यनुवर्तते ‘अत’ इति च । एषु परेषु अत एत् वा स्यात् । इत्यगागमस्यैव धात्ववयवस्य वा एत् । होएमि । होअमि । होजमि । होजामि । इद सूत्र लडलोटो सर्ववचनेषु अगागमस्य वा एत्वविधायकम् । क्वचित् भवन्ति । जअड । फनिदात्वमपि । सुणाइ । ‘वा लडलोट्—’ इत्यनेनैव एत्वे होज्जेमि । होज्जमि । ‘लडल्लोटोश्च जर्जारी’ इति जर्जारी भवत । हुज्ज । हुज्जा ॥
उत्तमपुरपनहुवचने

मोममुमस्सहिड ॥ २ । ४ । ६ ॥

उत्तमपुरपस्य बहुत्वे वर्तमानयो मम् महिद् ण्तयो मो म मु इति त्रय आदेशा भवन्ति । हुमो । हुम । हुमु ॥ ‘त्वनन’ इत्यगागमे सति ‘अदेहृक्यात्त्वोरत’ इत्यत ‘अत’ इत्यधिकृत्य ‘तुमी’ इति ‘अस्तु’ इति च

मोममुष्चिच ॥ २ । ४ । १७ ॥

अकारात्तादातो मो म मु इत्येतेषु परेषु अत इत्व चकारादात्त्व च वा स्यात् । इत्यगागमस्यैव धात्ववयवस्य इत्ये आत्वे च । हुइमो । हुआमो । पक्षे । हुअमो । ‘वा लडलोट्—’ इत्येत्वे । हुएमो । हुइम । हुआम । होअम । हुएम । हुइम । हुइमु । हुआमु । हुअमु । होएमु । ‘मध्ये भाजतात्’ इति जर्जारी । हुज्जिमो । होज्जिमो । होज्जामो । होज्जेमो । एव मन्धोरप्युदाहार्यम् । ‘लडल्लोटोश्च जर्जारी’ । हुज्ज । हुज्जा । एवमजताना लटि रूप नेयम् । हवादीना हलन्ताना तु भेद । ह व इति स्थिते । अनुक्तमन्यन्यायेन ‘उपदेशेजनुनासिक इत्’ इत्यकारलोप । सुखोच्चारण प्रयोजनम् । ‘हलोर्’ इत्यगागम । इजादयश्च । हवइ । हवए । ‘लडल्लोटोश्च—’ इति जर्जारी ॥

आजे ॥ २ । ४ । २१ ॥

‘अदेहृक्यात्त्वोरत’ इत्यत ‘अत’ इति ‘एत्’ इति चानुवर्तते ।

‘वा लङ्लोट्—’ इत्येतो ‘वा’ इति च । जर्ज इत्येतयो परयोरत एत्व वा स्यात् । हवेज्जा । हवेज्ज । ‘अत’ इत्येत् । हुज्जा । स्वतो-
नजन्तत्वात् ‘मध्ये चाजन्तात्’ इत्यय विधिर्न भवति । ‘वा लङ्लोट्—’
इत्येत्व वा । हवेइ । हवइ । हवन्ति हवन्ते । हवइरे । एवमेदन्तेपि ।
मध्यमे । हवसि । ‘अत एवेच्से’ इति से । हवसे । हवेसि ।
हवेज्जा । हवेज्ज । हवज्जा । हवज्ज । हवइत्था । हवह । हवेइत्था ।
हवेह । हवज्जा । हवज्ज । हवेज्जा । हवेज्ज । उत्तमे ‘तुमौ’ इत्या-
त्वम् । हवामि । हवमि । भावित्वमिति केचित् । हविमि । हवेमि ।
जर्जरौ च । ‘मोममुष्विच्च’ इति आदितौ वा । ‘लङ्लोट्—’ इत्येत्व
च । हवमो । हवामो । हविमो । हवेमो । हवमु । हवामु । हविमु ।
हवेमु । हवम । हवाम । हविम । हवेम । हवेज्जा । हवेज्ज । एवम-
न्येषा हलन्ताना लटि रूप नैयम् ॥ ‘हुहुवहवा भुवेस्तु’ इत्यत ‘भुवे’
इत्यधिकृत्य

पृथक्स्पष्टे णिञ्चडः ॥ ३ । १ । २ ॥

पृथग्भूते स्पष्टे च कर्तरि भुवे णिञ्चड इत्यादेशो भवति । णिञ्च-
डइ । णिञ्चडए । पृथग्भवति । स्पष्टो भवति वेत्यर्थ ॥

प्रभौ हुप्पः ॥ ३ । १ । ३ ॥

‘भुवे.’ इत्यनुवर्तते । ‘तु’ इति च । प्रभुकर्तृकस्य भुवे हुप्प
इत्यादेशो वा भवति । हुप्पइ । हुप्पए । प्रभवतीत्यर्थ । पक्षे पहवइ ।
बहुलाधिकारादन्यदपि । परिभवति समभवति उद्भवतीत्यर्थेपि । परि-
भवइ । समभवइ । उन्भवइ ॥ लुङ्लङ्लिट्दिस्तु

भूतार्थस्य सिद्धिर्ग्रहि ॥ २ । ४ । २२ ॥

भूतार्थे विहितो यो लुडादिप्रत्यय तस्य लुडो लडो लिट्श्च स्थाने
प्रत्येक सि ङिअ ङि इति त्रय आदेशा भवन्ति । उचरन् ‘हल ईअ’
इति विधानात् खैरा तादेवाय णिधि । होसि । होहिअ । होहि ।

‘त्वन्नन’ इत्यगागम । होअमि । होअदिअ । होअदि । मयत्र अमूर्त्त
अभवत् यभूव वा । ग्यादयन्तु तिसयोरेव । अग्निन् शान्ति वर्तमाना-
वगानिषोपि भूतावगानिषमभीति लडादेगा इजादयोपि भवति ।
तेन ‘लड्दृष्टोच जनार्’ ‘मध्ये नाजन्तार’ इति जांरी सर्वत्र
भवत् । तथा च होइ । होनि । होमि । इत्यादीनि मयाणि लट्पा-
ण्युदाहृतव्यानि । अथप्रिस्ररमयात् शिष्यन्ते । एवमन्येषामजन्तात्
भूतावगारेषु रूपनिर्णय ॥ हलन्तात् तु

हल ईअ ॥ २ । ४ । २३ ॥

‘भूतावस्य’ इत्यनुवर्तते । भूतार्थं वर्तमानयो हलन्तात् परयो
तिसयो ईअ इत्यादेशो भवति । एवीअ । एवइ । हवन्ति । इत्यादि
हलन्तवर्णाणि सर्वाण्युदाहृतव्यानि । एवमन्येषा हलन्तानां भूतार्थ-
वाचिषु रूपेण ॥ लड्दृष्टो

भविष्यति हिरादिः ॥ २ । ४ । २५ ॥

भविष्यदर्थं विहितप्रत्यये परे तस्यैव हिरित्यादि प्रयोक्तव्य ।
पूर्ववटिजादय । होहिइ । बहुलाधिनारात् षचिदेषपदेपि सच्चि ।
होही । भविष्यति । भविता वा । बहुद्रे हि । होहिति । इत्यादि
लड्दवत् । लकारान् प्राङ् हिकार एवाधिक । मध्यमे । होहिसि ।
होज्जहिसि । होज्जाहिसि । होहिज्ज । होहिज्जा । होहिद्धा । होहिइ ।
इत्यादि सर्वे लड्दवत् । लकारात् प्राङ् हिकार एवाधिक ॥ उत्तमे

हार्सा मिमोमुमे वा ॥ २ । ४ । २६ ॥

‘भविष्यति’ इत्यनुवर्तते । ‘आदि’ इति च । भविष्यदर्थं विहितेषु
उत्तमपुरुषादेशेषु मिमोमुम इत्येतेषु परेषु एषामेवादि हार्सा इत्येतौ
वा प्रयोक्तव्यौ । पक्षे हिरपि । होहामि । होस्सामि । अत्र रित्वाद्
द्वित्वम् । होहामो । होस्सामो । होहामु । होस्सामु । होहाम । होस्साम ।

पक्षे । होहिमि । होहिमो । होहिमु । होहिम । क्वचित्तु हा न भवति ॥
 'ड मेश्छात्त' इत्यत 'मे' इत्यनुवर्तते 'भविष्यति' इति च
 सर ॥ २ । ४ । ३३ ॥

घातो परतो भविष्यति काले मे स्थाने सद् इति वा भवति ।
 रिक्त्वाद् द्वित्वम् । होहिस्स । पक्षे । होहिमि ॥

हिस्साहित्या मुमोमस्य ॥ २ । ४ । २७ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते 'भविष्यति' इति च । भविष्यति काले मु मो म
 इत्येतेषा स्थाने हिस्सा हित्या इत्येतौ घातो परतो वा प्रयोक्तव्यौ ।
 होहिस्सा । होहित्या । पक्षे । होहिमु । इत्यादि । पूर्ववत् जर्जारौ च ।
 'त्वनत' इत्यगागमादिलङ्ङत् । एवमन्येषामजन्ताना भविष्यति रूपम् ॥
 हलन्ताना तु भविष्यति अगागमे कृते 'अदेह्युक्त्वात्खोरत' इत्यत
 अत' इत्यधिकृत्य 'मोममुष्विच्च' इत्यत 'इत्' इति च

एच्च क्त्वातुंतव्यभविष्यति ॥ २ । ४ । १९ ॥

क्त्वातुतव्येषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परत अत एत्स
 चकारादिच्च भवति । हवेहिइ । हविहिइ । हवेहिज्ज । हवेहिजा ।
 हविहिज्ज । हविहिजा । हवेहिति । हवेहिते । हविहिति । हवि-
 हिते । इत्यादि । जर्जारौ च । मध्यमे । हवेहिसि । हविहिसि ।
 हवेहिइत्था । हविहिइत्था । हवेहिह । हविहिह । जर्जारौ च ।
 उत्तमे । हवेहिमि । हविहिमि । हवेहामि । हविहामि । हवेस्सामि ।
 हविस्सामि । हवेहिस्स । हविहिस्स । जर्जारौ च । हवेहिमो । हवि-
 हिमो । हवेहामो । हविहामो । हवेस्सामो । हविस्सामो । एव मन्वो-
 रपि । हवेहिस्सा । हविहिस्सा । हवेहित्या । हविहित्या । जर्जारौ च ।
 एवमन्येषा हलन्ताना भविष्यति रूपम् ॥ लोटि

एकस्मिन् प्रथमादेर्विध्यादिषु दुसुषु ॥ २ । ४ । ३५ ॥

१ T drops तु २ M omits च ३ इत्यधिकृत्य M, T ४ इति
 च M, T ५ हविहिम्ना । हवेहिस्सा M ६ I' drops च ७ P
 and My add नेयम्

लिड्लोटो प्रथममध्यमोत्तमपुरुषैकवचनानां स्थाने लु सु मु इति क्रमाद्भवन्ति । होदु । लिड्लोटोराशीरर्थ उकारान्तस्यैव प्रयोग इति केचित् । तदा दलोप । दकारोच्चारण भाषान्तरार्थमित्यपरे । प्राकृते विध्यादिषु होउ । अत्र 'प्रायो लुक्—' इति दलोप । होसु । होमु ॥
वहो न्तुहमो ॥ २ । ४ । ३६ ॥

लिड्लोटो प्रथममध्यमोत्तमबहुवचनानां स्थाने न्तु ह मो इति क्रमाद् भवन्ति । होतु । होह । होमो ॥

सोस्तु हि ॥ २ । ४ । ३७ ॥

विध्यादिषु 'एकस्मिन्—' इति सूत्रविहितस्य सोर्मध्यमपुरुषैकवचनस्य स्थाने हि इत्यादेशो वा भवति । होहि । होसु । पूर्ववत् 'मध्ये चाजन्तात्' इति जर्जरौ । तदा । होज्जदु । होज्जादु । होज्ज । होज्जा । एव वचनान्तरेष्वपि जर्जारावूष्ठी ॥ लिङि

त्विज्जालिङः ॥ २ । ४ । ३४ ॥

लिङो जर्जाभ्यां पर इकारो वा प्रयोक्तव्यः । होज्जइ । होज्जाइ । इयान् विशेषः । शेष पूर्ववत् । एवमन्येषामजन्तानां लिड्लोटो रूपम् । हलन्तानां तु 'वा लुङ्लोटोद्भूतषु' इति वा एत्वम् । हवेउ । हवउ । हवेन्तु । हवतु । हवेज्ज । हवज्ज । हवेज्जा । हवज्जा ॥ मध्यमे 'सोस्तु हि' इत्यतः 'सो' इत्यनुवर्तमाने

लुगिजहीजस्विजेतः ॥ २ । ४ । ३८ ॥

अदन्ताद्धातो मध्यमेकवचनादेशस्य सो स्थाने लुक् इज्जहि इज्जसु इज्जे इति चत्वारः आदेशा भवन्ति । हव । हविज्जहि । हविज्जसु । हविज्जे । पक्षे । हवसु । हवेसु । हवेज्ज । हवेज्जा । 'त्विज्जालिङ' इति इत्व च । हवेज्जइ । हवेज्जाइ । शेष पूर्ववत् । एवमन्येषां हलन्तानां रूपं नेयम् ॥ लुङि

१ क्रमात् लु T २ 'मिति केचित् T ३ T has प्रत्ययान्त before स्थाने ४ स्यात् T ५ स्यात् T

माणन्तौल् च लृङः ॥ २ । ४ । ४१ ॥

लृङो माण न्त इत्यादेशौ सर्वत्र पुरुषेषु वचनेषु भवत । लिच्वा-
न्नित्यम् । चकारात् जर्जरौ च । होमाण । होन्त । होज्जमाण ।
होज्जन्त । होज्जमाण । होज्ज । होज्जा । हलन्ताना तु । हवमाण ।
हवन्त । हवेज्ज । हवेज्जा । एवमन्येष्वजन्तेषु हलन्तेषु च धातुष्वनया
प्रक्रियया सर्वलकाररूपाणि प्रयोज्यानि ॥

अथ केचिदेधादयो धातव प्रदर्श्यन्ते ।

एध वृद्धौ । अगागम । 'खघथघभाम्' इति धैस्य हत्वम् ।
इजादय । एहइ । ऐहए । शेष हववत् । दुपचप् पाके । अनुक्तम-
न्यन्यायेनानुबन्धलोप । अक् । 'प्रायो लृक्—'इति चलोप ।
पअइ । पअए ॥

सोल्लपउल्लौ पचेः ॥ ३ । १ । ३८ ॥

पचते सोल्ल पउल्ल इत्यादेशो भवत । सोल्लइ । पउल्लइ । डुनदि
समृद्धौ । अक् । णदइ । णदए । ध्वसु गतौ । अक् । 'दध्वद्वध्वा
क्चित्—' इत्यादिना ध्वस्य झकार । झसइ । झसए । पक्षे । 'लवराम्—'
इति वलोप । धसइ । धसए । व्यञ्ज सवरणे । 'मनयाम्' इति
यलोप । वेइ । 'त्वनत' इत्यागागमे । वेअइ । वेअए । अद भक्षणे ।
अक् । प्रायोग्रहणाद् देलोपाभाव । अदइ । अदए ॥ अस्तेर्विशेष
उच्यते । अस भुवि । लटि

त्वस्तेर्ह्महोम्हि ममोमिना ॥ २ । ४ । ८ ॥

'मिर्मिबिटौ' इति विहितमिना 'मोमशु मसहिङ्' इति निहित-
ममोभ्या च सह अस्ते स्थाने यथायोग म्ह म्हो म्हि इत्यादेशा वा

१ च स्त T २ सर्वलकाराणां रूपाणि P, My ३ M and T
drop धस्य ४ My and P drop it, T has एहरे only
५ स्त T ६ वलोपे T ७ दकारलोपाभाव M

भवति । गअग्नि । गनोनि । गअग्ने । गअत् । गना ल ।
 गुरारस्याप्रट्पात्रप्रयोग एत्र तन्मैवदसीयते । पशे । सिट्वात्थि' इति
 अत्थि सामायमास । अत्थि ॥

सिना ल्ति ॥ २ । ४ । ९ ॥

'अस्ते' इत्यनुवर्तने । अस्तेर्धातो सिना मध्यमपुस्तैऋतनादेर्न
 सह मि इत्यादेशो लिट् भवति । लिट्वाभित्यम् । णिट्ठरो ज सि ।
 निष्ठुरो यदसि ॥

त्विटात्थि ॥ २ । ४ । १० ॥

अस्तेस्त्रिषु सह अत्थि इत्यादेशो भवति । अत्थि सो । अस्त्रि स
 इत्यर्थ । अत्थि ते । सन्ति त इत्यर्थ । मायमे । अत्थि तुम ।
 असि त्वमित्यर्थ । अत्थि तुष्टे । स्व मूयमित्यर्थ । उचमे । अत्थि ह ।
 अस्म्यहम् । अत्थि अम्हे । सो वयमित्यर्थ ॥ लुट् लुट् लुट्सु 'भूता-
 र्थस्य सिहिअरि' इत्यत 'भूतार्थस्य' इत्यधिष्टत्य

अहेस्यासी तेनास्तेः ॥ २ । ४ । २४ ॥

अस्तेर्धातोर्भूतार्थप्रत्ययेन सह अहेसि आसि इत्यादेशौ भवत ।
 अहेसि । आसि । आसीत् । आमन् । आसी । आस्त । आसम् ।
 आस । इत्यर्थ । लुट् लुटो । अन्नेर्भ्वादेशे । अमूत् । वभूव ।
 इत्यादि सचारणीयम् । इदं त्वादेशद्वय सर्ववचनेषु पुरुषत्रये च साधा-
 रणम् । तेन भूतलकारमात्रे अस्तेरिदमेव रूपद्वयम् । लोटि सिद्धावस्था-
 पेक्षया अन्तु इत्यत्र 'स्त' इति नस्य धत्वे । अत्थु । मतु । इति च
 दृश्यते । लिङि । स्यादित्यत्र 'स्याद्भव—' इति सूत्रेण यात् प्रागित्वम् ।
 यलोप । अत्यहलो लोपश्च । सिअ । अन्येषु लकारेषु अनुक्तमन्य-
 न्यायेन 'अस्तेर्भू' इति भूधातोरेव प्रयोग ॥ शीङ् स्वमे ।

योरेड् ॥ २ । ४ । ६५ ॥

इश्च उश्च, यु तस्य योर्धातोरिवर्णोवर्णयोः एद् एदोतौ यथासख्य भवत । इवर्णस्य एकार । उवर्णस्य ओकार । इत्येत्वे । 'शोस्सल्' । सेह । 'त्वनत' इत्यक् । सेअह । सेअए । इत्यादि । हुवत् ॥ मृञ् व्यक्ताया वाचि ।

उवर्णस्यावः ॥ २ । ४ । ६४ ॥

धातोरन्त्यस्य उवर्णस्य अव इत्यादेशो भवति । रेफलोप । बवइ । वनए । 'योरेद्' इत्योत्वे । वोइ । एव हुइ पूइ प्रभृतय ॥ हु दाना-दानयो ।

णो हश्च चिजिपूश्चुधुस्तुहुद्धभ्यः ॥ २ । ४ । ७२ ॥

एभ्य परो ण इत्यागमो वा भवति । तत्सनियोगेन दीर्घस्य ह्रस्वश्चै । हुणइ । हुणए । पक्षे उवर्णस्य अव इत्यादेश । हवइ । हवए । नात्र 'योरेद्' इत्युकारस्यौत्वम् । अनन्तरविषयत्वात् तस्य । परतूवर्णस्य अव इत्यादेश । बहुलाधिकाराणागम क्वचिद्विकल्पित । उच्चेणइ । उच्चेइ । जेणइ । जेइ । ओहाइ गतौ । अनुक्तमन्यन्यायेना-नुबन्धलोप । 'त्वनत' इत्यगागम । हाअइ । हाअए । पक्षे । हाइ । हु घाञ् धारणपोषणयो । अनुबन्धलोप । अँइ । धाअइ । धाअए । पक्षे । धाइ ॥

धो दहश्चदः ॥ २ । ४ । १३१ ॥

श्रदित्यव्ययात् परस्य दर्घातेर्दह ईत्यादेशो भवति । 'अश्रद' इति पर्युदासादन्यहलो लोपो न भवति । रेफलोप । सत्वम् । सहइइ । सहइए । दिवि क्रीडादौ । अक् । दिवइ । दिवए ॥ अथ पुरुपादयोपि प्रदर्श्यन्ते ।

रुपगेचो दिः ॥ २ । ४ । ६८ ॥

रुपादिष्वादेरचो दीर्घो भवति । रुप । रूसइ । रूसए । शुप ।

सूसइ । तुप । तूपइ । पुप । पृसइ । शिप । शीसइ । पूइ म्रॉणिम-
 सवे । उवर्णस्य अव इत्यादेश । सवइ । सपए । णह वचने ।
 णहइ । णहए । पुइ अभिपने । अवादेश । सवइ । सवण । सोइ ।
 णश्रु व्याप्तौ । अक् । अमइ । असए । चिन् चयने । 'णो ह्य
 चिजि—'इत्यादिना णागम । चिणइ । चिणए । पक्षे । 'योरेइ'
 इत्येत्वम् । चेइ । चेए । 'त्वनत' इत्यभ्येत्ते च । चेअइ । चेअए ।
 तुइ व्ययौ । अर् । तुदइ । तुदण । दलोपोपि । तुअइ । तुअए ॥
 दशतिदहत्वोर्विशेष । 'ह्लोक्' इत्यगागमे 'वेतम इति तो' इत्यत
 'तो' इत्यधितृत्व 'टो ट' इत्यत 'ट' इति च ।

दंशदहोः ॥ १ । ३ । ३४ ॥

दशतिदहयोर्धात्वोश्चवर्गस्य टकारो भवति । टसइ । डसए ।
 ढहइ । ढहए ॥ दीप्यती

डो दीपि ॥ १ । ३ । ४६ ॥

पूर्वसूत्रात् 'तो' इत्यनुवर्तते । दीप्यतेस्त्वोश्चवर्गस्य ढत्वम् ।
 डिप्पइ । प्रदीप्यती 'दोहदमदीप—'इत्यादिना तोर्लत्वम् । पलिप्पइ ॥
 मृइ मरणे

आर उः ॥ २ । ४ । ६६ ॥

धातोर्ऋवर्णस्य अर इत्यादेशो भवति । मरइ । मरए ॥ गच्छ
 गतो

छर्गमिष्यमासाम् ॥ २ । ४ । ५० ॥

गम् इप् यम् आस् एपामन्त्यस्य छकारो रित् स्यात् । गच्छइ ॥

गभिरणुवजावजसाकुसोकुसाइच्छाय्यवहरावसेहवदअपरिअल-
 परिअल्लबोल्लपरिणिसपच्छङ्गणीणणिम्महवच्छदणिळ्ळक्(भणीणिव-
 हान् ॥ ३ । १ । ९७ ॥

गमिरणुवज्जादीनादेशान् प्राप्नोति । अणुवज्जइ । अवज्जसइ ।
अकुसइ । उकुसइ । अइच्छइ । अईइ । अवहरइ । अवसेहइ । वद-
अइ । परिअलइ । परिअल्लइ । वोल्लइ । परिणिसइ । पैच्छड्डइ ।
णीणइ । णिम्महइ । वच्छदइ । णिल्लुकइ । रभइ । णीइ । णिवहइ ॥
दृशिर प्रेक्षणे

दृशिरोअमसणिअच्छावअच्छचज्जावअज्जपुलअपुलोअदेक्खा-
वअक्खपेच्छावआसपासणिअसच्चवावक्खान् ॥ २ । ४ । १५३ ॥

दृशिर प्रेक्षण इत्यय धातु ओअक्ख णिअच्छ अवअच्छ चज्ज
अवअज्ज पुलअ पुलोअ देक्ख अवअमस पेच्छ अवआस पास
णिअ सच्चव अवक्ख इति पञ्चदशादेशानापद्यते । ओअक्खइ ।
णिअच्छइ । अवअच्छइ । चज्जइ । अवअज्जइ । पुलअइ । पुलोअइ ।
देक्खइ । अवअक्खइ । पेच्छइ । अमआसइ । पासइ । णिअइ ।
सच्चवइ । अवक्खइ । इति पञ्चदशादेशा ॥ गम्हशोर्भविष्यति

डच्छ दृशिगम इजादौ हिलुक् च वा ॥ २ । ४ । २८ ॥

‘भविष्यति हिरादि’ इत्यत ‘भविष्यति’ इत्यनुवर्तते । दृशू गम्
आभ्या धातुभ्या भविष्यदादेशेषु ईच् इत्यादिषु परेषु डित् अच्छ
इत्यय भवति हेर्वा लुक् च । डित्वादन्यस्याजादेर्लुक् । दच्छिइ ।
दच्छिहिइ । दच्छिति । दच्छिहिंति । दच्छिसि । दच्छिहिसि ।
दच्छिईत्या । दच्छिहिईत्या । दच्छिह । दच्छिहिह । दच्छिमि ।
दच्छिहिमि । दच्छिहामि । दच्छिस्सामि । दच्छिस्स । दच्छिहिस्स ।
दच्छिमो । दच्छिहिमो । दच्छिहामो । दच्छिस्सामो । दच्छिहिस्सा ।
दच्छिहित्या । दच्छिम । दच्छिहिम । इत्यादि । मोनत् मन्वोरप्युदा-

१ आपद्यते T २ पद्यइ M ३ My and P drop प्रेक्षणे
४ इत्यनुवर्तते M, T ५ दृशिर M ६ इत्यदिषु P, My ७ ददा
P, My ८ इजा My, P

हार्यम् । एव गमेरपि ॥ मिदिद् पिदारणे । छिदिद् द्वैधीकरणे ।
'अन्त्यस्य वचिमुचि—'इत्यादे 'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते ।

छिदिभिदो न्दः ॥ २ । ४ । ५४ ॥

अनयोरन्त्यस्य न्दं इत्यादेशो भवति । ^३छिन्दद् । मिन्दद् । भवि-
प्यति विशेष ।

छिदिभिदिनिदो डेच्छ ॥ २ । ४ । २९ ॥

'भविप्यति हिरादि' इत्यत 'भविप्यति' इत्यनुवर्तते । 'हिल्लक् च'
इति च 'इजातो' इति च । छिदौदिभ्यो भविप्यति इजादिषु परेषु
डित् एच्छ इत्यय स्यात् हिल्लक् च वा । चेच्छिद् । चेच्छिद्दिद् ।
चेच्छिति । चेच्छिहिति । चेच्छिसि । चेच्छिहिसि । चेच्छिद्ध्या ।
चेच्छिद्धित्या । चेच्छिद् । चेच्छिद्दिद् । चेच्छिमि । चेच्छिदमि ।
चेच्छिदामि । चेच्छिस्सामि । एव हौ । चेच्छिस्स । चेच्छिहिस्स ।
चेच्छिमो । चेच्छिदमो । चेच्छिदामो । चेच्छिस्सामो । चेच्छिहिस्सा ।
चेच्छिद्धित्या । एव मन्वोरपि । एव भिदविदोरपि रूपाण्युदाहृतव्यानि ॥
वच परिभाषणे । मुच्छ मोक्षणे । रुदिद् अश्रुविमोचने । शु श्रवणे ।
मुज पालनाभ्यवहारयो । अक् । वअद् । मुअद् । रुअद् । एषु
भविप्यति

डोच्छ वचिमुचिरुदिशुमुजः ॥ २ । ४ । ३० ॥

वच्यादिभ्यो घातुभ्यो भविप्यदर्थे इजादिषु परेषु डित् ओच्छ
इति भवति हिल्लक् च वा । वचि । वोच्छिद् । वोच्छिद्दिद् ।
वोच्छिति । वोच्छिहिति । वोच्छिसि । वोच्छिहिसि । वोच्छिद्ध्या ।
वोच्छिद्धित्या । इत्यादि भिदिवत् । एव मुचादीनामुद्राहार्यम् ।

१ न्य P, My २ न्द P, My ३ छिन्दद् My ४ मिन्दद्
My ५ मिदादिभ्य M and P ६ My has चेच्छिद् ।
चेच्छिद्दि etc T has छेच्छिद्, छेच्छिद्दि, etc ७ छेच्छिद्वा P, My
८ छेच्छिद्दि P, My

डं भेच्छात्ततः ॥ २ । ४ । ३१ ॥

भविष्यति दृशादिभ्यो धातुभ्य पूर्वसूत्रिभिरुक्ताना ङञ्छ डेच्छ
होच्छाना यश्छकारस्तत परस्य मेरुत्तमपुरूपैकवचनस्य स्वाने डित्
अमित्यादेशो भवति । दच्छ । द्रक्ष्यामि । गच्छ । गमिष्यामि ।
सगच्छ । सगस्ये । भेच्छ । भेत्स्यामि । वेच्छ । वेत्स्यामि । चेच्छ ।
छेत्स्यामि । वोच्छ । वक्ष्यामि । मोच्छ । मोक्ष्यामि । इत्यादि । पक्षे ।
दच्छिमि । दच्छिहिमि । इत्यादि । 'छात्त' इति किम् । अन्येभ्य
परो मा भूत् ॥

णिव्वडो मुचेर्दु.से ॥ ३ । १ । ४० ॥

दुँ स मुञ्चत्यर्थमुचे णिव्वट ईत्यादेशो भवति । णिव्वडइ ।

अवहेडमोच्छणिल्लंछोसिधदिमडेरअवछडाः ॥ ३ । १ । ४१ ॥

'मुचे' इत्यनुवर्तते । मुञ्चतेरअहेड इत्यादि सप्तादेशो भवन्ति
स्वरूपार्थे । अवहेडइ । मोछइ । णिल्लुच्छइ । उसिधइ । दिसडइ ।
रेअवइ । छडइ । सिद्धावस्थापेक्षया । मुचइ । मुचए ॥ रुधिइ आव-
रणे । 'अन्त्यस्य वचिमुचि—'इत्यादे 'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते ।

रुपो न्धम्भौ ॥ २ । ४ । ५० ॥

रुधेरन्त्यस्य न्धम्भ इत्यादेशो भवत । रुधइ । रुम्भइ ।

ढसोत्तघौ विवृतिरु'योः ॥ ३ । १ । ६४ ॥

विपूर्वकस्य वर्तते रुधेश्च ढस उत्तघ इत्येतौ प्रत्येक वा भवत ।
ढसइ । उत्तघइ । इदमेव वर्ततेरपि । पक्षे । रुधइ । वट्टइ । अत्र
'त्स्याधूर्तादौ ट' इति तस्य टत्वम् । 'युधयुधगृधक्रुधसिधमुद्वा च
झइ' इति चकारानुकृष्टरुधेरन्त्यस्य झ । रुझइ । रझए । युजियोगे

जुजुजुजुप्पा युजेः ॥ २ । ४ । १३९ ॥

१ स्यात् T २ दु रविषयस्य मुचिर् मोक्षणे इत्यस्य धातो T
३ इत्यादेश स्यात् T ४ देशा स्यु T ५ 'मुचिर्दचिर्दधिप्रभुजाम्—'
इत्यादिना M ६ स्त T ७ स्त T

युजेर्घातो जुजादय आदेशा स्यु । जुजइ । जुज्जइ । जुप्पइ ।
 मुज पालनाभ्यवहारयो । अक् । मुअइ । मुअए । ल्लुटो ।
 'डोच्छ वचिमुचि—'इत्यादिना ओच्छादेशो हिलुक् च वा । भोच्छिइ ।
 भोच्छिहिइ । 'ड मेदञात्त ' इति मेई । भोच्छ । पथे । भोच्छिमि ।
 शेष एववत् ॥

णिवरो वुमुक्षाक्षिप्योः ॥ ३ । १ । ७८ ॥

सनन्तस्य मुनेराद् पूर्वस्य क्षिपेश्च णिवर इत्यादेशो भवति ।
 णिवरइ । वुमुक्षति । आक्षिपति वा ॥

भुजेरणभुजकम्मसमाणचमडचड्डजेमजिमाः ॥ २।४।१३७ ॥

भुजेर्घातोरणादय आदेशा भवन्ति वा । अण्णइ । अण्णए ।
 भुज्जइ । कम्मइ । समाणइ । चमडइ । चड्डइ । जेमड । जिमइ ॥
 तनु निस्तारे । अक् । तणइ । तणए ।

तड्डवविरल्लतड्डास्तनेः ॥ ३ । १ । ७४ ॥

तनु विस्तार इत्यस्य तड्डव इत्यादयश्चत्वार आदेशा स्यु । तड्ड-
 वइ । विरल्लइ । तड्डइ । तड्डइ । मनु अवबोधने । अक् । मणइ ।
 मणए । क्व् । 'अर उ ' इत्यर । करइ । कलए ॥ लुडल्लुटिसु
 'अन्त्यस्य वचिमुचि—'इति सूत्रात् 'अत्यस्य' इत्यनुवर्तते ।

आ भूतभविष्यति च कृजः ॥ २ । ४ । ४७ ॥

भूतार्थे भविष्यदर्थे च प्रत्यये परे वृजोत्वस्य आ इत्ययमादेशो
 भवति । 'भूतार्थस्य सिहिअहि' इति स्यादय । फासि । फाहिअ ।
 फाहि । अकार्पात् । अकरोत् चकार वा । ल्लुटो । फाहिइ ।
 फाहिति ॥ 'ड मेदञात्त ' इत्यत 'भे ' इत्यनुवर्तमाने

कृदो ह ॥ २ । ४ । ३२ ॥

१ प्रय for जुजादय T २ भुजिघातु M, भुजघातु T ३ आदे
 शानामथते M, आदेशानामोति T ४ 'मुचिर्धुमुजाम्—' इत्यत
 ५ 'मादेश स्यात् T ६ इत्यनुवर्तते T

करोतेर्ददातेश्च भविष्यति मेस्थाने ह इति वा स्यात् । 'आ भूत-
भविष्यति—'इत्याकार । काह । पक्षे । काहिमि । 'सि' इत्यनेन
'सि' च । कस्स । पक्षे । काहिमि । शेष हववत् ॥

कृञः कुणः ॥ ३ । १ । २० ॥

कृञः कुण इति वा स्यात् । कुणइ । कुणए ॥

काणेक्षिते णिंआरः ॥ ३ । १ । २१ ॥

कृञ इत्यनुवर्तते । कृञ काणेक्षितविषयस्य णिंआर इत्यादेशो
भवति । णिआरइ । काणेक्षित करोतीत्यर्थ ॥

निष्टम्भे णिट्टुहः ॥ ३ । १ । २२ ॥

निष्टम्भविषयस्य कृञो णिट्टुइ इत्यादेशो भवति । णिट्टुहइ ।
निष्टम्भ करोतीत्यर्थ ॥

श्रमे वीपफः ॥ ३ । १ । २३ ॥

श्रम करोतीत्यर्थे कृञो वीपफ इत्यादेशो भवति । वीपफइ ॥

सद्दणोवष्टम्भे ॥ ३ । १ । २४ ॥

वैष्टम्भ करोतीत्यर्थे कृञ सद्दणादेशो भवति । सद्दणइ ॥

णिन्वोलो मन्द्युनौष्ठमालिन्ये ॥ ३ । १ । २५ ॥

मन्द्युना ओष्ठमालिन्य करोतीत्यर्थे कृञ णिन्वोल इत्यादेशो
भवति । णिन्वोळइ ॥

गुललधाटौ ॥ ३ । १ । २६ ॥

चाट्ट करोतीत्यर्थे कृञो गुलल इत्यादेशो भवति । गुललइ ॥

पयल्लो लम्बनशैधिल्ययो ॥ ३ । १ । २७ ॥

१ T has परत after it २ T has विहितस्य after भविष्यति
३ इत्यादेश स्यात् T ४ णिअर M ५ णिअर M ६ इत्यादेश स्यात्
T ७ णिट्टम्भ° My, P, विष्टम्भ M ८ इत्यादेश स्यात् T. ९ णिट्टम्भ
My, P विष्टम्भ° M १० पापफ M ११ पापफ M १२ पापफइ
M १३ भवष्टम्भविषयस्य १४ °देश स्यात् T १५ °देश स्यात् T

लम्बन करोति शैथिल्य करोति इत्यनयोरर्थयो कृञ् पयल्लादेशो
भवति । पयल्लइ ॥

क्षुरे कम्मः ॥ ३ । १ । २८ ॥

क्षुर करोतीत्यर्थे कृञ् कम्मादेशो भवति । कम्मइ । कम्मए ॥

णीलुछो निष्पाताच्छोटे ॥ ३ । १ । २९ ॥

निष्पात करोतीत्याच्छोटन करोतीत्यनयोरर्थयो कृञ् णीलुछ
इत्यादेशो भवति । णीलुछइ ॥ डुकीञ् द्रव्यविनिमये । 'थोरेइ'
इत्येत्वम् । केइ । 'त्वनत' इत्यगागम । केअइ ॥

क्रिषः कीण ॥ २ । ४ । १२२ ॥

क्रीणाते कीण इत्यादेशो भवति । कीणइ । कीणए ॥

केर्च वेः ॥ २ । ४ । १२३ ॥

विपूर्वस्य क्रीणाते केर् इत्यादेशो भवति । रित्वाद् द्वित्वम् ।
विकेइ । 'त्वनत' इत्यगागमे विकेअइ । चकारात् कीणश्च । विकी
णइ । विकीणए ॥ वृञ् । 'अर उ' वरइ ॥

साहट्टसाहरौ सवुः ॥ ३ । १ । ३० ॥

सपूर्वस्य वृणोते साहट्ट साहर इत्यादेशौ भवत । साहट्टइ । साह-
रइ ॥ ट्ठञ् । वरइ । दरए ॥ अह उपादाने ।

अहेणिरुवारगेण्हवलहरपग्गाहिपञ्चुआः ॥ २ । ४ । १५७ ॥

अहेणिरुवाराथा पडादेशा वा स्यु । गिरुवारइ । गेण्हइ । वलइ ।
हरइ । पगाइ । अहिपञ्चुअइ ॥ 'अत्यस्य वचिर्मुचि—'इत्यत
'अन्त्यस्य' इत्यधिकृत्य

नमोद्विजरुदां वः ॥ २ । ४ । ४८ ॥

१ देश स्वात् T २ ताच्छादनयो M ३ त्याच्छादन M ४ देश
स्वात् T ५ M and P omit it ६ देश स्वात् T ७ ल T
८ शुचिरचिभुजाम्—इत्यधिकृत्य M, T

नमतेरुद्विजते रोदतेश्चान्त्यस्य वकारो भवति । णम् । णवइ ।
उद्विज् । अक् । उन्विवइ । अत्र दलोपद्वित्वे । रुदिर् । रुवइ । उन्वे-
वइ । रोवइ । 'अचोचाम्' इत्येत्वमोत्त च ॥

चर्तृतिमदित्रजाम् ॥ २ । ४ । ४९ ॥

'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते । नृति मद् व्रज एषा धातूनामन्त्यस्य चकारो
रिद्धवति । रित्वाद् द्वित्वम् । णच्चइ । अत्र 'ऋतोत्' इत्यत अत्वम् ।
मच्चइ । वच्चइ । अत्र 'लवराम्—' इति रेफलोप ॥

छर्गमिष्यमासाम् ॥ २ । ४ । ५० ॥

'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते । गम् इष् यम् आस् एषामन्त्यस्य छोरित्
स्यात् । गच्छइ । इच्छइ । जच्छइ । अत्र जत्वम् । अच्छइ । अत्र
'सयोगे' इति ह्रस्वः ॥

युधबुधघृधकृधसिधमुहा च ज्ञः ॥ २ । ४ । ५२ ॥

युधादीना चकाराद्बुधेश्चान्त्यस्य द्विरक्तो जकार स्यात् । जुञ्जइ ।
बुञ्जइ । गिञ्जइ । अत्र कृपादित्वाद्दत् इत्वम् । 'अचोचाम्' इति वा
इत्वम् । कुञ्जइ । अत्र रेफलोप । सिध । सिञ्जइ । मुह ।
मुञ्जइ ॥

जर् खिदाम् ॥ २ । ४ । ५३ ॥

खिदिप्रकाराणा धातूनामन्त्यस्य जकारो रिद् भवति । खिद् ।
सिञ्जइ । सपद् । सपज्जइ । खिज्जइ । बहुवचन प्रयोगानुसरणार्थम् ॥

ढः कथिवर्धाम् ॥ २ । ४ । ५५ ॥

कथतेर्वर्धतेश्चान्त्यस्य ढ स्यात् । 'लवराम्—' इति वैलोप ।
कडूइ । वैडूइ । बहुवचनाद्बुधे वृत्तगुणस्य वर्धतेश्चाविशेषेण ग्रहणम् ॥
वेष्टेः ॥ २ । ४ । ५६ ॥

'दृ' इत्यनुवर्तते । वेष्ट वेष्टा इत्यस्य 'कगटड—' इत्यादिना पलोपेऽन्त्यस्य दो भवति । वेदद् ॥

समुदो लृ ॥ २ । ४ । ५७ ॥

'वेष्टे' इत्यनुवर्तते । सम् उद् इत्युपसर्गाभ्या परस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य लकारो रिक्त स्यात् । मंवेहद् । बहुलाधिकारादुक्त परस्य वा ल । उ-वेहद् । उ-वेहद् ॥

सादधानि लुरु ॥ २ । ४ । ५८ ॥

सादती धावती चान्त्यस्य लृग्भवति । साड । 'त्वन्त' इत्यङ् । स्वाअद् । ग्राहिद् । अत्र 'भविष्यति हिरादि' इति हि । साउ । अत्र 'एकस्मिन् प्रथमादेर्विभ्यादिपु—' इत्यादिनाद्दु दलोपश्च । धाड । धाहिड । धाउ । बहुलाधिकाराद् वर्तमानाभविष्यद्विध्याद्येकवचन पूर्वान्त्यलोप । तेनेह १ भवति । सादन्ति । धावन्ति । कचिद् धानद् पुरजो इति च दृश्यते । धावति पुरत । ओसैरद् ॥

रः सृजि ॥ २ । ४ । ५९ ॥

सृजिधातोरेऽन्त्यस्य रर्य भवति । रिसरद् ॥

डः सीदपति ॥ २ । ४ । ६० ॥

सीदती पतनी चान्त्यस्य डत्व भवति । सडद् । पैडद् ॥

मीलेः प्रादेर्दे तु ॥ २ । ४ । ६१ ॥

प्रादेरुपसर्गात् परस्य मीलेरेऽन्त्यस्य वा द्वित्वं स्यात् । समिच्छद् । अत्र 'मयोगे' इति ह्रस्व । समीलद् । अत्र समो मासादित्वाद्विकल्पेन बिन्दुलोप । समिच्छद् । समीलद् । 'निमीलद् । निमिच्छद् । 'प्रादे' इति किम् । मीलद् ॥

चलस्फुटे ॥ २ । ४ । ६२ ॥

१ M adds उप्वेद् २ उर स्यात् T ३ M drops it ४ M drops it ५ P and My omit it ६ M drops it ७ M insert उम्बिहद् before it

चलतौ स्फुटितौ चान्त्यस्य द्वे रूपे वा भवत । चलइ चलइ ।
 फुडइ । फुडइ । अत्र 'प्स्यो फ' इति फत्सम् । 'टो ड'
 इति डत्व च ॥

शकगे ॥ २ । ४ । ६३ ॥

'द्वे' इत्यनुवर्तते । शकादिषु धातुप्वन्त्यस्य द्वे रूपे भवत ।
 योगविभागान्त्रित्यम् । शक । सकइ । मृग । मगइ । पिनु ।
 सिन्वइ । अँटि । अट्टइ । लँटि । लुट्टइ । चुँटि । तुट्टइ । कुँपु ।
 कुप्पइ । जँम । जम्मइ । णँश । णस्सइ ॥ 'अर उ.' इत्यत 'उ'
 इत्यधिकृत्य

अरि वृषाम् ॥ २ । ४ । ६७ ॥

वृषप्रकाराणा धातूनामृवर्णस्य अरि इत्यादेशो भवति । वृष ।
 वरिसइ । मृष । मरिसइ । हृष । हरिसइ । बहुवचन प्रयोगानु-
 सरणार्थम् ॥

निमेर्निम्मवनिम्माणौ ॥ २ । ४ । १२० ॥

'अन्त्यस्य' इति निवृत्तम् । निपूर्वस्य मिमीते निम्मव निम्माण
 इत्यादेशौ भवत । निम्मवइ । निम्माणइ । 'आदेस्तु' इति वा णत्वे ।
 णिम्मवइ । णिमाणइ । पक्षे णिम्मइ ॥

आलीडोल्लिः ॥ २ । ४ । १२१ ॥

आड् पूर्वस्य लीयते अल्लि इति भवति । अल्लिइ ॥

स्त्यस्समः स्या ॥ २ । ४ । १२४ ॥

सपूर्वस्य स्त्यै छै शब्दसघातयोरित्यस्य खा इत्यादेशो भवति ।
 सखाइ । 'त्वन्त' इत्यर् । सखाअइ ॥

१ My and P drop योगविभागान्त्रित्यम् । २ पिन् M ३ अट M
 ४ लुट M ५ चुट M ६ कुप् P, वृष M ७ जिम । जिम्मइ M
 ८ णस My, P ९ इत्यादेश स्यात् T १० M inserts वृष ।
 वरिसइ before it ११ इति भवत M

ध्मी धुमोदः ॥ २ । ४ । १२५ ॥

उत्पूर्वस्य ध्मा शब्दामिसयोगयोरिति धातोर्धुमा इत्यादेशो भवति ।
उद्भुमाइ । अक् । उद्भुमाअइ ॥

स्यष्टकुङ्कुरौ ॥ २ । ४ । १२६ ॥

‘उद्’ इत्यनुवर्तते । उद् परस्य स्याधातो ठ कुङ्कुर इत्यादेशौ
भवत । उद्दद् । उद्कुङ्कुरइ ॥

गिरप्पथक्कठाचिट्टाः ॥ २ । ४ । १२७ ॥

‘स्य’ इत्यनुवर्तते । तिष्ठते गिरप्प थक्क ठा चिट्ट इति चत्वार
आदेशा स्यु । गिरप्पइ । थक्कइ । ठाइ । चिट्टइ । ‘त्वन्त’ इत्यगा-
गमे । ठाअइ ॥

विस्सरः पैम्हसवीसरौ ॥ २ । ४ । १२८ ॥

विस्सरते पैम्हस वीसर इत्यादेशो भवत । पैम्हसइ । वीसरइ ।
पक्षे । विम्हैरइ । अत्र ‘अर उ’ इति ऋतो रादेश । ‘श्मप्म—’
इत्यादिना सस्य र्हादेश ॥

कृपो णिजवहः ॥ २ । ४ । १२९ ॥

कृप कृपायामित्यस्य धातोरवह इत्यादेशो भवति णिजन्तश्च । इति
णिजन्तत्वात् ‘णिजदेदावावे’ इत्यावे भवति । अवहावेइ । कृंपा करो-
तीत्यर्थ ॥

जाणमुणौ ह्यः ॥ २ । ४ । १३० ॥

ज्ञा अवनोधन इत्यस्य जाण मुण इत्यादेशौ भवत । जाणड ।
मुणइ । मणइ इति तु मन्यतेरेव ॥

स्पृशिशिछ्वालुक्खपरिसफासफसालिहच्छिहान् ॥ २ । ४ । १३१ ॥

स्पृश स्पर्शन इत्यय धातु छिव आलुक्ख परिस फास फस

१ °दक् M. २ पद्मस My ३ पद्मस My ४ पद्मसइ My
५ विद्मरइ My ६ ह्यादेश My ७ My and P omit this
sentence ८ स M ९ स्पश My, P

आलिह् ठिह इति सप्तादेशानापद्यते । छिन्इ । आल्लक्स्वइ ।
एवमन्येपि ॥

फक्स्थक्कः ॥ २ । ४ । १३३ ॥

फक् नीचैर्गतावित्यस्य घातो थक् इत्यादेशो भवति । थक्इ ॥

श्लाघः सळाहः ॥ २ । ४ । १३४ ॥

श्लाघृ कथन इत्यस्य घातो सळाह् इत्यादेशो भवति । सळाहइ ॥

दिप्पस्त्तृपः ॥ २ । ४ । १३५ ॥

तृप प्रीणन इत्यस्य दिप्प इत्यादेशो भवति । दिप्पइ ॥

भियो भाभिहौ ॥ २ । ४ । १३६ ॥

भिमी भय इत्यस्य भा मिह इत्यादेशौ भवत । भाइ । अक् ।

भाअइ । मिहइ ॥

जृम्भेरवेर्जभा ॥ २ । ४ । १३८ ॥

वीत्युपसर्गरहितस्य जृभि गात्रविनाम इत्यस्य जभा इत्यादेशो
भवति । जभाइ । जभाअइ । 'अवे' इति किम् । विअभइ ॥

जनो जाजम्मौ ॥ २ । ४ । १४० ॥

जनी प्रादुर्भाव इत्यस्य जा जम्म इति भवत । जाइ । जाअइ ।

जम्मइ ॥

उत्थल्ल उच्छलेः ॥ २ । ४ । १४१ ॥

उत्पूर्वस्य श्ल गतावित्यस्य उत्थल्ल इत्यादेशो भवति । उत्थल्लइ ॥

घूर्णेघुम्मपहल्लघोलघुलाः ॥ २ । ४ । १४२ ॥

घूर्ण क्रमण इत्यस्य घुम्म पहल्ल घोल घुल इति चत्वार आदेशा
भवति । घुम्मइ । पहल्लइ । घोलइ । घुलइ ॥

लिपो लिपः ॥ २ । ४ । १४३ ॥

लिपेर्धातोर्लिप इत्यादेशो भवति । लिपइ ॥

शदेषोऽपमखोडौ ॥ २ । ४ । १४४ ॥

शट् शतन इत्यस्य शठ पमखोड इत्येतावादेशौ भवतः । शठइ । पमखोडइ ॥

नेः सदेर्मज्जः ॥ २ । ४ । १४५ ॥

निपूर्वस्य सदेर्धातोर्मज्ज इत्यादेशो भवति । शुमज्जइ । निपीदति । अत्र 'द्विनीक्षुप्रवासिपु' इति सूत्रेण नेरिकारस्योत्वम् ॥

पृच्छेः पुच्छः ॥ २ । ४ । १४६ ॥

पृच्छते. पुच्छादेशः स्यात् । पुच्छइ ॥

गठो ग्रन्थेः ॥ २ । ४ । १४७ ॥

ग्रन्थ संदर्भ इत्यस्य गठ इत्यादेशो भवति । गठइ ॥

तुवरज्जैअडौ त्वरेः ॥ २ । ४ । १४८ ॥

त्वरते तुवर जैअड इत्येतौ भवतः । तुवरइ । जैअडइ ॥

तूरः शतृतिटि ॥ २ । ४ । १५० ॥

त्वरे इत्यनुवर्तते । शतृप्रत्यये तिटि च त्वरेन्तूर इत्यादेशो भवति । तूरइ ॥

पर्यसेः पल्लट्पल्लोट्पल्लत्थाः ॥ २ । ४ । १५१ ॥

परिपूर्वस्यासु क्षेपण इत्यस्य पल्लट् पल्लोट् पल्लत्थ इति त्रय आदेशा भवन्ति । पल्लट्इ । पल्लोट्इ । पल्लत्थइ ।

मृदातेर्मलपरिहट्टसुडुपन्नाडचट्टमड्डमडाः ॥ २ । ४ । १५२ ॥

मृदातेर्मल परिहट्ट सुडु पन्नाड चट्ट मड्ड मड इति सप्तादेशा भवन्ति । मलइ । परिहट्टइ । सुडुइ । पन्नाडइ । चट्टइ । मड्डइ । मडइ ॥

१ इति ख T २ पुच्छादेशो भवति M, पुच्छादेश T ३ T drops it ४ जयडी M ५ जयड M ६ जयडइ M ७ इत्यादेश स्यात् T ८ T drops it ९ T drops it १० M has एरमन्नेषि in place of the remaining instances

झरपञ्जरपच्चङ्खसरणिद्गुलाणिन्वलाः क्षरः ॥ २ । ४ । १५४ ॥

क्षरते झर पञ्जर पच्चड सर णिद्गुल णिन्वल इति पडादेशा भवन्ति । झरइ । पञ्जरइ । एवमन्येपि ॥

कासेरवाद्वासः ॥ २ । ४ । १५५ ॥

अवात्परस्य कासेर्वास इत्यादेशो भवति । ओवासइ । अत्र 'त्वोद-
वापोता' इति सूत्रेण अवेत्युपसर्गस्य ओ इत्यादेश ॥

न्यसेर्णिमणुमौ ॥ २ । ४ । १५६ ॥

अस्यतेर्निपूर्वस्य णिम णुम इत्यादेशौ भवत । णिमइ । णुमइ ॥

आघ्राक्षिस्त्रामाङ्घणिज्झरान्हुत्ताः ॥ ३ । १ । ६ ॥

आजिघ्रतिक्षयतिस्त्रातीना आङ्घ्व णिज्झर अन्हुत्त इति यथासख्य भवन्ति । आङ्घइ । णिज्झरइ । अन्हुत्तइ । पक्षे । आङ्घाइ । खअइ । ण्हाइ । अत्र 'श्रक्ष्ण—' इत्यादिना खस्य ण्हादेश ।

रा वेर्लियः ॥ ३ । १ । ७ ॥

लीङ् श्लेषण इत्यस्य धातोर्विपूर्वस्य रा इत्यादेशो भवति ।
राइ ॥

निना लिहकणिल्लकणिल्लिअलिकलुकणिरुघाः ॥३। १ । ८ ॥

'लिय' इत्यनुवर्तते । नि इत्युपसर्गेण सह लीयते लिहक
णिल्लक णिल्लिअ लिक् लुक णिरुघ इति षड्देशा भवन्ति ।
णिकइ । एवमन्येपि ॥

सारः प्रहुः ॥ ३ । १ । ९ ॥

प्रहरते सार इत्यौदेशो भवति वा । साइ । पक्षे । पहरइ ॥

प्रसुखवेल्लवअल्लौ ॥ ३ । १ । १० ॥

१ इत्यादेशो भवति M इत्यादेशो वा स्यात् T २ इति स्त T
३ वा स्यु T ४ षड्देशा स्यु M, षड्देशा वा स्यु T ५ इति
वा स्यात् T

प्रसरते उवेह् यअह् इत्यादेशो भवति । उवेह् । यअह् ।
पक्षे । पसरद् ॥

महमहो गन्धे ॥ ३ । १ । ११ ॥

गन्ध प्रसरतीत्यर्थे प्रसरतेर्महमह इत्यादेशो भवति । महमह
माळङ्गिगधो । प्रसरति मात्तीगध । 'गन्धे' इति किम् ।
पसरद् ॥

शरशारसुमरविन्हरभरभललढपअरपम्हुहाः सरतेः

॥ ३ । १ । १२ ॥

स्मृ आध्याया इत्यस्य पातो शर शार सुमर विन्हर भर भल लढ
पअर पम्हुह इति नवादेशा भवन्ति । शरद् । शारद् । पवमन्येपि ।
पक्षे । म्हरद् । सरद् । उभयत्रार ॥

व्याप्रेराअह् ॥ ३ । १ । १३ ॥

व्याप्रियतेराअह् इत्यादेशो भवति । आअह् । पक्षे । वाविरह् ॥

निस्सुर्निहरनिलदाढरहाढाः ॥ ३ । १ । १४ ॥

नि सरतेर्निहर निल दाढ रहाढ इति चत्वार आदेशा वा स्युः ।
निहरद् । निलद् । इत्यादि । पक्षे । गिसरद् ॥

जागुर्जग्गः ॥ ३ । १ । १५ ॥

जागतेर्जग्ग इत्यादेशो भवति । जग्गद् । पक्षे । जागरद् ॥

पट्टघोट्टल्लुपिञ्जाः पिनेः ॥ ३ । १ । १६ ॥

पिवतेर्घातो पट्ट घोट्ट ल्लु पिञ्ज इति चत्वार आदेशा वा स्युः ।
पट्टद् । पवमन्येपि । पक्षे । पिवद् ॥

धुवो धूजः ॥ ३ । १ । १७ ॥

१ इति तु स T २ P and My drop उभयत्रारः ३ My and P drop Sâtras ३ । १ । १३ and ३ । १ । १४ and their commentaries ४ नि पूर्वस्य सरते T ५ चत्वार स्यु T ६ जाय निराक्षय इत्यस्य T

धूञ् कम्पन इत्यस्य ध्रुव इत्यादेशो वा स्यात् । ध्रुवइ । पक्षे ।
धुणइ । अत्र 'णो हश्च चिजिपूश्रुधूसुहुल्लभ्य' इत्यनेन णागमहस्तौ ॥

भण शृणोतेः ॥ ३ । १ । १८ ॥

श्रु श्रवण इत्यस्य भण इत्यादेशो वा भवति । भणइ । पक्षे ।
सुणइ । अत्रापि पूर्ववर्णागम । 'लवराम्—' इति रेफलोप ।
'शोस्सल्ल' इति सत्व च ॥

म्लै वापञ्चाऔ ॥ ३ । १ । १९ ॥

म्लै गात्रविनाम इत्यस्य वा पञ्चाअ इत्यादेशौ वा भवत । वाइ ।
वाअइ । पञ्चाअइ । पक्षे । मिलाअइ । अत्र 'लादक्कीवेपु' इति लात्
प्रागित्वम् ॥

ओहिरोग्धौ निद्रः ॥ ३ । १ । ३१ ॥

निपूर्वस्य ट्रै स्वप्न इत्यस्य ओहिर उग्घ इत्यादेशौ वा भवत ।
ओहिरइ । उग्घइ । पक्षे । णिद्वाइ ॥

उद्ध ओरुम्मावसुऔ ॥ ३ । १ । ३२ ॥

उत्पूर्वस्य वा गतिगन्धनयोरित्यस्य ओरुम्म अवसुअ इत्यादेशौ
वा भवत । ओरुम्मइ । अवसुअइ । पक्षे । उव्वाइ ॥

रुवो रुंजरुटौ ॥ ३ । १ । ३३ ॥

रु शब्द इत्यस्य धातोरुज रुट इत्यादेशौ वा भवत । रुजइ । रुटइ ।
पक्षे । रुवइ ॥

कोकवोक्कौ व्याहुः ॥ ३ । १ । ३४ ॥

व्याहरते कोक् वोक्क इति वा भवत । कोक्कइ । वोक्कइ । पक्षे ।
वाहरइ ।

- सन्नाम आट्टट् ॥ ३ । १ । ३५ ॥

आद्रियते. सन्नाम इति घां भवति । सन्नामइ । पक्षे । आअरइ ॥

१ णागमहस्तौ T २ इत्यादेशानापद्यते T ३ स्त T ४ इति for
इत्यादेशौ P, Mv ५ स्त T ६ इति स्त T ७ स्यात् for घा भवति T.

ओहरोसराचवतरेस्तु ॥ ३ । १ । ३६ ॥

अवपूर्वस्य तृ प्लवनतरणयोरित्यस्य ओहर ओसर ईत्यादेशौ वा भवत । ओहरइ । ओसरइ । त्वधिकारे पुनस्तुग्रहणमधिकारस्यानु-
स्मरणार्थम् ॥

शकेस्तरतीरपारचआः ॥ ३ । १ । ३७ ॥

शक् शकावित्यस्य तर तीर पार चअ इति चत्वार औदेशा
भवन्ति । तरइ । तीरइ । पारइ । चअइ । पक्षे । सकइ ॥

तरतेरपि तरइ । पारतीर कर्मसमाप्तावित्यनयोरपि । पारइ ।
तीरइ । त्वजेरपि । चअइ । अत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य च
जलोपश्च ॥

वेअड. राचे ॥ ३ । १ । ३९ ॥

राचतेवेअड इति वा स्यात् । वेअडइ । पक्षे । खअइ ॥

सिंचसिप्पौ सिंचेः ॥ ३ । १ । ४२ ॥

पिच क्षरणे इत्यस्य सिंच सिप्प इति वा भवेत् । सिंचइ
सिप्पइ । पक्षे । सेअइ ॥

रचेर्विडविड्वावहोग्गहाः ॥ ३ । १ । ४३ ॥

रच प्रतियल इत्यस्य विडविड् अवह उग्गइ इति त्रय आदेशा
र्भवन्ति । विडविड्इ । अवहइ । उग्गइ । पक्षे । रअइ ॥

केवलाअसारवसमारोअहडास्समारभेः ॥ ३ । १ । ४४ ॥

समाडपूर्वस्य रभ रामस्य इत्यस्य केवलाअ सारव समार अवहइ
इति चत्वार आदेशा भवन्ति । केवलाअइ । सारवइ । समारइ ।
उअहइ । पक्षे । समारइ ॥

१ इति तु ल T २ स्मरणार्थम् M ३ आदेशा for आदेशा भवन्ति
T ४ एवमन्येपि for तीरइ—चअइ M, इत्यादि T for तीरइ—चअइ
५ ल T ६ T drops भवति ७ चत्वार स्यु T < T. has
इत्यादि in place of this and the remaining instances

मस्जेराउङ्गिउङ्गुङ्गुखुप्पाः ॥ ३ । १ । ४५ ॥

डुमस्जौ शुद्धावित्यस्य आउङ्गिउङ्गु बुङ्गु खुप्प इति चत्वार आदेशा भवन्ति । आउङ्गइ । णिउङ्गइ । बुङ्गइ । खुप्पइ । पक्षे । मज्जइ ॥

अनुव्रजेः पडिअग्गः ॥ ३ । १ । ४६ ॥

अनुपूर्वस्य व्रज गतावित्यस्य पडिअग्ग इति वा स्यात् । पडिअग्गइ । पक्षे । अणुवअइ ॥

वचेर्वेहवबेलवजूरवोम्मच्छाः ॥ ३ । १ । ४७ ॥

वचु प्रलवन इत्यस्य वेहव बेलव जूरव उम्मच्छ इति चत्वार आदेशा वा स्युः । वेहवइ । एवमन्येपि । पक्षे । वचइ ॥

रोसाणोबुसलुहलुच्छपुच्छफुसफुस्सघसहुला मार्जेः ॥ ३ । १ । ४८ ॥

मृजू शुद्धावित्यस्य रोसाण उबुस लुह लुच्छ पुच्छ फुस फुस्स घस हुल इति नवादेशा भवन्ति । रोसाणइ । उँबुसइ । एवमन्येपि । पक्षे । मज्जइ ॥

भञ्जेर्वेमअमुसुमूरमूरपविरजसूरसूडकरजनिरंजविराः

॥ ३ । १ । ४९ ॥

भञ्जो आमर्दन इत्यस्य वेमअ मुसुमूर मूर पविरज सूर सूड करंज निरंज विर इति नवादेशा स्युः । वेमअइ । मुसुमूरइ । एवमन्येपि । पक्षे । भजइ ॥

गर्जेर्बुक्कः ॥ ३ । १ । ५० ॥

गर्जतेर्बुक्कादेशो र्भा स्यात् । बुक्कइ । पक्षे । गज्जइ ॥

डिक्को वृपे ॥ ३ । १ । ५१ ॥

वृषकर्तृकस्य गर्जतेर्डिक्क इत्यादेशो वा स्यात् । डिक्कइ । वृंपो गर्जतीत्यर्थे ॥

१ आदेशा स्यु T २ M drops वा ३ नवादेशा स्यु M, नवादेशा T * इत्यादि for वपु न्येपि T ५ T has अत्र संयोग इति इत्थ after it ६ T drops it ७ इत्यादि T ८ T drops वा स्यात्. ९ My and P drop the sentence

तुडिरुल्लुकणिल्लुकोल्लूरोवखुडलुकतोडखुट्टखुडान्

॥ ३ । १ । ६२ ॥

तुडि तोडन इत्यय धातु उल्लुक णिल्लुक उल्लूर उवखुड लुक तोड
खुट्ट खुड इत्यादेशानामोति । उल्लुकइ । णिल्लुकइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । तुडइ । तुटे शकादित्वात् 'शफगे' इत्यनेनान्त्यस्य द्वित्वे तुट्टइ ॥

घुसलविरोलौ मथिः ॥ ३ । १ । ६३ ॥

मन्थ विलोडन इत्यय धातु घुसल विरोल ईत्यादेशामोति ।
घुसलइ । विरोलइ । पक्षे । मथइ ॥

णिहर आक्रन्देः ॥ ३ । १ । ६५ ॥

आङ्पूर्वस्य क्रन्दे णिहर ईति वा स्यात् । णिहरइ । पक्षे ।
अकदइ ॥

ओअंदोहालौ च्छिदेराडा ॥ ३ । १ । ६६ ॥

छिदिद् द्वैधीकरण इत्यस्य आङ्सहितस्य ओअद उद्दाल ईत्येतौ वा
भवत । ओअदइ । उद्दालइ । पक्षे । छिदइ ॥

अट्टः कथेः ॥ ३ । १ । ६८ ॥

कथे निप्पाक इत्यस्य अट्ट इति वा स्यात् । अट्टइ । पक्षे ।
कहइ ॥

कथेर्वज्जरपज्जरसग्घसाससाहचवजप्पपिसुणपोल्लोव्वालाः

॥ ३ । १ । ६९ ॥

कथयते वज्जर पज्जर सग्घ साम साह चव जप्प पिसुण बोळ
उव्वाल ईति दशादेशा भवन्ति । वज्जरइ । पज्जरइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । कहइ ॥

हुं खे णिव्वरः ॥ ३ । १ । ७० ॥

१ नापद्यते T २ इत्यादि T ३ इत्यस्य for इत्यमं धातु T
४ इत्यादेशौ । T ५ इत्यादेशौ वा T ६ इत्यादेशौ तु स्त T ७ इय M
८ एते M ९ T has हु after it १० M has पज्जरइ । वज्जरइ ।
११ My and P drop Sutras ३ । १ । ७० and ३ । १ । ७१ and
the commentary thereon

दु मत्रिपयस्य कथे णिव्वर इति वा स्यात् । णिव्वरइ । दु ल
कथयतीत्यर्थ ॥

निपेधेर्हफः ॥ ३ । १ । ७१ ॥

निपूर्वस्य पिधू शान्ते मात्तल्ये चेत्यम्य ह्य इति वा स्यात् ।
ह्यइ । पदे । सिद्धइ ॥

जूरः कुपेः ॥ ३ । १ । ७२ ॥

कुपेर्जूर इत्यादेशो वा स्यात् । जूरइ । पक्षे । उद्गइ । 'घ्यघो-
र्ज्ञन्' इति शन् ॥

विमूरश्च खिदेः ॥ ३ । १ । ७३ ॥

खिद दीय इत्यस्य विमूर इति वा स्यात् चकारात् जूर इति च ।
विमूरइ । जूरइ । पक्षे खिज्जइ । अत्र 'घम्यर्याज' इति घम्य जै ॥

निरः पद्यतेर्वलः ॥ ३ । १ । ७५ ॥

निपूर्वस्य पद्यतेर्वल इति वा स्यात् । णिव्वल्इ । पक्षे । णिवज्जइ ॥

सत्तपां झरत् ॥ ३ । १ । ७६ ॥

सपूर्वस्य तप्यते बहुवचनाभिधसिति विलपत्युपालभतीना च
झर इत्यादेशो वा स्यात् । झरइ । संतप्यते निधसिति विलपति
उपालभते वा । पक्षे । णीससिइ । 'शोर्ल्लप्त—'इति दीर्घ । विळ-
वइ । उपाळहइ ।

णिरवो बुभुक्ष्वाक्षिप्योः ॥ ३ । १ । ७८ ॥

बुभुक्षतेराहपूर्वस्य क्षिपतेश्च णिरव इत्यादेशो वा स्यात् । णिरवइ ।
बुभुक्षते । आक्षिपति वा । पक्षे । बुहुक्त्वइ ।

क्षिपेरङ्कत्परिहुलघत्तचृहपेल्लणोल्लसोल्लगल्लत्याः

॥ ३ । १ । ७९ ॥

क्षिप प्रेरणे इत्यस्य अङ्गुक्ख परि हुल घत्त चूह पेह्ल णोल्ल सोल्ल गल्लत्थ इति नैवादेशा वीं स्यु । अङ्गुक्खइ । परिइ । एवमन्येपि । पक्षे । खिपइ ॥

उत्क्षिपेरुत्थघोसिक्कहक्खुवाल्लत्थगुल्लगुंछाब्हुत्ताः ॥ ३ । १ । ८० ॥

उत्पूर्वस्य क्षिपते, उत्थघ उसिक्क हक्खुव अल्लत्थ गुल्लगुंछ अब्हुत्त इत्यादेशौ वा भवन्ति । उत्थपइ । उसिक्कइ । एवमन्येपि । पक्षे । उक्खिक्खइ ॥

घेपेराअब्बाअज्झी ॥ ३ । १ । ८१ ॥

दुवेष्ट कम्पन इत्यस्य आअब्ब आअज्झ इत्यादेशौ वा भवत । आअब्बइ । आअज्झइ । पक्षे । वेवइ ॥

विरण्ठी गुंपेः ॥ ३ । १ । ८२ ॥

गुंप व्याकुलत्व इत्यस्य विर ण्ठ इति वा भवत । विरइ । ण्ठइ । पक्षे । गुम्पइ ॥

चच्चारवेलवमुपालभेः ॥ ३ । १ । ८३ ॥

उपाङ्पूर्वस्य ड्लभप् प्राप्तादित्यस्य चच्चार वेलव इति वीं भवत । चच्चारइ । वेलवइ । पक्षे । उर्वोळ्हइ ॥

खउरपङ्गुहो क्षुमेः ॥ ३ । १ । ८४ ॥

क्षुभ्यते खउर पङ्गुह इति वीं भवत । खउरहि । पङ्गुहइ । पक्षे । खुव्वइ ॥

प्रदीपेः संदुक्खाब्हुत्ततेअवसधुमाः ॥ ३ । १ । ८५ ॥

प्रपूर्वस्य दीप्यते सदुक्ख अब्हुत्त तेअव सधुम इति चत्वार

१ इत्यय धातु T २ नवादेशानापद्यते वा T ३ M drops it
 ४ क्षिपति M, T ५ देशानामोति M, इति पञ्चदेशानापद्यते T ६ इति
 वा भवत My, P ७ गुम्पे M. ८ गुम्प M ९ इत्येती M १० गुम्पइ
 M ११ स्व for वा भवत T १२ उपाङ्गइ My १३ तु स्व T
 १४ चावारस्य स्य । T

आदेशा भवन्ति । सदुक्त्वद् । अब्बुत्तद् । तेअवद् । सधुमद् । पक्षे । पलीवद् । अत्र 'दोहृदप्रदीप—' इत्यादिना वस्य ल ॥

अल्लिअ उपसर्पेः ॥ ३ । १ । ८६ ॥

उपपूर्वस्य छप गतावित्यस्य अल्लिअ इति वा स्यात् । अल्लिअद् । पक्षे । उपसप्पद् ॥

कमवसलिसलोटाः स्वपेः ॥ ३ । १ । ८७ ॥

मिष्वप् शय इत्यस्य कमव सलिस लोट्ट इति त्रय आदेशा वा स्यु । कमवद् । सलिसद् । लोट्टद् । पक्षे 'त्वार्द्र उदोत्' इत्यत 'उदोत्' इत्यनुवर्तमाने

स्वपि ॥ १ । २ । २८ ॥

स्वपि धातौ आदेरत उदोती वा भवतः । सुवद् । सोवद् ॥

वैडवडो विलपेः ॥ ३ । १ । ८८ ॥

विपूर्वस्य लपव्यक्ताया वाचीत्यस्य वडैवड इत्यादेशो वा स्यात् । वैडवडद् । पक्षे । विलवद् ॥

रभिराडोरम्भडवी ॥ ३ । १ । ८९ ॥

आड्पूर्व रभ रामस्य इत्यय धातु रम्भ डव इत्येतावादेशावाप्नोति । रम्भद् । डवद् । पक्षे । आरहद् ।

भाराक्रान्ते नमेर्निसुडः ॥ ३ । १ । ९० ॥

भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थे नैमतेर्निसुड इत्यादेशो भवति । निसुडद् ॥

उब्भाववेल्लणिसरकोडुमसंरुडुखेडुमोट्टाअकिलिकिंचा रमेः

॥ ३ । १ । ९१ ॥

१ विडविडो P, My २ इत्यस्यावमादेशः । M. ३ विडविड P, My ४ विडविडद् My, P ५ इत्येतावापद्यते M ६ भाराक्रान्ते कतरि M, नसु ग्रहत्वे शब्दे इत्यस्य भाराक्रान्ते T ७ M drops नमते ८ इत्यादेशः T ९ M adds नमतीत्यर्थः । T has भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थः ।

रसु क्रीडायामित्यस्य घातो उब्भाव वेळ गिसर कोडुम सखुड्ड
खेड्ड मोट्टाअ किलिकिंच इत्यष्टादेशा वा स्यु । उब्भावइ । वेळइ ।
एवमन्येपि । पक्षे । रमइ ॥

पडिसापडिसामौ शमेः ॥ ३ । १ । ९२ ॥

शम उपशम इत्यस्य पडिसा पडिसाम इत्यादेशौ वा भवत ।
पडिसाइ । पडिसामइ ॥

लुमेः संभावः ॥ ३ । १ । ९३ ॥

लुभ गार्ह्य इत्यस्य घातो सभाव इति वा स्यात् । सभावइ ।
पक्षे । लुमइ ॥

आक्रमिरोहावोत्थारच्छुदान् ॥ ३ । १ । ९४ ॥

आङ्पूर्वं क्रमु पादविक्षेप इत्यय घातु ओहाव उत्थार छुर्द
इति त्रीनादेशानाम्प्रोति । ओहावइ । उत्थारइ । छुर्दइ । पक्षे ।
अक्रमइ ॥

विश्रमतेर्णिन्वा ॥ ३ । १ । ९५ ॥

विपूर्वस्य श्रंमु तपसि खेदे चेत्यस्य णिन्वा इत्यादेशो वा स्यात् ।
णिन्वाइ । पक्षे । वीसमइ । अत्र 'शोर्ल्लस—' इत्यादिना दीर्घ ॥

डुडुल्लडुमडडल्लभमाडभुमभमडतलअटक्षटगुमटिरिटिल्लपरिपर-
धमचक्रमुभमडघसक्षपडुसा भ्रमेः ॥ ३ । १ । ९६ ॥

अमु अनवस्थान इत्यस्य डुडुल्ल डुम डडल्ल भमाड भुम भमड
तलअट क्षट गुम टिरिटिल्ल परि पर धम चक्रमु भमड घस क्षप डुस
इत्यष्टादशादेशा वा भवन्ति । डुडुल्लइ । डुमइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । ममइ ॥

१ M drops it २ भवन्ति । M, T ३ M drops it
४ स्त- M, T ५ इत्यादेश । T ६ चरण्डान् M ७ चरण्ड M ८ च
रण्डइ M ९ श्रमु परिश्रम इत्यस्य M १० T drops it ११ स्यु
M, T

प्रत्यागमागमाभ्यागमा पलोद्वाहपशुओम्मच्छाः ॥ ३ । १ ।
९८ ॥

प्रत्यागमेरागमेरभ्यागमेश्च यथाक्रममेते प्रय आदेशा वा भवन्ति ।
पलोद्दृइ । अहिपशुअइ । उम्मच्छइ । पक्षे । पशामच्छइ । अत्र
'त्योचन्त्ये' इति त्यस्य च । आमच्छइ । अब्भामच्छइ ॥

रिदरिगौ प्रविशे ॥ ३ । १ । ९९ ॥

प्रविशते रिह रिग इति वा भवत । रिहइ । रिगइ । पक्षे ।
पविसइ ॥

संगमोच्छिडः ॥ ३ । १ । १०० ॥

संगच्छतेरच्छिड इति भेषति । अच्छिडइ । पक्षे । संगच्छइ ॥

डिम्पणिङ्गुहौ विगलेः ॥ ३ । १ । १०१ ॥

विपूर्वस्य गलते डिम्प णिङ्गुह इति वा भवत । डिम्पइ ।
णिङ्गुहइ । पक्षे । विगळइ ॥

णिवहणिरिणासणिरिणिजरोचचडाः पिष्टेः ॥ ३ । १ । १०२ ॥

पिष्ट् सचूर्णने इत्यस्य णिवह णिरिणास णिरिणिज्ज रोच चड इति
पश्चादेशा वा स्यु । णिवहइ । एवमन्येऽपि । पक्षे । पिसइ ॥

वलेर्वफः ॥ ३ । १ । १०३ ॥

वलेर्वफ इति वा स्यात् । वफइ । पक्षे । वलइ ॥

अशेः पिष्ट्पिष्ट्चुक्चुल्लघट्टघाडाः ॥ ३ । १ । १०४ ॥

अशु अघ पतन इत्यस्य पिष्ट् पिष्ट् चुक् चुल्ल घट्ट घाड इति पश्चा-
देशा वा स्यु । पिष्ट्इ । एवमन्येऽपि । पक्षे । भसइ ॥

भपेर्बुकः ॥ ३ । १ । १०५ ॥

भप श्वनिराव इत्यस्य बुक इति वा स्यात् । बुकइ । पक्षे । भसइ ॥

१ स्यु M, T २ दुस्त T ३ संगमोच्छिड P ४ रच्छिड P
५ दुस्त T ६ अच्छिडइ P ७ द्वौ आदेशौ तु । T ८ इत्यादेशस्तु T
९ बुकद्वयपदपटा P. १० बुक बुल्ल पुट पुट P

पुरगर्धवागघोडाहिरेमांगुमाद्धुमा ॥ ३ । १ । १०६ ॥

पृ पालनपूरणयोरित्यस्य अर्धव अघोड अहिरेम अगुम अद्धुम इति
पञ्चादेशा वा स्यु । अर्धवइ । एवमन्येपि पक्षे । पूरइ ॥

आहाहिलंघवच्चाहिअक्खमहसिहचिह्लुपचंपाः काड्क्षेः ॥

३ । १ । १०७ ॥

काड्क्षते आह अहिलघ वच्च अहिअक्ख मह सिह चिह्लुप चप
इत्यष्टादेशा वा स्यु । आहइ । एवमन्येपि । पक्षे । कखइ ॥

नशिरवहरावसेहणिवहपडिसासेहणिरणासान् ॥ ३ । १ । १०८ ॥

नश्यतीत्यय धौतु अवहर अवसेह णिवह पडिसा सेह णिरणास
इति षड्देशानापद्यते वा । अवहरइ । एवमन्येपि । पक्षे । णासइ ।
अत्र 'शोर्ल्लस—' इति दीर्घ ॥

साअड्ढाणच्छकड्ढाच्छाअंछाणछाः कृपेः ॥ ३ । १ । १०९ ॥

कृप विलेखन इत्यस्य साअड्ढ आणच्छ कड्ढ अच्छ आअछ
आणछ इति षड्देशा वा स्यु । साअड्ढइ । एवमन्येपि । पक्षे ।
कासइ ॥

असावक्खोड ॥ ३ । १ । ११० ॥

कृधेरित्यनुवर्तते । असिं कोशात् कर्पतीत्यर्थे कर्पते अक्खोड
इति भवति । अक्खोडइ । असिं कोशादाकर्पतीत्यर्थ ॥

उल्लपेरुसलोसुमारोअणिल्लसगुजोल्लपुलआआः

॥ ३ । १ । १११ ॥

उत्पूर्धस्य लप कान्तावित्यस्य ऊसल ऊसुम आरोअ णिल्लस
गुजोल्ल पुलआअ इति षड्देशा भवन्ति । ऊसलइ । गुजोल्लइ ।
इत्थे । गुजुल्लइ । एवमन्येपि । पक्षे । उल्लसइ ॥

१ 'बुवाघूडाहिरमांगुमाड्ढमा P २ अघुव अघूड अहिरम अंगुम अद्धुम P
३ अघुवइ P ४ घातो. M. ५ षड्देशा वा स्यु M - c Mv and
P drop ७ वा स्यु M

संदिशोप्याहः ॥ ३ । १ । ११२ ॥

सपूर्वस्य दिश अतिसर्जन इत्यस्य अप्याह इति वा स्यात् ।
अप्याह । पक्षे । सदिसह ॥

असेर्धिसः ॥ ३ । १ । ११३ ॥

असु अदन इत्यस्य घिस इति वा स्यात् । घिसह । पक्षे ।
गसह ॥

भौसेर्भिसः ॥ ३ । १ । ११४ ॥

भौस्य दीप्तावित्यस्य भिस इति वा स्यात् । भिसह । पक्षे ।
भासह ॥

प्रतीक्षेर्विहरविरमालसौमआः ॥ ३ । १ । ११५ ॥

प्रतिपूर्वस्येक्षते विहर विरमाल सामअ इति वा भवन्ति । विह-
रह । एवमितरौ । पक्षे । पडिक्त्वह ॥

स्रसेर्ल्हसडिम्भौ ॥ ३ । १ । ११६ ॥

ससु अवससन इत्यस्य ल्हस डिम्भ इति द्वौ भवत । ल्हसह ।
डिम्भह । पक्षे । संसह । परिल्हसह इत्यपि दृश्यते ॥

मृक्षेश्चोव्वडः ॥ ३ । १ । ११७ ॥

मृक्ष सघात इत्यस्य चोव्वड इति वा स्यात् चोव्वडह । पक्षे ।
मक्त्वह ॥

विसट्टो दलेः ॥ ३ । १ । ११८ ॥

दलतेर्विसट्ट इति वा स्यात् । विसट्टह । पक्षे । दळ्ह ॥

असेर्वज्जडरौ ॥ ३ । १ । ११९ ॥

असतेर्वज्ज डर इत्येतौ वा भवत । वज्जह । डरह ॥

वोज्जो वीजेश्च ॥ ३ । १ । १२० ॥

वीज व्यजन इत्यस्य चकारात् असेश्च वोज्ज इति वा स्यात् ।
वोज्जह । पक्षे । वीजह । तसह ॥

गवेपेर्घत्तगमेसङुडुल्लडंडोलाः ॥ ३ । १ । १२१ ॥

गवेपयते घत्त गमेस डुडुल्ल डडोल्ल इति चत्वार आदेशा वा स्यु ।
घत्तइ । एवमन्येपि । पक्षे । गवेसइ ॥

तक्षेथंछरंपरंफाः ॥ ३ । १ । १२२ ॥

तक्षू तनूकरण इत्यस्य चछ रप रफ इति त्रय आदेशा भवन्ति ।
चछइ । रपइ । रफइ । पक्षे तक्खइ । सृष्टादिपाठात् क्षस्य छ ।
तच्छइ ॥

हसेर्गुजः ॥ ३ । १ । १२३ ॥

हसतेर्गुज इति वा स्यात् । गुजइ । पक्षे । हसइ ॥

दहेरहिऊलालुंखौ ॥ ३ । १ । १२४ ॥

दह भलीकरण इत्यस्य अहिकल आल्लख इति वा भवत ।
अहिकलइ । आल्लखइ । पक्षे । दहइ ।

विकसेः कोआसवोसैग्गौ ॥ ३ । १ । १२५ ॥

विकसे कोआस वोसैग्ग इति वा भवत । कोआसइ । वोसै-
ग्गइ । पक्षे । विकसइ ।

श्चिपोपआससामग्गपरिअन्तीः ॥ ३ । १ । १२६ ॥

श्चिप आलिङ्गन इत्यस्य अपआस सामग्ग परिअन्त इति वा
भवन्ति । अपआसइ । सामग्गइ । परिअन्तइ । पक्षे । सिसइ ।

जुगुप्सतेर्क्षणदुगुच्छदुगुच्छझप्पदुगच्छाः ॥ ३ । १ । १२७ ॥

जुगुप्सते क्षण दुगुच्छ दुगुच्छ झप्प दुगच्छ इत्यादेशा वा स्यु ।
क्षणइ । दुगुच्छइ । एवमन्येपि । पक्षे । जुउच्छइ । अत्र 'ध्यश्चत्स-
प्साम्' इति पस्य छ ॥

वलग्गच्छडामारुहेः ॥ ३ । १ । १२८ ॥

१ लक्ष्यौ P २ आल्लख P ३ लोसदी P ४ लोसट P ५ लोसट्ट P
६ परिअत्ता P ७ परिअन्त P ८ परिअत्तइ P

आद्पूर्वस्य रुहेः बलगा छड इति वा भवत । बलगाइ । छडइ । पक्षे । आरुइइ ॥

भुल्लो लक्ष्यात् स्त्रलेः ॥ ३ । १ । १२९ ॥

लक्ष्यविषयकस्य स्वलते भुल्ल इति भवति लक्ष्यात् स्त्रलतीत्यर्थे । भुल्लइइ ॥

गाहोवाद्गाहः ॥ ३ । १ । १३० ॥

अवात्परस्य गाह् विलोडन इत्यस्य याह इति वा स्यात् । ओवा-हइ । पक्षे । ओगाहइ । अत्र 'त्वोदवापोता.' इति सूत्रेण अवस्य ओ इत्यादेश ॥

गुमगुमडौ मुहेः ॥ ३ । १ । १३१ ॥

मुह वैचित्य इत्यस्य गुम गुमड ईति वा भवत । गुमइ । गुम-डइ । पक्षे । मुज्जइ । अत्र 'ध्यद्योर्ज्ञे' इति श्ल ॥

विशेषाननुष्टुप्ते 'तूर शतृतिष्ठि' इति ज्ञापकाच्च उक्ता धात्वादेशा शतृशानजादिष्वपि सचारणीया ॥

धातवोऽर्धान्तरेष्वपि ॥ ३ । १ । १३३ ॥

उक्तेभ्योन्त्येष्वप्यर्थेषु धातवो भवन्ति । पलि प्राणने पठित खादनेपि । पलिर्द्वयो प्रयोज्य । पलइ खादति । प्राणिति वा । कलि सख्याने सज्ञाने च । कलिरुभयो प्रयोज्य । कलइ । जानाति सख्यान करोति वा । गिरिर्गतौ प्रघेशे च । अनयोरय प्रयोज्य । गिरइ । गच्छति । प्रविशति वा । विलपत्युपालभिंसंतपनिश्रसा कखा-देश । विलपत्यादीना चतुर्णां कखादेशो भवति । कखइ । विलपति । उपालभते । सर्तप्यति । निश्रसिति वा । केचिद् भाष्यन्ते कैश्चिदु-पसर्गैर्नित्यम् । अत्र केचिद् धातव कैश्चिदुपसर्गैरर्थांतरेषु नित्य

१ भुल्लो P २ भुल्ल P ३ भुल्लइ P ४ इत्यादेशो वा स्याताम् M
५ तादृशानजादिष्वपि M ६ अर्धान्तरेष्वपि M ७ सन्ति M ८ सत-
पति M.

भाष्यन्ते । पहरइ । युध्यते । महरइ । सवृणोति । अणुहरइ । सदशी-
भवति । गिहरइ । पुरीयोऽर्जन करोति । विहरइ । क्रीडति ।
आहरइ । खादति । परिहरइ । त्यजति । पडिहरइ । पुन पूरयति ।
उपहरइ । पूजयति । आहरइ । आह्वयति । पवसइ । देशान्तर
गच्छति । उच्चुवइ । चटति । झलहरइ । नि सरति । इत्यादि ॥

अत्र भावकर्मणोरेभ्य एव धातुभ्य कतिचिद्रूपाणि प्रदर्श्यन्ते ।
अनाकर्मकेषु धातुषु भावे प्रथमपुरुषैकवचनमेव । उपसर्गवशात्
सकर्मकत्वे तेभ्योपि बहुवचनानि भवन्ति । भावे भू इति स्थिते ।
अनुक्तमन्यन्यायेन यकि हो इत्यादेश । पूर्ववत् हो य इति स्थिते

ईअइज्जौ यकः ॥ २ । ४ । ९१ ॥

सर्वेभ्यो धातुभ्यो भावकर्मणोर्विहितो यो यरू प्रत्ययस्तस्य ईअ
इज्ज ईत्यादेशौ भवत । होईअ । होइज्ज इति स्थिते तिबादयस्तदा-
देशा इजादयश्च पूर्ववत् । भावे । होईअइ । होईअए । होइज्जइ ।
होइज्जए । 'वा लङ्लोटोद्धृषु' इत्येत्वं वा । होईएइ । होइज्जेइ ।
'लङ्लोटोश्च जर्जरौ' इति इच स्थाने जर्जरौ च । 'जाज्जे' इत्यत्
एत्वं च वा । होईएज्ज । होईएज्जा । होइज्जेज्ज । होइज्जेज्जा । कर्मणि
लटि प्रथमपुरुषैकवचने अनुपूर्वत्वमेव विशेष । रूपाणि तु अणुहोई-
अइ । इत्यादि । भाववत् । कर्मणि प्रथमपुरुषवहुत्वे शिक्षयोरादेशा
पूर्ववत् । यक ईआदेशपक्षे । अणुहोईअति । अणुहोईअने । अणुहोई-
अहरे । 'वा लङ्लोटोद्धृषु' इति वा एत्वे । अणुहोईएन्ति । अणु-
होईएते । अणुहोईएहरे । अत्र लङ्लोटो जर्जरौ । 'जाज्जे' इत्येत्वं
च । अणुहोईएज्ज । अणुहोईएज्जा । एव यक इज्जादेशपक्षेपि रूपाणि
कल्पनीयानि । मध्यमपुरुषैकवचने सिप्यासोरादेशौ पूर्ववत् । यक
ईआदेशपक्षे । अणुहोईअसि । अणुहोईएसि । अणुहोईएज्ज । अणु-

होईएज्जा । एव यक इज्जादेशपक्षेपि । मध्यमपुरुषबहुत्वे थध्नमोरा-
देशौ पूर्ववत् । अणुहोईअइत्था । अणुहोईअह । अणुहोईएइद्दा ।
अणुहोईएह । अणुहोईएज्ज । अणुहोईएज्जा । एव यक इज्जादेश-
पक्षेपि । उत्तमैकवचने । यक ईआदेशपक्षे मित्रिटोरादेशा पूर्ववत् ।
अणुहोईअमि । अणुहोईआमि । अणुहोईइमि । अणुहोईएमि ।
अणुहोईएज्ज । अणुहोईएज्जा । एव यक इज्जादेशपक्षेपि । उत्तम-
पुरुषबहुत्वे । मस्महिडोरादेशा पूर्ववत् । यक ईआदेशपक्षे । अणु-
होईअमो । अणुहोईआमो । अणुहोईइमो । अणुहोईएमो । अणुहो-
ईएज्ज । अणुहोईएज्जा । एव यक इज्जादेशपक्षेपि । एव मस्महिडो-
रादेशयो महोरपि रूपनिर्णय, कर्तव्य । यक इज्जादेशपक्षेपि
तद्वद्रूपकृति ॥

एवमजन्ताना हलन्ताना च धातूना भावकर्मणो लॅटि रूपाणि
निर्णेतव्यानि । आर्धधातुके यगभावेपि तस्य स्थाने ईअइज्जावग-
न्तव्यौ । तथा च लुङ्गलङ्गिद्सु भावे 'भूतार्थस्य सिहिअहि' इति
स्यादयः । यक ईअइज्जौ च । होईअसि । होईअहिअ । होईअहि ।
इज्जादेशे । होइज्जसि । होइज्जहिअ । होइज्जहि । कर्मणि अणुहो-
ईसि । अणुहोईअहिअ । अणुहोईअहि । एवमिज्जादेशेपि स्यादयस्तु-
तिस्योरेवेत्युक्तत्वात् । अन्यत्र लङ्गरूपाण्युदाहर्तव्यानि ॥

एवमन्येषामजन्ताना हलन्ताना च धातूना भूतार्थे रूपकृतिर्भवति ।
ल्लुटो 'भविष्यति हिरादि' इति हि । ईअइज्जौ च । 'एच
वत्वातुतव्यभविष्यति' इत्येदितौ । भावे । होईएहिइ । होईइहिइ ।
होईएहिज्ज । होईइहिज्ज । होईएहिज्जा । होईइहिज्जा । एव यक
इज्जादेशेपि । कर्मणि प्रथमैकवचने अनुपूर्वत्वमेव विशेष । रूपाणि
तु भाववत् । कर्मणि प्रथमबहुत्वे । अणुहुईएहिहि ।

हिति । अणुहोईएहिते । अणुहोईइहिते । अणुहोईएहिरे । अणु-
होईइहिरे । अणुहोईएहिज्ज । अणुहोईएहिज्जा । एवमिज्जादेशेपि ।
मध्यमैकवचने । अणुहोईएहिसि । अणुहोईइहिसि । अणुहोईए-
हिसे । अणुहोईइहिसे । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि । मध्यम-
बहुत्वे । अणुहोईएहिइत्था । अणुहोईइहिइत्था । अणुहोईएहिहा ।
जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि । उत्तमेकत्वे । अणुहोईएहामि ।
अणुहोईइहामि । अणुहोईएस्सामि । अणुहोईइस्सामि । अणुहो-
ईएस्स । अणुहोईइस्स । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि । बहुत्वे ।
अणुहोईएहिमो । अणुहोईइहिमो । अणुहोईएहामो । अणुहोई-
इहामो । अणुहोईएस्सामो । अणुहोईइस्सामो । एव मन्वोरपि ।
हिस्साहित्थयो । अणुहोईएहिस्सा । अणुहोईइहिस्सा । अणुहो-
ईएहित्था । अणुहोईइहित्था । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि ।
एवमन्येषा घातूना भावकर्मणोर्भविष्यति रूपाणि । लोटि पूर्ववदीआ-
इज्जौ । 'एकस्मिन् प्रथमादे -' इति दुसुमव । 'बहौ न्तुहो', 'सोस्तु
हि', 'दुग्गिज्जहीज्जस्सिज्जेत' इति लुगादय । 'वा लड्ढोदछत्तुपु'
इत्येत्य च वा । शेष पूर्ववत् । भावे । होईएदु । होईअदु । होइ-
ज्जेदु । होइज्जदु । कर्मणि । ईआदेशपक्षे । प्रथमैकत्वे । अणुहोईएदु ।
अणुहोईअदु । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि । अणुहोईएन्तु । अणु
होईअत्तु । जर्जरौ च । मध्यमैकत्वे । अणुहोईएसु । अणुहोईअसु ।
अणुहोईएहि । अणुहोईअहि । अणुहोईए । अणुहोईअ । अणुहोई-
एइज्जहि । अणुहोईअइज्जहि । अणुहोईएइज्जसु । अणुहोईअइज्जसु ।
अणुहोईएइज्जे । अणुहोईअइज्जे । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि ।
बहुत्वे । अणुहोईएह । अणुहोईअह । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि ।
उत्तमैकत्वे । अणुहोईएमु । अणुहोईअमु । जर्जरौ च । एवमिज्जा-

जिब्बइ । पुब्बइ । सुब्बइ । धुब्बइ । थुब्बइ । हुब्बइ । लुब्बइ । अत्र
 'सयोगे' इति यथायोग इत्य । बहुलाधिकारात् 'स्तो' इत्युत ओत्व
 न भवति । पक्षे 'णो हश्च—' इत्यादिना ण इत्यागम । यक्
 ईअइज्जौ । चिणीअइ । चिणिज्जइ । जिणीअइ । जिणिज्जइ । इत्यादि ।
 भविष्यति । चिणिज्जहिइ । इत्यादि ॥

मर्चेः ॥ २ । ४ । ७४ ॥

'भावकर्मणि' इत्यनुवर्तते 'यग्लुक् च' इति च । चिनोते परो
 भावकर्मणि मकारागमो रिद्धा स्यात् । चिम्मइ । पक्षे । चिब्बइ ।
 चिणिज्जइ । भविष्यति । चिम्महिइ । पक्षे । चिणिज्जहिइ ॥

अन्त्यस्य हनसन्तोः ॥ २ । ४ । ७५ ॥

'मद्' इत्यनुवर्तते । हन खन इत्येतयोरन्त्यस्य भावकर्मणि मोरिद्धा
 स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । हम्मइ । पक्षे । हंणिज्जइ । भवि-
 ष्यति । हंम्महिइ । खणिज्जहिइ । बहुलाधिकारात् कर्तर्यपि । हम्मइ ।
 हन्तीत्यर्थ । कचिन्न भवति । हेतव्व कहचण ॥

दुहलिहवहरुहा भरत उच्च ॥ २ । ४ । ७६ ॥

दुहादीनामन्त्यस्य भावकर्मणि मकारो रिद्धा स्यात् तत्संनियोगेन
 यग्लुक् च वहेरत उकारश्च । दुम्मइ । लिम्मइ । बुम्मइ । रम्मइ ।
 पक्षे । दुहिज्जइ । लिहिज्जइ । वहिज्जइ । रहिज्जइ ॥

दहेर्झइ ॥ २ । ४ । ७७ ॥

'अत्यस्य' इत्यनुवर्तते । दहेरन्त्यस्य भावकर्मणि झकारो रिद्धा
 स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । दज्झइ । पक्षे । दहिज्जइ ॥

घन्धो न्धः ॥ २ । ४ । ७८ ॥

१ भावे कर्मणि M २ M adds after पक्षे हणिज्जहि । सम्मिहिइ ।
 ३ M inserts सम्मइ । खणिज्जइ after it ४ हम्मिहिइ M ५ M
 has इतव्व । हत्तण । हन्तव्वम् । हत्त्वा ।

‘श्र’ अनुवर्तते । बन्ध बन्धन इत्यस्य घातो न्धइत्यस्य भावकर्मणि झकारो रिद्धा स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । वज्झइ । बन्धिज्झइ ॥

रुध उपसमनोः ॥ २ । ४ । ७९ ॥

‘अन्त्यस्य’ इत्यनुवर्तते ‘श्र’ इति च । उपसमनुभ्य परस्य रुधेरन्त्यस्य भावकर्मणि झकारो रिद्धा स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । उपरुज्झइ । पैक्षे । उपरुधिज्झइ । ईत्यादि ॥

द्वे गमिगे ॥ २ । ४ । ८० ॥

‘अन्त्यस्य’ इत्यनुवर्तते । गमादौ घातोर्न्यस्य द्वे भवतो भावकर्मणि तत्संनियोगेन यग्लुक् च । गम्मइ । गमिज्झइ । हत्सइ । हसिज्झइ । भण्णइ । भणिज्झइ । इत्यादि । गमादि—गम् हस् भण् लुम् कथ् भत् भुज् रुद् । ‘नमो द्विजस्ता व.’ इति कृतवकारो रुदिरत्र गृह्यते ॥

ईर हृक्वृज्जाम् ॥ २ । ४ । ८१ ॥

हृक् कृक् तु नृ इत्येतेषामन्त्यस्य भावकर्मणि ईर इत्यादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । हीरइ । हरिज्झइ । तीरइ । तरिज्झइ । जीरइ । जरिज्झइ । अत्र सर्वत्र ईकारादेशामावे ‘अर उ’ इति ऋकारस्य अरादेश ॥

अजेर्विडप्पः ॥ २ । ४ । ८२ ॥

‘अन्त्यस्य’ इति निवृत्तम् । अजेर्विडप्प इत्यादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । विडप्पइ । पक्षे । अज्जिज्झइ ॥

१ भावकर्मणो M २ M adds भविष्यति । यन्धिज्झइ । ३ M adds after it सरुज्झइ ४ After this M inserts भविष्यति । उपरुज्झइ । उपरुधिज्झइ । ५ भावकर्मणो M ६ M adds भविष्यति गन्मिहइ । गमिज्झइ । इत्यादि ७ इकाराभावे M ८ M adds भविष्यति द्विरिज्झइ । इत्यादि

आरम आढप्पः ॥ २ । ४ । ८३ ॥

आरमतेर्भावकर्मणि आढप्प इत्यादेशो वा स्यात् । तत्संनियोगेन यञ्जृक् च । आढप्पइ । पक्षे । आरमिञ्जइ ॥

णप्पणर्जां झः ॥ २ । ४ । ८४ ॥

जाणातेर्भावकर्मणि णप्प णञ्ज इत्येतादादेशौ म्यानां तत्संनियोगेन यञ्जृक् च । णप्पइ । णञ्जइ । पक्षे । जाणिञ्जइ । गुणिञ्जइ । अत्र 'जाणमुणौ झ' इति जाधातोर्जाणमुणादेशो । 'ज्ञप्पो' इति णत्वे । णाइञ्जइ ॥

सिप्पस्सिच्चलिहोः ॥ २ । ४ । ८५ ॥

सिद्यते लिद्यतेश्च भावकर्मणि सिप्पादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यञ्जृक् च । सिप्पइ । सिच्चते । लिद्यते वा । पक्षे । सिच्चिञ्जइ । णिट्हिञ्जइ । अत्र 'सुदण—'इत्यादिना ण्हादेशः ॥

वाहिप्पो व्याहुः ॥ २ । ४ । ८६ ॥

व्याहरतेर्भावकर्मणि वाहिप्प इत्यादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यञ्जृक् च । वाहिप्पइ । पक्षे । वाहरिञ्जइ ॥

ग्रहेर्घेप्प ॥ २ । ४ । ९० ॥

ग्रहेर्घातोर्भावकर्मणि घेप्पादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यञ्जृक् च । घेप्पइ । पक्षे । गेण्हिञ्जइ । अत्र 'ग्रहेर्णिस्वारगेण्ह—'इत्यादिना गेण्हादेशः ॥

छिप्पः स्पृशतेः ॥ २ । ४ । ८८ ॥

स्पृशतेर्भावकर्मणि छिप्प इत्यादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यञ्जृक् च । छिप्पइ । पक्षे । छिविञ्जइ । अत्र 'स्पृशतिश्चिवाञ्जृक्—' इत्यादिना स्पृशतेश्चिवादेशः ॥

दीसत्त्वं दृशेः ॥ २ । ४ । ९१ ॥

दृशेर्भावकर्मणि दीस इत्यादेशो लित् स्यात् तत्संनियोगेन यञ्जृक् च । लित्वान्नित्यम् । तथा च 'दृशिरोभवसणिअच्छावअच्छ—'

इत्यादि सूत्रेण विधीयमाना आदेशा द्वे कर्मणि न भवन्ति ।
दीसइ ॥

वचेरुंचः ॥ २ । ४ । ९० ॥

वचेर्भावकर्मणि उच इत्यादेशो वा स्यात् तत्सनियोगेन यग्लुक् च ।
उचइ । पक्षे । वहज्जइ । एषा धातुनामुक्ता एते आदेशा भावकर्मणो-
रेव भवन्ति । एषा धातुनाभेदद्वयतिरिक्ता आदेशा कर्तर्यपि भवन्ति ॥

अथ णिचि रूपनिर्णयः प्रदर्श्यते ।

भू इति स्थिते । अनुक्तमन्यन्यायेन णिचि भुवो हो इत्यादेशाः
पूर्ववत् । होणि इति स्थिते ॥

णिजदेदावावे ॥ २ । ४ । ११ ॥

धातो प्रेरणार्थे विहितस्य णिच्प्रत्ययस्य स्थाने अत् एत् आव
आवे इति चत्वार आदेशा भवन्ति । तकारस्तावन्मात्रप्रदर्शनार्थं ।
इजादय पूर्ववत् । होअइ । होएइ । होआवइ । होआवेइ । बहुला-
धिकारात् कचिदेतनास्ति । जाणअइ । जाणावइ । जाणावेइ । कचि-
दावे नास्ति । भारइ । भारेइ । भारावइ । पारइ । पारेइ । पारावइ ॥

गुर्वादेरविर्वा ॥ २ । ४ । १२ ॥

‘णिज्’ अनुवर्तते । गुरादिर्यस्य धातो स गुर्वादि । गुर्वादिर्णिचः
अविर्वा स्यात् । होअविइ । अत्र न यण् । ‘एइ’ इति च प्रति-
पेधात् सधिर्न भवति । ‘अपदे’ इत्युक्तत्वाद्वा । लटि प्रथमे पूर्ववदि-
जादय जर्जरौ च । अत्र णिजादेशयोरावे आव इत्येतयो ‘ज्ज्जे’
इत्येत्ये कृते णिजादेशयो अत् एत् इत्येतयोश्च स्वरूपतो भेदाभावा-
च्चतुर्णामुदाहरणवेलया द्वैरूप्यमवगन्तव्यम् । होअइ । होएइ । होआ-
वइ । होआवेइ । एव तिस्रयोरिजादेशे रूपाणि । ‘मध्ये चाजन्तात्’
इति जर्जरौ । होएज्जइ । होएज्जाइ । इदमदेतो, समानम् । होआ-
वेज्जइ । होआवेज्जाइ । इदमावेआवयोस्तुल्यम् । होअविज्जइ ।

होअविज्जाइ । 'लड्लटोश्च जर्जारौ' । होएज्ज । होएज्जा । इदमदेतो.
 समान रूपम् । होआवेज्ज । होआवेज्जा । इदमावेआवयोस्तुल्यम् ।
 होअविज्ज । होअविज्जा । लड्प्रथमबहुत्वे । होअन्ति । होअन्ते ।
 होअहरे । होएन्ति । होएन्ते । होएइरे । एवमावावेअन्तानामप्यु-
 दाहार्यम् । होएज्जन्ति । होएज्जन्ते । होएज्जइरे । इदमदेतोस्तुल्यम् ।
 होआवेज्जन्ति । होआवेज्जन्ते । होआवेज्जइरे । इदमावेआवयोस्तु-
 ल्यम् । पूर्वोक्तान्येव जारादेशपक्षेष्युद्राहरणानि । विशेषस्तु । होए-
 ज्जाइरे । होआवेज्जाइरे । युक्तपरे 'सयोगे' इति ह्रस्व । होअवि-
 ज्जन्ति । होअविज्जन्ते । होअविज्जइरे । होअविज्जाइरे । जारि ।
 पूर्ववत् । होएज्ज । होएज्जा । इति 'मध्ये चाजन्तात्' इति जर्जारा-
 बुदाहर्तव्यौ । एवमावेआवयोरपि जर्जाराबुदाहर्तव्यौ । मध्यमे ।
 होअसि । होअसे । होआवसि । होआवसे । होएसि । होआवेसि ।
 होअविसि । नात्र से । अनदत्त्वात् । होएज्जसि । होएज्जासि ।
 अदेतोरिदम् । होआवेज्जसि । होआवेज्जासि । आवेआवयोरिदम् ।
 होअविज्जसि । होअविज्जासि । अन्ते जर्जारौ च । मध्यमबहुत्वे ।
 होअइत्था । होअह । होएइत्था । होएह । एवमावावेअवीनामुदाहा-
 र्यम् । होएज्जइत्था । होएज्जाइत्था । होएज्जह । होएज्जाह । अदेतो ।
 होआवेज्जइत्था । होआवेज्जाइत्था । होआवेज्जह । होआवेज्जाह ।
 आवेआवयो समानम् । होअविइत्था । होअविह । जर्जारौ च ।
 उत्तमे । होअमि । होआमि । होएमि । होइमि । एवमानादेशेपि ।
 होएमि । होआवेमि । होअविमि । मध्ये । जर्जर्पक्षे । मीत्यस्योच्चार-
 णमेव विशेष । अन्यन्मध्यमैकत्ववत् । बहुत्वे । होअमो । होआमो ।
 होएमो । एवमावादेशेपि । एवमवावयोर्मन्धोरपि । होएमो । होआ-
 वेमो । एवमनयोर्मन्धोरपि । होअविमो । एव मन्धोरपि । जर्जर्पक्षे ।
 होअज्जमो । होअज्जामो । इत्यादि । पूर्ववत् । विशेषस्तु मोममूनाउ-
 च्चारणम् । अन्ते जर्जारौ च । एवमन्येषामजन्ताना णिचि लटि च
 रूपम् । लड्लड्लिट्ठु णिजादेशा इजादयश्च पूर्ववत् । 'भूतार्थस्य

सिंहिअहि' इति स्यादय । शेष लङ्ङत् । होअसि । होअहिअ । होअहि । होएसि । होएहिअ । होएहि । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । लङ्ङरूपाणि च सर्वाणि । ललटो । णिजादेशा । 'भविष्यति हिरादि' इति हि । 'हार्सा मिमोमुमे वा' इति हार्सा । 'सिं' इति सिं । 'हिस्साहित्या मुमोमस्य' इति हिस्साहित्या च । शेष पूर्ववत् । होअहिइ । होएहिइ । होआवहिइ । होआवेहिइ । होअविहिइ । होएज्जहिइ । अदेतो । होआवेज्जहिइ । आवेआवयो । होएहिज्जा । अदेतो । होआवेहिज्जा । आवेआवयो । होअविज्जहिइ । होअविज्जाहिइ । होअविहिज्ज । होअविहिज्जा । प्रथमबहुत्वे । होअहिन्ति । होअहिन्ते । होअहिइरे । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होअविज्जहिन्ति । होअविज्जहिन्ते । होअविज्जइरे । एव जारोपि । होएहिज्ज । होएहिज्जा । एवमावावेअवीनाम् । मध्यमे । होअहिसि । होएहिसि । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जहिसि । होएज्जाहिसि । अदेतो । एवमावेआवयो । होअविज्जहिसि । होअविज्जाहिसि । जर्जारौ च । मध्यमबहुत्वे । होअहिइद्वा । होअहिह । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होएज्जहिइत्था । होएज्जाहिइत्था । होएज्जहिह । होएज्जाहिह । अदेतोस्तुल्यम् । एवमावावेअवीनामुदाहर्तव्यम् । जर्जारौ च । उत्तमे । होअहिमि । होएहिमि । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होअहामि । होएहामि । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होअहामि । होएहामि । एवमावावेअवीनाम् । होअस्सामि । होएस्सामि । एवमावावेअवीनाम् । होअहिस्स । होएहिस्स । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जहिमि । होएज्जाहिमि । अदेतो । एवमावावेअवीनाम् । जर्जारौ च । उत्तमबहुत्वे । होअहिमो । होएहिमो । एवमावावेअवीनाम् । होअहामो । होएहामो । एवमावावेअवीनाम् । होअहामो । होएहामो । एवमावावेअवीनाम् । होअस्सामो । होएस्सामो । एवमावावेअवीनाम् । एव मन्वोरप्युदाहर्तव्यम् । होअहिस्सा । होअहिद्वा । होएहिस्सा । होएहिद्वा । होएज्जहिमो । होएज्जाहिमो ।

अदेतोरिदं रूपम् । एवमावावेअवीनाम् । एव मन्धोरपि । होअ-
 हिज्ज । होअहिजा । एवमावावेअवीनाम् । एवमन्येपामजन्ताना
 णिचि मविष्यति रूपं श्रेयम् । लोटि णिजादेशा दुसुमव. । 'बहौ न्तु-
 एमो' । 'सोस्तु हि' । 'वा लड्लोद्—' इत्येतत् च यथायोगम् ।
 प्रथमे । होअदु । होएदु । अदेतो । होआवदु । होआवेदु । आवेआव-
 योरिदम् । होअएदु । होएज्जदु । होएज्जादु । अदेतो । एवमावावे-
 अवीनाम् । होएज्ज । होएज्जा । अदेतो । एवमावावेअवीनाम् ।
 होएज्जन्तु । अदेतो । एवमावावेअवीनाम् । जर्जरी च । मध्यमे ।
 होअसु । होएसु । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जसु । होएज्जासु ।
 अदेतो । एवमावावेअवीनाम् । एव 'सो' इत्यादेशपक्षेपि । जर्जरी
 च । मध्यमबहुत्वे । होअह । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जह ।
 होएज्जाह । अदेतो । एवमावावेअवीनाम् । जर्जरी च । उत्तमे ।
 एकवचने मीत्यस्योच्चारणम् । बहुवचने मो इत्यस्योच्चारणं च विशेष ।
 रूपाणि तु प्रथममध्यमैकत्वमहुत्ववत् । एव णिचि लोट्यन्येपामजन्ताना
 घातृना रूपं नेयम् । लिटि णिजादेशा । 'त्विज्जाह्लिङ्' इतीज्जात्पर
 इत् । होएज्जह । होएज्जाह । होआवेज्जह । होआवेज्जाह । इत्यादि
 लोट्टपाणि च । लृङि णिजादेशा । 'माण्तौल् च लृङ्' इति माणन्तौ
 च । होअमाण । होअन्ते । होएमाण । होएन्त । एवमावावेअवीनाम् ।
 होएज्जमाण । होएज्जन्त । एवमावावेअवीना सर्वत्र पुरुषेषु वचनेपूदा-
 हार्यम् । हवादीना तु भेद । पूर्ववणिजादेशा । 'णिज्जदेदावावे'
 इत्यती 'णिज्' इत्यधिहृत्य षष्ठ्यन्तविपरिणाम ।

अदेष्टुक्थात्पौरतः ॥ २ । ४ । १५ ॥

णिचि स्थाने विहितेषु अत् एत् लृक् इत्येतेषु परत घातोरादेरत
 आद् भवति ॥

। लृक् भावकर्मणिचस्यले प्रदर्शयिष्यते ॥

हावइ । हावेइ । केचिदावे आव इत्येतयोरपि आदेरत आत्वमि-

च्छति । हावावइ । हावावेइ । पूर्ववज्जर्जरौ च । लटि प्रथमे ।
 होवइ । होवेइ । होहवइ । होहवेइ । होवेज्ज । होवेज्जा । होवन्ति ।
 होवन्ते । होवइरे । होवेन्ति । होवेन्ते । होवेइरे । होहवन्ति ।
 होहवन्ते । होहवइरे । जर्जरौ च । मध्यमे । हावसि । हावेसि ।
 हावावसि । हावावेसि । जर्जरो च । मध्यमबहुत्वे । हावइद्धा ।
 हावह । हावेइद्धा । हावेह । हावावइद्धा । हावावह । हावावेइद्धा ।
 हावावेह । जर्जरौ च । उत्तमे । हावमि । हावामि । हावमि ।
 हावेमि । हावावमि । हावावामि । हावावमि । हावावेमि । जर्जरौ
 च । उत्तमबहुत्वे । हावमो । हावामो । हावमो । हावेमो । हावा-
 वमो । हावावामो । हावावमो । हावावेमो । एव मन्बोरपि । जर्जरौ
 च । एव हलन्ताना णिचि लटि रूप नेयम् । लुङ्लुङ्लिट्सु णिजा-
 देशा । भूतार्थे 'हलईअ' इति तिस्योरीअ । हावईअ । हावईआ ।
 हावावईअ । हावावेईअ । शेष लङ्बत् । ल्लुटो णिजादेशा ।
 'भविष्यति हिरादि' इति हि । 'हार्सा मिमोमुमे वा' । 'सि' ।
 'हिस्साहिस्था मुमोमस्य' । शेष पूर्ववत् । हाविहिइ । हावेहिइ ।
 हावाविहिइ । हावावेहिइ । हाविहिज्ज । हावेहिज्जा । हावाविहिज्ज ।
 हावावेहिज्ज । एव जारोपि । हावहिति । हावेहिन्ति । एव तेइग्यो ।
 हावावहिति । हावावेहिन्ति । एव तेइरयो । जर्जरौ च । मध्यमे ।
 हावहिसि । हावेहिसि । हावावहिसि । हावावेहिसि । जर्जरो च ।
 मध्यमबहुत्वे । हावहिइद्धा । हावहिह । हावेहिइद्धा । हावेहिह ।
 हावावहिइद्धा । हावावहिह । एवमदन्तेपि । जर्जरौ च । उत्तमे ।
 हावहिमि । हावहामि । हाविस्सामि । एवमदन्तेपि । हावावहिमि ।
 हावावहामि । हावाविस्सामि । हावाविस्स । एवमत एदादेशेपि ।
 जर्जरौ च । उत्तमबहुत्वे । हावहिमो । हावहामो । हाविस्सामो ।
 एवमेदादेशेपि । हावावहिमो । हावावहामो । हावाविस्सामो । एवमत
 एदादेशेपि । एव मन्बोरपि । हावहिस्सा । हावहिद्धा । हावावहिस्सा ।
 हावावहिद्धा । हावाविहिस्सा । हावाविहिद्धा । एवमेदन्तेपि ।

जर्जरी च । अत्र सर्वत्र 'एष यत्वातुतप्यमविप्यति' इत्यत्र एदितौ ।
 एष हलन्तान्तराणा लोटि णिजादेशा दुमुमव । 'बहौ न्युहमो'
 'सोस्तु हि' । 'लुगिज्जहीज्जखिज्जेत' इति लुगादयश्च । शेष पूर्व
 वत् । प्रथमे । हावदु । हावेदु । हावावदु । हावावेदु । जर्जरी
 च । बहुत्वे । हावन्तु । हावेन्तु । हावावेन्तु । हावावन्तु ।
 जर्जरी च । मध्यमे । हावसु । हावेसु । हावासु । हावावेसु ।
 हावहि । हावेहि हावावहि । हावावेहि । लुगादय । हाव । हावे-
 ज्जहि । हाविज्जसु । हाविज्जे । हावाव । हावावेज्जहि । हावावे-
 ज्जसु । हावावेज्जे । इत्यादि । जर्जरी च । बहुत्वे । हावह । हावेह ।
 हावावह । हावावेह । जर्जरी च । उत्तमे । हावमि । हावामि ।
 हाविमि । हावेमि । उच्चमबहुत्वे । हावमो । हावामो । हाविमो ।
 हावेमो । इत्यादि । अत्र सर्वत्र यन्वायोग 'वा लङ्लोट्—' इत्यादिना
 अत एत्व वा । 'मोममुष्विच्च' इतीत्व च । लिङि 'त्विज्जालिङ्'
 इतीत्वम् । हावेज्जइ । हावेज्जाइ । हावावेज्जइ । हावावेज्जाइ । लोट्-
 पाणि च । लटि माणन्तौ । हावमाण । हावन्त । हावावमाण ।
 हावावन्त । एवमेदन्ता अपि । जर्जरी च । एव सर्वेषु पुर्येषु वचनेषु-
 दाहार्यम् ॥

एधादय प्रदर्श्यन्ते णिजादेशा । 'गुर्वादेरविर्वा' । एहइ । एहा-
 वइ । एहावेइ । एहाविइ ॥ पच् । 'अदेह्लुन्यात् खोरत' इत्यात्वम् ।
 पाअइ । पाएइ । पाआवइ । पाआनेइ । अत्र आत्वे कृते बहुला-
 धिकारादाविर्न भवति ॥ टुनदि । णदइ । णदेइ । णदावइ । णदा
 वेइ । णदविइ ॥ ध्वसु गतौ । शसइ । शसेइ । शसावइ । शसावेइ ।
 शसविइ । एव धसइ । इत्याद्यपि ॥ व्यञ्ज् । 'गुर्वादेरविर्वा' । वेअइ ।
 वेएइ । वेआवइ । वेआवेइ । वेअविइ ॥ अद् । आदइ । आदेइ ।
 आदावइ । आदावेइ । 'अदेह्लुन्यात्—' इत्यात्वम् ॥ शीद् । 'योरेद्'
 इत्येत्वम् । सेअइ । सेएइ । सेआवइ । सेआवेइ । सेअविइ ॥ ब्रूज् ।

'उवर्णस्याव' । 'अदेष्टुक्वात्—'इत्यात्वम् । बाघइ । बावेइ । बावावइ ।
 बावावेइ ॥ हु दानादानयो । 'णो हश्च—'इत्यादिना ण । हुणअइ ।
 हुणपइ । हुणावइ । हुणावेइ ॥ ओहाइ । हाअइ । हापइ । हाआ-
 वइ । हाआवेइ । हाअविइ । अत्र गुर्वादित्वादवि ॥ धाञ् ।
 धाअइ । धापइ । धाआवइ । धाआवेइ । धाअत्रिइ ॥ दिच् । दिवइ ।
 दिवेइ । दिवावइ । दिवावेइ ॥ पूञ् । 'उवर्णस्याव' । 'अदे-
 ष्टुक्वात्—' इत्यात्वम् । सावइ । सावेइ । सावावइ । सावावेइ ॥
 मृइ । 'अर उ' । आत्वम् । मारइ । मारेइ । मारावइ । मारावेइ ॥
 रुधि । न्धन्मौ । रुन्धइ । रुन्धेइ । रुन्मइ । रुन्मेइ । रुञ्जइ ।
 इत्यादि ॥ डुकृञ् । कारइ । कारेइ । इत्यादि ॥ हुक्तीञ् । केअइ ।
 केपइ । केआवइ । केआवेइ । केअविइ ॥ भ्रम् । 'णिजदेदावावे'
 इत्यत 'णिच्' इत्यधिकृत्य

अमेराडः ॥ २ । ४ । १३ ॥

अमे परो णिच् आड इति वा स्यात् । भमाडइ । पक्षे । भामइ ।
 भामेइ । भामावइ । भामावेइ ॥ पटिघातौ णिचि 'फ पाटिपरिघ-
 परिखा—' इत्यादिना पत्य फ । फाळइ । फालेइ । इत्यादि ।
 अत्र बडिशादित्वाद्दृस्य लत्वम् । अथ चुरादय । चुर स्तेये । णिचि ।
 णिजादेशाः । 'अचोचाम्' इत्युकारस्य ओकार' । चोरइ । चोरेइ ।
 चोरावइ । चोरावेइ । चोरविइ ॥ पाल रक्षणे । पाळइ । पाळेइ ।
 पाळावइ । पाळावेइ । पाळविइ ॥ अर्च पूजायाम् । अच्चइ । अच्चेइ ।
 अच्चावइ । अच्चावेइ । अच्चविइ ॥ इत्याद्युक्तसर्वेषां तदादेशेषु च
 णिचि रूपाणि बुद्धिमद्भिरुद्धानि । अन्यगौरवभयादस्माभिर्न लिख्यन्ते ॥

अथ णिचि घात्वादेशाः प्रदर्शयन्ते ।

स्पृहदूजोः सिहदूमौ णिचोः ॥ २ । ४ । ९२ ॥

णिजन्तयोरनयो सिहदूम इत्येतावादेशौ भवत । सिहइ । दूमइ ।
 सिहेइ । इत्यादि ॥

निष्ठपतोर्णिहोडो वा ॥ २ । ४ । ९३ ॥

इत् उचर यावद्वात्वादेश 'णिच्' अनुवर्तते । निपूर्वस्य वृश्च
पतेश्च णिहोड इत्यादेशो वा स्यात् । णिहोडइ । निवारयति पातयति
वा । पक्षे । णिवारेइ । पाडेइ । अत्र प्रत्यादिपाठात् तस्य टत्वम् ॥

धवलोद्घटोर्दुमोग्गौ ॥ २ । ४ । ९४ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । धवलयतेर्नामधातोरुत्पूर्वस्य घटयतेश्च णिज-
न्तस्य यथासस्य दुमउग्ग इत्यादेशौ वा भवत । दुमइ । उग्गाइ ।
पक्षे । धवळइ । उग्घाटेइ । अत्र 'टो ड' इति टस्य डत्वम् ॥

अमवेष्टोस्तालिअटपरिआलौ ॥ २ । ४ । ९५ ॥

अमयतिवेष्टयत्योर्णिजन्तयोर्वथाक्रम तालिअट परिआल इत्येतावा-
देशौ वा भवत । तालिअटइ । पक्षे । भमाडइ । अत्र 'अमेराड'
इत्याड । भागइ । वेष्टे परिआलइ । पक्षे । वेडइ । अत्र 'वेष्टे'
इत्यन्त्यस्य ड ॥

रावो रञ्जयतेः ॥ २ । ४ । ९६ ॥

रञ्जयतेर्णिजन्तस्य राव इत्यादेशो वा स्यात् । रावेइ । पक्षे ।
रंजेइ ॥

तुलिडोल्पोरोहामरंग्वोलौ ॥ २ । ४ । ९७ ॥

णिजन्तस्य तुलयतेर्दोल्पयतेश्च नामधातोर्यथासस्य ओहाम रखोल
इत्येतौ वा भवत । ओहामइ । रसोलइ । पक्षे । तुलइ । दोलइ ॥

आसघः सभावैः ॥ २ । ४ । ९८ ॥

सभावयतेरासघ इति वा स्यात् । आसघइ । पक्षे । सभावैइ ।
सभावयति ॥

अर्पेरल्लिचपणामचञ्चुप्पाः ॥ २ । ४ । ९९ ॥

णिजन्तस्वार्पयते अल्लिच । पणाम । चञ्चुप्प इति त्रय आदेशा वा
भवति । अल्लिचइ । पणामइ । चञ्चुप्पइ । पक्षे । अप्पेइ । ओप्पेइ ।
अत्र 'त्वर्पो' इत्यादेशत ओत्व वा ॥

गुलुगुंछोत्थंघोव्वोल्लोलोला उन्नमेः ॥ २ । ४ । १०० ॥

नमतेरुत्पूर्वस्य णिजन्तस्य गुलुगुछ उत्थघ उव्वेह उल्लोल इति चत्वार आदेशा वा स्यु । गुलुगुछइ । उत्थघइ । उव्वेहइ । उल्लोलइ । पक्षे । उण्णवेह । अत्र 'नमोद्विजरुदा व' इत्यन्त्यस्य वत्वम् ॥

प्रकाशेर्णुव्वः ॥ २ । ४ । १०१ ॥

प्रकाशतेर्णिजन्तस्य णुव्व इति वा स्यात् । णुव्वइ । पक्षे । पआसेइ ॥

णिहुवः कमेः ॥ २ । ४ । १०२ ॥

कमे स्वार्थे णिजन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा स्यात् । णिहुवइ । पक्षे । कामेइ ॥

नशेर्विप्पगालणासवपलावहारवविउडाः ॥ २ । ४ । १०३ ॥

नाशयतेर्णिजन्तस्य विप्पगाल णासव पलाव हारव विउड इति पञ्चादेशा वा स्यु । विप्पगालइ । णामवइ । पलावइ । हारवइ । विउडइ । पक्षे । णासेइ ॥

वल आरोपेः ॥ २ । ४ । १०४ ॥

णिजन्तस्यारोपेर्वल इति वा स्यात् । वलइ । पक्षे । आरोवेइ ॥

विरेचेरोल्लुड्ढोल्लुड्ढपल्हत्थाः ॥ २ । ४ । १०५ ॥

विपूर्वस्य रेचयतेर्णिजन्तस्य ओल्लुड्ढ उल्लुड्ढ पल्हत्थ इति त्रय आदेशा वा भवन्ति । ओल्लुड्ढइ । उल्लुड्ढइ । पल्हत्थइ । पक्षे । विरेएइ ॥

कम्पेर्विच्छोलः ॥ २ । ४ । १०६ ॥

कम्पयतेर्णिजन्तस्य विच्छोल इति वा स्यात् । विच्छोलइ । पक्षे । कम्पेइ ॥

रोमन्थेरोगालवगालौ ॥ २ । ४ । १०७ ॥

रोमन्थतेर्नामभतोर्णिजन्तस्य ओग्गाल वग्गाल इति वा स्थानम् ।
ओग्गालइ । वग्गालइ । पक्षे । रोमघेइ ॥

प्लावेरोवालपञ्चाला ॥ २ । ४ । १०८ ॥

प्लावयते रोवाल पञ्चाल इति वा भवत । रोवालइ । पञ्चालइ ।
पक्षे । पावेइ ॥

मिश्रेर्मासाळमेळवौ ॥ २ । ४ । १०९ ॥

मिश्रयतेर्मासाळ मेळव इति वा भवत । मीसाळइ । मेळवइ ।
पक्षे । मीसेइ । अत्र 'शोर्लुस—'इति दीर्घ ॥

छादेर्णुमणुमोवालढकपञ्चालसण्णुमाः ॥ २ । ४ । ११० ॥

छादयते णुम णुम उवाल ढकपञ्चाल सण्णुम इति पडादेशा
वा स्यु । णुमइ । णुमइ । उवालइ । ढकइ । पञ्चालइ । सण्णुमइ ।
पक्षे । छाएइ ॥

अञ्चुक्कोर्णा विजापे. ॥ २ । ४ । १११ ॥

विजापे अञ्चुक वोक इति वा भवत । अञ्चुकइ । वोकइ ।
पक्षे । विण्णावेइ ॥

परिवाडो घटेः ॥ २ । ४ । ११२ ॥

घटयते परिवाडो वा म्यात् । परिवाडइ । पक्षे घडेइ ॥

दशेर्दावदकरवदसा ॥ २ । ४ । ११३ ॥

दशेर्णिजन्तस्य दाव दकरव दस इति त्रय आदेशा वा स्यु ।
दावइ । दकरइ । दमइ । पक्षे । दसेइ ॥

प्रस्थापे. पेडवपेंडवौ ॥ २ । ४ । ११४ ॥

प्रस्थापेर्णिजन्तस्य पेडव पेंडव इत्येतौ ना भवत । पेडवइ । पेंड-
वइ । पक्षे । पस्थावेइ । अत्र 'कग—'इति सलोपद्वित्वे ॥

यापेर्जवः ॥ २ । ४ । ११५ ॥

यापयतेर्जव इत्यादेशो वा स्यात् । जवइ । पक्षे । जापेइ ॥

विकोशेः पक्खोडः ॥ २ । ४ । ११६ ॥

विकोशेर्नामधातो पक्खोड इति वा स्यात् । पक्खोडइ । पक्षे ।
विआसेइ ॥

गुठ उद्दूलेः ॥ २ । ४ । ११७ ॥

उद्दूल्यतेर्नामधातोर्णिजन्तस्य गुठ इत्यादेशो वा स्यात् । गुठइ ।
पक्षे उद्दूलेइ ॥

तडेराहोडविहोडौ ॥ २ । ४ । ११८ ॥

ताडयतेर्णिजन्तस्य राहोड विहोड इत्यादेशौ वा भवत । राहोडइ ।
विहोडइ । पक्षे । ताडेइ ॥

हादेरवअच्छलणिचश्च ॥ २ । ४ । ११९ ॥

हादयतेरणिजन्तस्य चकाराणिजन्तस्य च अवअच्छल् इत्यादेशो
वा भवति । अवअच्छइ ॥

एवमन्येषु धातुषु तदादेशेषु च णिजादेशा अत्रादयश्च कल्पनीया ।
अथ णिचि भावकर्मविवक्षाया धातोरुपरि णिच् । तदुपरि यर् । तस्य
पूर्ववदीअइज्जयोर्विधाने 'णिजदेदावावे' इत्यत 'णिच्' इत्यधिकृत्य

लुगाविल्भावकर्मक्ते ॥ २ । ४ । १४ ॥

भावकर्मविहिते प्रत्यये क्ते च परे णिचो लुक् आवि इत्यादेशौ
वा भवत' । लिट्वात्रित्यम् । एव णिचो लुकि आवौ च सति लटि
भावे रूपाणि । होइअइ । होइअए । इत्यादि । लुक्पक्षे केवलभाव-
वद्रूपाणि । आविल्पक्षे । होआविअइ । होआइअए । होआविज्जइ ।
होआविज्जए । 'वा लड्डलोद्—' इत्येत्वं वा । होआविपइ । हो
आविजेइ । होआविपज्ज । होआविपज्जा । होआविजेज्ज ।
होआविजेज्जा । कर्मणि प्रथमैकत्वे भाववत् । बहुत्वे णिचो लृप्पक्षे
अप्यन्तकर्मबहुत्ववद्रूपाणि । आविल्पक्षे । अणुहोआविअन्ति । अणु
होआविअन्ते । अणुहोआविएन्ति । अणुहोआविएन्ते । अणुहोआ-
विइरे । अणुहोआविपइरे । अणुहोपएज्जा । एवमा-

विरूपक्षे । यक इज्जादेशोपि । मध्यमे णिज्जुक् पक्षे अप्यन्तकर्मन् ।
 आविरूपक्षे । अणुहोआविअसि । अणुहोआविअसे । एव यक इज्जा-
 देशोपि । अणुहोआविअसे । एव यक इज्जादेशोपि । जर्जारी च ।
 मध्यमचहुत्वे णिज्जुकि पूर्ववत् । आवौ । अणुहोआविअइत्था ।
 अणुहोआविह । अणुहोआविएइत्था । अणुहोआविएह । एवमिज्जा
 देशोपि । जर्जारी च । उचमे लुकि पूर्ववत् । आगौ । अणुहोआवि-
 अमि । अणुहोआविआमि । अणुहोआविइमि । अणुहोआविएमि ।
 एवमिज्जादेशोपि । जर्जारी च । बहुत्वे णिचि लुकि पूर्ववत् । आवौ ।
 अणुहोआविअमो । अणुहोआविआमो । अणुहोआविइमो । अणुहो-
 आविएमो । जर्जारी च । एव मम्बोरपि । एवमिज्जादेशोपि ॥

एवमजन्ताना लटि रूपम् । लुङ्लुङ्लिट्ठसु । 'भूतार्थस्य सिहि
 अहि' इति स्यादय । शेष पूर्ववत् । भावे लृङ्पक्षे पूर्ववत् । आवौ ।
 होआविअसि । होआविअहिअ । होअविअहि । एवमिज्जादेशोपि ।
 कर्मण्यनुपूर्वत्वमेव विशेष । अणुहोआविअसि । इत्यादि । भावन्त् ।
 लृलुटो । 'भविष्यति हिरादि' । दासान् । 'सि' । हिस्ताहिङ्वा च ।
 भावे लुकि पूर्ववत् । आवौ । होआविएहिइ । होआनिइटिइ ।
 होआविज्जेहिइ । होआविज्जहिइ । कर्मणि लुकि पूर्ववत् । आवौ ।
 एकत्वे प्रथमभाववत् । बहुत्वे । अणुहोआविएहिअत् । अणुहोआवि
 एहिन्ते । अणुहोआविएहिरे । इत्यादि । शेष पूर्ववदुक्तेयम् । लोटि
 णिचि लृगाविल्ल च ईअइज्जौ । दुसुमव । 'बहौ न्तुहमो' । 'सोस्तु
 हि' । शेष पूर्ववत् । भावे लुकि पूर्ववत् । आवौ । होआविअदु ।
 होआविएदु । एवमिज्जादेशोपि । कर्मणि लुकि पूर्ववत् । आवौ ।
 अणुहोआविअदु । अणुहोआविएदु । एवमिज्जादेशोपि । अणुहोआ-
 विअन्तु । अणुहोआविएन्तु । इत्यादि कल्पनीयम् । तिडि 'त्विज्जा-
 लिड' इति इज्जात् पर इत् । शेष लोडुत् । लृडि माणन्तौ । लुकि
 भावकर्मणो पूर्ववत् । आवौ । होआअविमाण । होआअविआत् ।
 होआविज्जमाण । होआविज्जन्त । कर्मण्यनुपूर्वत्वमेव विशेष । एव

सवेषु वचनेषूदाहार्यम् । हवादीना पूर्ववण्णिचि लुगात्रिन् च ईअइजौ च । 'अदेह्वक्यात्खोरत' इति णिचो लुकि आदेरत आत्वम् । हाविअइ । हात्रिअए । हावाविअइ । हावाविअए । हात्राविज्जइ । हात्राविज्जए । अणुहावाविअइ । अणुहात्राविअए । अणुहावाविइ । अणुहात्राविज्जइ । अणुहावाविज्जए । इत्यादि ॥

एवमन्येषा हल्न्ताना धातूना रूपम् ॥

एधादय केचित् प्रदर्श्यन्ते ॥ एरीअइ । एहिज्जइ । एहाविअइ । एहात्रिज्जइ ॥ पच्—पाईअइ । पाटज्जइ । पाआविअइ । पाआविज्जइ ॥ नद्—णटीअइ । णदिज्जइ । णदाविअइ । णटाविज्जइ । ध्वंसु—झसीअइ । झसिज्जइ । झसाविअइ । झसाविज्जइ । घसीअइ । इत्याद्यपि । न्येज्—वेईअइ । वेइज्जइ । वेआविअइ । वेआविज्जइ । अद्—आदीअइ । आदिज्जइ । आदाविअइ । आदाविज्जइ । चिञ्—चिणीअइ । चिणिज्जइ । चिणाविअइ । चिणाविइज्जइ । कृञ्—कारीअइ । कारिज्जइ । काराविअइ । काराविज्जइ । ग्रह्—गाहीअइ । गाहिज्जइ । गाहाविअइ । गाहाविज्जइ । चुर्—चोरीअइ । चोरिज्जइ । चोराविअइ । चोराविज्जइ । इत्यादि ॥

एवमन्येषा धातूना अदाधादेशाना चानया दिशा रूपाण्युदाहर्तव्यानि । ग्रन्थविस्तरभयादस्माभिर्न प्रदर्श्यन्ते ॥

क्यजन्तक्यपन्तयोर्विशेषा प्रदर्श्यन्ते । 'कचिदसादे' इत्यत 'कचित्' इत्यनुवर्तमाने

लुरुक्वडोर्यस्य ॥ २ । ३ । ४२ ॥

'कर्तु क्यद् सलोपश्च' इति विहितस्य क्यङन्तस्य द्विवचनात् 'लोहितादिडाज्भ्य क्यप्' इति विहितस्य क्यपन्तस्य सवन्धिनो यकारस्य कचिल्लुग् भवति ॥

क्यद् । गुरुयते च्छात्र । गुरूअइ । अत्र यलोपे गुरूइ । गुरुरिवाचरतीत्यर्थ ॥

क्यपि । धमधमायते । धमधमाअइ । यलोपे । धमधमाइ । लोहित
यते । लोहिआअइ । यलोपे । लोहिआइ ॥

अस्मिन् शास्त्रे यद्यत्तयद्गन्तान्तान्तयजन्तमुन्धात्वारिरूपाणा
विशेषविधानाभावात् सिद्धावस्थापेक्षया वर्णानां विशेषादेशानाकल्प्य
बुद्धिमद्भिः प्रयोगा संचारणीया ॥

धामदितिलविद्यापरिवारदक्षिणामूर्तिप्रसादत्पविष्टपूजोत्तरमीमांसासाहित्यशास्त्र
तकसार्येभामचरकृतियत्तभरभट्टोपाध्यायतनयकोण्डभट्टोपाध्यायशिष्येण सर्वाम्बिका
गर्भगुप्तिमुक्तामणिना स्वविद्वत्कृपिसंमतेन दक्षिणामूर्तिमहादेवविष्टरेण दृग्नी
धरेण विरचितायां पद्मापाचन्द्रिकाया प्राक्तनप्रक्रियानिर्माणं संपूर्णं ॥

एव नियन्धनिर्मित्या या परोपपृतिस्तया ।
पृथाकपायीरमण प्रीयता परमश्वर ॥

श्रीरस्तु ।

मतिमुद्रापरश्वेण जानुभिः सक्तग्राहवे ।

भुजङ्गनद्धकक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथ शौरसेन्यादयो भाषा प्रदर्श्यन्ते । राम इति स्थिते प्रथमैक-
वचनमारभ्य पञ्चम्येकवचनपर्यन्त प्राकृतवदेव । पञ्चम्येकवचने तु राम
उसि इति स्थिते 'दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तो' इत्यत 'शौरसेन्याम्'
इत्यधिकृत्य

अतो टसेर्दुदोश् ॥ ३ । २ । २० ॥

शौरसेन्यामकारात् परस्य ढसेर्दुदो इत्येतौ शितौ भवत । रामाद् ।
रामादो । अत्र शित्वाद् दीर्घ ॥ शेष प्राकृतवत् । एव घटादीना
सर्वनाम्ना च प्राकृतवत् । पूर्वशब्दस्य तु ।

पूर्वस्य पुरवः ॥ ३ । २ । ९ ॥

पूर्वशब्दस्य पुरव इत्यादेश स्यात् । पुरवो । पुरवे । इत्यादि । पितृ-
शब्दे तलोपे प्राप्ते

दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तोः ॥ ३ । २ । १ ॥

शौरसेन्या भाषायामच परस्यासयुक्तास्यानादौ वर्तमानस्य तकारस्य
दकार स्यात् । पिदा । पिदरो । इत्यादि । प्राकृतवदेव । सर्वत्रैव
भूतस्य तस्य द एव । 'अखौ' इति किम् । तरुणो । 'अच' इति
किम् । कतो । 'अस्तो' इति किम् । मतो । अज्जउत्तो ॥

सयोगे घः क्वचित् ॥ ३ । २ । २ ॥

'शौरसेन्याम्' अनुवर्तते । 'दस्तस्य' इति च । पूर्वसूत्रेणास्तोरित्य
पोदितेपि क्वचिद्विशेष । उच्चारिते शौरसेन्या सयोगे घो वर्तमानस्य

१ प्रथमाविभक्तिमारभ्य । २ तृतीयाविभक्त्यन्त । ३ पूर्वस्य दीर्घ ।
४ पूर्वस्य तु । ५ इत्यादेशो भवति । ६ T has before it अत्र 'तावति
खोर्वा' इत्यत 'वा' इत्यनुवर्तते । ७ After this T has शेष प्राकृतवत् ।
८ परस्यानादा

तकारस्य कैचिल्लभ्यानुरोधेन दकारो भवति । णिच्छिन्दो महन्धो ।
निश्चिन्तो महान् । आर्यपर्याय इत्यादिषु 'तावति खोर्वा' इत्यत 'वा'
इत्यनुवर्तमाने

र्योय्य. ॥ ३ । २ । ८ ॥

र्य इत्यस्य स्थाने र्य इति वा स्यात् । जत्वापवाद । अय्यो ।
अज्जो । पय्याओ । पज्जाओ ॥

इत्यजन्ता पुलिङ्गा ।

स्त्रीलिङ्गेषु कथाप्रथा इत्यादिषु थस्य हत्वे प्राप्ते

थो धः ॥ ३ । २ । ४ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । 'शौरसेन्याम्' इति च । शौरसेन्या थस्य धै
स्याद्वा । कथा । म्हा । प्रथा । पहा । इत्यादि । मातृशब्दे तस्य द ।
मादा । इत्यादि । शेष प्राकृतवत् ॥

अथाजन्तेषु नपुंसकलिङ्गेषु कुण्डमभृतिषु शौरसेनी अकारान्तपुलिङ्ग-
वदेव । अन्त पुरे । 'सयोगेध क्वचित्' इत्यनेन सयुक्तस्थाधो वर्त-
मानस्य तस्य प्रयोगानुसारेण द स्यादित्युक्तत्वात्स्य दत्तम् । अदेउर ॥

अथ हलन्तेषु निशीप उच्यते ।

नकारान्तेष्विनन्तेषु

आत् सावामन्नइनो नः ॥ ३ । २ । २१ ॥

आमन्त्रे सो परे इनो नकारस्यात्व वा स्यात् । दे करिआ । पक्षे ।
दे करी । दे क्चुइआ । दे क्चुई ॥

मः ॥ ३ । २ । २२ ॥

'आत्' इति व्यतिरिक्त पूर्वसूत्र सर्वमनुवर्तते । आमन्त्रे सो परे
नकारस्य मकारो वा स्यात् । दे राअ । दे राअ । दे सुकम्म । दे
सुकम्म ॥ तकारान्तेषु

१ दकारो भवति क्वचिल्लभ्यानुसारेण । T २ इत्यादेशो वा भवति T
३ धो वा स्यात् T ४ इत्युक्तत्वात् प्रयोगानुसारेण खोरपि तस्य द । My,
P ५ स वा त्वम् P, My

भवताम् ॥ ३ । २ । ०३ ॥

‘आमन्त्रे’ इति निवृत्तम् । ‘म’ इत्यनुवर्तते । ‘न’ इति च । भवन् भगवन् मधवन् कृतवन् इत्येवमादीना दृश्यमानस्य नकारस्य सो परे मकारो भवति । किं भव हिअए णदेइ । किं भवान् हृदये नन्दति । पज्जळिदो भअव हुटासणो । प्रज्वलितो भगवान् हुताशन । महव पाअसासणो । मधवान् पाकशासन । कअव । कृतवान् । हलन्तेषु स्त्रीनपुंसकयोर्विशेषो नास्ति । युष्मदस्मच्छब्दावपि प्राकृतवदेव ॥

अथाव्ययेषु विशेषा प्रदर्शयन्ते । तावत् । ‘दस्तस्य—’ इत्यनुवर्तते ।

तावति खोर्वा ॥ ३ । २ । ३ ॥

तावच्छब्दे खोस्तस्य दो वा स्यात् । ‘अखौ’ इत्यस्यापवाद । दाव । ताव । कथ । ‘थो घ’ इति वा घत्वम् । कथ । कह ॥

इहहचोर्हस्य ॥ ३ । २ । ५ ॥

‘थो घ’ इत्यत ‘घ’ इत्यनुवर्तते । इहशब्दे हकारस्य ‘थध्व-मित्थाहचो’ इति निहितहकारस्य च धो वा स्यात् । इध । इह ॥ इदानीशब्दस्य

इदानीमोल्दाणि ॥ ३ । २ । १२ ॥

शौरसेन्यामिदानीशब्दस्य दाणिमिति लिट् भवति । दाणि । ‘तद्वचत्ययश्च’ इति सूत्रात् प्राकृतेपि ॥

तस्मात्ता ॥ ३ । २ । १३ ॥

तस्माच्छब्दस्य शौरसेन्या ता इति भवति । ता ॥ क्त्वाप्रत्ययस्य

इअदूणौ क्त्वः ॥ ३ । २ । १० ॥

‘शौरसेन्याम्’ इत्यनुवर्तते । क्त्वाप्रत्ययस्य शौरसेन्या इअ दूण

इत्येतौ वा भवत । भविअ । होदूण । पढिअ । पढिदूण । रमिअ ।
रमिदूण । इत्यादि । पढिआ रता इति तु सिद्धावस्थापेक्षया भवत ॥

कृगमोर्दुअः ॥ ३ । २ । ११ ॥

'वत्व' इत्यनुवर्तते । कृ गम् आभ्या परस्य क्त्वाप्रत्ययस्य द्वित्
अदुअ इत्यादेशो भवति । कदुअ । गदुअ । पक्षे । करिअ । करि-
दूण । गमिअ । गमिदूण ॥

ण नन्वर्थे ॥ ३ । २ । १४ ॥

नन्वर्थे ण इति भवति । ण ॥

अम्हहे हर्षे ॥ ३ । २ । १५ ॥

शौरसेन्या हर्षे अम्हहे इति निपात प्रयोक्तव्यः । अम्हहे घण
लद्ध ॥

हीही वैदूपके ॥ ३ । २ । १६ ॥

'हर्षे' इत्यनुवर्तते । वैदूपके हर्षे हीही इति प्रयोज्यम् । हीही
सपणा मणोरहा पिअवअसस्त । सपणा मनोरथा प्रियवयस्यस्य ॥

हीमाणहे निर्वेदविस्मये ॥ ३ । २ । १७ ॥

निर्वेदे विस्मये च हीमाणहे इति प्रयोज्यम् । निर्वेदे । हीमाणहे
परिस्सता अम्हे एइणा णिअत्रिहणो दुब्बिलसिदेण । परिअन्ता वय-
मेतेन निजविधेर्दुर्विलसितेन । विस्मये । हीमाणहे जीवन्तवच्छा मे
जणणी । जीवद्वत्सा मे जननी ॥

एवार्थे एव्व ॥ ३ । २ । १८ ॥

एवार्थे एव्वेति निपात्यते । मह एव्व । ममेव ॥

हजे चेट्थाद्धाने ॥ ३ । २ । १९ ॥

चेट्थाद्धाने हजे इति निपात्य । हजे ॥ प्रसङ्गाद्युक्तमिदमित्यादिपु
किञ्चिदुच्यते ।

अन्त्यादिदेति भो णः ॥ ३ । २ । ७ ॥

शौरसेन्यामन्त्यान्म मकारात् परो णकारागमो भवति इदेति इकारे एकारे च परे । जुत्त णिम । युक्तमिदम् । सरिस णिम । सहशमिदम् । एकारे । किं णेद । किमिदम् । एव णेद । एवमेतत् ।

इति शौरसेन्या सुमन्तप्रिभाग ।

अर्थे तिङन्ते विशोपाः प्रदर्श्यन्ते ।

मू सत्तायाम् । 'इहहचोर्हस्य' इत्यत 'हस्य' इत्यनुवर्तते 'शौरसे-
न्याम्' इति च ॥

भुवो भः ॥ ३ । २ । ६ ॥

भवतेर्धातोरादेशस्य सहकारस्य भकारादेशो वा भवति । भो इति स्थिते 'शेषे प्राकृतवत्' इत्यतिदेशात् 'लटस्तिप्ताविजेच्' इति इजेचोर्विधाने

इजेचोर्दद् ॥ ३ । २ । २५ ॥

लटस्तिप्तादेशयोरेजेचोर्दद् आगमो भवति । अनुक्तमन्यन्यायेन टित्वात् 'आचन्तौ टकितौ' इत्यादावैव स्यात् । भोदि । भुमदि । भुवदे । अन्यत् प्राकृतवत् । लटो मध्यमपुरुषगुणवचने 'थध्वमित्थाट्चौ' इति हचि सति 'इहहचोर्हस्य' इति हस्य धकार । बोध । पक्षे । होध । होह । शेष प्राकृतवत् । भोदि । भोन्ति । भोन्ते । भोइरे । भोसि । भोइथा । भोध । भोह । भोमि । भोम । भोमु । भोमो ॥ ललुटो

भविष्यति स्ति ॥ ३ । २ । २४ ॥

भविष्यदर्थे विहितस्य हे स्ति भवति । हिस्तादीनामपनाद । भोस्तिदि । भोस्तिन्ति । भोस्तिन्ते । भोस्तिइरे । भोस्तिसि ।

१ My and P omit किं णेद । किमिदम् २ तिङन्तविशेषा My, P ३ वर्तमाने P, My ४ स्ति इत्यादेश T,

भोस्तिदत्था । भोस्तिह । भोस्तिधा । भोस्तिमि । भोस्तिम । भोस्तिमु ।
 भोस्तिमो । इत्यादि । अन्येषु लकारेषु प्राकृतवद्रूप वेदितव्यम् ।
 हवादीनामप्यनया प्रक्रियया रूपाणि प्रकल्पनीयानि ॥

शेष प्राकृतवत् ॥ ३ । २ । २६ ॥

शौरसेन्या यदिह कार्यमुक्त 'दस्तस्य' इत्यारभ्य एतत्पर्यन्त ततो
 न्यत् प्राकृतवदेव भवति ॥

इति षड्भाषाचन्द्रिकाया शौरसेनीभाषाप्रक्रिया ।

श्रीरस्तु ।

शिष्टार्थशुक्रयोग्यादिमुनिवृन्दावृताडग्रये ।
कृतस्वीयारिशिष्याय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथ मागधीभाषा निरूप्यते ।

राम सु इति स्थिते 'मागध्या शौरसेनीवत्' इत्यत 'मागध्याम्'
इत्यधिकृत्य

स्रोः श्रौं ॥ ३ । २ । ३६ ॥

स्रो सकाररेफयो मागध्या शकारलकारौ यथाक्रम भवत ।
इति रेफस्य लकारे सति

सौ पुस्येलतः ॥ ३ । २ । ३० ॥

मागध्या पुलिङ्गे वर्तमानस्य अकारस्य एकारो लित् सोपरे । 'शेष
प्राकृतवत्' इत्यतिदेशात् सोर्लुकि लामे । इत उत्तर पष्ठ्येकवचनपर्यन्त
प्राकृतवत् । लाम डस् इति स्थिते

त्वाद्वाहो डेसः ॥ ३ । २ । २८ ॥

'मागध्याम्' इत्यनुवर्तते । मागध्यामवर्णात् परस्य डस डित्
आह इत्यादेशस्तु भवति । लामाह । पक्षे । 'स्रो श्रौ' इति सकारस्य
शकार । लामश्च ॥

आमो डाहड ॥ ३ । २ । २९ ॥

पूर्वसूत्रात् 'आत्' इत्यनुवर्तते । 'लु' इति च । अवर्णात् परस्य मो
मागध्यामाहादेशो डिद्वा स्यात् । डित्त्वात् पूर्वस्य सानुनासिक उच्चार ।
लामाह । पक्षे । लामाण । लामाण । 'तद्वचत्ययश्च' इति सूत्रात् प्राकृते-
प्याह । 'मागध्या शौरसेनीवत्' इत्यतिदेशात् 'अतो टसेर्दुदोश्'
इति दुदो च । लामाडु । लामादो । अन्यत् सर्वं शौरसेनीवद् द्रष्टव्यम् ॥
अथाकारान्तेषु केषुचिद्विशेषा प्रदर्शयन्ते ।

छोनादौ थः ॥ ३ । २ । ३२ ॥

अनादौ वर्तमानस्य लोक्षणिकस्यालाक्षणिकस्य च च्छस्य शकारसहित-
चकारो भवति । पिच्छल । पिच्छले । लाक्षणिकस्य । आपन्नवत्सल ।
आवणवश्चले । आवणवच्छ्लो । वृक्ष । वच्छो । वृक्षे । इत्याद्युद्धम् ।
'अनादौ' इति किम् । छाग । छाए ।

क्ष* कः ॥ ३ । २ । ३३ ॥

'अनादौ' इत्यनुवर्तते । मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षस्य जिह्वामूली-
याक्रान्तरुकारो भवति । यक्ष । य*के । राक्षस । ल*कशे । वृक्ष ।
लु*के । 'अनादौ' इति किम् । क्षय । स्वए ॥

सः सयोः संयोगेऽग्रीप्से ॥ ३ । २ । ३५ ॥

'अनादौ' इत्यनुवर्तते । अनादिमयो "सयोगे वर्तमानयो सकार-
पकारयो मागध्या सकारो भवति अग्रीप्से । ग्रीप्से तु न भवति ।
ऊर्ध्वलोपाद्यपवाद । प्रशस्त । प्रशस्ते । हस्त । हस्ते । विस्सय ।
विस्सए । शुष्क । शुष्के । शष्पकवल । शस्यकवले । इत्याद्युद्धम् ।
'अग्रीप्से' इति किम् । ग्रीप्स । गिंहो ॥ धन्य । सामान्य । गण्य ।
प्राज । धनज्ञय । इत्यादिपु

न्यण्यज्ञज्ञा वर ॥ ३ । ३ । ३७ ॥

मागध्या न्यण्यज्ञज्ञ इत्येतेषा जकारो रिद् भवति । रित्वाद् द्वित्वम् ।
धजे । सामजे । गजे । पजे । घणजए । इत्याद्युद्धम् ॥ समाज । जय ।
हद्य । इत्यादिपु

जयद्या यः ॥ ३ । २ । ३९ ॥

जकारयकारचकाराणा यकारो भवति । समाज । समाये । जयः ।

१ मागध्यामनादौ T २ छकारस्य for लाक्ष°—च्छस्य T ३ शका
राक्रान्तरुकारो T ४ अनादौ वर्तमानस्य क्षस्य मागध्या P My ५ मागध्या
सयोगे T which drops मागध्या before सकारो ६ T drops
तु ७ My and P drop मागध्या

यये । ह्य । ह्य्ये । विद्याधर । विद्याहरे । दुर्जन । दुय्यणे ।
जनपद । यणवण । अनयय । अणवय्ये । इत्यादि । यस्य यकारवि-
धान 'आटेर्ज' इत्यस्य चाधनार्थम् ॥ प्रकोष्ठ । सुप्तु । कृतभट्ट ।
इत्यादिपु

घट्टौ स्थम् ॥ ३ । २ । ४० ॥

घकारो द्विरुक्तकारश्च सकाराक्रान्तधकार स्यात् । पवस्ये ।
पवोस्ये । प्रकोष्ठः । सुप्तुकृत । सुप्तुकण । भट्ट । भस्ये । भस्थालण ।
इत्यादि ॥

स्यर्था स्तं ॥ ३ । २ । ४१ ॥

स्यर्थ इत्येतौ सकाराक्रान्ततकारमापद्येते । उपस्थित । उपस्तिदे ।
अत्र 'शौरसेनीवत्' इत्यतिदेशात्तस्य द० । अर्थ । अस्ते । पार्थवाह० ।
शस्तवाहे । इत्यादि ॥ इकारान्तमारभ्य हलन्तान्त लिङ्गत्रयेपि शौरसेनी-
वत् प्राकृतवच्च । असच्छब्दे विशेष ॥

हगेहंवयमोः ॥ ३ । २ । ३१ ॥

अह वय एतयो स्थाने मागध्या हगे इति भवति । हगे शुहमणु-
होमि । अह सुखमनुभवामि । हगे शवत्ता । वय सप्राप्ता । अव्यया-
दिपु शौरसेनीवत् प्राकृतवच्च ॥

इति मागध्या सुबन्तविभागः ॥

अथ तिङन्तप्रक्रिया ।

भू इति स्थिते । 'शौरसेनीवत्' इत्यतिदेशात् भुंवो हकारस्य भकार ।
भोदि । इत्यादि । शौरसेनीवत् । लल्लटो । 'भविष्यति म्भि' इति
स्सौसति 'सो लौ' इति सकारस्य शकार । भोदिशदि । शेष-
पूर्ववत् । विशेषस्तु 'क्षक' इत्यनुवर्तमाने

स्कः प्रेताचक्षते ॥ ३ । २ । ३४ ॥

मौग्या प्रेक्षतेराचक्षतेश्च क्षकारस्य सकाराकान्तकारो भवति ।
'क्ष०क' इत्यस्योपवाद । सेस्कदि । येस्कदे । आअस्कदि । आअ
स्कदे । इत्यादि । शेष पूर्ववत् ॥ 'न्यप्यञ्ज्ञा अद्' इत्यत 'अद्' इत्य
धिकृत्य

जो व्रजेः ॥ ३ । २ । ३८ ॥

व्रज गतावित्यस्य जकारस्य जकारो रिद् भवति । 'जयद्या य'
इत्यस्यापवाद । वद्यदि । वद्यदे ॥

चिट्टस्तिष्ठस्य ॥ ३ । २ । ४२ ॥

'पाप्राध्मा—' इत्यादिना यक्षिष्ठादेशो त्रिहितस्य चिट्ट इति
भवति । चिट्टदि । चिट्टदे ॥

मागध्यां शौरसेनीवत् ॥ ३ । २ । २७ ॥

'दस्तस्य' इत्यारभ्य 'शेष प्राकृतवत्' इत्येतत्पर्यन्त शौरसेन्या यदुक्तं
तत्सर्वं मागध्यामपि सचारणीयम् ॥

शेष प्राकृतवत् ॥ ३ । २ । २६ ॥

मागध्या सूत्र्यद्विहित यच्च मागध्या शौरसेनीवदित्यतिदेशाह्वय
शौरसेनीकार्यं तदुभयातिरिक्त कार्यं प्राकृतवत् सचारणीयम् ॥

इति पद्भाषाचन्द्रिकाया मौगधीभाषा समाप्ता ॥

श्रीरस्तु ।

वासवादिसुपर्वालिकोटीरद्योतिताङ्घ्रये ।
सोममूर्यानलाक्षाय दक्षिणामूर्तये नम ॥

अथ पैशाचीभाषा निरूप्यते ।

राम सु इति स्थिते प्रथमेकवचनमारभ्य तृतीयैकवचनपर्यन्त प्राकृतवत् । तृतीयैकवचने राम टा इति स्थिते 'टो डेणळ्' इति डेणळ् सति रामेण इति प्राप्ते

नो णनोः पैशाच्याम् ॥ ३ । २ । ४३ ॥

पैशाच्या भाषाया णकारनकारयो नकारादेशो भवति । रामेन । नकारस्यापि पुनर्नकारविधान णादेशबाधनार्थम् । एव सर्वत्र णस्य नो विधेय ॥ ङसौ

अतो ङसेस्तुतोश् ॥ ३ । २ । ५५ ॥

अकारात् परस्य ङसेस्तु तो इत्यादेशौ शितौ भवत । रामात् । रामातो । 'अतोङसेर्दुदोश्' इत्यातिदेशिकस्यापवादादार्थमय योग । अन्यत् प्राकृतवत् ॥ अथाकारान्तेषु विशेषाः प्रदर्श्यन्ते ॥

न्यण्यज्ञा अर् ॥ ३ । २ । ४४ ॥

'पैशाच्याम्' इत्यनुवर्तते । न्य ण्य ज्ञ इत्येतेषा पैशाच्या अकारे रिद् भवति । रित्वाद् द्वित्वम् । धन्य । धञ्जो । गण्य । गञ्जो । प्राज्ञ । पञ्जो । एव सामान्यकार्पण्यसर्वज्ञादिषु सचारणीयम् ॥ प्रतिभास । प्रतिपन्न । वेतस । दामोदर । इत्यादिषु

तल्लदोः ॥ ३ । २ । ४६ ॥

तकारदकारयो पैशाच्या तकारे लिद् भवति । पनिहामो । पतिपन्नो । वेतसो । तत्र तकारस्य डकाराद्यादेशान्तरबाधनार्थं तकार-

१ T has शिष्टाय २ T drops भाषा ३ नकारे P, My
४ सामान्यवत्स ५ P, My

विधानम् । तामोत्तरो । तामोदर । मतो । मद । इत्यादि कल्पनी
यम् ॥ कमल । कोमल । मुकुल । इत्यादिषु

लो ङः ॥ ३ । २ । ४८ ॥

पैशाच्या लकारस्य लकार स्यात् । कमळो । कोमळो । मुकुळो ।

दुस्तिर्यादृशगे ॥ ३ । २ । ४९ ॥

यादृशादिषु दृ इत्यस्य स्थाने ति इत्ययमादेशो भवति । यातिसो ।
यादृश । तातिसो । तादृश । इत्यादि । यादृश । तादृश । भवादृश ।
अन्यादृश । अत्र न्यस्य वृ । अञ्जातिसो । एतिसो । ईदृश । केतिसो ।
कीदृश । अत्र उभयत्र 'एल्पीडनीडकीदृश—' इत्यादिना ईत्
एत्वम् । अम्हातिसो । अस्मादृश । अत्र 'श्मप्—' इत्यादिना
सस्य म्हादेश ॥ आर्य । वर्य । स्नात् । कष्ट । दुष्ट । इत्यादिषु

र्यस्त्रष्टां रिअसिनसिटाः क्वचित् ॥ ३ । २ । ५० ॥

पैशाच्या र्य स्त्र ष्ट इत्येतेषा यथासख्य रिअ सिन सिट इत्यादेशा
भवन्ति । आरिजो । वरिजो । सिनोतो । कंसिटो । 'क्वचित्' इत्यु
क्तत्वादार्य इत्यत्र अघ्यो भष्ट इत्यत्र भट्टो इत्यप्यस्ति ॥

टोस्तु तु ॥ ३ । २ । ५१ ॥

पैशाच्या टु इत्यस्य तु इति वा स्यात् । वटुक । वतुको । कुटुब ॥
कुतुब । पटुदेह । पतुदेहो ॥

योल्पो हृदये ॥ ३ । २ । ५२ ॥

हृदयशब्दे यस्य पो लिर्त्यात् । हृदयमतोष । हितपसंतोसो ॥

शपोः सः ॥ ३ । २ । ४७ ॥

पैशाच्या सकारषकारयो सकारो भवति । शेष । सेसो । वेप ।

१ कालकोलाहलकुडिलादिषु T २ यादृश । यातिसो । तादृश । तातिसो
T ३ T has after it—भवादृश । भवातिसो । अस्मादृश । अम्हा
तिसो । अत्र 'श्मप्—' इत्यादिना सस्य म्हादेश । अन्यादृश । ४ T has
अय before it ५ T has स्नात् before it ६ कष्ट before it
T ७ T adds दुष्ट । दुष्टितो । ८ भवन्ति T

वेसो । शठ । सढो । पोप । पोसो । इत्यादि । इदं सूत्रं 'न प्रायो-
लुकादिच्छल्पदृढम्यन्तसूत्रोक्तम्' इत्यस्य सूत्रस्य सत्वबाधकस्य बाधना-
र्थम् । ननु 'न प्रायोलुकादि—'सूत्रबाधनार्थमिदं सूत्रमिति यदुक्तं तदस-
ङ्गतम् । विचारासहत्वात् । तथाहि । 'प्रायो लुक्कग—' इति सूत्रमारभ्य
'छल्पदृढमीसुधाशावसप्तवर्णे' इति सूत्रान्तानि यानि सूत्राणि तेषां
प्राकृतभाषाविधायकानां पैशाच्या प्रसक्तौ सत्या 'न प्रायोलुकादि-
छल्पदृढम्यन्तसूत्रोक्तम्' इति निषेधसूत्रेण भवितव्यम् । न च तेषां
प्राकृतविधायकानां पैशाच्या प्रसक्तिरस्ति । न च शेष प्राकृतवदित्य-
तिदेशात् प्रसक्तिर्भविष्यति इति वाच्यम् । तत्सूत्रस्य पैशाच्याम-
भावात् । परंतु 'शेष शौरसेनीवत्' इत्येवास्ति । न च 'शेष शौरसे-
नीवत्' इत्यतिदेशादेव प्राकृतानामप्यत्र प्रसक्तिर्भविष्यति । शौरसेन्या
'शेष प्राकृतवत्' इत्यतिदेशस्य दृष्टत्वादितिदिष्टातिदेशमर्यादया प्राकृ-
तानामप्यत्र सभवादिति वाच्यम् । अतिदिष्टातिदेशस्य अदृष्टचरत्वात् ।
तस्माद्बाधकबाधनार्थमित्यमगतमुक्तमिति चेत् । अनोच्यते । यदुक्तं
प्राकृतानामत्र प्रसक्तिर्नास्ति इति तदसत् । अतिदिष्टातिदेशमर्यादया प्र-
सक्ते । न चातिदिष्टातिदेशस्यादृष्टचरत्वम् । अतिदेशतः प्राप्तानां
श्येनयागधर्माणामघनामरुक्कर्मण्यतिदेशस्य दृष्टत्वात् । अमीषोमीय-
धर्माणां सान्नाय्यातिदेशतः प्राप्तानां सवनीयादावतिदेशस्य दृष्टत्वाच्च ।
तस्माद्बाधकबाधनार्थमिति सम्यगुक्तम् ॥ एक । भाग । कुच । गज ।
इत्यादौ 'प्रायोलुक्—' इति कादिनोपे प्राप्ते

न प्रायोलुक्कादिच्छल्पदृढम्यन्तसूत्रोक्तम् ॥ ३ । २ । ६३ ॥

'प्रायो लुक्कग—' इति सूत्रमारभ्य 'छल्पदृढम्यन्त' सूत्रपर्यन्तं चे
विधय प्राकृते ते पैशाच्या न भवति । इति कादीनां लोपाद्यपवादः ।
एको । भागो । कुचो । गजो । इत्यादि । एव सर्वविध्यभावोनुसंधेयः ।

तडिजेचः ॥ ३ । २ । ५६ ॥

पैशाच्या तिसादेशयोरिजेचोस्वकारो भवति । दटोपवाद । भोति । भवति । भवते । इत्यादि । शेष प्राकृतवत् ॥ ललुटो

एग्य एव भ्रिष्यति ॥ ३ । २ । ५७ ॥

भविष्यदर्धे विहितयोरिजेचो स्थाने एग्यादेश एन भवति न तु शौरसेन्यामित्यातिदेशिक सि । भोएग्य । भवेग्य । भोस्सिति । भोस्सिमि । इत्यादि । अन्येषु लकारेषु प्राकृतवच्छारेसेर्नावत् सर्वे विधयो द्रष्टव्या ॥ यकि

इय्यो यक ॥ ३ । २ । ५८ ॥

यक्प्रत्ययस्य इय्य इत्ययमादेशो भवति पैशाच्याम् । ईअइज्जयो-
रातिदेशिकयोरपवाद । भोइय्यति । भोइय्यते । भलिग्यति । भविग्यते । इत्यादि ॥

कृजो कीरः ॥ ३ । २ । ५९ ॥

'यक' इत्यनुवर्तते । कृजो यक स्थाने पैशाच्यामीर इत्यादेशो
डित् स्यात् । कीरति । कीरते । इत्यादि ॥ अन्येषु लकारेषु णिचि
भावकर्मणोश्च सर्वे विधय प्राकृतवच्छौरसेनीवद्रष्टव्या ॥

इति पद्मभाषाचन्द्रिकार्या पैशाचीभाषा समाप्ता ॥

१ स्वकारागमो P, My २ T has होएग्य । होवेग्य । होस्सिति । होस्सिमि । ३ पैशाचीभाषाप्रक्रिया T

येमिवर्यावलिस्वान्तद्योतमानात्ममूर्तये ।
वेदान्तपक्षपाताय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथ चूलिकापैशाची ।

राम सु इति स्थिते

रो लस्तु चूलिकापैशाच्याम् ॥ ३ । २ । ६४ ॥

चूलिकापैशाच्या रेफस्य लो वा स्यात् । रामो । लामो । इत्यादि ।
शेष पैशाचीवत् ॥

गजडदनघझडधभां कचटतपरलठथफाल् ॥ ३ । २ । ६५ ॥

चूलिकापैशाच्या गादीना यथासंख्य फादयो भवन्ति । लित्रान्त्रि-
त्यम् । मार्गण । मकनो । नग । नको । मेघ । मेखो । व्याघ्र ।
वखो । राजा । लाचा । जीमूत । चीमूतो । निर्झर । निच्छलो ।
झर । छलो । तडाक । तटाक । डमरुक । टमल्लुको । गाढ ।
काढ । ढका । ठका । मदन । मतनो । दामोदर । तामोतलो ।
मधुर । मधुलो । धारा । आला । बाढव । पाटपो । बौल । पालो ।
रमस । लफसो । रभा । लफा । भव । फनो । इत्यादि । कचिछा-
क्षणिकस्यापि । प्रतिमा । पडिमा । पटिमा । दप्प । दाढा । ताढा ॥

अन्येषामादियुजि न ॥ ३ । २ । ६६ ॥

चूलिकापैशाच्यामन्येषामाचार्याणां मते गजडदनघझडधभामादौ
वर्तमानानां युजिघातौ चकारादयो न भवन्ति । गती । घनो । जनो ।
झझरी । इत्याद्यूह्यम् । युजि । नियोजित ॥

शेष प्राग्वत् ॥ ३ । २ । ६७ ॥

चूलिकापैशाच्या 'रो लस्तु--' इत्याधारभ्य यदुक्तं ततोऽन्यत् प्राग्वत्
पैशाचीवत् । तेन 'नो णनो पैशाच्याम्' इत्यारभ्य 'न प्रायोलुक्--'

१ T has वासवादि &c in place of this couplet २ लकारे
T ३ वाल्क पाळको P, My

आदि सूत्रान्त यत् कार्यजात पैशाच्या तदत्रापि भवति । सर्वत्रोपदिष्टे-
नातिदिष्टाय । तेन । भोति । भवति । भवते । भोइय्य । इत्यादौ
भस्य फ एव । फोति । फवति । फवते । इत्यादि ग्रन्थविस्तरमयात्त
लिख्यते ॥

इति षड्भाषाचंद्रिकायां चूलिकापैशाचीभाषा समाप्ता ॥

अशेषविद्यासदोहवेष्टिताय परात्मने ।
मर्वदेवपरीताय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथापभ्रशभाषा निरूप्यते ।

राम सु इति स्थिते 'प्रायोपभ्रशे चोच्' इत्यत 'अपभ्रशे' इत्यधि-
ष्टत्य

स्वम्यत उत् ॥ ३ । ४ । २ ॥

अपभ्रशे सावमि च परे अत उत् स्यात् ॥ 'हमो लृक्' इत्यत
'लृक्' इत्यनुवर्तमाने

सुससोः ॥ ३ । ४ । १७ ॥

सुम् प्रथमा अत् द्वितीया । तयोरपभ्रशे लृग्भवति । इति सोर्लोप ।
रामु । स्वमोरदन्तत्वमपि केचित् । राम ॥ 'स्वम्यत उत्' इत्यत 'अत्'
इत्यनुवर्तमाने

ओत् सौ तु पुसि ॥ ३ । ४ । ३ ॥

पुलिङ्गे वर्तमानस्यात् सौ परे वा ओत् भवत्यपभ्रशे । रामो ।
अत्रापि पूर्ववत् सोर्लृक् । अत्रैव विशेष ॥

तु मो डरम् ॥ ३ । ३ । ३ ॥

'अचोक्ष्वोरसो कस्यतथपका गघदधवमान्' इत्यर्त 'चोक्ष्वोसो'
इत्यनुवर्तते । अपभ्रशेच परोनादौ वर्तमानोसयुक्तो मकारो यैत्वमापद्यते
वा । इति विवरूपेण वत्वे डित्वात् सानुनासिक ईचारे रावुँ रावौ
इत्याद्यपि सचारणीयम् ॥ डसि राम डस् इति स्थिते

१ T has—यमे मानसकासारहसस्वच्छस्वमूर्तये । वेदान्तपक्षपाताय दक्षिणा
मूर्तये नम ॥ in place of अशेष° २ इत्यधिष्टत्य T ३ इत्यनुवर्तमाने
T ४ T has अनित्य लृग्भवति ५ इत्यनुवर्तमाने T ६ ओत् वा
भवत्य° T ७ स्तावसौ My, P ८ इत्यनुवर्तते T ९ स्तावसौ My,
P १० इत्यनुवर्तमाने My ११ मकारत्व° T १२ उच्चार T

दिहौ सुपि ॥ ३ । ४ । १ ॥

'अपभ्रंशे' इत्यनुवर्तते । अपभ्रंशे सुपि परत नाम्नोन्त्यस्य स्वरस्य दीर्घह्रस्वौ मिथ प्रायो भवत । इति दीर्घे रामा ङसि इति स्थिते 'सुससो' इति ङसो लुङ् । रामा । दीर्घाभावे राम । सपुद्दौ । दे रामु । दे रामो । सपुद्दावत्वमिति केचित् । तेषा मते दे राम देरामा इत्येव ॥ ङसि

हो ङस आमन्त्रणे ॥ ३ । ४ । १८ ॥

आमन्त्रणे वैर्तमानान्नाम्न परस्य ङसो हो इति भवति । दे रामहो । दे रामाहो । अत्र 'दिहौ सुपि' इति दीर्घ । अमि 'स्वम्यत उत्' इत्युत्वम् । रामु । अम्यदोताविति केचित् । राम । रामो । अत्र 'सुससो' इत्यमो लोप । शमि 'सुससो' इति शसो लुङ् । राम । रामा । शस इदेतौ ङिताविति केचित् । रामि । रामे ॥ टा राम टा इति स्थिते 'स्वम्यत उत्' इत्यत 'अत' इत्यनुवर्तमाने

टो णानुस्वारौ ॥ ३ । ४ । ११ ॥

अत परस्य टावचनस्य णत्वमनुस्वारश्च भवति । 'ए भिसि' इत्यत 'ए' इत्यनुवर्तमाने 'स्वम्यत उत्' इत्यत 'अत' इति च ।

टि ॥ ३ । ५ । ५ ॥

अत टावचने परे एकारो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । रामेण । रामे । टो ङिदेत्वमिति केचित् । रामे ॥ भिसि

हिं भिस्सुपोः ॥ ३ । ४ । १९ ॥

भिस्सुपो हिमित्यादेशी भवति ॥ 'स्वम्यत उत्' इत्यत 'अत' इत्यधिकृत्य 'ओत् सौ तु पुसि' इत्यत 'तु' इति च

१ लोपे T २ अपभ्रंशे आमन्त्रितेर्ध T ३ P and My drop
वर्तमानात्, ४ T has लोपापवाद after it ५ इत्यनुवर्तमाने T
६ इत्यनुवर्तमाने T ७ इति च T ८ देश सात् T ९ इत्यधिकृत्य T
१० इति च T

ए भिसि ॥ ३ । ४ । ४ ॥

भिमि परे अत एत्व वा स्यात् रामेहि । रामाहि । रामहि । अत्र
'दिहौ सुपि' इति दीर्घ । भिसो टिटेट्वमिति केचित् । रामे । राम ॥
डसि इति स्थिते

डसेहेहु ॥ ३ । ४ । ७ ॥

'अत' इत्यनुवर्तमान पञ्चम्यन्ततया विपरिणम्यते । अपभ्रशेका-
रात् परस्य डसेहे हु इत्यादेशौ भवत । रामहे । रामहु । रामाहे ।
रामाहु । अत्र 'दिहौ सुपि' इति दीर्घ ॥ राम भ्यस् इति स्थिते

भ्यसो हु ॥ ३ । ४ । ८ ॥

अपभ्रशेकारात् परस्य भ्यसो हुमित्यादेशो भवति । रामहु । रामा
हु ॥ राम डसिति स्थिते

सुस्सुहो डसः ॥ ३ । ४ । ९ ॥

अत परस्य डस सु स्सु हो इति त्रय आदेशा भवति । रामसु ।
रामासु । रामन्सु । रामहो । रामाहो ॥

डमो लुक् ॥ ३ । ४ । १६ ॥

डम षष्ठीविभक्ते प्रायो लुङ्भवति । रामा । राम ॥ राम आम्
इति स्थिते

आमो ह ॥ ३ । ४ । १० ॥

अत परस्यामो हमिति भवति । रामह । रामाह । 'डमो लुक्'
राम । रामा ॥ राम टि इति स्थिते 'ए भिसि' इत्येत 'ए' इत्यधिकृत्य
'अत' इति च ॥

डिनेच्च ॥ ३ । ४ । ६ ॥

अतो डिना सहेत् स्याच्चकारादेश्च । रामि । रामे । सुपि 'हि भिस्
सुपो' इति हि । रामहि । सुप सुरेवेति केचित् । रामसु । रामासु ।

१ वतते T २ drops अपभ्रशे ३ T has 'अत' इत्यनुवर्तत । अत
परस्य ४ ४ मलादस्य स्यात् T ५ उर स्यात् T ६ P and My
drop thus line ७ म्यात् T ८ लुङि T ९ इत्यधिकृत्य T

'तेद्वद्यत्यश्च' इति सर्वासु विभक्तिषु प्राकृतादिरूपता च । एवमकारान्ताना वृक्षादीना रूपमुन्नेयम् । अथाकारान्तेषु विशेषा प्रदर्श्यन्ते ।
लोक । कारु । मत्व । विशिख । सुत । चूत । नाथ । शतपथ ।
कोप । ताप । रेफ । कफ । इत्यादिषु 'प्रायोपभ्रशेचोच्' इत्यत
'अपभ्रशे' इत्यधिकृत्य ॥

अचोस्तौरोसां कस्यतथपफा गघदधवभान् ॥ ३ । ३ । २ ॥

अच परे असयुक्ता अनादौ वर्तमाना कादयो यथासख्यमपभ्रशे
गादीनोपद्यन्ते प्राय । 'स्वम्यत उत्' इत्युत्त्व च । लौगु । कागु । मघु ।
विसिधु । सुदु । चूदु । णाधु । सदवधु । कोबु । ताबु । रेमु । कमु ।
इत्यादि । अन्यत् सर्वं रामवत् । एव सर्वत्र । शिष्टं पूर्ववदुन्नेयम् ॥

म्हो भ्भ ॥ ३ । ३ । ४ ॥

म्ह इत्यय मर्कान्तभकारमापद्यते । अत्र 'म्हो' इति 'श्मप्—'
इत्यादिना प्राकृतलक्षणविहितो म्हो गृह्यते । तस्याय विधि । ब्राह्मण ।
वम्भणु । एवमश्मन् काश्मीरेत्यादिष्वपि म्हस्य भ्भ एव । तथा च अम्भु
कम्भूरु इत्यादि सिद्धम् ॥ 'तु मो इवम्' इत्यत 'तु' इत्यनुवर्तमाने

रो लुकमधः ॥ ३ । ३ । ५ ॥

अधो वर्तमानो रेफो लुकं त्वापद्यते । पिउ । प्रिउ ।

कचिदभूतोपि ॥ ३ । ३ । ६ ॥

'र' इत्यनुवर्तते । कचिदविद्यमानोपि रेफो भवति । व्यास ।

त्रासु । विपण्ण वर्त्मे उक्त एषु

उन्नविच्छबुत्ता विपण्णवर्त्मोक्ताः ॥ ३ । ३ । ५३ ॥

विपण्णादीना त्रयाणा यथासख्यमुन्नादय आदेशा स्यु ।

१ रूप नेयम् P, My २ इत्यधिकृत्य १ ३ स्वावर्गौ P, My
४ नागुवति P, My ५ इत्यत उत्त्व च My ६ has लोक । लोपु ।
कारु । कागु and so on ७ Before this T adds विशेषमात्रमुच्यते
८ T has अपभ्रशे मकाराकात् T ९ T has ससृते तदसंभवार in
place of तस्याय विधि १० लोप T ११ उन्न विच्छ बुत इति यथा-
सख्य भवति T

उभु । विच्छु । वुचु ॥ यादश । तादश । कीदश । ईदश ।—एषु
 'दादेडेहो यादकृतादक्कीदगीदशाम्' इत्यस्मिन् 'डेहो' वर्जमनुवर्तमाने
 ङइसोताम् ॥ ३ । ३ । १० ॥

अतामकारान्ताना यादगादीना दादेरवयवस डित् अइस इत्यादेशो
 भवति । जइसु । यादश । तइसु । तादश । कइसु । कीदश ।
 अइसु । ईदश ॥

अन्यादशस्याण्णाइसावराइसौ ॥ ३ । ३ । ५५ ॥

अन्यादशस्य अण्णाइस अवराइस इत्येतावादेशौ भवत । अण्णाइसु ।
 अवराइसु ॥

अत्तुः परस्परस्य ॥ ३ । ३ । ५४ ॥

परस्परशब्दम्यादिरद्भवति । अवरोचरु । अत्र 'तद्वचत्ययश्च' इत्यप-
 अशभाषाम्यसूत्राकृष्ट प्राकृतसिद्ध 'फो परस्परनमस्कारे' इत्योत्त्व च ॥
 सर्वादीना भेद ॥

सर्वभां डेहिं ॥ ३ । ४ । २६ ॥

सर्वादेरुं चरस्य डेहिं भवति । सव्वहि ॥

ङसेहं ॥ ३ । ४ । २७ ॥

सर्वादेरुं चरस्य ङसेहं भवति । सव्वह । शेष रामवत् ॥ सर्वशब्द
 स्यादेशान्तर

त्वंनुसाहावन्यथा सर्वा ॥ ३ । ३ । ५१ ॥

अन्यथासर्वशब्दयो ध्वनु साह इत्येतौ क्रमाद् भवत । साहु साहो
 इत्यादि । एव विश्वादीना रूपम् । इकारान्त पुलिङ्ग कविशब्द ।
 'सुससो' इति सुलोप । फइ । कइ । 'दिहौ सुपि' इति दीर्घ ।

१ इत्येतेषां T २ इत्यनुवर्तमाने T ३ इत्यत थोत्त्व च T ४ सर्वगात्
 हि हिं T ५ रकारान्तात् परं दिवचन हि इति भवति T ६ रकारान्तात् परं
 ङसि पदभ्येकवचन हमित्ति भवति । T ७ त्वणुं T ८ अणु T ९ इति यथा
 संख्य भवत T

जसि । कइ । कई । जसि हो इति केचित् । कइहो । कईहो ।
सबुद्धौ दे कइ । दे कई । 'होजसामन्वणे' । दे कइहो । दे कईहो ।
अमि 'सुससो' इति लुक् । कइ । कई । शैस्यम्बत् ॥ 'दो णानुस्वारौ'
इत्यधिकृत्य

ए चेदुतः ॥ ३ । ४ । १२ ॥

इकारादुकाराच्च परस्य टावचनस्य ए इति च भवति । चकाराणा-
नुस्वारौ च भवत । कइए । कईए । कइण । कईण । कइओ ।
कईओ । भिसि 'हि भिससुपो' इति हि । कइहि । कईहि ॥ डसौ

हि हे डिडस्योः ॥ ३ । ४ । १३ ॥

'इदुत' इत्यनुवर्तते । इदुत परयो डिडसि इत्येतयो यथाक्रमं
हि हे इति भवत । कइहे । कईहे ॥ भ्यसि

हुं भ्यसः ॥ ३ । ४ । १४ ॥

इदुत परस्य भ्यसो हुंमिति भवति । कइहु । कईहु ॥ आमि
'हुभ्यस' इत्यत 'हु' इत्यनुवर्तमाने

आमो ह च ॥ ३ । ४ । १५ ॥

इदुत परस्यामो ह भवति । चकाराद् ह च । कइह । कईह ।
कइहु । कईहु । 'डमो लुक्' । कइ । डौ 'हि हे डिडस्यो' इति हि ।
कइहि । कईहि । डौ हुमिति केचित् । कइहु । कईहु । सर्वत्र 'दिहौ
सुपि' इति दीर्घ 'तद्व्यत्ययश्च' इति प्राकृतरूपता च । एवमभिरी-
तिप्रभृतय । उकारान्तानामप्ययमेव प्रकार । कारु । कारुहो ।
कारुहो । इत्यादि कल्प्यम् ॥ ऋकारा-ताना पितृशब्दप्रभृतीना विशेष ।
पितृ सु इति स्थिते

प्रायोपभ्रंशेचोच् ॥ ३ । ३ । १ ॥

अपभ्रंशे च स्थाने अन्व्योच् प्रायो भवति । प्रायो ग्रहणाद्यस्यापभ्रंशे

१ शस्यमिवत् T २ इकारा तादुकारा ताच्च T ३ स्यात् T ४ P drol-
इति ५ T has here इति 'डमो उर' इति पठ्या लुक् । कइ । डसौ इति
केचित् । कइह । कईह । ६ इत्यनुवर्तमाने T ७ गिरि for रीति T ८ अजन्तः

विशेष उच्येते तस्यापि षचिन् प्राकृतनचठौरसेनीवद्य कार्य भवति । इत्यच स्थाने अजन्तरस्य विधानादकारस्यात्वमुत्वं च । तकारस्य 'अचो-
स्तवोसौ-' इत्यादिना दकार । पितु । पिदो । इत्यादि । रामवत् ।
एवमन्येष्वजन्तेषु प्रयोगवशादजन्तरं फट्स्वीयम् ।

इत्यजन्ता पुलिङ्गा ॥

अधाजन्तस्त्रीलिङ्गाः प्रदर्शयन्ते ।

जाभा सु इति स्थिते 'सुससो' इति सोर्लृक् । जाआ । 'दिहौ
सुपि' इति ह्रस्व । जाअ । आकारातेषु स्त्रियामित्यमिति केचित् ।
जाई । जाइ ॥ 'स्त्रिया ङे' इत्यत 'स्त्रियाम्' इत्यनुवर्तमाने

उदोतौ जश्शसो' ॥ ३ । ४ । २३ ॥

स्त्रिया वर्तमानयोर्जश्शसो उक् ओत् इत्येतौ भवत । जाआउ ।
जाआओ । जाईउ । जाईओ । एव ह्रस्वान्तेष्वुदाहार्यम् । सर्वत्र 'हो
जसामन्त्रणे' इति हो च । दे जाअ । दे जाआ । दे जाइ । दे जाई ।
'उदोतौ जश्शसो' । दे जाआउ । दे जाआओ । ङे जाअहो । दे
जाआहो । एवमीदन्तेषु । उभयत्र ह्रस्वेष्वुदाहार्यम् । अमि । जाई ।
जाइ । जाआ । जाअ । अत्र 'सुससो' इति लोप । गसि । जाआउ ।
जाआओ । जाआ । जाईउ । जाईओ । जाई । एवमुभयत्र ह्रस्वाते-
ष्वुदाहार्यम् । अकारात्पक्षे 'टो णानुस्वारौ' इति णानुस्वारौ । इत्य-
पक्षे 'ए चेदुत्' इति णानुस्वारौ ए च । जाआण । जाअण ।
जाआ । जाअ । जाईण । जाइण । जाई । जाइ । जाईए । जाइए ।
मिसि । 'हि मिस्सुपो' इति हि । जाईहि । जाइहि । जाआहि ।
जाअहि ॥ ङसौ 'स्त्रिया ङे' इत्यत 'स्त्रियाम्' इत्यधिकृत्य

टसुडसोर्हे ॥ ३ । ४ । २१ ॥

स्त्रिया ङसुडसोर्हे भवति । जाईहे । जाइहे । जाआहे । जाअहे ॥
भ्यसि

१ वच्यते T २ इति च भवत T, My ३ एव सवत् T ४ इत्य-
धिकृत्य T

लोप एव । अयत्र षमत्ययस्यावगमानमेव । इति कुडशब्दे षमत्ययस्या-
वस्थाने 'इ नपि' इत्यन 'नपि' इत्यधिष्ठित्य

स्तान्तस्यात् उ स्वमोः ॥ ३ । ४ । २५ ॥

स्तान्तस्य तान्तस्य चात् समो परयो उ भवति नपि नपुसकलिङ्गे ।
कुडउ । तान्ते भगउ । भग । करउ कृतमित्यादि ॥ जसि 'उदोतौ
जदशसो' इत्यत 'जदशसो' इत्यधिष्ठित्य

इ नपि ॥ ३ । ४ । २४ ॥

नपि नपुसकलिङ्गे वर्तमानयो जदशसोऽि भवति । 'दिहौ सुपि'
इति दीर्घ । कुडाइ । नपुमकलिङ्गे जदशमोरदेतौ डिताविति फेचित् ।
कुड । कुडे । कुडानि । अन्यत् सर्वं रामवन् । 'तद्व्यत्ययश्च' इति
प्राकृतादिरूपता च । एवमन्येषामकारात्तनपुमकलिङ्गानां रूपम् ।
इकारान्तनपुसकलिङ्गो वारिशब्द । वारि । वारिउ । वारिट् । इत्यादि ।
एवमजतनपुसकलिङ्गे । सर्वत्र यथाप्रयोग रूपाणि निर्णेतव्यानि शाब्दे ।
निशेषविधानाभावादस्माभिर्न प्रवृत्तन्ते ॥

इत्यन्ता नपुसकलिङ्गा ।

अथ हलन्ता ।

किंशब्दे 'प्रतसि च तिमो रक्' इति कादेश । उत्त्वमोत्व च ।
कु । को । क । का । के । इत्यादि सर्वं सर्ववन् । विशेषस्तु 'हसेर्ह'
इत्यत 'हसे' इत्यधिष्ठित्य

तु किमो टिह ॥ ३ । ४ । २८ ॥

किंशब्दहसे इह इति डिङ्गा स्यात् । किह । पक्षे । 'हसेर्ह' इति
ह । केह । काह । हसि तु 'तु किमो टिह' इत्यत तु इत्यधिष्ठित्य

१ इत्यधिष्ठित्य I' २ नपुमकलिङ्गे वर्तमानापात्र य ककारस्वकारश्च तदन्त-
स्याकारस्य T ३ My and P have मयत्र after ह्वाणि ४ इति
नपुसकलिङ्गा P My ५ हसेर्ह P, My, I' ६ इत्यधिष्ठित्य T
७ हसेर्ह P, My, T ८ हा My, P, I' ९ कदा । कदा P,
My, T १० इत्यधिष्ठित्य T

टसः सुश् यत्तत्किंभ्यः ॥ ३ । ४ । २९ ॥

यत्तत्किंभ्य परस्य डस सु इति शिद्धा स्यात् ।
शित्वाद् दीर्घ । पक्षे 'सुस्सुहो डस' इति त्रय आदेशा-
कसु । क्हो । इत्यादि ॥

किं काङ्करणौ ॥ ३ । ३ । ५३ ॥

किंशब्दस्य काङ् कण इत्यादेशो भवति । काङ् । काङ्हो ।
कविवत् । कवणु । कवणो । इत्यादि । रामवत् ॥ इदशब्दस्य

इदम आअः ॥ ३ । ४ । ३६ ॥

इदशब्दस्य आअ इत्यादेशो भवति । अत्र जश्शसोऽनुवृत्ति-
तयोरेव आआदेश इति केचित् । तयोरनुवृत्तिमनङ्गीकृत्य
आआदेश इत्यपरे । पक्षद्वयेऽपि सर्ववत् । आउ । आओ ।
जसि । आअ । आआ । आए । आउ । आओ इत्यादि । यदा
रेवादेशस्तदा जश्शस्त्वामन्यत्र 'इदम इम' इतीमादेशे ।
इमो । इम । आअ । आआ । इत्यादि । सर्ववत् ॥ यत्तदो

यत्तद् द्वुत्रु स्वमोः ॥ ३ । ४ । ३१ ॥

यत्तच्छब्दयो स्वमो परत यथासरथ द्वुत्रु इत्यादेशौ
द्वु । त्रु । पक्षे । जु । जो । सु । सो । अत्र 'तस्सौ सोऽङ्गीने—'
स । 'डस सुश् यत्तत्किंभ्य' । जासु तासु । शेषसुभयत्र स
'यत्तद् द्वुत्रु स्वमो' इत्यत 'स्वमो' इत्यधिकृत्य

एतदेह एहो एहु स्त्रीनृनपि ॥ ३ । ४ । ३३ ॥

एतच्छब्दस्य स्वमो परत स्त्रीपुनपुसकलिङ्गेषु एह एहो ए
क्रमाद् भवन्ति । 'सुससो' इति सोऽङ्क ।

जश्शसोरेइ ॥ ३ । ४ । ३४ ॥

१ अत्र शित्वात् पूरस्य दीर्घ T २ वा भवति T ३ इत्यधि-
४ स्त्रीपुनपुसकलिङ्गेषु वर्त एतच्छब्द स्वमो परत एह &c T

एतदो जश्शसो परत एह इति भवति । एह । शेष सनेवत् ।
टादिष्वन्त्यहलो लोपे तस्य द । एदेण । एदेँ एदहिमित्यादि ।
शकारान्तेषु

दादेडेँहो यादक्तादक्कीदगीदशाम् ॥ ३ । ३ । ९ ॥

याहगादीना दादेरवयवस्य डित् एह इत्यादेशो भवति । सर्वत्र
डित्वाडिलोपे । जेहुँ । जेहो । जेह । यादक् । तेहुँ । तेहो । तेह ।
तादक् । केहुँ । केहो । केह । कीदक् । ऐहु । एहो । एह । ईदक् ।
ईत्यादि । रामन्त् ॥ अदत्सशब्दस्य 'सुप्यदसो मु' इति सुपि परे
अमु इत्यादेश । अमु । अम् । जसि 'जश्शसोरेइ' इत्यत 'जश्-
शसो' इत्यधिकृत्य

ओइ अदसः ॥ ३ । ४ । ३५ ॥

अद शब्दस्य जश्शसो परत ओइ इत्यादेशो भवति । ओइ ।
टादौ । अमुँएँ । अमुँएँ । अमुण । अमूण इत्यादि । कविवत् ।

इति हलन्ता पुलिङ्गा ॥

अथ हलन्ताः स्त्रीलिङ्गा ।

किञ्चब्दस्य कादेशे नकारान्तत्वात् स्त्रियामित्ये प्राप्ते 'कियत्तदो-
स्वमामि सुँपि' इति स्वमार्भर्षर्जमीत्वम् । फ । फा । कीउ । कीओ ।
इत्यादि । जाभावत् । एव यत्तच्छब्दावपि । विशेषस्तु 'हम सुशयत्-
तत्किंभ्य' इत्यनुवर्तमाने

स्त्रियां डहे ॥ ३ । ४ । ३० ॥

यत्तत्किंभ्य परस्य डस स्त्रिया डित् अहे इत्यादेशो भवति ।

१ My and P omit कीदक् २ T omits it ३ T omits
it ४ T omits it ५ T omits it ६ T adds जेहुँ । तेहुँ ।
केहुँ । एहुँ । इत्यादि ७ इत्यधिकृत्य T ८ परयो T ९ P and
My. drop शुपि १० 'वर्जितसुपि परे इत्व स्यात् T

फहे । जहे । तहे । इद शब्दस्य 'इदम आअ' इत्याआदेशे आआ । आअ । आआउ । आआओ । इत्यादि । सर्ववत् । एतच्छब्दस्य 'एतदेह एहो एहु स्त्रीनृनपि' इति स्वमोरेहादेश । एहो । 'जश्शसोरेह' । एह । अन्यत्रान्त्यहलो लोपे तस्य ढत्वे एदाण इत्यादि जाआवत् । अदम्शब्दस्य 'सुप्यदसोमु' इत्यमु । अमु । अमू । जश्शसो 'ओइ अदस' इति ओइ इत्यादेश । ओइ । अमुए । अमूए । इत्यादि । ईकारान्त जाआवत् ॥

इति हलन्ताः स्त्रीलिङ्गा ।

अथ हलन्ता नपुंसकलिङ्गा ॥

किंशब्दस्य 'किं किं' इति स्वमो किमादेशे अन्यत्र 'व्रतसि च किमो एक' इति फादेशे जश्शसो, 'इ नपि' इति इ । फाइ । फइ । 'किं फाइकवणौ' इति फाइकवणादेशयो । फाइ । फवणु । इत्यादि । पूर्ववत् । इदशब्दस्य 'यत्तद् हु त्रु स्वमो' इत्यधिकृत्य

इदम इमु नपुसके ॥ ३ । ४ । ३२ ॥

इद शब्दस्य स्वमो परत नपुसके इमु इत्यादेशो भवति । इमु 'सुससो' इति सोर्लुङ् । 'इदम आज' इति जश्शसोराअ । अन्यत्र 'इदम इम' इतीमादेश । शेष सर्ववत् । इम । एण । इमए । इमहिं । इत्यादि । सर्वत्रादेशेष्वेव नेयम् । यत्तदो 'यत्तद् हु त्रु स्वमो' इति हु । त्रु । पक्षे बिन्दुरिति केचित् । ज । त । 'इ नपि' इति इ च । जाइ । ताइ । जइ । तइ । शेष पुलिङ्गयत्तच्छब्दवत् । एतच्छब्दस्य 'एतदेह एहो एहु स्त्रीनृनपि' इति नपुसकलिङ्गे एतद् एहु इत्यादेशः ।

१ 'जश्शसोरेह इत्यधिकृत्य 'ओइ अदस' अदस् शब्दस्य ओइ इत्यादेशः स्यात् । ओइ । T २ जायाशब्दवत् T ३ This heading is dropped in P, My ४ स्वमो परतो T ५ परतो T ६ नपुसकलिङ्गे T ७ इत्यादेशः स्यात् T ८ पूर्ववत् T ९ T adds स्यात् after it

एहु । 'जश्शसोरेड' । एइ । पक्षे विन्दुत् । एड । 'ई नपि' इति इ ।
 एदइ । एदाइ । शेष पुल्लिङ्गवत् । अदसगण्डस्य 'सुप्पदसोमु' इत्यमु ।
 अमु । जसि । 'जश्शसोरेड' इति एइ । 'इ नपि' इति इ । अमुइ ।
 अमूइ । इत्यादि । अन्येषु शब्देषु विशेषविधानामागात् प्राकृतपञ्चौ-
 रसेनीवच्च द्रष्टव्यम् ॥

इति हलन्ता नपुंसकलिङ्गा ।

अथ युप्पदम्मच्छब्दावुच्येते ॥

युप्पच्छब्द । युप्पद् सु इति स्थिते

सौ युप्पदस्तुहु ॥ ३ । ४ । ३७ ॥

युप्पच्छब्दस्य सौ परे तुहुमित्यादेशो भवति । तुहु । त्व ।

युप्पद् जम् इति स्थिते

तुम्हे तुम्हइ जश्शसोः ॥ ३ । ४ । ३८ ॥

युप्पदो जश्शसो परंत प्रत्येक तुम्हे तुम्हइ इत्यादेशो भवति ।

तुम्हे । तुम्हइ । यूयम् । युप्पद् अम् इति स्थिते

इयम्दा एइ तइ ॥ ३ । ४ । ४० ॥

युप्पद इि अम् टा एतै सह एइ तइ इत्यादेशौ प्रत्येक
 भवते । एइ । तइ । त्वाम् । शसि जसत् । टा अम्वत् । भिसि

भिसा तुम्हेहि ॥ ३ । ४ । ३९ ॥

युप्पदो भिसा सह तुम्हेहिमिति भवति । तुम्हेहि । युप्पाभि ।
 इसौ

तुज्जतुध्रतउ टसिडसा ॥ ३ । ४ । ४१ ॥

युप्पदो टसिडसभ्या सह तुज्ज तुध्र नउ इति त्रय आदेशा
 प्रत्येक भवन्ति । तुज्ज । तुध्र । तउ । त्वत् । डसिडसोरेव प्रत्येक तुहु
 तसो इति केचित् ॥

अम्हह । असम्यग् । इति 'टम्जसिना 'माहुमञ्ज' । महु । मञ्ज ।
मम । आमि भ्यन्वत् । अम्हह । हौ । गइ । युषि

मुषाम्हासु ॥ ३ । ४ । ५० ॥

अस्मद् सुश सद अम्हासु इति भवेति । अम्हाउ । अम्हासु ।
इति मुष्मदम्हाच्छब्दौ ।

अथाव्ययेषु विशेषाः कथ्यन्ते ॥

कथयधातंथि डिहृदिघडिमडेमास्यादेः ॥ ३ । ३ । ८ ॥

अपभ्रशे कथमादिषु धकारादेरवयवस्य इह इषे इम पम इति चत्वार
आदेशा डितो भवन्ति । डिहृ । किघ । निम । केम । कथम् ।
जिहृ । जिघ । निम । जेम । यथा । तिहृ । तिघ । निथ । तेम ।
तथा ॥

यावत्तावत्पुष्महिम्मा वादे ॥ ३ । ३ । ११ ॥

यावत् तावदित्यव्यययो वकारादेरवयवस्य उ महिम् मा इति त्रय
आदेशा भवन्ति । जाउ । जामहि । जाम । यावत् । ताउ । तामहि ।
ताम । तावत् ॥

डेत्तहे प्रलः ॥ ३ । ३ । १३ ॥

सर्वादे सप्तम्यन्तात् परस्य ऋप्रत्ययस्य डित् एत्तहे इत्यादेशो भवति ।
सवेत्तहे । सर्वत्र ॥

यत्तदो डइ ॥ ३ । ३ । १४ ॥

यत्तद्भ्या परस्य प्रल अइ इति स्यात् । जइ । तइ । यत्र । तत्र ॥

कुत्राने च डेत्यु ॥ ३ । ३ । १५ ॥

अपभ्रशे कुत्र अत्र इत्येतयो स्थितस्य चकाराद्यत्तद् परस्य च

त्रल डित् एत्थु ईति भवति । केत्थु । कुत्र । एत्थु । अत्र । जत्थु ।
यत्र । तेत्थु । तत्र ॥

क्त्व इहउएअत्रि ॥ ३ । ३ । १८ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ ए अवि इति चत्वार औदेशा भवन्ति ।
करइ । करइउ । करए । करअवि । कृत्वा । एव सर्वत्रोद्धम् ।

एप्प्येप्पिण्वेप्प्येपिणु ॥ ३ । ३ । १९ ॥

'क्त्व' इत्यनुवर्तते । क्त्वाप्रत्ययस्य एप्पि एप्पिणु एपि एपिणु
इति चत्वार औदेशा भवन्ति । करएप्पि । करएप्पिणु । करएपि ।
करएपिणु । एव सर्वत्र कैल्पनीयम् ॥

तुम एवमणाणहमणाहि च ॥ ३ । ३ । २० ॥

तुमुनप्रत्ययस्य एव अण अणह अणहि चकारात् एप्पि एप्पिणु
एपि एपिणु एते भवन्ति । देव । दातुमित्यादि ॥

गमेस्त्वेप्प्येप्पिण्वोरेलुरु ॥ ३ । ३ । २१ ॥

गमेरुत्तरस्य क्त्वाप्रत्ययस्य यौ एप्पिएप्पिणू तयोरेकारस्य चा लुरु
स्यात् ॥ गप्पि । गप्पिणु । गमेप्पि । गमेप्पिणु । गत्वा ॥

जणिजणुनन्नइनावइनाइ इवार्थे ॥ ३ । ३ । २४ ॥

इवार्थे जणि जणु न नइ नावइ नाइ इति षडादेशा भवन्ति ।
चदुजणि । चदुजणु । चदुन । चदुनइ । चदुनावइ । चदुनाइ ।
चन्द्र इव ॥

तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ्ये ॥ ३ । ३ । २५ ॥

तादर्थ्ये चोत्थे तणेण तेसि तेसि तेहि केहि इति पञ्च निपाता
प्रतिपदिकात् परत प्रयोक्तव्या । गमतणेण । रमतेसि । रमतेसि ।
रमतेहि । रमकेहि । णमोकारो रामार्थं नमस्कारा ॥

१ इत्यादेश स्यात् T २ आदेशा स्यु T ३ आदेशा स्यु T ४ After
this T adds कृत्वा । षष्ठ्ययोग उत्तरार्थ ५ कल्पम् T ६ T drops
it. ७ My and P drop it ८ षडादेशा स्यु T ९ T omits
प्रातिपदिकात् परत १० T has रामु for राम

स्वार्थे डुः पुनर्विनाध्रुवमः ॥ ३ । ३ । २६ ॥

पुनर्विना ध्रुव ऐभ्य स्वार्थे टित् उप्रत्ययो भवति । पुणु होइ ।
पुनर्भवति । पाबुविण । पाप विना । ध्रुवजग्मु । ध्रुव जन्म ॥

डैडाववश्यमः ॥ ३ । ३ । २७ ॥

अवश्यम परौ स्वार्थे ए अ इत्येती टितौ भवत । अवासे ।
अवास । अवश्यम् । अत्र 'शोर्लुप्त—' इति दीर्घ ॥

परमेकशसोर्डे डि ॥ ३ । ३ । २८ ॥

पर एकश इत्येताभ्या परौ स्वार्थेडितौ अ इ इत्येती भवत ।
पर । एगसि ॥

इदानीमेव्वहि ॥ ३ । ३ । ३४ ॥

इदानीम स्थाने एव्वहि इति भवति । एव्वहि होइ । इदानीं
भवति ॥

एव जि ॥ ३ । ३ । ३५ ॥

एव इत्यस्य स्थाने जि इति भवति । रामुजि । राम एव ॥

एवमेम ॥ ३ । ३ । ३६ ॥

एवमित्यस्य स्थाने एम इति भवति । एम रामु कुणइ । एव राम
करोति ॥

नहि नाहि ॥ ३ । ३ । ३७ ॥

नहीत्यस्य स्थाने नाहीति भवति । नाहि धम्मु । नहि धर्म ।

प्रत्युत पच्छलिउ ॥ ३ । ३ । ३८ ॥

प्रत्युत इत्यस्य स्थाने पच्छलिउ इति भवति । पच्छलिउ मुघु ।
प्रत्युत सुखम् ॥

एवमेवे एमइ ॥ ३ । ३ । ३९ ॥

एवमेतस्य स्थाने एमइ इति भवति । एमइ लोपु । एवमेव लोफ ॥

समं समाणु ॥ ३ । ३ । ४० ॥

सममित्यस्य स्थाने समाणु इति भवति । रामाण समाणु । रामेणै समेम् ॥

किल किर ॥ ३ । ३ । ४१ ॥

किलेत्यस्य स्थाने किर इति भवति । एम किर । एव किल ॥

पग्गिमप्राइमप्राउप्राइव प्रायशः ॥ ३ । ३ । ४२ ॥

प्रायदा इत्यस्य स्थाने पग्गिम प्राइम प्राउ प्राइव इति चत्वार प्रयोज्या । पग्गिम चबुल । प्राइम चबुल । प्राउ चबुल । प्राइव चबुल । प्रायश्चपल ॥

दिवा दिवे ॥ ३ । ३ । ४३ ॥

दिवा इत्यस्य स्थाने दिवे इति प्रयोज्यम् । दिवे णिद्धा । दिवा निद्रा ॥

सहु सहु ॥ ३ । ३ । ४४ ॥

सहेत्यस्य स्थाने सहुमिति भवति । रामाण सहु । रामेण सह ॥

मा म ॥ ३ । ३ । ४५ ॥

मा इत्यस्य स्थाने ममिति भवति । म एम । गैवम् ॥

कुतः कउकहुतिहु ॥ ३ । ३ । ४६ ॥

कुत इत्यस्य स्थाने कउ कहु तिहु इति भवति । कउ गहु । कहु गहु । तिहु गहु । कुतो गत ॥

अथवामनागहवइमणाउ ॥ ३ । ३ । ४७ ॥

अथवा मनागेतयो स्थाने यथाक्रम अहवइ मणाउ इत्येता

१ स्वात् T २ स्वात् T ३ रामस्य T ४ T ५ T ६ T ७ T ८ T ९ T १० T ११ T १२ T १३ T १४ T १५ T १६ T १७ T १८ T १९ T २० T २१ T २२ T २३ T २४ T २५ T २६ T २७ T २८ T २९ T ३० T ३१ T ३२ T ३३ T ३४ T ३५ T ३६ T ३७ T ३८ T ३९ T ४० T ४१ T ४२ T ४३ T ४४ T ४५ T ४६ T ४७ T ४८ T ४९ T ५० T ५१ T ५२ T ५३ T ५४ T ५५ T ५६ T ५७ T ५८ T ५९ T ६० T ६१ T ६२ T ६३ T ६४ T ६५ T ६६ T ६७ T ६८ T ६९ T ७० T ७१ T ७२ T ७३ T ७४ T ७५ T ७६ T ७७ T ७८ T ७९ T ८० T ८१ T ८२ T ८३ T ८४ T ८५ T ८६ T ८७ T ८८ T ८९ T ९० T ९१ T ९२ T ९३ T ९४ T ९५ T ९६ T ९७ T ९८ T ९९ T १०० T

भवेत् । अहवद् कैमसरतिञ्चु रमणीकडवणु । अथवा कामशरतीन
रमणीकटाक्ष । मणाड दिण्णु । मनाद्दत्तम् ॥

इत्सेत्तहे ॥ ३ । ३ । ४८ ॥

इत् इत्यस्य स्थाने एत्तहे इति भवति । एत्तहे सुप् । इत् सुगम् ॥

पश्चात् पच्छद् ॥ ३ । ३ । ४९ ॥

पश्चादित्यस्य स्थाने पच्छद् इति भवेति । पच्छद् पहाडु । पश्चात्
प्रभातम् ॥

ततस्तदा तो ॥ ३ । ३ । ५० ॥

तत् तदा इत्येतयो स्थाने तो इति भवति । तो गटु । ततो
गत । तदा गतो वा ॥

रैनुसाहावन्यथासर्वौ ॥ ३ । ३ । ५१ ॥

अन्यथा सर्व इत्येतयो स्थाने यथाक्रममनु साह इत्यादेशौ वा
भवत् । अनुकटु । अन्यथा कृतम् ॥

हुहुर्गुधिगिघगाश्शब्दचेष्टानुकृत्योः ॥ ३ । ३ । ५७ ॥

हुहुर्वादय शब्दानुकरणे विग्न्यादयश्चेष्टानुकरणे प्रयोज्या ।

अनर्थका घइमादयः ॥ ३ । ३ । ५८ ॥

घइ इत्यादयो निपाता अनर्थका प्रयुज्यन्ते ॥

इत्यव्ययानि ।

अथ तद्धितेषु विशेषाः कैश्च्यन्ते ।

डेत्तुलडेवडावियत्तिरुयति च व्यादेर्वत्तुपः ॥ ३ । ३ । १२ ॥

१ स्त् T २ कामसरतिञ्चु अहवद् तरुणीकडवणु । कामशरस्तीन अथवा
तरुणीकटाक्ष । T ३ स्यात् T ४ स्यात् T ५ पच्छद् होदे पहाडु ।
पश्चाद्भवति प्रभातम् । T ६ स्यात् T ७ अणु T ८ मणु T ९ अणु
T १० च प्रयोज्या T ११ T drops निपाता १२ T drops
कथ्यते

‘यावत्तावत्युम्महिम्मा वादे’ इत्यत ‘यावत्तावति’ इत्यनुवर्तते ।
इयत् कियत् हत्येतयो चकाराद् यावत्तावतोश्च परिमाणार्थे विहितो
यो वतुप्प्रत्यय तस्य वतुप्प्रत्ययस्य व्यादेर्यकारादेर्वकारादेश्च अवय-
वस्य एत्तुल एवड इत्यादेशौ डितौ भवेत् । एत्तुल । केत्तुल । जेत्तुल ।
तेत्तुल । एवडु । केवडु । जेवडु । तेवडु । अत्र सर्वत्र ‘स्वम्यत उत्’
इत्युत्वम् ॥

त्वतलौ प्पण ॥ ३ । ३ । १६ ॥

भावे विहितौ यौ त्वतलौ प्रत्ययौ तौ प्पण इत्यादेशमापद्येते ।
पडुप्पणु । पडुत्वम् । पडुता । सुक्कप्पणु । शुक्कत्वम् । शुक्कता ॥

तव्यस्य एव्वइएप्पइएव्वाः ॥ ३ । ३ । १७ ॥

तव्यप्रत्ययस्य एव्वइ एप्पइ एव्व इत्यादेशा स्यु । जेएव्वइ ।
जेएप्पइ । जेएव्व । जेतव्य इत्यादि ॥

तूनो णअल् ॥ ३ । ३ । २२ ॥

तूनप्रत्ययस्य णअल् स्यात् । होणउ । भविता । सुणउ । श्रोता ॥

छस्य युम्मदादेर्हारः ॥ ३ । ३ । २३ ॥

युम्मदादे परस्य छप्रत्ययस्य डित् आर इत्यादेशो भवति ।
गुम्हारु । अत्र ‘अर्थपरे तो युम्मदि’ इत्यातिदेशिक यस्य तत्व प्मस्य
म्हत्व च । अम्हारु । असदीय । अत्र ‘स्वम्यत उत्’ इत्युत्वम् ॥

अडडडुल्लाः स्वार्थिककलुक् च ॥ ३ । ३ । २९ ॥

नाम्न परत अ इति अड उल्ल इत्येतौ डितौ र्च प्रत्यया भवन्ति
तत्सन्नियोगेन स्वार्थिककप्रत्ययलोपश्च । अ । रामउ । अड । रुनखडु ।
उल्ल । रुवखुल्लु वृक्ष । एवमेते प्रत्यया सर्वत्र स्वार्थे सचारणीया ॥

इत्यपभ्रंशभाषाया सुवन्तविभाग ॥

अथ तिङन्तप्रक्रिया ।

भू इति स्थिते 'भुषो हो' इत्याद्यादेशा प्राकृतत्वात् कर्तव्या ।
शेष शौरसेनीयदित्यतिदेशात् 'इजेचोर्दट्' इति दट् । होदि । हवदि ।
हवडे । 'तद्धचत्ययश्च' इति प्राकृतरूपता च । होइ । हवइ । हवए ।
अपभ्रंशे तिसयोरिजेवेति केचित् । तदा होइ । हवइ । होदि । हवदि ॥

लटो हिं वा झश्योः ॥ ३ । ४ । ५१ ॥

अपभ्रंशे लटोर्झश्यो हिं वा स्यात् । होहि । हवहिं । होवहिं । पक्षे ।
'न्तिन्ते इरे च' । होन्ति । इत्यादि ।

हिर्थास्सिपोः ॥ ३ । ४ । ५२ ॥

पक्षे सेसि च । होसि । हवसि । होसे । हवसे ॥

हु थध्वमोः ॥ ३ । ४ । ५३ ॥

अपभ्रंशे थध्वमोर्हु इत्यादेशो वा स्यात् । होहु । हवहु । हयोरपि
पक्षे हिद्धा हचो च । होइद्धा । होह । हवइद्धा । हवह ॥

उ मित्रिटोः ॥ ३ । ४ । ५४ ॥

अपभ्रंशे मित्रिटोर्वा उ भवति । होउ । हवउ । पक्षे 'मिर्मित्रिटो'
इति मि । होमि । हवमि ॥

हुं मसहिटोः ॥ ३ । ४ । ५५ ॥

अपभ्रंशे मस हिटोर्हु वा भवति । होहु । हवहु । पक्षे 'मोममव'
होमो । होम । होमु । हवमो । हवम । हवमु । लृट्टो ॥

स्यस्य सो लटि ॥ ३ । ४ । ५७ ॥

व्याकरणान्तरे लटि परे विहितस्य स्यप्रत्ययस्य स इत्यादेशो वा
स्यात् । होसइ । होसदि । हवसइ । हवसदि । होसहि । अत्र 'लटो

१ लट् वर्तमानाया विभक्ते प्रथमपुरुषबहुवचनयो परस्मैपदात्मनेपदयो स्थाने
हि इत्यादेशो भवति । २ लट् मध्यमपुरुषद्वैकवचनयो । ३ लटो मध्य
मपुरुषस्य बहुवचने वर्तमानयो । ४ लट् उत्तमपुरुषस्यैकवचने वर्तमानयो पर
स्मैपदात्मनेपदयो । ५ स्यात् । ६ वर्तमानोत्तमपुरुषे बहुवचने वर्तमानयो
। ७ स्यात् ।

हि वा शङ्ग्यो ' इति वा हि । पक्षे । होसन्ति । होसन्ते । होसइरे ।
मध्यमे । होसहि । अत्र 'हिर्थास्सिपो' इति हि । पक्षे । होससि ।
होसहु । अत्र 'हु थध्वमो' इति हु । पक्षे । होसइद्वा । होसह ।
उत्तमे । होसउ । अत्र 'उ मित्रिटो' । इति उ । पक्षे । होसमि ।
होसहु । अत्र 'हु मस्सहिळो' इति हु । पक्षे । होसमो । होसम ।
होसमु । एव हवसइ । हवसदि । हवसहि । हवसति । इत्यादि ॥
लोटि ॥

इदुदेत्स्वह्योः ॥ ३ । ४ । ५६ ॥

सस्कृते 'सवाभ्या वामौ' 'सेर्क्षपिच्च' आभ्या मूत्राभ्या लोणमध्य-
मपुरुषैरुच्यचनस्थाने विहितयो स्वह्यो इउए इति त्रय आदेशा
भवन्ति । होइ । होउ । होए । हवइ । हवउ । हवए । अन्यत्र
'लटो हिं वा शङ्ग्यो' इत्यादि सूत्रविहितादेशा प्राकृतरूपता च ।
अन्येषु लकारेषु विशेषविधानाभावात् प्राकृतवद्रूपनिर्णय । अनुक्त-
विशेषस्थले भाषान्तरोक्तमत्र फल्पनीयमिति केचित् । एवमजन्ताना
हलन्ताना च धातुना भावकर्मणोर्णिचि च रूपसिद्धिः प्राकृतवदेव
फल्पनीया ॥

अथ धात्वादेशाः प्रदर्शयन्ते ।

पर्याप्तौ भ्रुजो बहुच्छः ॥ ३ । ४ । ५८ ॥

'भ्रुवो धातो पर्याप्त्यर्थे बहुच्छ इत्यादेश स्यात् । बहुच्छए ।
बहुच्छदि ॥

व्रजेर्वजः ॥ ३ । ४ । ५९ ॥

व्रज गतावित्यस्य धातोर्वज इत्ययमादेश स्यात् । वजइ । वजदि ।
केपाचिद्ब्रजतेर्वुल इति मतम् । वुलइ । वुलदि ॥

भ्रुजो बुवः ॥ ३ । ४ । ६० ॥

१ होसमु । होसम T २ सहि इत्येतयो T ३ स्यु T ४ अपभ्रंशे
भ्रुवो T ५ पर्याप्त्यर्थे वर्तमानस्य बहुच्छ T

घृन् व्यक्ताया वार्चीत्यस्य युव इत्यादेशः स्यात् । युवद् । युवदि ॥
क्रियेः कियु ॥ ३ । ४ । ६१ ॥

डुहन् फरण इत्यस्य कर्मणि लडुत्तमपुरुषैकवचनस्य क्रिये इत्यस्य
कियु इत्यादेशः स्यात् । कियु । । क्रिये ॥

पस्मगण्दौ दक्षिग्रहोः ॥ ३ । ४ । ६२ ॥

दक्षिद् प्रेक्षणे ग्रह उपादाने अतयोर्धात्वोर्यथासंख्यं पस्त गह
इत्यादेशौ भवत । पस्तद् । पम्मदि । गहद् । गहदि । दरोर्णिहाणि-
हाभाविति केचित् । णिहाद् । णिहाद्वाद् । ग्रहेर्धे इति केचित् । घेद् ।

तक्षेच्छोः ॥ ३ । ४ । ६३ ॥

तक्षू तनूकरण इत्यस्य च्छोः इत्यादेशो भवति । च्छोःद् ।
च्छोःदि । शेषाश्च धात्वादेशा भावकर्मणोर्धात्वादेशा मत्ययाश्च सर्वे

प्राकृतवदवगन्तव्या ॥

ओङ्कारादिममभ्राणा सर्वेषामर्धरूपिणे ।

सर्वत्रेयोनिमिताय दक्षिणामूर्तये नम ॥

नवाक्षरमहामन्त्रवर्णादिश्लोकगर्भितम् ।

इमं प्रपन्नं त्रिभुधं पठन् वारुसिद्धिमाप्नुयात् ॥

एतन्निरधनिर्मित्या या परोपहृतिस्तया ।

वृषारुपायीरमणं प्रीयतां परमेश्वर ॥

इति श्रीमदखिलविद्यापरिवारदक्षिणामूर्तिमहादेवप्रसादलक्ष्मणविद्यापूर्णोत्तरमीमांसा-

शाब्दतर्कसाहित्यसायभौमचरकूरियज्ञेश्वरभट्टोपाध्यायतन्मयशोऽम्भट्टोपाध्याय

शिष्येण सत्वाभ्यङ्गागभञ्जकिमुष्णामणिना सवधिद्वारविद्यमतेन

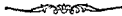
दक्षिणामूर्तिमहादेवकिञ्चरेण लक्ष्मीधरेण विरचिताया

पद्मभापाचन्द्रिकायामपत्रसमाप्ताविभागे संपूर्ण ॥

१ स T २ तक्षायाश्छोःदीन् T ३ इत्यादयो धातव च्छोः इत्यादीना
देशानापयन्ते T ४ T adds आदिग्रहणोद्देशीयेषु ये क्रियाशब्दा उपलभ्यन्ते
ते उदाहार्या T

CRITICAL AND EXPLANATORY NOTES
ON THE
SHADBHÂSHÂCHANDRIKÂ.

Notes on the 'Shadbhâshâchandrîka'

P 4 पङ्क्तिषा सा प्राकृती च—The Prākṛita is generally divided into the six divisions as given in the text Hemachandra and Seshakrishna treat of the same six divisions, though the latter disposes of the last division, viz the Apabhraṃsa as under —

अपभ्रंशस्तु यो भेद षष्ठ सोऽत्र न लक्ष्यते ।

देशभाषादितुल्यत्वान्नाटकादावदचनात् ॥

अनल्पतोपयोगाच्चातिप्रसङ्गमयादपि ॥

प्राकृतचन्द्रिका by शेषकृष्ण

Mārkaṇḍeya in his Prakṛitasarvasva classifies the Prākṛita first into तद्भव, तत्सम, and देह्य and तद्भव into भाषा, विभाषा, अपभ्रंश, and पैशाच भाषा is further subdivided into महाराष्ट्री, शौरसेनी, प्राची, आबती, and मागधी, विभाषा into शाकारी, चाण्डाली, नावरी, आभीरिका, and टाक्षी, अपभ्रंश into नागर, वाचड, and उपनागर, and पैशाच into कैकेय, शौरसेन, and पाञ्चाल The total number of divisions is thus sixteen —

अत्र षोडशभाषाभिन्नभाषालक्ष्म प्रचक्ष्महे ।

वेद्या विदग्धैरपरास्तत्तद्देशानुसारत ॥

प्राकृ० सव० p 3

(published in the ग्रन्थप्रदर्शिनी of Vizagapatam)

According to Rudraṣa, Apabhraṃsa's has many divisions based upon the countries where they are spoken —

‘षष्ठोत्र भूरिभदो देशविशेषान्पभ्रंश

Some of these divisions are नागर, उपनागर, द्राविड, टक्ष मालवी, पञ्चाली, वालिदी, गुर्जरी, येनाळिनी, वाष्पी, आभीरी, नावरी &c In his Nātyas āstra Bharata divides languages into seven kinds —

मागध्ववन्तिजा प्राच्या शौरसेन्यर्धमागधी ।

वाहीका दाक्षिणात्या च सप्त भाषा प्रतीतिना ॥ १७ ४८

Of these यदारादी which is considered to be the best of all the Prakṛitas by Dandin is called अप्त in the Prakṛitachandrikā.

P 7-0 निद्विलोकाद्य-संनोद्वयम्—The Sūtra means that the propriety of forms in the Prakṛita is to be proved or established from their use in the language. The word च in the Sūtra is used to show that the propriety can be established also by means of the Sūtras given in the book. The author then gives the broad distinguishing features of the Prakṛita, meaning the Mahārāshṭrī, in comparison with the Sanskrit. They are the following —

1 Letters क and ट are not found in the Prakṛita.

This is known from the absence of these letters in the language and also from the Sūtras which teach that they are changed to अ, इ &c

2 Letters ग् and घ् are changed to स

3 ऐ and औ are not found they being generally changed to ए and ओ ऐ is occasionally found, the vocative particle अयि being changed to ऐ

4 ह् and ख् are not found except in combination with other consonants for the Sūtra 'शुल्केङ्' teaches that ह् is optionally changed to क्, where ख् is combined with ग्, the Sūtra 'माह् शषाङ्गशार्ङ्गे ङोत्' teaches the insertion of अ before ह् and ख् in the words शषा, ङ्ग, and शार्ङ्ग thereby showing that ह् is not dropped, but remains combined with ग् in शार्ङ्ग changed into शारङ्ग the Sūtra 'कोत्' teaches that चिन्द् or अन्तुवार is changed to the final letter of the class to which the following consonant belongs as in वङ्गो, कुम्भलो कुपो &c, here too ह् is used as combined with another letter and not by itself and the Sūtra 'श्रेष्ठिके द्युर्वा' teaches that in the word वृद्धिक, श् is changed to ङ् that is to ख् combined with च्

5 There is no dual number the plural number being used in place of it

- 6 Forms ending in a consonant are not used, for the Sûtra 'अन्त्यहलोभ्रदुदि' teaches that the final consonant of words is dropped except in the case of the indeclinable अत् and the preposition उद्, the Sûtra 'शरदासक्त' teaches that शरद् and words of a similar nature & e words ending in a consonant, have the augment अ necessarily added to their final consonant the Sutra 'इलोक्' teaches that roots ending in a consonant take the augment अ, and other Sûtras teach either the elision of the final consonant or the addition of an augment or a substitute for the final letter
- 7 The genders of words in the Prākṛita are sometimes the reverse of those of the Sanskrit words from which the Prakṛita words are derived The Sûtra 'अक्षर्यकुलाद्या वा' teaches that words synonymous with अक्षि and the words कुल and others are optionally masculine, the Sûtra 'दुदि युगात्' teaches that युग and other words are optionally neuter, and the Sutra 'त्रियामिसाञ्जलिगा' teaches that words ending in इम्, and अञ्जलि and others are optionally feminine
- 8 There is no rule about roots taking the Parasmaipada and the Âtmanepada terminations, that is, any root takes either pada. This is learnt from the Sutra 'एटस्तिताविद्रेच्' which means that the third person singular terminations of the Present Tense both Par and Âtm viz ति and त्, are changed to इ and ए the Sûtra 'सिष्यास्मेसि' which teaches that the second person singular terminations सि and यास् are changed to सि and से, the Sutra 'मिमिदिटी' which means that the 1st person singular terminations मि and इ are changed to मि, and other Sûtras which teach the substitution of इ & c for ति & c.
- 9 The विकरण terminations, & c. the conjugational signs, like शप् (म) & c, are not added. This is taught by the Sutra 'न शपान्'
- 10 The Dative is not used its place being taken up by the
 and any case is sometimes used in the sense of
 This is learnt from the following Sûtras

'अधिगमादे'—This means that the Genitive is sometimes used in the sense of the Accusative

'देसो इम् — इ or terminations of the Dat are changed to इम्, terminations of the Gen. Another Sūtra 'एतदे देसम्' teaches the optional use of the Gen. in place of एतदे of the Dat in the sense of purpose, and the Sūtra 'वसङ्गात् न' teaches that in the case of the word वस, आत् is optionally substituted for the Dat. termination in the sense of the Cessive

'द्विषोम्'—This Sūtra teaches the use of the Acc. in place of the Loc

A question is raised that if the Prākṛita has no dual, how is it that the author has used the dual number in the Sūtra 'उभयापगोत्सददद्वी' The solution is that here 'उभयापगो' and 'सददद्वी' signify 'of the words उभय and अपग' and 'the words सद् and द्वी' These words are used as words and do not convey their usual sense. Pāṇini also uses the form एतद् in the Sūtra 'एतानिीकामहादे' in place of एतान्, because एक does not signify 'one' or 'principal' and is not consequently a pronoun. It means 'the word एक'

P 0 अनुक्तमवशाद्बहुधासनयम्—This Sūtra teaches that what is not said in this grammar is to be understood as in other grammars. Thus in the Sūtras 'नेरेव्यत्', 'देव एह' &c अच्, ऐच् एच् &c are to be understood as प्रत्याहार's as in Pāṇini's grammar. A doubt is then raised that if this be the case एतम् would assume the Prākṛita form एतं instead of the correct form एतम् for the Sūtra 'क्लोम्' teaches the substitution of अ for क and by Pāṇini's Sūtra 'उर्य् एत्' अ must be changed to अर्. The answer to this objection is that 'बहुलम्' which is the seventeenth Sūtra of the first Pāda of the first Adhyāya being an अधिकार Sūtra having its power throughout the work prevents the application of the sūtras from other works on grammar when they come in conflict with correct forms as found in the language

बहुलम् is explained in the following verse and is of four kinds—(1) sometimes the Sūtras are applicable, (2) some

times they are not applicable, (3) sometimes they are optionally applicable, and (1) sometimes some other result takes place —

कचिद् प्रवृत्ति कचिद्प्रवृत्ति
 कचिद्भिन्नाया कचिद्भयदेव ।
 विशेषविधान बहुधा समीक्ष्य
 चतुर्विध बाहुल्यक वदन्ति ॥'

P 10 सुप्त्वादिरेन्यहृता—बहुन्म्—Now follows an explanation of technical terms occurring in the Sūtras. The terms are to be understood as under —

सुप्	= सु जी जप्	Nom	Sing,	Du,	and	Plu	terms
अप्	= अम् औट ङप्	Acc	"	"	"	"	"
इप्	= इ भ्याम् भिप्	Inst	"	"	"	"	"
द्वेप्	= द्वे भ्याम् भ्यप्	Dat	"	"	"	"	"
दसिप्	= दसि भ्याम् भ्यप्	Abl	"	"	"	"	"
ङम्	= ङप् ओप् आम्	Gen	"	"	"	"	"
ङिप्	= ङि ओप् सुप्	Loc	"	"	"	"	"

ह = A ह्रस्व or short vowel

दि = A दीर्घ or long vowel

स = A समास or a compound.

उ = उ, ए, and स

सु = The first letter

स्तु = A conjunct consonant.

ग = गण or a class

दु = The second letter of a word

तु = Optionally

लिट् = When लृ is joined to a letter or a combination of letters as हृत्, it shows that what is taught in the Sūtra generally takes place necessarily not optionally. For instance in the Sūtra 'अविपत्ति विद्यामाल्,' we have आल् in which लृ is हृत्. Therefore what is taught by the Sūtra takes place necessarily. That is, the final consonant of feminine words ending in a consonant is necessarily changed to ज्ञ, except in the लृत्. Thus जरस् is changed जरभा

सिद्ध—When *r* is joined to a letter or a combination of letters as *रु* it shows that the substitute consonant to which it is attached is doubled.

Thus in 'रु' (रु) 'रु' we have *r* where *r* is *रु*. The substitute *r* which takes place for *r* is therefore doubled, we have accordingly *रु* for *रु*. Similarly, we have *रु* in the Sūtra 'रु' (रु) a Sūtra which is not commented upon in our work, 'रु' is *रु* changed to *रु*.

सिद्ध—When *r* is joined to a letter or a combination of letters as *रु* the preceding vowel is lengthened. Thus in the Sūtra 'रु' (रु) (रु), we have *रु* where *r* is *रु*. Here elision is taught by a *रु* letter and so after the dropping of *रु* and *रु*, the preceding vowel is long here, we have thus *रु* as *रु*. In another Sūtra 'रु' (रु) we have *रु* and *रु* in both of which *रु* is *रु* the optional change of the final letter of *रु* to *रु* and *रु* (elision) is therefore to be understood as characterized by the lengthening of the preceding vowel. *रु* is consequently changed to *रु* and *रु* where the vowel *r* is lengthened.

सिद्ध—When *r* is joined to a letter or a combination of letters as *रु* what is taught in connection with it by the Sūtra has a nasalized pronunciation. The Sūtra 'रु' (रु)—a Sūtra not commented upon by Lakṣmīdhara—teaches that the *r* of *रु*, *रु*, *रु*, and *रु* is dropped. Now here since *रु* has *रु* prefixed to or joined to it the pronunciation of the vowel that is left after the dropping of *r* is nasalized. In *रु*, *रु* & c the pronunciation of *r* is like that of nasalized *r*.

रु and *रु* are used in some Sūtras and signify respectively the masculine and the neuter genders.

(1) All मधि or combination of vowels is optional e g व्यास ऋषि is the in Prākṛita changed to वास इमी, and the vowel combination being optional we have either वासदमी or वासेसी, similarly विषम आतप assumes the form विसम आअवो in the Prākṛita, and we have two forms विममआअवो or विममाअवो, क्वि इश्चर is changed to वइईसरो, so we have either वइईसरो or वइमरो Hemachandra's Sūtra is 'पदयो मधिवा' ८१११ The word पदयो shows that there is generally no Sandhi in एकपद

(2) In one and the same grammatical term, there is no Sandhi, e g आअवो (for आतप) वच्छाद् मुद्धाप्, पाओ &c

As shown above, the अधिकारसूत्र ' बहुलम् ' is to be understood throughout the Sāstra, and so even in one grammatical term, Sandhi takes place sometimes e g वाहिद् or काही (वरिष्यति), बिदओ or दीओ (द्वितीय)

(3) इ and उ do not combine with a di similar vowel, e g पहावहीअरणो and वधूमवउढो

(4) ए and ओ also do not combine with the following vowel, e g लच्छीए आणदो, रकदादो आअओ

(5) The vowel which is left, when the consonant with which it is combined is dropped is called शेष Hemachandra and Seshakrishna call this vowel उद्धृत A vowel followed by शेष is not combined

Hemachandra's Sūtra is ' एरस्योद्धने ' ८११८ and he defines उद्धृत as under — ' व्यञ्जनसप्तक स्वरो व्यञ्जने उप्ते योवशिष्यते स उद्धृत इहोच्यते '

Seshakrishna's explanation of उद्धृत is " ' वयच— ' इत्यादिना उप्तव्यञ्जनावशिष्ट स्वर उद्धृत '

युक्तस्य in the वृत्ति of the Sūtra ' शेषेच्यच ' p 18 must be understood to be equal to स्वरेण युक्तस्य

In पणामणिलपदना and जौणहाऊरिअनेमो, ई of प्रदीप and ऊ of पूरित after the dropping of इ and ए respectively are शेष and these vowels are not combined with the preceding vowels.

As the अविदात्तम् 'अनुदात्तम्' is to be understood as having its force here, the rule is optional in some cases.—

कुम्भारो-अभागे । सु-रसो-सुरिसो । अप-र-सो-अपागे । स्या-भारो-स्यपागे ।
while in other cases the rule does not apply at all and Sandhi takes place—मह भो । म गङ्गा ।

(6) The final τ of a word is optionally changed to Anuswara—
सामसम्-सम् अम् ।

(7) The vowel of a verbal termination is not combined with the following vowel—होः इह । दिव उभे ।

The Sūtras according to which certain consonants are dropped are the following—

(a) 'प्रायो ह्युत्त कस्यतादप्यपाम्' p 14 The consonants क, ग, च, र, ह, द, प, य, and त् when they are not in the beginning of words and not combined with other consonants and when they are preceded by a vowel, are generally dropped

० ५ वाक् —वाओ । गैव —होओ । सवन्त्—सम् । सुदु—सुओ ।
ननुम्—नन् ।

धृत् —धओ । त्त् —तओ । त्त्त्—तम् । त्त्त्—तम् । एणाङ् —मभरो ।
सागर —साभरो ।

क्षयी—क्षै । मारि—मारो । रोचन्त्—होओ । वान्त्—वभर् ।
सुरी—सुर ।

गत्र —गओ । राजा—राओ । रातम्—रम् ।

धृत् —धओ । रसात्—रमात् । रिताम्—रिभान् । यनि —यर् ।
रि—रर् । आपत् —आभओ । कृत्—कम् ।

मद —मओ । मदा —मभयो । मदा—मर् । गन्—गम् ।

वधि —वर् । विपु —विउ । सुपुष्प —सुष्पिसो । विपुत्—विउर् ।

नयन्म्—नयन्—नभण । पीयूषम्—पीयूष । जय —जओ । मिय —
मिओ । वायुना—वाय्ना ।

हावण्यम्—हावण्यं । द्वय —द्वेओ । मवृक्ष —मवृक्षो । विपुष —वि
उषो । पटवानम् —पटवाणो । ताव —तोओ । दिवम् —
दिवहो ।

The word प्राय in the Sūtra shows that sometimes these consonants are not dropped—प्राप्तेमहणात् अचिह्न भवति ० ५ विदुरो (विदुर), चादरो (आर्), समवाओ (समवाय) अजसो (अपश , here τ is not dropped but changed to ज्), देवो (दिव), सवहुमार्ण

(मरुद्मानम्), सुमुमु, पभागवत् (प्रयागवत्), सजावं (सचापम्), विभ्रं (विभ्रम्), अजालं (अपजलम्), विजगमण (विजगमतम्), मपावं (मपापम्), अपारो (अपार), सुतारं (सुतारम्), अतुलं (अतुलम्)

The consonants क्, ग् & should not be in the beginning of words—वाक् —वाक् । गभ —गभो । सौर —सोरो । जार —जारो । हक् —हरु । दव —दवो । पाप् —पापं । वग —वग्गो । क् in the beginning of words is changed to ज् as in दरा —जरो, जम —जमो, जापि —जाई । In वाक्, गभो & क्, ग् & are in the beginning of words and therefore not dropped

The consonants क्, ग् & should not be combined with other consonants. They are not dropped, when combined, as in the following —

अर्ध —अधो । वग —वग्गो । अर्ध —अधो । वयम् —वयं । पूढ —पुढो । उदाम —उदामो । कायम् —काय । सर्वैर् —सर्वे । सर्वट —सर्वणो । मुद्र —मोगरो । तप्त —सत्तो । तीव्र —तिव्वो ।

The consonants क्, ग् & must be preceded by a vowel, they are not dropped, if they are not preceded by a vowel. Of these Hemachandra gives the following instances — शक्व —सक्वरो । संगम् —संगमो । नक्तं चर —नक्तं चरो । धन्तय —धन्तयं । तमो । दिपत्रप —विमन्तवो । पुरंदर —पुरंदरो । संवृत्त —संवृत्तो । संवर —संवररो ।

(b) क्कगद्दत्तद्वक् ऋ क् ऋ पद्दोत्पर्यद्रे p 15—The consonants क्, ग्, ट्, झ्, ञ्, ढ्, ष्, जिह्माम्लीय, उपध्मानीय, झ्, च्, and ष् are dropped except in द् when they are the first letters of conjunct consonants

(c) लघरामघश्च p 14—ञ्, च्, and ष् are dropped whether they stand as the first or the second member of a conjunct consonant

(d) मन्तयाम् p 13—ञ्, न्, and ण् are dropped when they are the second members of a conjunct consonant

In connection with this comes the following Sūtra —

शेषादेशस्वाहोचोरो । p 15—

A consonant which remains after the dropping of one of the members of a conjunct consonant and a consonant which is substituted for a conjunct consonant is doubled when it is preceded by a vowel and when it is not in the beginning of a word

The propriety of 'अच्' in the Sûtra is that there is no doubling if the consonants are not preceded by a vowel—
 * g वासम्—वसं । वयस्य —वसतो । सध्या—ससा ।

The propriety of 'अतो' in the Sûtra is clear from the following examples in which the consonant being in the beginning of a word is not doubled —

स्सन्ति —सन्तिओ । स्थूल —थोरो । स्तम्भ —सभो ।

When according to the Sûtras (b) वयट्ठ, (c) स्वरत्तमधश्च, and (d) मनयान् two consonants are capable of being dropped, one or the other is dropped so as to suit the forms current in the Prākṛita (उभयप्राप्ती यथादर्शन लोप)—

Sometimes the first member of conjunct consonants is dropped —

उदिग् —उद्विग्गो । द्विगुण —विउणो । द्वितीय —वीओ । वामपम्—वम्मसं ।
 सवम्—सव्व ।

Sometimes the second member is dropped —

वाव्यम्—वव्व । कुल्या—कुला । मास्यम्—मह । द्विप —दिओ । द्विजाति —
 दुआई ।

Sometimes both are dropped by turns —

दारम्—वार, दार । उदिग् —उद्विग्गो, उद्विण्णो ।

Why is 'अद्' used in the Sûtra 'कगट्ठतद्' ?—

According to the Sûtra 'धात्री रक्षु' p 44, र् is optionally dropped in the words धात्री and in द्र (as in चद्र) We have thus धत्तारमणो for धात्रीरमण when र् is dropped and धारीरमणो when र् is not dropped, also चंद्रो or चद्रो, रद्रो or रद्रो, इद्रो—इद्रो । मद्र—मद् । मद्रो—मद्रो । 'अद्' is accordingly used to prevent the dropping of द् when the optional dropping of र् does not take place. Trivikrama in his Vṛitti on the Sûtra in regard to 'अद्' says—“अद् इति निषेधोयं 'धात्रीद्रि रक्षु' इति विकल्पिते रेफलोपे अप्राप्ते रत्वारलोपो (दत्वारलोपो) मा भूदिति ।”

न चन्न यद्ययोरभेदन्यायस्त्वसगत एव p 16—

Here a doubt is raised in regard to the interchangableness of व् and र् How is it to be established ? Is it learnt from other ... ? No Because they do not teach this inter

changableness. It is indirectly learnt from the Sûtras of this grammar. How? The Sûtra 'नीवीन्वमे वा' teaches the change of *व्* to *म्*. But in the Sûtra itself *व्* and *म्*, स्वर्गा and अदेश, that for which a substitute takes place and the substitute are not mentioned. Yes, they are not mentioned, it is true, but they are to be supplied from the preceding Sûtra 'बो म् शवर'. In this Sûtra, we have *व्* as the स्वर्गा and not *व*, and unless *व्* and *व* are interchangeable the Sûtra 'नीवीन्वमे वा' will have no meaning. In order that the Sûtra may not be meaningless it becomes a शापक, that is, it teaches that *व्* and *व* are non different.

Therefore in लम्भम्, *व्* is dropped by 'लव्गामध-३' and we have लम्भ and in द्वितीय, *व्* is dropped by 'कगटत्त'— and *व्* interchanged with *व*, we have thus वितीय, *व्* is then shortened by 'वा पानीयमे' (p 63) which teaches the shortening of *व्* in पानीय द्वितीय, अलीक &c and *व्* and *व* dropped by 'प्रायो लुक् कगचज'— We have thus द्वितीय finally changed to विदओ or वीओ when the Sandhi takes place.

Now a doubt is raised here that if *व्* and *व* are interchangeable what is the meaning of the Sûtra 'बो व' (p 80) which teaches that *व्* is changed to *व*? The solution is that 'बो व' is to be taken as a restrictive Sûtra (नियमसूत्र) teaching that *व्* is changed to *व* only when it is not conjunct, not in the beginning of a word and preceded by a vowel.

But now another question is raised that विदओ—वीओ can not be set forth as an instance of the optional combination of vowels since this form cannot be arrived at from द्वितीय for here two Sûtras 'कगटत्त'— २।४।७७ and 'लव्गामध-३' १।४।७८ are applicable. *व्* cannot be dropped by the Sûtra 'कगटत्त', for *व्* should be dropped before it by 'लव्गामध-३' which succeeds the Sûtra 'कगटत्त'— according to the Paribhāshāsūtra 'वित्तिपेरे पर काथम्' of Panini which teaches that when two rules of equal force are applicable the succeeding one is held to be more powerful and to take effect. This difficulty is solved by the Sûtra 'बहुल्' which has its power throughout the work. 'यथादशन् शेष' is a quo

tation from the Vritti of Trivikrama, who says that in द्वितीय, मात्स्य &c, where the Sūtras 'कण्टहनद,' 'लवरामपक्ष,' and 'मनयाम्' are simultaneously applicable, they should be applied so as to suit the forms that we actually see current in the language. The passage in the Vritti referred to by Lakshmidhara is as under —

'अथ द्वितीयकल्मषकाव्यमात्यादिभ्वेतत्स्त्रयस्यापि प्राप्ती यथादर्शनं लोप ।
द्वितीय । विशओ । द्विगुण । निउणो । द्वादश । वारह । द्वाविंशति । वावीमा ।
द्वात्रिंशत् । वत्तीमा । कल्मषम् । कम्मसं । शुल्बम् । मुम्ब । क्वचित्त्वथ — द्विप ।
दीवो । द्विपाति । दुभार्ई । वाव्यम् । कथ्थ । दिव्यम् । दिव्व । मात्स्यम् । मह ।
वास्यम् । कम्म । कुल्या । कुहा । क्वचित्पयायेण—उद्विद्य । उव्विण्णो ।
उव्विग्गो । रेवस्स तु सववैव—सवम् । सब्ब । चक्रम् । चक्कं । वक्रम् । वक्क ॥'
सधधधमाम् ॥ २ । ३ । २० ॥ p 18—

ख, घ, ष, घृ, and श् are changed to ह् when they are not conjunct, not in the beginning of words, and are followed by a vowel

e g श्रुतम्—मुह । मेरुत्त—मेहल ।

मेष—मेहो । यथन—जहणो ।

गाथा—गाहा । शयथ—सवहो ।

राथा—राहा । वधिर—वहिरो ।

सभा—सहा । रामभ—रासहो

P 21—26 अकारान्त पुलिङ्गो रामशब्द—अनुक्तविशेषादेशा उह्या ॥—
These pages treat of the declension of masculine nouns ending in अ like राम

The forms are given at the end of the book

The following Sūtras should be marked as applying to all nouns and showing the changes that they and the terminations undergo —

(1) अम् ॥ २ । २ । २ ॥ p 22—

अम्, the termination of the Acc Sing, is changed to न् and then to anusvāra by 'विदुत्' which teaches that the final न् is changed to anusvāra

e g Acc Sing—वच्छ । माल । गिरि । गौरि । गामणि । तहं । वडु
वेच्छ (see) ।

challenged. It is indirectly learnt from the Sūtras of this grammar. How? The Sūtra 'गिरिन्मन्त्रे वा' teaches the change of *वृ* to *वृ*. But in the Sūtra itself *वृ* and *वृ*, *स्वर्गा* and *अन्त्र*, that for which a substitute takes place and the substitute are not mentioned. Yes, they are not mentioned, it is true but they are to be supplied from the preceding Sūtra 'वो म इवर'. In this Sūtra we have *वृ* as the *स्वर्गा* and not *वृ*, and unless *वृ* and *वृ* are interchangeable, the Sūtra 'गिरिन्मन्त्रे वा' will have no meaning. In order that the Sūtra may not be meaningless, it becomes a *ह्यप* that is, it teaches that *वृ* and *वृ* are non-different.

Therefore in *ह्यप*, *वृ* is dropped by 'ह्यप' and we have *ह्य* and in *द्वितीय*, *वृ* is dropped by 'वृट्'—and *वृ* interchanged with *वृ*, we have thus *द्वितीय*, *वृ* is then shortened by 'वा पातियने' (p. 63) which teaches the shortening of *वृ* in *पातिय*, *द्वितीय*, *अलीक* &c. and *वृ* and *वृ* dropped by 'प्रायो लुक् वृट्'—We have thus *द्वितीय* finally changed to *द्विओ* or *वीओ* when the Sandhi takes place.

Now a doubt is raised here that if *वृ* and *वृ* are interchangeable, what is the meaning of the Sūtra 'वो व' (p. 80) which teaches that *वृ* is changed to *वृ*? The solution is that 'वो व' is to be taken as a restrictive Sūtra (नियमसूत्र) teaching that *वृ* is changed to *वृ* only when it is not conjunct, not in the beginning of a word and preceded by a vowel.

But now another question is raised that *द्विओ*—*वीओ* can not be set forth as an instance of the optional combination of vowels, since this form cannot be arrived at from *द्वितीय*, for here two Sūtras 'वृट्'—१।४।७७ and 'ह्यप' १।४।७८ are applicable, *वृ* cannot be dropped by the Sūtra 'वृट्', for *वृ* should be dropped before it by 'ह्यप' which succeeds the Sūtra 'वृट्'—according to the Paribhāṣasūtra 'विप्रतिषेधे पर कार्यम्' of Panini which teaches that when two rules of equal force are applicable, the succeeding one is held to be more powerful and to take effect. This difficulty is solved by the Sūtra 'वृट्' which has its power throughout the work. 'यथादृशेन लोप' is a quo-

tation from the Vṛitti of Trivikrama, who says that in द्वितीय, माल्य &c, where the Sūtras 'कगटहत्तद,' 'ल्वरामधश्च,' and 'मनयाम्' are simultaneously applicable, they should be applied so as to suit the forms that we actually see current in the language. The passage in the Vṛitti referred to by Lakshmidhara is as under —

‘अथ द्वितीयवल्मपक्राव्यमाल्यादिभ्वेतत्पूत्रयस्यापि प्राप्ती यथादर्शनं लोप ।
द्वितीय । विदग्धो । द्वियुण । विउणो । द्वादश । वारह । द्वाविंशति । वावीना ।
द्वात्रिंशत् । वचीसा । मस्मपम् । कम्मस । गुल्मम् । सुम्ब । कचित्त्वथ — द्विप ।
दीवो । द्विजाति । दुर्गार्ह । वाव्यम् । कव्य । ण्व्यम् । दिव्व । माल्यम् । मह ।
वाम्यम् । कम्भ । कुव्या । कुहा । कचित्पर्यायेण—उद्विन्न । उद्विण्णो ।
उद्विग्गो । रेक्य तु सवनेव—सर्वम् । सव्व । चरम् । चक्क । वरुम् । वक्क ॥’
खघधधभाम् ॥ १ । २ । २० ॥ p 18—

ख, घ, थ, ध, and भू are changed to ह् when they are not conjunct, not in the beginning of words, and are followed by a vowel

e g मुत्तम्—मुह । मेखला—मेहला ।

मेप —मेहो । जघन —जहणो ।

गापा—गाहा । शपथ —सवहो ।

राथा—राहा । बधिर —बहिरो ।

सभा—सहा । रासभ —रासहो

P 21—26 अकारान्त पुलिङ्गे रामशब्द—अनुक्तविद्वादेशत ऊहा ॥—

These pages treat of the declension of masculine nouns ending in अ like राम

The forms are given at the end of the book

The following Sūtras should be marked as applying to all nouns and showing the changes that they and the terminations undergo —

(1) भम ॥ २ । २ । २ ॥ p 22—

अम्, the termination of the Acc. Sing, is changed to न् and then to anusvāra by 'किन्दुम्' which teaches that the final न् is changed to anusvāra

e g Acc Sing—वच्छ । मालं । गिरि । गोरि । नामि । तह । बद्धेच्छ (see) ।

(2) भ्रुग् जश्नायो ॥ २।२।३॥ p 21—

जश् and जश्, Nom Plu and Acc Plu are dropped after nouns भ्रुग् being शिद्, the preceding vowel is lengthened —

e g Nom Plu and Acc Plu — वच्छ । मान् । गिरी । गोरी । गामनी । तरु । बहू निद्वेति वेच्छ या (stand or see)

(3) णशाम ॥ २।२।४॥ p 26—

णश्, Gen Plu, is changed to ण after nouns णश् being शिद्, the preceding vowel is lengthened

Anusvāra is optionally inserted after सु and ण of क्त्वा (त्वा) and सुर् (case term)—‘पञ्चामुपोस्तु मुपात्’ p 23—

e g Gen Plu. वच्छाण—ण । वणाण—ण । मालाण—ण । गिरीण—ण । दहीण—ण । गामणीण—ण । बुद्धीण—ण । गोरीण—ण । तरुण—ण । महुण—ण । बहूण—ण

(4) द्विर्द्वि मिस ॥ २।२।५॥ p 23—

मिस्, Inst. Plu, is changed to द्वि, द्वि, and द्वि, after nouns By मिस्रभ्यसमुपि p 23 अ is changed to ए when followed by मिस्, भ्यस्, and सुर्—

e g वच्छेद्वि—द्वि—द्वि । धनेद्वि—द्वि—द्वि । मालाद्वि—द्वि—द्वि । गिरीद्वि—द्वि—द्वि । बुद्धीद्वि—द्वि—द्वि । दहीद्वि—द्वि—द्वि । गामणीद्वि—द्वि—द्वि । गोरीद्वि—द्वि—द्वि । तरुद्वि—द्वि—द्वि । धनुद्वि—द्वि—द्वि । महुद्वि—द्वि—द्वि । बहूद्वि—द्वि—द्वि ।

(5) द्वितोत्तोदोदु डमिस ॥ २।२।६॥ p 21—

दसिस् Abl Sing and Plu is changed to द्वितो, तो, दो (ओ), and दु (उ) after nouns

(6) सुतो भ्यस् ॥ २।२।७॥ p 25—

भ्यस्, Abl Plu is changed to सुतो after nouns

(7) दिर्द्वितोदुदसौ ॥ २।२।८॥ p 24—

The preceding vowel is lengthened before दो (ओ), तो, दु (उ), which are substituted for the Abl Sing and Plu and before दस् Abl Sing

e g Abl Sing — वच्छाद्वितो—वच्छतो (Here, आ of वच्छा is shortened, being followed by a conjunct consonant by the Sūtra ‘संयोगे’ p. 28)—वच्छाओ—वच्छाउ । धनाद्वितो—धनतो—

धणाभो—धणाउ । मालाहितो—मालत्तो—मालाभो—मालाउ । गिरीहितो—गिरित्तो—गिरीभो—गिरीउ । Similarly, from दहि, गाम्भी, गोरी, बुद्धि, तरु, महु, धेणु, बहु &c

Abl Plu —

वच्छाहितो—वच्छेहितो (Two Sūtras applying to words ending in अ are to be remembered here—(1) 'दिवं भ्यसि' p 25—अ is optionally lengthened before भ्यस्, Abl Plu, and (2) 'भिस्भ्यस्सुपि' p 23—अ is changed to ए before भिस्, Inst Plu, भ्यस्, Abl. Plu, and सुप्, Loc Plu), वच्छासुतो—वच्छेसुतो—वच्छत्तो—वच्छाओ—वच्छाउ । धणाहितो—धणेहितो—धणत्तो—धणाभो—धणाउ । मालाहितो—मालासुतो—मालत्तो—मालाभो—मालाउ । गिरीहितो—गिरीसुतो—गिरित्तो—गिरीभो—गिरीउ । Similarly, from दहि, गाम्भी, गोरी, बुद्धि, तरु, महु, धेणु, बहु &c

In the case of nouns ending in अ, the Abl. Sing is formed in two other ways and the Abl Plu in one other way in addition to the above—Sing (1) रामा (The term इस् being dropped and the preceding अ lengthened by 'इसे ऋक्' p 25). (2) रामादि (The Sing and Plu are both changed to द्वि by 'इसित्ते हि' p 2० The preceding अ is lengthened by 'दिवंत्तोडु—डमौ' p 24) Plu. (1) रामादि—रामेदि ('दिवं भ्यसि' and 'भिस्भ्यस्सुपि')

Thus in the case of nouns ending in अ, the additional forms of the Abl are as under —

Abl Sing	Abl Plu.
रामा—रामादि	रामादि—रामेदि

(8) सोर्लुङ् ॥ २ । २ । ९ ॥ p 22—

सु, Nom Sing, is dropped after nouns—

० १ दे राम । दे गोरी । दे इच्छि । दे बहु ।

(9) इत्तोस्त्रियां सद् ॥ २ । २ । १० ॥ p. 25—

इत्, Gen Sing, is changed to इत्त (इत् being doubled because सद् is रिद्) after nouns, but not in the Fem —

० १ वच्छइत्त । दहिइत्त । गाम्भिइत्त । तरुइत्त । महुइत्त ।

What is the propriety of 'अस्त्रियाम्' ? The Sutra does not hold in the case of Fem. nouns — गंगाए । गोरीए । धेणूए । बहूए ।

(10) लमिर् ॥ २।२।११ ॥ p 20—

डि, Loc Sing is changed to डि after nouns but not in the Fem.—

e g राममि । तिरिमि । ददिमि । मर्मि । मडुमि

But माम् । बुद्धिः । पशुः । these words being Fem

In the case of nouns ending in अ, there is another form राम according to the Sūtra 'देह' p 21, by which डि is changed to ए राम dropping its final vowel (ियोग)

(11) होभुकी तु संयुद्ध ॥ २।२।४२ ॥ p 22—

The Voc Sing is optionally changed to हो (ओ) and हुहु (dropped and the preceding vowel lengthened in the case of words ending in इ and उ 'सौयुद्ध' is applicable to other nouns)

e o द रामो—दे राम । दे हरि—दे ह्री । दे पुत्र—द पुत्रः । द बुद्धि—दे बुद्धी । दे वहु—द वहु ।

The following are the special Sūtras for words ending in अ -

(1) सो ॥ २।२।१३ ॥ p 21—

After nouns ending in अ, म, Nom Sing, is changed to सो—

e g रामो Nom Sing

(2) हसेः शुक ॥ २।२।१५ ॥ p 25—

e g रामा Abl Sing

(3) हेटे ॥ २।२।१६ ॥ p 26—

e g रामे Loc Sing

(4) हसिमो हि ॥ २।२।१७ ॥ p 25—

e g रामादि Abl Sing, Abl Plu.

(5) हो देण्य ॥ २।२।१८ ॥ p 23—

e g रामेण Inst Sing

(6) दिवां भ्यसि ॥ २।२।१९ ॥ p 25—

e g वच्छादितो—वच्छेदितो (by 'सिसम्बसुमि' p 23) । वच्छासतो—वच्छमुतो । वच्छाहि—वच्छेहि ।

(7) रामेत् ॥ २।२।२० ॥ p 23—

e g रामे—रामा Acc Plu (being optionally changed to व)

(8) सिसम्बसुमि ॥ २।२।२१ ॥ p 23—

e g रामेहि—हि—हि । रामेदितो—रामेद्युतो—रामेहि । रामेत्—सु ।

Pages 26 30 सर्वादेजसोतो टे—मध्यमवतमे च—This portion treats of the declension of pronouns

सर्वे is changed to सब्, र् being dropped by 'लवरामधश्च' and व् being doubled by 'शपादेशस्वागोचोसो'

The forms of सब् differ from those of राम as under —

Nom Plu सत्वे ।

Gen Plu सर्वेभिः—सब्वाण—स वाण ।

Loc Sing सब्त्व—सब्बस्मि—सब्बमि—सब्बहि ।

The following are the Sūtras that come into force in their formation —

सर्वादेजसोतो टे ॥ २ । २ । ६२ ॥ p 26—

जत् following pronouns ending in अ like सर्वे, is changed to ए—
e g Nom Plu सत्वे । अण्णे । अ । ते । के । इअरे । अवरे । ष्य ।
But म्वाओ, because सत्त्वा ends in आ

हेस्थस्तिस्मि ॥ २ । २ । ६३ ॥ p 27—

टि following pronouns ending in अ like सर्वे is changed to त्थ स्मि, and स्मि—

e g Loc Sing सब्त्व—सब्बस्मि—सब्बमि, अण्णत्थ—अण्णस्ति—अण्णमि ।

But अमुमि, because the pronoun does not end in अ

अनिदमतदस्तु कियत्तद स्त्रियामपि हिं ॥ २ । २ । ६४ ॥ p 27—

टि following a pronoun ending in अ like सर्वे except इदम् and एतद् is optionally changed to हिं, in the case of किम्, सद्, and तद्, हिं takes the place of टि even in the Fem —

e g म्बहि । अण्णहिं । जहिं । तहिं । कहिं ।

Fem काहिं । जाहिं । ताहिं ।

Also optional forms सब्त्व &c.

आमा डेसि ॥ २ । २ । ६५ ॥—p 27—

आम् following a pronoun ending in अ like सर्वे is optionally changed to एसि

The plural form 'आमाम्' in the Sūtra is taken to mean that the change is applicable to all genders—

e g Gen Plu सब्भेभिः । अण्णेसि । अवरेसि । इवेसि । जेसि । तेसि । वेसि—Also सब्वाण—सब्वाण &c.

विश्व—It is changed to वीस्व and then declined like स्वन्व
The change is arrived at according to the Sutra 'ल्वरामपश्च'
and the following Sūtra —

शोर्लुप्तयवरशोर्दि ॥ १ । २ । ८ ॥ p 27—

Words having conjunct consonants from which य्, व्, र्, श्, ष्, or ए् is dropped and ऋ, ए, or सू is left lengthen their preceding vowel—

e g When श् is left, य् being dropped—

पश्यति—पासद् । वदयप —कासवो । आवदययम्—आवासभ ।

When ऋ is left, र् being dropped—

विश्राम्यति—वीसामद् । विश्राम —वीसामो । शिशम्—मीम् । संरपन् —संपासो ।

When ए् is dropped and श् left—

अश्व —आमो । विश्वसिति—वीससद् । विश्वास —वीसासो ।

When श् is dropped and श् left—

दुदशामन —दूसांमणो । मनदिशला—मणासिला ।

When ए् is left ए् being dropped—

शिष्य —सीसो । पुष्य —पूसो । मनुष्य —मणूसो ।

When ए् is left र् being dropped—

कर्षक —कासको । वर्षा —वासो ।

When ए् is left, ए् being dropped—

विश्वान् —वीसाणो । विश्वर् —वीसु ।

When ए् is left, ए् being dropped—

निश्चित् —नीसितो—नासितो ।

When सू is left ए् being dropped—

सखम्—सासं । कस्यचिद्—कामद् ।

When सू is left र् being dropped—

उस —ऊसो । विश्वम्भो—वीसंभो ।

When सू is left, ए् being dropped—

विश्वर —विवासरो—विआसरो । निस्व —णीसो ।

When ऋ is left, ए् being dropped—

निस्सद् —णीसदो—नीसदो ।

उभ is changed to उद् and is declined in the Plu only, there being no dual in the Prakṛita, उद्हे &c like सव्व

The change of भ् to ह् is according to the following Sūtra —
एतद्यथभाम् ॥ १ । ३ । २० ॥ p 18—

ख्, घ्, ष्, भ् and भ् are changed to ह् when they are not conjunct, not in the beginning of a word, and preceded by a vowel—

- ० १ ख—शाखा—साहा । मुत्—मुह् । मेपला—मेहला । लिपति—लिह ।
घ—मेघ —मेहो । जपनम्—जहण । माघ —माहो । शपते—साहइ—सलाहइ ।
ध—नाम —नाहो । रथ —रहो । आवशध —आवसहो । मिथुनम्—मिहण ।
कथयति—कहइ ।
भ—सुधा—सुहा । साधु —साह् । वापते—वाहइ । बधिर —बहिरौ । इन्द्रधनु
—इरहण् ।
भ—सभा—सहा । शुभं—सुह । स्वभाव —सहावो । स्तनभर —भणहरो ।
गोभते—सोह । नभ —नह ।

This change does not take place

- (1) When the letters are conjunct —

० १ सौख्यम्—सोक्वम् । अर्ध —अर्धो । कथ्यते—कथइ । शुभ —गिहो ।
दर्भ —द मो । लभ्यते—लभइ ।

- (2) When they are in the beginning of a word —

० १ एग —एगो । घण्टा—घंटा । स्तन —धगो । धनम्—धण । भह —
भगो ।

- (3) When they are not preceded by a vowel —

० १ शक् —संखो । सद्द —सधो । कथा—कथा । बध —बधो । रग्मा—
रमा ।

उभय is changed to अवह, उहभ, or उवह and is declined like सव्व

पूव is changed to पुरिम or पुव्व by the following Sūtra —
मलिनप्रतिपूर्ववैह्वर्याणा महलदिहिपुरिमवेरुलिभा ॥ p 28—

० १ मलिनम्—मरुल or मलिन । धृति —धिही or धिरं । पूवम्—पुरिम
or पुव्व । वैह्वर्यम्—वेरुलिभ or वेहुजे ।

एक is changed to एह्—एग—एज—एकण (all declined like सव्व) according to the following Sūtras —

द्वयोरर्था ॥ २।४।१०-॥ p. 28—

In द्वय and other words the consonant which is not initial is doubled optionally—

c g दैम्—दम्—दम्भ । व्यापुम्—वाउपो—वाउपो । वम्—वम्भो—वम्भो । वीम्—वेष्टु—वेष्टु । मिष्टिम्—मिष्टिपो—मिष्टिपो । मृदुम्भम्—माउम्भम्—माउम्भम् । म्वाहम्भो—वादिम्भो—वादिम्भो । कुम्भम्—कोउहम्—कोउहम् । रम्भम्—मुम्भो—मुम्भो—पोरो । एव—एवो—एवो—एवो । सुम्भम्—सुम्भो—सुम्भो । मूम्—मुम्भो—मुम्भो । मेम्—मेम्भो—मेम्भो । अम्भदीम्भम्—अम्भदीम्भम्—अम्भदीम्भम् । हृम्भम्—हृम्भो—हृम्भो । स्वाम्भम्—स्वाम्भो—स्वाम्भो । एवम्भम्—एवम्भो—एवम्भो ।

द्वयोरर्था ॥ २।४।१०-॥ p. 28—

क is optionally changed to ग् in एक and other words—

c g एक—एकम्—एकम्—एकम् । अकम्—अकम्भो—अकम्भो । एको—एकोम्भो—एकोम्भो । अमुकम्—अमुकम्भो—अमुकम्भो । तीक्ष्णम्—तीक्ष्णम्भो—तीक्ष्णम्भो । अकारम्—अकारम्भो—अकारम्भो । आवकम्—आवकम्भो—आवकम्भो । उच्यते—उच्यतेम्भो—उच्यतेम्भो ।

नदीकाद्वा ॥ २।४।१०-॥ p. 28—

ग्व and एव have स optionally added on to them. It is स्वार्थवाचर, & ए expresses only the sense of the base does not add to it. एक एव एकसो एकसो एको वा । नव एव नवसो नवो वा ।

प्रथम is changed to पुद्गम, पद्गम, and पुग्म by the Sutra 'प्रथम व्यो,' which changes the अ of प and थ simultaneously and successively to उ and 'प्रथमविलम्बितविरतिपक्षेषु' which changes letters of the dental class to द, c g पुद्गम &c । सिद्धि । also सन्धि । मेदी । सिद्धि । पित्तो ।

स्व is changed to सुव by 'एकारि शब्दे'—In the words श्व and स्व व is inserted before the last member of the final consonant when these words consist of one syllable only c g श्व वृहत् is turned into सुवो वृहत् or सुवे वृहत्, and स्व into सुव । The rule does not hold in अश्व—आश्वो and स्वप्न—स्वप्नो because these words have more than one syllable

द्वयम् is changed to वयम् by 'मध्यमत्रये च' which teaches that the second vowel of मध्यम and वयम् is changed to इ c g मध्यम—मध्यमो । वयम्—वयम् ।

Pages 30—45 स्तो —रात्रौ—

This chapter treats of the changes of conjunct consonants in words ending in अ

वृश् is changed to रश् by 'वृश् र्वृश्' p. 30 which teaches that वृश् changes its conjunct consonant to र (which is doubled by 'शेषादेशस्वाहोवोवो ') and वृ to र्

It is also changed to वृश् by the following Sātras —

स्पृहान्त्नी ॥ १ । ४ । २० ॥ p 30

In स्पृह and other words of the class, the conjunct consonant is changed to ह—

e g स्पृहा—छिहा । क्षुर—क्षुरो । क्षीरम्—क्षीर । वृश्—वृच्छो । कुक्षि—कुच्छी । धुतम्—धीअ । क्षुण्णम्—क्षुण्ण । वदया—कच्छया । मक्षिका—मच्छिका । क्षारम्—छार । इक्षु—उच्छु । सदृश—सरिच्छो । अक्षि—अच्छी । अगित—छरओ । दक्ष—दच्छो । कौक्षेयवम्—कुच्छेअअ । उक्षा—उच्छा । सादृश्यम्—मारिच्छ । धुषा—धुषा । क्षुर्—धुषा । लक्ष्मी—लच्छी । धुव्य—धुव्यो । उत्पिप्त—उच्छिप्तो । उक्षा—उच्छा । ऋक्ष—रिच्छो । धुतम्—धुह । क्षुग्—क्षुवं । क्षेपम्—छेत् । वय—वच्छो । कुक्षि—कुच्छी ।

अतोत् ॥ १ । २ । ७४ ॥ p 30—By this the initial ऋ is changed to अ—

e g अतम्—अय । अणम्—अण । अणम्—अणो । अण—अणो । अण—अणो ।

रश् is changed to रण or रत्

शुक् is changed to सुक् or सुक्

शक्त—सक्तो—सक्तो । मुक्त—मोक्तो—मुक्तो—मुक्तो । दष्ट—दक्तो—दक्तो । मृदुवम्—माउक्—माउत्तण । रुग्ण—लुक्तो—लुक्तो ।

हरिद्रादा ॥ १ । ३ । ७८ ॥ p 31— In हरिद्रा and other words of the class र् is changed to ल्

e g हरिद्रा—हरिदी—हल्ला । अङ्गार—दगाली । चरण—बलणो । युधिष्ठिर—जद्विट्टिलो—वद्विट्टिलो । सुकुमार—सुउमालो—मोमालो । शिथिर—सिथिलो । सक्कार—सकालो । सुषर—सुहलो । वरुण—वलुणो । विराट—चिन्नाओ । रण—लुक्तो—लुक्तो । वरुण—वलुणो । दरिद्र—दरिद्रो । अपदारम्—अवदाल । परिष—फल्लिहो । परिषा—फल्लिहा । दरिद्राति—दरिद्राद । मत्सर—मच्छलो । सवत्सर—सवच्छलो । पारिभट्टम्—फाल्लिहद ।

परिष्कार—दादि । शार —शारी । The most important of the class are given in a verso in the Prākṛitāsāstra —

सुगताहात्पुर्षिष्ठत्पुमात्शरणयोग्याश्च ।

परित्यजित्वा यथाशौ दृदिदात्त प्राण ॥

क्षयेदकमे गृह् ॥ १ । ८ ॥ ५ ॥ p. 71—

The conjunct consonant in दैवद्व and other words of this class is necessarily changed to र्—

० g दैवद्व —द्वैद्वो । रसाय —रसोयो । रसोपिवा—रसोपिवा । रव
द्व —रवो । रसपि —रसोपि ।

दृह्स्त्रीनादि ॥ १ । ४ ॥ ६ ॥ p. 31—

In nouns दृ and दृह् are changed to र् necessarily—

० g पुधरम्—पोदर । पु वरिणी—पोस्तरिणी । विधम्—विस्तर । स्वध
—सधो । स्वभावार —स्वभावो । जगत् —जगत्तो ।

But दुधरम्—दुदर । विधम्—विध । जगत् —जगत्तो । संदृ
हम्—संदृह । संदृह —संदृहो ।

In वासरम् the change of र् to ओ is according to सूत्र ॥ १ । २ ।
६६—which teaches that उ is changed to ओ when followed
by a conjunct consonant. Other instances of this change
are as under—

वृद्धिमम्—वृद्धिम । पुस्तक —पोस्तक । मुग्धा—मोग्धा । मुग्ध —मोग्धो ।
क्ष ॥ १ । ४ । ८ ॥—क्ष is changed to स—

० g क्षय —सो । विद्युत् —विद्युत्तो । लक्षण —लक्षणो । पण —
पणो । क्षण —क्षणो । यक्ष —यक्षो ।

But it is sometimes changed to छ, ० g क्षण —छणो—छणो ।
क्षीणम्—क्षीणम्—क्षीणम् ।

अत्र शब्द—इत्यादिना क्षण्य ण् ॥ p. 32—

The Sātra 'अत्र शब्द—इत्यादिना क्षण्य ण्' referred to is explained on p.
43 which see

स्त्वान्चतुर्थं च तु ठ ॥ १ । ४ । २३ ॥ p. 32—

स्त्वान्म् is consequently changed to दीण or क्षीण. Another form
is विण ('द्विगोत्रो' p. 28). The Sātra 'तु मूर्च्छतुभ—०' referred
to is explained on p. 71

विसृष्टुलास्वधनाथे ॥ १ । ४ । २५ ॥ p. 33—

अरिथि is accordingly changed to अट्टी

The Sūtra 'इहृयणे' referred to in the formation of निधिहरो
p. 33 is explained on p. 66

सोचैत्वे ॥ १।४।१७ ॥ p. 33—

त् is changed to च् except in the word चैत्—

e g प्रव्य —पद्यो । अमात्य —अमद्यो । नित्यम्—णिद्य । प्रत्यक्षम्—
पद्यक्ष । चैत्वम् is changed to चैत्, for according to the
Sūtra 'सान्द्रव्यचैत्वचौर्यसमेयात्' explained on pp. 49—50, इ is
inserted before य् v is changed to v by च्च एद्, and य् and
त् dropped by 'नगट्टत्' and 'मनयाम्' Moreover, चैत्व comes
under the दन्वारि class, given on p. 69 and therefore दे is
changed to अद् We have thus चरअ

उत्सवःशोत्सुकसामर्थ्ये छो वा ॥ १।४।१९ ॥ p. 34—

उत्सव, ऋश्च, उत्सुक, and सामर्थ्य change their conjunct conso-
nants to छ् optionally—

e g उत्सव —उत्सवो । उत्सुक —उत्सुको । सामर्थ्यम्—सामर्थ्यो ।
ऋश्च —रिच्छो ।

In the last example ऋ is changed to रि by the Sūtra केवल्य
रि । १।२।०० ॥ which teaches that ऋ when not joined to a
consonant is changed to रि e g ऋद्धि—रिद्धी । ऋणम्—रिणं ।
ऋश्च —रिच्छो ।

When the conjunct consonants are not changed to छ्, सामर्थ्यम्
is changed to सामर्थ्यम्, य् being dropped by 'मनयाम्' and र् by
'स्वराभषध' and ऋश्च is changed to रिच्छो, छ् being changed to
र्च by 'क्ष' In the case of उत्सव and उत्सुक, the following
Sūtra comes into force —

द्वोद्वोनुसाहोत्सव उ दसि ॥ १।२।६२ ॥ p. 34—

उ of उद् together with द् (दा+उद्) is changed to ऊ when
followed by श् or स्, but not in the words उत्साह and उत्सव
In other words, the preposition उद् is changed to ऊ when
followed by श् or स्—

e g उत्सव —ऊत्सवो । उत्सुक —ऊत्सुको । उत्सुवाम् —ऊत्सुवामो । उच्छुव
—ऊत्सुवो । उच्छुमिति—ऊत्सुव । उत्सरति—ऊत्सरति । उत्सिक्त —ऊत्सिक्तो ।
But उत्साह —उच्छाहो । उत्सव —उत्सवो ।

दृश्यकसङ्घिनि ॥ १ । २ । १२ ॥ p. 34—

The root दृश् er ling in अ, वन, and जिन् changes its ऋ to ि
The real ling of the Sūtra in the Prākṛt-arupāvatika is दृणि
दृत्सवङ्घिनि which resembles that in Hemachandra's gram-
mar—'दृ । ित्त्वरुमर ' ॥ २ । ४ । ४२ ॥

ताट्टा ends in अ, ताट्टुक्ष in व, and ताट्टु in ित्

e g सट्टा —गरिगो । सट्टुक्ष —गरिगो । सट्टुव्वा —गरिगणो । सट्टुमू
—सरिगो । Similarly वगारिगो । वारिगो । वारिगो । वरिगो । वरिगो ।
अण्गारिगो । अण्गारिगो । अण्गारिगो । भवारिगो । सट्टु —सारिगो—
सरिगो, सट्टु being one of the सट्टुव्वादि class optionally length-
ens its अ by तु सट्टुव्वादि' p. 35 The सट्टुव्वादि are men-
tioned on p. 57

व्यश्चरसम्भामनिश्चले ॥ १ । ४ । २३ ॥ p. 35—

व्य, श्च र्त्स and च्त्स are changed to छ, but not in निश्चल—

e g पव्य —वच्छो । मिथ्या —मिच्छा । रथ्या —रच्छा । पश्चिमम् —पश्चिमम् ।
आश्वर्यम् —अच्छेरं—अच्छेरिभ । पञ्चाक्ष —पच्छा । उत्साह —उच्छाहो—
उत्साहो (by रो ह्योन्माह' १ । ४ । ३९ ॥ p. 38 by which the con-
junct consonant in उत्साह is changed to श्च and ह् to र्त्)
मत्सर —मच्छरो । वत्स —वच्छो । वत्सर —वच्छरो । विपित्तनि—वि-
च्छे । वत्सर्गा—वच्छर्गा । अप्पत्त—अच्छरा । पिप्पने—पिच्छे । पिप्प-
—पिच्छा । जुगुप्सा—जुगुच्छा । but निश्चल —निश्चलो । सम्भारि-
—सम्भारिगो ।

दृष्टवर्षी ज ॥ १ । ४ । २४ ॥ p. 35—

दृ, व, and र्त् are changed to ज—

e g मवम् —मज्जो । अवचम् —अवज्जो । वृत्ति —वृत्तं । वृत्त —वृत्तो ।
दृष्ट्या —दृष्ट्या । जव्य —जज्जो । भार्या —भार्या । भार्या —भार्या । वाचम् —वज्जो ।
पर्याय —पज्जो । मयादा—मज्जादा । मूर्ध्नि —मुज्जो । वाच्यम् —वज्जो ।
साम्नाय्यम् —सज्जो । अभिमन्यु —अभिज्जु—अभिज्जु—अभिज्जु ।
The same is the wording of the Sūtra in Hemachandra's
grammar

व्यहोर्ज्ञेत् ॥ १ । ४ । २६ ॥ p. 35—

व्य and ह्य are necessarily changed to ज्—

e g ध्यायम् —ज्याय । अवाय —अज्याय । उपाध्याय —उज्याय ।
संध्या —संज्या । विध्य —विज्यो । मध्यम् —मज्ज । गुह्यम् —गुह्य । नद्वते—
नज्जते । मध्यम —मज्जो । सञ्च —सज्जो । ग्राह्यम् —गज्जो । दाह्यम्—
दज्ज । वाच्यम् —वज्जो । गुह्यम् —गुह्यो ।

तेस्याधूर्तादी ट ॥ १ । ४ । ३० ॥ p 35—

त is changed to ट but not in धृत and other words belonging to the class—

e g कैवत —कैवट्टो । वरिचि —वरिचि । वरुलम् —वरुल । सर्वातिनम् —सर्व-
ट्टिअं । नृत्यति —नट्ट । नर्तक —नट्टओ । वर्तिवा —वट्टिआ —वर्तिआ ।

But धृत —धुत्तो । वार्ता —वत्ता । कीर्ति —कित्ती । आवर्तनम् —आवत्तण ।
वतमानम् —वत्तमाण । आवर्त —आवत्तो । संवत्तक —संवत्तओ । निवर्तक —
निवत्तओ । निवर्तनम् —निवत्तण । वर्तरी —वत्तरी । मूर्ति —मुत्ती । कार्तिक —
कत्तिओ । निर्वलम् —निव्वत्त । वता —वत्ता —वत्तारो । भर्ता —भत्ता —
भत्तारो । अर्त —अत्तो । मुहूत —मुहुत्तो । वाता has वट्टा also

The Prakritasarvasva gives धूर्तादि's in a verse as under —

धूर्तादिर्कीर्तिसंवर्तिवार्ताकार्तिकमूर्तय ।

वतराकीर्तनावर्तिवतमानमुद्धर्तका ।

निवल्तोदलमूर्ताक्ष वर्तभर्तमुत्तास्तथा ॥

प्रवृत्तसदृष्टमृत्तिट्टेष्टापत्तनकदर्थितोद्ग ॥ १ । ४ । ३१ ॥ p 36—

In प्रवृत्त &c, the conjunct consonant is changed to ट्ट. Of these संदृष्ट, इष्टा, and उट्ट have ट्ट and therefore the above Sūtra affords in their case an exception to the Sūtra 'ट्ट' p 31 Lakshmidhara says "सदृष्टोद्यो 'ट्ट' इत्यम्यापवाद", he ought to have included इष्टा also. Trivikramas Vritti is "सदृष्टोद्यो उवापवाद"

वदधित changes its first तवग letter to व् by 'वदधिते खोव'—

e g प्रवृत्त —पवट्टो । संदृष्ट —संदट्टो । मृत्ति —मट्टी । वृत्त —वट्टो । इष्टा
—इट्टा । पत्तनम् —पट्टण । कदर्थित —कवट्टिओ । उट्ट —उट्टो ।

इत्त फोर्मदितविच्छर्दच्छदिकपदवितदिगतसमर्दे ॥ १ । ४ । ३२ ॥
p 36—

In मर्दित &c, the second conjunct consonant is necessarily changed to द्—

e g मर्दित —मट्टिओ (ए being dropped by 'प्रायो लुफ वगवजतर' and द् being doubled by 'शेवादेशम्याहोचोखो', it being an आदेश here for the conjunct consonant) । विच्छर्द —विच्छट्टो । छर्दि —
छट्टी । कपर्द —कवट्टो (ए being changed to व् by 'खो व' p 79) ।
वितर्दि —विजट्टी । गत —गट्टो । समर्द —समट्टो ।

दोर्धर्दिश्रद्धामूर्धि त ॥ १ । ४ । ३४ ॥ p 36—

In अर्ध, ऋद्धि मद्धा, and मूधन्, the conjunct consonant is optionally changed to ह—

c g अर्धम्—अर्ध—अर्द्ध । ऋद्धि—इर्द्धी—इर्द्धी (Here ऋ is changed to इ by 'रन् कृतम्' p 66 ऋद्धि and ऋद्धि are mentioned in the कृष्णि, class and therefore 'वेत्स्य रि' p 68 is not applicable to them Hema handra and Sesbaktishna however, give two forms इर्द्धी and रिर्द्धी) । मद्धा—मर्द्धा—मर्द्धा । मूधन्—मुधन्—मुद्धा (मूधन् comes under वृष्णि, and therefore मुधन् is inserted according to 'सरोन्वो वृष्णी' p 63)

दग्धविदग्धवृद्धिदग्धावृद्धे ॥ १ । २१ ॥ p 36—

In दग्ध &c, the conjunct consonant is changed to द्—

दग्ध—दद्दो विदग्ध—विदद्दो, वृद्धि—वृद्धी

The changes of दग्ध into दग्ग and वृद्ध into वृद्धो (वृद्धी) are worth marking. In दग्ध, the Anusvāra is dropped and the preceding अ lengthened by 'विदित्यु स्या शोषत्' p 55 वृद्ध is classed among the ऋष्वादि, mentioned on p 67 and therefore changes its ऋ to उ

पञ्चदशदत्तपञ्चाशत्ति ण ॥ १ । ४ । ३२ ॥ p 36—

In पञ्चदश दत्त and पञ्चाशत्, the conjunct consonant is changed to ञ—

c g पञ्चदश—पञ्चदह । दत्त—दिणो (because दत्त falls under स्वप्नारि & 'स्वप्नारिस्' p 57) । पञ्चाशत्—पञ्चामा ।

ज्ञप्नो ॥ १ । ४ । ३७ ॥ p 36—

ज्ञ and ज्ञ are changed to ञ

The Prākṛitasarvasva gives the Sūtra as ञो मृषपद्यदियु ।—

c g धानम्—णान । संज्ञा—सण्णा । प्रज्ञा—पण्णा । विज्ञानम्—विण्णान । विद्वान्—विण्ण । प्रव्रज्ज—प-ज्जणो । पञ्चशती—पण्णमह । पञ्चविंशति—पण्णवीस । ज्ञात—णामो—ज्जानिभो—मुणिभो (because ज्ञा to know substitutes णान and मुण by 'जाणमुण' and अ is changed to इ before न, the past participle termination by 'क') । धृष्टवस—धृष्ट-वुणो (Here ञ् is not doubled by 'धृष्टवस')
स्त ॥ १ । ४ । ४० ॥ p 38—

स्त is changed to द्—

c g हस्त—द्वतो । स्तुति—धुई । स्तोत्रम्—धोत्त । स्तोत्रम्—धोत्त ।

स्तन — धणो । प्रस्तर — पत्थरो । अस्ति — अत्ति । म्स्ति — सत्थि । पयस्त
— पत्थो — also पत्थो (by 'पयस्ते टश्च' and य being changed to ह
by 'य सौडुमाय')

Hemachandra gives समस्त and स्तम्भ as exceptions — समस्त —
समस्तो । स्तम्भ — तम्भो ।

Mārkaṇḍeya mentions स्तव and स्तम्भ as exceptions — स्तव —
तवो । स्तम्भ — तम्भो । But स्तम्भ has तम्भो when it means a
pillar 'य स्तस्यास्तवस्तम्भे and 'य स्थुणार्थे स्तम्भे' *Julie* प्राकृतसर्व०,
p 19

Our author mentions the Sūtra 'शोडुक्त्सो स्तम्भसमस्तानि स्पृह
परस्परदमज्ञानदमधुणि' ॥ १।४।७१ ॥ p 44 as an exception
to 'स्त'

मुकुलादिपाठाद् p 38—

The मुकुलादि's are mentioned on p 64 and they change
their initial ञ to म optionally by 'मुकुलादौ' p 64

पर्यङ्क has पत्तिभ्रको also, because it is considered as falling
under the चौयादि class and according to the Sūtra 'स्याङ्ग्व
चैत्यचौयसमे यात्' ॥ १।४।१०० ॥ p 49, इ is inserted before य in
the words मय, चैत्य, नीर्द, and other words like चौर्व Some of
these are enumerated on p 50 and the class is called अङ्गति
गण, a comprehensive class comprising words of a similar form
दम or हम and कम are changed to प by 'दमवमो' ॥ १।४।४३ ॥
p 38 We have thus कुदमल or कुमल changed to कुपञ्चो
The Anusvara comes in, because the word belongs to the
वत्रादि class mentioned on pp 53-4, रविमणी—रविणी or रत्विणी
or रभिमणी

प्स्पो ष ॥ १।४।८४ ॥ p 39—

प्प and स्प are changed to ष—

e g पुष्पम्—पुष्पे । स्पर्धा—फर्द्धी । शष्पम्—सष्पं । स्पन्द — पदो । स्पश
— षसो । In some cases स् of स्प is dropped—

निरवन्द — णिष्पदो । परस्परम्—परोप्पर ।

In some cases प् is dropped—

धनस्पति — धनरमर्द्ध । स्पृहयति—सिहृह ।

It is sometimes changed to छ—

रस—रि ।

The Sūtra 'दीर्घतो' — p. 41 is an exception to this Sūtra. साध्याप्रयोगे ॥ १ । ४ । ४० ॥ p. 39—

The conjunct consonant in these words is changed to स्—
 e g साम्—गम् (स being shortened by 'संयोग') । साम्—
 गम् ।

Hemachandra observes—'अम्बिराभिर हर्षिर्दी' Lakshmidhara gives the provincial (देश्य) forms as गम् and अम् । Vide pp 9 10

Trivikrama says in his Vitti—'हम्बरमम्बरानेनी सुदेरयो'

The Prakritasavvasya adds म् saying 'मामकगतामे व'—We have thus अमे । कंमे । तंमे ।

When the termination म् is added, स् in it is optionally changed to ह—

साममय —साममयो—साममहयो ।

यश्च विद्महे ॥ १ । ४ । ५० ॥ p. 40—

Before this Sūtra we have ह' ॥ १ । ४ । ५१ ॥ which teaches that ह is optionally changed to म as in ऊव, for वा is to be supplied in this Sūtra from the preceding one 'ऊर्ध्वे मी वा' ॥ १ । ४ । ५० ॥—

e g ऊव —उमो—उदो (ह and व being dropped by 'ह्वरामध') । रिहा—रिमा—रीहा—रिहा (Vide pp. 99 100) । गह्वर —गमरो—गहरो । प्रह्व —पमो—परो । विह्वल —विमलो (When the conjunct ह is changed to म) । रिच्छलो (When it is changed to छ) । विह्लो (When it is not changed to म or छ, but when व is dropped by 'ह्वरामध') Here the consonant ह which remains after the dropping of व is not doubled by the Sūtra 'नेपादेनसाहोचोरो' because of अह in it, which shows that ह and ह् as वेप or आदेश are not doubled) Hemachandra and Mirkandeya mention one more form मिमलो ।

हेरो मद्मचर्षसौ—दर्य च ॥ १ । ४ । ५० ॥ p. 40—

In the case of मद्मचर्ष, सौन्दर्य, and आशर्य which word is to be included according to Trivikrama on account of च in the Sūtra ('चकाराशर्ये च' विवि०), हेर is to be substituted for the final ह्

वाप्य—वाहो (नेत्रजन्म)—वणो (उष्मा) (*Vide* 'वणो व' ॥ १ । ८ । ४४ ॥ p 39)

Hemachandra's wording of the *Śāstra* is exactly the same
The *Prākṛitasarvasva* has 'वाप्येयुणि व'

तीर्थम्—तूर—रिथ । दुग्म्—दुह—दुग्म्—दुले (because दुग् is
Mas also falling under वृत्तादि's mentioned on p. 55) ।
दुवित्—दुवित्—दुवित् । दविण—दादिणो—दविणो । दव्य—
दीहो—दीहो—दिग्धो ।—Hemachandra quotes 'परदुग्गेण दुग्ग्ि' मा
विरला'

श्मभम्महामस्सररदमां श्द ॥ १ । ८ । ६७ ॥ p 42—

Except in स्सर and रस्मि श्म, ध्म, स्म, and ऋ are changed to श्द
e. g. वाश्मीर—वश्मीरो—वश्मीरो (In वाश्मीर श्म is optionally
changed to स्म by 'वाश्मीरो स्म' ॥ १ । ४ । ५३ ॥ and र् is changed
to आ by 'इत् वाश्मीरह्मवयोर्लो' ॥ १ । २ । ५१ ॥) । श्मोष्—
गिहो । विलय—विग्धो । अस्माद्ग—अस्मारितो । मद्वा—वद्वा ।—
But स्सर—सरो । रस्मि—रस्मी (स् being dropped by 'मनयाम्')
वाग्धय—वग्धयो—वाग्धयो (Here according to 'मयाम्' आ must be
necessarily shortened, but the word ल placed by some in
the उत्त्वानादि class mentioned on pp 60 । *Trivikrama*
says 'केचिद्वाग्धयपूर्वाक्षयोरपीच्छन्ति' आ is therefore optionally
shortened) हरोत्तवी—हरत्त (त being changed to ट by
'प्रतिप्रवीपणे ॥ १ । ३ । ३३ ॥ p 76)

The *Śāstra* शोतुक्त्तो र्त्तम्—' p 41 is an exception to this
Śāstra.

पठमणि—पठ्मा (by 'पठमणि' which changes its ष्म to श्द)

मण्यन्त्र—मण्यन्त्रणा ष्द ॥ १ । ४ । ६ ॥ p 43—

Instances other than those mentioned in the text are—
गिश्म—शिहो । प्रश्म—पश्हो । जिष्णु—निष्णु । विष्णु—विष्णु । उष्णीपम्
—उष्णीम । प्रस्नुत—पश्नुओ । (*Vararuchi* gives प्रस्नुतम्—पश्नुद)
वद्धि—वण्हा । जद्धु—जण्हु । सीद्दणम्—तिण्हु । र्णम्—मण्हु । स्वाति—
व्हार and also सिग्धा । म्वाग्म्—ग्वाण—मिग्वाण (The *Prākṛita*
sarvasva gives these forms of स्वा, 'न वा स्वात्'—स्वाते विदधौ
न वा स्वात् प्राग्निच' प्रा० स० p 28) वृष्ण has वण्हो or कमणो,
but वण्हो only when it is a proper noun—'वण्हो मेहो । कमणो',
'वण्हो सि शन्ताओ' प्रा० स० p 27 वमिणो also in the sense
of black *Vide* वृष्ण वर्ण p 50

सुहमढोत ॥ १ । २ । ६७ ॥ p 13—

सुहमे+अनु+वा+ऊत —In the word सुहम, ऊ is optionally changed to अ, & it is changed to ओ and अ ओ being supplied from the Sūtra 'ह्रस्वात् कुवृहत्' which precedes it—

e g सुहमम्—सुह—सोणह—सणह ।

शोलुङ्खलो स्तम् ॥ १ । ४ । ७५ ॥ p 14—

In स्तम्, स्तम् & the initial sibilant श्, ष्, or स् is dropped—

e g स्तम्—न्म् । समस्त—समस्तो । निरूह—निष्पिहो—निष्पिहो (न् being optionally changed to ण् by 'आदेशु' p 78 and ऋ to ह् by 'इष्टपण' p 66) । परोपरो । (the second अ being changed to ओ by 'फो परस्परनमस्कारे' p 59) । दमशानम्—मसाण (न् being changed to ण् by 'न' p 78)

Hemachandra observes—'आर्षं दमशानशब्दस्य सीआण मुसाणमिष्यति भवति' । p. 10 p 57 दमशु—मस्यु—मस्यु—मायु (दमशु is classed by Trivikrama and Hemachandra among the वजादिगण—'रपशारय्यशुदमशुयश्रमाजार' p 53 and therefore मस्यु, मस्यु by 'शपदेशस्याहोचोतो' p. 15 and मायु by 'शोलुङ्खलवरशोदि' p 27

धात्रीद्रे रस्तु ॥ १ । ८ । ८० ॥ p 44—

धात्री and द्र drop their र optionally

धात्री—धत्री (आ is shortened by 'सयोग' र् is dropped, and र् doubled by 'शेषादेशस्याहोचोतो') । धारी (When र् is not dropped, र् is dropped by वगणतदप ष व षशोरुपर्यद्रे' p 15) । धार । (र् is dropped before 'सयोगे' is applied then र् is dropped by 'प्रायो लुङ् वगचान्तदपयवाम्' p 14) ।

द्रदे द्रह्यो ॥ १ । ४ । ११५ ॥ p 11—

In द्रद द्र and ह् are interchanged.

द्रद thus becomes द्रह्यो The Sutra 'धात्रीद्रे रस्तु' is now applicable We have accordingly two forms द्रह्यो—द्रह्यो

See शायव ३६१ ('लवणिस—जल—द्रह—निह—नादि—मण्डले') Bombay S S, p 101

हस्य मध्याह्ने ॥ १ । ४ । ८१ ॥ p 45—

In मध्याह्, ह् is optionally dropped—

मध्याह्—मध्याणो (ह् is dropped, न् changed to ण् by the अपिवारस्य 'बहुलम्' and doubled by 'शेषादेशस्याहोचोतो', ष्य is changed to श by 'ध्यक्षोर्णद' p 35, ह् is doubled and the

first *इ* changed to *ऋ*, *अ* is shortened by 'मयो' Hemachandra gives मृशुओ । मृशुओ (*Hero इ* is changed to *ऋ* by 'अनमन्वद्वहर्णां ऋ' p. 43)

शो ओविज्ञाने ॥ १ । ४ । ८२ ॥ p 45—

इ drops its *इ* optionally, except in the word रिहा—

e g मृशुओ—मृशुओ (When *इ* is dropped *मृ* being changed to *ऋ* by '१' p 78) । मृशुओ (When *इ* is not dropped *इ* is changed to *ऋ* by 'इओ' p 36) । हातम्—जाण—प्राण । आश—अश—अण्णा । But विज्ञानम्—विज्ञान । सर्वं—सर्वज्जो—सर्वण्णु ।

सर्वण्णु is by the following Sutra —

शो ओभिष्वादी ॥ १ । २ । १७ ॥ p 45—

In अभिष्ट and other words when *इ* is changed to *ऋ*, the *अ* attached to *ऋ* is necessarily changed to *इ*

In मनोश्, अश्, अभिष्ट, मृश, मृश, and विज्ञान, *इ* is changed to *ऋ* & the Sūtra 'शो ओविज्ञाने' mentions only one exception विज्ञान, but मनोश् &c. are to be classed with विज्ञान

e g मोम —मण्णु । अण —अण्णु । अभिण —अहिण्णु (*भृ* being changed to *ऋ* by 'सयययमाम्' p 18) । मृश—पण्णा । सश—मण्णा । विज्ञानम्—विज्ञानं—विज्ञानं (When *श* is changed to *जाण* by 'जाणमुओ ष') In आशपण and आशति also *इ* is changed to *ऋ*, the Sūtra 'शो ओविज्ञाने' is not applicable,

e g आशपणम्—आणवण । आशति —आणत्ती । सर्वं —सर्वज्जो—सर्वण्णु । आशम —अण्णज्जो—अण्णण्णु (Vide p 121) । देवण —देवज्जो—देवण्णु—दरवज्जो—दरवण्णु (देव falls under the देरादि class and therefore changes its *दे* to *अर* optionally, Vide p 69 *इ* is doubled by 'देवोती' p. 47) । इतिणश् —इणिअज्जो—इणिअण्णु ।

Hemachandra mentions two forms in the case of अभिष्ट, मृश, मृश as under —

अभिण —अहिज्जो—अहिण्णु । मृश—पण्णा—पण्णा । सश—सजा—सण्णा । According to him मनोश् has मनोज्जो—मणोण्णो ।

अभिष्वादि's are to be learnt and decided from the forms themselves Those that have the vowel उ when their *इ* is

changed to ए are to be taken as belonging to this class Hemachandra says the same thing—'येषां शस्य णत्वे उत्त्व दृश्यते ते अभिज्ञादय ।' p 7, Pothi Edition

रात्री ॥ १ । ४ । ८४ ॥ p 45—

The conjunct consonant is optionally dropped in the case of रात्रि—

रात्रि —रत्त्री—राई । रात्रिचर —राइचरो—रत्तिचरो

P 46-61 शेषादेशस्याहो —सयोमे—In these pages, the same chapter, viz., that which treats of the changes which words having conjunct consonants ending in अ or अण undergo if continued, but it embodies the treatment of the doubling and the interchange of consonants, and the insertion or the omission of Anuswāras in them in regard to the same class of words, viz., those ending in अ

शेषादेशस्याहो° p 46—This Sūtra is explained and instances given before, Vide pp 297 298

दीर्घान्न ॥ १ । ४ । ८७ ॥ p 46—

लाक्षणिकात्—Brought about by a Sūtra लक्षण here means a Sūtra The Sūtra means that the consonant is not doubled in accordance with शेषादेशस्या, provided शेष (the consonant that is left after the dropping of one of the conjunct consonants) or आदेश (the substitute of a conjunct consonant) is preceded by a vowel which is originally long or made long by the application of some Sūtra.

e g नि श्वास —नीसासो—नीसासो (नू is optionally changed to श् by 'आदस्तु' p 78) । स्वरा —वासो (Vide 'एचरो फ' p 39) ।— (The long vowels इ and आ are in these instances लाक्षणिक— not originally belonging to the words themselves but brought about by the Sūtra 'शोडुयचरशोदि' p 20)

In the following instances the long vowels belong to the words themselves —

पादर्वम्—पास । शीर्वम्—सीस । ईश्वर —इशरो । द्वेष्य —वेषो । लास्यम्—लास । आस्यम्—जास । प्रेष्य —पसो । आणा—आणा । आशुसि —आणसी (Here ए is not doubled) । आशापनम्—आणापण ।

In words like अमात्र —अमत्रो, the vowel is first shortened by 'मयोगे' and then ए changed to ए by 'लोपे' p 33 and doubled

प्रमुक्ते ॥ १।४।११ ॥ p 47—

मपरागो—सपरागो—This is the reading of most of the MSS
This seems to be the change of मप्रेव ह ।

Trivikrama's Vṛtti gives मपिरासो—सपिरागो which is for मपिराम The same word is given by Hemachandra.

पि-तूको—A doubt is here raised that ए must be dropped by 'मायो हुहु वगवत्र—'; because it is characterized by the characteristic of the dropping of letters mentioned in the Sūtra ('लोपश्चात्पि नखात्'), in other words, because it fulfils the conditions of the Sūtra The doubt is thus solved Trivikrama has stated in his Vṛtti on the Sūtra 'मायो हुहु वगवत्र—' that in a compound, words are to be taken as forming separate *padā* both in regard to their connection in a sentence and to their taking case—termination ('समासे तु वाच्यमिभक्तयप इया भिन्नपञ्चविध्यै देन तत्र यथाद्वयमुभयमपि भवति' Trivikrama's Vṛtti on 'मायो हुहु—') The whole compound and not each word in it is connected in a sentence and in this sense the whole compound forms one *padā* Each member, however, has case—terminations added to it (in the case of all members except the last these terminations are dropped except in an अङ्गनामास like युधिष्ठिर) and in this view, it is a *padā* Both these views are to be accepted and whatever view suits the forms actually in use is to be applied ('यथादर्शनं लोप')

e g सुगकर —सुहकरो (क् is dropped because it is not in the beginning of a *padā* the whole word सुगकर, forming one *padā*)—सुहवरो । आगमिक —आगमिभो—आगमिभो । जलधर —जलधरो—जलधरो । बहुतर —बहुतरी—बहुतरी । पुमद —सुहरो—सुहभो ।

देवगोरी ॥ १।४।१२ ॥ p 47—

The देवादि's are given and the changes shown before *Padā* p 308

सेलादी ॥ १।४।१३ ॥ p 47—

In तैल and other words of the class, the final consonant or any other consonant is doubled so as to suit the forms as current in the Prakṛita

e g तैलम्—तेह । मीडा—विष्ठा । प्रेम—पेम् । स्रोत—स्रोत् । प्रथम्—
 थदुत् (व् being changed to थ् by 'प्रभूते थ् ' ॥ १ । ३ । ५९ ॥ p 79
 and भ् to ह् by 'सघषभमाग्' p 18) । मण्डक—मडुको । यौवनम्—
 जोवण (here the consonant doubled is evidently other than
 the final) । ऋजु—उञ्ज (ऋजु falling under the ऋत्वादि's
 changes its ऋ to उ by 'ऋजुणे' ॥ १ । २ । ८१ ॥ p 67) । विचित्रम्
 —वेदह (विच being changed to वे by 'प्ल साञ्जला त्रयोदशगे')
 ॥ १ । ३ । १ ॥ according to which in words त्रयोदश and others
 of the class, the initial vowel, together with the following
 consonant and the vowel joined to it is changed to व् In
 विचित्रम् which comes under the त्रयोदशादि class, इच् is thus
 changed to ए, क् is dropped by प्रायो लुक् वगचन, and छ
 doubled)

पूयमुपरि वर्गस्य युज ॥ १ । ४ । ९४ ॥ p 48—

The Sūtra is explained before, *Vide* p 298

e g वृक्ष—रक्खो (' वृक्ष रक्खे ' p 30) । लक्ष्मी—लक्खी (It comes
 under रृहादि, *Vide* ' रृहादी ' ॥ १ । ४ । २२ ॥ p. 30) । निरर—
 निरररो । ओगरो also (' तु निररदिषाङ्गनोरोत्रा ' ॥ १ । २ । ५० ॥ p 63)
 निष्ठुर—निष्ठुरो (व् being dropped by ' वगट्टह—' p 15)—निष्ठुरो
 (' लो जठरवठरनिष्ठुरे ' ॥ १ । ३ । ७७ ॥ p 81)

क्षमारक्षेत्खल ॥ १ । ४ । ९६ ॥ p 48—

क्ष्मा and रक्ष have अ placed before the last member of the
 conjunct consonants—

क्ष्मा—छ्मा (It is first changed to क्ष्मा and क्ष् is then changed
 to छ् by ' क्ष्माया चो ' p 49) । रक्षम्—रअण ।

Thus क्ष्मा—छ्मा, क्ष्मा—छ्मा (the earth), क्ष्मा—रक्ष (by ' क्ष् ')
 p 32 meaning 'forgiveness)

क्षेहाङ्गयोर्वा ॥ १ । ४ । ९७ ॥ p. 49—

In क्षेह् and अग्नि, अ is optionally inserted before the last
 member of the conjunct consonant—

e g क्षेह्—अग्नेही—अग्नेहो । अग्नि—अग्नी—अग्नी

In श्लेह, झुषा, and other words of a similar nature, where both the consonants are capable of being dropped (स् by 'वगन्ततदप ष्व ष्व ष्वोत्पर्वद्' p 15 and न् by 'मनयाम्' p 13) only one should be dropped by 'विप्रतिषेधे पर कार्वम्' and this holds good even in the case of a substitute being taught for a conjunct consonant. This is shown by the author by the use of फो in the Sûtra 'झुषाया ष्ह फो' p 101. In this Sûtra ष्ह is shown to be the substitute for the second sibilant in the word झुषा. If, however, both स् and न् are dropped then only one sibilant ष is left and there is consequently no necessity for the use of 'फो' in the Sûtra. In order that it may not be superfluous it is taken to be a द्वापर of the fact that when both the members of a conjunct consonant are capable of being dropped, even where a substitute for a conjunct consonant is taught, only one should be dropped. Trivikrama in his Vṛitti on श्लेहायोर्वा' says " 'झुषाया ष्ह फो' इति सूत्रे फोमहणेन संयुक्तादेश विषयेऽप्यन्यतरलोपस्य शक्तिन्वात् प्रकृते (that is in श्लेह—सणेदो) पूर्वविप्रतिषेधेन सलोप ॥ "

शौर्षवन्नससेत्तिन् ॥ १।४।९८ ॥ p 49—

इ is optionally inserted before the final member of the conjunct consonants श्र, ष, and those in वज and तप्त—

e g आदश—आशरिसो—आआसो । Hemachandra gives आवसो in place of आआसो considering the word to be one of the वदादि's सुदशन—सुदरिसणो—सुदमणो । दर्शनम्—दरिसण—दमण । दशं—दरिसो—दासो । वषम्—वरिसं—वाम । वषी—वरिसा—वासा । तप्त—तविभो—तप्तो । वज्रम्—वजर—वज ।

Hemachandra observes 'व्यवलिखविभाषया वचिन्विजम् । परामरिसो (for परामरं) । हरिसो (for हर्ष) । अमरिसो (for अमर्ष)' Lakshmidhara includes these words in the following Sûtra —

हर्षामपधीहीन्यापरामरंशकृत्स्नदिष्टयार्ह ॥ १।४।९९ ॥ p 49—

In the case of हष &c and ह, इ is necessarily inserted before the final member of the conjunct consonants—

e g हर्षं—हरिसो । अमष—अमरिसो । शी—शिसी । शी—शिसी (In

the case of the two words शी and ही which end in विप्, the vowel is shortened by 'विप्' ॥ २।२।४७ ॥ p 85 and the Prākṛita words are consequently शिरि and हिरि । शीन — हिरिओ । क्रिया—रिआ । परामग —परामरिसो । कृत्न —कमिणो । दिथ्या—दिठ्ठिआ (ह् being changed to ठ् by 'ह्' p. 31 and ट् being doubled by 'नेपादेशस्या' p 15) । अर्ह —अरिहो । अर्हति —अरिहर । गद्वा—गरिहा । बर्ह —वरिहो ।

स्याद्भव्यचैत्यचीर्यसमे यात् ॥ १।८।२०० ॥ p 49—

In स्यात्, भव्य, चैत्य, चीर्य, and words like चीर्य, इ is inserted before य् of the conjunct consonants. स्यात्—सिआ (य् being dropped) । स्याद्वाद् —सिआवाओ । भव्य —भविओ । चैत्यम्—चैश्र । चीर्यम्—चोरिअ—चोरिआ (चीर्य being optionally Fem, it being in the class of अञ्जलि, Vide 'स्त्रियामिमाभण्णिया' p 56) । र्थ्यम्—मेरिअ । गाम्भीर्यम्—गभीरिअ । धैर्यम्—धीरिअ (ऐ being changed to ई by 'इ धैर्ये' p 40) । भाया—भारिआ (भञ्जा also by 'ष्यय्यां ज' p 35) । सौन्दर्यम्—सुदरिअ—सोरिअ (सौन्दर्य comes under the शौण्डि's and consequently औ is changed to उ, Vide 'शौण्डने' p. 69 Vide also 'डेरो ऋद्धचर्यसौन्दर्ये च' p 40) । ऐश्वर्यम्—अरुसरिअ (ऐश्वर्य comes under the दैव्यादि's and therefore changes its ऐ to अइ by 'दैव्यादौ' p 69) । सूर्य —सुरिओ । (also सुञ्जो by 'ष्यय्यां ज' p 35) । वीर्यम्—वीरिअ । वर्यम्—वरिअ । प्रीर्यम्—प्रीरिअ । चर्वा—चरिआ । आचार्य —आअरिओ (There are two other forms also आरिओ and आआरिओ, Vide 'आचार्ये चो ह्रश्' p 60) । पर्यङ्क —परिअको—परको (Vide 'य सौकुमार्य पर्यङ्कपर्यस्तपर्यागे' p 38) । ऋद्धचर्यम्—ऋद्धचेर (Vide 'दमभ्रमहाम स्मररदमौ ऋ' p 42 and 'डेरो ऋद्धचयसौन्दर्ये च' p 40)—वम्चरिअ ।

लादङ्गीवपु ॥ १।४।२०२ ॥ p 50—

इ is inserted before ङ् of the conjunct consonant in nominal and verbal forms except in छीव and other words of the kind—

e g छिष्ट —खिष्टिहो । हात —खिलन्तो । म्बुष्ट —खिलुहो । छिष्टम्—खिष्टिह् । पुङ्गम्—मुक्किल—मुक्कल । छिष्टम्—खिष्टिह् । छेष्ट —खिलेसो । म्वायति—खिलाअर । म्वायम्—खिलाण । छाम्यति—खिष्मर ॥

Exceptions —

शीव — शीवो (Trivikrama gives शीवो) । शिव — शिवो । इम —
 यमो । इव — यमो (Trivikrama gives यमो) । मित्र — मित्रो ।
 दुःख — दुःखमन्तो । उन्नाययति — उन्नायेत् ।

The rule and its exception both apply to nominal as well as verbal forms

नात् स्वप् ॥ १ । ४ । १०० ॥ p 50—

Hemachandra's Sūtra is स्वप्ने नात्

स्वप् — निमित्त — निमित्त (by 'तीरीचन्द्रे वा')

स्वित्थे स्वदिनौ ॥ १ । ४ । १०१ ॥ p 50—

In the word स्वित्थ, अ and र are optionally inserted before त्

c 9 स्वित्थ — सिवित्थो (He अ इ is inserted before न्, न् is changed to त् by 'न' p 78, त् is dropped by 'कण्टकतदप = क पशोरपवदे' p 15, थ् is doubled by 'शेणदेशस्वाद्धोवोसो' p. 15 and the first थ् changed to द् by 'पूर्वमुपरि वर्णस्य सुा' p. 4b)—सवित्थो—सिवित्थो (Here त् is dropped by 'कण्टकतदप = क पशोरपवदे' p. 15)

कृष्णे वर्णे ॥ १ । ४ । १०४ ॥ p 50—

Thus कृष्णो—कृष्णो—कृष्णो means 'black', while कृष्णो means 'Vishṇu also

या उउपपद्यमूर्त्तद्वारे ॥ १ । ४ । १०९ ॥ p 51—

In उउ, उउ, मूर्त्त and द्वार, उ is optionally inserted before the final member of the conjunct consonants—

c 9 उउम्—उउम्—उउम् । उउम्—उउम्—उउम् (by 'वक्षे मि') ।
 मूर्त्त — मूर्त्तसो—मूर्त्तसो । द्वारम्—द्वारम्—द्वारम् (द् being dropped by 'कण्टक' p 15)—द्वार (व् being dropped by 'ह्वरामपथ' p 14)—द्वार (I take 'उरुवकीद्वारमात्रवि' p 59 by which the first अ or वा of ह्वर &c is optionally changed to व्)

लनोरालाने ॥ १ । ४ । १११ ॥ and चलथोरचलपुरे ॥ १ । ४ । ११६ ॥
 p 51-52—

Hemachandra's Sūtras are 'आलाने लनो' and 'मचलपुरे चलो' ॥ ८ । १ । १११—११८ ॥

लघुके लहो ॥ १ । ४ । ११८ ॥ p 52—

In the word ल्युक्, ल् being changed to ह् by 'लपथपभाम्' p 18, ल् and ह् are interchanged optionally

We have consequently हलुओ or लहुओ

When ल् comes in the beginning of the word by the interchange of ल् and ह्, it cannot be changed to ह् by 'लपथपभाम्', for it would be in the beginning of a *pada*. It is on this account that the Sūtra has ल्हो instead of लघो. In other words, ल्युक् is first changed to लहुओ and then by interchange of letters we have हलुओ also

रलोर्हरिता ॥ १।४।११९ ॥ p 52—

In the word हरिताल, र् and ल् are interchanged हरिताल — हलिआरो

Hemachandra makes the change optional and gives हरितालो also

अन्त्यहलोध्रुदि ॥ १।१।२५ ॥ p. 52—

The ending consonant of words is dropped except that of अद् and उद्—

c g यावत्—जाव । तावत्—ताव । यशस्—जसो । तमस्—तमो । जमन्—जम्भो ।

But अद्—सद् । उद्गतम्—उग्गभे ।

In a compound, like सज्जन त् of सत् may be considered to be at the end of a *pada*, because a case termination is added and then dropped, it may not be considered to be at the end of a *pada* if we look to its connection in a sentence. We have accordingly two forms—सज्जणो—सज्जणो Similarly, सद्भिश्च —सभिवत्—सभिवत् । एतद्गुण —एभग्गुणो—एभग्गुणो । तद्गुण —तग्गुणो—तग्गुणो ।

निदुरि वा ॥ १।१।२६ ॥ p 53—

निधींवि —निधीमो—निधीसो—नीधीसो ।

अन्तरि च नास्ति ॥ १।१।२७ ॥ p 53—

Hemachandra has अन्तोवरि for अन्ताउवरि

हलि ङजणनानाम् ॥ १।१।४१ ॥ p 53—

Other instances of the rule are as under —

पत्रि—पत्री । लाट्टनम्—लेट्टन । यमुच—उजुहो । उक्कठा—उक्कठा ।
मभा—संता । निष्य—विशो ।

स्वरेभ्यो यत्रादी ॥ १ । १ । ४२ ॥ p 53—

In यत्र, मनन्विनी, उवरि and other words of the class, Anuswāra is placed after the first, second, and third vowels respectively

e ḡ वरुम्—वरी । व्ययं—वयं । अयु—अयु । (Hemachandra gives अयु) कुट्टम्—कुट्ट । गुच्छे—गुच्छ । पुच्छे—पुच्छ । कुपाम्—कुपे । गृष्टि—गिरी (Vararuchi gives गृष्टि) । कर्षोत्त—कर्षोत्त । दत्तनम्—दत्तन । पयु—पयं । स्वसं—स्वसं । रमयु—रमयु । मूर्पा—मूर्पा । वृद्धिक—विजुभा—विजुभा (Hemachandra and Trivikrama give विजुभा) । मागर—मागरो—मन्गारो ।

मनन्विनी—मनन्विनी । मनन्वी—मनन्वी । प्रतियुत्—प्रतियुत् । मा गिला—मा गिला—मा गिला (Full p 102) । वषट्—वषट् (Hema chandra gives वषट्) । मा गिला—मनन्विनी ।

उवरि—उवरि (Hemachandra and Seshakrishna have उवरि) ।
अतिमुक्तम्—अतिमुक्तम् ।

Vararuchi gives a few more instances as under —

इल—इलो । ममम्—ममे । वण—वणो । प्रतियुत्—प्रतियुत् । अय—अयो । अतिमुक्त—अतिमुक्तो । One MS of the work has also वरुम्—वरु ।

यान्त्य ॥ १ । १ । ४३ ॥ p 54—

Anuswāra followed by a consonant of any of the first five classes is optionally changed to the nasal of the class to which the consonant belongs

This change is necessary according to some Vararuchi is in favour of the optional change We have accordingly संता or सन्ता, विद् or विद्, सन्तो or सन्तो &c.

लुङ् मासादी ॥ १ । १ । ४४ ॥ p 54—

In मांस and other words of the class, the Anuswāra is optionally dropped—

e ḡ मांसम्—मांसं—मांसं (by 'स्वरस्य बिन्दुसि' which teaches that the vowel is shortened when followed by अच् Acc Sing Term or by Anuswāra) । मांसम्—मांसम्—मांसम् । पांसु—पांसु—

पम् । वास्यम्—वास्य—वस्य । कथम्—कथ—कथ । इदानीम्—इदानी—
इदानी—दानी—दानी (इण्हि also according to Vararuchi) ।
एवम्—एव—एव (Prākṛitasarvasva gives एअ—एअ) । नूनम्—नून—
नून—नू—नूण । किं करोमि—किं करेमि—किं करेमि । समुद्यम्—समुद्य
—समुद्य । मिह—सिषो—सीषो (मिह falls under विंगत्यादि, Vide
'विशतिषु त्या श्लेषत्' below) । किञ्चु—किञ्चुओ—केमुओ ('हे तु
किञ्चुत्') Vararuchi gives two more instances—

तस्मिन्—तस्मि—तस्मि । आसु—असु—असु ।

विशतिषु त्या श्लेषत् ॥ १ । १ । ४८ ॥ p 55—

In विशति and other words of the class, Anusvāra is dropped together with ति, a part of the word. The preced-
ing vowel is then lengthened—

c g विशति—वीमि । त्रिगन्—वीमि । दद्या—दात् । संस्कृत and
सरकार for which the Dūtra 'सरकृतसत्कारे' is given in the text
are classed by Hemachandra among विंगत्यादेः संस्कृत—
सकओ । सत्कार—सकारो ।

अक्षयवकुलाद्या वा ॥ १ । १ । ५१ ॥ p 55—

Synonyms of अक्षि, कुन्, and other words of this class are
optionally masculine—

c g लोचाम्—लोअणो—लोअण । नयनम्—णअणो—णअण । कुलम्—
कुलो—कुल । वचनम्—वअणो—वअण । माहात्म्यम्—माहृष्यो—माहृष्य
('वात्मभस्मि प' p 121) । दुस्म—दुस्लो—दुस्म । भाजनम्—भाअणो—
भाअण (भाअण also) । छद्—छरो—छद् । विद्युत्—विज्जुलो—विज्जू ('लो
या विद्युत्पानवो' p 78, by which the स्वाधवाच्य suffix ल is option-
ally added to विद्युत् and पीत) अक्षि is optionally feminine,
it being one of the अक्न्वादिः ('त्रियामिमाञ्जलिगा' p 56)
अक्षि—अक्षी—अक्षि ।

इषीत्रे गुणगा ॥ १ । १ । ५२ ॥ p 56—

गुण and other words of the class are optionally neuter

c g गुण—गुणो—गुण । मण्डलाम्—मण्डल्यो—मण्डल्य । देवा—देवा
—देवा । खड्ग—खगो—खग । वरुह—वरुहो—वरुह । कृम—
कृमो—कृम । विन्द्व—विन्द्वो—विन्द्वो ।

कण्ठ is not given in this class by Trivikrama and Hema-
chandra

Words ending in इग्, अ ङि &c are both Mas and Fem
Vide the instances given above

निष्पत्योरोत्परी माह्यस्थोवा ॥ १ । २ । १ ॥ p 56—

निष् is optionally changed to ओ when followed by माह्य and
 प्रति to परि when followed by the root स्य

निमाह्यम् = निमह्य—ओमह्य । Also निम्माङिअ—ओमाङिअ (माह्य being
 like चौथ) प्रतिष्ठित—परिष्ठितो—परिष्ठितो ।

शोलुप्तयवरशोर्दि ॥ १ । २ । ८ ॥ p 57—

Vide the note on p 306

तु समृद्धिर्दादा ॥ १ । २ । १० ॥ p 57—

In समृद्धि and other words of the class the initial vowel is
 optionally lengthened

समृद्धि—सामिद्धी—समिद्धी (ऋ being changed to इ by 'इल् कृपणे'
 p 66) । प्रसिद्धि—पासिद्धी—पसिद्धी । प्रसिद्धि—पाडिसिद्धी—पडि
 सिद्धी (त् being changed to इ by 'प्रतिनेप्रतीपणे' p 76) प्रतिपद्—
 पान्विआ—पटिविआ—'पो व ' p 79) । प्रवामी—पावाम्—पवाम् (इ is
 changed to उ by 'निनीधुप्रवासिषु' p 62) । अभिजाति—आहि
 आर्ह—अहिआर्ह । प्ररोह—पारोहो—परोहो । परकीयम्—पारकेर—परकेर—
 पारक—परक—पारिक—परिक ('राजपराङ्मुक्तको च' p 159) चतुरतम्—
 चाउरन्त—चउरन्त । अरपम्—आरपो—अरपो । प्रकम्—पाअउ—पअउ ।
 प्रमुप्त—पामुप्तो—पमुप्तो । मृक्ष—सारिच्छो—सरिच्छो ('दृश्यस्सकिनि'
 p 34 it is a रृहादि) । मनस्विनी—माणसिणी—मणसिणी । मनस्वी—
 माणसी—मणसी । प्रवचनम्—पावचण—पवचण । प्रतिस्वधा—पाटिष्वाङ्गी—
 पडिष्वाङ्गी (the word being mentioned in the class in the
 Prākṛitasarvasva *Vide* p 4) । अथ—अरमो । आसो ।

स्वमादाविद्ध ॥ १ । २ । ११ ॥ p 57—

In स्वप्न and other words of the class which are mentioned
 on p 58 under the Sūtra 'वेतस इति तो', अ is changed to इ
 e g स्वप्न—सिविणो—सिमिणो (व् is dropped by 'लरामध-व', the
 first अ is changed to इ by this Sūtra, इ is inserted before न्
 by 'रात्स्वप्न' p 50 ए is changed to इ by 'पो व ', and इ is op-
 tionally changed to न् by 'नानीस्वप्ने वा' १ । ३ । ८५, p 50
 according to which इ is changed to न् [व being derived
 from the Sūtra 'वो म शवरे' p 82] but there being no इ in
 नीवी and स्वप्न, इ and ए are to be understood as interchange-

Bombay and also as given on p 19 of the Prākṛitadvyaś'raya, Dom Sans Series The reading given in the Appendix of the same edition does not seem correct It is 'वद् खण्डिने णा वा' p 11

उत्करवह्नीद्वारमात्रचि ॥ १ । २ । २५ ॥ p 59—

In उत्कर, वह्नी, and द्वार, and also in the affix मात्रच, the initial व is optionally changed to ए

उत्कर—उक्कर—उक्करो । वह्नी—वह्नी—वेली । द्वारम्—देर—दार—दुआर—वार—वेर—दुवार (Vide 'वा वउग्रपक्षमूयदारे' p 51 and pp 110 11) । एनावमात्रम्—एत्तिअमेत्त—एत्तिअमत्त । Trivikrama adds in his Vritti—'बहुधाधिकारात् मात्राच्छेपि । भोजनमेत्त । भोजनमात्रम् ।' Hemachandra has the same—'बहुलाधिकारात् ऋचि-मात्राच्छेपि । भोजन—मेत्त ।' Kumārpulacharita, Dom San. Series, Appendix, p 15

फो परस्परनमस्कारे ॥ १ । २ । ३० ॥ p 59—

Trivikrama in his Vritti has—'परोष्पर । नमोकारो ।' Hemachandra has 'नमोकारो । परोष्पर । कुमार०, Appendix p 13 The Prākṛitachandrikā has also the same changes—'नमस्कारे नमोकारो परस्पर परोष्पर ।'

स्वर्षे ॥ १ । २ । ३२ ॥ p 59—

Trivikrama's instances are—'ओष्पेद् । अप्पेद् ।'

इन्द्र रत्नराटस्थान आन ॥ १ । २ । ३३ ॥ p 60—

In खन्वाट and स्थान, आ is necessarily changed to ई

रावाट—रालीटो । स्थानम्—टीण—धीण (Vide 'स्थानचतुर्थे च तु ट' p 32) । (धिण also according to Hemachandra, कुमा० चरि०, p 14)

इत्तु सदादौ ॥ १ । २ । ३४ ॥ p 60—

In सदा, कृपास, निशाकर &c, the initial आ is optionally changed to इ

सदा—सदा—सदा (Hem has सया) । कृपास—कृपिसो—कृपासो । निशाकर—णिसिअरो—णिसाअरो ।

सदादिs are mentioned more fully in the Prākṛitachandrikā—

—'सदातरैकदासर्वदाकृपासनिशाकरे ।

सुप्राथल्यभृत्पि चान् इत्थ विभाषया—॥'

नृप-तद-तथा । सुपाचन-सृष्टि-लो-सुराशो । Prakṛita
prakāśa includes नृ, also in the list नृ-तद-तथा ।

आचार्य धो दृष्ट ॥ १ । २ । २ ॥ p. 60—

In the word नृप, नृ in पा is optionally shortened. The
word नृ in the Sūtra teaches that it is also changed to इ
The word belongs to the 'तदो' class and as 'स्राष्ट्रव्येव' १६
संनय' p. 49 is applicable to it.

नृप-तद-तथा । सुपाचन-सृष्टि-लो-सुराशो ।

न घाम्यथोस्तात्तदो ॥ १ । २ । २७ ॥ p. 60—

i. e. न वा हो इतो भवति—In indeclinables and उपाचन and
other words of the class which are mentioned in the Sūtra,
the initial नृ is optionally shortened.

यथा-मह-तदा । (क् being changed to ह् by 'रापथयमाम्' p. 18) ।
तथा-नह-तदा । अथवा-इव-भदवा । वा-व-वा । हा-ह-हा ।
नवा-नव-नवा । ताता-नाग-नागा । मयथा-मयह-मयनहा ।
But the change is necessary according to प्रा० चि० in the
case of इतरथा, अन्यथा, अमा, अनरा, विता, माह, वृथा, मुथा, पुरा &c
—इतरथा-इतरह । अन्यथा-अन्यह ।

उत्तराग-उत्तरागो-उत्तरागो (Hem has उत्तरथ-दो) । कुमार-
कुमारो-कुमारो । कुमारी-कुमारी-कुमारी (प्रा० चि०) । कारिन्-
कारिन्-कारिन् । कलाशा-कलाशा-कलाशा (Hem has कल्या-कलाशा) ।
प्राहन्-प्राहन्-प्राहन् (Hem has पयथ-प्राहन्) । तमरो-
तमरो । कला-कला-कला (Hem and Irākṛitachan-
drikā mention काल in उत्तरागदि in place of कला in
the text and gives कला and कला as its Prakṛita forms) ।
हालिक-हालिको-हालिको । पारेवत-पारेवतो-पारेवतो (प्रा० चि०) ।
नाराय-नारायो-नारायो । तालपुत्र-तालपुत्र-तालपुत्र । तालवृन्त-
तालवृन्त-तालवृन्त-तालवृन्त (p. 111) (क् being changed to
इ or ए by 'वृन्त इह' p. 111 Also तालवृन्त-तालवृन्त, Prakṛita
chandrikā) । चाड-चाडु-चाडु (प्रा० चि०) । दावाणि-दावाणी
—दावाणी (प्रा० चि०) । न्यापिन-ठविभो-ठाविभो । संस्थापिन-
संस्थापिनो-संस्थापिनो । प्रस्थापित-प्रस्थापितो-प्रस्थापितो ।

Trivikrama adds केचिद् प्राधानपूर्वाद्दयोरपी-इति । बम्हो ।
दाम्हो । प्राधान ॥ पुष्पणो । पुष्पणो । पूर्वाद् ॥ Hem makes the
same remark, but gives पुष्पणो and पुष्पणो as equivalents

for पूर्वाह्न । प्राहु० चिद्रि० mentions हारिद्र and मागध besides these हारिद्र —हल्हो—ह्रल्हो । मागध —मगहो—मागहो । The following verses from प्राहु० चिद्रि० give a complete list —

‘वाव्येषु ह्रस्व आत नित्यं त्वितरथायथा ।
 अमान्तरादिनामाडि वृथामुधापुरादिषु ॥
 योऽप्याते चामरे ताल्लृते नाराचत्वादिरे ।
 कुमारकालववलावापारेवतहालिने ।
 माहाणे स्यापिने पूर्वाह्न हारिद्रे च मागधे ॥’

घनि वा ॥ १ । २ । ३८ ॥ p 61—

The अ which is the Vṛiddhi substitute caused by घृ is optionally shortened

वा in the Sūtra seems redundant since it can be derived here (अनुवृत्त) from the preceding Sūtras Trivikrama therefore observes that it is used to show that option (विकल्प) ceases from the next Sūtra—‘पुनर्वाग्दृष्टादुत्तरत्र न विकल्प’

प्रवाह —पवहो—पवाहो । प्रहार —पहरो—पहारो । प्रकार —पअरो—पअरो (पयरो—पयारो Ham) । प्रस्ताव —पस्थवो—पस्थावो । Except —राग —राओ । भाग —भाओ । प्राहु० चिद्रि० gives two more—पाक —पाओ । त्याग —चाओ ।

सयोर्यो ॥ १ । २ । ४० ॥ p 61—

The vowel followed by a conjunct consonant is shortened आघ —अम्बो (Vide ‘ताम्राघयोम्ब’ p 39) । ताम्र —तम्ब । विरहाशि —विरहग्गी । अमात्य —अमच्चो (Vide ‘त्योचैत्ये’ p 33) । वाव्यम् —कव्व । मुनीद्र —मुणितो । तीर्थम् —तित्थ । शीघ्रम् —सिग्घ । चूणम् —चुण्ण । वृत्तम् —मुत्त । पूर्वम् —पुव्व । नरेन्द्रो —णरिद्रो (ए being shortened in to इ, similarly ओ into उ by ‘एच इग्रन्वादेशे’ of Pāṇini) । श्लेच्छ —श्लिच्छो (Vide ‘लादङ्गीवेषु’ p 50) । अधरोष्ठ —अहरुष्ठो । शीलोत्प लम् —शीनु प० । वृष्ट्यैस्तानवृत्तम् —दिष्टिक्कथणवृत्त । Sometimes ए and ओ remain as they are (स्वरूपेण ह्रस्व, ए, ओ they are pronounced short in their own forms)—ए एक —एको । सेवा —सेवा । स्तोत्र —थोत्रो ।

Pages 61 64 खेदित ॥ १ । २ । ४१ ॥ p 61—विहीनहीने वा ॥ १ । २ । ५६ ॥ p 64—

This Sūtra begins a chapter in which substitutes of इ and ई are shown

जावलो—आमेलो (Vide 'नीपापीडे मो वा' p 79, इ being changed to छ by 'दीर्घटिशादी ल' p 74, आपीट being in वडिशादिः)

वेहुवशिधिल्यो ॥ १ । २ । ४६ ॥ p 62—

In इहुद and शिधिल, the initial इ is optionally changed to अ इहुदम्—अगुअ—इगुअ । शिधिलम्—सडिल—सिडिल (यू being changed to इ by 'प्रथमिधिलमेविशिधिरनिपधेयु' p. 29)

णिम्माण णिम्मिअ ॥ १ । २ । ८७ ॥ p 62—

This is the wording of the Sūtra as found in the Ms and in P णिम्माण is explained in the Vṛitti as a substitute for निमातम् and णिम्मिअ for निर्मितम्

In the Ms of प्रा० व्या० वृत्ति of त्रिविक्रम with me the Sātra reads—'णिम्मोण णिम्मिअ The Vṛitti is—'इत्येती निर्मातनिर्मिता भ्या भविष्यत' The Sūtra has no propriety under this section

उ युधिष्ठिरे ॥ १ । २ । ४८ ॥ p 62—

In युधिष्ठिर, the initial इ is optionally changed to उ

युधिष्ठिर—उहुड्डिलो—उहिड्डिलो । (यू is changed to उ by 'अदिज' p 81 ए to इ by 'यवथयमान्' p 18, ए is dropped by 'वगट्ट तपक पशोरुपयत्रे', इ is doubled by 'शेषदेशस्याहोचोरो' p 15, and the first इ changed to उ by 'पूर्वमुपरि वगस्य युत' p 49)

द्विनीक्षुप्रवासिषु ॥ १ । २ । ४९ ॥ p 62—

In द्वि, नि, इक्षु and प्रवासिन्, the initial इ is changed to उ Trivikrama gives the following instances—

णिमात्र—दुमत्तो । द्विनाति—दुआई । द्विविध—दुविहो । द्विरेष—दुरेहो । द्विवचनम्—दुवअण (Hema has दुवयण) । द्विपाणि स सुरवधुमार्थ—दुहा वि मो सुरवधूसत्यो ।

The rule holds optionally in some cases on account of the अधिकारस्य 'बहुलम्' having influence here—'बहुलाधिकारात् द्विविधवप'—द्विगुण—दुउणो (Hema has विउणो)—दिउणो । द्वितीय—दुइओ—दिईओ (दुइओ—दिइओ Hema) । Lakshmidhara gives दुउणो as the only equivalent for द्विगुण, but Trivikrama and Hemachandra give two forms as shown above

The rule is not applicable in some cases—'करिन्' । द्विन्—दिओ । द्विरद—दिरओ । द्विधागत—दिहागओ ।

'वचिदोत्तमपि' (दोवयण Hema)

नि—निमज्जति—शुमन्नइ । निमघ —शुमनो ।—Exception—निपनति—
गितइ ।

इधु—उट्ट (*Rule* 'रुद्धारी' p 30 and the note thereon) ।
प्रवाती—पवात् ।

तु निमरद्विधाकृशोरोष्ठा ॥ १ । २ । ५० ॥ p 63—

In निमर and निधाकृ, the initial र together with न् is option-
ally changed to ओ

निमर —ओऽमरो—गिम्सगे । दिधाकृत —दोहारओ (व् is dropped
by 'ल्वरामध' p 14 व् changed to ह् by 'गमधपरमाम्' p 18, ए
and व् dropped by 'प्रायो लुक् वग' p 14 and क changed to इ
by 'इत् रूपगे p 66)—दुहारओ (by 'दितीयप्रमासिधु') ।

गभीरग इत् ॥ १ । २ । ५२ ॥ p 63—

In गभीर and other words of the class, the initial ई is
changed to इ

गभीर —गहिरो । गिरीष —गिरिसो । आनीतम्—आनिभ (आनीता
also आशादा भुवणज्जुक्कजणनी आनीता भुवनाऽऽतेवजणनी । 'त्रिविक्रमः
प्राट्०भ्याव० वृत्ति' । गृहीतम्—गहिभ । व्यतीकम्—विलिभ (*Rule* note
on स्वप्रादाविल्' p 57) । मीढितम्—विभिभ । द्वितीय —विभो । तृतीय —
तइओ (क् being changed to म् by 'कृत्वेत्' p 30) । प्रदीपितम्—
पदीविभ (इ् is changed to ल् by 'दोहदप्रतीप' p 77 and पू to ए
by 'दो व' p 79) । जीवतु—जिवउ । अवसीत्तु—अवसिगउ । प्रमीद—
पसिभ । वल्मीक —वग्मिओ । तदानीम्—तमाणि ।

वा पानीयगे ॥ १ । २ । ५३ ॥ p 63—

In पानीय and other words of the class इ is optionally
changed to इ

पानीयम्—पाणिभ—पाणीभ । अलीकम्—अलिभ—अलीभ । वरीषम्—
वरिसं—वरीस । उपनीयम्—उपणिभ—उपणीभ । ज्वलितम्—जीविभ—
जीवीभ ।

Hemachandra gives one Sūtra—'पानीयादिभिव्' in place of
the two Sūtras—'गभीरग इत् and 'वा पानीयगे He places
गभीरादिः in the पाणीयादि class and derives optional forms by
means of the Sūtra 'बहुल्म्'

प्राट्०चट्टि० gives a fuller list —

'इत् इत् वा तु पाणीयोपनीयालीयजीवितौ ।

प्रदीपितवरिषेपुत्तुष्णीषे च निरीक्षिते ॥

अवसीदलसीदत्रीटितेष्वपि शिरीषके ।
द्वितीये च तृतीये च तदानीमि गृहीतके ॥
निहीयानीनवल्मीवगभीरहीतपूर्वके ॥

उत्त् जीर्णे ॥ १ । २ । ५४ ॥ p 63—

जीर्णे necessarily changes its इ to उ—जीण —जुणो ।

विहीनहीने वा ॥ १ । २ । ५६ ॥ p 64—

In these two words ई is optionally changed to ऊ—

विहीन —विहणो—विहीणो (इ being changed to ए by 'न' p 78) ।

हीन —हणो—हीणो ।

Pages 64-65 हवदुत् उपरिगुरुके ॥ १ । २ । ५८ ॥ p 64—ओत् स्थूणा° ॥ १ । २ ।
७३ ॥ p 65—

This section deals with changes of उ and ऊ

उपरि and गुरुक (गुरु with the suffix क) change their initial उ to अ optionally

उपरि—अपरि—उपरि । गुरुक —गरुओ—गुरुओ ।

मुकुळादो ॥ १ । २ । ५९ ॥ p 64—

In मुकुल and other words of the class, the initial उ is optionally changed to अ

मुकुल —मउलो । मुकुर —मउरो । मुकुटम्—मउड । अगुरु—अगरु ।
गुलची—गलोद (ऊ being changed to ओ by 'ओत् स्थूणात्पूण
p 65) । गुर्वी—गरुई—(Vide 'त-वाभे' p 107 by which उ is
inserted before the final member of the conjunct consonant
in words like तवी) । युधिष्ठिर —जहुट्टिन्ने—जहिट्टिन्ने । सौकुमार्यम्—सौअमल (Vide p 38)

Lakshmidhara makes the rule optional but Trivikrama Hemachandra Seshakrishna, and Vararuchi make it necessary Trivikrama justifies the necessary application of the rule by the words 'पृथग्योगान्नित्यम्'

In some cases उ is changed to आ as in विदाओ from विदुत्

सुभगमुसले ॥ १ । २ । ६४ ॥ p 65—

In सुभग and मुसल उ is optionally changed to ऊ

सुभग —सुहवो (गू being changed to वू by 'ऊत् सुभगदुर्भवे व',
p 73)—सुहओ । मुसल —मूसलो—मुसलो ।

स्त्री ॥ १ । २ । ६६ ॥ p 65—

The initial उ, followed by a conjunct consonant, is changed to ओ—

मुञ्ज — मोज्ज । पुञ्ज — पोज्ज ।

Here उ is to be understood as the original उ in a word and not the उ which may have resulted from the operation of a Sūtra (स्युञ्जि) How is this known? From the Sūtra 'गृह्णन्ते' which proves this. How? For one might say that the Sūtra is useless. In गृह्णन् उ can be shortened by 'स्यञ्' and then उ may be changed to ओ by 'स्यु' It will not do to say that the Sūtra is given to make the rule optional for in that case Lakshmidhara might have pronounced the Sūtra as 'गृ मन्', he must not have used उऽ. The Sūtra 'गृह्णन्ते' thus seems without any purpose. In order that it may not be so it is a ह्यङ्, a demonstrator of the fact that the Sūtra 'स्यु' does not apply to the उ in a word which is not original, but the result of the operation of a rule (स्युञ्जि)

Trivikrama gives the following additional instances.—

गुण्डम्—गोज्ज । गुण्डम्—गोज्ज । पुष्परम्—पुष्परम् । पुष्पम् । वीटम् । पुष्पक — वीटम् (Vide 'रा' p 38) । मुत्ता—मोज्ज ।

इन्द्रवज्र्युद्धे ॥ १ । २ । ६२ ॥ p 60—

In इन्द्रवज्र्युद्धे, उ is changed to इ—

इन्द्रवज्र्युद्धे — इन्द्रवज्र्युद्धे

Hemachandra makes the change optional—इन्द्रवज्र्युद्धे कुम्भचरि, Appen p 21, and gives two forms इन्द्रवज्र्युद्धे—इन्द्रवज्र्युद्धे । Trivikrama does the same in his Vitti

उद्य वण्डयतिहनुमद्वाग्दे ॥ १ । २ । ७० ॥ p 65—

In the root वण्डय, and the words इन्द्रवज्र्युद्धे and इन्द्रवज्र्युद्धे, उ is necessarily changed to इ—

इन्द्रवज्र्युद्धे—इन्द्रवज्र्युद्धे । इन्द्रवज्र्युद्धे—इन्द्रवज्र्युद्धे (मन् being changed to मन् by 'मन्तमणवन्त' p 167) । इन्द्रवज्र्युद्धे—इन्द्रवज्र्युद्धे ।

Trivikrama has the Sūtra उद्य वण्डयतिहनुमद्वाग्दे ।

ओद्य इन्द्रवज्र्युद्धे ॥ १ । २ । ७३ ॥ p 65—

In इन्द्रवज्र्युद्धे उ is necessarily changed to ओ. Owing to the force of the Sūtra 'इन्द्रवज्र्युद्धे', the rule is optional in the case of इन्द्रवज्र्युद्धे and इन्द्रवज्र्युद्धे

रूपा—भोगा—भूगा (रू being dropped by 'कगटतद' p 15) ।
 तूणम्—तोण—तूण । मूत्वम्—मोल । (प्राक्चन्द्रि० gives मुह also—
 'मूत्ये तु मोलं मुत् च') । तूणीरम्—तोणीर । कूपरम्—कोप्पर । गुलची—
 गण्डो (1/10 'मुकुलादी' p 64) । कुष्माण्डी—कोहण्टी । तम्बूलम्—
 तंबोल or ताम्बूली—ताम्बोली ।

P 66-68 इत् कृपणे ॥ १ । २ । ७६ ॥ p 66—कृत् इत् ॥ १ । २ । ९३ ॥ p 68—

Now begins the section treating of changes of कृ and कृ

In कृ and words that belong to this class, कृ is necessarily
 changed to इ

कृप —कृपो । कृपा—कृवा । कृप —कृपो । कृपण —कृपणो । कृश —कृशो ।
 कृशानु —कृशानू । कृति —कृति । कृसर —कृसर । ('अय लेपनविशेष 'त्रिवि०') ।
 कृच्छम्—कृच्छ । कृपाण —कृपाणो । कृपि —कृपि । कृपिक —कृपिसो ।
 कृपि —कृपि । कृपि —कृपि । कृपिक —कृपिसो । कृपि —कृपि । कृपि —कृपि ।
 कृपिके कृपि' p 54) । कृत्तम्—कृत्त । कृत्ति —कृत्ति । कृत्वी—कृत्वी
 ('त्वध्वद्रथ्या — p 88) । कृत्वा—कृत्वा ('लोकैले' p 33) । कृत्तणम्—
 कृत्तण । कृणा—कृणा । कृदि —कृदि । कृमिदि —कृमिदि । कृदि —कृदि ।
 कृदि —कृदि ('ह' p 31) । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि ('सृ
 द्वि' p 30) । कृदी—कृदी । कृद्वम्—कृद्वम् । उत्तृद्वम्—उत्तृद्वम् ।
 कृद्वम्—कृद्वम् (रसे एव, अन्यत्र मट्ट) । कृद्वम्—कृद्वम् । कृद्वि —कृद्वि ।
 कृद्वि —कृद्वि ('भण्यसत्त्वद्रक्षणा षट्' p 43) । कृद्वम्—कृद्वम् । कृद्वि —कृद्वि ।
 कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि ।
 कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि ।
 कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि ।
 कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि । कृद्वि —कृद्वि ।

कृत्तृमृगाद् कृत्तृयुष्टमसृणेषु वा ॥ १ । २ । ७७ ॥ p 66—

कृ is optionally changed to इ in कृत्तृ &c

कृत्तृम्—कृत्तृम्—कृत्तृम् ('कृत्तृ' p 30) । कृत्तृम्—कृत्तृम्—कृत्तृम् । कृत्तृम्—
 कृत्तृम्—कृत्तृम् ('लोकैले' p 33) । कृत्तृम्—कृत्तृम्—कृत्तृम् ('ह' p 31) ।
 कृत्तृम्—कृत्तृम्—कृत्तृम् ।

उत्तृपभे सु ॥ १ । २ । ७९ ॥ p 67—

In कृत्तृ, कृ is optionally changed to उ

कृत्तृम्—उत्तृम्—उत्तृम् ।

कृत्तृद्वि—कृत्तृद्वि ॥ १ । २ । ८० ॥ p 67—

These two words change their कृ to अ optionally

In ऋतु &c ऋ is optionally changed to रि

ऋतु—रिऊ—उउ ('ऋतुगे' p 67) । ऋतु—रिञ्—उञ् ('ऋतुगे' p 67) । ऋणम्—रिण—अण ('ऋणोत्' p 30) । ऋपि—रिमी—इमी ('इह रूपगे' p 66) । ऋपभ—रिसद्यो—उसद्यो ('ऋतुगे' p 67) ।

इस इलि ॥ १ । २ । १३ ॥ p 68—

In इप्त, the initial vowel is changed to इलि

इप्त—किन्चित् ।

P 68-72 चपेटकेसरदेवरसैन्धवेन्नाम्बेचस्त्रिन् ॥ १ । २ । १४ ॥ p 68—अस्तोर
रोरच ॥ १ । ३ । ७ ॥ p 72—

Now begins the section dealing with the changes of ए, ऐ, ओ, and औ

In the words, चपेट &c ए and ऐ are optionally changed to इ
चपेट—चविटो—चवेडो ('टो ट' p 54 'पो व' p 14) । चपेट is the usual word It is given in the Ms M and by Hema chandra चपेट is also the reading of the Sutra, I, 14, p 100 of the text. चपेट—चविडा—चवेट । Other forms are चविलो—चवेलो—चविला—चवेल (It is a वन्दिशादि, Pāṇi 'टोवन्दिशादी ल' p 74) । केसर—किमरो—केसरो । देवर—दिअरो—देअरो । सैयम्—सिण्ण—सेण्ण । वेदना—विअणा—वेअणा ।

सैन्धवशानैश्वरे ॥ १ । २ । १५ ॥ p 68—

In these words ऐ is changed necessarily to इ

सैधव—सिधवो । शनैश्वर—सणिच्छरो ('ध्यश्चस्मन्मामनिजले' p 35)

त्वत्सरोरहमनोहरप्रकोष्टातोद्यान्योन्ये यश्च स्तो ॥ १ । २ । १६ ॥ p 68—

In these words औ is optionally changed to ए and कृ and क्त to which the vowel is joined is changed to कृ—

सरोरहम्—सररह—सरोरह । मनोहरम्—मणहर—मणोहर । प्रकोष्ट—पवटो—पओटो । आतोषम्—आवज्—आओज् ('अय्यया ज' p 35, 'शेषादिगस्याहोचोखो' p 46) । अन्योन्यम्—अण्णण्ण—अण्णोण्ण । अण्णुण्ण (प्राकृ० चद्रि०, 'अण्णोण्णमण्णण्णमण्णुण्ण चान्यो यपदे भवेत् ।)

Trivikrama remarks that सिरवेअणा and सिरोवेअणा are to be derived from सिरस्त्वेदना (the formative stage of the word) (the formed word)—'सिरवेअणा सिरोवेअणा श्लेष्ठी

सैन्धवमानसिद्धावन्वयोरेव भवत ।'
word in the Sūtra itself

गिरोवनामनोहरमरोरुहे लोडव ॥ ८१११५१ ॥ Travikrama seems criticizing Hemachandra, saying that it is not necessary to put the word in the ५jra and that the changes in it can be arrived at from the formative (गाण मात) and formed (सिद्ध) stages of the word.

वीक्षयक उरु ॥ ११२१०७ ॥ p 69--

In वी०यक, औ is optionally changed to उ

वपायक —उरुवेमभो—रोरुमभो (‘रु’ पृ 7, it b ind a गृहादि वृ is changed to वृ ‘गृह’ पृ 30, वृ and क being dropped by ‘भावो वृ क्वावावयवाम्’ p 14) । वरुडपभो (It being a वीगृ १५० वीरग वाउरु’ p 70)

शीण्डगे ॥ ११२१०८ ॥ p 69--

In शीण and words belonging to this class, औ is necessarily changed to उ—

शीण्ड —मुण्णे । जीहोदीरि —गुहोमणी । मावायन —मुतामनो । सीण्ड यम्—मुदेर (‘रेरो म्मपवमीये’ पृ 40)—मु०रिभे (It is a गीयादि ‘म्राङ्गव्यौन्वरीवगमे वा’ पृ 49) । मोगव्यम्—गुगपपा (the abstract affix व being changed to तण by स्वम् तु णिमा णो’ p 159) । लीवारिव —ट्टवारिभा । मावधिक् —सुरणिभो । पीणेमी—पुडोमी ।

ऊ म्नेने वा ॥ ११२१०९ ॥ p 69--

In रीन व is optionally changed to उ—

स्नन —धूणो—धेणो (‘ल’ p 38)

सोच्छ्रासे ॥ ११२१०१ ॥ p 69--

In सोच्छ्रास जो is necessarily changed to उ—

सोच्छ्रास —सूसासो (क् being dropped by ‘ह्वरागधश्च’ p. 14 and र् changed to ख by ‘नो सक्’ p 11)—गोसासो (उच्छ्रास is changed to क्रमास, उद् being changed to ऊ by ‘दोरोनुत्साहोत्पत् ऊ षसि’ p. 34, स+ऊसासो=सोसासो) ।

अह तु वैरादौ ॥ ११२१०३ ॥ p. 69--

In वैर and other words of the class the initial रे is optional ly changed to अ—

वैरम्—वअरं—वेर । वैशपायन —वअसंपाभणो—वेसंपाभणो । वैदेशिय —

धर्देसिओ—वेदेसिओ । वैशिकम्—वेमिअ—वहसिअ (प्राकृ०प्रका० gives it in the देत्यादि class) । वैश्रवण—वदसवणो—वेसवणो । चैत्र—चरत्तो—चेत्तो । कैलास—वरलासो—केलामो । वैतालिस—वइआलिओ—वेआलिओ । वैरवम्—कररव—केरव । देवम्—दइव—देव—दइव—दव्य (‘देवगेती’ p 47) ।

दैत्यादौ ॥ १ । २ । १०४ ॥ p 69—

In दैत्य and other words belonging to this class, ऐ is necessarily changed to अइ—

दैत्य—दइत्तो (‘ल्योचैत्ये p 33) । दैयम्—दइण्ण । दैवतम्—दइवअ । कैतवम्—कइअवे । वेदभ—वइअब्भो । वैदेह—वइएहो । ५श्वथम्—अइसरिअ (It is a चीयांप्ति, ‘स्याद्भव्यचैत्यचौयसमे यात्’ p 49) । वैजनन—वइअणणो । भैरव—भइरवो । वैतालीयम्—वइआलीअ । वैदेश—वइएम्भो । वैशानर—वइसाणरो । वैशाख—वइसाहो । वैशाल—वइसालो (वैशाल is explained by Trivikrama as विशालाया भव) । स्वैरम्—सइर । चैत्यम्—चइत्त ।

श्लोक is not mentioned in the Ms of प्राकृ० व्याक० वृत्ति by Trivikrama and by Hemachandra

The Ms remarks—‘नैव्यविशेषे न भवति । चेत्तो ?’ Hemachandra notes—‘दिश्येन भवति । चैत्यम्—चेरअ । भाषे नैत्यवन्दनम् । श्री—वन्दन ॥’ कुमा० चरि०, Appen p 26

The necessary and optional changes of ऐ to अइ are well described by Śéshakṛishna in his Prākṛitachandrikā as under—

‘अइइत्येभ्यदैत्यस्वैरभैरवसैनिके ।
वैदर्भ चैव वैशाखे वैदेशे वैणिके तथा ॥
वैश्वर्ये वैभवे वैधर्म्येन्द्रवैपुले ।
नेसार्गिके नैवृत्तिके स्त्रिणिशैत्यवैकृते ॥

वैरे तथा वैरवने च वैशम्पायने वैश्रवणे च दैवे
वैलासवैचौगिकदेवतपु वैदेहवैतालिकवैशिकेषु ।
वैकुण्ठवैशानरवैजनन्यवैशालवैरतनवैरिषेषु
वैतानिके वैशाखकेभ्ये च शैलेयमैरेवसहैलाने ॥
जैवालने वैश्रवणे च नैव्ये सनैपधे वैतनने च चैत्रे ।
शैलोच्चवैतानिकवैजयतीवैधव्यमुच्येपु अइर्विभाषा ॥

गौरव आत् ॥ १ । २ । १०६ ॥ p 70—

In गौरव, औ is changed to आ—

गौरवन्—गारवं । गहरव ('वीरगे ताडत्' below) ।

वीरगे चाडत् ॥ १ । २ । १०७ ॥ p 70—

In वीर and words of the class, औ is changed to अ—

वीर —पउरो । कौरव —कउरवो । गोट —गउटो । कौल —कउलो । सौर —सउरो । मौनि —मउनी । कौशलम्—कउशलं । वीरपम्—पउरिसं (उ in ह being changed to इ by 'रोभ्रुटीपुरपयोरित्' p 19) । कौशिकम्—कउच्छेअम्—कुच्छेअम्—कोच्छेअम् ('कौशिक उरु' p 69) । सौषम्—सउई । मौनम्—मउग । गौरवम्—गउरव—गारव ('गारव जात्' above) ।

पुत्र साङ्गला त्रयोदशगच ॥ १ । ३ । १ ॥ p 70—

In त्रयोदश and words of its class, the initial vowel together with the following syllable (consonant and the vowel joined to it) is changed to ए—

त्रयोदश—तेरह (इ being changed to ए by 'प्रतूपदिवसदशपाषाणे तु ह' p 83 and इ to ए by 'रह सप्तव्यादी' p 77) । स्वमिर —धेरो (स being dropped by 'वगट्ठनदप ञ ञ पगोरूपयद्' p 15) । अयस्कार —एकारो (अ with य being changed to ए, स dropped by 'वगट्ठ' p 15, क् doubled by 'शेषादेशस्वाहोचोरो' p 15) । विचित्रम्—वेहम् (It is अ तेनादि 'तेलादा' p 48) । त्रयोविंशति —तेवीसा । त्रयविंशत्—तेत्तीसा ('विंशतिपु ला शेषत्' p 54) ।

कर्णिकारे षो ॥ १ । ३ । ३ ॥ p 71—

In कर्णिकार, the second vowel with the following syllable is optionally changed to ए—

कर्णिकार —कण्णरो—कण्णारो—कणिआरो ('कर्णिकारे षो वा' p 46) । नवमालिकावदर ॥ १ । ३ । ४ ॥ p 71—

In नवमालिका &c, the initial vowel with the following syllable is changed to ओ necessarily—

नवमालिका—णोमालिका । वरम्—वोर । नवकर्णिका—णोहलिका । पूग फलम्—पोहल (Hema has पोण्ण and so प्राहृ० चट्टि०—'पोण्ण तु पूगफले') । पूतर —वोरो ।

पक्ष महौ वा ॥ १ । ३ । ६० ॥ p. 71—

ए when not in the beginning of a word and not conjunct, and when following a vowel is changed to ए, or ह, or both so as to suit actual usage—

अचिद् म —७ रेफ—रेमो । शिषा—सिमा ।

वचिद् ह — ० ७ मुक्ताफलम्—मोत्ताहल ('स्त्री' p 65) ।

वचिदुमावधि—० ७ सफलम्—सभल—सहल । शोफालिका—सेभालिका—
सेहालिका । गफरी—सभरी—सहरी । गुफति—गुभद्—गुहद् ।

But गुप्पम्—पुप्प (Here फ़ is conjunct) । फणी (Here फ़
begins the word Hema has 'चिद्दद् फणी') । गुम्फति—गुम्फद्
(Here फ़ does not follow a vowel) ।

तु मयूरचतुथचतुर्वार ॥ १ । ३ । ५ ॥ p 71—

In मयूर and other words mentioned in the Sūtra, the initial
vowel together with the following syllable is optionally
changed to ओ—

मयूर — मोरो—मउरो । ततुर्थ — चोत्थो—चउत्थो—चोट्टो—चउट्टो
('स्लानचतुर्थे च तु ठ' p 32) । चतुर्वार — चोव्वारो—चउव्वारो । चतुदश—
चोदद्द—चउदद्द । चतुदसी—चोदसी—चउदसी । चतुर्गुण—चोगुणो—
चउगुणो । मयूर — मोहो—मऊहो । उल्लसलम्—उल्लहल—ओहल ।
सुवमार — सोमालो—सुउमालो (It is a हरिद्रादि, 'हरिद्रादी' p 31)
(सोमारो—सउमारो—सुउमारो It is a मुकुलादि, 'मुकुलादी' p 64) ।
उदूखल — ओहलो—उऊहलो । लवणम्—लोग—लअण । वुतूहलम्—कोहल
—कुऊहल—कोउहल—कोहल (Vide the next Sūtra) ।

दृश्वोस्तुहले ॥ १ । २ । ६५ ॥ p 72—

In वुतूहल, उ is optionally changed to ओ and when it is so
changed, ऊ is shortened—

कुतूहल—कोउहल (It is a तैलादि and therefore छ is doubled
'तैलादी' p 48)—कोहल ।

निपण्ण उम ॥ १ । ३ । ६ ॥ p 72—

In निपण्ण, the initial vowel with the following syllable is
optionally changed to उम—

निपण्ण — गुमण्णो—णिसण्णो ।

Pages 72-74 खोपुप्पकुञ्जकपर्परकीले खो ॥ १ । ३ । १२ ॥ p 72—निकप
स्फटिकचिचुरे ह ॥ १ । ३ । १० ॥ p 74—

Now begin changes of gutturals

कुञ्ज, not signifying a flower, कर्पर, and कील change their
क्व to ख—

पुञ्ज — पुञ्जो । कर्पर — खपर्रो । कीलक — खीलको ।

When पुष्प means a flower it is changed to पुत्र In vikrama and Hemachandra give this example — 'वपुं पुत्र सरसुणी ।'

छाम्पुद्गुहिराते ऋष्या ॥ १ । ३ । १२ ॥ p. 72—

In these words, letters of the guttural class are respectively changed to घ, च, and र—

छाम्पु — छाम्पो । पुद्गु — र्गु । हिराते — रिराते (It is a ह्रिदादि and therefore र् is changed to र् 'ह्रिदादी' p. 31) ।

घिकादी म ॥ १ । ३ । १४ ॥ p. 73—

In एव and words of its class, a letter of the क class is optionally changed to र्—

एव — एवो — एवो — एवो — एवो ('नैरादा' p. 28) । आर्य — आर्यो — आर्यो (being a 'रौर्वा', 'साङ्गम्यवे' रवौयममे वायु' p. 49) । लोक — लोको — लोको । अमुर — अमुरो — अमुरो । तार्थकर — तार्थकरो — तार्थकरो । उद्योगकर — उद्योगकरो — उद्योगकरो ('वभर्वा ज' p. 35) । दावर — दावरो — दावरो । अमुर — अमुरो — अमुरो । आरार — आरारो — आरारो ।

रौ कदुवमरषत्तमद्रवले ॥ १ । ३ । १५ ॥ p. 73—

In कदुव, मरषत्त, and मद्रवल्, a letter of the guttural class is necessarily changed to र्—

कदुवम् — कदुवम् (Hema. gives कदुवम् also, प्राहृ० चद्रि० 'कदुवम् तु कदुवम्) । मरषत्तम् — मरषत्तम् । मद्रवल् — मद्रवल् ।

पुष्पागभागिनीचन्द्रिकासु म ॥ १ । ३ । १६ ॥ p. 73—

In these words a guttural letter is changed to र्—

पुष्पाग — पुष्पागो । भागिनी — भागिनी । चन्द्रिका — चन्द्रिका ।

शीकरे तु भर्वा ॥ १ । ३ । १७ ॥ p. 73—

In शीकर क् is changed to र् or ह्—

शीकर — शीकरो — शीकरो — शीकरो (प्राहृ० चद्रि० — 'शीकरे शीकरोपि स्यात् शीकर शीकरोपि च ।')

उत्वे सुभगदुर्भगे च ॥ १ । ३ । १८ ॥ p. 73—

In सुभग and दुर्भग, when उ is changed to ऊ, र् is changed to र्—

सुभग — सुभगो ('सुभगसुभगे' p. 65) — सुभगो । दुर्भग — दुर्भवो —

दुहो । (In दृवो, उ is lengthened by 'दुरो रलुकि तु' ॥ १ । २ । ६३
—When र् of दृ is dropped, उ is optionally changed to ऊ)

निकपस्फटिकचिकुरे ह ॥ १ । ३ । २५ ॥ p 74—

In these words क् is changed to ह्—

निक्प —णिकमो । स्फटिक —फटिहो ('परतो क्' p 39, and 'स्फटिके' ॥
१ । ३ । २५ ॥ p 74 by which क् is changed to ह्) । चिकुर
—चिहुरो ।

Hemachandra has 'चिहुरशब्द संस्कृतेषु इति दुर्ग' The Ms of
प्राक्० व्याक० वृत्ति of त्रिविक्रम has भृहाचार्य in place of दुर्ग

age 74—चो सचितपिशाचयो सल्लौ ॥ १ । ३ । २२ ॥ p 74—

This Sūtra and the next one give the changes of palatal
consonants

In सचित and पिशाच, च् is optionally changed to स् and ह्
respectively—

सचित —ससिमो—सहरओ । पिशाच —पिसलो ('संयोगे' p 28)—
पिसामो ।

ज्ञो जटिले ॥ १ । ३ । २३ ॥ p 74—

In जटिल, ज् is optionally changed to झ्—

जटिल —झटिलो—जटिलो ('दो ह्' p 54)

ages 74-75 टोर्षद्विशादौ ल ॥ १ । ३ । २४ ॥ p 74—टो ह् ॥ १ । ३ । ३१ ॥
p 75—

Here begins the section dealing with changes in lingual
consonants

In वटिश and other words coming under the class lingual
consonants are changed to ल् optionally—

वटिशम्—वटिसं—वटिसं । गुड —गुलो—गुडो । नष्टम्—नलं—नष्ट ।
चपेट —चविलो—चविडो—चवेलो—चवेडो ('चपेटकेमरदेवर' p 68) ।
आपीड —आनेलो—आमेडो—आवेलो—आवेडो ('नीपापीडे मो वा' and
'पो व' p 79 and 'एरपीडपीड—' p 62) । गाडी—गाली—नाली—
णाडी—गाडी ('आदेस्तु' p 78) । पाटयति—फालेर—फाटेह् (क् being
changed to फ् by 'क् पाटियरिध—' p 79) । वेणु —वेल्ह्—वेणू ।
दाटिमम्—दाटिम—दाटिम ।

ह फैटभशकटसटे ॥ १ । ३ । २७ ॥ p 74—

In these words, the lingual consonant is changed to ह्—

कैटभ —कैवो ('बो मस्य कैटभे' by this सू is changed to क्)। श्वप्
—सभटो। मदा—सदा।

ट ॥ १। ३। २८ ॥ p 75—

ट् is changed to ट् when it is not in the beginning of a word or conjunct and when it follows a vowel—

मट —मटो। कमट —कमटो। शट —सटो। कुटाट —कुटारो। जटर्म—
जटर। कणोरम्—कणोर। पठति—पठ्।

पिठरे हस्तु रश्च ट ॥ १। ३। २९ ॥ p 75—

In पिठर, ट् is optionally changed to ट् and when so changed
र is changed to र्—

पिठर —पिठरो—पिठरो (by 'ठ' ट् is changed to ट्)।

एल् डोनुडुगे ॥ १। ३। ३० ॥ p 75—

ङ्, when it is not in the beginning of a word or conjunct
and when it follows a vowel, is changed necessarily to ङ्, but
not in उडु and words belonging to that class—

गरङ् —गरङ्गो (र् being changed to ङ् by 'हरिद्रादी' p 31)।
बटवानल —बलमाणलो। तटागम्—तलाभ।

The Sūtra does not apply to उडु and words of its class—

उडु —उडू। निविडम्—निविड। गौटो—गउटो (It is a पीरादि—'पीरगे
चाउत्' p 70)। पीठितम्—पीठिअ। पीटम्—पीटं। नाडी—नाडी।
Hemachandra mentions तडी in place of नाडी (कुमाञ्चरि०,
Appendix p 34) प्राकञ्चरि० follows Hemachandra—'निविडे
पीठिते गौटे निगडोडुतञ्चित्तु न'—तडित्—तडी।

टो ङ ॥ १। ३। ३१ ॥ p 75—

When not conjunct and not initial, and when following a
vowel, ट् is changed to ङ्—

षट —षटो। भट —भटो। नट —नटो। धरने—धरन्।

Pages 75-79 वेतस इति लो ॥ १। ३। २२ ॥ p 75—नापिते ह् ॥ १। ३। ५४ ॥
p. 79—

This is the first Sūtra of the section dealing with changes
of dental consonants

वेतस changes its त् to ङ् when त् is changed to ङ्

This Sūtra accordingly teaches that the change of अ to इ in this word is optional though it is a स्वमादि 'अत एव विधात्वात् स्वमादौ वेतमस्य अत इत्वं वा भवति' त्रिविक्रम

वेतम —वेडिसो—वेभसो ।

प्रतिगम्रेतीपगे ॥ १ । ३ । ३३ ॥ p 76—

In प्रति and words of its class त् is changed to ह् This does not apply to प्रतीप and words of its class—

प्रतिपन्नम्—पडिवण् । प्रतिभास —पडिहासो । प्रतिहार —पडिहारो । प्रति स्वर्षा—पडिष्पद्धी ('ध्वरपो क ' p 39) । प्रतिनिवृत्तम्—पडिणिअत् । प्रति करोनि—पडिकर्ह । प्रतिपद्—पडिवआ (the final consonant is changed to आ in the Fem — अविद्धनि स्त्रियामात्' p 98) । प्रति श्रुत्—पडंशुआ (It falls under the मन्स्त्री class and therefore Anusvāra is placed over the second vowel 'स्वरेभ्यो वक्रादौ' p. 53) । प्रतिभा—पडिमा । प्रभृति—पडुडि ('ऋतुने' 67) । मृतकम्—मडअ । भिन्दिपाल —भिडिवालो । पताका—पटाआ । प्राभृतम्—पाहुड ('ऋतुने' p 67) । विभीतक —बहेडओ ('मूषिकविभीतक—'p 62) । व्याघ्र —वाबडो । हरीतकी—हरडई ('श्न कादमीरहरीतकयोर्लौ' p. 42) ।

Except —प्रतीपम्—पईव । प्रतिशा—पडण्णा । संप्रति—सपइ । प्रतिममयम्—पइसमभ । प्रतिष्ठा—पडुड्ढा । प्रतिष्ठानम्—पडुडुण् ।

दम्भदरदर्भ— ॥ २ । २ । ३५ ॥ p 76—

In दम्भ &c the dental is optionally changed to the corresponding lingual—

दम्भ —डमो—दमो । दर —डरो—दरो । दर्भ —डग्भो—दमो । गर्दम —गडुहो—गदहो । दष्ट —डट्टो—दड्डो । दशनम्—डसण—दसण । दग्ध —डड्डो—दड्डो (the conjunct consonant being changed to ह् by 'दग्ध विदग्धवृद्धिद्वाद्' p 36) । दाह —जहो—दाहो । दोहद् —डोहलो—दोहलो (द् being changed to ह् by 'दोहदप्रदीपशातबाहनातस्याम्' p 77) । डोला—डोला—डोला । दण्ट —डण्टो—दड्डो । कदनम्—कडण—कडण ।

तुच्छे चच्छौ ॥ १ । ३ । ३६ ॥ p. 76—

In तुच्छ, त् is changed to च् and छ्—

तुच्छ —तुच्छो—तुच्छो ।

टल् नसरवृन्तवृवरतगरे ॥ १ । ३ । ३७ ॥ p 76—

In these words the dental is necessarily changed to the lingual—

यस्य — टस्य । वृत् — वृत् — वृत् (क बोध, चान्, चि to र or व
by 'वृत्-न ३.२' p. 111) प्राणवर्गि २० gives दोष also—'द्वन्द्व ३'
दोष ७ विष्ट विहा विह धृते' त्वार — दृवरो । त्वार — टस्य ।

ह वातरकजुद्वितन्मिमातुद्वेयु ॥ १ । ३ । ३८ ॥ p. 77—

In these words the dental consonant is changed to ह—

वातर — वाहरो ('हृदिदादी' p. 31) । वजुदम् — कजह । विष्टि —
विह्वी ('स' p. 36) । मातुदम् — मादुद्वे ।

तु वसनिभरते ॥ १ । ३ । ३९ ॥ p. 77—

In these words the dental is optionally changed to ह—

वसनि — वसही — वसर । भरत — भरहो — भग्गो ।

त पणितनितम्बकदम्बे ॥ १ । ३ । ४० ॥ p. 77—

In these, the dental is optionally changed to ह—

पणितम् — पणितम् — पणितम् । नितम्ब — नितम्बो — नितम्बो । कदम्ब — कदम्बो
— कदम्बो ।

M. reads णित् for णित् नित् — णित् — णित् ।

दोहदमदीपनातवाहनातस्याम् ॥ १ । ३ । ४१ ॥ p. 77—

In these, the dental is changed to ह—

दोहद — दोहरो — दोहरो ('द्वन्द्व-२' p. 76) । मदीप — मदीपो ।
प्रदीप्यति — पदीपेर । प्रदीपम् — पणित् । गानाहा — गानाहो । The
Ma. of प्राणवर्ग व्याक० वृत्ति of विविक्तम gives गानाहो (Hema-
also gives the form) अगमी — अगमी ।

रत्न सप्तत्यादी ॥ १ । ३ । ४२ ॥ p. 77—

The dental is necessarily changed to र in सप्तति and words
of its class—

सप्तति — सप्तरी । सप्तत्य — सप्तत्य ('प्रयुपदिबस—' p. 83) । द्वादश—
द्वादश । प्रथोदश — तेरह ('एत् सान्जला श्रवो-पमेव' p. 70) । पञ्चदश—
पञ्चदश ('पञ्चदशसपञ्चाशति ण' p. 36) । द्वादश — वारह ('वगद—'
p. 15) । अष्टादश — अष्टारह ('ट' p. 31) । गह्वरम् — गह्वर ।

पीते ले था ॥ १ । ३ । ४५ ॥ p. 78—

पीत changes its ल् to व् optionally when the affix ल् giving
no additional sense to the base (स्वार्थवाचक) is added to it—
पीत — पीतलो — पीतलो — पीतलो (The स्वार्थवाचक suffix is added in
accordance with the Sūtra लो वा विपुलपत्रपीताभाव' p. 161)

ह धुधिव्ययीपधनिर्वाये ॥ १ । ३ । ४७ ॥ p. 78—

In these words the dental is optionally changed to ह—
 पृथिवी—पृढरी—पृढवी ('खणधमाम्' p 18 and 'मूषिवविभीतक—
 p. 62) । औषधम्—ओमत्—ओसह । तिरीथ —गिरीढो—गिरीढो ।
 गौं दिना रुदिते ॥ १ । ३ । ४९ ॥ p 78—

In रुदित, र् is changed ण् together with दि—
 रुदितम्—रण्ण ।

गर्भिते ॥ १ । ३ । ५१ ॥ p 78—

गर्भित changes its र् to ण्—

गर्भत —गर्भिणो—गर्भिओ

The Ms of प्राकृ० व्याक० वृत्ति says 'पृथग्योगाभिन्यम्' Hema also
 makes the change necessary—'गर्भितातिमुक्तकेण' ॥ ८ । १ । २०८ ॥
 न ॥ १ । ३ । ५२ and आदेस्तु ॥ १ । ३ । ५३ ॥ p. 78—

These two Sūtras deal with the change of र् to ण् It is
 necessary when र् is not conjunct and not in the beginning
 of a word, and when it follows a vowel It is optional
 when it is in the beginning of a word—

मानव —माणवो । ईशान —ईमाणो । कनकम्—कणअ । धनम्—धण ।
 मानयति—माणइ ।

नदी—णइ—नई । नयति—णेइ—नेइ ।

But न्याय —नाओ ।

नापिते ह ॥ १ । ३ । ५४ ॥ p 78—

In नापित, र् is changed to ण् or ह—

नापित —हाविओ—णाविओ (Hema. gives षहाविओ

Pages 79-80 षो च ॥ १ । ३ । ५५ ॥ p 79—तु ङो रिपम ॥ १ । ३ । ६७ ॥ p 80

Here begins a section treating of changes in the labial
 consonants

ए, when not initial and not conjunct and when following
 a vowel, is generally changed to ए—

शप —सावो । शपथ —सवहो । उपसर्ग —उवमग्गो । प्रदीप —पईवो ।
 पापम्—पाव । उपमा—उवमा । कपिल —कविलो । कुपम्—कुणव । कलार
 —कलावो । कपालम्—कवाल । महीपाल —महोवालो । तपनि—तवइ ।
 गोपायनि—गोवाअइ ।

But विप —^f _{is conjunct}) । पठनि—पठइ (ए is initial) ।

वस्यो—वस्य (*v* does not follow a vowel) । वसि—वस and वसि
—रिउ (because these forms as the text says are sweeter
to the ear than those derived by changing, वृ to वृ)

व पाणिपरिम— ॥ १ । ३ । ३३ ॥ p 72—

In the causal form of वृ and in परिण and other words वृ is
changed to व—

पाठयति—पाठ—पाठेर (It is वृ गादि, 'दीर्घादि' p 74 and
'शे ट' p 75) । परिण—परिणो ('हरिद्रादी' p 31) । परिणा—वस
हा (*b* १०६ n हरिद्रादि) । वस्य—वस्यो । वसम—वसमो । परिमत्र—
पाणिद्रो (हरिद्रादी' p 31)

प्रभूते व ॥ १ । ३ । ५० ॥ p 79—

In प्रभूत, *v* though conjunct and initial is changed to व—

प्रभूतम्—वभूत (*v* is doubled by 'दीर्घादी' p. 49)

नीपापीष्टे सो वा ॥ १ । ३ । ५७ ॥ p 79—

In these *v* is optionally changed to व—

नीप—नीपो—नापो—निपो ('आदेशु' p. 78) । आपीष्ट—आपो—
आपो—आपो—आपो ('दीर्घादि' p. 71 *v* being changed
to व by एली—नीट—' p 62) ।

सो वा ॥ १ । ३ । ६१ ॥ p 80—

व, if not conjunct, not initial and following a vowel is
changed to व—

शव—सवो । अवा—अवा—(Hema. gives अवा also) ।
स्यो करध ॥ १ । ३ । ६२ ॥ p 80—

In शव *v* is changed to व and ए and the vowel in them is
pronounced as nasalized—

कवध—कवधो—कवधो ।

Hemachandra and Subakṣhna give कवधो in place of कव
धो कवधे कवध कवध ' प्रा० चरि०

तु ङो विषमे ॥ १ । ३ । ६७ ॥ p 80—

In विषम *v* is optionally changed to व—

विषम—विषमो—विषमो ।

Hemachandra changes *v* to व—विषमो, so प्रा० चरि० also—
'विषमो विषमोयवा विषमो

Pages 80-85 यो जर्तीयानीयोत्तरीयकृत्येषु ॥ १ । ३ । ६८ ॥ p 80—खरकट्टो
रीसरकारी ॥ १ । ३ । १०० ॥ p 85—

Now begins a section in which changes of *य* and the remaining consonants of words ending in *अ* are dealt with. In the affixes तीय and अनीय, in उत्तरीय and in the *ङ* affix य, *य* is optionally changed to *त्र* (*ज्* which is doubled)—

तृतीय —तदञो ('कनोत्र' p 30)—तदओ ('गभीरग इत्' p 63) ।
द्वितीय —विदञो—वीओ—दुदो—दुओ (प्राकृ० मर्व० p 13) । वर
णीयम्—वरणिर्ज—वरणीअ । विमयनीयम्—विमयणिज्—विमयणीअ
('श्मभसङ्गामसररमी ष्' p 42) । दापीयम्—दावणिर्—दावणीअ
(Hema gives दाणिज्—जवणीअ) । उत्तरीयम्—उत्तरिज्—उत्तरीअ ।
वेया—वेञा—वेआ । मेयम्—मेज्—मेअ ।

हृन्मयटि ॥ १ । ३ । ६९ ॥ p 81—

य of the affix मय is optionally changed to *इ*—

विमय —विमइओ—विममओ ।

षतिपये चहर्ना ॥ १ । ३ । ७२ ॥ p 81—

In षतिपय, *य* is changed to *वृ* and *हृ* and when it is changed to *हृ*, the preceding vowel is lengthened—

षतिपय —षश्वओ—षश्वओ ।

अथपरे तो युमदि ॥ १ । ३ । ७३ ॥ p 81—

य of युमद्, when not used as a word, is changed to *त्*—

युधनीय —तुम्हवेरो ('केर इदमर्थ' p 158, and 'श्मभसङ्गामसररमी ष्' p 42) ।

But युधदमत्प्रकरणम् = तुम्हमहत्प्रकरण Here युमद् is used as the word युमद्

आदेर्ज ॥ १ । ३ । ७४ ॥ p 81—

The initial *य* is changed to *ज्*—

यम —जमो । युवति —जुअइ । यानि—जार्इ । यश् —जसो ।

But अवयव —अवयवो (because *य* is not initial)

In some cases when a preposition is prefixed *य* is changed to *ज्*, though it is not initial—संयम —सजमो । सयोग
संयोगो । अपयश् —अवजमो । But प्रयोग —पओओ ।

दोअ ॥ १ । ३ । ७७ ॥ p 81—

In जठर and other words mentioned in the Sūtra, र् is optionally changed to ङ्—

जठरम्—जठ—जठं ('ठ' p 75) । वठर—वठो—वठो । जिह्वर—
जिह्वो—जिह्वो—जिह्वर—जिह्वो—(कण्ठ—'प. 15, 'गण, गणा—
p 15 'पूर्वमुपरि वर्गम् पुन' p 49) ।

किरिषरे ङ् ॥ १ । ३ । ७ ॥ p. 82—

र् is changed to ङ् in these two words—किरि—किरी । वर—
वरो ।

Trivikrama explains in his Vṛtti the meanings of these words as under—

'किरिवाहो गर्वो मूर्ध्नि स्यवा । वरो भस्व परम ऋषो मण्डको वा ।'
प्राक्तुं चद्रिं gives भर in place of वर—

वापाण पामाण पाहाणोभो किरि किरी रवाण ।

भेर भरो निश्चिंवा निचोय वसहो मदने ॥'

यो वरवीरे ण ॥ १ । ३ । ८० ॥ p. 82—

In this word, the first र् is changed to ङ्—

वरवीर—वरवीरो ।

लोहलहाङ्गलङ्गुले वा ॥ १ । ३ । ८२ ॥ p. 82—

In these words र् is optionally changed to ङ्—

लोहल—लोहलो—लोहलो (Vararuchi and Hema. give लाहल
प्राक्तुं चद्रिं gives the same form—'वा ण्वमदिनीहू ले लाङ्गले
लाहले तथा । प्राक्तुं सर्वं gives लोहल, *Idem* p 15) लाङ्गलम्—णगल
—एगल । लाङ्गलम्—एगलम्—एगलम् । (In both these words the
long vowel is shortened by 'स्वरस्य द्वन्द्वि' p 54)

यो म दावरे ॥ १ । ३ । ८४ ॥ p. 82—

In दावर, र् is changed to ङ्—

दावर—समरो । प्राक्तुं चद्रिं gives other forms also—'दावरे
भवेत्तु समल समर सकलस्यैव सवरक्षरग । Seshakrishna thus
changes र् to ङ् optionally

हस्य घो विदो ॥ १ । ३ । ८६ ॥ p 83—

ह् following Anusvāra is optionally changed to ङ्

It is sometimes changed to ङ् even though not preceded
by Anusvāra

संहार—सधारो—सहारो । मिह—सिधो—सीधो ('विशति ला शोषत्' p 55 It falls under the विशति class the Anusvāra is therefore dropped and the preceding vowel lengthened) । दाह—दाधो ।

प्रत्युपदिवसदशपापाणे तु ह ॥ १ । ३ । ८८ ॥ p 83—

In these the sibilants are optionally changed to ह—

प्रत्युप—पचहो—पचसो ('ल्योन्वय p 33) । दिवस—दिशहो—दिअसो । दश—दह—दस । पापाण—पाहाणो—पासाणो । दशमुस—दहमुहो—दसमुहो । दशरथ—दहरहो—दसरथो ।

छह पदछमी— ॥ १ । ३ । ९० ॥ p 83—

In these the sibilants are necessarily changed to छ—

पह—छहो (ह being dropped and ह doubled) । पट्टि—छट्टी । पण्डित—छण्डितो । पदपद—छपपओ । क्षमी—छमी । सुपा—छुहा । शाव—छवो । सप्तपद—छत्तिवण्णो (The second ञ being changed to ह by 'सप्तपदे षो' p 83) ।

लुक् पादपीठ—° ॥ १ । ३ । ९२ ॥ p 83—

In these words ह् which is not initial as the first ह् of दुगादेवी, with the vowel joined to it is optionally dropped
पादपीठम्—पापीठ—पाअपीठ । पादपतनम्—पावटण—पाअवटण ('प्रतिगे प्रतीपगे' p 76) । दुगादेवी—दुग्गादेवी—दुग्गापेवी (Hema) Trivikrama however, gives in his Vṛtti, as it is in the text, दुग्गाई—दुग्गादेई । उदुम्बर—उदरो—उदंबरो ।

व्यावरणप्राकारागले कर्गो ॥ १ । ३ । ९३ ॥ p 84—

In these क् and ङ् with the vowels joined, are optionally dropped—

व्याकरणम्—वारण—वाअरण । प्राकार—पारो—पाआरो । आगत—आओ—आअओ ।

एवमेवदेवकुल— ॥ १ । ३ । ९४ ॥ p 84—

In एवमेव and other words mentioned with it व् which is within (the last व् of एवमेव is not dropped) is dropped optionally, together with the vowel joined—

एवमेव—एमेअ—एअमेअ । देवकुलम्—देवलं—देवउलं । प्रावार—पारो—पावारो । यावत्—या—जाव । जीवितम्—जीअ—जीविअ । अवट—अडो—अवडो । आवर्तमानम्—अत्तमाणं ('सयोगे p 28) —जावत्तमान । तावत्—ता—ताव ।

ज्योदनुजवध—° ॥ १ । ३ । १५ ॥ p 84—

In दनुजवध &c ज् and य् together with the vowel joined are optionally dropped—

दनुजवध — दणुवधो—दणुमवधो । राजदुल्गम्—राउल्—रामउल् । भावनम्—भोण—भोअंग । कालायमम्—कालासं—कालाअस । निमलयम्—किमल—निमलअ । हृदयम्—हिअ—हिअअ ('इल्लट्पणे' p 66) ।

अपती घरो गृहस्य ॥ १ । ३ । १६ ॥ p 85—

गृह is changed to घर, when not followed by पति—

गृहम्—घरं । गृहस्वामी—घरस्वामी । राजगृहम्—राजघर । But गृहपति—गहवर्ह ।

सरकङ्कोरीसरकारी ॥ १ । ३ । १०० ॥ p 85—

सर is optionally changed to इसर and वट्ट to वार—

सर—इसरो—सरो ('मनयाम्' p 13) । वट्ट—वार—कट्ट ।

Pages 85—86 क्विप ॥ २ । २ । ४७—

प्रसिद्धसाधम्याय साध्यसाधनमुपमानम्' p 86—

This is Gautama's Sūtra १ । १ । ६ ॥ giving the definition of उपमान. The knowledge of the similarity of गवय with गो is what is called उपमान and this knowledge is the immediate cause of उपमिति which is a knowledge of the relation subsisting between संज्ञा (a term) and संज्ञी (an object) denoted by it. In Gautama's Sūtra उपमान is equal to उपमिति, if साधन is taken to mean सिद्धि. In this case, the definition of उपमान, the instrument of knowledge is to be derived by supplying यत् in the Sūtra—यत् उपमितिर्जायते तदुपमानम्. Or, साधन may be taken to mean सिध्यते अनेनेति साधनम् and then we shall arrive at the definition of उपमान without having to supply यत्. A man does not know what a गवय is. He is told by a trustworthy person that it is like a गो. He then sees a गवय, finds it similar to a गो, and is reminded of the direction of the trustworthy person and concludes that it is गवय. अयं गवयपरवाच्य is the final knowledge that he arrives at. It is a knowledge of the relation subsisting between the term गवय and the object—the animal denoted by it. The Vṛitti on the Sūtra is very clear—प्रसिद्धस्य पूर्वप्रमितस्य गवादे साधम्याय सादृश्यात् तज्ज्ञानात् (This ज्ञान is the in

strument उपमान) साध्यस्य गवयादिपदवाच्यत्वस्य साधार्त्तं सिद्धिरुपमान
मुपमिति । यत इत्यध्याहारेण च करणलक्षणम् । अथवा साध्यसाधनमिति
करणल्युदा करणलक्षणमेवेदम्' p 17, 'यायदशन, Calcutta edition

Now a knowledge of this kind can be arrived at not
simply through the knowledge of साधर्म्ये or similarity It
may also be arrived at through the knowledge of वैधर्म्ये or
dissimilarity For instance a man may know that a parti-
cular animal is called वरम through the knowledge of its
dissimilarity with other animals in having a long neck. &c
The Vṛtti explains it clearly—'अत्र च वैधर्म्योपमितिमपि मयन्ते
टीकाकृत । यथा च अनिदीर्घग्रीवादिपश्चन्तरवैधर्म्यज्ञानादुक्ते वरमपदवाच्यता
ग्रह ' याय०, p 17

Now the point of introducing this Sūtra in the text is
that just as in this Sūtra the word साधर्म्ये is an उपलक्षण of
वैधर्म्ये, that is implies वैधर्म्ये in addition to implying साधर्म्ये
('स्वप्रतिपादकत्वे सति स्वेतरप्रतिपादकत्वमुपलक्षणम्'), so the Sūtra
'क्विप ' means that we should shorten the vowel not only of
words ending in the suffix क्विप्, but also of words like
सोमपा ending in the suffix विच्

सोमपा+सु is thus equal to सोमप+सु Now the Sūtra 'प्रावो लुक्
वग—' p 14 is applicable, but the Sūtra 'नात्प ' p 14 forbids
its application because ए follows अ ए is then changed to
य् by 'पो व ' p 14 and the word सोमव is declined like राम

Pages 86-87 श्रुगनपि सो ॥ २ । २ । २९ ॥ p 86—नूनपि ङसिङसो ॥ २ । २ ।

२७ ॥—p 87

These Sūtras deal with the declension of words ending in
ङ and ङ

- (1) श्रुगनपि सो —The Nom Sing Ter सू of words ending
in ङ or ङ is dropped but not in the Neu The ङ or ङ is
then lengthened
- (1) ० १ गिरी, सुद्धी, तरू, धेणू, but दहि, मद्दु (because they are
Neu)
- (2) पुसो जसो ङउ ञओ—In the case of Mas words ending in
ङ and ङ, the Nom Plu Ter is optionally changed to ञउ
and अओ अउ and अओ being ङिच्, ङि of the preceding words

घा न्तधौ मयुजिह्वयो ॥ १ । ४ । ३२ ॥ p 94—

गन्तु and चिह् optionaly charge their conjunct consonants respectively to त्त and च—

मन्तु—मत्—मण्ण् । चिह्—चिध—चध—चिण्ह—इण्ट ('बहुलाधि
यागात् षडिदादेरपि चस्य लोप ' p 113)

त्रिविक्रमदेवचचनात्—This remark is made by Trivikrama on
the Sūtra 'आर मुपि' His words are 'लुप्तविमत्तयपेक्षया भ्रंशार
विहित'

The forms of ऋष्टु are as given at the end

The declensional forms of वितृ are given at the end

Vararuchi sanctions the substitution of a word ending in
उ for one ending in ऋ only in Nom Plu , Acc Plu , Inst
Sing Gen Sing, and Loc Flu — 'उर्नदशसृष्टाङ्गमुत्तु वा' ५।३३॥

The forms of वृत् are to be made up like those of वितृ from
the bases वृत् and वृट्, with this difference only that ऋ is
changed to आर्, not अर्

गअउ—गअओ—गअवो p 96—

According to the Sūtra 'गव्यउदाहत्,' गो is to be considered
as गउ and गाउ and the word is to be declined like वाउ and
अगि The Nom Plu forms would then be गअउ—गअओ—
गअवो—गउणो—गऊ

Trivikrama's Vṛitti on the Sūtra 'गव्यउदाहत्' which he reads
as गव्यउदाहत्' is 'गोशदे ण्च अउ आ इत्येती भवन् । एतयोरादेर्वि
कपो द्वितीयस्य लिखाञ्जितम्'

ण्च क्त्वानुमत्-यमविष्यति ॥ २ । ४ । १९ ॥ p 96—

अ is changed to इ or ए when followed by क्त्वा, तुम्, त्व्य,
and future terminations

क्त्वा is changed to तु, अत्, तुभाण and त्वण by 'तुमसुभाणवृणा
क्त्वा' p 152

We have thus हनेऊण—हसिऊण before क्त्वा, हसेउ—हसिउ before
तुम्, हसेअव—हसिअव before त्व्य and हसेदिइ—हसिदिइ in the
future (इत् भविष्यन्ति हिरादि ' p 190)

The forms of ऩाया are given at the end

सायकमाद्ये ॥ १ । २ । ३८ ॥ p 99—

In these words, the initial vowel is necessarily changed to उ—सायव—सुवगो ('ग' p 38) । माभा—सुवहा ('श्रण्यत्' 'वहवत्' पृष्ठ p 43) ।

स्त्रीभगिनी— ॥ १ । ३ । ७७ ॥ p 102—

स्त्री, भगिनी, दुहितृ, and वनिता substitute respectively the forms रथा बहिर्णा, भूभा, and विष्भा—

स्त्री—रथा—थी । भगिनी—बहिर्णा—भरणी । दुहितृ—भूभा—दुहिवा
वनिता—विष्भा—वगिभा ।

The forms of रति and धृत् are similar and given at the end कद्रिदा-द क्वादिपानाम्—p 102

कद्रि is given under वृत्ति & not under क्वादि & The author includes it into both the classes and thus gives four forms as under—

कद्रि—उद्धी—उद्धी—इद्धी—इद्धी

The forms of गीर्ग and अक् are given at the end

मोवण्णैह—सोवण्णैभा—p 100—

In this word the affix डीप् is cancelled by ट—मोवण्णैवी—मोवण्णै—सावण्णभा

मालाच्यरण्ये ॥ १ । २ । ४ ॥ p 103—

In these words the initial vowel is dropped optionally—

अणानु or अणान्—गक्—भटान् अरण्यम्—रण्ण—अरण्ण

इदुमानु ॥ १ । २ । ८३ ॥ p 108—

Trivikrama's Vṛtti on this Sūtra is as under—

'गौणस्य मातृगणस्य ऋव इत्थनी भवत । माह्वर । माउपर । कद्रिगौणस्यापि ।
मार्ण—माऊण—माणुण म् ॥

Hemachandra's remark is as follows—

कद्रिगौणस्यापि । मार्ण ।

Lakshmidhara says that though in the Sūtra इदुमानु, गौणस्य is supplied from the preceding Sūtra and though the change of मातृ into माह्व and माउ would thus occur only when the word is subordinate in sense as in माह्वर where the sense of वर is predominant and माह्व subordinate, still

even the simple word मान् is changed to मार and मारु, (1) because Trivikrama gives the form मारुण, and (2) because Hemachandra also sanctions the occasional use of the same form owing to the influence of the अघिहार Sūtra बहुलम्

The forms of वण and सध्व are given at the end

The forms of ददि (दधि) and मधु (मधु) are given at the end

The forms of चतुर् are given at the end

In making up the forms of विम्, the Sūtras from २।२।६०॥ to २।२।६५॥ explained on pp 26 and 27 of the text must be remembered Their purport is very briefly as under —

In the case of pronouns ending in भ, Nom Plu Ter is व, Loc Sing Ter ल्व, सिंभ, भिभ, and हि (the last does not apply to इदम् and एतद् and applies to विम्, यद्, and तद् even in the Fem), and Gen Plu Ter is optionally षिं

The Sūtras from २।२।६६॥ to २।२।७३॥ apply to विम्, यद्, and तद् Their purport is as under —

२।२।६६॥ (p 117)—After विम्, and तद्, आम् is optionally changed to स and the preceding vowel lengthened.

e g वास । तास । पथे—वेसि । देमि—वाण—ण—ताण—ण

२।२।६७ (p 117)—After विम्, यद्, and तद्, इम् is optionally changed to स with the preceding vowel lengthened

e g वास—वसम् । जास—जस । तास—तसम् ।

This Sūtra is taken to apply through the force of 'बहुलम्' to the Fem forms also Trivikrama remarks —'बहुलाधि कारान् क्रियन्त्व सिवामपि ।'

e g वाम (क्स्वा) । जाम (यस्वा) । ताम (तस्वा)—पथे—वाण—जाण—ताण

२।२।६८॥ (p 131)—This applies to the Fem forms of the optional bases वी, ची, ती

In their case इस् is optionally changed to से and स्मा

e g वीसे—विस्मा । जीसे—विस्मा । तीसे—निरस्मा । पथे—वीत्र—आ—इ—ए । जीत्र—आ—इ—ए । तीत्र—आ—इ—ए

२।२।६९॥ (p 118)—After विम्, यद् and तद्, डि is optionally changed to इत्रा, गहे, and टाहा in the sense of time

शतृशानचो ॥ २।४।४० ॥ p 127—

शतृ Pres Part Ter and शानच् Ātm Pres Part Ter are changed respectively to माण and त

By another Sutra 'वा इहलोदञ्जु', the preceding अ is changed to ए when followed by ह्, लोट्, and शतृ ० १ हसनि=हसद्—हसेद्, हसतु=हसउ—हसेउ, हसत्—हसन्तो—हमेतो । भू substitutes हो, हुव, and हव, (by 'होहुवहवा भुवेसु') and also हु before terminations that are not चित्

The Pres Participle of भू in Prāpiti is thus होमाणो—होन्तो—हुवमाणो—हुवेमाणो—हुवन्तो—हुवेन्तो—हवमाणो—हवेमाणो—हवन्तो—हवेन्तो—हुनो (हु is not substituted before शानच्, be cause it is चित्)

In the passive forms ए of the passive is changed to ए and इत् ('इअहन्तो यक् ')—

अनुभूयमान् = अनुहो२अमाणो—अणुहो२अमाणो—अणुहो२अन्तो—अणुहो इत्तनो

तुमसुअगितृणा षत् ॥ २।१।२० ॥ p 152—

The termination त्वा of the indeclinable past participle is changed to तु, अत् (अ) तुमाण, and तृण

० १ तुम्—दृष्टा—ददृ मुक्त्वा—भोत्तु हनिवा—हसेउ—इसिउ
अम्—भान्त्वा—भगिअ, र्त्वा—रमिअ, हसिवा—हसेअ—इसिअ
तृण—गृहीवा—वेत्तृण—ण, कृत्वा—काऊण—ण, हसित्वा—हसेउण—ण
हमिउण—ण
तुमाण—गृह्णासा—षत्तुमाण—ण, श्रुत्वा—सोउमाण—ण, हसेउ—हसे
उमाण—ण, हसिउमाण—ण

In the above forms, the ending consonant of दृश् together with the त् of तुम् तुमाण, and तृण is changed to दृ by ता दृो दृश ॥ २।४।४२ ॥ (p 153) (ददृ—ददृमाण—ददृण) म् is changed to षत् before तुम् (Inf termination) त्थ, and त्वा by वेत्तन्व्यक्तवाग्नु ग्रहे ॥ २।१।४४ ॥ (p 153) (षत्तु—वेत्तुमाण—षत्तण) the final consonant with the preceding vowel of वच्, मुच्, ह्, हु, and भुव is dropped and ओ added before तुम्, तथ्य, and त्वा by अत्यस्य वचिमुचिरुद्विमुना डोश् ॥ २।४।४५ ॥ (p 15०) (वेत्, र्त्तुण, वीत्तु, सोत्तुमाण, भोत्तुण, &c) अ is added

as an augment after the final consonant of a root by इनेह
 ॥ २।४।६* ॥ p 116 the ending अ of a root is changed to
 इ or ए before वा, जुर्, तस्य, and future terminations by एव
 क्वात्तुभ्यमभिस्यति ॥ २।४।१* ॥ (p 153) (इग्—हम—इमेउ—
 हमित् &c) the ending vowel of वृ is changed to आ before
 मुम् त य, वा, and terminations of the past and the future
 by आ त्वाभिस्यति च वृत् ॥ २।४।२७ (p 153) (काउ—वाउमाण
 —वाऊण) the ending इ and उ, short or long, of a root are
 changed to ए and ओ, respectively by योरेह ॥ २।४।१५ ॥
 (p 154) (तु—गोऊण, नी—गउमाण, &c)

शु has मुणित्ता also a cording to the following Sūtra —

णो हश्च चिजिर्धुधुमुदुह्य ॥ २।४।७२ ॥ p 154—

After roots चि, जि, &c augment ण is added and when
 added if the root has a long vowel, it is shortened

e g चिणर्—चिणर्—पुणर्—मुणर्—धुणर् &c also चिणित्ता, मुणि
 ऊण, पुणित्ता, and चिणित्ता, मुणित्ता, पुणित्ता by changing अ of ण
 to ए by एव क्वात्तुभ्यमभिस्यति ॥ २।४।१५ ॥

Rules for the change of अवि and इति—

- (1) When following a word, that is not in the beginning of a
 sentence, अवि drops its अ optionally

e g चिचि (चिचि also) and चिमचि, तचि (चचि also) and तमचि,
 but अचि नाम

- (2) Following a word इति drops its इ

e g चिचि (चिमचि), चिचि (चिमचि), तचि (तचि) (The final
 consonant is changed to Anusvara by दत्तमस्यर्द्विद्वर्षवो
 मद् p 151)

- (3) In the beginning of a sentence इति is changed to इअ इअ
 विणमुहाणित्ता

- (1) Following a vowel इति is changed to चि

e g अचिचि, तचिचि इद इति (इद drops its final by 'अस्यहलोम
 दुदि' p 15)

लुगपयत्यदादात्तद्च ॥ १।२।३ ॥ p 156—

The initial vowel of an indeclinable or a pronoun, follow
 ing an indeclinable or a pronoun is optionally dropped

e g यदि अहम्—जइ अह—जइइ
 यदि इमा—जइ इमा—जइमा
 वयमत्र—अग्रे एत्थ—अग्हेत्थ
 वयम यत्र—अम् अण्णइ—अग्हण्णइ
 त्वमत्र—तुइ एत्थ—तुहेत्थ

P 157-161 मन्तमणवन्त ॥ २।१।१२ ॥ p 157 to इर शीलाद्यथस्व ॥
 २।१।२८ ॥ p 161—

This chapter treats of the changes which Taddhita suffixes undergo in Prakṛita They are mostly as under —

मन्—मन्त (सिरिमन्तो), मण (धनमणो), वन (भक्तिवन्तो), मा (ह्युमा), आळु (दयाहृ), आल (रसालो), इर (गन्धिरो), इह (छारहो), उल (दपुहो), इत (माणइतो)

वत् (signifying measure)—इत्तिअ (इत्तिअ, तित्तिअ, तित्तिअ), णत्तिअ (एत्तिअ, जत्तिअ, तत्तिअ, केत्तिअ), इत्तिल (इत्तिल, जित्तिल, नित्तिल, वित्तिल), ण्दइ (एदइ, वेदइ, तेदइ, वेदइ)

ईण (signifying pervading)—इक (सब्बगिजो)

ईय—णअ (अण्णअ १ e आत्मीयम्)

त्रइ or त्र—हि (जइ कहि, अण्णहि), त्थ (जत्थ, वत्थ, अण्णत्थ), इ (जइ, वइ, अण्णइ)

इदमर्थक (having the sense of तस्येदम्)—केर (तुह्णकेरो, अह्णकेरो), इक (राइक, पारिक—परिक), अक (राअक, पारक—परक), एअअ (तुह्णेअअ, अह्णेअअ)

वत् (signifying an object of comparison)—व्व (महुइव्व पाइली वुत्ते पासाओ)

स्व—इमा (पीणिमा, पुब्बिमा), त्थण (पीणत्तण, पुब्बत्तण)

तस् (having the sense of the Abl)—दो (सब्बदो), तो (सब्बतो)
 इत्थ —इत्त (सअइत्तो, सहासइत्तो)

भवार्थक (signifying तत्र भव)—इत्त (पुरिह, हेट्टिल,) उह, (अण्णुह १ e आत्मभवन्)

क (स्वाधवाचक)—क (चदओ, इहअ), इठ (पुरिहो), उह (पिउहो, सुइह, इत्थुहो), र (दीहर), ल (निजुला, पत्तलं, पीवल, अथलो)

शीलाद्यर्थक (signifying accustomed to)—इर (इत्तिरो, रोइरो, लन्निरो, जन्निरो)

P 161-163 हेसो इम् ॥ २।३।३५ ॥ p 161 to वीप्सार्धात् ॥ २।२।१ ॥
 p 163—

This chapter treats of the senses of cases or the cases which are used in the sense of other cases. The purport is in brief as under —

- (1) The Gen. is used in place of the Dat.
- (2) The Gen. is used optionally in place of the Dat. Sing. signifying purpose (*न्याय*) That is the Dat. Sing. is used in the sense of purpose (*दद्यात् → दद्यात्, वक्ष्यात् → वक्ष्यात्*)
- (3) The Gen. is sometimes used in the sense of the Acc., the Inst., the Abl. and the Loc.
- (4) The Loc. is sometimes used in the sense of the Acc. and the Inst.
- (5) The Inst. and the Loc. are sometimes used in the sense of the Abl.
- (6) The Acc. is sometimes used in the sense of the Loc.
- (7) *म्* takes the place of the case-affix optionally after the first word, when there is a repetition (*एकम् = एकम्, द्वे द्वेन = एकमेकम् अंगेअंगे → अंगमनमि also द्वेद्वेद्वे* &c)

P 163 169 यरइत्तगास्तृनासि ॥ २ । १ । ३० ॥ p 163—

Now begins the chapter on the *Nipatas* or irregular forms. Under this chapter *Trivikrama* has given a long list of words, a few of which are *Desya*. Extracts from his *Yriti* are given below —

- वरहसो—'वरयिद् । ऋनोत् । तो द्वित्वं च' प्राह० व्याक० वृत्ति
 वषट्वाभनी पुने—'वष इत्नावागि देस्य । ततो भवार्थेभ्यर्थे वा द्विह ।
 वषट्वाभनी । वाचान्ते द्वितीयस्यातोत् । वाभन्ते ।' त्रिवि०
 मरुत्पुत्री—'मरुतिदेशा मरुत्वात् पुत्री । त्रिवि०
 घ्राही—'घ्रादन्त्यथ हि ।'
 वेहहो—'वहभाह । आदरेष्व च'
 सहाल—'सहादालोत्सर्वे ।'
 अहिलो—'अले स्वार्थे द्विह । लो द्विभ्य च ।'
 पुट्थओ—'पुष्पथय । षस्य द्विद् ।'
 रसाओ—'रसमतीति रसाओ ।'
 लक्षणी वषट् लक्षणा लतायाम्—'लताया स्वार्थे षणी षणा च । कण्ठेर्थातो
 क्षियां ष ।
 वदुञ्जा—'गोभावहुत्वात् ।'

मेहुणिआ—'मिथुनादुक्तेर्भे इकणा । टाच्च ।'

रिमिणो—'इदे शीले डिमिण ।'

अडअणाछिच्छईपुष्णाब्बय पुश्वन्याम्—'पुश्वत्वाश्चस्य णा । पुष्णाणी । छि छि
पिक्क पिक्क इति ग्रहण यस्या सा छिच्छई । अमृत्यर्थे डई । अटे शित् आण ।
अडआणा ।' छि is used in Gujarati in the sense of expressing
nausea at something noxious

चप्पब्बओ—'चपलात् क । पस्य च दिरक्ति ।'

Trivikrama has 'पिञ्ज जलम् ।'—'पिबतेदिञ्ज ।'

मयोणो—'स्वार्थे ण ।'

सइलसिओ—'सदा लासिक । नृत्यशीलत्वात् । वाउहो—From वाच्

पण्दिअओ—'उपलद्दय । उवारस्य लोप ।'

चण्डिओ and चण्डिओ—From चण्ड् to be angry

कुम्भुणो—'म्लायते कुम्भादेशे ण ।'

अच्छिइहहो—'अक्ष्णोहर । अदर्शनीयत्वात् । अक्षिटरात् स्वार्थे डुह ।'

छाइहो—'छायाया दिहोरत्यर्थे ।'

बुडुङ्ग &c —'बुटादुक्तेर्भे डुग डग डुकश्च ।'—बुडङ्ग is used in Sanskrit
in the sense of a bower

जरण्ठो—'जरतेरठ ।'

अच्छिविअच्छी—'आकर्षति व्याकर्षति इत्यत्र कृषे स्वाने अच्छिविअच्छी ।'

धूमरी—'धूमवद् धूमरी उपमार्थे रा ।'

सोत्ती—'स्रोतस अस्त्यर्थे डी । द्वित्वम् ।'

अहिसिओ—'ग्रहशकया रक्षित । अभिसीदतेरुक्तेर्भे टिक ।'

उडलो पडलो—From उत्सल and प्रसल

गण्णिओ—'अङ्गस्पर्शाज्जायमाने हासे पुलके चार्थे गर्भतेरिओ ।'

चित्तल—'चित्त लातीति ।'

पासणिओ, पामाणिओ—'साक्षात् पार्थे नीयतेनेनेत्यर्थे पार्श्वानीयतेर्डिक ।'

अवरिञ्ज—'अद्वितीयम् । अपरस्य भावार्थे डिञ्ज ।'

लाइहो—'लम्पट । लाभादुक्तेर्भे डिह ।'

कडिह —From कटि

कुडुंभीअ—From कुडुंभ्व

अतरिञ्ज—From अन्तरा

अवडुहिअं—From अवट—a hollow of a well The Ms of प्राहो
व्याक० वृत्ति of त्रिविक्रम consulted by me gives अवडुहिअ in place
of अवडुहिअं

विम्पिअ—'विष्ठीपिष्ठी इत्यनुकरणात् क । आदेर्दिकारस्य उत्र षो द्वित्व च ।

कुट्टिरो—From मरु The Prakrit root कूट is used in Gujrati in the sense of sinking

सरिसाहुणे—'मृगात् सारिं कुण्ड' ।

मुमिणे—'मुदरादशाद् मुमरि' ।

पटापटी—पटिता पटा पटना पसा सा ।

कमणी—From कम्

निरिभिरिआ—'निरिभिरिनीनुत्तरणात् वा ।

अण्गभो—'अण्गदुपमात्तये णि' ।

अपत्तिरामगिरभो—'यद्यदृष्टिभिरभिर्ये अवेतिरमिति निरानिकात् षो वाचन-शिलमगिरभो वदन्वयात् । The Ms. reads 'अपत्तिरामगिरभो यद्यदृष्टी वाचत' as the Sūtra

सिद्धदितो—From शिदृष्ट 'शिरण्टादुत्तेर्ष दि' । शिदृष्टानिचर्ष ।

अलववमहो—'अलमवयव वमस्य वृत्तस्यि । वि-दोर्ष' ।

सुरदुदी—'सुरवत्पते नो-ददीणि मुदेरोदेशाद् मुदुदी' ।

सीजल सीजट्ट—From शिव 'दीनात्पुदुदुहा तस्य लोपी वा ।

टटहा—From लघु—'लमाट्टहा सलोपश्च ।

वेरा—'वेष्टमत विग अनयति । 'वेष्टे-परो सी षेपश्च ।

दुम्भरणी—'वम्भरणा । दुम्भे स्वार्थे गिवां णी ।

तण्णाभ—'निम्भते-ण्णाभ' ।

रिन्गभणा—'न-पूर्वात् महतेर्षेण णिगादेशश्च ।

मुण्डतिओ—'सनाप ङीते सिय । मस्य च षट् । आदेरत उ । यद्वा सात्वा संसृते गिद्वा । 'सावग्ममाळा' इत्युत्पे सति तत शीलाचये षड्भो ।

साडहो—From स्वादु 'सादेरुत्तये ष' ।

दददडो—'ददद्व दद्व इति दद्वय शुभ्रति यथरि । तस्य लुट् ।

वोडिओ—वोडिहो—From कृह to act childishly, to trifle

अट्टण्ण—'आर्त तातातीत्यट्टणो ।

गजोलो—'गजते परिभवाये देशवाद् धातोर्जाह' ।

उद्युभिजं—'उद्युर्वस्य सुभतेरक्तेये टिक' ।

गिज्ज—'निर्मुक्त । मस्य लुट् । देवादिपाठाद् दित्त्व च ।

बम्हालो—From बहान् 'बद्धान् उक्तेये ल' ।

टाणिज्ज—From स्थान 'स्थानादुत्तेये टिज' ।

मदहो—'मदतो षट् ।

कुच्छिमं—'कुच्छररन्ध्रे मद् । गर्भवती ।

रिछोली—'रिच्छानि नक्षत्रमाणा तद्वत् रिछोली । प्रनो बि-ट्ट' ।

धोरणी—'धारावत् । पडि ।

पटमा—'पटादस्त्वर्थे गा ।'

वरमरी—'करेण मृगयमाना कृपत्यलित्त्रिति करोपपदा'गृह्णातेङ्गी ।'

बलामोटी—'बला'मुह्यते यत्र । बलात्कार ।'

चक्रलं—From चक्र 'परिवर्तुलम् । चक्राल ।'

बहुली—The Ms gives वाउही and derives it from व्यापृ—'कुमारी व्यापारयतीति व्याप्रे डुरिर् ।'

मत्तवालो—'स्वार्थे वाल ।'—The word (मत्तवालो) is used in Gujarati in the sense of an arrogant person

जमणमणो—'यद्वा तद्वा नणत्यधिकमिति आदितृतीयाभ्यामनुस्वार तल्पोपश्च ।'

भाईर—भेज्जल—भेज्ज—'भिय शीले ईरडंज्जलेना ।'

भोज्जरो—'असेरादेशाद्भोज्ज र ।'

आहट—'आहरत्वाद्दत्ते प्रियचित्तमिलाहट ।'

काभपिउला—'वाक पितृत् पोपको यस्या इत्यर्थे वाकपितृशब्दाला ।'

दुशोलना—'दुग्धापि या दुशते गो ।'

रुअरुदभा—'रुदरुदिकाशब्दे हकारयोर्दुर् ।'

मच्चो—From मणिनि in the sense of मुन 'मणि'या मुत्तेर्थे च भादेशश्च ।'

मग्मको—From मर्मन् 'ममण उपेध क ।'

Pages 169-172 गौणाद्या ॥ १ । ३ । १०५ ॥ p 169—

This is another list of irregular words

Instead of 'गणि गौणा', the Ms. of Trivikrama's work has 'गौणो गौ ।'

पिरत्थु—थिरत्थु is another reading

ओसाअण—'आपोशानम् । आपो इत्यस्य ओ । शकारात् परो वकारागमश्च ।

ओसाशब्दो नीहारवाची देश्य तत्पणो वा । ओम is used in Gujarati in the sense of frost

आअ विहओ—'आओ आप । शरदादिपाठादत्यस्य हलोल्व दीर्घः ।'

गोसो—गोमग । प्रत्युप ।

गिब्वहण—उद्दहनम् । ० विवाह ।

गदिहो—Substitute for ग्रहिल = Relentless unyielding

गोगिको—'गवामनीक समूह । को दित्वम् ।'

कोलीर—कुरुविदम् । पञ्चराग । रत्नविशेष । अवारयोरोदीती । रो ल ।'

ऊँजुणो—ऊँकुणो is another reading In Marathi the same word is used

तलारो—तलवर् । ५ ।'

Pages 172—175 सहिभाषा ॥ १४१२२ ॥ P 172—

This is a third list of irregular forms

गहिभा—'अ हा । काम्यमात्रात् । इत् । अर्द्धमन्त्रात् प्राग्विभम् ।'

बहरोत्तो—'पदि रोत्तु । बज्जपतीनि बहरोत्तो । पो व । टो ङ ।'

अविप्रपद—'अविनयपदि ।'

अणन्ते—'अणु । प्रत्यादिवाचनम् ।'

अत्रहो—'शीमाकारिण्यत् ।'

टिन्ने—'मरदारण्डिण्यत् ।'

टिन्गाळी—'सदाचारिण्यत् । लालादध इति ।' The word is used in Gujarati

टिच्छभो—'अक्षिण्य । तयाप्रीत्यनहत्यात् (व । प्रीत्या हत्यात्) ।'

अचिहरी—'दूती । सतर्पणीलसार्पिहार ।'

सहस्रधमा—'सहस्रधमा ।'

मराली—'Because of her gentle nature.

पन्मोत्तो—'From पन्मोत्तु । 'प्रतिपुग ह्येव प्रयाहो यन्मासौ ।'

पटिकारो—'प्रतिपुग रण्तीनि पटिकारो ।'

जोभो—'ज इ । सौतत्र इति ।'

दोमारभणो—'दोमारभणम् ।'

समुदणवणीभे—'समुदणवणीम् ।'

दासणिजतो—'Purifying the night, from दोषा and निम् to wash, to purify

त्रिनिपरवसणं—'त्रिमिगृहवसणम् । त्रिमिनिदितावरणदिव सत्त तोरहस्ये ।'

सुहरोमरारं—'सुपरोमरारि ।'

विमारो—'विमरण्णीत्वात् ।'

चिरिचिरिभा चिरिचिरिभा—'चिरिचिरिनि चिरिचिरिनि ध्वनियस्या सा ।'

समुहर्द—'समुहर्द ('समुहर्दितेनम्' हारावली) । जलधारोपचारत् ।'

तवकुमुम—'तावकुमुमम् । तयाविधकुमुमत्वात् ।'

पाभो—'प्राग्विभाम्ब्यात् पाप ।'

पदलाभो—'पानि लाभयति मिगृहतीनि पदलाप ।'

अहिअलो । 'अहिवद् वल्ति नाशयतीत्यहिअलो ऋषे ।'

मिदिण—'शिविल चूलुजत्वात् ।'

धिरण्णो—'न कचिदपि स्थिति कभाति । स्थिर यथा न्यात् तथा न निष्ठतीनि

धिरण्णो चपलहृदय ।'

जोदकानो—'ज्योतिष्य ।'

सुर्गो—'सुखदह यम्य स । नीप ।'

वेवो—'स्तोक विन्दु । तयाविधस्वरूपत्वात् ।'

पानावभो—'पासा इति प्राकृते चक्षु । तदापद्यत इति पासावभो । पश्यतीति पासो अक्षि ।'

वोप्पो—'अपराध । आत्मन कोप एवापराध ।'

उम्मुहो—'उम्मुग्ध ।'

उद्गणो—'उद्गहन । हस्य वस्य च लुक् ।' Trivikrama has उद्गणो

पद्गो—'प्रभृष्ट ।'

अणउत्तो—'ग्रामप्रधाननर । जनपुत्र । तद्गदाचरतीति ।'

उण्णहरो—'यणहर । राक्षस । तत्त्वभावत्वात् ।'

आरनाळ—'अम्बुजम् । आराद् दूरे समीपे च 'नालमस्तीत्यारनाळ ।'

वेरोसण—'स्यविरासनम् । सविरो मक्षा ।'

वम्हर—'मद्भगृहम् ।'

वदोष्ट—'वन्दादुष्टीकृते उद्गच्छतीति । 'स्तौ' इत्योत्वम् ।'

कलिभ—'के लीयत इति । लिभ ।'

रअणिखज—'From रजनीध्वज ।'

चदोज—'चद्रेण चोतन इति ।'

धूमद्धअमहिशी—'धूमध्वजमहिष्य कृत्तिका ।'

अवहोभो—'अपभोग । विरह । भोगासइत्वात् ।'

लधो—'लम्बन्त इति लवा केशा ।'

वेही—'वेहीरिभा—'वहीवदही वेही । वहीवद्वेहरिभा । आदेरत ऐ । स्वार्थे वक्ष ।'

परअद—'गृहे च द्रवदुचोतन इति । मुकुरम् ।'

आआसनअ—'From आकाशतल—'हृम्यपृष्ठमावाशतलवदिति ।'

सुरद्धओ—'सुरध्वज । दिवस । सूर सूर्य ध्वजो यस्य स ।'

अच्छिचवटण, बहनिअ, and णीसक are respectively from अक्षिपनन, पहवित, and नि गङ्क (meaning वृष, because it is fearless)

ण्लविलो—'धनी । चवारादृपक्ष । ण्लविलवत् ।'

सुहरओ—'From सुहरत, 'सुरा रत्नमस्यासि'—The Ms. of Trivi gives धारिकागृहम् as the sense of it instead of धारिवागृहम्

णिम्नीमुओ—'Means young, from नि श्मश्रुक 'आदेरत ई ।'

हृदुमद्दो—'हृदुमद्दो, मद्दो, द ।'

णिहुअ—'निधुवनम्, from निभृतम्

अम्बुद्धसिरी—'From अम्बुद्धी । 'प्रमुत्तकादिपाठाद् द्वित्वम् ।'

पहोदृजीहो—'० पयसजिह ।'

अउज्जहारो—'गुह्यहर । आदावहागम ।'

- बहुराजो—From बहुराज
 जोर—From जोरि रिदानी 'शा ।'
 उन्नता—'उन्नत । देशान्तरात् द्विवम् ।'
 भिग—'भृगु । भृगुवशीलत्वात् । भिग संसृजमिवन् ।'
 विभङ्गा—विभङ्गम् । वरिधात् । निरन्त इति ।
 वदगुम्भ—'वदगुम्भम् । मातो रिदुता मह उन्वत् ।'
 पात्ररा—'पात्रकरत्वात् । आन्तर उ । From प्रवरत्वात्
 जोमहो—From अनाहार 'तन्नाशित्वात् ण्विम् ।'
 चपरा—The Ms of विविग gives चपेडी 'चपेडी कर्त्तुदापात् ।
 रङ्गना—From रन्निन्त्यम् 'रङ्गना तपो रन्निन्त्यम् ।'
 गसन्ता—गेसन्ता । वजुमावत्वात् ।
 वावदो—From त्वाद्वा 'तापो कुडुम्बी व्याप्तम् ।'
 पुरितो—पुरो भव । 'पुरितो ऽन्ता पुरो भवा ।
 परभक्तो—'परभक्त । पर शङ्कुत्वात् ।'
 बधिको—'गिरि । वो द्विप पुरव्य च ।'
 बाल—'तमिगम् । नैवात् ।
 मट्टिमो—'मट्टिमो । विष्णु । मधुव । गत्तोपवत्वात् । क्व इत् ।'
 इदगिभूमो—'गुदिनम् । इदगिभूमत् ।'
 पथरे—पारनादनम् । प्ररारवत्वात् ।
 ओवाभमो—'अपानप । अस्त्राल ।'
 विउटा माउआ—पितृगमेव माट्टेय दित्तारित्वात् ।'
 पोररथो—'मत्सरी । पीलरव्यवत् ।'
 दोसो—कोप । आत्मनो दोषत्वात् ।'
 चथा—From चथा
 पम्हो—'वेसर । पक्षवत् ।
 राधमसो—'स्वध रघुादीति (शृशतीति) । मुत्तरपस्य वटि ।'
 अग्निभायो—From अग्निराथ 'अग्निवत् वायो यस्येति ।'
 तवकिनी—From साधकिनि
 निहृदणो—From विघाटन 'अथ । विघाटन ।'
 दरवळुष्टो—'दरे मये वल्लभ । वातर ।'
 मोहभो—From भोगिव—'भोग चरतीति भोगिक ।'
 पंडरगो—'पांडुराक्त । धवलादत्वात् ।'
 संररो—'संकीर्ण-तेजैति संररो रथ्या ।'
 सगगहो—मुच । मुष्टग्रह स्वमह ।'
 मरमोदिणी—मतिमोदिनी

कमल—क मस्तक मलयति मृद्रातीति च । 'कमलमासं कलहश्च । कमल—
वत् कमलं ।

वेणुमाओ—From वेणुशब्द 'वेणुशब्दवत् ण्यो यस्य म ।'

P 175—6 चा पुआट्याद्या ॥ १ । २ । ११० ॥ p 175—

This is another list of irregular forms

दुने दुरिअ—The Ms of Tri has दुरिअ (दुरिअ?) । ल्यु । शीघ्रमित्यध ।

किरि —The Ms explains it as वरा

P 176—184 आपुण्णगा सेन ॥ ३ । १ । १३२ ॥ p 176—

This is the last collection of Nipātas They are irregular
past participial forms

अम्मच्छ—The Ms of त्रिविन्म reads अम्मच्छ The explanation
added there is—'असवद्धम् । क्रोधेन भङ्ग्या च यद् भगिनम् ।'

जिञ्ज p 178—सुस In Marathi this word is used in this
sense

घ p 178—It is really speaking from the Sanskrit root घृ

ऊसं p 179—In Gujarati the word ओसीकु is used in this
sense

ओप p 180—The Gujarati root for gilding is ओप

होहुवहवा भुवेस्तु ॥ ३ । १ । १ ॥ p 185—

The root भू has three substitutes हो, हुव, and हव It has also
another substitute हु before all except चित् terminations,
ः ष before all except इ, ष, (3rd Pers Sing) and इ (2nd
Pers Plu) This is according to the Sūtra दुरचिनि p 186

The following are the terminations of the Present Tense

	Sing	Plu
1st Pers.	मि, म् (occasionally)	मो, म, मु
2nd Pers	सि, से (only after roots ending in अ)	इथा ह
3rd Pers.	इ, ष (only after roots ending in अ)	
	इरे and इथा (occasionally)	त्ति, तै, इरे

There is no junction of conjugations and padas in
Prākṛita

The following changes take place before these terminations —

- (1) Roots ending in any vowel except अ have अ added on to them optionally ('लृत्' ॥ २ । ४ । ७० ॥ p. 185)
- (2) Roots ending in उ change it to अ ('उत्' ॥ २ । ४ । ६५ ॥ p. 190)
- (3) Roots ending in इ and ए change them to उ and औ respectively ('दीर्घ' ॥ २ । ४ । ६५ ॥ p. 191)
- (4) Roots ending in ऋ change it to अ ('अर्' ॥ २ । ४ । ६६ ॥ p. 196)
- (5) In the Present, the Future, the Potential &c all personal terminations are optionally changed to अ and आ ('अर्' ॥ २ । ४ । ६६ ॥ p. 186)
- (6) In the Present, the Future, the Potential &c in the case of roots ending in a vowel अ and आ are optionally inserted between the base and the terminations ('अर्' ॥ २ । ४ । ७० ॥ p. 186)
- (7) The preceding अ is optionally changed to अ or to इ according to some before सि and before दो ण, and सु ('सु' ॥ २ । ४ । ६६ ॥ p. 187 and 'सो' ॥ २ । ४ । ६७ ॥ p. 188)
- (8) The preceding अ is optionally changed to इ before terminations of the Present and the Imperative and the Present Participle ('अर्' ॥ २ । ४ । ७० ॥ p. 187)
- (9) The preceding अ is optionally changed to इ before अ and आ ('अर्' ॥ २ । ४ । ६६ ॥ p. 188)

Vararuchi, Hemachandra, Seshakrishna Simharāja and Mārkaṇḍeya give the change of अ to उ before अ and आ as necessary and not optional. The MSS of the *Shabdabhāṣā chandrikā* as well as the MS of *Trivikrama*, consulted by me give the change as optional.

The forms of the Present Tense of हृत् and भू are given at the end.

भूतायस्य सिद्धिर्बहि ॥ २ । ४ । २२ ॥ p. 189 and हृत् इत् ॥ २ । ४ । २३ ॥ p. 190—

सि, हिअ, and हि are the terminations of the Imperfect, the Perfect, and the Aorist in the case of roots ending in a vowel and ईअ in the case of roots ending in a consonant. These terminations are of the 3rd Person Singular only. In other persons and numbers the forms of the Present are used in the sense of the three Past tenses.

Thus the forms of भू from the substitute हो are होसि—होअसि, होहिअ—होअहिअ, होदि—होअदि (अभूत्, अभवत्, or बभूव) From हृच् we have हृसीअ (अहसत्, जहास, or अहसीत्)

Vararuchi and Mārkaṇḍeya give हीअ and Hemachandra and Sūharāja सीअ, हीअ, and ही in place of सि, हिअ, and हि. Śeṣakṛishna gives सी, ही, and हीअ 'स्वरात् ळङ्त्वरुत्तिं सी ही हीअ ईअ ळन्तत् ' प्रा० प्र०

The Terminations of the Futures are as under —

1st Pers	हामि, स्तामि, हिमि, हिस्मि	हामो—म—मु, स्तामो—म—मु, हिमो—म—मु
2nd Pers	हिसि—हिसे	हिस्मा, हित्था, हिस्त्या—हिह
3rd Pers	हिर—हिय	हिनित्—हिते—हिररे

In the case of roots ending in a consonant they have अ added on to them by 'स्वन्त' and then change their अ to व or ह before the above terminations.

e g होहामि, होस्तामि, होहिमि, होहिस्मि हसेहामि—हसिहामि—हसे स्तामि—हमिस्तामि—हसेहिमि—हसिहिमि—हसेहिरस्मि—हसिहिरस्मि

The following are the terminations of the Imperative and the Potential

	Sing	Plu
1st Pers	सु	मो
2nd Pers	सु or हि	ह
3rd Pers	हु or उ	तु

In the case of Sanskrit roots ending in a consonant which in Prakṛita end in अ, the termination सु of the 2nd Pers Sing is either dropped or changed to हञ्जहि, हञ्जसु, or हञ्जे optionally. In the Sūtra 'उगिअदीअन्विजेत् ' ॥ २।४।३८ ॥ तु is to from the preceding Sūtra.

'गोस्तु हि' ॥ २।४।१३ ॥ p 192—

The terminations of the conditional are in all persons and all numbers गान् and न् ('मापनीश् च त्' ॥ २।४।४१ ॥ p. 193)

गमिरण्यु ॥ २।१।०७ ॥ p 196—

The Ms of Trivikrama gives वरिअन् (for परिअन्), वरिअन् (for परिअन्) as substitutes for गन्

Hema gives बोन् (for बोन्), षीतुक् (for णितुक्), पचतु (for पचतु), and पच्छद् (for वच्छद्)

इअइजी यक् ॥ २।४।९१ ॥ p 225—

The य् of the Passive or the Impersonal form is changed to र्अ or इअ Terminations are then added as in the case of the active form अद् and तद् are substituted for terminations or placed between the base and the terminations as in the active form

For Passive forms look at the end

गिजदेनाषाद्य ॥ २।४।११ ॥ p 233—

The Causal affix गिर् is changed to अद्, एद् आव, and आवे Similarly from हो, substitute of भू we have होअद्, होएद्, हो आवद्, होआवेद् as Cau 3rd Pers Sing

It has also another form होअदिद् by 'युवादेरिवा' ॥ २।४।१२ ॥ according to which अदि is optionally substituted for गिच् in the case of roots which have an initial long vowel

अदेह्लुक्वात् श्योरत् ॥ २।४।१५ ॥ p 236—

The initial अ of a root is changed to आ before अद्, एद्, and लुक् which are substituted for गिच्

Some extend the scope of the Sutra before आव and आव also On I 237 read ऋत्वा and हित्वा wherever there is इद्वा and हित्वा for इत्वा is the termination of the 2nd Pers Plu Present Tense and हित्वा of the 1st Pers Plu Future Tenses MSS and the printed edition in Telugu give इद्वा and हित्वा but they are clearly wrong

Similarly in Future forms the MSS and the printed edition read हाव and हावाव before all terminations इद्, सामि, स्त,

माने These forms seem incorrect in view of the Sutra 'इह वृत्तुन्-वमदिन्दति' to which reference is made in the text itself on p. 238 | 1 व in these forms must be changed to र

3rd Pers.	हाविहिर—हावेहिर	हाविहिन्ति—न्ते—इरे— हावेहिन्ति—न्ते—इरे
	हावाविहिर—हावावेहिर	हावाविहिन्ति—त्—इरे, हावावेहिन्ति—न्ते—इरे
2nd Pers.	हानिहिमि—हावेहिमि	हाविहिस्त्या—ह,
	हावाविहिति—हावावेहिमि	हावेहिरस्त्या—ह, हावाविहिरस्त्या—ह, हावावेहिरस्त्या—ह,
1st Pers.	हाविहामि—हिमि—स्वामि हिस्म,	हाविहामो—म—मु,— हाविस्वामो—म—मु, हाविहामो—म—मु
	हावहामि—हिमि— स्वामि— हिस्म,	हाविहिस्या—
	हावाविहामि—हिमि— स्वामि—हिस्म,	हावहामो—म—मु, हावेस्वामो—म—मु, हावहामो—म—मु
	हावावहामि—हिमि— स्वामि—हिस्म	हावेहिस्या—हावेहिस्या, हावाविहामो—म—मु, हामाविस्वामो—म—मु, हावाविहामो—म—मु हावाविहिस्या—हिस्या, हावावेहामो—हावावेस्वामो —हावावेहिमो— हावावहिस्या—हिस्या

सुगाविप्रमावकमम ॥ २ । ८ । २८ ॥ p. 243—

स्मि is either dropped or changed to भवि before passive or impersonal terminations and the past 1a triple terminations.

This हो (substitute of स्मि) + तिच् + इत् + इच् (or इच्) = हो + व + इत् + इ (when स्मि is dropped) = हो + इत् + इच् + इत् + इच्

इ-द=होईअइ-ए; होअइ-द, Imperional Present 3rd Pers—
Sing of the Causal of भू

When फिन् is not dropped but changed to अणि we have हो
+भाइ+इअ or इअ+इ-ए=होभायाअइ-ए or होभाविअइ-ए
Imper 1st 3rd Pers Sing of the Caus of भू

From अनुभू we have अनुहो+फिन्+दइ+इ-द=अनुहो+इअ or
इअ+इ-ए (when फिन् is dropped) or अनुहो+भाइ+इअ or
इअ+इ-ए (when फिन् is changed to भाइ)=अनुहोइअइ-ए or
अनुहोअइ-ए अनुहोभायाअइ-ए or अनुहोभाविअइ-ए

The Ms as well as the printed edition in Telugu characters
give इअ instead of इअ in all forms (अनुहोभाविअइ, अनुहो
भाविअइ, अनुहोभाविअइरे &c in place of अनुहोभायाअइ, अनुहो
भायाअइ, अनुहोभायाअइरे &c) This seems to be wrong,
since दइ is changed to इअ and not इअ (ईअइओ य ॥ २ । ४ ।
११ ॥ p 225) and there is no Sutra for changing इअ into इअ
The Ms of Trivikrama also gives short forms in इअ—वरा
विअ, हामाविअ Hemachandra as well as Śeśakṛṣṇas give
forms in इअ—वराविअ—वरावीअ, हामीअ—हामीअ These
instances are given in both Hemachandra's grammar and
Prākṛitachandrikā

Pa. 247 2o2. अतो हसेदुदोइ ॥ १ । २ । २० ॥ p 247—

With this Sutra begins the treatment of the Saurasen
dialect. The Sūtra means that in Saurasen the Ablatives
suffix इति is changed to दु or दो with the preceding vowel
lengthened in the case of words ending in अ

The following main points of difference between Mahā
rāṣṭri called Prākṛita in the text and Saurasen should
be noted —

- (1) In the case of words ending in अ, the Abl terminations
are दो and दु instead of ओ and उ as in the Prākṛita

रामाणे—रामाडु (for रामाओ—रामाउ—as in the Mahārāṣṭri)

- (2) ए, not initial and not conjunct following a vowel, is in
Saurasen changed to इ instead of being dropped as in the
Prākṛita

ए ऽ विदा—विदो (instead of विअ—विअरो as in the Prākṛita)

Similarly, दीमदि, होदि अन्तरिद ।

- (3) Sometimes *o* or *u* when conjunct is changed to *ē* or *g* निच्छिन्दो (*i* *e* निश्चित), अदेउर (अन्त पुरम्)
 (4) *yē* is changed to *xy* instead of to *z* as in the Prākṛita
 पयाय —पञ्जाओ (प्रा०)—पय्याओ (शौर०) Similarly, अव्यउत्त
 (5) *gh* is optionally changed to *gh* In the Prākṛita it is changed to *h*

कथा—कधा—कहा
 प्रथा—पथा—पहा

- (6) क्त्वा is changed to इअ and दृण
 भविअ, भोदृण or होदृण
 From कृ and गम् the forms are कदुअ and गदुअ in addition to करिअ—करिदृण, गमिअ—गमिदृण
 (7) ननु has न and एव, एव्य
 (8) हजे is a vocative particle of addressing a female friend
 (9) भू optionally substitutes अ instead of ह भोदि, भोन्ति, भोन्ते, भोरे &c, also होदि &c
 (10) In the Futures सिस् is prefixed instead of हि to the terminations of the Present Tense
 भोस्मिदि भोस्मिति—न्ते—इरे &c

Pages 253 256 स्त्री श्लो ॥ ३ । २ । ३६ ॥ p 253—

Here begins the treatment of the Māgadhi The following are its striking features

- (1) The Māgadhi has the same changes as the Sauraseni.
 In addition it has the following striking characteristics —
 (2) *ś* is changed to *ś* and *ṛ* to *ṛ*
 (3) The Nom Sing termination is *v*, the Gen. Sing and Gen Plu optionally आह
e *g* पुरुष —पुच्छे नर —नले, हस —हशे
 रामस्य—लामाह—लामरस
 रामाणाम्—लामाह—लामाण—ण
 (4) *ṣṭ*, not initial whether originally existing in the word or arrived at there by the operation of some Sūtra, is changed to *ṣṭ*—

विच्छिन्न — विच्छिन्ने । वत्सल — वत्सले ।

(5) इ, not initial, is changed to ङ्ङ्—

यश्च — यश्चे । राक्षस — राक्षसे ।

(6) स and श्, when not initial and when conjunct are changed to स This change does not take place in the word शीघ्र—

प्रशस्त — प्रशस्ते इस्त — इस्ते, पुत्र — पुत्रके, but शीघ्र — गिह्ने

(7) ए, ण्य, इ, and इञ् are changed to इञ्—

धन्य — धन्ने, सामान्य — सामान्ने गण्य — गन्ने, प्रय — पन्ने, धन जय — धनञ्जय

(8) ज, य and च् are changed to य्—

समान — समाये, जय — यये इय — द्विभ्ये

(9) छ and छ् are changed to छ्—

शुद्ध — सुद्ध, भट्ट — भरथे भट्टिनी — भक्षिणी

(10) र्य and र्च are changed to र्छ्—

उपस्थित — उपस्थिद्धे अर्थ — अर्थे

(11) अहम् and वयम् are changed to ह्ये

(12) स्या substitutes चिद्ध्—

चिद्धिदि—दे

Pages 257 261 नो णनो घिशाच्याम् ॥ ३ । २ । ४३ ॥ p 257—

Now begins consideration of the Pais āchi dialect.

The striking points of the dialect as distinguished from the Prākṛita are as under —

(1) ण and न् are changed to न् The teaching of the change of न् to न् means that it is not changed to ण् as in the Prākṛita—रामेण

(2) The Abl termination after words ending in अ is changed to तु and तो and the preceding vowel lengthened—

रामातु—रामातो

(3) य ण्य and इ are changed to इञ्

धन्य — धन्ना, गण्य — गन्ना, प्राण — पन्ना वयका — कञ्जना, अभि मयु — अहिमन्नु पुण्यम् — पुण्य राणा — सन्ना

(4) ए and इ are changed to ए (ए is not changed to इ)—

मालतो—तु, गिरीतो—तु, तरुतो—तु, वृत्तो—तु, रमतु, होतु, तामोतरो
(दामोदर) मनो (मद)

- (5) छ is changed to छ्—
कमळो, वीमळो, &c
- (6) In यादृश and other words of the class, दृ is changed to त्ति—
यादृश —यात्तिसो, तादृश —तानिसो, &c
- (7) यं, ज्ञ, and घ are respectively changed to रिञ, निन, and सिञ—
भाया—भारिआ ज्ञान—सिनान, कष्टम्—कमितं
- (8) डु is optionally changed to तु—
कुडम्बरम्—कुतुनक—तुतुवव, बडुक—वतुको
- (9) य् in ह्यय is necessarily changed to प्, ह्ययम्—हितप
- (10) श् and ष् are changed to स्—
शष —सेसो, वेष —वेसो

The Sūtra which teaches this, viz, 'शषो स' ॥ ३।२।४७ ॥
p 258 is a counter-exception to the exception Sūtra 'न प्रायो
लुक्कारि' ॥ ३।२।६३ ॥ p 259 The latter Sūtra teaches that
the changes taught in the Prākṛita by the Sūtras from 'प्रायो
लुक् वग' १।३।८ ॥ to 'छलपद्छम्यन्त' ॥ १।३।९० ॥ do not
hold in the Paisācī dialect Thus द्, ग्, च्, ज्, &c are not
dropped and we have एको भागो कुचो, गनो in the Paisācī
The Sūtra 'शो सल्' ॥ १।३।८७ ॥ comes within this limit
and therefore श् and ष् would not be changed to स् according
to the Sūtra १।३।९० ॥ To prevent this, the Sūtra १।३।
४७ ॥ is given

If question is here raised that the Sūtras from १।३।८ ॥
to १।३।९० ॥ are not applicable to the Paisācī, this
objection is answered by stating that शेष प्राकृतवत् ॥ ३।२।
२६ ॥ extends the operation of the Sūtras in question (from
१।३।८ ॥ to १।३।९० ॥) to the Paisācī To this an
objection is raised that 'शेष प्राकृतवत्' applies to the Saurasenī
and not to the Paisācī To this the reply is that 'शेष
शौरसेनीवत्' ॥ ३।२।६२ ॥ applies to the Paisācī, and 'शेष
प्राकृतवत्' applies to the Saurasenī The scope of the Sūtras
of the Prākṛita is extended to the Saurasenī dialect and
the scope of the Sūtras of the Saurasenī to the Paisācī,
and th the scope of the Sūtras of the Prākṛita is

extended to the Pais Achi. In fine, the Sūtras from १।३।८ ॥ to १।३।२० ॥ are applicable to the Pais leht dialect by the extension of the scope of the Sūtras relating to the Sauraseni dialect of which the province is extended by the application of the Sūtras of the Prākṛita language

अतिदेश is extension of the operation of शास्त्र, कार्य, निमित्त, अर्थ दत्त, or रूप. It is thus explained by Sabarasvamin in the Mimāmsādarśana —

“अतिदेशो नाम ये परत्र विहिता धर्मास्तमतीत्यायत्र तेषां दृश्य । यथा देव दत्तस्य भोजनविधिं कृत्वा गाण्ड्यस्यमांसापूर्वेदेवदत्तो भोजयितव्य इति तत्रैव विधिं यद्यदधीतिदिशति तद्वदत्तवधदत्तो भोजयितव्य इति । श्लेषमप्युदाहरन्ति—

प्रत्यायुर्धर्मणो यस्मात् तत्तमानेषु धर्मेषु ।

धर्मप्रदेशो येन स्यात् सोऽतिदेश इति श्रुतिः ॥

इति ॥” pp 12 and 13 of the Mimāmsādarśana, Vol II, Calcutta edition

- (11) झ् of राजन् in all Sanskrit forms is changed to चिर्—
राज्ञ —राचिञो
- (12) तद् and इद् form their Mas and Fem Inst Sing as नेन, and गाये respectively—
नेन = तेन or अनेन नाये = तया or अनया
- (13) क्त्वा is changed to तून—
रतून, गतून, वसितून, &c
- (14) घ्वा found in Sanskrit forms ending in क्त्वा is changed to हून or तून—
वृष्ट्वा—तहून or ततून, कृष्ट्वा—कहून—करतून
- (15) इच् and एच् have त् prefixed to them and not द् as in the Sauraseni—
भोति, भवति—ते
- (16) In Futures इच् and एच् are changed to एथ्य—
भोएथ्य, भवेथ्य (+ ए भविष्यति), भोर्हिसति—ते—इरे (as in the Sauraseni)
- (17) The passive यक् is changed to इथ्य—
भोइथ्यति—ते, भविष्यति—ते, &c

(18) कृ takes ईर in place of वृ—

कीरति—ते

P 262 263 रो हस्तु चूलिकापैशाच्याम् ॥ ३। २। ६४ ॥ p 262—

Now begins the treatment of the Chulikā Pais āchi. The principal features are as under —

(1) ग्, ज्, ङ्, द्, घ्, ष्, झ्, ढ्, ष्व्, and भ् are changed respectively to क्, च्, ट्, त्, प्, ख्, छ्, द्, य्, and फ्—

मार्गेण — मकनो, जीमूत — चीमूत, डमरुक — टमलुको, दामोदर — तामो
तलो, बाल — पालो, भय — भेटो, निशर — निच्छलो, गाढम् — काठ, धारा
— धाला, भव — ववो

(2) According to some, the above changes do not take place when the letters ग्, ज्, &c are initial and in the root युञ्—
गती, घनो, जनो, &c, निवोजिनं

P 264 286 स्वम्यत उक् ॥ ३। ४। २ ॥ p 265—

This is the first Sūtra relating to the Apabhramsa dialect. In the Apabhramsa य् is changed to उ before सु and भ्म् (Nom and Acc Sing affixes)

The following are the principal changes in the Apabhramsa—

तु सो इवम् ॥ ३। ३। ३ ॥ p 265—

(1) In the Apabhramsa न्, not initial and not conjunct, and when following a vowel, is optionally changed to व्—

वमलम्—वमलु—ववतु भ्रमर—भवह—भमह

The forms of राम are given at the end.

अचस्तवोखौ ॥ ३। ३। २ ॥ p 267—

(2) क्, ख्, ट्, त्, प्, and फ्, when not initial and not conjunct and when following a vowel, are in the Apabhramsa respectively changed to ग्, घ्, द्, ध्, ब्, and भ्—

लोक — लोयु, वाक — कायु मय — मयु, विशिख — विसिपु, सुत — सुडु
नाय — नायु, शतपथ — सतदधु कोप — कोडु, ताप — ताडु, रेफ — रेधु,
कफ — कयु

(3) ह्, substitute in the Prākṛita for इम्, एम् &c, is changed to स—

मादाण — वमणु अश्मा — अम्मु वाश्मीर — वम्भूह

(4) र्, when second member of a conjunct consonant, is optionally dropped—

दिव — विउ—विउ

- (5) In वाहृश, ताहृश, फीहृश, ईहृश, वृश is changed to जहृश and the preceding vowel is dropped—

वाहृश —जहृश, ताहृश —तहृश फीहृश —फहृश, ईहृश —अहृश

- (6) अन्याहृश is changed to अग्नारम or अवरारम—

अन्याहृश —अग्नारम or अवरारम

- (7) In परस्पर, अ is inserted in the beginning—

परस्पर —अवरोवह

- (8) अन्वधा and सव are changed to अनु and साह respectively—

अन्वधा—अनु सव —साह, सधु also

In regard to declensions the following general rules for the changes that terminations undergo should be carefully noted —

- (1) Nom and Acc terminations, Sing and Plu, are dropped (सुमसो ॥ ३।४।१७ ॥)
- (2) The ending vowels of nouns are shortened or lengthened generally before the case terminations (रिहो सुपि ॥ ३।४।११ ॥)
- (3) The Voc Plu termination is changed to हो, भिम्, and सु are changed to हि (हो जम आमन्त्रणे ॥ ३।४।१८ ॥ and हि भिम् सुपो ॥ ३।४।१९ ॥)
- (4) The Gen Sing and Plu terminations are generally dropped

The forms of कृ and क्कृ, Mas nouns ending in इ and उ, have similar changes in them They are given at the end

- (5) The ending अ of nouns, preceded by क् or क्क (क् of the स्वार्थ वाचक suffix क् and क्क of the Past Participle क्त) is in the neu or gender changed to उ before सु and अम् (Nom and Acc Sing) (सातस्यात उ स्वमो ॥ ३।४।२५ ॥)
- (6) नृ and नृक् are in the Neu gender changed to इ (इ नपि ॥ ३।४।२४ ॥)

अहृहृहा स्वार्थिकलुक् च ॥ ३।३।२९ ॥ p 271—

अ and इत् suffixes अहृ (अहृ) and इहृ (इहृ) are affixed to nouns and when they are affixed the स्वाधिक affix क् (the affix क् which gives no additional sense to the base, but is

affixed in the sense of the base itself) is dropped. When these affixes : *e* अ, डड, and डुह, are not added, the स्वार्थिक suffix क remains

e *g* अ—रामउ (In रामक=रामअ, अ is changed to उ by चात स्वात उ स्वमी), अड—स्वउडु (वृश् 'स्वम्यत उव्'), उह—रमसुउ (वृश्)

'जशसोरेद्' इति ण्ड—p 276—

This reading though found in P and other MSS does not seem correct. The Sūtra जशसोरेद् is applicable to एतद् and not to अदत्.

The reading should be अदत्सो । जोर ।

कथयधातथा ॥ ३ । ३ । ८ ॥ p. 278—

This Sūtra introduces changes that indeclinables undergo in the Apabhraṃsa. They are as under —

कथम्—किह—किध—किम—केम

यथा—जिह—जिध—जिम—जेम

तथा—निह—निध—तिम—तेम

यावत्—जाउ—जामहि—जान

तावत्—ताउ—तामहि—ताम

सद्यत्—सव्येत्तहे

यत्—अर—नेत्यु (Hema gives जत्तु also)

तत्—तद्—तेत्यु (तत्तु also Hema)

उत्—वेत्यु

अत्—णत्यु

इव—जणि—णु—न—नद्—नावद्—नाद्

इदानीम्—एव्हहि (एव्हहि Hema)

एव—जि

एवम्—एम (एम्ब Hema)

नहि—नाहि (नाई Hema)

प्रत्युत्—पश्चलित (पश्चलित Hema.)

एवमेव—एमद् (एम्बद् Hema)

सम—समाणु

विल—किर

भायश्च —पगिम—पारम—प्राउ—प्राइव (Hema प्राइम्ब and पगिम्ब)

दिवा—दिवे

सद्—सई

मा—मं
 उत—वउ—कट्टु—तिट्टु
 अथवा—अद्वय
 मनात्—मगाउ
 रन—एत्तहे
 पश्चात्—पच्छर
 तत—तो
 तस्य—तो
 अथवा—अनु

The terminations क्त्वा, त्, and त्व्य are changed as under

- (1) क्त्वा (क्त्वा) is changed to इ, इउ, ए (Hema. इति), and अति
 क्त्वा = करइ—करइउ—करए—करअति
- (2) त्वा is also changed to ष्वि, ष्विणु, एवि, and एविणु (Hema.
 एविवि and एविणु)

करष्वि—करष्विणु—करएवि—करएविणु

- (3) त् is changed to णञ (अणञ according to Hema. and त
 Prākṛitarūpāvatāra which reads the Sūtra as तुनोऽणञ्)

अविता—होणउ

ओता—मुणउ

- (4) त्व्य is changed to एव्वइ, एव्वइ, and एव्व
 त्व्य = जेएव्वइ—जेएव्वइ—जेएव्व

Hema gives इएव्वउ, एव्वउ and एवा as substitutes for त्व्य

- (5) तुम् is changed to एवम्, अण, अणइ, and अणहि and also to एवि
 एविणु, ष्वि, and एविणु (एवि, एविणु Hema.)

The following suffixes are added as स्वार्थनाचक (expressing
 of the sense of the base itself)

- (1) क (But क is dropped as shown above when अ, अइ, and उह
 are affixed)

- (2) उ to पुनइ, विना, and धुवन्
 पुणु, विणु, धुव

- (3) ऐ and अ to अवश्यम्—
 अवासै, अवास (Hema अवसै)

- (4) अ and इ to परम् and एकश respectively
 पर, एणसि (Hema एकसि)

The following suffixes are added to nouns in the sense of purpose (तादर्थ्य) —

त्तणेण, तेंसि, तेसि, तेहि, केहि

रामतणेण णमोकारो—रामाथ नमस्कार ।

The following are the changes in the तद्धित suffixes —

- (1) वतुप् is changed to एत्तुल and एवड after यावत्, तावत्, इयत्, and नियत् and the preceding syllable of these words is dropped —
 इयान्—एत्तुल—एवड, नियान्—केत्तुल—केवड, यावत्—नेत्तुल—नेवड,
 तावत्—तेत्तुल—तेवड

- (2) ल् and ल are changed to लण

पडल्वम् } —पडुल्लण
 पडुता }

- (3) ह् after युष्मद् &c, is changed डार् (आर् which being हित्, the preceding टि—vowel or the consonant with the vowel before it—is dropped

युष्मदीय —तुम्हार (य् is changed to त् and ण् to म्ह् by the Prâkṛita Sûtras which are applicable here by अतिदेश)

It is strange that Lakshmidhara has given the Sûtras तयस्य एव्यश्प्यश्वा ॥ ३ । ३ । १७ ॥ and तुनो णञ् ॥ ३ । ३ । २२ ॥ in the section in which the changes of the Taddhita suffixes are given. The reason seems to be however that though they (तव्य and तु) are Kṛit suffixes they do not make the nouns they form indeclinable. Words ending in तव्य and तु are nouns and therefore taken up here in the Subanta Section.

तिडन्तप्रक्रिया—p 284—

Lastly comes the conjugational forms

The following are the changes that terminations undergo —

- (1) 3rd Pers. Plu Term Present is optionally हिं
- (2) 2nd Pers Sing Term present is optionally हिं
- (3) 2nd Pers Plu Term Pres is optionally हुं
- (4) 1st Pers. Sing Term Pres is optionally उं
- (5) 1st Pers. Plu Term Pres. is optionally हुं
- (6) स्य of the P is changed to स

- (7) 2nd. Pers. Sing. Imperative Term. is changed to इ, उ, or ए
The following are the substitutes for roots —
- (1) भू in the sense of 'To be enough' takes वृत्त (वृत्त according to Hema.)
 - (2) मृ takes वृत्त (वृत्त according to Hema.)
 - (3) मृ takes वृत्त (optionally according to Hema.)
 - (4) वृत्त has वृत्त and वृत्त, वृत्त (वृत्त according to Hema.)
 - (5) वृत्त has वृत्त
 - (6) वृत्त (कृत्) has वृत्त

Markandeya treats two subdivisions of the Apabhramśa which has many divisions according to the countries in which they are spoken ('पश्चिम पूर्वो देशविशेषादभंगं च') These two divisions are Nāgara and Vṛāhaḥja. According to him the following are the substitutes of roots —

वृत्त—वृत्त वृत्त—वृत्त or वृत्त, वृत्त Causal—वृत्त, वृत्त—वृत्त
वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त
वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त
वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त
वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त, वृत्त—वृत्त

माघट Apabhramśa is the one used in Sindh. Of this the following are the chief characteristics —

- (1) वृत्त is prefixed to वृत्त and वृत्त
वृत्त, वृत्त
- (2) वृत्त and वृत्त are changed to वृत्त
वृत्त, वृत्त
- (3) वृत्त is changed to वृत्त
- (4) वृत्त is changed to वृत्त and वृत्त to वृत्त

Appendix Containing Sūtras in an Alphabetical order

अ

अइ तु वीरादौ ६९
 अक्षयर्षकुलाया वा ५५
 अचोस्तबोखौ कस्ततयपफा गपदधव-
 मानू २६७
 अक्षुक्बोफौ विज्ञापे २४२
 अजेर्विडप्प २३१
 अट क्रये २१५
 अढढहृष्ठा स्याधिककल्लु च २७१,
 २८३
 अण णाद् नजर्षे १४९
 अत एवैच् से १८५
 अतिदि तुर १२७
 अतो हसेर्दुदोश् २४७
 अतो हसेस्तुतोश् २५७
 अतो हो विसर्ग १५५, १५९
 अस्तु परस्परस्य २६८
 अस्तुस्तिहिस्ते ११९
 अपवामनागह्वइमणाउ २८१
 अदेह्नुक्यात्खोरत २३६
 अहमे कदल्याम् १०६
 अनर्थका षट्मादय २८२
 अनिदमेतदस्तु किंयत्तद द्वियामपि
 हिं २७
 अनुक्तमन्यशाब्दानुशासनवत् ९
 अनुप्रजे षडिभग २१३
 अन्तरि च नाचि ५३
 अल्यस्य षविमुचिदधिभुजा
 जोल १५३

अन्त्यस्य हनयनो २३०
 अन्त्यहलोपदुदि १५, ५२
 अन्त्यादिदेति गो ण २५१
 अन्यादशस्याण्णाइसावराइसौ २६८
 अन्येयामादियुजि न २६२
 अपती घरो एहस्य ८५
 अपुष्णगा केन १७६
 अपे पदात् १५४
 अण्मो पथात्तापसूचनादु खर्षभाषणा-
 पराधानन्दादरपेदविसयविपाद-
 मये १४५
 अम २२
 अमा तुमे तुए च १३७
 अम्हइ अम्हैइ जइशासो २७७
 अम्ह मम म्यसि १४२
 अम्ह मम मज्ज मह द्विपि १४२
 अम्हहे ह्ये २५०
 अम्हे अम्हो अम्ह १४१
 अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण मह्माण
 मज्जाण मज्जाम्हाम्ह णे णो
 आमा १४२
 अम्हो आध्वये १४५
 अम्ह मज्ज मज्ज मह मह मह मे
 च हसा १४२
 अयि ए १५०
 अररिअरिअमाध्वये ११३
 अरि वृषाम् २०५
 अर्षपरे तो पुष्मदि ८१
 अर्षेरल्लिवपणामचक्षुष्पा २४०

अर्हस्य च १२८
 अल्ल दुक्ते ११२
 अल्लिभ उपसर्पे २१८
 अयहेडमोप्रणिहृष्टोसिद्धिसह
 रेभवच्छडा १९९
 अविद्युति द्वियामाल ९८, १३०
 अव्ययम् १४४
 असावकस्रोड २२१
 अस्तासोर्डीप् १६२
 अस्तोरपोरच ७२
 अस्मत्सुना अम्हिरमहभमहम
 हम्म्यम्मि १४०
 अस्मादोम्हह २७७
 अहद्रा सुना १२९
 अहेसासी तेनास्ते १९४

आ

आकमिरोहावोरधारच्छुदान् २१९
 आग्राक्षिग्रामाद्गृपणिज्जराञ्छुत्ता २०९
 आचार्ये चो हथ ६०
 आत् सावामञ्च इनो न २४८
 आदि ख ११
 आदीत सोथ १०४
 आदे ५६
 आदेज ८१
 आदेस्तु ७८
 आद्रा मृदुलमृदुककृशासु ११२
 आनन्तर्ये णवरिभ १४६
 आ भूतमविष्यति च कृम १५३, २००
 आम अभ्युपगमे १४४
 आमन्त्रणे पोवे च १४८
 आमां डेसि २७
 आमो हाहह २५३
 आमो ह २६६

आमो ह च २६९
 आर उ १९६
 आरभ आढप्य २३२
 आर सुपि ९४
 आरोलवमाली पुत्रे २१४
 आयायां र्यं श्रध्वामूळ ९९
 आलाहि निवारणे १४९
 आलीहोदि २०५
 आच्छिष्टे लघौ ४३
 आसंप संमावे २४०
 आसारे तु ५८
 आ सौ वा ९४
 आहाहिलपवघाहिअकखमहचिह
 चिहृपचपा काङ्क्षे २२१

इ

इजदूर्णौ मत्त २४९
 इआऔ म्मी १३०
 इक पयो णस्य १५८
 इजेचोदद २५१
 इजेरा पादपूरणे १५१
 इणममामा १२०
 इतसेत्तहे २८२
 इते १५५
 इती तो वाक्यादौ १५५
 इत्तु सदादौ ६०
 इदमभाज २७३
 इदम इम ११८
 इदम इमु नपुसके २७५
 इदमेतत्किंयत्तद्वयथो डिणा ११७
 इदानीमेव्वदि २८०
 इदानीमोल्दार्णि २४९
 इदुतोदि ८७
 इदुदेतस्वयो १८५

एतो म्मावर्षिता वा १२६
 एतो एताहे षष्ठिनैतद् १२५
 एव धाज्जसा श्रयोदशगो ७०
 एप्प्येत्पिण्वेप्प्येपिधु २७९
 ए भिति २६६
 एय्य एव भयिष्यति २६१
 एष्पीहनीटकीहसापीयूदविभीतके-
 हसापीडे ६२
 एष जि २८०
 एवमेव २८०
 एवमेव एमद् २८०
 एवमेवदेवधुलप्रावारयावञ्जीविता
 षटावतमानतायति य ८४
 एवार्थे एव २५०
 ऐ
 ऐं चेदुत्त २६९
 ओ
 ओअदोहालौ चिछेदेराहा २१५
 ओह अदस २७४
 ओत् औ तु पुषि २६४
 ओदाल्या पक्षी १०२
 ओ पथात्तापसूचने १४८
 ओलस्थूणातृणमूल्यतृणीरकूर्परं
 शुद्धचीकूरमाण्डीताम्बूलीपु ६५
 ओहरीसरावतरेत्तु २१२
 ओहरीरोग्यौ निद्र २११
 क
 कगटडतदपXकXपशोरुपयमे १५
 कतिपये ब्रह्मौ ८१
 कथययातयि विह्विधविमडेमा-
 स्थादे. २७८
 कथेर्वज्वरपञ्जरसगघसाससाहचव
 जप्पपिहृणयोद्धोब्धाला २१५
 कर्षिते खोर्वे ३६

कमवसष्ठियतोहा स्वपे २१८
 कम्पेविच्छोळ २४१
 कम्पवगुपमुजि २१४
 कर्णिकारे गो वा ४६
 कर्णिकारे को ७१
 क शफमुकदष्टयुद्धलङ्गेषु ३१
 कानेक्षिते पिभार २०१
 कार्यापणे ४१
 कार्मीरे म्म ४२
 कासेरवाद्वास २०९
 किं काइकयणौ २७३
 किं किं १३५
 किणो ग्रथे १४४
 किमिदमव डेसिअडिसिलडेद्द १५७
 किमो छीसदिणो ११७
 किं यत्तदोत्तमामि मुपि १३१
 कियत्तदभ्यो वसु ११७
 कियत्तदभ्य सश ११७
 किर इर हिर किलार्थे १४५
 किरिवेरे व ८२
 किल किर २८१
 कुत कउकहुतिहु २८१
 कुत्रात्रे च डेत्यु २७८
 कूरो गीणेपत १५२
 कूरमाण्वा षड्य तु ल १०६
 कृगमोर्देहुअ २५०
 कृण कृण २०१
 कृचो कीर २६१
 कृपो ह २००
 कृपो गिजवह २०६
 कृण्ये वर्णे ५०
 कृत इति ६८
 केर इदमर्थे १५८

केचं वे २०२
 केवलस्य रि ३४,६८
 केवलाभसारयममारोवहृद्वास्वमारभे
 २१२
 केवले नवर १४६
 कोङ्कयोकी व्याहु २११
 कीक्षेयक उत् ६९
 कान्तस्यात उ स्वमो २७२
 के २७,११५
 कत्वा तूनं २६०
 कत्त इहउएअवि २७९
 कत्वाद्युपोस्तु शुणात् २३
 क्रिय कीण २०२
 क्रिये क्रियु २८६
 क्लीबे शुणगा ५६
 क्लीबे स्वमेदमिणमिणमो १३५
 क्वचित् सुपि तदो ण १२५
 क्वचिदभूतोपि २६७
 क्वचिदसादे १६२
 क्विप ८५
 क्व ३२
 क्वक २५४
 क्वण उत्सवे ३४
 क्षमायां कौ ४९
 क्षिपेरङ्गवस्वपरिहुलघत्तचूहूपेङ्गणोङ्
 सोङ्गणत्था २१६
 क्षुत ईत् १११
 क्षुरे कम्म २०२
 क्षमारक्षेन्त्यहळ ४८
 क्ष्वेडकरो खल् ३१
 क्त
 खजरपङ्गुहो क्षुभे २१७
 खपमधभाम् १८

रास्य सर्वाज्ञात् १५८
 खादपानि लक् २०४
 खो क दुकमरकतमदकले ७३
 खो करवीरे ण ८२
 खोपुष्पकुञ्जकर्परकीले को ७२
 ग
 गजहृदमपद्मदधभा कचटतपखछठथ
 फाल् २६२
 गजेर्बुक् २१३
 गठो प्र-घे २०८
 गभीरग इत् ६३
 गभिरणुवञ्जावञ्जसाकुसोकुसाइच्छा-
 प्यवहरावसेहवदधपरिअलपरिअङ्ग-
 बोहपरिणिसपच्छङ्गणीणणिम्मह-
 वच्छदणिज्जुकरंभणीणिवहान् १९६
 गमेस्त्वेप्प्येप्पिणवोरेलक् २७९
 गर्भिते ७८
 गवेपेर्धत्तगमेसङ्गुङ्गुङ्गोला २२३
 गव्य उदाइत् ९६
 गहिआया १७२
 गहेर्षप् २३२
 गाहोवाद्वाइ २२४
 गुठ उद्दुले २४३
 गुमगुमठो मुद्दे २२४
 गुलत्थाटी २०१
 गुल्लुगुल्लुत्थयो-वेहोहोला उअभे २४१
 गुवादेरविर्वा २३३
 गो गणपर १२
 गोणाया १६९
 गोणान्त्यस्य ११३
 गौरव भात् ७०
 गमो म ३९
 गसेर्धिस २२२

महेर्दिदशारोगैश्चत्परपरमादिपशुभा
२०२

घ

घनि वा ६१
घुघतनिरोत्तौ मधि २१५
घूर्धुम्मपद्मपोतपुला २०७
घेधुतन्नासाय महे १५३

ङ

ङमो छश्च २६६
ङस्य घुश्च वाएतवर्णिभ्य २७३
ङसिच्छशात् च १६२
ङसिसो दि २५
ङसेर्देह २६६
ङसेर्दे २६८
ङसे वासाशिसो ९८
ङसे इत्श्च २५
ङसोत्रियां सद् २५
ङस्यङसिटां णोगोष्ण १२१
ङस्यङसिना महुमञ्ज २७७
ङस्यङसोर्दे २७०
ङिवाभ्यां तुमए तुश्च तुए तुमाइ
तुमे १३८
ङिनेष २६६
ङिपोस् १६२
ङिरिजावादेदाला काळे ११८
ङीर् प्रत्यये १०५
ङेर्दे २६
ङेर्दिद् २६
ङेचो ङम् १६१
ङेस्त्यस्त्रिभिम् २७
ङयमूला एइ तद् २७६
ङ्यौ कषाधे ८०

च

चः कृत्तिचलरे ३३

चक्षुः(धत्ता)पुपात्रमे २१७
चक्षुःसामिष्ठे वा वा ५८
चक्षुरो अश्चरन्त्यां चक्षुरो चक्षुरो
चक्षुरि ११६
चक्षुरो वा ११६
चक्षुःकेमरदेव(धैत्य)रेदनाक्षेत्रि १३
चक्षुःसिमदिमनाम् २०३
चक्षुःसो(चक्षु)पुरे ५२
चक्षुःकुटे २०४
चक्षुःसिद्धम् २५६
चक्षुःसिद्धिचित्ताचक्षुः समौ ७४
चक्षुःसोदी च २५४

छ

छान्मिष्यमागाम् ११६, २०३
छल् पदछनीमुभाशावछत्तर्पो ८३
छस्य घुम्पदादेर्वा २८३
छसामनो गभ १५८
छागश्चक्षुःकिराते सङ्ख्या ७२
छादेर्णमघुर्भोवात्सङ्ख्यात्
छाधुमा २४२
छायायां शोकान्तौ १००
छिदिभिदिदिशो टेच्छ ११८
छिदिभिदो द ११८
छिप सृष्टयते २३२

ज

जगिजणुनगद्वावद्वाइ श्वाधौ २७६
जनो जाजम्मी २०७
जयद्यां य २५४
जद् स्विदाम् २०३
जद्वासोरेइ २७३
जद्वास्वसिद्धसां णोश् १२०
जसा भे तुम्भे तुम्भे उम्भे तुम्भ १३७
जागुर्जेग २१०

जाणमुणौ ङ ३७, २०६
 जुगुम्सतेर्ज्ञणदुगुच्छदुगुच्छसप्प
 दुगच्छा २२३
 जुजजुम्बजुप्पा युजे १९९
 जूर कुधे २१६
 जूम्भेरवेर्जभा २०७
 जो मजे २५६
 ज्जाब्जे १८८
 ज्जम्भो ३६
 जो ओविज्ञाने ४५
 जो णोभिज्ञादौ ४५
 ज्योर्दनुजवधराजकुलमोजनकाला-
 यसकिसलयहृदयेषु ८४

झ

झरझारझुमरविम्हरभरभललडपअर
 पम्हुहा झरते २१०
 झरपञ्जरपञ्चझसरणिस्तुलणिव्यला
 झरे २०९
 झिक्षो न्तिन्तेइरे १८६
 जो जटिले ७४

ञ

टठौ स्तब्धे ४३
 टल् प्रसरहन्तत्वरतगरे ७६
 टाडिहसाम् ९७
 टा नेन तदिदमो २६०
 टापो हे ९७
 टा भे वे दे दि तुम तुमद १२८
 टाससि ण ११८
 टि २६५
 टो ह ५४, ७५
 टो डेणस् २३
 टो णा ८७, १२१
 टो णानुस्सारी २६५

टोवडिशादौ ल ७४
 टो वात्मनो णिआणइवा १२२
 टोस्तु तु २५८
 ट्ठफमो ३८

ठ

ठ ७५

ड

डइसोताम् २६८
 ड ऋदन्तात् ९५
 डच्छ दशिगम इजादौ हिलक् च
 वा १९७
 ड भेदछात्त १९९
 डल् फोर्मैर्दितविच्छर्दच्छर्दिकपद
 वित्तर्दिगर्तसेमर्दे ३६
 डयो उता ९२
 ड सीदपति २०४
 डिको धृये २१३
 डिप्पणिडुहो विगळे २२०
 डुड्डाडुमडडल्लममाडभुमभमडतलमंठ-
 षट्ठगुमटिरिटिलपरिपरपमचडमु
 ममडपससपडुसा भमे २१९
 डुमयडमयीत्थ धुव १०८
 डेचओ युष्मदस्सदोणः १५९
 डे तु किणुके ५५
 डेहाववदयम २८०
 डेसहे गल २७८
 डेत्तुलडेवडावियन्कियणि ष
 ध्यादेर्यदुप २८२
 डेरो मझवर्मधीर्दये ष ४०
 डोच्छ पचिमुणिरदिधुमुजः १९८
 डो तदस्तु १२५
 डो दीपि १९६
 डोदडुहो तु संवुडे २२

ट

- ट कैटभशकटसटे ७४
 ट कथिवर्धाम् २०३
 ट पृथकि तु १५२
 ट- पृथिव्यौपधनिशीघे ७८
 टसोत्तघी विवृतिरूप्यो १९९
 टोर्धक्षिध्रदामूर्ध्नि तु ३६

ण

- णइ चेअ चिअ वा एषार्थे १४४
 णप्पणञ्जी श २३२
 ण नन्दर्थे २५०
 णवि वैपरीत्ये १४८
 णशाम २६
 णिजदेदावावे २३३
 णिम्माण णिम्मिअ ६२
 णिरप्पयकठाचिद्धा २०६
 णिरवो बुभुक्षाक्षिप्यो २१६
 णिल्लछो निष्पाताच्छोटे २०२
 णिवरो बुभुक्षाक्षिप्यो २००
 णिवहणिरिणासणिरिणिवरोच्चवडा
 पिष्टे २२०
 णिव्वो मुचेरुं खे १९९
 णिव्वोलो मन्थुनौष्ठमालिन्ये २०१
 णिहर आकन्दे २१५
 णिहुव कमे २४१
 णे अम्हेद्वाम्हाद्वाम्हे अम्ह मिसा १४१
 णे च दासा १४१
 णोणाक्षिध्विदना ज १२०
 णो शासय ८४
 णो ह्य चिनिपूषुषुहुव्वम्भ
 १५४, १९५
 ण् ण् संख्याया आमोविंशतिगे ९९

त

- तद्येधरपरफा २२३
 तक्षेच्छोत २८६
 ततस्तदा तो २८२
 तडिजेव २६१
 तदेराहोडविहोडी २४३
 तदिदमेतदा सेसिं तु वसामा ११९
 तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ्ये २७९
 तन्व्याभे १०७
 तल्लदो २५७
 त वाक्थोपन्यासे १४४
 तव्यस्य एव्वइएप्पइएव्वा २८३
 तस्मात्ता २४९
 तस्तौ सोक्खिभे तद्व १२४
 ता हो ह्य १५३
 तादर्थ्ये डेसु २३, १६६
 ताम्भामयोम्व ३९
 तावति खोवां २४९
 तिह ९९
 तिहात्थि १९४
 तिजेरोमुक्क २१४
 तिणिण ने ९१
 ति त्रे ९२
 तिर्यक्पदातिशुक्केस्विरिच्छिपायिक
 सिप्पि ८९
 तीर्थे ह्य ४१
 तु किमो विह २७२
 तुच्छे चच्छौ ७६
 तुज्जतुप्रतउ डसिक्कता २७६
 तुडिरिह्णुक्कणिह्णुक्कोहूरोक्कतुज्जकतोउ
 खड्डुवान् २१५
 तु खो विपमे ८०
 तु तद्व डिप्पडघी १३८

तु निर्भरदिधाकृचोरोन्ना ६३
 तु वृहस्पती ८९
 तुम्भतुहितुमुम्ह इतिना १३८
 तुम्भो मोम्हत्तइतुहत्तुम्हत्तुवत्तुम
 तुमेत्तुमाइतुमोदेतेदितुदए हसा १३९
 तुम एवममाणहमणहि च २७९
 तुमत्तुभाणत्तुणा थल १५२
 तु मयूरचतुर्थचतुवारचतुर्दशचतुर्गुण
 मयूगोलखलसुकुमारोदूखललवण
 कुत्तहले ७१
 तु मो इवम् २६४
 तुमौ १८७
 तुम्हहमाम्भ्यसुभ्याम् २७७
 तुम्हाण तुम्भ तुम्भाण तुमाण तुवाण
 तुहाण तुम्भ वो भे तामा १३९
 तुम्हे तुम्हइ जदशसो २७६
 तुलिडोल्योरोहामरखोलौ २४०
 तुव तुम तुह तुम्भ १३८
 तुवरजषधौ खरे २०८
 तु वसतिभरते ७७
 तु विकल्पे १२
 तु सन्निखणभवतजम्मणमहता १२३
 तु समृद्धयादौ ३५, ५७
 तु शतृतिडि १०८, २०८
 तुर्त्यदशार्हशौण्डीर्थ ४१
 तुनो णअत् २८३
 तुलादौ ४८
 तुोच १५५
 तुो डो रधारण्णे तु ४४
 तुोत्तय्यत् ५९
 तुतसि च किमो ल्क ११७
 तुसेर्वञ्जडरी २२२
 तुोचैत्ये ३३
 तुतलौ षण २८३

तुत्सरोरुहमनोहरप्रकोष्ठातोयान्योये
 यथ षो ६८
 तुवध्वद्वृष्वा कचिषछजज्ञा ८८
 तुवदुत उपरिगुरुके ६४
 तुवनत १८५
 तुवतुत्माहावन्यथासर्वौ २६८, २८२
 तुवभिमन्यौ जर्जौ ९३
 तुवभिमन्यौ म ९३
 तुवपी ५९
 तुवस्तेम्हम्होम्हि ममोमिना १९३
 तुवस्य तु डिमात्तणौ ९८, १५९
 तुवाडाहो डेस २५३
 तुवाद्र उदोत् १११
 तुविञ्जाटिड १९२
 तुवेदित ६१, १११
 तुवोदवापोता १४९
 थ
 थध्वमितथाहचौ १८७
 थो घ २४८
 थ्यध्वत्तप्तसामनिध्वले ३५
 द
 दग्धत्रिदग्धट्टिदट्टाट्टे ३६
 दम्भदरदर्भगदभदष्टदशनदग्धदाह-
 दोहददोलादण्डकदने तु ७६
 दशदहो १९६
 दर अर्थे अल्पे वा १४४
 दर्धाकरनिवहौ दब्बिरअणिहवी तु ५२
 दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तो २४७
 दद्वेरहिज्जालल्लौ २०३
 दहेत् ०३०
 दादेर्देहो यादक्तादक्कीदगीदशाम् २७४
 दि दीघ ११
 दिप्पस्तृप २०७
 दिदौत्तुदसौ २४

दिवा भ्यसि २५
 दिवा दिवे २८१
 दिहो नियस्त ४६
 दिहा युधि २६५
 दीपाय २०,४६
 दीसस्व हरी २३२
 दु खे निव्यर २१५
 दुहोरुति तु ५३,७३
 दुस्तियादशमे २५८
 दुहृदिनहृदहां गरत उष २३०
 हसेरि सा ६७
 हशिरोअधमिअच्छावअच्छचवा
 मअज्जपुलअपुलाअदेवमावअवस्त
 वेच्छावआसपासिअसथवावअस्तान्
 १९७
 हशेदावदकसावदसा २८२
 हवयकसकिनि ३४
 हे संमुयीकरणे २७,१४८
 हेत्यादौ ६९
 हेषगोत्रां १८,४७
 होणिं हुवे धेणिं द्वे ९०
 हो तो तस १५९
 होदोनुत्साहोत्सम ऊच्छसि (ऊ शशि)
 २०,३४
 हो वे टादो च ९०
 होहदप्रदीपशातवाहनातस्याम् ७७
 होच्यर्थां ज ३५
 द्वितीयं कु १२
 दिनीक्षुप्रवात्पि ६२
 द्विवचनस्य बहुवचनम् २०
 द्वे समिगे २३१

ध

धनुषि वा ११९,१३६

धवलीदुपटोदुमोगां २४०
 धातवोयात्तरेष्वपि २२४
 धाग्रीरे रस्तु ४४
 धुवो धूय २१०
 धू कुत्सायाम् १४७
 धृष्टपुत्रे ३७
 धैर्ये र ४०
 धो दहभद १९५
 धो धुमोद २०६
 ध्यह्योर्मेख ३५

न

न ७८
 न त्य ११९
 न प्रायोऽल्लुकादिच्छन्प्रदहम्मन्त
 सुनीक्ष्म २५९
 ननोद्विजहदा व २०२
 न यण् १८
 नवमात्रिकाबदरनवफत्रिकापूगफत्र
 पूतर ओल् ७१
 न वा तीर्षंदु रादक्षिणदीर्घे ४१
 न वाव्ययोत्स्वातादौ ६०
 नवैवाद्वा २८
 न दापाम् १८५
 नशिरवहरावसेहणिवहपडिसासेह
 गिरणामान् २२१
 नशेर्विष्पगाल्णासवपलावहारव
 विउडा २४१
 नहि नाहि २८०
 नात दा ९८
 नात्प १४
 नात्स्त्रे ५०
 नापिते ह ७८
 नाग्निं करम् ९५
 नाये क्षियाम् २६०

नाव्याव १०९
 निकषस्फटिकचिकुरे ह ७४
 निना लिह्मणिङ्कणिलिभलिकउक
 निह्मणा २०९
 निमेनिम्मवनिम्माणी २०५
 निर पद्यतेवल २१६
 निरप्पढकठाचिद्वा ६१
 निटुरि वा ५२
 निट्टपत्तोणिहोडो वा २४०
 निधयनिर्धारणे वले १४९
 निषण्ण उम ७२
 निषेधेर्हक २१६
 निष्टम्भे णिट्टुह २०१
 निष्पत्त्योरोत्परी माल्वस्योवां ५६
 निस्सुनिहरनिलदाढवरहाडा २१०
 नीपापीडे मो वा ७९
 नीवीस्त्रप्रे वा ५०
 नृनपि ढसिडसो ८७
 ने सदेर्मज्ज २०८
 नो णनो पैशाच्याम् २५७
 न्म ३९
 न्यण्यज्ञा जर २५४
 न्यण्यज्ञा जर २५७
 न्यसेर्णिमणुमौ २०९

प

पक्काहारललाटे तु ५८
 पक्षमणि ४३
 पग्गिमप्रादमप्राउप्राद्व प्रायश २८१
 पञ्चदशदत्तपञ्चाशति ण ३६
 पट्ठोद्दङ्गपिज्जा पिथे २१०
 पडिसापडिसामौ शमे २१९
 पद्दे सि ५१
 पयल्लो लम्बनशैथिल्ययो २०१
 परमेकशसोर्ह डि २

परिवाडो घटे २४२
 पर्यसे पट्टपलोट्टपहृत्या २०८
 पर्यस्ते तथ ३८
 पर्यासी भुवो बहुच्छ २८५
 पथात् पच्छद २८२
 पस्तगण्ठी दक्षिप्रहो २८६
 पारावते तु फो ५९
 पिठरे हस्तु २-४ ड ७५
 पिडवमर्जि २१४
 पीते ले वा ७८
 पुणरुत्त कृतकरणे १४७
 पुतागभागिनीचन्द्रिकासु म ७३
 पुसि सुना त्वय द्वियासिमिभा ११८
 पुसो जसो डउ डओ ८६
 पुसोजातेर्डीव् वा १०४, १३२
 पुस्याणो राजवच्चान १२०
 पुरग्घवाग्घोडाहिरेमांगुमाडुमा २२१
 पूर्वमुपरि वर्गस्य युज ४८
 पूर्वस्य पुरव २४७
 पृच्छे पुच्छ २०८
 पृथक्स्पष्टे णिवड १८९
 पृष्ठेनुत्तरपदे ५६
 पो व १४, ७९
 पीरगे चाउत् ७०
 प्रकाशेणुब्ब २४१
 प्रतिगेप्रतीपगे ७६
 प्रतीक्षेर्विहरविरमालसामभा २२२
 प्रत्यागमागमाभ्यागमां पलोडा
 हिपञ्चओम्मच्छा २२०
 प्रयुत्त पच्छलिउ २८०
 प्रत्युपदिवसदशपाथाणे तु ह ८३
 प्रत्येकम पाडिएक पाडिक्क १५०
 प्रथमशिशिलमेथिशिथिरनि
 प्रथमे प्यो २९

प्रदाते संदुष्यात्तुततेभवसंधुमा २१७	भन शोते २११
प्राल व ७९	मवाग २४९
प्रभा हुप्य १८९	मविमति मिग २५१
प्रमुक्तगे ४७	मविमति किरादि १९०
प्रवृत्तयेदृशृतिरुपवापतनकर-	भेदिनेषु १६०
मिनोद्र २६	भेदेषु २२०
प्रमुदयेदृशृमलो २०९	भाराकाते नमेनेमू २१८
प्रत्याव पेद्वकपेदरा २४२	भारवमणि तु पयगुष्ट न २२९
प्राक् श्यापा लगशाके दान् ४८	भासमित २२२
प्रायोपसंशेवोम् २६९	भियो भ भिदो २०७
प्रायो त्रिणि ७ विकल्प १२	भिम अम्हेदि २७५
प्रायो लुक् कगपत्रगदपमवान् १४	भिया तुम्हेदि २७६
प्रायिरोबालपम्बालो २४२	भिया भेपु-भशु-भेषुम्हेदितुम्हेदि १२८
फ	भिसु-यगुप्ति २१
फद्वस्थकः २०७	भिसुम्बसांमुप्तीव १९१
फ पाटिपरिषपरितापद्वदनग	भीप्ते २९
परिभद्वेषु ७९	भुजेरणगुशकम्मसमागनमद्वव
फस्य भदो वा ७१,८०	जमनिमा २००
फो परस्परनमस्कारे ५९	भुवो लक्ष्यान् स्ताले २२४
य	भुवो भ २५१
यद्ववदो विलये २१८	भूतायेस छिदिभदि १८९
यधो ष २१०	भ्यो बृहस्पता तु यदो ८९
यदुलम् १३	भ्रमवेष्णोस्ताडिभटपरिभाली २४०
यदो न्युदमो १९२	भ्रमेराह २३९
याधे होधुपि ४१	भ्रणे पिद्विपिदुत्तुचुक्षप-पाडा २२०
यादिबाहिरी बहिष १५१	म
यिन्दुत् २९	मद मम मह मज्ज डतो १४२
यित्ति-यां भ १०९	मद क्यम्टा २७७
यो म तवरे ८७	म २४८
यो व ८०	मद्वल्लगसंपुद्देत्तप १०९
यूयो युवः २८५	मणे यिमर्ते १४९
भ	मण्डेष्टिविडिक्करिडचिचचिचिक्क-
भभेर्वमभमुपुमूरपुपरिभसूरगूड	चिचभा २१४
करजनिरेजविरा २१३	मध्यमकतने च ३०

म णे ण मि मिम मम भम्मि
 अह मम्ह भम्ह अमा १४१
 मनयाम् १३
 मनाको डभ च वा १६१
 मन्तमणव-तमाआलुआलइरइल्ल
 उल्लइन्ता मतुप १५७
 म-मथे ३९
 मम णे मभाइ ममए टा १४१
 मचें २३०
 मलिनधृतिपूर्ववैद्वर्याणा मडलदिहिपुरिम
 वेरुलिआ २८
 मस्जेराउडुमितडुवुडुपुप्पा २१३
 महमहो गधे २१०
 माइ मार्ध १४९
 मागध्यां शौरसेनीवत् २५६
 माण-तौल् च लुड १९३
 मातुरा आरा १०८
 मा म २८१
 मि मइ ममाइ मए मे डिटा १४१
 मिरायां लित् १००
 मिर्मिबिटौ १८७
 मिक् पिक् विक् विभ व व्व इवार्ये १४५
 मिभ्रालिभश् १६१
 मिभ्रेर्मासाळमेळवौ २४२
 मीळे प्रादेर्दे तु २०४
 मुकुलादा ६४
 मुधा मोरउल्ला १५०
 मूयिकविभीतकहरिद्रापघिपृथिवीप्रति
 धुल्यत् ६२
 मृक्षे-ओव्वड २२२
 मृद्रातेर्मलपरिहट्टुडुपमाडचड
 मडुमडा २०८
 मोचि वा १६
 मोममुमस्सहिह् १८८

मोममुध्विच्च १८८
 म्लै वापन्वाओ २११
 म्हा डसे ११७
 म्हो म्म २६७
 य
 यत्तत् डुतु खमो २७३
 यत्तत्सम्यग्निवध्वक्पृथको मल १५१
 यत्तदो डइ २७८
 यधुतिर १४
 यापेर्जेव २४२
 यावत्तावत्युम्महिम्मा वादे २७८
 युधयुधयुधकुधसिधमुहा च ज्झ २०२
 युध्मत् सुना तुव तु तुम तुह १३७
 यो जर्तायानीयोत्तरीयकृत्येषु ८०
 योरेह् १५४, १९४
 योल्पो हृदये २५८

र

रचेर्विडविष्ठावहोग्गहा २१२
 रभिराडोरम्भडवौ २१८
 रलोहरिताले ५२
 रल् सप्तत्यादौ ७७
 रल्पापधौ १०३
 र छजि २०४
 रक्षित्तिरौ ८८
 राह् १२०
 रामो शो वा चिम् २६०
 रावो रंजयते २४०
 रितो द्वित्वल् १२
 रिहिरिगो प्रविसे २२०
 रघ उपसमनो २३१
 रघो न्यम्नो १९९
 रघो रजरटौ २११
 रपगेवो दि १९५

रो ङा पर्याणे ३८
 रो दीर्घात् ४२, १६१
 रोम-घे रोग्गालवगालौ २४१
 रो रा १३०
 रोक्षुष्टुटीपुरुषयोरित् १९
 रो लक्षु चूलिकापैशाच्याम् २६२
 रो लक्षमध २६७
 रोसाणोबुसल्लदल्लच्छपुच्छफुसफुस्स
 घतहुला मार्ज २१३
 रो ह्योत्साहे ३८
 र्णा दिना रुदिते ७८
 र्त्स्याधुतादा ट ३५
 र्थ डेल् १२६
 य सांक्रुमायपर्येह्यपयसापर्याणे ३८
 योप्य २४८
 यन्नद्यं रिभसिनसिटा क्वचित् २५८
 र्थ वते १५९
 र्थपवज्रतसेष्वित् ४९
 ल
 लक्षणं जेण तेण १४९
 लघुके लहो ५२
 लब्धेर्जाह २१४
 लटस्त्रिस्ताविजेच् १८५
 लटो हिं वा झह्यो २८४
 लङ्लट्ठोश्च जजारी १८६
 लनोरालाने ५१
 ल पङ्क्तिनितम्बकदम्बे ७७
 लङ्ङोनुङ्ङो ७५
 लट्ठो डो ११०
 लवराभध १४
 लादङ्गीवेषु ५०
 लिपो लिप २०७
 लङ्ङुन्यडोर्यस्य २४५

लृक् पादपीठपादपतनदुगादेव्युदुम्बरे
 चान्तर्द ८३
 लृग्ययत्तदायात्तदच १५६
 लृगाविलभावकमके ११५, २४३
 लृगिञ्जहीजस्त्रिञ्जेत १९२
 लृङ् मांसादा ५४
 लृभे समाव २१९
 लो जठरवठरनिष्ठुरे ८१
 लोप २०
 लो ललाटे च ११०
 लो वा तिद्युत्पत्रपीतान्वात् १६१
 लोहललाहललाहूले वा ८२
 लो ल २५८
 ल्योस्पदे ३२
 लृक्त कृत्वमुच १६०
 घ
 वचेरुच २३३
 वचेर्वेहवधेलवजूरवोम्मच्छा २१३
 वणे निश्चयानुकम्ब्यविकल्पे १४६
 वतुपो डित्तिभमिदमेतलृक् चैतद्यतद
 १५७
 वधाङ्गाइ च १६२
 वरदत्तगास्तुनाद्यं १६३
 वगेंग्ल्य ५४
 वलगच्छडाभाहहे २२३
 वलेर्वक २२०
 वश्च विहूले ४०
 वा च्छत्रपद्ममुखद्वारे ५१
 वात्ममम्मनि प १२१
 वा न्त-धी म-युचिद्वयो ९४
 वा पर्य-ते ४०
 वा पानीयगे ६३
 वा पुआप्याथा १७५
 वा भ्मो म्हज्मौ १३७

घो भस्य कैटभे ७५
 वा मधूके ११२
 वा रक्ते ग ३१
 वाराणसीकरेण्वारणो १०७
 वालडलोदछत्तुषु १२७,१८७
 वालाचरष्ये १०८
 वा सत्या मामि हळा हळे १४८
 वा से ४६
 वाहिप्यो व्याहु २३२
 विकसे कोआसवोसगौ २२३
 विक्रोशे पक्खोड २४३
 विंशतिषु त्या श्लोपल ५५
 विरणडी गुपे २१७
 विरेचरोहृश्रोहृपल्हत्या २४१
 विधमतेर्णिष्वा २१९
 विसद्ये दहे २२२
 विसस्युलास्थधनार्थे ३३
 विसूरथ सिदे २१६
 विस्तर पम्हसवीसरी २०६
 विहीनहीने वा ६४
 वीप्सार्थात् तदधि सुपो मस्तु १६३
 बुध रुईक्षे ३०
 श्रुन्त इदेह् १११
 श्रुदारकनिश्रुत्तयो ६७
 श्रुष्टिपृषद्मृदङ्गनमृक्श्रुष्टे ६७
 श्रुभड खच २१२
 श्रेष्ठदशिधिल्यो ६२
 श्वेतस इति तो ५८ ७५
 श्वेपेराअञ्वाअञ्जी २१७
 श्वेये विपादमयवारणे १४८
 श्वेये २०३
 श्वेकादौ ग २८, ७३
 श्वोश्री वीजेथ २२२
 श्व्याकरणप्राकारागते ऋणो ८४

व्याप्रेराअह् २१०
 श्रजेर्वय २८५
 श
 शकगे २०५
 शकेस्तरतीरपारचभा २१२
 शतृशानचो १२७
 शदेर्क्षडपक्खोडी २०८
 शरदामल् १२४
 शपसा शु ११
 शपो स २५८
 शसा वो च १३७
 शस्येत् २३
 शिति दीष १३, २१
 शिरल्लद् नपुनरि तु १५६
 शीकरे तु मही ७३
 शुल्के प्र ३१
 शृङ्गमृगाङ्गमृत्युदृष्टमसृणेषु वा ६६
 शोपादेशस्याहोचोखो १५, ४६
 शोपेच्यच १८
 शोष प्राकृतवत् २५२, २५६
 शोष प्राग्वत् २६२
 शोछक्खो स्वम्बसमस्तनि सृष्टहपर
 स्परदमशानदमधुणि ४४
 शोलेस्यवरशोर्दि २०, २७, ५७
 शो शु क्रिया तु ९७
 शो राल् १४
 शौण्डगे ६९
 श्वस्य हरिधद्रे ४४
 श्वेर्तिनिक्के शुवा ५४
 श्रण्णत्तन्नहृत्तन्ना ण्ह ४३
 श्रिशिशिहृज्जदशापो १०९
 श्रमम्बसद्गामस्सररदमौ म्ह ४२
 श्रमे वापफ २०१
 श्राप सव्याह २०७

रो डा पर्याणे ३८
 रो दीघात् ४२, १६१
 रोम धे रोग्गालवगाठी २४१
 रो रा १३०
 रोर्ध्रुकृटीपुरुषयोरित् १९
 रो रघु चूळिकापिशाच्याम् २६२
 रो उक्मथ २६७
 रोसाणोयुसलहलच्छपुच्छकुसपुस्य
 घराहुला मार्जे २१३
 रो ह्योस्ताहे ३८
 णा दिना रुदिते ७८
 तैस्माधृतादी ट ३५
 र्ध डेल् १२६
 र्ध सौकुमायपयङ्गपयस्तपर्याणे ३८
 र्याप्य २४८
 यक्ष्ण्यो रिभसिनसिटा क्वचित् २५८
 व वते १५९
 र्धैववज्रतसेष्वित् ४९
 ल
 लक्षणे जेण नेण १४९
 लघुके लहो ५२
 लज्जेर्जाह २१४
 लटस्तिप्ताविजेच् १८५
 लटो हि वा क्षद्भ्यो २८४
 लहल्लनोध जर्जारी १८६
 लनोरालाने ५१
 ल परितनितम्बकदम्बे ७७
 ललडोनुडुगे ७५
 ललाटे डला ११०
 लवरामधश्च १४
 लादकीवेदु ५०
 लिपो लिप २०७
 लङ्कयहोर्यस्य २४५

लृच् वादपीठपादपतनदुगादेव्युदुम्बरे
 चान्तद ८३
 लृगव्यसत्यदाशासदच १५६
 लृगावित्रभावस्मके ११५, २४३
 लृमिज्जहीम्स्त्रिध्वत् १९२
 लृद् मांसादी ५४
 लृभे सभाव २१९
 लो जठरवठरनिष्ठुरे ८१
 लोप २०
 लो ललाटे च ११०
 लो धा विघृतपत्रपीताभात् १६१
 लोहललाङ्गल्लाङ्गूले वा ८२
 लो ङ २५८
 ल्योस्पद ३२
 ल्हुत् कृत्वमुच १६०
 घ
 वचेक्ष्च २३३
 वचवैहवघेलवजूरवोम्मच्छा २१३
 वणे निश्चयानुकम्प्यनिकल्पे १४६
 वतुपो डित्तिभस्मिदमेतल्लुक् चैतद्यत्तद
 १५७
 वधाशुद्द च १६२
 वरदत्तगास्त्वनाद्यै १६३
 वर्गेन्त्य ५४
 वलरगच्छडामासहे २२३
 वलेर्वैफ २२०
 वध्व विह्वले ४०
 वा च्छन्नपन्नमूर्खद्वारे ५१
 वातममस्मनि प १२१
 वा न्तन्धौ मन्युचिह्वयो ६४
 वा पर्यन्ते ४०
 वा पानीयने ६३
 वा पुआप्याया १७५
 वा र्भो म्हाज्जी १३५

श्रियोपभाससामगपरिअन्ता २२३

सुगनपि सोः ८६

दल्लजदशसो २१

शेध्मवृहस्पती तु फो ८९

प

ष्कस्कोर्नापि ३१

ष्ट ३१

ष्ट्र दूनरथनी २६०

ष्टां स्वम् २५५

थस्यो फ ३९

स

स आगुरप्सरसो १३५

संयुक्तं सु १२

सयोगे २८, ६१

सयोगे घ क्वचित् २४७

संस्कृतसंस्कारे ५५

सगमोहिद २२०

सशाप्रत्याहारमयी वा १०

सहायामर ६५

सहाणोवष्टम्भे २०१

सतपा शस्य २१६

संदिशोप्पाह २२२

सधिस्त्वपदे १३

सश्राम आदृढ २११

सस्रपण फो ८३

सभावने अइ च १४६

सभापणरतिकलहे रे अरे १४७

समुदो लर् २०४

सम समाण २८१

सर्वगान् डेहि २६८

सर्वादेर्जसोतो ङ २६

सशाशियि १३४

स समास ११

म उपो संयोगेमीने २५४

सह सह २८१

साभट्टाणच्छनद्धाच्छाभछाग छा

कृपे २२१

सातुनासिधेघारं हित् १३

सार प्रदु २०९

साहृगाहरी संयु २०२

सिचत्पिपी सिचे २१२

सिद्धिलोकाय ७

सिना स्वि १९४

सिप्यास्सेवि १८७

सिप्पस्विचक्षिहो २३२

सिरायी वा १०१

सुनैम इणमो इण १२५

सुत्ता भ्यस २५

सुपा तुम्हासु २७७

सुपाम्हासु २७८

सुप्यदसासु १३०

सुप्तादिरन्त्यदृत्ता १०

सुमगसुसले ६५

सुससो २६४

सुरसुहो डस २६६

सूक्ष्मे ४३

सूक्ष्मेद्वोत ४३

सैन्धवशनिश्वरे ६८

सो २१

सोच्छ्रासे ६९

सो वृहस्पतिवनस्पत्यो ९०

सोर्द्ध २२

सोहपउलौ पचे १९३

सोसु हि १९२

सौ पुस्येकत २५३

सौ युष्मदसुहु २७६

सौ हउ २७७

स्वदतीक्षणशुष्के तु खो ३२
 स्वप्रेक्षाचक्षते २५६
 स्व ३८
 स्वप्ने ३२
 स्वप्ने चो वा ३७
 स्वावकसाले ५८
 स्वो ३०
 स्वौ ३२, ६५
 स्वानचतुर्थे च तु ठ ३२
 स्वियामिमाषलिगा ५६
 स्वियामी च १३४
 स्विया डे २७१
 स्विया ङहे २७४
 स्वामीनीदुहितृवनितानामित्थीवहिणी
 धूमाविल्लभा वा १०२
 स्वस्तम खा २०५
 स्वर्था स्व २५५
 स्वष्टकुुरो २०६
 स्व्याणावहरे ९३
 स्वमदामशिरोनभो नरि १२२
 स्वग्धे त्वदिती ५०
 स्वपाया ण्ह फो १०१
 स्व्याम्बोर्वा ४९
 स्व्यशिक्षिवालकृत्परिसफासफसा
 लिहच्छिहान् २०६
 स्व्यद्वजो सिहद्वमी णिचो २३९
 स्व्यदादौ ३०
 स्व्यदिये ७४
 स्व्युटे रादासे मुर २१४
 स्व्युत्तरीसरकारी ८५
 स्व्यस सो लटि २८४
 स्व्याद्व्यचैस्यचौर्यसमे यात् ४९
 स्व्येहसहिम्ना २२२
 स्व्ये रात् ५१
 ३

स्वो खौ २५३
 स्वपि २१८
 स्वप्रादाविल् ५७
 स्वम्यत उत् २६४
 स्वयमो अप्पणा १५०
 स्वयस विद्वमि ५४
 स्वरेभ्यो वक्रादौ ५३
 स्वसृगाङ्गल् १०९
 स्वार्थं ह्य पुनविनाध्रुवम २८०
 स्वार्थे तु क- १६०
 ह
 हसेर्गुज २२३
 ह कातरककुदवितस्त्रिमातुल्लेपु ७७
 ह क्षुत्ककुमि १२३, १३३
 हगेहवयमो २५५
 हजे चेत्याहाने २५०
 हद्दि निर्वेदे १४४
 हद गृहाणार्थे १४६
 हदि विकल्पविपादसत्यनिधयपथा
 सापेपु च १४६
 हरिद्राच्छाया १००
 हरिद्रादौ ३१, ८२
 हरे क्षेपे च १४७
 हरे त्वी ५८
 हयामपथ्रीहीक्रियापरामशट्टक
 दिष्ट्याहं ४९
 हल इभ १९०
 हलि ह्यणनानाम् ५३
 हलोक ११६
 हथ महाराष्ट्रे ह्योर्व्यस्य ३३
 हथीकुतुहले ७२
 हय घो विदो ८३
 हस मय्यादे ४५
 हासा मिमोमुमे वा १९०

हिं हिं हिं भिय २३	हुं मम्महिदो २८४
हिस्यहाग्रल १५८	हुरचिति १२७, १८६
हितोत्तोदोदु इति २४	हुहुइपिभिषगादशन्दभिशानुदुलो २८२
हिं भिसुमुपो २६५	हे दक्षिणेस्य ४२
हियारितापो २८४	हो जय आमन्त्रणे २६५
हिस्माहिरया मुमोगस्य १९१	होहुवहया भुमंस्तु १२७, १८५
हि हे हिदस्यो २६९	हो हस्तः ११
हीमाणहे भिवेदविस्सये २५०	ह्ये ह्योवा ५२
हीही वैदूयके २५०	हदे दहयो ४४
हु य निजयविस्सयवितर्के १४८	हम्यलीदत ९२
हुमाम्भ्यस २७१	हादेरयभच्छलणिचय २४३
हु यप्पमो २८४	हो इह ४२
हु पृच्छादाननिवारणे १४६	ह ९९
हु भ्यस २६९	

An Appendix Containing the Sûtras in order

1st ADHYÂYA

1st PĀDA

<p>१ सिद्धिलोकाच्च ७ २ अनुष्मन्त्यशब्दानुशासनवत् ९ ३ सज्ञाप्रत्याहारमयी वा १० ४ सुप्सादिरल्यहला १० ५ हो ह्रस्व ११ ६ दिर्दीर्घ ११ ७ शपसा शु ११ ८ स समास ११ ९ आदि शु ११ १० गो गणपरः १२ ११ द्वितीय कु १२ १२ सयुक्तं शु १२ १३ तु विकल्पे १२ १४ प्रायो लिति न विकल्प १२ १५ शिति दीर्घ १३ १६ सानुनासिकोच्चारं ङित् १३</p>	<p>1 १७ बहुलम् १३ 2 १८ दिहौ मिघस्ते ४६ 3 १९ सन्धिस्त्वपदे १३ 4 २० न चण् १८ 5 २१ एङ् १८ 6 २२ शोपेच्यच १८ 7 २३ तिङ् १९ 8 २४ लोप २० 9 २५ अल्यहलोऽनुदि १५ 10 २६ निदुरि वा ५२ 11 २७ अन्तरि च नायि ५३ 12 २८ शिदल्लङ् नपुनरि तु १५६ 13 २९ अविद्युति त्रियामाल् १३० 14 ३० रो रा १३० 15 ३१ ह क्षुत्ककुभि १२३ 16 ३२ धनुयि वा १२९</p>
--	---

1 बहुलम् ॥ ८।१।२ ॥ 2 दीर्घह्रस्वौ मिधो वृत्तौ ॥ ८।१।४ ॥ 3 Corresponding Sûtras from Hemachandra's Prākṛita Grammar are given in the Foot note परयो सधिया ॥ ८।१।५ ॥ 4 न युवर्णस्यास्त्रे ॥ ८।१।६ ॥ 5 पदातो खरे ॥ ८।१।७ ॥ 6 खरस्योद्देशे ॥ ८।१।८ ॥ 7 लादे ॥ १।९ ॥ 8 डङ् ॥ १।१० ॥ 9 अल्यव्यञ्जनास्य ॥ १।११ ॥ and न धनुने ॥ १।१२ ॥ 10 निदुरो वा ॥ १।१३ ॥ 11 खरेवरख ॥ १।१४ ॥ 12 नास्तुनर्यादार वा ॥ १।१५ ॥ 13 त्रियामादविद्युत् ॥ १।१६ ॥ 14 रो रा ॥ १।१७ ॥ 15 क्षुभो वा ॥ १।१८ ॥ and ककुभो ह ॥ १।१९ ॥ 16 धनुषो वा ॥ १।२० ॥

1 ३३ ससाक्षिवि १३४	18 ४७ वर्णल ५४
2 ३४ स आयुरप्परगो १३५	11 ४८ विसतिपु एा श्लोक् ५५
3 ३५ दिक् प्राश्रि १३९	15 ४९ समदामशिरोनभो नरि १२०
4 ३६ शरदामल् १३४	16 ५० शरत्प्राश्रुद्
5 ३७ तु छकिरणभवतजम्मममहता
१२३	17 ५१ शङ्कर्यकुलाया वा ५५
३८ यत्तसम्यगिष्वकूटमको मल्
१५१	18 ५२ शीवे गुणगा ५६
6 ३९ मोरि वा १६	19 ५३ द्वियामिमाश्रिणा ५६
7 ४० विदुल् २२	1st Adhyāya, 2nd Pāda.
8 ४१ हृदि ह्यणनानाम् ५३	20 १ निष्पत्तीरोत्परी माल्यस्योर्वा
५६
9 ४२ खरेभ्यो यक्षादी ५३	21 २ आदे ५६
10 ४३ क्त्वास्वापोस्तु गुणात् २३	22 ३ लदाययत्त्वादायात् तदच १५६
11 ४४ छद् मांसादी ५४	23 ४ बालाश्वरण्ये १०८
५५ सट्टतस्वरारे ५५	24 ५ अवे पदात् १५४
12 ४६ छे तु किंशुके ५५	25 ६ इते १५५
	26 ७ तोच १५५

१ Rules not found in the text but occurring in the Ms of Trivikramaprākṛitavyākaranavṛitti consulted by me are put in black type शरत्प्राश्रुद्दक्ष्मी पुति प्रयोच्यन्ते । सरभो । पाश्रुमो ।

1 These words are placed by Hemachandra under मौणादि's Fide कुमारपालचरित, Bombay Sans Series, Appendix, p 72 2 आयुरप्परगोर्वा ॥ १२० ॥ 3 दिक्प्राश्रि सः ॥ १३९ ॥ 4 शरदादेत् ॥ १३८ ॥ 5 These words are placed by Hemachandra under मौणादि's Fide कुमारपालचरित, Bombay Sans Series, Appendix, p 73 6 वा खरे मद्य ॥ १२४ ॥ 7 मोनुम्भार ॥ १२३ ॥ 8 ह्यणनो चणो ॥ १२५ ॥ 9 क्त्वा दाय त ॥ १२६ ॥ 10 क्त्वास्वादिर्णमोर्वा ॥ १२७ ॥ 11 मांसादेर्वा ॥ १२९ ॥ 12 किंशुके वा ॥ १२६ ॥ 13 वर्णोन्स्यो वा ॥ १३० ॥ 14 विदालादेडुह ॥ १२८ ॥ 15 समदामशिरोनभ ॥ १२२ ॥ 16 प्राश्रुत्शरत्तरण्य पुति ॥ १३१ ॥ 17 वा श्ययवचनाया ॥ १३३ ॥ 18 गुणाया शीवे वा ॥ १३४ ॥ 19 वेमाश्वत्पाया श्रियाम् ॥ १३५ ॥ 20 निष्पत्ती ओत्परी माल्यस्योर्वा ॥ १३८ ॥ 21 आद ॥ १३९ ॥ 22 लदायययात् तस्वरस्य छद् ॥ १४० ॥ 23 बालाश्वरण्ये छद् ॥ १६६ ॥ 24 पदाश्रयोर्वा ॥ १४१ ॥ 25 इते स्वरात् तदचि ॥ १४२ ॥

1	८ शोर्लस्यवरशोर्दि २०,५७	17	२४ पारावते तु फो ५९
2	९ हे दक्षिणेस्य ४२	18	२५ उत्करवह्नीद्वारमात्रचि ५९
3	१० तु समृद्धयादौ ३५,५७	19	२६ शैय्यादौ
4	११ स्वप्नादाविल् ५७	20	२७ त्वाद्दे उदोत् १११
5	१२ पकाङ्गारललाटे तु ५८	21	२८ स्वपि २१८
6	१३ सप्तपर्णे फो ८३	22	२९ ओदात्यां पङ्क्तौ १०२
7	१४ मध्यमकतमे च ३०	23	३० फो परस्परनमस्कारे ५९
8	१५ हरे त्वी ५८	24	३१ पद्ये मि ५१
9	१६ उल्लभनिगवयविष्वचि व ५८	25	३२ त्वर्षौ ५९
10	१७ हो षोभिनादौ ४५	26	३३ इल्लखत्वाटस्त्वान् भात ६०
11	१८ स्तावकसाङ्गे ५८,९९	27	३४ इत्तु सदादौ ६०
12	१९ चण्डखण्डिते णा वा ५८	28	३५ आचार्ये चो ह्य ६०
13	२० प्रथमे प्यो २९	29	३६ दयामाके म
14	२१ आर्याया य श्वश्वामूल् ९९	30	३७ न वाव्ययोस्त्वातादौ ६०
15	२२ आसारे तु ५८	31	३८ घञि वा ६१
16	२३ तोत्तरि ५९	32	३९ स्वरस्य विन्दुमि ५४

१ 'शय्यादावादेरवर्णस्य एव भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । सेव्या । शय्या । पद्य । अत्र । गेहस्य । प्राङ्गम् । मेदुअ । कदुकमित्यादि ॥' २ 'ह इत्यनुवर्तते । दयामाके मकारसात् इस्वी भवति । सामभो ।'

1 कुत्तरवशपसां शपसा दीघ ॥ १४३ ॥ 2 दक्षिणे हे ॥ १४५ ॥ 3 अत समृद्धयादौ वा ॥ १४४ ॥ 4 इ स्वप्नादौ ॥ १४६ ॥ 5 पकाङ्गारललाटे वा ॥ १४७ ॥ 6 सप्तपर्णे वा ॥ १४९ ॥ 7 मध्यमकतमे द्वितीयस्य ॥ १४८ ॥ 8 हरे वा ॥ १५१ ॥ 9 ध्वनिविष्वचोर ॥ १५२ ॥ and गवये व ॥ १५४ ॥ 10 हो षोभिनिगदादौ ॥ १५६ ॥ 11 उ सास्त्रास्तावके ॥ १७५ ॥ 12 चण्डखण्डिते णा वा ॥ १५३ ॥ 13 प्रथमे पयोर्वा ॥ १५५ ॥ 14 आर्यायां यं श्वश्वाम् ॥ १७७ ॥ 15 उदासारे ॥ १७६ ॥ 16 तोत्तरि ॥ १६० ॥ 17 पारावते रो वा ॥ १८० ॥ 18 वल्लुत्करपर्यन्ताश्वये वा ॥ १५८ ॥, हरे वा ॥ १७९ ॥, and मात्रि वा ॥ १८१ ॥ 19 पञ्चशय्यादौ ॥ १५७ ॥ 20 उदोद्वाद्दे ॥ १८२ ॥ 21 स्वपाशुच ॥ १६४ ॥ 22 ओदात्या पङ्क्तौ ॥ १८३ ॥ 23 नमस्कारपरस्परे द्वितीयस्य ॥ १६२ ॥ 24 ओत्पद्ये ॥ १६१ ॥ 25 वार्षौ ॥ १६३ ॥ 26 इ स्त्वान्खत्वाटे ॥ १७४ ॥ 27 इ सदादौ वा ॥ १७२ ॥ 28 आचार्ये चोच ॥ १७३ ॥ 29 दयामाके म ॥ १७१ ॥ 30 वाव्ययोस्त्वातादावशात् ॥ १६७ ॥ 31 पञ्चदेवा ॥ १६८ ॥ 32 हस्वोमि ॥ ३३६ ॥

1 ४० संयोगे २८, ६१	11 ५५ तीर्थे ह्यत् ४१
2 ४१ त्वरित ६१, १११	15 ५६ विहीनहीने वा ६४
3 ४२ निरायाम् त्वि १००	16 ५७ एत्पीडनीन्वीन्वपायूय
निभोतकेरवापीडे ६२
4 ४३ मूषिकविभाजद्वरिद्रापथि
वृषिनीप्रतिशु ३४ ६२	17 ५८ रादुत उपरिपुडके ६४
5 ४४ रस्तिराम् ८८	18 ५९ मुकुलादौ ६४
6 ४५ इतीं तो वाक्यादौ १५५	19 ६० रो मुकुटीपुदययोरिव १९
7 ४६ वेहृदसिपिलयो ६२
४७ निम्माण निम्मिअ ६२	20 ६१ क्षत इव १११
8 ८८ उ युषिष्ठिरे ६२	21 ६२ दोदोऽत्तादोत्तम कच्छति
२०, ३४
9 ४९ द्वितीयुप्रयासिपु ६२	22 ६३ दुरो रली ह्य ५३, ७३
10 ५० तु निरद्विभाङ्गोरोमा ६३	23 ६४ सुभगमुसले ६५
11 ५१ इत कार्त्तारद्वरीतक्योलालौ
४२	24 ६५ इधोऽनुदुदले ७२
12 ५२ गभीरग इत् ६३	25 ६६ सौ ३२, ६५
12 ५३ वा पानीयगे ६३	26 ६७ सुभगेद्वोन ४३
13 ५४ उल जीण ६३	27 ६८ अत् दुदुते ११२
	28 ६९ इदुदुते ६५

I त्त संयोग ॥ ११८४ ॥ 2 इत एत्ता ॥ ११८५ ॥ 3 निरायाम् ॥ ११८७ ॥
 4 पथिपृषिषीप्रतिशु मूषिकद्वरिद्रापथिभोतकभ्य ॥ ११८८ ॥ 5 तिसिरो र
 ॥ ११९० ॥ 6 इतीं तो वाक्यादौ ॥ ११९१ ॥ 7 निधिलमुदे वा ॥ ११८९ ॥
 8 मुषिष्ठिरे वा ॥ ११९६ ॥ 9 द्वि-वोग् ॥ ११९४ ॥ and प्रवासीभौ ॥ ११९५ ॥
 10 वा निशरे त् ॥ ११९८ ॥ and आथ द्विभाङ्ग ॥ ११९७ ॥ 11 हरीतक्यामी
 तोय ॥ ११९९ ॥ and नात्कश्नीरे ॥ ११९०० ॥ 12 पानीयादिष्विव ॥ ११९०१ ॥
 गभीरादिषु are included in the पानीयादिषु 13 उजीर्ण ॥ ११९०२ ॥
 14 तीर्थे हे ॥ ११९०४ ॥ 15 ऊहीनविहीने वा ॥ ११९०३ ॥ 16 एत्पीडनीन्वीन्व
 निभोतक्योलालौ ॥ ११९०५ ॥ and नीद्वीणं वा ॥ ११९०६ ॥ 17 वोगरी
 ॥ ११९०८ ॥ and सुरी के वा ॥ ११९०९ ॥ 18 उतो मुकुलादिभ्य ॥ ११९०७ ॥
 19 इधुदुदौ ॥ ११९१० ॥ and दुरुते से ॥ ११९११ ॥ 20 ई क्षते ॥ ११९१२ ॥
 21 अत्तादोत्तमे त्सच्छ ॥ ११९१४ ॥ 22 इति दुरो वा ॥ ११९१५ ॥ 23 क्व
 सुभगमुसले वा ॥ ११९१३ ॥ 24 इदुदुत वा हल्लभ ॥ ११९१७ ॥ 25 ओत्
 संयोग ॥ ११९१६ ॥ 26 अदुत यद्भे वा ॥ ११९१८ ॥ 27 दुदुते वा लभ
 दि ॥ ११९१९ ॥ 28 इदोदुते ॥ ११९२० ॥

1 ७० उल्कण्डूयतिहनुमद्वातुले ६५	15 ८४ वृष्टिपृथग्दृग्दृक्जनमृक्वृष्टे ६७
2 ७१ वा मधूके ११२	16 ८५ तु बृहस्पती ८९
3 ७२ इदेधूपुरे ११२	17 ८६ उद्दोल् मृषे १५२
4 ७३ ओल्स्थूलातूणमूल्यतूणीरकूर्पर गुल्कीकुम्भाण्डीताम्बूनीषु ६५	18 ८७ घृन्त इवेद् १११
5 ७४ ऋतोत् ३०	19 ८८ ढिरादृते
6 ७५ आद्वा मृदुत्वमृदुककृशासु ११२	20 ८९ ह्तेरि ता ६७
7 ७६ इत् कृपगे १३, ६६	21 ९० केवलस्य रि ३४, ६८
8 ७७ मृत्तमृगाङ्गमृत्सुष्टमसृणेषु वा ६६	22 ९१ हृयमसक्ति ३४
9 ७८ पृष्टेनुत्तरपदे ५६	23 ९२ ऋतुऋजुऋणऋपिऋपभे वा ६८
10 ७९ उद्दृपभे तु ६७	24 ९३ हृत्त इति ६८
11 ८० घृन्दारकनिवृत्तयो ६७	25 ९४ चपेटकेसरदेवरसैन्यवेदनास्त्रे चस्त्रिवत् ६८
12 ८१ ऋतुगे ६७	26 ९५ सैन्यवशनैश्वरे ६८
13 ८२ गौणात्स्य ११२	27 ९६ त्वत्सरोरुहमनोहरप्रकोष्ठा- तोयान्योन्ये वध क्तो ६८
14 ८३ इदुन्मातु १०८	28 ९७ कौशेयक उत् ६९

१ 'आदृते ऋत ढिरादेशो भवति । आदिशो । आदृत ।'

1 उद्दृहनुमत्कण्डूयवातुले ॥ १।१२२ ॥ 2 मधूके वा ॥ १।१२२ ॥ 3 इदेतौ
नूपुरे वा ॥ १।१२३ ॥ 4 ओल्कृम्भाण्डीतूणीरकूर्परस्थूलातूणमूल्यगुल्कीमूल्ये ॥
१।१२४ ॥ and स्थूणातूणे वा ॥ १।१२५ ॥ 5 ऋतोत् ॥ १।१२६ ॥ 6 आद्
कृशामृदुकमृदुत्वे वा ॥ १।१२७ ॥ 7 इत् कृपादी ॥ १।१२८ ॥ 8 मृत्तमृगाङ्ग-
मृत्सुष्टमसृष्ट वा ॥ १।१३० ॥ 9 पृष्टे वानुत्तरपदे ॥ १।१२९ ॥ 10 वृपभे वा वा
॥ १।१३३ ॥ 11 निवृत्तघृन्दारके वा ॥ १।१३२ ॥ 12 उद्दृवादी ॥ १।१३१ ॥
13 गौणात्स्य ॥ १।१३४ ॥ 14 मातुरिदा ॥ १।१३५ ॥ 15 इदुनी वृष्टवृष्टि
पृथग्दृक्जनमृक्के ॥ १।१३७ ॥ 16 वा बृहस्पती ॥ १।१३८ ॥ 17 उद्दोन्मृषि
॥ १।१३६ ॥ 18 इदेदोदृते ॥ १।१३९ ॥ 19 आदृते ढि ॥ १।१४३ ॥
20 अरिर्वृष्टे ॥ १।१४४ ॥ 21 रि केवलस्य ॥ १।१४० ॥ 22 हृश किपूटवसक
॥ १।१४२ ॥ 23 ऋणर्ज्वमत्सृषी वा ॥ १।१४१ ॥ 24 र्त इति कुत्सुते
॥ १।१४५ ॥ 25 पत्त इदा वेदनाचपटादेवरत्नेसर ॥ १।१४६ ॥ and सैन्ये वा
॥ १।१५० ॥ 26 इत् सैन्यवशनैश्वरे ॥ १।१४९ ॥ 27 शेतोदायो यप्रकोष्ठातोय
शिरोवेदनामनोहरसरोरुदे व ॥ १।१५६ ॥ 28 कौशेयके वा ॥ १।१६१ ॥

1	१८ शौण्डिगे ६९	११०	वा पुआप्यादा १०५
2	१९ गम्यउदाहर ९६	1st	Adhyāya, 3rd Pāda
3	१०० ऊ खेने वा ६९	13	१ एव चाग्मता त्रयोदशमेव ७०
4	१०१ शौच्युसे ६९	14	२ केदले तु
5	१०२ येच एव	16	३ कणिकारे पो ७१
6	१०३ अह तु वैरादी ६९	16	४ नवमात्रिकापरनवफलिहा पूगफलपूतर ओख ७१
7	१०४ देखादी ६९	17	५ तु मयूरचतुर्षेचतुवारचतुर्दश चतुगुणमयूरोल्लगलमुकुमारो द्वारललवणतुद्वले ७१
8	१०५ नाव्याव १०९	18	६ निपण्ण उम ७२
9	१०६ गौरव आद्य ७०	19	७ अमोरखोरन ७२
10	१०७ पौरगे चाउत् ७०		
11	१०८ उच्चैर्नविसोरभ १५१		
12	१०९ ई धेये ४०		

१ शौण्डिगपु Ms Variants in the readings of the Sūtras as found in the Ms consulted by me are marked in the foot-note as Ms.
२ गम्यउदाहर Ms—'गोशब्द एव अत्र आह इत्येता भवत । एतयोरात्रिंशद्वय । द्वितीयस्य लिखातिलम् । गऊ एसा । गार' । ३ 'येच ष्ठदशो भवति यथासंख्यम् । गेल । मेलो । गेलोनयम् । तेलोकं । देरावण । परावणो । केणास । केनासो । वेव । वेजो । वेभ । वेहवो । वेदग्घम् । वेभद् । वेभम् । वेहम् । ओ । कौमुदी । कोमुर् । वीवनम् । जोम्बण । कौरुम । कोणुहो । कौराम्बी । कोसदी । कौम्र । कौचो । कौशिक । कोसिमो ।' ४ "'एव साग्मता-' इत्यनुवर्तते । वदत् आदेरच परेण स्वरभ्यजनेन सह एव भवति । देल । वभल । केनी । कअरी ।"

1 उत्सोन्दयोदी ॥ १११६० ॥ (सोन्द्यादि's are placed under शौण्डादि's in the text while the reverse is the case in Hemachandra's work)
2 गम्यउ आद्य ॥ १११५८ ॥ 3 ऊ खेने वा ॥ १११४७ ॥ 4 उत्सोच्छ्राम ॥ १११५७ ॥ 5 येत एव ॥ १११४८ ॥ 6 वैरादी वा ॥ १११५२ ॥ 7 अह देखादी च ॥ १११५१ ॥ 8 नाव्याव ॥ १११६४ ॥ 9 आद्य गौरवे ॥ १११६३ ॥ 10 अह पौरादी च ॥ १११६२ ॥ 11 उच्चैर्नविसरभ ॥ १११५४ ॥ 12 ईधेये ॥ १११५५ ॥ 13 एव त्रयोदशदी स्वरस्य सस्वरभ्यजनेन ॥ १११५५ ॥ 14 वा कदले ॥ १११६७ ॥ 15 वेत कणिकारे ॥ १११६८ ॥ 16 ओत्पूतरवरनव मात्रिकानवफलिक्वापूगफले ॥ १११७० ॥ 17 न वा मयूरलवणचतुगुणचतुर्षेचतुर्दशचतुवारमुकुमारकुतुहलोद्वखलोद्वखले ॥ १११७१ ॥ 18 उमो निपण्णे ॥ १११७४ ॥ 19 सरादसंश्रुत्स्नानादे ॥ १११७६ ॥

1	८ प्रायो लुक् ऋगचजतदपयवाम् १४	12	१९ निकपस्फटिकचिकुरे ह ७४
2	९ नात्प १४	13	२० सधयधमाम् १८
3	१० यध्रुतिर १४	14	२१ ङ पृथक्त्ति तु १५२
4	११ कामुकयमुनाचामुण्डा तिमुक्तके मो इलुक्	15	२२ चो खचितपिशाचयो सही ७४
5	१२ सोपुष्पकुञ्जर्परकीले को ७२	16	२३ झो जटिले ७४
6	१३ छागशृङ्खलकिराते लकचा ७२	17	२४ टोबडिशादी ल ७४
7	१४ वैकादी ग २८,७३	18	२५ स्फटिके ७४
8	१५ सो कन्दुकमरकतमदकले ७३	19	२६ लैरकोटे
9	१६ पुत्रागभागिनाचन्द्रिकामु म ७३	20	२७ ङ कैटभशकटसटे ७४
10	१७ शीकरे तु भैहौ ७३	21	२८ ठ ७५
11	१८ उत्वे सुभगदुर्भगे व ७३	22	२९ पिठरे हल्लु रथ ङ ७५
		23	३० लल्ल डोनुङ्गे ७५
		24	३१ टो ङ ५४,७५
		25	३२ वेतस इति सो ५८,७५

१ कामुकादिषु मकारस्य लुग्भवति । ङानुबन्धत्वाच्छेषस्य स्वरस्य सामानासिक उच्चार । कामुक । काँओ । यमुना । जँणा । चामुण्डा । चाँँडा । अतिमुक्तक । अति उँतम । क्वचित्तिउत्तयमिति च दृश्यते । The Sūtra is mentioned in the text on p 13 २ हभौ Ms ३ अकोटे टोर्त्त्व भवति । रिक्वाङ्गित्वम् । अकोल्लेह । The Sūtra is referred to on p 12 of the text

1 ऋगचजतदपयवां प्रायो लुक् ॥ ११७७ ॥ 2 नावगात्प ॥ ११७९ ॥
3 अवर्णो यध्रुति ॥ ११८० ॥ 4 यमुनाचामुण्डासामुकातिमुक्तके मोनुनासिकश्च
॥ ११७८ ॥ 5 कुञ्जर्परकीले क सोपुष्पे ॥ ११८१ ॥ 6 छागे ल ॥ ११९१ ॥,
शृङ्खले स व ॥ ११८९ ॥, and किराते च ॥ ११८३ ॥ 7 Not traced
8 मरकतमदकले गः कन्दुके त्वादे ॥ ११८२ ॥ 9 पुत्रागभागिन्योर्गो म ॥ ११९० ॥
and चन्द्रिकायां म ॥ ११८५ ॥ 10 शीकरे भौ वा ॥ ११८४ ॥ 11 ऊत्वे
दुर्भगमुभगे व ॥ ११९२ ॥ 12 निकपस्फटिकचिकुरे ह ॥ ११८६ ॥ 13 सध
यधमाम् ॥ ११८७ ॥ 14 पृथक्त्ति चो वा ॥ ११८८ ॥ 15 खचितपिशाचयोश्च
सहो वा ॥ ११९३ ॥ 16 जटिले जो हो वा ॥ ११९४ ॥ 17 हो ल ॥ ११२०२ ॥
and चपेटापाटो वा ॥ ११९८ ॥ 18 स्फटिके ल ॥ ११९७ ॥ 19 अकोटे ल
॥ ११२०० ॥ 20 सदाशकटकैटभे ङ ॥ ११९६ ॥ 21 हो ङ ॥ ११९९ ॥
22 पिठरे हो वा रथ ङ ॥ ११२०१ ॥ 23 जो ल ॥ ११२०२ ॥ 24 टो ङ
॥ ११९५ ॥ 25 ॥ ११२०७ ॥

1 ३३ प्रतिगोप्रतीपगे ७६	13 ४६ ङो दीपि १९६
2 ३४ दशदहो १९६	14 ४७ ङ प्रथिव्यौपथिशीघे ७८
3 ३५ दम्भदरदर्भगदभदष्टदशन
दग्धदाहदोहददोलादण्डकदने
तु ७६	15 ४८ प्रथमशिधिलमेथिशिधिरनि
पथेषु २९
4 ३६ तुच्छे चच्छौ ७६	16 ४९ णो दिना रुदिते ७८
5 ३७ टल् प्रसरष्टततूरतगरे ७६	17 ५० णो वातिमुक्तके
6 ३८ ह कातरककुदवितस्ति
मातुल्लोप्यु ७७	17 ५१ गर्भिते ७८
6 ३९ तु वसतिभरते ७७	18 ५२ न ७८
7 ४० लः पठितनितम्बकदम्बे ७७	19 ५३ आदेशु ७८
8 ४१ दोहदप्रदीपशातवाहनातसाम्
७७	20 ५४ नापितं ह ७८
9 ४२ रल् सप्तत्यादौ ७७	21 ५५ यो व १४, ७९
10 ४३ अद्भम कदत्याम् १०६	22 ५६ फ पाटिपरिषपरिषापक्ष
पनसपारिमद्गेषु ७९
11 ४४ कर्दधिते योव ३६	23 ५७ नीपापीडे मो वा ७९
12 ४५ पीते ले वा ७८	24 ५८ रत्पापर्थौ १०३
	25 ५९ प्रभूते व ७९
	26 ६० फस्य भहौ वा ८०

१ ङुङ्गे Ms २ णिषधे Ms. ३ अनिमुक्तके सोपत्व वा भवति । अनिउतम ।
अरुतम । अरुउत्तम । अरुभौतम ।

1 मत्यानी ङ ॥ ११२०६ ॥ 2 दशदहो ॥ ११२१८ ॥ 3 दशदष्टदग्ध
दोलादण्डदरदाहदम्भमभवदनदोहद दो वा ङ ॥ ११२१७ ॥ and गदने वा ॥ ११२१७ ॥
4 तुच्छे तक्षछौ वा ॥ ११२०४ ॥ 5 तगरत्सरतूरे ट ॥ ११२०५ ॥ and वृते ष्ट
॥ ११२११ ॥ 6 वितस्तिवसतिभरतकातरमातुल्लोङ्गे ह ॥ ११२१४ ॥ and ककुद ह ॥
११२२५ ॥ 7 पठिते वा ॥ ११२१२ ॥ and कदम्बे वा ॥ ११२२२ ॥ 8 प्रदीपिदोहदे
ल ॥ ११२२१ ॥ and अतसीतालवाहने ल ॥ ११२२१ ॥ 9 सप्तौ र ॥ ११२२० ॥
10 कदयामद्भमे ॥ ११२२० ॥ 11 कर्दधिन व ॥ ११२२४ ॥ 12 पीते वो ले
वा ॥ ११२१३ ॥ 13 दीपौ धो वा ॥ ११२२३ ॥ 1४ निशीथपृथि योर्वा ॥ ११२१६ ॥
and वीषधे ॥ ११२२७ ॥ 15 मेथिशिधिरशिधिलप्रथमे यस्य ङा ॥ ११२१५ ॥ and
निषधे धो ङ ॥ ११२२६ ॥ 16 रुदिते दिना ण ॥ ११२०९ ॥ 17 गर्भितातिमुक्त
ण ॥ ११२०८ ॥ 18 नो ण ॥ ११२२८ ॥ 19 वादौ ॥ ११२०९ ॥ 20 निम्बनापिते
एण्ड वा ॥ ११२२० ॥ 21 यो व ॥ ११२३२ ॥ 22 पाटिपरिषपरिषापक्ष
पारिमद्ग व ॥ ११२३२ ॥ 23 नीपापीडे मो वा ॥ ११२३४ ॥ 24 पापार्द्धा र
॥ ११२३५ ॥ 25 प्रभूत व ॥ ११२३३ ॥ 26 फो भहौ ॥ ११२३६ ॥

1 ६१ वो व ८०	17 ७७ लो जठरवठरनिपुरे ८१
2 ६२ इव्यौ कवन्धे ८०	18 ७८ हरिद्रादौ ३१, ८२
3 ६३ विसिन्यां भ १०६	19 ७९ किरिवेरे ङ ८२
4 ६४ वो भस्य कैटभे ७५	20 ८० खो करवीरे ण ८२
5 ६५ त्वभिमन्यौ म ९३	21 ८१ लो ललाटे च ११०
6 ६६ म मधे ३९	22 ८२ लोहललाङ्गललाङ्गूले वा ८२
7 ६७ तु ङो विपमे ८०	23 ८३ स्थूले रङ्गुत-वौत् ४८
8 ६८ यो जर्तायानीयोत्तरीय कृत्सेपु ८०	24 ८४ वो म शबरे ८२
9 ६९ इमयटि ३९, ८१	25 ८५ नीवीस्त्रे वा ५०
10 ७० छायायां होकान्तौ १००	26 ८६ हस्य घो वि-दो ८३
11 ७१ यष्ट्या लल्	27 ८७ शो सल् १४
12 ७२ कतिपये वहशी ८१	28 ८८ प्रत्यूपदिवसदशपापाणे तु ह ८३
13 ७३ अर्धपरे तो युष्मदि ८१	29 ८९ क्षुपाया ष्ट फो १०१
14 ७४ आदेज ८१	30 ९० छल् पद्मक्षमीक्षुधाशावसप्तपर्णे ८३
15 ७५ भ्यौ बृहस्पतौ तु वहो ८९	31 ९१ शिराया वा १०१
16 ७६ रो ङा पर्याणे ३८	

१ यष्ट्यां यस्य लत्व भवति । लिखाद् दित्वम् । लट्टी । वेणुअट्टी । चूलट्टी ।

1 वो व ॥ ११२३७ ॥ 2 कवन्धे मयो ॥ ११२३९ ॥ 3 विसिन्यां भ
॥ ११२३८ ॥ 4 कैटभे भो व ॥ ११२४० ॥ 5 वाभिमयो ॥ ११२४३ ॥
6 ममधे व ॥ ११२४२ ॥ 7 विपमे मो ङो वा ॥ ११२४१ ॥ 8 वोत्तरीयानी
यतीयकृत्से ङ्ग ॥ ११२४८ ॥ 9 मयत्स इवा ॥ ११५० ॥ 10 छायाया होकान्तौ
वा ॥ ११२४९ ॥ 11 यष्ट्या ल ॥ ११२४७ ॥ 12 ङाह्वो कतिपये ॥ ११२५० ॥
13 युष्मद्यपरे त ॥ ११२४६ ॥ 14 आदेयो ज ॥ ११२४५ ॥ 15 बृहस्पती
वहो भव ॥ ११२३७ ॥ 16 पर्याणे ङा वा ॥ ११२५२ ॥ 17 Not traced
18 हरिद्रादौ ल ॥ ११२५४ ॥ 19 किरिवेरे रो ङ ॥ ११२५१ ॥ 20 करवीरे
ण ॥ ११२५३ ॥ 21 ललाटे च ॥ ११२५७ ॥ 22 लाहललाङ्गललाङ्गूले
वादिर्ण ॥ ११२५६ ॥ 23 स्थूले लो र ॥ ११२५५ ॥ 24 शबरे वो म
॥ ११२५८ ॥ 25 स्वमनीन्व्योर्वा ॥ ११२५९ ॥ 26 हो धीनुस्तरात् ॥ ११२६४ ॥
27 शपो स ॥ ११२६० ॥ 28 दशपापाणे ह ॥ ११२६२ ॥ दिवसे स ॥
११२६३ ॥ and प्रत्यूपे पक्ष हो वा ॥ ११२४ ॥ 29 क्षुपाया ष्टो न वा ॥
११२६१ ॥ 30 पद्मक्षमीक्षुधाशावसप्तपर्णेष्वादेदछ ॥ ११२६५ ॥ 31 शिरायां
वा ॥ ११२६६ ॥

1 ९३ इर पादपीठपादपतनदुर्गा देव्युदुम्बरेखात्तद् ८३	11 १०२ कूरो गानेपतः १५२
2 ९३ व्याकरणप्राकारागते कगी ८४	12 १०३ एषिह एसादे इदानीम १५१
3 ९४ एवमेवदेवकुलप्रावारयावम्बी वितावटावर्मानतावनि व ८४	13 १०४ त्रियक्ष्पदातिपुच्छेतिरिचिउ पौयिकतिपि ८९
4 ९५ ज्योदनुजवधराजकुलभोजन कालायमस्त्रिलयहृदयेषु ८४	14 १०५ गोगाया १६९
5 ९६ अवतो परो गृहस्य ८५	1st Adhyaya 4th Pāda.
6 ९७ स्त्रामगिनादुहितृवनितानामि- त्पीवर्हिणीदजाविद्यआया १०२	15 १ स्तो ३०
7 ९८ उभयाभसोरवहृदेहा २७	16 २ वा रक्ते ग ३१
8 ९९ मस्त्रिभृतिपूववैश्र्याणां मद्दल दिहिपुरिमवेरत्रिआ २८	17 ३ पुस्क न ३१
9 १०० स्मरकद्वारीसारकारी ८५	18 ४ क शकमुचदष्टगृदुरवग्नेषु ३१
10 १०१ बाहिवाहिरी पडिस १५१	19 ५ श्वेदकगो रात् ३१
	20 ६ प्स्कोनामि ३१
	21 ७ शुभ दशो ३०
	22 ८ क्ष ३२
	23 ९ स्थानावहरे ९३

१ °विद्यया Ms. २ °पाकतिपि Ms

1 हुगादेव्युदुम्बरपादपतनपादपीठे-त्तद् ॥ ११२७० ॥ 2 व्याकरणप्राकारागते कगी
॥ ११२६८ ॥ 3 यावत्तावव्यावितावर्तमानावटप्रावारकदेवकुलैवमवे व ॥ ११२७१ ॥
4 इग् माजनदनुजराजकुले ज सस्तरस्य न वा ॥ ११२६७ ॥ and त्रिलय
कालायसहृये य ॥ ११२६९ ॥ 5 गृहस्य परोपनी ॥ २११४४ ॥ 6 इहिह
भति योर्भूवावदिष्यौ ॥ २१२२६ ॥ वनिताया मिल्या ॥ २१२२८ ॥ and स्त्रिया रत्वी
॥ २१२३० ॥ 7 अवतो देह ॥ २११४१ ॥ and मस्त्रिनोमय° ॥ २१२३८ ॥
8 मस्त्रिनोमयपुक्तिपुत्राश्चपदातेर्महावहसिपिष्टिकाट्ठपाद्क ॥ २१२३८ ॥ यूनैदिहि
॥ २१२३१ ॥ पूवस्य पुमि ॥ २१२३५ ॥ and वैश्र्यस्य वेरत्रिअ ॥ २१२३३ ॥
9 Not traced. 10 बहिसो बाहिवाहिरी ॥ २१२४० ॥ 11 गौणस्त्रेपत कूर
॥ २१२२० ॥ 12 एषिह एसाह इदानीम ॥ २१२३४ ॥ 13 त्रियक्ष्पतिरिचि
॥ २१२४३ ॥ and मस्त्रिनोमय° ॥ २१२३८ ॥ 14 गोगाया ॥ २१२७४ ॥
15 संयुक्तस्य ॥ २११ ॥ 16 रक्ते गो वा ॥ २१२० ॥ 17 शुक्ले गो वा ॥
२१२१ ॥ 18 शकमुचदष्टगृदुरवे को वा ॥ २१२ ॥ 19 श्वेदकगो ॥ २१६ ॥
20 प्स्कोनामि ॥ २१४ ॥ 21 श्वशिसयोस्त्रिलयहृदी ॥ २१२२७ ॥ 22 क्ष
ख क्विषु षो ॥ २१३ ॥ 23 स्थानावहरे ॥ २१७ ॥

1 १० स्क-दतीक्ष्णशुष्के तु खो ३२	16 २५ लभिमन्चौ जजौ ९३
2 ११ स्तम्भे ३२	17 २६ घ्यहोस्र ३५
3 १२ त्थोसदे ३२	17 २७ साध्वसे
4 १३ स्त्वानचतुथ च तु ठ ३२	18 २८ ध्वजे वा
5 १४ ट ३१	19 २९ ईन्धौ
6 १५ विसस्थुलास्थ्यधनार्थे ३३	20 ३० तस्याधूर्तादौ ट ३५
7 १६ च कृत्तिचत्वरे ३३	21 ३१ प्रवृत्तसदष्टमृत्तिट्टेष्टापत्तन- कदर्थितोष्ट्रे ३६
8 १७ लोचैले ३३	22 ३२ वा न्तन्धौ म-युचिहयो ९४
9 १८ क्षेत्रक्षिके क्षुर्वा ५४	23 ३३ डल् फोर्मदितविच्छर्दच्छदि- कपदवितदिगर्तसमर्दे ३६
10 १९ उत्सवक्क्षोत्सुकमामर्थे छो वा ३४	24 ३४ ढोपद्धिभद्वामूर्ति तु ३६
11 २० क्षमाया कौ ४९	25 ३५ दग्धविदग्धवृद्धिदष्ट्राद्वे ३६
12 २१ क्षण उत्सवे ३४	26 ३६ पद्यदशदत्तपक्षाशति ण ३६
13 २२ स्पृहादौ ३०	27 ३७ क्षणो ३६
14 २३ ध्यक्ष्वत्सप्तामनिश्चले ३५	28 ३८ स्तवे यो वा ३७
15 २४ द्ययर्वा ज ३५	

१ लोक्षो भवति । सद्वस । २ हो वा स्यात् । भञ्जो । क्षञ्जो । ३ श्भी दीप्ता
इत्यभिन् भातौ स्तोक्षं इत्यादेशो भवति । समिद्धद । समिध्यत ।

1 शुष्करु द वा ॥ २।५ ॥ and तीक्ष्णे ण ॥ २।८२ ॥ 2 स्तम्भे स्तो वा
॥ २।८ ॥ 3 यथावस्पन्दे ॥ २।९ ॥ 4 स्त्वानचतुर्थार्थे वा ॥ २।३३ ॥ 5 ट्स्या
नुष्टेष्टासदष्टे ॥ २।३४ ॥ 6 ट्थोस्त्रिविसंस्थुले ॥ २।३२ ॥ 7 कृत्तिचत्वरे च ॥ २।१२ ॥
8 लोचैले ॥ २।१३ ॥ 9 वृक्षिके क्षेत्रेषु वा ॥ २।१६ ॥ 10 सामर्थ्योत्सुकोत्सवे
वा ॥ २।२२ ॥ and कक्षे वा ॥ २।१९ ॥ 11 क्षमायां कौ ॥ २।१८ ॥
12 क्षण उत्सवे ॥ २।२० ॥ 13 स्पृहायाम् ॥ २।२३ ॥ 14 स्यात् ध्यक्ष्वत्सप्ताम-
निश्चले ॥ २।२१ ॥ 15 द्ययर्वा ज ॥ २।२४ ॥ 16 अभिम यौ जजौ वा ॥
२।२५ ॥ 17 साध्वसध्वसा श ॥ २।२६ ॥ 18 ध्वजे वा ॥ २।२७ ॥ 19 ईन्धो
हा ॥ २।२८ ॥ 20 तस्याधूर्तादौ ॥ २।३० ॥ 21 वृत्तप्रवृत्तमृत्तिकापत्तनवदर्थिते
ट् ॥ २।२९ ॥ and ट्स्यानुष्टेष्टासदष्टे ॥ २।३४ ॥ 22 म-यौ तो वा ॥ २।४४ ॥
and विहो वा ॥ २।५० ॥ 23 गते ड् ॥ २।३५ ॥ and संमर्दवितदि
विच्छर्दच्छर्दिकपदमर्दिते दस्य ॥ २।३६ ॥ 24 अद्धिभद्वार्थे वा ॥ २।४१ ॥
25 दग्धविदग्धवृद्धिद्वे ट् ॥ २।४० ॥ and दष्ट्रा दाढा ॥ २।३९ ॥ 26 पचा
दत्तपचदशदत्ते ॥ २।४३ ॥ 27 क्षणो ॥ २।४२ ॥ 28 स्तवे वा ॥ २।४६ ॥

1 १९ सो ह्यथेगाहे ३८	17 ५१ य मौकुमायवर्षद्वयस्य
2 ४० म ३८	पयाने ३८
3 ४१ पयाने टव ३८	18 ५६ अरिभरिजमाथे १११
4 ४२ वाममस्तनि य १२१	19 ५७ हेरो ब्रह्मचर्यादर्थे य ४०
5 ४३ दृगमो ३८	20 ५८ वा पर्यंत ४०
6 ४४ एगो फ ३९	21 ५९ भैवे र ४०
7 ४५ भीम ३९	22 ६० त्वदशाहंशीग्ये ४१
8 ४६ श्रेष्ठावृष्टनी तु पो ८९	23 ६१ वाप्ये होधुमि ४१
9 ४७ ग्मो म ३९	24 ६२ कापापने ४१
10 ४८ नम ३९	25 ६३ न वा तीर्थदु मदगिगदीर्षे ४१
11 ४९ एगामयोर्भ्ये ३९	26 ६४ कृष्णाण्यं षडथ तु १०६
12 ५० ऊर्ध्वं भो वा ४०	27 ६५ स्वध्वद्र्ध्यां क्वचिच्छ्रजना ८८
13 ५१ इ ९९	28 ६६ हो न्ह ४२
14 ५२ वथ विहृते ४०	29 ६७ एगमम्यद्वात्मन्परदनी म्
15 ५३ वाग्मीरे म् ४२	४२
16 ५४ एो चाट्टे	30 ६८ पदमणि ४३

१ १५४म् । पुनर्वाग्मीनादुत्तरव न शिक्त्वा । अर्धे । उठ । ओठ । भद । उ९ । ओ९ ।

1 वो माहे यो ह्यथ र ॥ २।४८ ॥ 3 स्वस्य भोमम्यस्तम् ॥ २।४५ ॥
 3 पयस्य धयो ॥ २।४७ ॥ 4 ममात्मनो यो वा ॥ २।५१ ॥ 5 क्वापो ॥
 २।५२ ॥ 6 अथययो य ॥ २।५३ ॥ 7 भाष्म म् ॥ २।५४ ॥ 8 क्वापि
 वा ॥ २।५५ ॥ and बृहस्पतिवन्नरपत्नो सो वा ॥ २।६९ ॥ 9 ग्मो वा ॥ २।६२ ॥
 10 नो म ॥ २।६१ ॥ 11 एगामे म् ॥ २।५६ ॥ 12 शोर्ध्वे ॥ २।५९ ॥
 13 हो भो वा ॥ २।५७ ॥ 14 वा विहृते वा वथ ॥ २।५८ ॥ 15 वग्मीरे म्भो
 वा ॥ २।६० ॥ 16 उनेगाहे ॥ २।८२ ॥ 17 पयस्यपर्यागसौकुमार्ये ह ॥
 २।६८ ॥ 18 अतो रिआरिभ्ररीभ ॥ २।६७ ॥ 19 ब्रह्मचयतूर्यसौदयगोष्ठीये
 यो र ॥ २।६९ ॥ 20 एत पदने ॥ २।६५ ॥ 21 भैवे वा ॥ २।६४ ॥
 22 ब्रह्मचयतूर्यसौन्दयगोष्ठीये यो र ॥ २।६३ ॥ and दशाहे ॥ २।८५ ॥
 23 वाप्ये होधुमि ॥ २।७० ॥ 24 कापापने ॥ २।७१ ॥ 25 दु स्वध्विगतीर्षे
 वा ॥ २।७२ ॥ 26 कृष्णाण्यं म्भो हस्तु षडो वा ॥ २।७३ ॥ 27 स्वध्वद्र्ध्यां
 चछ्रजना क्वचिद् ॥ २।१५ ॥ 28 हो न्ह ॥ २।७६ ॥ 29-30 एगमम्यस्तद्वा
 म् ॥ २।७४ ॥

1 ६९ अण्प्रत्ययसङ्घट्टणा ण्ह ४३	16 ८४ रात्रौ ४५
2 ७० सूक्ष्मे ४३	८५ रितो द्विल्ल् १२
3 ७१ आक्षिष्टे लघौ ४३	17 ८६ शेषादेशस्याहोचोसो १५,४९
4 ७२ ठटौ स्तब्धे ४३	18 ८७ दीर्घान्न २०,४६
5 ७३ तो ढो रश्चरब्धे तु ४४	19 ८८ कर्णिकारे णो वा ४६
6 ७४ सो वृहस्पतिवनस्यो ९०	20 ८९ घृष्टघुम्ने ३७
7 ७५ शोर्लृक्प्रो स्तम्बसमस्त नि स्पृहपरस्परदमशान,मधुणि ४४	21 ९० वा से ४६
8 ७६ क्षस्य हरिश्चद्रे ४४	22 ९१ प्रमुक्तगे ४७
9 ७७ कगटडतदपXकXपशोरुपर्यद्रे १५	23 ९२ दैवगेरौ २८,४७
10 ७८ लवरामघध १४	24 ९३ तैलादौ ४८
11 ७९ मनयाम् १३	25 ९४ पूर्वमुपरि वगस्य युज ४८
12 ८० धात्रीदे रस्तु ४४	26 ९५ प्राक् श्वाप्लक्षशाङ्गे इग्लोत् ४८
13 ८१ हस्य मध्याह्ने ४५	27 ९६ क्षमारक्षेत्र्यहल ४८
14 ८२ शो जोविज्ञाने ४५	28 ९७ स्नेहाम्योर्वा ४९
15 ८३ द्वौर्द्वारे	29 ९८ शपवभ्रतसेष्वित् ४९
	30 ९९ हर्षामपथीहीक्रियापरामर्श कृत्स्नदिष्टार्हे ४९

१ द्वारे दकारवकारयो पर्यायेण लुग्भवति तु । द्वार । वार । पशे । दुवार ।

1-2 सूक्ष्मशष्णसङ्घट्टणा ण्ह ॥ २।७५ ॥ 3 आक्षिष्टे लघौ ॥ २।४९ ॥
 4 स्तब्धे ठटौ ॥ २।३९ ॥ 5 आडो रभे रम्भटवौ ॥ ४।१५५ ॥ 6 घृहस्पति
 वनरस्यो सो वा ॥ २।६९ ॥ 7 स्तस्य धो समस्तस्यवे ॥ २।४५ ॥, आदे
 समस्तस्यशाने ॥ २।८६ ॥ 8 क्षो हरिश्चद्रे ॥ २।८७ ॥ 9 कगटडतदपशस
 XकXपामूर्ध्वं लुक् ॥ २।७७ ॥ 10 सर्वत्र लवरामवद्रे ॥ २।७९ ॥ 11 अथो मनयाम्
 ॥ २।७८ ॥ 12 धान्याम् ॥ २।८१ ॥ and द्रे रो न वा ॥ २।८० ॥ 13 मध्याह्ने
 ह ॥ २।८४ ॥ 14 शो ञ ॥ २।८३ ॥ 15 Not traced 16 रात्रौ
 वा ॥ २।८८ ॥ 17 अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम् ॥ २।८९ ॥ 18 न धीपानुस्वारात्
 ॥ २।९२ ॥ 19 कर्णिकारे वा ॥ २।९५ ॥ 20 घृष्टघुम्ने ण ॥ २।९४ ॥ 21 समासे
 वा ॥ २।९७ ॥ 22 समासे वा ॥ २।९७ ॥ 23 सेवादौ वा ॥ २।९९ ॥ 24 तैलादौ
 ॥ २।९८ ॥ 25 द्वितीयद्वययोस्परि पूर्व ॥ २।९० ॥ 26 क्षमाश्वारक्षेत्र्यभ्यजनात्
 ॥ २।१०२ ॥, शाङ्गं ङात्पूर्वोत् ॥ २।१०० ॥, घृष्टे लात् ॥ २।१०३ ॥ 27 क्षमा
 श्वारक्षेत्र्यभ्यजनात् ॥ २१०२ ॥ 28 स्नेहाम्योर्वा ॥ २।१०२ ॥ 29 शपवभ्रतसे
 वा ॥ २।१०५ ॥ ३० कृत्स्नदिष्टार्हे ॥ २।१०४ ॥

1 १०० स्याद्ब्रह्मचैत्यचौर्यसमे यात् ४९	19 ११८ लघुके ल्हो ५२
2 १०१ लादक्लीबेषु ५०	20 ११९ रलोर्हरिताले ५२
3 १०२ नात्स्त्रो ५०	21 १२० दर्वाकरनिवही दब्धिरभणि हयो तु ५२
4 १०३ क्षिग्धे लदितौ ५०	22 १२१ गदिभाया १७२ 2nd Adhyāya 1st Pāda
5 १०४ कृष्णे वर्णे ५०	23 १ मतमणवतमाआलुआलर इलउलरता मनुप १५७
6 १०५ अर्हैत्यु च १२८	24 २ वतुपो डितिअमिदमेतल्लु नैतघत्तद १५७
7 १०६ तन्व्याभे १०७	25 ३ किमिदमध डेतिअडितिलडे इह १५७
8 १०७ छुप्ते रात् ५१	26 ४ इक पयो णस्य १५८
9 १०८ एकाचि श्रस्वे २९	27 ५ खन्य सवाहात् १५८
10 १०९ वा षष्ठपधमूर्खद्वारे ५१	28 ६ छम्मात्मनो णअ १५८
11 ११० ईलज्यायाम् ५१	29 ७ हित्यहाखल १५८
12 १११ ह्य महाराष्ट्रे होर्व्यख्य ३३	30 ८ केर इदमर्थे १५८
13 ११२ लनोरालाने ५१	31 ९ राजपराङ्गिदक्की च १५९
14 ११३ वाराणसीकरेण्वा रणो १०७	32 १० डेधओ शुम्पदस्मदोण १५९
15 ११४ ललाटे डलो ११०	
16 ११५ हृदे दहयो ४४	
17 ११६ चलयोरचलपुर ५२	
18 ११७ छे छोर्वा ५२	

1 स्याद्ब्रह्मचैत्यचौर्यसमेयु यात् ॥ २।१०७ ॥ 2 लात् ॥ २।१०६ ॥ 3 ल्हो
चात् ॥ २।१०८ ॥ 4 क्षिग्धे वाणितौ ॥ २।१०९ ॥ 5 कृष्णे वर्णे वा ॥ २।११० ॥
6 लघुके ल्हो ॥ २।१११ ॥ 7 तन्वीतुल्येषु ॥ २।११२ ॥ 8 Not traced
9 एकसरे श्रस्वे ॥ २।११३ ॥ 10 षष्ठपधमूर्खद्वारे वा ॥ २।११४ ॥ 11 ज्वाया
मीत् ॥ २।११५ ॥ 12 महाराष्ट्रे हरो ॥ २।११६ ॥ 13 आलाने लनो
॥ २।११७ ॥ 14 करणवाराणस्यो रणो यन्यय ॥ २।११८ ॥ 15 ललाटे डलो
॥ २।११९ ॥ 16 हृदे दहो ॥ २।१२० ॥ 17 अचलपुरे चलो ॥ २।१२१ ॥
18 छे छो ॥ २।१२२ ॥ 19 लघुके ल्हो ॥ २।१२३ ॥ 20 हरिताले रलोम वा
॥ २।१२४ ॥ 21 Not traced 22 Not traced 23 आलिवहोलालवत
मतेचेरमणा मतो ॥ २।१२५ ॥ 24 वचदेवदोतोरित्तिअ णल्लु च ॥ २।१२६ ॥
25 इदमिअ डेतिअडेतिअडेइह ॥ २।१२७ ॥ 26 पयो णस्येक् ॥ २।१२८ ॥
27 छवाम्पादीनस्यक् ॥ २।१२९ ॥ 28 खन्यसामनो णय ॥ २।१३० ॥ 29 वयो
विहत्या ॥ २।१३१ ॥ 30 इदमर्थे केर ॥ २।१३२ ॥ 31 परराजभ्या कडिकी
च ॥ २।१३३ ॥ 32 शुम्पदस्मदोण षष्ठय ॥ २।१३४ ॥

1 ११ वर्यते १५९	16 २६ लो वा विद्युत्पत्रपीतान्धात् १६१
2 १२ तेलस्यानङ्गोलाद्देह	17 २७ त्वादे स
3 १३ त्वस्य तु ङिमात्तणौ १८, १५९	18 २८ इर शीलाचर्यस्य १६१
4 १४ दो तो तस १५९	19 २९ तुमत्तुभाणत्णा वत् १५२
5 १५ एकाहस्मिंसिभश्मा १६०	20 ३० वरइतगास्तुनाथै १६३
6 १६ ल्हुत्त कृत्वसुच १६०	21 ३१ अव्ययम् १४४
7 १७ भवे ङिद्रोडुडौ १६०	22 ३२ आम अभ्युपगमे १४४
8 १८ स्वार्थ तु कथ १६०	23 ३३ त वाक्योपन्यासे १४४
9 १९ उपरे संव्याने छल् १६०	24 ३४ णइ चेअ चिअ घ एवार्ये १४४
10 २० नवैकाद्वा २८	25 ३५ इद्धि निर्वेदे १४४
11 २१ मिश्राङ्गिभश् १६१	26 ३६ दर अर्थ अल्पे वा १४४
12 २२ शनैसो ङिभश् १६१	27 ३७ किणो प्रभे १४४
13 २३ मनाको डअ च वा १६१	28 ३८ मिव पिव विव विअ व व्व इवार्ये १४५
14 २४ रो दीघात् ४२, १६१	29 ३९ किर इर हिर किलार्थ १४५
15 २५ डैमयडमयौल् भ्रुव १०८	

१ अङ्गोलवर्जिनाच्छब्दात् परस्य तैलस्य ङित् पठ इत्यादेशो भवति । सुरङ्गिलेण कङ्के । सुरभिजलेन बडु तैलम् । अनङ्गोलादिति निम् । अङ्कोलतेह । २ दुमअडमओल् भ्रुव Ms. ३ 'तस्य भावस्त्वत्तलौ' इत्यादिना निहितत्वादे पर स्वार्थे स पव खादि भवति । मृदुत्वम् । मउत्तमा । ज्येष्ठतर । ज्येष्ठमरो । ४ अभ्युपगमे आम Ms

- 1 वतेर्व्व ॥ २।१५० ॥ 2 अनङ्गोलात्तैलस्य डेह ॥ २।१५५ ॥ 3 त्वस्य ङिमात्तणौ वा ॥ २।१५४ ॥ 4 तो दो तसो वा ॥ २।१६० ॥ 5 वैकाद् त्ति-भश्मा ॥ २।१६२ ॥ 6 कृत्वसो हुत्त ॥ २।१५८ ॥ 7 ङिद्रोडुडौ भवे ॥ २।१६३ ॥ 8 स्वार्थे कथ वा ॥ २।१६४ ॥ 9 उपरे संव्याने ॥ २।१६६ ॥ 10 हो नवैकाद्वा ॥ २।१६५ ॥ 11 मिश्राङ्गिभश् ॥ २।१७० ॥ 12 शनैसो ङिभश् ॥ २।१६८ ॥ 13 मनाको न वा इय च ॥ २।१६९ ॥ 14 रो दीघात् ॥ २।१७२ ॥ 15 भ्रुवो मया डमया ॥ २।१६७ ॥ 16 विद्युत्पत्रपीतान्धात् ॥ २।१७३ ॥ 17 त्वादे स ॥ २।१७२ ॥ 18 शीलाचर्यस्य ॥ २।१४५ ॥ 19 क्वत्तुमत्तुणत्तुभाणा ॥ २।१४६ ॥ 20 Not traced 21 अव्ययम् ॥ २।१७५ ॥ 22 आम अभ्युपगमे ॥ २।१७७ ॥ 23 त वाक्योपन्यासे ॥ २।१७३ ॥ 24 णइचेअचिअघ अवधारणे ॥ २।१८४ ॥ 25 इद्धि निर्वेदे ॥ २।१९२ ॥ 26 दारार्थल्पे ॥ २।१८५ ॥ 27 किणो प्रभे ॥ २।१८६ ॥ 28 मिवपिवविवव्वविअ इवार्ये वा ॥ २।१८२ ॥ 29 किरहिर किलार्थे

1 ४० अम्हो आ इयं १४५	13 ५२ ऊ गर्हाविस्मयसूचनाक्षेप १४७
2 ४१ अम्हो पश्चात्तापसूचना दुःसंभावणापराधान-दादर- खेदविस्मयविषादभये १४५	14 ५३ पुणरुत्त वृत्तकरणे १४७
3 ४२ हु पृच्छादाननिवारणे १४६	15 ५४ हु सु निश्चयविस्मयवितर्के १४८
4 ४३ वणे निश्चयानुकम्प्यविरूप १४६	16 ५५ ण्वि वैपरीले १४८
5 ४४ सभावने अइ च १४६	17 ५६ वेवे विषादभयारणे १४८
6 ४५ आनन्तर्ये णवरिअ १४६	18 ५७ आमन्त्रणे वेवे च १४८
7 ४६ केवले णवर १४६	19 ५८ वा सट्वा मामि हला हले १४८
8 ४७ हृदे गृहाणार्थे १४६	20 ५९ दे संमुखीकरणे २२, १४८
9 ४८ हृदि विकल्पविषादसत्त्वनिश्चय पश्चात्तापेषु च १४६	21 ६० ओ पश्चात्तापसूचने १४८
10 ४९ सभाषणरतिकलहे रे अरे १४७	22 ६१ अण णाइ नगर्थ १४९
11 ५० हरे क्षेपे च १४७	23 ६२ ति-यनिधारणे बले १४९
12 ५१ धू कुत्तायाम् १४७	24 ६३ मणे विमर्शे १४९
	25 ६४ माइ मार्थ १४९
	26 ६५ आलाहि निवारणे १४९
	27 ६६ लक्षण जेण तेण १४९
	28 ६७ लोदवापोता १४९

१ णवर Ms. २ भद Ms ३ भदि Ms

1 अम्हो आ इयं ॥ २।२०८ ॥ 2 अ-वो सूचनादुःसंभावणापराधविस्मयानन्दा
दरमयखेदविषादपश्चात्तापे ॥ २।२०४ ॥ 3 हु दानपृच्छानिवारणे ॥ २।१७७ ॥
4 वणे निश्चयविकल्पानुकम्प्ये च ॥ २।२०६ ॥ 5 अइ सभावने ॥ २।२०५ ॥
6 आनन्तर्ये णवरि ॥ २।१८८ ॥ 7 णवर कवले ॥ २।१८७ ॥ 8 हृद च गृहाणार्थे
॥ २।१८१ ॥ 9 हृदि विषादविकल्पपश्चात्तापनिश्चयसत्त्वे ॥ २।१८० ॥ 10 रे अरे
संभाषणरतिकलहे ॥ २।२०१ ॥ 11 हरे क्षेपे च ॥ २।२०२ ॥ 12 धू कुत्तायाम्
॥ २।२०० ॥ 13 ऊ गर्हाक्षेपविस्मयसूचने ॥ २।१९९ ॥ 14 पुणरुत्त वृत्तकरणे ॥
२।१७९ ॥ 15 हु सु निश्चयवितर्कसंभाषणविस्मये ॥ २।१९८ ॥ 16 ण्वि वैप
रीले ॥ २।१७८ ॥ 17 वेवे भयवारणविषादे ॥ २।१९३ ॥ 18 वेवे च आ
मन्त्रणे ॥ २।१९४ ॥ 19 मामि हला हले सट्वा वा ॥ २।१९५ ॥ 20 दे संमुखी
करणे च ॥ २।१९६ ॥ 21 ओ सूचतापश्चात्तापे ॥ २।२०३ ॥ 22 अणणाइ
नगर्थे ॥ २।१९० ॥ 23 बले निर्धारणनिश्चययो ॥ २।१८५ ॥ 24 मणे विमर्शे
॥ २।२०७ ॥ 25 माइ मार्थे ॥ २।१९१ ॥ 26 आलाहि निवारणे ॥ २।१८९ ॥
27 जेणतेण लक्षणे ॥ २।१८३ ॥ 28 लोदवापोते ॥ २।१७२ ॥

1 ६८ उ ओ उवे १५०	14 ४ णशाम २६
2 ६९ प्रत्येकम् पाङ्क्ति पाङ्क्ति १५०	15 ५ हिदिहि मिस २३
3 ७० स्वयमो अप्पणा १५०	16 ६ हितोत्तोदोदु इत्सि २४
4 ७१ एकसरिअ क्षिति सप्रति १५०	17 ७ सुतो भ्यस २५
5 ७२ इहरा इतरथा १५०	18 ८ दिदोत्तोदुइसौ २४
6 ७३ मुधा मोरल्ला १५०	19 ९ सोल्ल २२
7 ७४ अयि ऐ १५०	20 १० इमोक्षिया स २५
8 ७५ उव पदय १५०	21 ११ डेमि २६
9 ७६ इजेरा पादपूरणे १५१	22 १२ अतो डो विसग १५५, १५९
10 ७७ प्याद्या	23 १३ सो २१
2nd Adhyāya, 2nd Pāda	24 १४ वैतत्तद
11 १ वीप्साथात्तदचि सुपो मल्लु १६३	25 १५ इसे इल्ल २५
12 २ अम २२	26 १६ डेड २६
13 ३ इल्लगूनइससो २१	27 १७ इत्सिसो हि २५
	28 १८ टो डेणल्ल २३
	29 १९ दिवा भ्यसि २५

१ 'व्यादयो नियताधवृत्तय प्राकृते प्रयोग्या । वि । अपीत्यर्थे ।' २ अदत्ताभ्यामे-
तत्तन्ना परस्म सोडो वा भवति । एमो । एत्ससो ।

1 उथोपे ॥ ११२७३ ॥ 2 प्रत्येकम् पाङ्क्ति पाङ्क्ति ॥ २१२१० ॥ 3 स्वयमोर्थे
अप्पणो न वा ॥ २१२०९ ॥ 4 एकसरिअ क्षिति सप्रति ॥ २१२१३ ॥ 5 इहरा
इतरथा ॥ २१२१२ ॥ 6 मोरल्ला मुधा ॥ २१२१४ ॥ 7 अयो वैद ॥ ११२६९ ॥
8 उम पदय ॥ २१२११ ॥ 9 इजेरा पादपूरणे ॥ २१२१७ ॥ 10 प्याद्य ॥
२१२१८ ॥ 11 वीप्सात्सादेर्वाप्से खरे मो वा ॥ ३१२ ॥ 12 अमोस्य ॥ ३१५ ॥
13 अत्तसोत्तुक् ॥ ३१४ ॥ 14 टा—आमोण ॥ ३१६ ॥ 15 मिसो हिदिहि ॥ ३१७ ॥
16 इत्सेत्सोत्तोदुदिहि तोल्ल ॥ ३१८ ॥ 17 भ्यसस् चोदोदुदिहि तोल्लतो ॥ ३१९ ॥
18 अत्तसुत्तुत्तित्तोदो—मिदीर्घ ॥ ३१२ ॥ 19 Not traced 20 इत्स
स्य ॥ ३१० ॥ 21 इ म्मि इ ॥ ३११ ॥ 22 अत्त सेडो ॥ ३१२ ॥
23 अत्त सेडो ॥ ३१२ ॥ 24 वैतत्तद ॥ ३१३ ॥ 25 इत्सेस् चोदोदुदि
हितो ल्ल ॥ ३१८ ॥ 26 डे म्मि इ ॥ ३११ ॥ 27 इत्सेस् चोदोदुदिहि तो-
ल्ल ॥ ३१८ ॥ 28 टा आमोण ॥ ३१६ ॥ and टाण शस्ये ॥ ३१४ ॥
29 भ्यसि वा ॥ ३१३ ॥

1 २० शस्येत् २३	18 ३७ पुगोमातेदीप् वा १०४, १३३
2 २१ निरन्यसुप्तपि २३	19 ३८ वाप् प्रत्यये १०५
3 २२ इदुतोर्दि ८७	20 ३९ हरिद्राच्छाया १००
4 २३ चतुरो वा ११६	21 ४० क्रियत्तदोषमानी सुप्ति १३१
5 २४ पुंसो जसो ष्ट डओ ८६	22 ४१ स्वसगाङ्गात् १०९
6 २५ ष्वो उत ९२	23 ४२ षोदुक्कौ तु संयुदे २३
7 २६ णो शस्य ८७	24 ४३ ष ऋदन्तात् ९५
8 २७ मृनपि इतिदसो ८७	25 ४४ नाप्ति षरम् ९५
9 २८ टो णा ८७	26 ४५ टापो षे ९७
10 २९ इउगनपि सौ ८६	27 ४६ इस्वलीद्वत् ९३
11 ३० महल्लगसमुदेर्नप १०९	28 ४७ क्तिप ८५
12 ३१ श्रिशिशिइजशसो १०९	29 ४८ उदता लस्यमामि ९४
13 ३२ शो शु क्रियां तु ९७	30 ४९ आर सुप्ति ९४
14 ३३ आदीत घोष १०४	31 ५० मायुरा भारा १०८
15 ३४ षसे शशाशिशे ९८	32 ५१ संशायामर ९५
16 ३५ टाडिडसाम् ९७	33 ५२ आ सौ वा ९४
17 ३६ नात शा ९८	34 ५३ राड १२०

१ अत Ms.

1 टागशस्येत् ॥ ३१४ ॥ 2 निरन्यसुप्तपि ॥ ३१५ ॥ 3 इदुतोर्दि
॥ ३१६ ॥ 4 चतुरो वा ॥ ३१७ ॥ 5 पुसि जसो ष्ट डओ वा ॥ ३१८ ॥
6 वीतो ष्वो ॥ ३१९ ॥ 7 जस्यसोर्णो वा ॥ ३२० ॥ 8 इतिदसो पुडीने
वा ॥ ३२१ ॥ 9 टो णा ॥ ३२२ ॥ 10 अडीने सौ ॥ ३२३ ॥ 11 षने
स्वराण् षे ॥ ३२४ ॥ 12 जस्यस इण्य सप्राग्दीर्घा ॥ ३२५ ॥
13 शियामुदीतो वा ॥ ३२६ ॥ 14 ईत शेषा वा ॥ ३२७ ॥ 15-16
टाडस्तेरदादिदेदा तु षसे ॥ ३२८ ॥ 17 नात आत् ॥ ३२९ ॥ 18 अजते
पुस ॥ ३३० ॥ 19 प्रत्यये डीर्न वा ॥ ३३१ ॥ 20 हरिद्राच्छाया ॥
३३२ ॥ 21 क्रियत्तदोषमोनि ॥ ३३३ ॥ 22 स्वसादेर्ण ॥ ३३४ ॥
23 षो दीर्घा वा ॥ ३३५ ॥ 24 ऋतोद्वा ॥ ३३६ ॥ 25 नाड्यर वा ॥ ३
४० ॥ 26 वाप य ॥ ३४१ ॥ 27 इदुतोवस्व ॥ ३४२ ॥ 28 क्तिप ॥ ३
४३ ॥ 29 ऋणामुदस्यमोद्वा वा ॥ ३४४ ॥ 30 आर स्वादी ॥ ३४५ ॥
31 आ अत माङ्ग ॥ ३४६ ॥ 32 नाम्बर ॥ ३४७ ॥ 33 आ सौ न वा
॥ ३४८ ॥ 34 राड ॥ ३४९ ॥

1 ५४ टो णा १२१	17 ७० म्हा हसे ११७
2 ५५ जस्सस्सिडसां णोश् १२०	18 ७१ किमो ढीसडिणो ११७
3 ५६ णोणाट्ठिप्पिदना ज १२०	19 ७२ ढो तदस्सु १२५
4 ५७ इणममामा १२०	20 ७३ इदमेतत्तकियत्तद्भ्यष्टो ढिणा ११७
5 ५८ भिसुभ्यसांमुप्पीत् १२१	21 ७४ क्वचित् सुपि तदो ण १२५
6 ५९ हस्सिडसां णोणोष्ण १२१	22 ७५ प्रतमि च किमो त्क ११७
7 ६० पुसाणो राजवचान १२०	23 ७६ इदम इम ११८
8 ६१ टो वात्मनो णिभाणइभा १२२	24 ७७ पुत्ति सुना लय त्रियामिमिआ ११८
9 ६२ सर्वादेजसोतो ढे २६	25 ७८ अत्तुत्तिस्सिहिस्से ११९
10 ६३ ढेत्तयत्तिस्सिम्मि २७	26 ७९ दासवि ण ११८
11 ६४ अनिदमेतदस्सु कियत्तद त्रियामपि हिं २७	27 ८० इहेण व्वमा ११८
12 ६५ आमां ढेसिं २७	28 ८१ न त्थ ११९
13 ६६ त्रियत्तद्भ्य यत् ११७	29 ८२ ङ्गीवे स्समेदमिणमिणमो १३५
14 ६७ त्रियत्तद्भ्यो हस् ११७	30 ८३ किं किं १३५
15 ६८ इत से साद् १३१	31 ८४ तदिदमेतदां सेसिं तु व्वसामा ११९
16 ६९ ढिरिआज्जहेडाला काले ११८	

१ त्रियां च हि Ma. २ त्रित्त्व्यां सदी Ma

1 टो णा ॥ ३५१ ॥ 2 जस्सस्सिडसां णो ॥ ३५० ॥ 3 ह्वस्स णो
णा ङी ॥ ३५२ ॥ 4 इणममामा ॥ ३५३ ॥ 5 इद्व्यभ्यसाम्मुपि ॥ ३५४ ॥
6 आजस्य टाडसिडस्सु सणाणोष्ण ॥ ३५५ ॥ 7 पुसन आणो राजवच ॥ ३।
५६ ॥ 8 आत्मनो णिभा णरभा ॥ ३५७ ॥ 9 अत सवादेहेजस ॥ ३५८ ॥
10 ढे सिस्सिम्मा ॥ ३५९ ॥ 11 न वानिदमेतदो हिं ॥ ३६० ॥ 12 आमा
ढेसिं ॥ ३६१ ॥ 13 त्रित्त्वया दास ॥ ३६२ ॥ 14 त्रियत्तद्भ्यो हस ॥ ३।
६३ ॥ 15 इद्व्य रसात् ॥ ३६४ ॥ 16 ढेडोदेडालाव्वमा काले ॥ ३६५ ॥
17 व्वसेम्हा ॥ ३६६ ॥ 18 किमो ढिणोढीसी ॥ ३६८ ॥ 19 तदो ढो
॥ ३६७ ॥ 20 इदमेतत्तकियत्तद्भ्यष्टो ढिणा ॥ ३६९ ॥ 21 तदो ण स्वादो
क्वचित् ॥ ३७० ॥ 22 त्रिम व्वत्तसोत्थ ॥ ३७१ ॥ 23 इदम इम ॥ ३।
७२ ॥ 24 पुत्तियोर्न वायमिमिआ सो ॥ ३७३ ॥ 25 त्रित्त्वयोरव्व ॥ ३७४ ॥
26 णोम्हाव्वमिस्सि ॥ ३७७ ॥ 27 अमे णम् ॥ ३७८ ॥ 28 न त्थ ॥ ३।
७६ ॥ 29 ङ्गीवे स्समेदमिणमो च । 30 त्रिम किं ॥ ३८० ॥ 31 वेद
तदेतदो व्वसाम्भ्यां सेसिमौ ॥ ३

1 १८ ने च शमा १४१	11 २८ चतुरो जज्ञस्म्यो चउरो चत्तारो चत्तारि ११६
2 १९ म ने ण मि मिम मम अग्नि अह मम्ह अम्ह अमा १४१	12 २९ तिणि ष्रे ९१
3 २० मि मह ममाद् मए मे डिटा १४१	13 ३० दोणि दुवे वेणि द्वे ९०
4 २१ मम ने ममाद् ममए टा १४१	14 ३१ दो वे टादौ च ९०
5 २२ ने अम्हेत्पम्हात्पम्हे अम्ह मिमा १४१	15 ३२ ति ष्रे ९२
6 २३ मह मम मह मज्ज हगौ १४२	16 ३३ ण्ह ण्ह संरयाया आमोर्विंश तिमे ९१
7 २४ अम्ह मम भ्यसि १४२	17 ३४ द्विवचनस्य बहुवचनम् २०
8 २५ अम्ह मज्ज मज्ज मह मह मह मे च डमा १४२	18 ३५ हेसो डम् १६१
9 २६ अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्ज्ज्ञाण मज्ज्ज्ञाम्हाम्ह णे णो आमा १४२	19 ३६ तादर्थ्यं हेस्तु २३, १६२
10 २७ अम्ह मम मज्ज मह द्विपि १४२	20 ३७ वधाद्वाद् च १६२
	21 ३८ कचिदसादे १६२
	22 ३९ अस्त्यसोर्द्वौ १६२
	23 ४० इत्तिस्रष्टास् च १६२
	24 ४१ द्विपोस् १६२
	25 ४२ लुक्त्रयदोर्यस्य २४५

१ १यस्व तु Ms.

1 अम्हे अम्हो अम्ह ने शसा ॥ ३११०८ ॥ 2 ने ण मि अग्नि अम्ह मम्ह म मम
मिम अह अमा ॥ ३११०७ ॥ 3 मि म मम ममए ममाद् मर मए मयाद् ने टा ॥ ३१
१०९ ॥ 5 अम्हेदि अम्हादि अम्ह अम्हे ने मिमा ॥ ३१११० ॥ 6 मह मम मह मज्ज्ज्ञा
डसो ॥ ३११११ ॥ 7 ममाग्हौ भ्यसि ॥ ३१११२ ॥ 8 मे मर मम मह मह
मज्ज मज्ज अम्ह अम्ह डमा ॥ ३१११३ ॥ 9 ने णो मज्ज अम्ह अम्ह अम्हे
अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्ज्ज्ञाण आमा ॥ ३१११४ ॥ 10 अम्ह मम मह मज्ज्ज्ञा
हो ॥ ३१११६ ॥ and मि मर ममाद् मए मे णिना ॥ ३१११५ ॥ 11 चतुरश्चत्तारो
चउरो चत्तारि ॥ ३११२२ ॥ 12 त्रेस्तिणि ॥ ३११२१ ॥ 13 दुवे दोणि वेणि
च जस् शसा ॥ ३११२० ॥ 14 द्वेदो वे ॥ ३१११९ ॥ 15 त्रेस्ती तृतीयादौ ॥
३१११८ ॥ 16 संरयाया आमो ण्ह ण्ह ॥ ३११२३ ॥ 17 द्विवचनस्य बहुवच
नम् ॥ ३११३० ॥ 18 चतुर्थ्या षष्ठी ॥ ३११३१ ॥ 19 तादर्थ्यं हेर्वा ॥ ३१
१३२ ॥ 20 वधाद्वाद् च वा ॥ ३११३३ ॥ 21 कचिद् द्वितीयादे ॥ ३११३४ ॥
22 द्वितीयातृतीयायो सप्तमी ॥ ३११३५ ॥ 23 इत्तिस्रष्टास् च ॥ ३११३६ ॥ 24
सप्तम्या द्वितीया ॥ ३११३७ ॥ 25 वयदोर्यलुक् ॥ ३११३८ ॥

2nd Adhyāya, 4th Pāda

- 1 १ सटस्त्रिंशत्तविजेच् १८५
- 2 २ सिप्यास्त्रेसि १८७
- 3 ३ मिमिविदौ १८७
- 4 ४ सिमिा पित्तेदरे १८६
- 5 ५ मध्यमित्याहचौ १८७
- 6 ६ मोममुमम्हहिद् १८८
- 7 ७ अत एवेच् से १८५
- 8 ८ तस्तेम्हम्होम्हिद् ममोमिना
१९३
- 9 ९ सिना सि १९४
- 10 १० तिद्यदिथ १९४
- 11 ११ णिजदेदावावे २३३
- 12 १२ युवादेरविवा २३३
- 13 १३ अमेराड २३९
- 14 १४ द्रुगाविल्भावकर्मके ११५,
२४३

- 15 १५ अदेदुभ्यात्सोरत २३६
- 16 १६ तु मौ १८७
- 17 १७ मोममुधिव १८८
- 18 १८ के ३७, ११५
- 19 १९ एथ क्त्वातुमृतव्यमविष्यति
१६, १५३
- 20 २० वा लड्लोदछतृषु १२७,
१८७
- 21 २१ ज्ञामे १८८
- 22 २२ भूतामस्य सिहिअहि १८९
- 23 २३ हल ईअ १९०
- 24 २४ अहेस्यासी तेनास्ते १९४
- 25 २५ मविष्यति हिरादि १९०
- 26 २६ हासा मिमोमुमे वा १९०
- 27 २७ हिस्ताहित्था मुमोमस्य १९१
- 28 २८ डच्छ दृशिगम इनादौ हिउक्
च वा १९७

१ गुप्यादे Ms.

- 1 त्यादीनामाध्वयसाधस्येचचौ ॥ ३१२३९ ॥ 2 द्वितीयस्य सि से ॥ ३१४० ॥ 3 तृतीयस्य मि ॥ ३१४४१ ॥ 4 बहुष्यापस्य पित्तेदरे ॥ ३१४४२ ॥ 5 मध्यमस्येत्याहचौ ॥ ३१४४३ ॥ 6 तृतीयस्य मोमुमा ॥ ३१४४४ ॥ 7 अत एवेच् से ॥ ३१४४५ ॥ 8 मिमोमिम्होम्हिद् वा ॥ ३१४४७ ॥ 9 सिनास्ते सि ॥ ३१४४६ ॥ 10 अतिरत्यादिना ॥ ३१४४८ ॥ 11 णेरदेदावावे ॥ ३१४४९ ॥ 12 युवादेरविवा ॥ ३१४५० ॥ 13 अमेराडो वा ॥ ३१४५१ ॥ 14 द्रुगावी कभावकर्मसु ॥ ३१४५२ ॥ 15 अदेदुभ्यादेरत आ ॥ ३१४५३ ॥ 16 मौ वा ॥ ३१४५४ ॥ 17 एथ मो मु मे वा ॥ ३१४५५ ॥ 18 के ॥ ३१४५६ ॥ 19 एथ क्त्वातुमृतव्यमविष्यत्सु ॥ ३१४५७ ॥ 20 वर्तमाना पथमी शस्य वा ॥ ३१४५८ ॥ 21 ज्ञामे ॥ ३१४५९ ॥ 22 मीहीमी भूतामस्य ॥ ३१४६२ ॥ 23 मयजनादीभ ॥ ३१४६३ ॥ 24 तेनास्तेरासदेती ॥ ३१४६४ ॥ 25 मविष्यति हिरादि ॥ ३१४६६ ॥ 26 मिमोमुमेरत्ताहा न वा ॥ ३१४६७ ॥ 27 मोमुमानां हिरामहित्था ॥ ३१४६८ ॥ 28 द्रुगामिद्विदिदृशिमुचिचिदिदि सिदिशुजां सोच्छ गच्छ रोच्छ वेच्छ दच्छ मोच्छ वोच्छ छेच्छ भेच्छ मोच्छ ॥ ३१७०१ ॥ and मोच्छादक इजादियु दिउक् च वा ॥ ३१७०२ ॥

1 २९ छिदिभिदिविदो वेच्छ १९८	14 ४२ शतृशानचो १२७
2 ३० षोच्छ वचिमुचिद्विभुज १९८	15 ४३ त्रियागी च १३४
3 ३१ इ मेरुत्तत १९९	16 ४४ घेत्तुतव्यकतामु प्रहे १५३
4 ३२ कृदो ह २००	17 ४५ अन्त्यस्य वचिमुचिद्विभुजो षोच्छ १५३
5 ३३ ई २०१	18 ४६ ता द्वो हस १५३
6 ३४ त्विजाग्नि १९२	19 ४७ आ भूतभविष्यति च कृज १५३, २००
7 ३५ एकस्मिन् प्रथमादेर्विध्यादिषु दुसुमु १९१	20 ४८ नमोद्विनहदा व २०२
8 ३६ वही तुहमो १९२	21 ४९ चनृतिमदिव्रजाम् २०३
9 ३७ सोसु हि १९२	22 ५० छगमिष्यमासाम् १९६, २०३
10 ३८ लुगिज्जहीज्जस्त्रिभेत् १९२	23 ५१ रुधो न्यम्नौ १९९
11 ३९ लह्लुदोथ जजारी १८६	24 ५२ युधयुधगृधकृधसिधमुदा च उम २०३
12 ४० मध्ये चाजन्तात् १८६	25 ५३ जर् स्विदाम् २०३
13 ४१ माणतौत् च लृड १९३	26 ५४ छिदिभिदो न्द १९८

१ भिदिभिदिद्विदो° Ms २ The Sūtra is alluded to in the text on p 201 'धातो परो भविष्यति काले मसाने स इति वा भवति । रिखाद् द्वित्वम् । होरसं । हविस्स । पशे । होदिमि । होदामि । होरसामि । इत्यादि ।'

1-3 शुगमिद्विदिद्विद्विद्विमुचिवचिद्विद्विभुजा मोच्छ गच्छ रोच्छ वेच्छ दच्छ मोच्छ वोच्छ छेच्छ भेच्छ भोच्छ ॥ ३१७१ ॥ and मोच्छादय इजाप्तिु द्वित्त्वं च वा ॥ ३१७२ ॥ ४ कृदो ह ॥ ३१७० ॥ 5 म रस ॥ ३१६९ ॥ 6 जा त्तसम्वा र्वा ॥ ३१६५ ॥ 7 दु सु मु विध्यादिष्वेकस्मिन्प्रथमाणां ॥ ३१७३ ॥ 8 वदुपु तु ह मो ॥ ३१७६ ॥ 9 सोहर्वा ॥ ३१७४ ॥ 10 अत इज्जस्त्रि ज्जहीज्जुपो वा ॥ ३१७५ ॥ 11 वर्तमानाभविष्यन्त्वोथ न् ज्ञा वा ॥ ३१७७ ॥ 12 मध्ये च स्वराज्जादा ॥ ३१७८ ॥ 13 तमागौ ॥ ३१८० ॥ 14 शवानश ॥ ३१८१ ॥ 15 ई च त्रियाम् ॥ ३१८२ ॥ 16 कर्त्तुमुत्तम्येषु पत् ॥ ४१२० ॥ 17 वचो वोत् ॥ ४१२१ ॥ and कृमुजमुचा तोत्यस ॥ ४१२२ ॥ 18 इशस्तेन द्व ॥ ४१२३ ॥ 19 आ कृणो भूतभविष्यतोऽ ॥ ४१२४ ॥ 20 रुदनमोव ॥ ४१२६ ॥ and उद्विन ॥ ४१२७ ॥ 21 व्रनृत्तमश च ॥ ४१२५ ॥ 22 छ ॥ ४१२५ ॥ 23 रुधो पन्मौ च ॥ ४१२८ ॥ 24 यु उ उ ॥ ४१२७ ॥ 25 स्विदा च ॥ ४१२४ ॥ 26 छिदिभिदो

1 ५५ ङ कथिवधाम् २०३	17 ७१ ईचोच्चा
2 ५६ वेष्टे २०३	18 ७२ णो हथ चिनिपुधुसुदुद्व्य
१५४,१९५
3 ५७ समुदो लर २०४	19 ७३ भावकर्मणि तु वर्यगुहृ च
२२९
4 ५८ खादधामि लुक् २०४	20 ७४ मर्थ २३०
5 ५९ र वृजि २०४	21 ७५ अत्स्य हनमनो २३०
6 ६० ङ सीदपनि २०४	22 ७६ दुहलिहवहर्हा मरत उधर २३०
7 ६१ मीले प्रादेर्दे सु २०४	23 ७७ दहस्र २३०
8 ६२ चल्स्फुटे २०४	24 ७८ वचो न्य २३०
9 ६३ शकगे २०५	25 ७९ कथ उपसमनो २३१
10 ६४ उवर्णस्याव १९५	26 ८० द्वे गमिगे २३१
11 ६५ यारद् १५४,१९४	27 ८१ इर हृष्टवृत्राम् २३१
12 ६६ अर ठ १९६	28 ८२ अजेर्विहृष्य २३१
13 ६७ अरि वृषाम् २०५	29 ८३ आरभ आहृष्य २३२
14 ६८ रपगेवो दि १९५	30 ८४ णप्पणञौ इ २३२
15 ६९ हलोक् १९६	
16 ७० सनत १८५	

२ 'पालुग्वर्चा स्थाने अचो षडुलं भवन्ति । हवर । दिवह । चिणर । जुणर । सदरण । सदृशण । थावः । धुवर । रोवह । रुवः । कचिचिष्यम् । देह । धेर । भेर । देह । विभेर । नासर ।' २ नर्मावकर्मणि तु यलुक् Ms.

- 1 कथवर्धी ङ ॥ ४१२२० ॥ 2 वेष्टे ॥ ४१२२१ ॥ 3 समो ल ॥ ४१२२२ ॥
 4 खादधावो लुक् ॥ ४१२२८ ॥ 5 वृजो र ॥ ४१२२९ ॥ 6 सदपतो ङ ॥
 ४१२३९ ॥ 7 प्रादेर्मीले ॥ ४१२३२ ॥ 8 स्फुटि चले ॥ ४१२३३ ॥ 9 शफादीनां
 शिरवम् ॥ ४१२३० ॥ 10 उवर्णस्याव ॥ ४१२३३ ॥ 11 सुवर्णस्य गुण ॥ ४१२३७ ॥
 12 कवर्णस्यार ॥ ४१२३४ ॥ 13 वृषादीनामरि ॥ ४१२३५ ॥ 14 र्पादीनां
 दीर्घ ॥ ४१२३६ ॥ 15 यजनादवत ॥ ४१२३९ ॥ 16 स्तरादनतो वा ॥
 ४१२४० ॥ 17 स्तराणां स्वरा ॥ ४१२३८ ॥ 18 चिचिषुदुद्व्यपूर्णां णो
 हस्यश्च ॥ ४१२४१ ॥ 19 न वा कर्ममावे च्च वयस्य च लुक् ॥ ४१२४२ ॥
 20 भ्रमश्चे ॥ ४१२४३ ॥ 21 हसनीचस्य ॥ ४१२४४ ॥ 22 भ्रमो दुहलिहवहर्हा
 सुधाप ॥ ४१२४५ ॥ 23 दहो ष्ट ॥ ४१२४६ ॥ 24 कचो च ॥ ४१२४७ ॥
 25 समनूपशुभे ॥ ४१२४८ ॥ 26 यमादीनां द्वित्वम् ॥ ४१२४९ ॥ 27 वृष्टुं
 प्रामीर ॥ ४१२५० ॥ 28 अजेर्विहृष्य ॥ ४१२५१ ॥ 29 आरभेराहृष्य ॥ ४१२५४ ॥
 30 णो णप्पणञौ ॥ ४१२५२ ॥

1	८५ सिष्पस्सिचनिहो २३२	15	९९ अपेरल्लिवपणामच्चुप्पा २४०
2	८६ वाहिष्पो व्याहु २३२	16	१०० गुल्लुगुळोत्थघोव्वेळोलोला उत्तमे २४१
3	८७ प्रहेषेप्प २३२	17	१०१ प्रकाशेणुव्व २४१
4	८८ छिष्प स्पृशते २३२	18	१०२ णिहुव कमे २४१
5	८९ दीसल् दशे २३०	19	१०३ नशेविष्पगालणासवपलाव- हारवविउडा २४१
6	९० वचेरुव २३३	20	१०४ वल आरोपे २४१
7	९१ ईअइज्जा येक १२८, २२५	21	१०५ विरेचेरोल्लुहुल्लुपल्लहत्था २४१
8	९२ स्पृहदूजो सिहदूमौ णिचो २३९	22	१०६ कम्पेविच्छोल २४१
9	९३ निवृपत्तोर्णिहोडो वा २४०	23	१०७ रोमथेरोग्गालवग्गालौ २४१
10	९४ धवलोद्धटोर्दुमोग्गौ २४०	24	१०८ प्लावेरोवालपव्वालौ २४२
11	९५ भ्रमवेत्थोस्तालिअटपरिआलौ २४०	25	१०९ मिथेर्मासाळमेळवौ २४२
12	९६ रावो रअयते २४०	26	११० छादेणुमणुमोवालटक्कपव्वाल सणुमा २४२
13	९७ तुलिठोत्वोरोहामरंपोलौ २४०		
14	९८ आसघ सभावे २८०		

१ यद् Ms

1 लिहासेचो सिष्प ॥ ४१२५५ ॥	2 व्याहुगेवाहिष्प ॥ ४१२५३ ॥
3 प्रहेषेप्प ॥ ४१२५६ ॥	4 स्पृशसिष्प ॥ ४१२५७ ॥
5-6-दृशि-वचे- दीस-दुध ॥ ३१२६१ ॥	7 ईअइज्जा वयस ॥ ३१२६० ॥
8 दूडो दूम ॥ ४१ २३ ॥ and स्पृह सिह ॥ ४१३४ ॥	9 निवृपत्तोर्णिहोड ॥ ४१२२ ॥
10 धव- लेदुम ॥ ४१२४ ॥ and उद्धटरुग्ग ॥ ४१३३ ॥	11 भ्रमेस्तालिअटतमाहो ॥ ४१३० ॥
12 रअराव ॥ ४१४९ ॥	13 दोले रल्लोल ॥ ४१४८ ॥ and तूले रोहाम ॥ ४१२५ ॥
14 संभावेरासह ॥ ४१३५ ॥	15 अपेरल्लिव चचप्प पणामा ॥ ४१३९ ॥
16 उत्तमेरुथण्णोलाल्लुगुळोत्थेव्वेला ॥ ४१३६ ॥	17 प्रकाशे णुव्व ॥ ४१४५ ॥
18 कमेणिहुव ॥ ४१४४ ॥	19 नशेविठळ नासव हारव विष्पगाल पलावा ॥ ४१३१ ॥
20 आरोपेवल ॥ ४१४७ ॥	21 विरेचेरोल्लुहु ल्लुपल्लहत्था ॥ ४१२६ ॥
22 कम्पेविच्छोल ॥ ४१४६ ॥	23 रोमथे रोग्गाल- वग्गालौ ॥ ४१४३ ॥
24 प्लावेरोवालप वालौ ॥ ४१४१ ॥	25 मिथेर्मासाळमेळवौ ॥ ४१२८ ॥
26 छादेणुम नुम ॥ ४१२८ ॥	२४१२१ ॥

- 1 १११ अच्युतवर्कौ विद्यापे २४२
- 2 ११२ परिवाडो घटे २४२
- 3 ११३ दशोदावदकरावदसा २४२
- 4 ११४ प्रस्थापे पट्टवपेटवौ २४२
- 5 ११५ यापेर्नव २४२
- 6 ११६ विकोशे पक्खोट २४३
- 7 ११७ गुठ उदूले २४३
- 8 ११८ तठेराहोडमिहोडौ २४३
- 9 ११९ हादेरवअच्छलनिचध २४३
- 10 १२० निमेनिम्मवनिम्माणी २०५
- 11 १२१ आलीहोहा २०५
- 12 १२२ क्रिय कीण २०२
- 13 १२३ कच वे २०२
- 14 १२४ सत्यस्सम सा २०५
- 15 १२५ धो धुमोद २०६
- 16 १२६ स्थणुकुपुरी २०६
- 17 १२७ निरप्पडक्कगचिट्टा ६१
नि घ २०६

- 18 १२८ विसर पम्हसवीररी २०६
- 19 १२९ कूपो गिजवह २०६
- 20 १३० जाणमुणी हा ३७,२०६
- 21 १३१ धो दह धद १९५
- 22 १३२ स्ट्टशिदिहवाल्लुक्खफरिस
फासफसादिहच्छिहानुर २०६
- 23 १३३ फक्खसक २०७
- 24 १३४ श्याप सल्लाह २०७
- 25 १३५ दिप्पस्तृप २०७
- 26 १३६ भियो भाभिहौ २०७
- 27 १३७ भुजरणभुज्जकम्मसमाण
चमडचट्टजेमजिमा २००
- 28 १३८ जम्मभेरवेर्जमा २०७
- 29 १३९ जुजजुज्जजुप्पा युजे १९९
- 30 १४० जनो ज्ञाजम्मौ २०७
- 31 १४१ उरथल उच्छडे २०७
- 32 १४२ घूर्णघुम्मपहलधोलधुला
२०७

1 विद्येवोकायुक्ती ॥ ४१३८ ॥ 2 घटे परिवाट ॥ ४१५० ॥ 3 दशोदावदस-
दकलवा ॥ ४१३२ ॥ 4 प्रस्थापे पट्टवपेटवौ ॥ ४१३७ ॥ 5 यापेर्नव ॥ ४१४० ॥
6 विकोशे पक्खोट ॥ ४१४२ ॥ 7 उदूलेगुठ ॥ ४१२९ ॥ 8 तठेराहोड
मिहोडौ ॥ ४१२७ ॥ 9 हादेरवअच्छ ॥ ४१२२ ॥ 10 निर्मो निम्माणनिम्मवौ ॥
४१२९ ॥ 11 आलीहोहा ॥ ४१५४ ॥ 12-13 क्रिय विणो वेसु के च ॥ ४१५२ ॥
14 मम स्य सा ॥ ४१२५ ॥ 15 उरु धो धुमा ॥ ४१८ ॥ 16 उदडकुपुरी ॥
४१२७ ॥ 17 सथा थक्क चिट्ट निरप्पा ॥ ४१२६ ॥ 18 विसु पन्हुम विग्हर वीसरा
॥ ४१७५ ॥ 19 कूपोवहो नि ॥ ४१५२ ॥ 20 हो जाणमुणी ॥ ४१७ ॥
21 अदो धो दह ॥ ४१५ ॥ 22 स्ट्टा फाम फस फरिम ठिव छिहाडक्कादिहा ॥
॥ ४१८२ ॥ 23 फक्खसक ॥ ४१८७ ॥ 24 श्याप सल्लाह ॥ ४१८८ ॥
25 वृषसिप ॥ ४१३८ ॥ 26 भियो भावीहौ ॥ ४५३ ॥ 27 भुजो भुज्ज जिम
जेम कम्मण्ह समाण चम चट्टा ॥ ४१२० ॥ 28 अवेर्जम्भो जम्भा ॥ ४१२५७ ॥
29 जुजो जुज्ज जुज्ज जुप्पा ॥ ४१२०९ ॥ 30 जनो ज्ञा-जम्मौ ॥ ४१२३६ ॥
31 उच्छल उरथल ॥ ४१७४ ॥ 32 घूर्णो घुल धोल घुम्म पहलाः ॥ ४१२७७ ॥

1 १४३ लिपो लिप २०७	12 १५४ क्षरपञ्जरपञ्चद्वारणिद्वु
2 १४४ शदेक्षडपक्खोडौ २०८	निच्वला क्षरे २०९
3 १४५ ने सदेर्मञ्ज २०८	13 १५५ कासेरवाद्वास २०९
4 १४६ पूच्छे पुच्छ २०८	14 १५६ न्यसेणिमणुमी २०९
5 १४७ गठो म्र-ये २०८	15 १५७ ग्रहेर्णिचवारणेण्हवलहरप
6 १४८ तुवरजअडौ लरे २०८	हिपञ्चुआ २०२
7 १४९ अतिडि तुर १२७	3rd Adhyāya,
8 १५० तुर शैतृतिटि १२८, २०८	1st Pāda
9 १५१ पैयसे पण्डपणोडपल्हत्या	16 १ होहुवहवा भुवेस्तु १२७, १
२०८	17 २ पृथक्स्पष्टे णि-वड १८९
10 १५२ मृद्रातेमलपरिहट्टखट्टपन्नाड	18 ३ प्रभां हुप्प १८९
चट्टमड्डमडा २०८	19 ४ हुं के
11 १५३ दशिरोअकसणिअच्छाव-	20 ५ हुरचि १२७, १८६
अच्छवज्जावअज्जपुलअ-	21 ६ आघ्राक्षिन्नामाइग्घणिज्ज
पुलोअदेक्खावअक्खपच्छा	व्हुसा २०९
वआसपासणिअसच्चवाव	22 ७ रा वेलिय २०९
कसान् १९७	

१ पुच्छ पुच्छ Ms. २ शतृतिटो Ms. ३ पयस्पण्डपणोडपल्हत्याम् ।
 ४ 'भुव के प्रत्यये परे हु इत्यादेशो भवति तु । इअ ।'

1 लिपो लिप्य ॥ ४१४९ ॥ 2 शदो शटपक्खोडौ ॥ ४१३० ॥ 3
 सदो मञ्ज ॥ ४१२३ ॥ 4 प्रच्छ पुच्छ ॥ ४१९७ ॥ 5 म्र-यो मण्ड
 ४१२० ॥ 6 त्वरत्तुवर जअडौ ॥ ४१७० ॥ 7 त्यादिशश्रोत्तुर ॥ ४१७३
 8 तुरोत्यारी ॥ ४१७२ ॥ 9 पयस पलोड-पलड-पल्हत्या ॥ ४१२०० ॥ 10
 मल-मड-परिहट्ट-खट्ट-चट्ट-मड्ड-पन्नाडा ॥ ४१२२६ ॥ 11 इशो निअ
 पेच्छावयच्छावयज्ज-वज्ज-स-वव-देवती अवन्नाववावअवत्त-पुलोअ-पुलअ-निअ
 आस-पासा ॥ ४१८२ ॥ 12 क्षर खिर-क्षर-पञ्जर-पञ्चद-णिच्वल-णिद्वु
 ॥ ४१७३ ॥ 13 अवात्कारो वास ॥ ४१७९ ॥ 14 न्यसो णिम-णुमी
 ४१९९ ॥ 15 ग्रहो वल-गण्ह-हर-पण्ह-निचवारदिपञ्चुआ ॥ ४१२०९
 16 भुवेहो-हुव-हवा ॥ ४१६० ॥ 17 पृथक्स्पष्टे णि-वड ॥ ४१६२ ॥ 18 म
 हुप्पो वा ॥ ४१६३ ॥ 19 के इ ॥ ४१६४ ॥ 20 अविटि हु ॥ ४१६३
 21 आघ्राक्षिन्नामाइग्घणिज्ज ॥ ४१६३ ॥ २२ खारेग्घुच ॥ ४१६४ ॥ and शेषिज्जसो वा ॥ ४१२०
 22 विलिडेविंसा ॥ ४१५६ ॥

1 ९१ उम्भाववेहणिसरकोडुमसंखुड-
खेडुमोद्याभिलिकिंचा रमे
२१८	9 ९९ रिहरिगौ प्रविशे २२०
2 ९२ पडिसापडिसामौ शमे २१९	10 १०० संगमोद्विड २२०
3 ९३ लुभे सभाव २१९	11 १०१ डिम्पणिडुहौ विगले २२०
4 ९४ आक्रमिरोहावोत्थारच्छुदान्
२१९	12 १०२ गिवहणिरिणासगिरिणिज्ज
रोचचडा पिष्टे २२०
5 ९५ विश्रमेणिंवा २१९	13 १०३ वलेर्वफ २२०
6 ९६ डुडुल्लुडुमडडल्लभमाडभुमभमड
तलभटक्षटगुमटिरिटिल्लपरिपर-
धमचकमुभमडधसप्तपडुसा
भमे २१९	14 १०४ भ्रशे विडुपिटुक्कुल्लपट
घाडा २२०
7 ९७ गमिरणुवजावज्जसाकुसोकुसाद्
च्छाप्यवहरावसेहवदभपरिभल
परिभल्लवोहणिरिसपच्छडु
णीणणिम्महवच्छदणिल्लुक-
रंभणीणिवहान् १९६	15 १०५ भपेडुंक् २२०
8 ९८ प्रत्यागमागमाभ्यागमां पलोद्या
हिपञ्चओम्मच्छा २२०	16 १०६ पुरग्धवाग्घोडाहिरिमागुमा
कुमा २२१
	17 १०७ आहाहिल्लधवचाहिअवयमह
सिहचिहपचपा काइक्षे
२२१
	18 १०८ नशिरवहरावसेहणिवहपडि
सासेहणिरणासान् २२१
	19 १०९ साभट्टाणच्छकट्टाच्छा-
अट्टाणछा कृपे २२१

1 रमे संखुड-खेडुम्भाव-निलिकिञ्च-कोडुम-मोद्या-णीसर-वेहा ॥ ४१२६८ ॥
 2 शमे पडिसा-परिसामौ ॥ ४१२६७ ॥ 3 लुभे सभाव ॥ ४१२५३ ॥ 4 आक
 मेरोहावोत्थार-सुन्दा ॥ ४१२६० ॥ 5 विश्रमेणिंवा ॥ ४१२५९ ॥ 6 भ्रमेटिरिटिल्ल-
 डुण्डुल्ल-डण्ड-चकम्म-भम्मड-भमड-भमाड-तलभट-क्षट-क्षम्प-भुम-गुम-पुम-
 पुस-डुम-डुस-परी-परा ॥ ४१२६२ ॥ 7 गमेरर्द-अइच्छाणुवजावज्जसोकुसाकुस-
 पच्छ-पच्छ-द-णिम्मह-णी-णीण-णील्लुक-पदभ-रम्म-भोल-परिभल्ल-णिरिणास-णि
 वहावसेहावहरा ॥ ४१२६२ ॥ 8 भाला अदिपञ्चम ॥ ४१२६३ ॥ प्रत्याडा पलोद्य
 ॥ ४१२६६ ॥ add अभ्याडोम्मत्थ ॥ ४१२६५ ॥ 9 प्रविशे रिअ ॥ ४१२८३ ॥
 10 समा अिमड ॥ ४१२६४ ॥ 11 विगलेसिप्प-णिट्टुहौ ॥ ४१२७५ ॥
 12 पिपेणिंवह-णिरिणास-णिरिणिज्ज-रोच-चट्टा ॥ ४१२८५ ॥ 13 दलिवव्योवि-
 सट्ट-वम्फौ ॥ ४१२७६ ॥ 14 भ्रशे किड-किट्ट-कुड-कुट्ट-लुक-मुला ॥ ४१२७७ ॥
 15 भपेडुंक् ॥ ४१२८६ ॥ 16 पुरग्धवाग्घोडुमाहुमाहिरिमा ॥ ४१२६९ ॥
 17 काह्वेराहाहिल्लहाहिल्ल-वच-वम्फ-मह-सिह-विल्लम्पा ॥ ४१२९२ ॥ 18 नशे-
 णिरणास-णिवहावसेह-पडिसा-सेहावहरा ॥ ४१२७८ ॥ 19 कृपे षट्ट-साभट्टा-
 षाणच्छाय छाइच्छा ॥ ४१२८७ ॥

1 ११० असावपसोड २२१	16 १२५ विकसे कोमासवोसगी २२३
2 १११ उदयेस्तलोमुमारोभगिदस गुजोऽणुलभाभा २२१	17 १२६ श्रियोपभाससामग परिअन्ता २२३
3 ११२ सदिसोप्याह २२२	18 १२७ जुगुप्सतेक्षणदुगुच्छदुगुच्छ-शप्पदुगच्छा २२३
4 ११३ प्रसेपिस २२२	19 १२८ वअगच्छदामाठहे २२३
5 ११४ भासेभिस २२२	20 १२९ मुहो ल्हायात् स्वठे २२४
6 ११५ प्रतीक्षेविहरविरमालसामभा २२२	21 १३० गाहोवाद्वाह २२४
7 ११६ ससेल्हसडिम्भौ २२२	22 १३१ गुमगुमदौ मुहे २०४
8 ११७ मृक्षेधोप्यड २२२	23 १३२ अपुण्णागा केन १०६
9 ११८ निसदो दले २२२	24 १३३ धातवोऽयात्तरेष्वपि २२४
10 ११९ प्रसेवञ्चदौ २२२	3rd Adhyāya, 2nd Pāda.
11 १२० वीञ्चो वीनेध २२२	25 १ दस्तस्य शौरसेन्यामसाव चोस्तो २४७
12 १२१ गवेपेपसगमेसडुडुलडडोला २२३	26 २ संयोगेध क्वचित् २४७
13 १२२ तक्षे-अछरंपरंभा २२३	27 ३ तावति खोर्वा २४९
14 १२३ हसेर्गुञ्ज २२३	28 ४ षो ष २४८
15 १२४ दहेरदिकलाछंखी २२३	29 ५ इहहचोदस्य २४९

1 असावपसोड ॥ ४११८८ ॥ 2 उदयेस्तलोमुम्म-गिहम-पुण्णाम-गुजोहा रोमा ॥ ४१२०२ ॥ 3 सदिसोप्याह ॥ ४११८० ॥ 4 प्रसेपिस ॥ ५१२०४ ॥ 5 भासेभिस ॥ ४१२०३ ॥ 6 प्रतीक्षे सामव-विहर-विरमाला ॥ ४११९२ ॥ 7 ससेल्हस-डिम्भौ ॥ ४११९७ ॥ 8 मृक्षेधोप्यड ॥ ४११९१ ॥ 9 दलिवयोवि सट्ट-वम्भौ ॥ ४११७६ ॥ 10 प्रसेदर-वोञ्च-वञ्जा ॥ ४११९८ ॥ 11 गुमुक्षि-वीञ्चोर्णिवर-वोञ्चौ ॥ ४१५ ॥ 12 गवेपेर्दुण्डुल-दण्डोल-गमेस-यत्ता ॥ ४११८९ ॥ 13 तक्षेस्त्वच्छ-वच्छ-रम्प-रम्पा ॥ ४११९४ ॥ 14 हसेर्गुञ्ज ॥ ४११९६ ॥ 15 दहेरदिकलाछंखी ॥ ४१२०८ ॥ 16 विकसे कोमास-वोसद्वी ॥ ४११९५ ॥ 17 श्रियोः सामग्यावयास-परिअन्ता ॥ ४११९० ॥ 18 जुगुप्सतेर्गुण-दुगुच्छ-दुगुच्छा ॥ ४१४ ॥ 19 आसहेक्षड-वळगौ ॥ ४१२०७ ॥ 20 Not traced 21 अवाद्वाहेवाह ॥ ४१२०५ ॥ 22 मुहेर्गुम्म-गुम्मदौ ॥ ४१२०७ ॥ 23 केना पुण्णादय ॥ ४१२५८ ॥ 24 धातवोर्मान्तरेपि ॥ ४१२५९ ॥ 25 तो दोनादौ शौरसेन्यामयुजस्य ॥ ४१२६० ॥ 26 अथ क्वचित् ॥ ४१२६१ ॥ 27 वादेस्तावति ॥ ४१२६२ ॥ 28 षो ष ॥ ४१२६७ ॥ 29 इह-हचोर्दस्य ॥ ४१२६८ ॥

1	६ भुवो म २५१	19	२४ भविष्यति स्ति २५१
2	७ अन्त्यादिदेति मो ण २५१	20	२५ इजेचोदद् २५१
3	८ यो व्य २४८	21	२६ शेष प्राकृतवत् २५२, २५६
4	९ पूर्वस्य पुरव २४७	22	२७ मागध्यां शौरसेनीवत् २५६
5	१० इअदूणी क्ल २४९	23	२८ लाङ्गहो ङस २५३
6	११ कृगमोर्दुब्ज २५०	24	२९ आमो ङाह् २५३
7	१२ इदानीमो छदाणि २४९	25	३० सौ पुस्येलत २५३
8	१३ तस्मात्ता २४९	26	३१ हगेहवयमो २५५
9	१४ ण नन्वर्थे २५०	27	३२ च्छोनादी ध २५४
10	१५ अह्ने हर्षे २५०	28	३३ क्षक २५४
11	१६ हीही वैदूपके २५०	29	३४ स्क प्रेक्षाचक्षते २५६
12	१७ हीमाणहे विवेदविस्सये २५०	30	३५ स सयो सयोगेप्रीप्ते २५४
13	१८ एवार्ये एव २५०	31	३६ सो शौ २५३
14	१९ हजे चेत्याह्वाने २५०	32	३७ न्यप्यह्ज्जा नर २५४
15	२० अतो ङसेदुदोर् २४७	33	३८ जो प्रजे २५६
16	२१ आत् सावामन्त्र इनो न २४८	34	३९ जयया य २५४
17	२२ म २४८	35	४० छटौ स्थम् २५५
18	२३ भवताम् २४९	36	४१ स्थयो स्त २५५

1 भुवो म ॥ ४।२।६९ ॥ 2 मो-त्याणो वेदेतो ॥ ४।२।७९ ॥ 3 न वा यो व्य ॥ ४।२।६६ ॥ 4 पूर्वस्य पुरव ॥ ४।२।७० ॥ 5 क्ल इय-दूणी ॥ ४।२।७१ ॥ 6 कृ-गमो टदुब्ज ॥ ४।२।७२ ॥ 7 इदानीमो दाणि ॥ ४।२।७७ ॥ 8 तस्मात्ता ॥ ४।२।७८ ॥ 9 ण नन्वर्थे ॥ ४।२।८३ ॥ 10 अह्ने हर्षे ॥ ४।२।८४ ॥ 11 हीही निदूपकस्य ॥ ४।२।८५ ॥ 12 हीमाणहे विस्सय-निवेदे ॥ ४।२।८२ ॥ 13 एवार्ये एव ॥ ४।२।८० ॥ 14 हजे चेत्याह्वाने ॥ ४।२।८१ ॥ 15 अतो ङसेदादो-ङाद् ॥ ४।२।७६ ॥ 16 आ सामन्त्रे सौ वेनो य ॥ ४।२।६३ ॥ 17 मो वा ॥ ४।२।६४ ॥ 18 भवताम्भवतो ॥ ४।२।६५ ॥ 19 भविष्यति स्ति ॥ ४।२।७५ ॥ 20 दिरिचेचो ॥ ४।२।७३ ॥ 21 शेष प्राकृतवत् ॥ ४।२।८६ ॥ 22 शेष शौरसेनीवत् ॥ ४।३।०२ ॥ 23 अकर्णादा ङसो ङाह् ४।२।९९ ॥ 24 आमो ङाह् वा ॥ ४।३।०० ॥ 25 अत एव सौ पुसि मागध्याम् ॥ ४।२।८७ ॥ 26 अह-वयमोर्दुब्जे ॥ ४।३।०१ ॥ 27 छस्य शोनादी ॥ ४।२।९५ ॥ 28 क्षस्य क ॥ ४।२।९६ ॥ 29 स्क प्रेक्षाचक्षो ॥ ४।२।९७ ॥ 30 स-यो सयोगे सोप्रीप्ते ॥ ४।२।८९ ॥ 31 र-मोल-शौ ॥ ४।२।८८ ॥ 32 न्य-प्य-ह-ज्जां ङ्ज ॥ ४।२।९३ ॥ 33 प्रजो ज ॥ ४।२।९४ ॥ 34 ज-य-यां य ॥ ४।२।९२ ॥ 35 छ-छयोस्त् ॥ ४।२।९० ॥ 36 स्थयोस्त ॥ ४।२।९१ ॥

1 ४२ चिदस्तिष्ठस्य २५६	18 ५९ कृगो षीर २६१	
2 ४३ नो णनो पैशाच्याम् २५७	19 ६० षता वृत् २६०	
3 ४४ न्यष्यहां मरु २५७	20 ६१ इ इन्त्युनो २६०	
4 ४५ राहो हो वा चिम् २६०	21 ६२ शेष शौरसेनीघत् ॥	
5 ४६ तत्तदो २५७	22 ६३ न प्रायोद्धर्कादिच्छल्पदछ-
म्यन्तसूत्रोक्त २५९	
6 ४७ शपो स २५८	23 ६४ रो रसु चूर्तिहापशाप्याम्
२६२	
7 ४८ लो ल २५८	24 ६५ गजद्वयपद्मद्वयमा कचटतप-
खछठपफाल २६२	
8 ४९ दुस्तियादृशगे २५८	25 ६६ अन्येषामादियुजि न २६२	
9 ५० यन्नटां रिभतिनसिटा कचिद
२५८	26 ६७ शेष प्राग्वत् २६२	
10 ५१ येषु तु २५८	3rd Adhyāya, 3rd Pāda	
11 ५२ यो ष्यो हृदये २५८	27 १ प्रायोपन्नशेचोच् २६९	
12 ५३ टा नेन तदिदमो २६०	28 २ अचोन्ववोसौ कसतयपफा
गपदधवभान् २६७	
13 ५४ नाये क्रियाम् २६०	29 ३ तु मो इवम् २६४	
14 ५५ अतो षसेसुतोश् २५७	30 ४ म्हो म्म २६७	
15 ५६ तद्विजेच २६१		
16 ५७ एष्य एव भविष्यति २६१		
17 ५८ इष्यो यक २६१		

1 चिदस्तिष्ठ ॥ ४२९८ ॥ 2 नो ण ॥ ४३०६ ॥ 3 हो ष्य पैशाच्याम्
॥ ४३०३ ॥ 4 न्य-ष्यो-हां ॥ ४३०५ ॥ 5 राहो वा चिम् ॥ ४३०४ ॥
6 तदोः ॥ ४३०७ ॥ 7 श-पो स ॥ ४३०९ ॥ 8 लो ल ॥ ४३०८ ॥
9 यादृशादेर्दुस्ति ॥ ४३१७ ॥ 10 य-न्न-टां रिभ-तिन-सिटा कचिद ॥ ४३
३१४ ॥ 11 येषुर्वा ॥ ४३११ ॥ 12 हृदये यस्य प ॥ ४३१० ॥ 13-
14 तदिदमोऽहा नेन क्रिया तु नाप ॥ ४३१२ ॥ 15 अतोऽसेऽतो-ऽताम् ॥ ४३
३२१ ॥ 16 इचेच ॥ ४३१८ ॥ and आतोश्च ॥ ४३१९ ॥ 17 भविष्य
ष्येय एव ॥ ४३२० ॥ 18 क्वस्येय ॥ ४३१५ ॥ 19 कृगो षीर ॥ ४३
३१६ ॥ 20 क्वरत्न ॥ ४३१२ ॥ 21 इन्-त्युनो इ ॥ ४३१३ ॥ 22 शेष
शौरसेनीघत् ॥ ४३२३ ॥ 23 न क-ग-च-नादि-पद-सम्यन्त-सूत्रोक्तम् ॥ ४३
३२४ ॥ 24 रसु लो वा ॥ ४३२६ ॥ 25 चूर्तिहापशाधिके तृतीय-तुर्वयो
राग-द्वितीयौ ॥ ४३२५ ॥ 26 नादि-तुर्वयो-येषाम् ॥ ४३२७ ॥ 27 शेष
प्राग्वत् ॥ ४३२८ ॥ 28 स्वराणां स्वरा प्रायोपन्नशे ॥ ४३२९ ॥ 29 अनादौ
स्वरादस्युक्तानां क-र-त्-य-प-का-ग-प-द-ध-व-मा ॥ ४३९६ ॥ 30 मोऽ
नासिको वो वा ॥ ४३९७ ॥ 31 म्हो-म्मो वा ॥ ४३१२ ॥

1	५ रो लुकमभ २६७	14	१८ क्त इडउएभवि २७९
2	६ क्वचिदभूतोपि २६७	15	१९ एप्येप्यिण्वेप्येपिणु २७९
3	७ विपदापत्सम्पदिदइ	16	२० तुम एवमणाणहमणहि च
२७९
4	८ कथयथातथि डिहडिधडिमडे
मास्यादे २७८	17	२१ गमेस्त्वेप्येप्यिण्वोरेलुक २७९
5	९ दादेडेंहो यादकृतादकृकीहगीह
शाम् २७४	18	२२ तुनो णअत् २८३
6	१० डइसोताम् २६८	19	२३ छस्य युष्मदादेडार २८३
7	११ यावत्तावत्युम्महिम्मा वादे
२७८	20	२४ जणिजणुनमदनावइनाइ इवार्ये
२७९
8	१२ डेत्तुलडेवडावियत्कियति च
व्यादेवतुप २८२	21	२५ तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ
२७९
9	१३ डेतहे प्रल २७८	22	२६ स्वार्थे ड पुनर्विनाधुवम २८०
10	१४ यत्तदो डइ २७८	23	२७ डेंडाववदयम २८०
11	१५ कुत्रात्रे च डेत्यु २७८	24	२८ परमेकशसोड डि २८०
12	१६ त्वतलो प्यण २८३	25	२९ अडडडुला स्वार्थिककलुक च
२७९, २८३
13	१७ तव्यस्य एव्वइएप्पइएव्वा २८३	26	३० तद्योगजाश्च ॥

- 1 वाधो रो लुक ॥ ४१३९८ ॥ 2 अभूतोपि क्वचित् ॥ ४१३९९ ॥ 3 आप
दिपत्सपदां द इ ॥ ४१४०० ॥ 4 कथ-यथा-तथा धादेरेमेदेधा डित ॥ ४१४०१ ॥
5 यादकृतादकृकीहगीहशां दादेडेंह ॥ ४१४०२ ॥ 6 अतां डइस ॥ ४१४०३ ॥
7 यावत्तावतोवादेर्म उ महि ॥ ४१४०६ ॥ 8 वा यत्तदोतोडेंवड ॥ ४१४०७ ॥
9 अस्य डेतहे ॥ ४१४३६ ॥ 10 यत्र-तत्रयोस्य डिदेरध्वत्तु ॥ ४१४०४ ॥
11 एत्यु कुत्रात्रे ॥ ४१४०५ ॥ 12 त्व-तलो प्यण ॥ ४१४३७ ॥ 13 तव्यस्य
इएव्वउ एव्वउ एवा ॥ ४१४३८ ॥ 1४ क्त इ-इउ-एवि-अवय ॥ ४१४३९ ॥
15 एप्येप्यिण्वेप्येपिणव ॥ ४१४४० ॥ 16 तुम एवमणाणहमणहि च ॥ ४१४४१ ॥
17 गमेरेप्यिण्वेप्योरेलुक वा ॥ ४१४४२ ॥ 18 तुनोणम ॥ ४१४४३ ॥
19 युष्मदादेरीयस्य टार ॥ ४१४३४ ॥ 20 इवार्ये न-नउ-नार-नावइ-जणि-
जणव ॥ ४१४४४ ॥ 21 तादर्थ्ये केहिं-तेहिं-रेसि-रेसि-तणेणा ॥ ४१४२५ ॥
22 पुनर्विन स्वार्थे डु ॥ ४१४२६ ॥ also पूर्व-पर-मम-धुव-मा-मनाक एव पर
समाणु धुव म मणाड ॥ ४१४२८ ॥ 23 अवश्यमो डें-डौ ॥ ४१४२७ ॥
24 एकशसो ड ॥ ४१४२८ ॥ and एव-पर-सम-धुव-मा-मनाक एव पर
समाणु धुव म मणाड ॥ ४१४२८ ॥ 25 अ-डड-डुला स्वार्थिक-क-लुक च ॥
४१४२९ ॥ 26 योगजाक्षेधाय् ॥ ४१४३० ॥

1 27 ११ ङीत स्त्रियाम् ॥	17 ४७ अथवामनायहृषदमणाउ २८१
2 ३२ अदन्ताद्वा ॥	18 ४८ इतयेतदे २८२
3 ३३ इदतोति ॥	19 ४९ पयाव पच्छद् २८२
4 ३४ इदानीमेवहि २८०	20 ५० ततस्तदा तो २८२
5 ३५ एव जि २८०	21 ५१ खनुसाहापन्यमासर्वो २६८,
२८२
6 ३६ एवमेव २८०	22 ५२ कि कारकवर्णो २७३
7 ३७ गहि नाहि २८०	23 ५३ उभरिच्छुत्ता विपण्णवर्त्मो
का २६७
8 ३८ प्रत्युत पच्छन्तिउ २८०	24 ५४ अत्त परस्सम्य २६८
9 ३९ एवमेव एमद् २८०	25 ५५ अन्याहसाणाइसावराइसो
२६८
10 ४० सम समाणु २८१	26 ५६ घट्टिहगा शीघ्रादी
नाम् ॥
11 ४१ किल भिर २८१	27 ५७ हुहुहपिणिघादसन्दचेष्टानु
कूलो २८२
12 ४२ पगिगमप्राइमप्राउप्राइप प्रायस
२८१	28 ५८ अनर्पका घइमादय २८२
13 ४३ दिवा दिवे २८१	
14 ४४ सह सहु २८१	
15 ४५ मा म २८१	
16 ४६ कुत कउकहुनिहु २८१	

1 किया तन्ताद्वा ॥ ४४३१ ॥ 2 आतन्ताद्वा ॥ ४४३२ ॥ 3 अस्तेदे
॥ ४४३३ ॥ 4-5-6 पश्चादेवमेवैवदानी-प्रत्युतेतस पच्छर एम्बर जि एम्वाहि
पच्छन्तिउ पच्छे ॥ ४४२० ॥ 7 किलाधवा-दिवा-सह-नदे किराहवर दिवे सद्
नाहि ॥ ४४१९ ॥ 8-9 पश्चादेवमेवैवदानी-प्रत्युतेतस पच्छर एम्बर जि एम्वाहि
पच्छन्तिउ पच्छे ॥ ४४२० ॥ 10 एव-पर-मम-भुव-मा-मनाक एम्ब पर समाणु
धुव म मणाउ ॥ ४४१८ ॥ 11 किलाधवा-दिवा-सह-नदे किराहवर दिवे सद्
नाहि ॥ ४४१९ ॥ 12 मायस प्राउ-प्राय-प्राइम्ब-पगिगम्बा ॥ ४४१४ ॥
13-14 किलाधवा-दिवा-सह-नदे किराहवर दिवे सद् नाहि ॥ ४४१९ ॥
15 एव-पर-सम-भुव-मा-मनाक एम्ब पर समाणु धुव म मणाउ ॥ ४४१८ ॥
16 कुतस कउ कहुन्तिहु ॥ ४४१६ ॥ 17 किलाधवा-दिवा-सह-नदे किराहवर
दिवे सद् नाहि ॥ ४४१९ ॥ 18-19 पश्चादेवमेवैवदानी-प्रत्युतेतस पच्छर एम्बर
जि एम्वाहि पच्छन्तिउ पच्छे ॥ ४४२० ॥ 20 ततस्तदोस्तो ॥ ४४१७ ॥ 21 वान्य
धोनु ॥ ४४१५ ॥ 22 सर्वस्य माहो वा ॥ ४४३६६ ॥ 22 किम कार-ववर्णो
वा ॥ ४४३७ ॥ 23 विपण्णोक्त-वर्त्मो धुव-धुव-विच ॥ ४४२१ ॥ 24 पर-
परस्सादिर ॥ ४४०९ ॥ 25 अन्याहसाणाइसावराइसो ॥ ४४१३ ॥ 26 शीघ्रा-
दीनां घट्टिहादय ॥ ४४२२ ॥ 27 हुहुह-धुघादय शब्द-चेष्टानुकरणयो ॥ ४
४२३ ॥ 28 परमादयोर्नर्पका ॥ ४४२४ ॥

3rd Adhyāya, 4th Pāda

- 1 १ दिहौ सुपि २६५
 2 २ स्वम्यत उत २६४
 3 ३ ओत् सी तु पुसि २६४
 4 ४ ए मिसि २६६
 5 ५ टि २६५
 6 ६ ङिनेष २६६
 7 ७ ङसेर्हद् २६६
 8 ८ भ्यसो हु २६६
 9 ९ सुसुदो ङम २६६
 10 १० आमो ह २६६
 11 ११ टो णानुस्वारी २६५
 12 १२ ए चेदुत् २६९
 13 १३ हि हे ङिहस्यो २६९
 14 १४ हु भ्यस २६९
 15 १५ आमो ह च २६९
 16 १६ ङमो ङक् २६६
 17 १७ सुसो २६४
 18 १८ हो जस आमन्त्रणे २६५

- 19 १९ हि मिस्सुपो २६५
 20 २० खियां दे २७१
 21 २१ ङसुहस्योर्हे २७०
 22 २२ हुमाम्भ्यस २७१
 23 २३ उदोती जशसो २७०
 24 २४ इ नपि २७२
 25 २५ कान्तस्यात उ स्वमो २७२
 26 २६ सर्वगान् डेहि २६८
 27 २७ ङसेर्हे २६८
 28 २८ तु किमो ङिह २७२
 92 २९ ङस सुद् यत्तत्किभ्य
 २७३
 30 ३० खिया ङहे २७४
 31 ३१ यत्तद् ङु स्वमो २७३
 32 ३२ इदम ङस नपुसके २७५
 33 ३३ एतदेह एहो एहु स्त्रीनपि
 २७३
 34 ३४ जशसोरेद् २७३
 35 ३५ ओद् अदम २७४

- 1 स्यादौ दीपहलौ ॥ ४।३।३० ॥ 2 समोरसोत् ॥ ४।३।३१ ॥ 3 सो
 पुसोदा ॥ ४।३।३२ ॥ 4 मित्येदा ॥ ४।३।३५ ॥ 5 एट्टि ॥ ४।३।३३ ॥ 6 ङि-
 नेष ॥ ४।३।३४ ॥ 7 ङसेर्हे ह् ॥ ४।३।३६ ॥ 8 भ्यसो हु ॥ ४।३।३७ ॥ 9
 ङस सु-हो-स्सव ॥ ४।३।३८ ॥ 10 आमो ह ॥ ४।३।३९ ॥ 11 आट्टो णानु
 स्वारी ॥ ४।३।४२ ॥ 12 ए चेदुत् ॥ ४।३।४३ ॥ 13-14 ङसि-भ्यस्-ङीनां
 हे-ङु-ङय ॥ ४।३।४१ ॥ 15 हु चेदुदस्याम् ॥ ४।३।४० ॥ 16 षडया ॥
 ४।३।४५ ॥ 17 स्वम्-अस्-शसा ङक् ॥ ४।३।४४ ॥ 18 आमन्त्रे जसो हो ॥
 ४।३।४६ ॥ 19 मिहसुपोर्हि ॥ ४।३।४७ ॥ 20 डेहि ॥ ४।३।५२ ॥ 21
 ङसुहस्योर्हे ॥ ४।३।५० ॥ 22 भ्यसामोर्हु ॥ ४।३।५१ ॥ 23 खियां जस्-शसो-
 र्दोय ॥ ४।३।४८ ॥ 24 ङीवे जस्-शसोर्हि ॥ ४।३।५३ ॥ 25 कान्तस्यात उ
 स्वमो ॥ ४।३।५४ ॥ 26 डेहि ॥ ४।३।५७ ॥ 27 सर्वदिर्सेही ॥ ४।३।५५ ॥
 28 किमो ङिहे वा ॥ ४।३।५६ ॥ 29 यत्तत्किभ्यो ङसो ङासुर्नवा ॥ ४।३।५८ ॥
 30 खियां ङहे ॥ ४।३।५९ ॥ 31 यत्तद् स्वमोर्हु ऋ ॥ ४।३।६० ॥ 32 इदम
 ङस ङीवे ॥ ४।३।६१ ॥ 33 एतद् स्त्री-पु-ङीवे षड् षहो एहु ॥ ४।३।६२ ॥
 34 षड्जस्-शसो ४।३।६३ ॥ 35 अदस ओद् ॥ ४।३।६४ ॥

1 ३६ इदम आम् २७३	20 ५५ हु मस्महिहो २८४
2 ३७ सो युष्मदस्तु २७६	21 ५६ इदुदेतस्त्वो २८५
3 ३८ तुम्हे तुम्हद् जदशसो २७६	22 ५७ स्वस्य सो लटि २८४
4 ३९ भिसा तुम्हेहि २७६	23 ५८ पयासो भुवो बहुच्छ २८५
5 ४० व्यम्ता एह तद् २७६	24 ५९ मजेर्वज्ज २८५
6 ४१ तुज्जतुभ्रतत् ङसिन्सा २७६	25 ६० मूयो भुव २८५
7 ४२ सुपा तुम्हासु २७७	26 ६१ क्रिये कीसु २८६
8 ४३ तुम्हहमाम्भ्यस्म्याम् २७७	27 ६२ परसगण्ढो दशिमहो २८६
9 ४४ असादोम्हह २७७	28 ६३ तक्षेच्छो २८६
10 ४५ सौ हत् २७७	29 ६४ होस्तोरचारलाघवम् ॥
11 ४६ मद् इयम्ता २७७	30 ६५ विन्दोरन्ते ॥
12 ४७ ट्स्डसिगा महुमज्ज २७७	31 ६६ हल् सैड ॥
13 ४८ अम्हद् अम्हेद् जदशसो २७७	32 ६७ लिङ्गमतन्त्रम् ॥
14 ४९ भिसा अम्हेहि २७७	33 ६८ शोरसेनीवत् ॥
15 ५० सुपाम्हासु	34 ६९ तद्यत्ययश्च ॥
16 ५१ लटो हि वा ण्यो २८४	35 ७० शेष संस्कृतवत् ॥
17 ५२ हियांसिपो २८४	36 ७१ श्लाङ्गास्तु देश्या सिद्धा ॥
18 ५३ हु मध्यमो २८४	
19 ५४ उ मिभितो २८४	

1 इदम आय ॥ ४।३।६५ ॥ 2 युष्मद् सो तुद् ॥ ४।३।६८ ॥ 3 जस्-
शसोस्तुम्हे तुम्हद् ॥ ४।३।६९ ॥ 4 भिसा तुम्हेहि ॥ ४।३।७१ ॥ 5 टा-इयमा
पद् तद् ॥ ४।३।७० ॥ 6 ङसि-इस्म्यां तत् तुज्ज तुभ्र ॥ ४।३।७२ ॥ 7 तुम्हासु
सुपा ॥ ४।३।७४ ॥ 8 म्यसाम्भ्यां तुम्हद् ॥ ४।३।७३ ॥ 9 अम्हद् भ्यसाम्भ्याम्
॥ ४।३।८० ॥ 10 सावसादो हत् ॥ ४।३।७५ ॥ 11 टा-इयमा मद् ॥ ४।३।७७ ॥
12 मद् मज्जु ङसि-इस्म्याम् ॥ ४।३।७९ ॥ 13 जस्-शसोरम्हे अम्हद् ॥ ४।३।७६ ॥
14 अम्हेहि भिसा ॥ ४।३।७८ ॥ 15 सुपा अम्हासु ॥ ४।३।८१ ॥ 16 लादे-
राद्यन्यस्य बहुत्वे हि न वा ॥ ४।३।८२ ॥ 17 मध्यनयस्यापस्य हि ॥ ४।३।८३ ॥
18 बहुत्वे हु ॥ ४।३।८४ ॥ 19 अत्यनयस्यापस्य उ ॥ ४।३।८५ ॥ 20 बहुत्वे
हु ॥ ४।३।८६ ॥ 21 हि स्वयोरिदुदेत् ॥ ४।३।८७ ॥ 22 क्तस्यैति-स्वस्य उ ॥
४।३।८८ ॥ 23 भुव पर्याप्तो दुच ॥ ४।३।९० ॥ 24 मजेर्वुज्ज ॥ ४।३।९२ ॥
25 मूयो भुवो वा ॥ ४।३।९१ ॥ 26 क्रिये कीसु ॥ ४।३।८९ ॥ 27 इशे
प्रस्त ॥ ४।३।९३ ॥ and मजेर्गुणह ॥ ४।३।९४ ॥ 28 नक्ष्यादीनां छोहाप्य ॥
४।३।९५ ॥ 29 वादि-स्यैतोरोरचारलाघवम् ॥ ४।४।१० ॥ 30-31 Not traced.
32 लिङ्गमतन्त्रम् ॥ ४।४।४५ ॥ 33 शौरमेनीवत् ॥ ४।४।४६ ॥ 34 व्यत्ययश्च
॥ ४।४।४७ ॥ 35 शेष संस्कृतवत् सिद्धम् ॥ ४।४।४८ ॥ 36 Not traced.

**An Appendix containing an Alphabetical
list of Prâkrita words occurring in
the text with their equivalents
in Samskrîta**

अ	
अथा-अजा 105	अच्छरभा } -अप्सरा 135
अइउद्धो-अति-ऊध्व 40	अच्छरता } -अप्सरा 135
अइउम्भो-अति-ऊध्व 40	अच्छि } -अक्षि 89, 114
अइणाव-अतिनु 115	अच्छी } -अक्षि 89, 114
अइणु-अतिनु 115	अज्जइ-अजति 214
अइरिं-अतिरि 114	अजा-आर्या (अश्वधूवाची) 99
अइसु-इदश 268	अज्जातिसो-अन्यादश 258
अकखोडइ-(अरिं कोपात्) कपति 221	अटइ-अटति 75
अकदइ-आक-दति 215	अट्टइ-कथति 215
अकमद-आकमते 219	अट्टारहो-अष्टादश 85
अगणिमहो-अमिमान् 126	अट्टो } -अर्थ 33
अगणिवणो-अमिवर्ण 48	अत्थो } -अर्थ 33
अगणी-अग्नि 89	अडो-अवट 84
अग्गओ-अग्रत 156	अट्टकखइ-क्षिपति 217
अग्गिमहो-अमिमान् 126	अट्टो } -अर्थ 36
अग्गिवणो-अमिवर्ण 48	अट्टो } -अर्थ 36
अग्गी-अग्नि 89	अणवज्जो } -अनवज 35,
अगमगम्मि-अग्ने अग्ने 163	अणवग्ग्ये } -255
अगारो-अज्ञार 58	अणुट्टिअच्चमहचेरो-अनुष्ठितवृक्षचय 40
अगुअ-इहुद 62	अणुट्टिओ-अनुष्ठित 40
अच्छअरं } -आश्चर्यम् 113	अणुवअइ-अनुव्रजति 213
अच्छरिअ } -आश्चर्यम् 113	अणुहोइअमाणो } -अनुभूयमान 128
अच्छरिज्ज } -आश्चर्यम् 113	अणुहोइअतो } -अनुभूयमान 128
अच्छइ } -1 आस्ते 113	अणुहोइअतो } -अनुभूयमान 128
	अठिं-अस्थि 114
	अण्णइ-भुदके 200

अण्ण	} -अयो यम् 113	अफतो-अगतं 57
अण्णोण		अमाजच्छद्-अभ्यागच्छति 220
अण्णकलहो	} -अन्योन्यच्छद् 68	अदिहद्-सुगच्छते 220
अण्णोणरुहो		अदुत्तद् } -1 प्राति 209
अण्णतो	} -अन्यत 109	अदुत्तद् } -2 संशेष्यति 218
अण्णहो		अमत्तो-अमाल 33,61
अण्णत्थ	} -अन्यत्र 158	अमरितो-अमय 19
अण्णद्		अमु-अद 136
अण्णद्दि		अमु } -अतो Mas 274,276,
अण्ण-अज्ञ 45		अम् } 130
अत्तमानो-आवतमान 81		अमु-अम्- } -अतो Tem 135
अत्तो	} -भारमा 122	अम्भो
अत्तो		अम्भो-आम्र 40,61
अधि-अस्ति 194		अम्भि } -अहम् 140
अधी-अर्षा 107		अम्भि
अदद्-ए-अति 193		अम्भु-अरमा 267
अदसणो	} -अदशन 47	अम्भुअण्णद् } -तयमन्यत्र 156
अरसणो		अम्भण्णद्
अद्-आर्द्रम् 111		अम्हारितो } -अस्मद् 258,12
अन्तरगओ-अ-तगत 59		अम्हारितो
अ-तरणा-अ-तरारमा 63		अम्हाद्-अस्मदीय 283
अ-तावेद्-अन्तर्वेदि 104		अरण-अरण्यम् 110
अ-तेपुरं-अ-त पुरम् 59		अरह-तो
अ-तेसद्वायो-अ-त सद्वास 59		अरिह-तो
अ-धो	} -अ-ध 161	अरहो
अ-धलो		अरिहो } -अहन् 128
अप्पभासद्-अिष्यति 223		अरहो
अप्पज्जो	} -आत्मज्ञ 45	अरहो
अप्पण्णू		अरह-तो
अप्पणज-आरमोयम् 158		अरहमाणो
अप्पा	} -आत्मा 122	अलअपुरधम्मो-अचलपुरधर्म 52
अप्पो		अलसिप्पसूणवण्णो-अतसीप्रसूतवर्ण 77
अप्पिओ-अपित 59		अलसी-अतसी 106
अप्पाहद्-अदिशति 222		अलावू-अलावू 108
अप्पुह-आत्मभवम् 160		अलिअद्-उपसपति 218
		अल-आदम् 111

आढतो-आरब्ध 44
 आणच्छद्-कपति 221
 आणच्छद्-कपति 221
 आणसी-आणसि 45
 आणालो-आलानम् 51
 आणावण-आहापनम् 45
 आणो-आनीत 63
 आणीदा-आनीता 63
 आफसो-अरुपसो 57
 आमेलो-आपीड 64
 आरदो-आरब्ध 44
 आरहद्-आरभते
 आरिओ-आर्य 258
 आरुहद्-आरोहति 224
 आरोलद्-पुञ्जति 214
 आरुद्धो-आश्लिष्ट 43
 आरुखद्-दहति 223
 आळी-आली (सट्याम्) 103
 आवत्तमाणो-आवत्तमान 84
 आसारो-आसार 59
 आसिआ } -आसी 135
 आसीसा }
 आसो-अश्व 57
 आहद्-काक्षति 221
 आहिआद्-अभिजाति 103

इ

इअविश्वगुहाणिलआए-इति विध्यगु
 हानिलयाया 155
 इअ- इयम् 132
 इगलो-अन्नार 58
 इगुओ-इहृद् 62
 इच्छद्-इच्छति 203
 इद्या-इष्टा 100

इही-बुद्धि 102
 इण }
 इणमो } -इदम् 135, एतद् 136
 इणमो }
 इण } -एपा 133
 इण्ह-चिहम् 113
 इतिअ-एतावत् 157
 इतिल } -इयत् 157
 } -एतावत् 157
 इत्थी-स्त्री 104
 इद-इदम् 135
 इदी-बुद्धि 102
 इध-इह 249
 इध-चिहम् 113
 इमा }
 इमिआ } -इयम् 132
 इमी }
 इमु-इदम् 275
 इमो-अयम् 118
 इर-विल 145
 इसि-इषत् 152
 इसी-कृषि 89
 इहअ-इह 160

ई

इसरो } -इश्वर 46
 } -स्मर 85
 इसाणो-इशान 78

उ

उआरो- उपवार 150
 उउवरो-उदुम्बर 84
 उऊ-कतु 93
 उऊहळ-उद्धगल 112
 उकरो }
 उकरो } -उत्कर 59

उपकुरद्-उत्तिष्ठति 206
 उपसओ }-उरसात 60
 उपसाओ }
 उपपद्-निद्रानि 211
 उपपञ्ज-उपै 152
 उपप्लवो-उरसप 74
 उपप्लाहो-उरगाह 38
 उपप्लुओ-उत्सुक् 34
 उपप्लु-इभु 93
 उपम् }-ऋजु 93
 }-भार्या (भू) 99
 उपयो-उप 36
 उपद्-उत्तिष्ठति 206
 उपद्-वृद्धि 103
 उपद्दी }-ऋति 102
 }-बुद्धि 103
 उपणमुत्तो-ऋणमुक् 68
 उपततो-वृत्तान्त 67
 उपतरिञ्ज }-उत्तरीयम् 81
 उपतरीञ्ज }
 उपसिमो-उत्तम 53
 उपथलद्-उच्छलति 207
 उपथारद्-आक्रमते 219
 उपथारो-उत्साह 38
 उपद्-आर्द्रम् 111
 उपदालद्-आच्छिनति 215
 उपद्दी-बुद्धि 102
 उपदुमाभद् }-उद्धमति 206
 उपदुमाद् }
 उपद्म-विपण्ण 268
 उपरिं-उपरि 151
 उपरिणो (संव्यानम्)-उपरि 160
 उपसप्पद्-उपसपति 218
 उपस्तिदे-उपस्थितः 255

उपालहद्-उपालभते 216-7
 उपुसाद्-मार्ष्टि 213
 उन्भावद्-रमते 219
 उमच्छद्-अभ्यागच्छति 220
 उपरो-उदुम्बर 84
 उलसद्-उल्लपति 221
 उल-आर्द्रम् 111
 उलुक्-तुण्डति 215
 उपजभारो-उपचार 150
 उपज }-उपगु 114
 उपज }
 उपजशाओ-उपाध्याय 35
 उपगड }-उपगु 115
 उपगाद् }
 उपभुजद्-उपभुक्ते 214
 उपरिं-उपरि 151
 उपहद्दद्-समारभते 212
 उवाणओ-उपानत् 130
 उव्वाद-उद्गाति 211
 उव्वालद्-कपयति 215
 उरिवद् }-उद्विजते 203
 उव्वेवद् }
 उव्वीढो-उद्गूढ 65
 उव्वेदद्-उद्देष्टते 204
 उव्वेल्द्-प्रसरति 209
 उसहो-वृषभ 67
 उहो-उर्भो 27

ऊ

ऊरद्गमा }-ऊरद्गमी 105
 ऊरद्गपी }
 ऊरद्असा }-ऊरद्दयसी 105
 ऊरद्असी }
 ऊरमेत्ता }-ऊरमात्री 105
 ऊरमेत्ती }

ऊगलद्-ऊदयति 221
ऊसवो-ऊसव 31
ऊगारो-आगार 59
ऊसदो-ऊसम 68
ऊमुओ-ऊसुक 31
ऊगो-ऊस 57

ए

एअं-एतद् 136
एइ-एपा 133
एको-एक 259
एकआ }
एकइआ } -एकदा 160
एकओ }
एको } -एक 28,29,61,73
एकमेक }
एकमेकण } -एकैकम् 163
एकैक }
एकारदो-एवारदश 85
एकारो-अयस्कार 70
एगधिभ-एकदा 160
एगो-एक 28,29,61,73
एहआ-एहवा 105
एहिद्-इदानीम् 151
एतिषो-इदश 258
एतद्दे-इत 282
एताद्दे-इदानीम् 151
एतिअ }
इयत् } 151
एतावत् }
एत्तुड-एतावान् 283
एत्थु-अत्र 279
एहद्-इयत् 157
एम-एवम् 280
एमइ }
एमेअ } -एवमेव 281,155

एरिषो-इदश 61

एव }
एव } -एवम् 155

एवडु-एतावान् 283

एव्व-एव 250

एव्व जेद-एवमेतद् 251

एव्वहि-इदानीम् 280

एस-एतद् 136

एम }
एमा } -एमा 133

एसो-एव 125

एह }
एहु } -१ एव 273

एहो } -२ इदद् 274

एहद्-ए-एधते 193

एहो-एमा 275

ओ

ओभवसद्-पदयति 197

ओअद्द-आच्छिनति 215

ओमारो }
१ अपकार 119
२ भवतार 149
३ उपचार 150

ओगाहद्-अवगाहते 224

ओउसरो-निर्हार 63

ओद्-आद्म 111

ओप्पिओ-अरिण 59

ओमद्-निमालाम् 56,110

ओह-आद्म 111

ओळी-आली (पहली) 102

ओवासद्-अवकासते 209

ओवाहद्-अवगाहते 224

ओसरद् }
अपसरति 204

अवतरति 212

ओसद्-ओपधम् 78

इ-विजति 214
 {-अवतरति 212
 । }-उद्घल 71
 }-उल्लसल 112
 इ-आकमते 219
 इ-निदाति 211

क

१ क 272
 २ का 274
 क्यो }-कृततीथ 41
 को }
 मपाअवडणो }-कृतरामपाद्-
 मपावडणो }पतन 84
 सो-कृतसस्य 67
 -कदम्ब 77
 ।-कदली (डम) 106
 -कविलम् 99
 -कतम 30
 को }-कतिपय 81
 को }
 -1 कपि 79
 -2 कवि 86
 क्त 281
 ओओ-कौक्षेयक 69
 ओ-कौरव 70
 -कातर 79
 -कृत 38,41
 -कृत 155
 -ककुप् 133
 ओ-ककाटक 54
 ।-१
 ।-२

कटा }
 कता }-कर्ता 96
 कटारो }
 कतारो }
 कट्टन }
 कट्टुत }-कृष्ण 260
 कट्ट-कट्ट 94
 कट्टुद-कपति 221
 कणवीरो-करवीर 82
 कणिआरो }
 कणिआरो }-कणिंकार 46,71
 कण्णोरो }
 कणेरू-करेणू (Fem) 108
 कटो-कण्ठ 75
 कण्हो-कृष्ण 43,51
 कतारं-कर्तुं 114
 कत्य-कुत्र 155,158
 कदुअ-कृत्वा 250
 कदो }
 कत्तो }-कृत 155
 कदो-स्कन्द 32
 कमु-कफ 267
 कमडो-कमठ 75
 कमळो-कमलम् 258
 कमवइ-स्वपिति 218
 कमो-कम 50
 कपो-कम्प 79
 कभारो }
 कम्हारो }-काश्मीर 42
 कभूरू-काश्मीर 267
 कमइ-मुद्धे 200
 कम्मइ-(धुरं) करोति 202
 कम्मवइ-उपमुद्धे 214
 कमो-कर्म 123
 कयधो-कय ध 80

ओमुक्क-विजति 214
 ओहरइ-अवतरति 212
 ओहलो }-उद्वल 71
 }-उद्वल 112
 ओहावइ-आकमते 219
 ओहिरइ-निद्राति 211

क

क }-१ क 272
 का }-२ का 274
 कअतिरयो }-कृततीर्थ 41
 कअतूहो }
 कअरामपाभवडणो }-कृतरामपाद
 कअरामपावडणो }पतन 84
 कअसायो-कृतसस्य 57
 कअयो-कदम्ब 77
 कअळी-कदली (इम) 106
 कइना-कविल्लम् 99
 कइमो-कतम 30
 कइवओ }-कतिपय
 कइवाहो }
 कइ }-१ कवि 79
 }-२ कवि 86
 कउ-कुत 281
 कउच्छेअओ-कौहे 39
 कउरवो-कौरव 76
 कउहो-कातर 79
 को-कृत 38,41
 } कृत 155
 }-कृत् 133
 ककाटक 54
 कक-कन-काइसति 221
 कक-कमर-कक 53
 कक-कमर-कक 53
 कक-कमर-कक 53

कटा }
 कता }-कर्ता 96
 कटारो }
 कत्तारो }
 कद्रून }-कृत्वा 260
 कत्थून }
 कट्ट-कट्ट 94
 कट्टइ-कपति 221
 कणवीरो-करवीर 82
 कणिआरो }
 कणिआरो }-काणिकार 46,71
 कणरो }
 कणेह-कणेणू (Fem) 108
 कठो-कण्ठ 75
 कण्हो-कृष्ण 43,51
 कत्तारं-कर्तृ 114
 कत्य-कुत्र 155,158
 कदुअ-कला 250
 कदो }-कृत 155
 कतो }
 कदो-स्कन्द 82
 कमु-कफ 267
 कमढो-कसठ 75
 कमळो-कमलम् 258
 कमवइ-स्वपिति 218
 कमो-कम 50
 कपो-कम्प 79
 कभारो }-काश्मीर 42
 कम्हारो }
 कम्ह-कम्हारे 267
 कम्ह-मुठे 200
 कम्मइ-(धुरं) करोति 200
 कम्मवइ-उपमुक्के 214
 कमो-कर्म 123
 कयधो-कयध 223

कोउहल-कुतूहलम् 72

कोवद्-व्याहरति 48

कोच्छेअओ-कोक्षेयक 69

कोट्टा } -कोट्ट 94
कोट्टारो }

कोप्परो-कूपर 66

कोबु-कोप 267

कोमळो-कोमल 258

कोहण्डी } -कुदमाण्डी 106
कोहणी }

कोदल } -कुतूहलम् 72
कोहल }

ख

खअद् } -1 गच्छति 212
 } -2 क्षयति 209

खअओ-खचित 74

खअरद्-क्षुभ्यति 217

खओ-क्षय 32

खओ-क्षय 35

खदूग-खदूगम् 75

खणो-शुण (काल) 31

खण्णो-खण्डित 58

खण्णु-स्याणु (अहरि) 93

खणो-क्षय 32

खओ-खण्ड 32

खल्लू-खल्लू 95

खल्लु-खल्लु 111

खलीओ-खल्लवट 60

खण्णो-खण्डित 74

खाअद् }
खाअद् } -खादति 201
खाअ }
खाअद् }

खाण्णु-स्याणु (अहरि) 93

खिअद्-खियति 203,216

खिअ-खियति 217

खीलओ-कील 72

खुओ-खुञ्ज (अणुष्पवाची) 72

खुडिओ-खण्डित 58

खुप्पद्-मञ्जति 213

खुप्पद्-क्षुभ्यति 217

खेअओ } -खेअक 31

 } -स्फोटक 31

ग

गअ-गतम् 115

गअपीडो }
गअपेडो } -गल्पीउ 64

गअ-गौ 96,109

गअओ-गवय 58

गअरअप्पिओ-गौरवप्रिय 70

गओ-गत 41

गअरओ-गवय 97

गच्छद्-गच्छति 196

गजो-गज 259

गज्जद्-गर्जति 213

गये }
गडयो } -गण्य 254,257

गणो-गत 36

गठद्-प्रप्राति 208

गदुअ-गत्वा 250

गत्त-गत्वा 260

गदुओ-कटुक 73

गदिअओ-गदिअणो } -गदिअः 78

गदिअ-गत्वा 250

गदिअण-गत्वा 260

गदिमा }
गदिमो } -गदिमा 132

गदुद्-गुती 107

गरुओ-गरुड 64
 गरुलो-गरुड 75
 गरुओई-गुरुची 106
 गरुत्यइ-क्षिपति 217
 गवेसइ-गवेपयति 223
 गव्विरो-गववान् 157
 गसइ-भ्रसति 222
 गहवई-गृहपति 85
 गहिओ-गृहीत 63
 गहिरो-गभीर 63
 गहइ } -गृह्णाति 286
 गहदि }
 गाइ-गौ 109
 गामणि-णिँ-प्रामणि 114
 गामणी-प्रामणी 92
 गारवप्पिओ-गौरवप्रिय 70
 गिज्झइ-गृध्यति 203
 गिटी } -गृष्टि 103
 गिण्टी }
 गिम्हो-ग्रीष्म 42
 गिरइ-गिरति 224
 गिरा-गी 131
 गिहो-ग्रीष्म 254
 गिळोआ } -ग्लौ 96
 गिळोओ }
 गुछो-गुच्छ 54
 गुडो-गुड 74
 गुण } -गुण 56
 गुणो }
 गुप्पइ-गुप्यति 217
 गुफइ-गुम्फति 80
 गुभो-गुल्फ 80
 गुम्मइ } -मुल्लति 224
 गुम्मडइ }

गुरुओ-गुरुक 64
 गुल्लइ-(चाडु) करोति 201
 गुलो-गुड 74
 गेदाइ-गेहवान् 157
 गेहइ-गृह्णाति 202
 गोदुहो-गोधुक् 116
 गोरी } -गौरी 104
 गोरीआ }

घ

घटइ-भ्रसति 220
 घडो-घट 75
 घत्तइ } -1 गवेपयति 223
 } -2 क्षिपति 217
 घरो-गृहम् 85
 घत्तइ-माष्टि 213
 घाटइ-भ्रसति 220
 घिसइ-भ्रसति 222
 घुम्मइ } -घूणति 207
 घुलइ }
 घुसलइ-मभ्राति 215
 घेइ-गृह्णाति 286
 घेतु } -प्रहीतु 153
 } -गृहीत्वा
 घेतुआण, घेतण-गृहीत्वा 153
 घोलइ-घूर्णति 207
 घोसो-घोव 41

च

चअइ-शक्नोति-212
 चआ-त्वक् 134
 चइओ } -चैत्य 33
 चइत्तो }
 चइत्तो-चैत्र 69
 चुगुण 71

चउहो } -चतुर्थं 33,71
 चउतयो }
 चउइहो-चतुदश 85
 चउरो-चत्वार 116
 चउव्वारो-चतुवार 71
 चचरं-चत्वरम् 113
 चचरो-चत्वर 33
 चचारइ-उपालभते 217
 चछइ-तक्ष्णोति 223
 चउझइ-पश्यति 197
 चण्डइ-पिनटि 220
 चण्डइ-मुद्के 200
 चडो-चण्ड 58
 चत्तारो } -चत्वार 116
 चत्तारो }
 चदओ } -चन्द्र 160,44
 चन्दो }
 चन्द्रो }
 चदिमा } -चन्द्रिका 100
 चदिमा }
 चमडइ-मुद्के 200
 चमरो-चामरा 60
 चलइ } -चलति 205
 चलइ }
 चलणो-चरण 82
 चवइ-कथयति 215
 चविडा } -चवेडा 100
 चवेडा }
 चाउँढा-चामुण्डा 100
 चिआ } -चिद 134
 चिआओ }
 चिचइ }
 चिचअइ } -मण्डयति 214
 चिचिइ }

चिचिदि } -चिचिदि 206,256
 चिचिदर }
 चिणइ-ए-चिनोति 196
 चिणिकण } चित्ता 154
 चिणेकण }
 चिण्ड } -चिहम् 113
 चि-य }
 चिलाओ-चिरात 72
 चिहुरो-चिकुर 71
 चीमूओ-जीमूत 262
 चुकइ } -भ्रमति 220
 चुलइ }
 चुच्छो-चुच्छ 76
 चुडो-चण्ड 58
 चूइ-चूत 267
 चूइइ-क्षिपति 217
 चेअइ-ए } -चिनोति 196
 चेइ-ए }
 चेइअपरो-चैलपर 50
 चेत-चैलविशेष 70
 चेतो-चैत्र 69
 चोरगुणो-चतुगुण 71
 चोटो } -चतुर्थं 33,71
 चोटयो }
 चोरिअकुसरो } -चौर्यकुशलं 50
 चोरिआकुसरो }
 चोव्वइ-चृक्षति 222
 चोव्वारो-चतुवार 71
 च्छुण्णो-क्षुण्ण 34
 च्छोइइ } -तक्ष्णोति 286
 च्छोत्ति }

छ

छइओ-स्यगितः 34
 छउमपरो-छत्तपर 51

छठमो-छत्र 123
 छडइ-आरोहति 224
 छडी-छदि 103
 छणो-क्षण (उत्सव) 34
 छत्तिवण्णो-सप्तपणं 83
 छप्पओ-षट्पद 83
 छमाहरो-श्माधर 48
 छमी-शमी 106
 छम्मुहो-यण्मुख 83
 छम्मो-छत्र 123
 छलो-शरः 262
 छाभा-छाया 101
 छाक्षो-छायावान् 157
 छाई-छाया 101
 छालो-छाग 72
 छाही-छाया 101
 छिन्दइ-ए- } 1 छिनति 198
 } -2 आच्छिनति 215
 छिरा-तिरा 101
 छिवइ-स्पृशति 206-7
 छिहा-स्पृहा 101
 छीअ-क्षुतम् 112
 छुच्छो-तुच्छ 76
 छुदइ-आक्रमते 219
 छुहा } -1 क्षुत् 133
 } -2 सुधा 83
 छो-षट् 129
 छुहाअरो-सुधाकर 83

ज

जभडइ-त्वरते 208
 जइ-यत्र 278
 जइ अह } -यद्यहम् 156
 जइह

जइ इमा } -यदीमा 159
 जइमा
 जइसु-याहश 268
 जउणतड-यमुनातटम् 110
 जउणा-यमुना 100
 ज-यत् 151,136
 जति-यदिति 155
 जग्गाइ-जागति 210
 जच्छइ-यच्छति 203
 जज्जो-जप्य 35
 जडालो-जटावान् 157
 जडिलो-जटिल 74
 जडराणलो } -जठरानल 81
 जडलाणलो
 जणि } -इव 279
 जणु
 जरथ-यत्र 158
 जद्ध-यत्र 158
 जदिरो-जपशील 161
 जप्पइ-कथयति 215
 जमो-यम 81
 जभाअइ } -जम्मते 207
 जभाइ
 जम्मइ } -जमति 205
 } -जायते 207
 जवू-जम्बू 107
 जम्मणो } -जन्म 123
 जम्मो
 जरआ } -जरा 98
 जरआउ
 जरआओ
 जरा
 जसो-यस 129
 जह } -यथा 152
 जहा

जह }-यत्र 158
जहि }
जहिद्विलो }-युधिष्ठिर 62
जहुद्विलो }
जहे-या 275
जा-1 या 133
-2 यावत् 155
जाभ-जातम् 115
जाअइ }-जायते 207
जाइ }
जाआ-जाया 97
जाआ }
जाइ }-जाया 270
जाइ }
जाउ-यावत् 155
जागरइ-जागति 210
जाणइ-जानाति 206
जाणिकण-शात्वा 154
जाणिओ-शात 37
जाणेऊण-शात्वा 154
जामहि-यावत् 278
जाव-यावत् 155
जि-एव 280
जिणिकण }-जित्वा 154
जिणेऊण }
जिणो-जीर्ण 61
जित्तिओ }-यावत् 157
जित्तिल }
जिध }
जिम }-यथा 278
जिह }
जिमइ-मुक्के 200
जिहा }
जिम्भा }-जिह्वा 99
जिहा }

जीआ-ज्या 102
जीआवरो-ज्यावर 51
जीइइ-सञ्चते 214
जु-य 273
जुउउउइ-जुगुप्सति 223
जुअइ }-युनक्ति,
जुअइ } युज्यते 200
जुअइ-युज्यते 203
जुणो-जीर्ण 61
जुस ति-युक्तमिति 155
जुस णिम-युक्तमिदम् 251
जुसो-युक्त 38
जुप्पइ }-युज्यते,
जुप्पइ } युनक्ति 200
जुवा }
जुवाणो }-युवा 122
जुरो }
जुम्हुअम्हुप्पअरण-युप्पदम्मत्प्रकरणम्
81
जूरइ } -1 कुप्यति }-216
जूरइ } -2 तिप्यति }
जेउआण }-जित्वा 154
जेऊण }
जेएप्पइ }
जेणव्व }-जेतव्य 283
जेएव्वइ }
जेत्तिअ-यावत् 157
जेतुल्ल-यावान् 283
जेत्थु-यत्र 279
जेम-यथा 278
जमइ-मुक्के 200
जेवहु-यावान् 283
जेइ }
जेहु }-याक् 274
जेहो }

जो-य 124,273

जोआ } -यौ 109
जोआओ }

जोण्हा-ज्योत्स्ना 43

जोनिआ-योपित् 134

जोडाचो-ज्योत्स्नावान् 157

क्ष }
क्षक्षद } -निश्चिति 216
 } उपासभते 216-7
 } संतप्यति 216

क्षडिलो-जडिल 74

क्षणइ-जुगुप्सति 223

क्षसि-क्षडिति 155

क्षप्पइ-जुगुप्सते 223

क्षरद } -1 क्षरति 209
 } -2 विम्बरति 210

क्षुणी-ध्वनि 88

क्षु }
क्षुरो-क्षुर 77

क्षुट्टो-क्षुट्ट 44

क्षुमलुको-क्षुमर 262

क्षुसरो-क्षुसर 76

क्षुविडिक्कइ-मण्डति 214

क्षुवरो-क्षुवर 76

क्षु }
क्षुका-क्षुका 262

क्षुभो-क्षुम्भ 32

क्षुविओ-स्थापित 61

क्षुभइ } -तिष्ठति 206
क्षुइ }

क्षुविओ-स्थापित 161

क्षुण-स्थानम् 111

क्षु }
क्षुसइ-ए-दशति 107

क्षुट्टो-क्षुट्ट 76

क्षुम्भो-क्षुम्भ 76

क्षुमरुओ-क्षुमरु 75

क्षुसइ-क्षुसति 222

क्षुसो-क्षुस 76

क्षुवइ-क्षुवते 218

क्षुवइ-ए-दशति 196

क्षुक्कइ-(क्षुषो) गर्जति 213

क्षुप्पइ-ए } -1 क्षुप्पति 196
 } -2 विगलति 220

क्षुम्भइ-क्षुसति 222

क्षुडुडुइ-क्षुम्यति 219

क्षुडुडुलो-क्षुडुडु 76

क्षु }
क्षुअ-क्षुतम् 115
क्षुअणो } -क्षुयनम् 55
क्षुअण }

क्षुअपाअवीडो } -क्षुतपादपीठ 83
क्षुअपावीडो }

क्षुअगामो } -क्षुदीप्ताम् 46
क्षुअगामो }

क्षुओ-क्षुत 78

क्षु-क्षुनम् 250

क्षुचइ-क्षुसति 203

क्षुचइ-क्षुप्यति 217

क्षुडाल-क्षुलाटम् 110

क्षुणदा-क्षुनान्दा 109

क्षुसिओ } -क्षुमृक् 67
क्षुसुओ }

क्षुदइ-ए-क्षुदति 193

क्षुदिअव्वो } -क्षुदितव्य 97
क्षुदेअव्वो }

क्षुमोकारो-क्षुमरुकार 59

क्षुरिदो-क्षुरेन्द्र 61

णिहाआइ } -परयति 286

णिहाइ } -निहित 47

णीमी-नीवी 106

णीमो-नीप 79

णीलुछइ-(निष्पात) करोति 202

णीवी-नीवी 106

णीसत्तो-निष्पत्त 57

णीससइ-नि श्वसिति 216

णीसहो-नि सह 53,57

णीसासो-नि श्वाम 46

णुमइ-न्यम्यति 209

णुमन्इ-निपीदति 208

णुमणो-निपण्ण 72

णुउरं-नूपुरं 112

णूण } -नूनम् 155

णोउक्षाण-नीला 151

णोउरं-नूपुरम् 112

णोऊण-नीला 154

णोहो-ओह 49

णोमाळिआहरो-नवमालिकाधर 71

णोहइ-क्षिपति 217

णोहळिआणिम्मिओ-नवफल्किानि
मित 71

णोहलो-ओहल 82

ण्हाओ-झात 43

त

तं-तत् Ind 151

त ति-तदिति 155

त वि-तमपि 155

तइ-तत्र 278

तइओ-तृतीय 63,80

तइसु-तादश 268

तक्खइ-तक्षणीति 223

तक्ख्वा }
तक्ख्खाणो } -तक्षा 122

तक्खो }
तक्खइ-तक्षणीति 223

तटाक-तटारम् 262

तट्टून-ट्ट्वा 260

तडइ }
तडइ } -तनोति 200

तड्डवइ }
तणइ-ए } -तनोति 200

तण्ई-तन्वी 107

तणू }
तणूउ } -तनु 107

तणूओ }
तत्तउहो-तत्त्वभुत् 123

तत्तो-तप्त 49

तर्धून-ट्ट्वा 260

तम्बमइओ }
तम्बमओ } -ताम्बमय 30

तम्बो-स्तम्ब 44

तम्बोली-ताम्बुली 106

तमो-स्तम्भ 82

तरइ-शक्नोति 212

तलविट }
तलवट } -तालट्टु तम् 111

तविओ-तप्त 49

तवो-स्तव 37

ता-तावत् 155

ता-तस्मात् 219

ताउ-तावत् 278

ताढा-दट्टा 102,262

तानिसो-तादश 258

तापु-ताप 267
 ताम }
 तामहि } -तावत् 278
 तामोतरो-दामोदर 258
 तामोतलो-दामोदर 262
 तारिष-तादक् Neu 136
 तारिसो-तादक् Mas 129
 तालवट }
 तालवट } -तालटतम् 111
 ताव-तावत् 249
 तिवखो-तीक्ष्ण 32
 तिणि-त्रय 91
 तिण्डो-तीक्ष्ण 32
 तित्तिरो-तित्तिरि 88
 नित्तिल-तावत् 157
 तिध }
 तिध } -तथा 278
 तिरिचडी-नियद् 126
 तिह-तथा 278
 तिहु-दुत 281
 तीरद-शमोति 212
 तीसा-त्रिशत् 104
 तु-सम् 137
 तुभद्-ए-तुदति 196
 तुद् }
 तुद् } -तुण्डति 215
 तुद्द-तुव्यति 205
 तुम-स 137
 तुम्हकेरो }
 तुम्हार } -युष्मदीय 158, 283
 तुम्हेशभ-याष्माकम् 159
 तुरतो }
 तुरतो }
 तुरमाणो } -सरन् 128
 तुरमाणो }

तुवरद्-सारते 208
 तुव }
 तुव } -सम् 137, 276
 तुवु }
 तुम्हकेरो-युष्मदीय 181
 तुणो-वृ 66
 तुद्-सरते 208
 तुरतो }
 तुरतो }
 तुरमाणो } -सरन् 128
 तुरमाणो }
 तुगे-तूय 41
 तुमद्-ए-तुप्यति 196
 तेभद्-तिजति 214
 तेभयद्-चंदीप्यति 218
 तेसिभ-तावन् 157
 तेसुड-तावान् 283
 तेसु-तत्र 279
 तेद्द-तावत् 157
 तेम-तथा 278
 तेरदो-त्रयोदश 85
 तेरपिओ-तैल्पिय 18
 तेळोक्णाहो }
 तेळोक्णाहो } -त्रैलोक्यनाथ 17
 तेवद्-तावान् 283
 तेह }
 तेह } -तादक् 274
 तेहो }
 तो-तत 282
 -तदा 282
 तोणीरो-तूणीर 66
 तु-स 273
 थ
 थद्द-तिष्ठति 206
 थभो-सम्भ 32

धवो-स्तव 37
 धाला-धारा 262
 धिष्ण }
 धीण } -स्तानम् 111
 धुवओ-स्तावरु 58
 धुवो-स्थूलः 47
 धूणा-स्थूणा 100
 धूणो-स्थेन 89
 धूलो-स्थूल 47
 धेणो-स्थेन 69
 धेरो-स्थविर 70
 धोको-स्तोक 61
 धोणा-स्थूला 100
 धोरो-स्थूल 47

द

दइओ-दैत्य 70
 दइवज्जो }
 दइवण्णू } -दैवस 45
 दको-दष्ट 31
 दक्खिणो-दक्षिण 42
 दच्छो-दग्ध 36
 दद्धु }
 दद्धुआण } -दृष्टा 152
 दद्धण }
 दद्धआण } -दृष्टा 154
 दद्धण }
 दद्धो-दष्ट 31, 76
 दणुभवहो }
 दणुवहो } -दनुजवध 84
 दणुलो-दर्पवान् 157
 दम्भो-दम्भ 76
 दयाक्क-दयावान् 157
 दरदलिआ-दरदलिता 76
 दरो-दर 76

दरइ-दियते 202
 दरिओ-दस 68
 दरिसो-दर्श 49
 दळइ-दलति 222
 दब्बिअरो-दर्वीकर 52
 दसारो-दशाहं 41
 दहि-हिं-हिं-दधि 114
 दहो-रुद 44
 दाधो-दाह 83
 दाढा-दष्टा 102, 262
 दाणजलहिताइ }
 दाणजलोत्तिआइ } -दानजलाद्रितानि 87
 दाणि-इदानीम् 249
 दाम }
 दामाण } -दाम 135
 दार-द्वारम् 110-11
 दाव-तावत् 249
 दासो-दश 49
 दाहिणो-दक्षिण 42
 दिअरो-देवर 68
 दिअसो }
 दिअहो } -दिवस 83
 दिआ-1 इक् 134
 2 वी 108
 दिग्घो-दीध 42
 दिग्घ-दीर्घम् 161
 दिग्घणगूलो }
 दिग्घलगूलो } -दीर्घलागूल 82
 दिट्ठसाम्भो-दृष्टसाम्भ्य 34
 दिट्ठसोदरो-दृष्टसौ-दर्थ 40
 दिट्ठो-दृष्ट 84
 दिण्णो-दत्त 36
 दिप्पइ-दृप्यति 207
 दिवइ-ए-दीव्यति 195

दिवे-दिवा 251
 दिशभा-दशर 137
 दिशा } -दिशू 134
 दिशो }
 दिशामो-दिशाम 63
 दीर्घ } -दीर्घम् 161
 दीर्घर }
 दीर्घो } -दीर्घ 12
 दीर्घरो }
 दुष्मन् } -दुष्मन् 112
 दुष्मन् }
 दुष्मन्-दुष्मन् 110-11
 दुष्मन्-दुष्मन् 62
 दुष्मन्-दुष्मन् 115
 दुष्मन्-दुष्मन् 12,53
 दुष्मन् }
 दुष्मन् } -दुष्मन् 227
 दुष्मन् }
 दुष्मन्-दुष्मन् } -दुष्मन् 81
 दुष्मन्-दुष्मन् }
 दुष्मन्-दुष्मन् 90
 दुष्मन्-दुष्मन् 255
 दुष्मन्-दुष्मन् 53
 दुष्मन्-दुष्मन् 110-11
 दुष्मन्-दुष्मन् 90
 दुष्मन् } -दुष्मन् 53
 दुष्मन्-दुष्मन् }
 दुष्मन्-दुष्मन् 73
 दुष्मन्-दुष्मन्-दुष्मन् 63
 दुष्मन्-दुष्मन् 109
 दुष्मन्-दुष्मन् 12,53
 दुष्मन्-दुष्मन् 41
 दुष्मन्-दुष्मन् 109
 दुष्मन्-दुष्मन् 53
 दुष्मन्-दुष्मन् 57

दुष्मन्-दुष्मन् 73
 दुष्मन्-दुष्मन् 65
 दुष्मन्-दुष्मन् 197
 दुष्मन्-दुष्मन् } -दुष्मन् 84
 दुष्मन्-दुष्मन् }
 दुष्मन्-दुष्मन् 110-11
 दुष्मन्-दुष्मन् 279
 दुष्मन्-दुष्मन्-दुष्मन् 54
 दुष्मन् } -दुष्मन् 17
 दुष्मन्-दुष्मन् }
 दुष्मन्-दुष्मन् } -दुष्मन् 15
 दुष्मन्-दुष्मन् }
 दुष्मन् } -दुष्मन् 90
 दुष्मन्-दुष्मन् }
 दुष्मन्-दुष्मन् 76-7
 दुष्मन्-दुष्मन्-दुष्मन् 63
 दुष्मन्-दुष्मन् 11
 ध
 धत्त-ध-धत्त 197
 धत्त-धत्त 251
 धत्त-धत्त 257
 धत्त-धत्त-धत्त 37
 धत्त-धत्त 67
 धत्त-धत्त-धत्त 254
 धत्त } -धत्त 136
 धत्त-धत्त }
 धत्त-धत्त } -धत्त 129
 धत्त-धत्त }
 धत्त-धत्त 14
 धत्त-धत्त-धत्त 157
 धत्त-धत्त-धत्त 128
 धत्त-धत्त } -धत्त 111
 धत्त-धत्त }

धम्मिहरो } -धम्मिधर 62
धम्मोहरो }

धम्मो-धर्म 52

धाअइ-ए } -दधाति 195
धाइ }

धाइ }
धाउ }
धावइ }
धाहिइ } -धावति 204

धाई }
धारी } -धारी 44

धाणू-स्थाणु (हरि)-93

धिइ-धृति 103

धिञ्ज }
धीरं } -धैयम् 41, 46

धिट्टो-धृष्ट 67

धुणइ-धूनोति 211

धुणिकण }
धुणेकण } -धविला 154

धुणी-ध्वनि 88

धुरा-धू 131

धुवइ-धूनोति 211

धुवु-धुवम् 280

न

न }
नइ } -इव 279

नओ-नत 78

नको-नग 262

नम्मो-नर्म 123

नरो-नर 78

नाइ }
नावइ } -इव 279

नाविओ-नापित 79

नाहि-नहि 280

निअयो-नितम्ब 77

निउलो-नियर 262

निट्टो-निट्टर 81

निमिहइ }
निमीलइ } -निमीलति 204

निम्मवइ }
निम्माणइ } -निमिमीत्ते 205

निल्लो-नितम्ब 77

निमुडइ-(भाराकान्तो) नमति 218

निहरइ-नि सरति 210

नीचअ-नीचै 152

नीडो-नीड 47,64

नीला }
नीली } -नीली 104

नेडो }
नेडो } -नीड 47,64

प

पसू-पसु 93

पअइ-ए-पचति 193

पअरो-प्रकार 61

पआइ-पदाति 89

पआओ-प्रकार 61

पआत्रिओ-प्रकाशित 41

पइपरं }
पईपरं } -पतिशहम् 110

पइट्टिओ-प्रतिष्ठित 56

पइध-प्रतीपम् 76

पउत्ती-प्रवृत्ति 103

पउममुहो-पञ्चसुख 51

पउरो-पौर 70

पउइइ-पचति 193

पओओ-प्रयोग 81

पओट्टो-प्रकोट 68

पओत्थे-प्रकोष्ठ 255

पइ-पइम् 110

पग्गद्-वृद्धाति 202
 पग्गिम-प्रायश 281
 पघओ-प्रत्यय 33
 पघाअच्छद्-प्रत्यागच्छति 220
 पघूसो }
 पघूसो } -प्रत्यय 83
 पच्छद्-प-वात् 282
 पच्छलिड-प्रत्युत 280
 पच्छिमो-पश्चिम 35
 पच्छो-पथ्य 35
 पज्जतो-पथत् 40
 पज्जरद्-कथयति 215
 पज्जाओ-पर्याय 35
 पज्जणो-प्रशुम् 37
 पञ्जे }
 पञ्जे } -प्राग 254,257
 पटिमा-प्रतिमा 262
 पटद्-विवति 210
 पटण-पत्तनम् 113
 पट्टवित्तो }
 पट्टवित्तो } -प्रस्थापित 61
 पट्टवित्तो }
 पट्टी-वृष्टम् 105
 पडद्-पतति 204
 पडमा-पटवान् 157
 पडिअग्गद्-धनुमज्जति 213
 पडिकूलो }
 पडिकूलो } -प्रतिकूल 47
 पडिकूलो }
 पडिकरद्-प्रतीक्षते 222
 पडिअ-प्रतिष्ठितम् 115
 पडिमा-प्रतिमा 262
 पडिबआ-प्रतिपद् 133
 पडिबणो-प्रतिपन्न 76
 पडिमाद् }
 पडिमाद् } -शाम्यति 219
 पडिसामद् }

पडित्तिदी-प्रतिविद्धि 103
 पडिहाओ-प्रतिभास 76
 पडुपणु-पडुन्वम् 283
 पडद्-पठति 79
 पडिअ }
 पडित्ता }
 पडिद्दण } -पठित्ता 250
 पडुमो-प्रथम 29
 पणरद्दो-पचदश 85
 पण्णा-प्रणा 45
 पण्णावीसो-पचविंशति 104
 पण्णासा-पचाशत् 104
 पण्णवो-प्रसव 43
 पण्णामो-पहाद् 42
 पण्हो-प्रसन्न 48
 पतिपन्नो-प्रतिपन्न 257
 पतुदेहो-पटुदेह 258
 पत्त }
 पत्तल } -पत्तम् 161
 पत्तरो-प्रस्तर 38
 पप्फुल्ल }
 पप्फुल्ल } -प्रपुत्र 47
 पचाअद्-म्लायति 211
 पमुको }
 पम्मुको } -प्रमुक्त 47
 पम्हळ्ळोअणो-पश्मललोचन 43
 पम्हळ्ळो-पश्मल 43
 पम्हसद्-विस्मरति 206
 पयहद्-(लम्बन शैथिल्य वा)
 करोति 202
 परचेरं }
 परक्क }
 परिक } -परकीयम् 159
 परेसुद्धो-परामुत्त 53

परवसो }-परवश 47	परसइ }-पदयति 197
परध्वसो }	परसदि }
परामरिसो-परामर्श 49	पहरइ-प्रहरति 209
परिइ-क्षिपति 217	पहरो }-प्रहार 61
परिद्विओ-प्रतिष्ठित 56	पहारो }
परोप्परविणओ-परस्सरविनय 59	पहलइ-घूर्णति 207
परोहो-प्ररोह 57	पहा-प्रथा 258
पलइ-पलति 224	पहिओ- { यधिक 158
पलत्रसो-प्लक्ष 48	{ पान्थ 158
पलिप्पइ }-प्रदीप्यति 196,218	पहुइ-पृथ्वी 107
पलीवइ }	पहुडी-पमृति 103
पलिअकेसो }-पलितकेश 77	पहो-पन्था 123
पलिलकेसो }	पाआरो-प्राकार 84
पदीविओ-प्रदीपित 63	पाइय-प्रायश 241
पलीवो-प्रदीप 77	पाउसो-प्रावृद् 129
पलइ-पर्यद् 38	पाटपो-वाडव 262
पलटइ-पर्यस्यति 208	पाडलीवुत्त-पाटलिपुत्रम् 159
पलटो }-पर्यस्त 38	पाडिविआ-प्रतिपद् 133
पाटयो }	पाडिसिद्धी-प्रतिमिद्धि 103
पलोटइ-पर्यस्यति 208	पाणिअ-पानीयम् 63
पलहःपइ-पयस्यति 208	पाणिणीअ-पाणिनीयम् 158
पवट-प्रवृत्तम् 113	पायिको-पदाति 89
पवटो-प्रवृत्त 36	पारइ-शक्नोति 212
पवटो-प्रकोट 68	पारक }
पवहो-प्रवाह 61	पारिक }
पवासू-प्रवासी 93	{ -परकीयम् 159
पवाहो-प्रवाह 61	पारकेर }
पवित्सइ-प्रविशति 220	पारडी-पापदि 103
पवो-प्व 50	पारावओ }-पारानत 59
पशस्ते-प्रशस्त 254	पारेवओ }
पसरइ-प्रसरति 209	पारो-प्राकार 84
पसामो-प्रशान् 116	-प्राकार 84
पसिद्धी-प्रतिमिद्धि 103	पारोहो-प्ररोह 57
पसुतो-प्रसुत 57	पालो-वाल 262
	पावारो-प्राजार 84
	पावासू-प्रवासी 93

पासद्-पश्यति	197
पासाओ-प्रासाद	159
पासाणो-पापण	83
पासो-पार्श्व	46
पासुत्तो-प्रसुप्त	57
पाहाणो-पाषाण	83
पाहुडी-प्रभृति	103
पिअठ	} पिता 95
पिअओ	
पिअवो	
पिआ	
पिअप्येऊसो-प्रियपायूप	64
पिउ-पिता	95
-प्रिय	267
पिउडुळ-पितृकुल	112
पिउलो-प्रिय	160
पिएत्ति-प्रिये इति	155
पिक-पकम्	110
पिको-पक्व	58
पिच्छी-पृथ्वी	105
पिटद्-भ्रशति	220
पिट्ट	} -पृष्ठम् 56
पिट्टी	
पिट्ठवद्-अजति	214
पिट्टद्-भ्रशति	220
पिड-पृथक्	152
पिडरो-पिठर	75
पिड-पिण्डम्	111
पिदा-पिता	247
पिबद्-पिबति	210
पिउट्टवापो-प्लुट्वाप	50
पिलोसो-प्लोष	50
पिव-इव	145
पिसद्-पिनष्टि	220

पिसलो-विशाच	74
पिसाओ-विशाच	74
पिसाजी-विशाची	106
पिसुणद्-कथयति	215
पिद्-पृथक्	152
पिहडो-पिठर	75
पीअ-पीतम्	161
पीअलो	} -पीत 78
पीओ	
पीणआ	} -पीनता 159
पीणदा	
पीणत्त	} -पीनत्वम् 159
पीणत्तण	
पीणिमा	
पीवल-पीतम्	161
पीवलो-पीत	78
पुच्छद्-पृच्छति	208
पुच्छद्-माट्टि	213
पुणिकण	} -पविला 151
पुणेऊण	
पुणु-पुन	280
पुण्णम-तो-पुण्यवान्	157
पुण्णामो-पुण्णग	73
पुरवो-पूर्व	260
पुरिमो-पून	28 G1
पुरिह-पुरो भवम्	160
पुरिल्लो-1 पुरा	160,
2 पुरो	160
पुलअद्	} -पश्यति 197
पुलो-अद्	
पुव्विमा	} -पूवत्वम् 159
पुवत्त	
पुव्वत्तण	
पुवो-पूव	28, G1

पुटण्हो	}	-पुण्ड 13
पुम्पाण्हो		
पुपाण्हो		
पुद-पृथक्		152
पुद-पृथ्वी		105
पू-पुरा		131
पूत-ए-पुस्तति		196
पूसा	}	-पूया 122
पूसाणो		
पूखो		
पेच्छद-पश्यति		197
पट-विण्टम्		111
पेरंतो-पयन्तः		40
पेण्ड-निपति		217
पोगगरो-पुद्गर		65
पोरो-पूतर		71
पोसो-पोष		259
पोहदण्णिओ-पूणफलप्रिय		71
प्राश्म	}	-प्रायश 281
प्राउ		
प्रिउ-प्रिय		
		267

फ

फणसो-फनस		79
फदो-साद		39
फलिहो	}	-स्फटिक 74
फळिहो		
फलिहो-परिष		79
फरिस-स्पुसति		206-7
फरुमो-परुष		79
फयति-भवति		251
फवो-भव		262
फुडइ	}	-स्फुटति 205
फुडइ		
फुसइ	}	-माहिं 213
फुस्मइ		
फोति-भवति		263

घ

घटवडइ-विलपति		218
घदप्पलो	}	-वद्वफल 47
घद्वफळो		
घप्पो-घाप्प		11
घम्भणु	}	-घ्राक्षण 13,267
घम्हणो		
घरिइहरो-घद्वधर		49
घलइ-घृष्टानि		202
घयइ-ए-प्रवीति		155
घहप्पइ	}	-घृहसति 89-90
घिहपइ		
घुदप्पइ		
घहप्पइ		
घिहप्पइ		
घुदप्पइ		
घहस्सइ		
घिहस्सइ		
घुहस्सइ		
घदिणी-भगिनी		105
घहुइ-घही		107
घहुमोणो-घहुमूल्य		66
घाम्हणो-घ्राक्षण		43
घाहिं	}	-घहि 151
घाहिर		
घाहो-घाप्प		41
घुऊइ-भवति		220
घुऊइ-घुष्यते		203
घुइइ-भजति		213
घुधो	}	-घुध्र 54
घुधो		
घुयइ	}	-प्रवीति 286
घुवरि		
घुहुयखइ-घुमुसति		216
घेडो-घेर		82

योद्-मवीति 195

योरपिभो-यदप्रिय 71

योद्-ययति 215

भ

भदणी-भगिनी-वदिनी 105

भदिमतो-भदिमार् 157

भजद्
भजमाणा } -भजती 134
भजभाषी }

भजतो
भजेतो } -भजन् 127
भजमाणो }
भजेमाणो }

भजद्-भनक्ति 213

भणद्-शुणोति 211

भण्यो-भस् 123

भमद्-भ्रम्यति 219

भमया-भू 108

भमिआ-भ्रमिरया 153

भयप्द्
भियप्द्
भुयप्द्
भयप्द्
भियप्द् } -बृहस्पति 89-90
भुयप्द्
भयस्सद्
भियस्सद्
भुयस्सद् }

भरवो }
भरवो } -भरत 77

भविज-भूत्वा 250

भविभो-भव्य 50

भवति-भवति 220

भस्थालभे }
भस्थे } -भट्ट 255

भमो-भम्म 123

भाभद् }
भाद् } -विभेति 207

भाद्भो-भासवार् 157

भाभो-भाग 61

भाभो-भाग 61

भाभिणी-भाभिनी 106

भासद्-भागसे 222

भित्ती-भूत्ती 106

भिकु-यु 93

भिद्-ए-भिनक्ति 198

भिपो-भीष्मः 39

भिषद्-भाषते 222

भिगभो-भियद् 124

भित्तिणी-विदिनी 106

भिद्-विभेति 207

भुभद्-ए-भुद् 200

भुद्-भृति 103

भुब्-भुक्ते 200

भुमया-भू 108

भुद्-स्वडति 224

भुवदि-दे-भवति 251

भू-भृत् 115

भोभणपिभो-भोजनप्रिय 81

भोभणभेत्ते-भोजनमात्र 64

भोद्प्यति-ते-भूयते 261

भोणपिभो-भोजनप्रियः 84

भोति-भवति 261

भोत्तुआण }
भोत्तुण } -भुक्त्वा 153

भोत्तो-भुक् 35

भोदि-भवति 251

म

म-मा 281

मसलो-मासल 55
 मसविआरो-मांसविकार 55
 मसु-समश्रु 114
 मभगलो-मदकल 73
 मभको-मृगाह 67
 मइब्बमग्गो-मदीयमार्ग 158
 मइल-मलिनम् 113
 मइलो-मलिन 28
 मइअपफखो-मदीयपक्ष 158
 मउई-मृद्वी 107
 मउक्क }
 मउत्त } -मृदुलम् 113
 मउत्तण }
 मउरो-मुकुर 64
 मउलो-मुकुल 64
 मऊरो-मयूर 71
 मऊहो-मयूख 71
 मकपइ-मृक्षति 222
 मग्गइ-मृगयति 205
 मघु-मख 267
 मचइ-मायति 203
 मचू-मृत्यु 93
 मच्छलो-मत्सर 35
 मब्बइ-1 मब्बति 213
 -2 माट्ठि 213
 मज्जारो-माजार 54
 मज्झण्णो }
 मज्झण्ठी } -मध्याह्न 45
 मज्झिमो-मध्यम 35
 मज्जारो-मार्जार 54
 मट्ठी-मृत्ति 103
 मट्ठीओ-मर्दित 36
 मडइ-मण्डति 214
 मण-मन 129

मणअ }
 मणिअ } -मनाक् 161
 मणइ-मन्यते 206
 मणण्णु-मनोद्ग 45
 मणसिळा }
 मणासिळा } -मन शिला 102
 मणसी-मनस्वी 123
 मणहरो }
 मणोहरो } -मनोहर 68
 मणाउ-मनाक् 281
 मडलग }
 मडलग्गो } -मण्डलग 56
 मण्डुक्को-मण्डूक 48
 मण्णु-मन्यु 94
 मतनो-मदन 262
 मतो-मद 258
 मधुलो-मधुर 262
 मधु-धुँ-मधु 114
 मनो-मन 129
 मत्-मन्यु 94
 मथइ-मप्राति 215
 मरइ-ए-म्रियते 196
 मरगळमओ-मरकतमय 73
 मरहडो-महाराष्ट्रम् 33
 मरिसइ-मपति 205
 मरु-मरुत् 126
 मलअसिहरिसिहडो }
 मलअस्सिहरिसिहडो } -मलयशिखरि शिखण्ड 47
 मलर-मृद्राति 208
 मण्णि-मलिनम् 113
 मसाण-समशानम् 113
 महतो-महान् 127
 महमइइ-(गथ) प्रसरति 209
 महिपट्ट-महीपट्टम् 56

महिमा }-महिमा 132
 महिमो }
 महु-मधु 114
 महुअ }-मधूकम् 112
 महूअ }
 महो-1 मह 129
 -2 महान् 127
 मांषविभारो-मांसविहार 54
 माआ
 माभारो }-माता 108
 माभावो }
 माभारारो }
 माइ-मा 149
 माइ-माता 108
 माउक-मृदुलम् 113
 माउघरं-मातृघृहम् 112
 माउत्त }-मृदुलम् 113
 माउत्तण }
 माउमुदअ-मातृमुदितम् 112
 माऊ-माता 108
 माणसिणी-मनोस्विनी 107
 माणइतो-मानवान् 157
 माणवो-मानव 78
 मादा-माता 248
 माळइ-मालती 210
 मासलो-मासल 54
 माहुलगपिभो-मातुलगपिय 77
 मिर्वाचो-मृगाइ 67
 मिइगो-मृदङ्ग 67
 मिचू-मृत्यु 98
 मिळ्ठा-मिथ्या 152
 मिलाअइ-म्लायति 211
 मिव-इव 145
 मील्इ-मीलति 204

मीस }-मिप्रम् 161
 मीसाकिअ }
 मुअइ-ए-मुवति 198
 मुअगो-मृदङ्ग 67
 मुउरो-मुडर 64
 मुउलो-मुकुल 64
 मुओ }-मूर 48
 मुफो }
 मुचइ-ए-मुयति 199
 मुजइ-मुपति 203
 मुजाअणो-मौज्जायन 69
 मुणिदो-मुनीद्र 61
 मुळा }
 मुटाणो }-मूर्धा 122
 मुटो }
 मुधा }
 मुधाणो }
 मुधो }
 मुरइ-(हासेन) स्फुटति 214
 मुरुहो-मूख 51
 मुसलो-मुसल 65
 मुसा-मृषा 152
 मुहरध-मधुरावत् 159
 मुहइ-मुलम् 160
 मूसओ-मूपिक 62
 मूसलो-मुसल 65
 मूसा-मृषा 152
 मओ-मेय 81
 मखो-मेघ 262
 मेज्जो-मेय 81
 मरा-सीमा 100
 मोको-मुक्त 31
 मोग्गरो-मुद्गर 65
 मोताहळ-मुक्ताफलम् 80

मोक्षुआण }-मुक्त्वा 153
मोक्षुण

मोक्षु-मोक्षुम् 153

मोरो-मयूर 71

मोसा-मृषा 152

म्हरइ-विस्मरति 206

य

यणवए-जनपद 255

यये-जय 255

यातिसो-याहदा 258

र

रभइ-रचति 212

रभणमुसो-रत्नमुद 129

रभणाभरो-रत्नाकर 18

रगो }-रक्त 31
रत्तो }

रण-अरण्यम् 110

रत्न-रमिला 260

रत्तिभरो-रात्रिचर 45

रमिइ }-रमित्वा 250
रमिदण }

रम्पइ }-तक्ष्णोति 223
रम्पइ }

रम्भइ-आरभते 218

रस्ती-रदिम 43,89

राअक }
राइक }-राजकीयम् 159
राअकेरे }

राअउळप्पसुओ }
राउळप्पसुओ }-राजकुलप्रसूत 84

राअघरो-राजगृहम् 85

राआ }
राआणो }-राजा 120

राइ-लीयते 209

राइभरो-रात्रिचर 45

राओ-राग 61

राम }-राम 264
रामु }

रामउ-राम 283

रामो-राम 262

रिऊ }-1 ऋतु 93
रिऊ }-2 रिपु 99

रिऊओ }-रुक्ष 34,68
रिऊओ }

रिगइ-प्रविशति 220

रिङ्गु-ऋजु 93

रिडइ-मण्डयति 214

रिणमुत्तो-रुणमुक्त 68

रिसहो-1 वृषभ 67

-2 ऋषभ 68

रिसी-रुपि 89

रिहइ-प्रविशति 220

रइ-रुचि 102

रअइ-ए-रोदिति 198

रवखडु }-रुक्ष 283
रवखडु }

रुक्खिमा-रुक्षत्वम् 99

रुक्खो-रुक्ष 30,48

रुजइ }-रौति 211
रुटइ }

रणभरो-रुदित्तर 78

रुत्थिणी-रुत्थिणी 39

रुदो-रुद 44

रुधइ-ए-रुणद्धि 199

रुत्थिणी-रुत्थिणी 39

रुभइ-ए-रुणद्धि 199

रुत्थिणी-रुत्थिणी 39

रुवइ-रौदिति 203

-रौति 211

रुमद्-ए-रुप्यति 195

रेभा }
रेभाओ }-रा 109

रेमु }
रेमो }-रेफः 80, 267

रोदरो-रोदनशील 161

रोचद्-पिनष्टि 220

रोचु-रोदितुम् 153

रोतुभाणो-रोदितव्य 153

रोतूण-रदित्वा 163

रोवद्-रोदिति 203

रोसाणद्-माष्टि 213

ल

लगणहृत्थो-लङ्गलहस्य 82

लच्छी-लक्ष्मी 48

लज्जद्-लज्जते 214

लज्जाद्-लज्जायान् 157

लक्षिरो-लज्जाशील 161

लण्डो-लक्षण 43

लफमो-रमस 262

लफा-रम्भा 262

लवण-लवणम् 112

लहिमा }
लहिमो }-लधिमा 132

लहुआ-लघुक 52

लहुइ-लघ्वी 107

लाचा-राजा 262

लावू-अलावू 108

लामे }
लामा }-राम 253, 262

लिङ्गद्-निलीयते 209

लिपद्-लिम्पति 208

ल्लङ्गद्-निलीयते 209

ल्लफो }
ल्लुगो }-रगः 31

लुच्छद्-माष्टि 213

लुद्-लुप्यति 205

लुगिऊण }
लुणेऊण }-लविला 154

लुमद्-लुभ्यति 219

लुद्-माष्टि 213

लुअ-लुनम् 115

लोभणो }
लोभण }-लोचनम् 55

लोगु-लोक 267

लोहद्-लपिति 218

लोण-लवणम् 112

लोहलो-लोहल 82

ल्लसद्-ल्लमति 222

ल्लिङ्गद्-निलीयते 209

व

व-इव 145

वअ-वय 136

वलर-ए-वकि 198

वभण }
वभणो }-वचनम् 55

वभसो }
वभस्य }-वयस्य 46, 54

वभलद्-प्रसरति 209

वद्भन्मो-वैदम 70

वद्भहरो-वज्रधार 49

वद्संपाभणो-वैशम्पायन 69

वसो-व्याघ्र 262

वको }
वको }-वक् 54

वचद्-व्रजति 203

वच्छिमा-वृक्षलम् 99

विज्ञान-विज्ञानम् 45
 विञ्जला } -विद्युत् 161
 विञ्जो }
 विजज्ञो-विष्यः 35
 विञ्जुओ } -वृद्धिक् 54
 विञ्जुओ }
 विडविड्-रचयति 212
 विटो-वृष्ट 67
 विण-विना 280
 विण्णाण-विज्ञानम् 45
 विण्णाणमओ-विज्ञानमय 37
 विद्वाओ-विद्वत् 65
 विप्पवो-विप्पव 50
 विप्पो-विप्र 79
 विष्मलो-विह्वल 46
 विम्हओ-विस्मय 42
 विम्हरइ-विस्सरति 206
 विप्याहरे-विद्याधर 255
 विरमालइ-प्रतीक्षते 222
 विरलइ-तेनोति 200
 विरोलइ-मभ्राति 215
 विळभा-वनिता 102
 विळवइ-विलपति 218
 विळिओ-व्रीडित 63
 विव-इव 145
 विसइ-दलति 222
 विसडो-विपम 80
 विसडुलो-विसस्थुल 33
 विसमइओ } -विपमय 81
 विसमओ }
 विसमो-विपम 80
 विसरइ-विद्यजति 204
 विसुरइ-विद्यति 216
 विसुरए-विसय 254

विहरइ-प्रतीक्षते 222
 विहलो-विह्वल 40
 विहळो-विह्वल 40
 विहीणो } -विहीन 64
 विह्वणो }
 वीजइ-वीजति 222
 वीसमइ-विभ्राम्यति 219
 वीसमो-विभ्रम 56
 वीसमो-विष्मम्भ 57
 वीसरइ-विस्सरति 206
 विससला } -विश्वसइ 124
 वीससओ }
 वीसा-विशत् 104
 वीसु-विश्वक् 151
 वीसो-विश्व 27
 सुडो-वृष्ट 67
 सुडो-वृद्ध 36
 -1 उक्त् 268
 सुत्तु-वर्त्म 264
 सुद्धो-वृद्ध 36
 सुदारओ-वृदारक् 67
 वेअइ-ए-व्ययते 193
 वेअइइ-एवति 212
 वेअणा-वेदना 100
 वेअसो-वेतस 75
 वेइ-व्ययते 193
 वेइलो-विचकिल 70
 वेडिसो-वेतस 57, 76
 वेडुम-वेडूर्यम् 114
 वेडइ-वेटते 204
 वेणुवण-वेणुवनम् 110
 वेतसो-वेतस 257
 वेदविदो-वेदवित् 124
 वेमअइ-भनक्ति 213

घेरं-द्वारम् 110,11
 घेरुलिओ-वैह्वय 28
 घेरुलिअ-वैह्वयम् 114
 वेलवइ-उपालभते 217
 वेणी-वल्ली 105
 वेवइ-वेपते 217
 वेसो-वेप 259
 वेसपाअणो-वैशम्पायन 69
 वेहवइ-वसति 213
 वोकइ-व्याहरति 211
 वोजइ-वीजति 222
 वोत्तु-वक्तुम् 153
 वोत्तुआणो-वक्तव्य 153
 वोत्तूण-उत्त्वा 153
 वोसगइ-विकसति 223
 मासु -व्यास 267
 व्व-इव 145
 श
 शस्यक्वळे-शप्पक्वल 254
 शुस्के-शुक् 254
 स
 स } -सम् 155
 सवेहइ-सवेष्टते 204
 ससइ-ससति 222
 सहारो-सहार 83
 सअ-सद 136
 सअहुत्तो-शतहृत्व 160
 सआ-सक् 133
 सआ } -सदा 154
 सइ }
 सइ-सकृत् 136
 सइण्ण-सैन्यम् 113
 सउमारो-मुउमारो 71

सकइ-सक्रीति 205
 सकओ-सस्कृत 55
 सकारो-सस्कार 55
 सको-1 शक्त 31
 -2 शुक् 31
 मक्खिणो }
 सक्खी } -साक्षी 123
 सग्घइ-कययति 215
 सग्वाअइ } -1 सध्यायति
 सपाइ } -2 सस्स्यायति 205
 सगच्छइ-सगच्छते 220
 सघारो-सहार 83
 सक्कवइ-परयति 197
 सजणो-स्वजन 29
 सजणो }
 सज्जणो } -सज्जन 52
 सज्जमो-सयम 81
 सजोओ-सयोग 81
 सज्ज्यो-सद्य 52
 सद्धा-भ्रद्धा 101
 सडइ-सीदति 204
 सटा-सटा 102
 सटिलो-शिथिल 62
 सणिअ-शानै 161
 सणिच्छरो-शानंधर 68
 सठविओ }
 सठाविओ } -सस्यापित 61
 सणिद्धो-क्षिग्ध 50
 सणेहो-श्रेह 49
 सण्णा-सज्ञा 45
 सण्हो-1 शृण 43
 -2 सूक्ष्म 43
 सत्तरहो-सत्तदश 55
 , -सप्तति 103

सामअद्-प्रतीक्षते 222
 सामने-सामाय 254
 सामिद्धी-समृद्धि 103
 सारङ्गहरो-शाङ्गवर 18
 सारङ्ग-सारभने 212
 सारिङ्गो-सदृश 35
 सालाहणो-शातवाहन 77
 सापो-शाप 79
 सासद् }
 साहद् } -कक्षयति 215
 साहणा }
 साहणी } -माधरि 105
 सिआवाओ-स्याद्वाद 50
 सिपदत्तो-सिहदत्त 55
 सिपराओ-सिहराज 55
 सिधो-सिह 83
 सिउहद् }
 } -सिध्यति 203
 } -सिच्यति 203
 सिचद्-सिद्यति 212
 सिद्रो-सृष्टि 103
 सिडिलो-शिथिल 62
 सिणिद्धो-स्निग्ध 50
 सिनातो-ज्ञात 258
 सिदूरं-सिन्दूरम् 111
 सिववो-सैन्धव 68
 सिपद्-सिद्यति 212
 सिप्पी-गुक्ति 103
 सिमिणो-स्वप्न 50
 सिरं-सिर 136
 सिरविभणा }
 सिरवेभणा } -शिरोवेदना 100
 सिरा-सिरा 101
 सिरिम तो-धीमान् 157
 सिरिणो-शिरीष 67

सिरिहरो-ध्रुवर 49
 सिरि-ध्री 104
 सिळगाओअ-शिलास्परितम् 110
 सिलेसो-लेप 50
 सिलेम्हो-श्लेषन 123
 सिमिणो-स्वप्ना 50
 सिव्वद्-सीव्यति 205
 सिसद्-सिच्यति 223
 सिहद्-निषेधति 216
 सीअरो }
 सीभरो } -शीकर 73
 सीमआ-सीमा 132
 सीसद्-ए-शेषति 196
 सीसो-शिष्य 57
 सीहरो-शीकर 73
 सीहो-सिह 55, 83
 सु-स 273
 सुअनडुद्-खनडुत् 135
 सुक्कुहो-सुकडुप् 123
 सुक्म्माणो }
 सुक्म्मो } -सुकमा 122
 सुक्पकयो-गुक्पक्ष 50
 सुक्प्पणु-शुक्लम् 283
 सुगणो-सुगण् 119
 सुगिर-सुगी 135
 सुगिरो-सुगी 116
 सुद्रो-शुक् 31
 सुजाणो-सुज्ञान 45
 सुणद्-शणोति 211
 सुणउ-भोता 283
 सुणिऊण }
 सुणेऊण } -शुला 154
 सुण्डो-शौण्ड 69

सुष्णाओ }-सुष्णान 37,15
सुष्णाणो }

सुष्णा }-1 साक्षा 99
 }-2 क्षुपा 101

सुष्णो-सुष्म 43

सुष्णी-शुक्ति 103

सुदिभं-सुसु 135

सुदु-सुत 269

सुष्पणदा }-शुष्पणखा 104
सुष्पणही }

सुमण-सुमन 136

सुमणो-सुमना 129

सुदग्धो-सुम्र 51

सुरेभो-सुरा 96

सुवद-स्वपिति 218

सुवचो-सुवचा 129

सुवणिभो-सौवर्णिक 69

सुवो }-1 श्र 152

 }-2 ख 29

सुसा-क्षुपा 101

सुसुक्ष्ण-सुसुकृत 255

सुहवो-सुमग 65,73

सूसद-शुभ्यति 196

सूसासो-सोच्छ्वास 69

सूहवो-सुमग 65,73

सेभद-सिचति 212

सेभद-ए }-शते 195

सेद }

सेण-सैन्यम् 118

सेदं-सि-दरम् 111

सेवदि-प्रेक्षते 256

सेपो-सेष्म 123

सो-सः 124, 273

सोभमन्नसुतो-माकुमार्ययुक्त 38

सोद-सुनोति 196

सोवभाण }-सुता 154
सोऊण }

सोसुभाण }-सुता 153
सोसूण }

सोसु-श्रोतुम् 153

सोसो }-सुक्त 32
सोसो }

सोण्डीरो-सौण्डीय 41

सोण्दो-सुष्म 43

सोसी-शुक्ति 103

सोमवो-सोमप 86

सोमारो-सुङ्गमार 71

सोरदो-सौराष्ट्र 93

सोद-1 क्षिपति 217

 2 पचति 193

सोवद-स्वपिति 218

सोवण्णेजा }-सौवर्णेयी 105
सोवण्णेद }

सोसासो-सोच्छ्वास 69

सुणिऊण }-सुता 154

सुजेऊण }

ह

ह }-अहम् 140,277
हउ }

हकद-निपेचति 216

हणुम-तो-हनुमान् 65

हणुमा-हणुमान् 157

हसुलो-हस्त 160

हसो-हस्त 38, 160

हरभइ-हरीतकी 106

हरइ-वृक्षाति 202

हरनिराअ-हरनिरातम् 72

हरइइ-हरीतकी 106

हरिअदो-हरिधन्द्र 44

हरिसइ-हृष्यति 205

हरिसो-हर्षे 49

हळदा }
हळही } -हरिदा 101
हळदा }

हळिआरो-हरिताल 52

हळिओ-हाळिक 60

हडओ-लघुक 52

हवइ-ए-1 जुहोति 195

}-2 भवति 251, 284

हवदि-दे-भवति 251

हवन्तो }
हवमाणो } -भवन् 127
हवेमाणो }

हसइ-हसति 223

हसई-हस ती 134

हसतो }
हसेतो } -हसन् 127

हसमाणो }
हसेमाणो } -हसन् 127

हसमाणा }
हसमाणी } -हसती 134

हसिअ-हसितम् 115

हसिअ वो }
हसेअव्वो } -हसितव्य 97

हसिउ }
हसेउ } -हसितुम् 153

हसिऊण }
हसेऊण } -हसिला 153

हसिज्जन्तो }
हसिज्जमाणो } -हस्यमान 123

हसित्तून-हसित्ता 260

हसिरो-हसनशील 161

हसीअतो }
हसीअमाणो } -हस्यमान 128

हाअइ-ए }
हाइ } -जिहीते 195

हाओ-भाग 36

हालिओ-हालिन 60

हासिअ }
हासाविअ } -हासितम् 115

हिअ }
हिअअ } -हृदयम् 113

हितपसतोसो-हृदयसतोप 258

हिष्ये-हृष्य 255

हिर-विल 145

हिरिजुओ-हीयुत 49

हिरी-ही 104

हीणो-हीन 64

हीरो-हरि 58

हुणइ-ए-जुहोति 195

हुलइ-मार्ष्टि 213

हुणिऊण }
हुणेऊण } -हुला 154

हुलइ-क्षिपति 217

हुवइ-ए }
हुति } -भवति 251

हुतो }
हुवतो } -भवन् 127
हुवमाणो }

हुवेमाणो }

हुणो-हीन 64

हेट्ट-अधस् 27

हट्टि-अधोभवम् 160

होइ-
होअइ }
होअण } -भवति 251, 284
होअइ }
होनाइ }

होइअइ-ए }
होइअइ-ण } -भूषते 235

होणउ-भविता 249

होदि-भवति 281

होइण-भूला 250

हो-तो }
होमाणो } -भवन् 127

Appendix of Avyayas Alphabetically arranged

अ

अइ-सभावने १४६
अगओ-अप्रत १५६
अण-नमर्थे १४९
अण्य-अन्यत्र १५८
अण्यह-अयत्र १५८
अण्यहि-अन्यत्र १५८
अप्पणा-चयम् १५०
अम्भो-१ पञ्चात्तापे, २ सूचनायाम्,
३ दुखे, ४ सभापणे, ५ अप
राधे, ६ आन-दे, ७ आदरे,
८ खेद, ९ विस्मये, १० विषादे,
११ भये १४५
अम्भो-आधर्म्य १४५
अरे-१ सभापणे, २ रतिकलहे १४७
अवि-अपि १५४-५
अहय-अयवा १५०
अहवा-अथवा १५२

आ

आम-अभ्युपगमे १४४
आलाहि-निवारणे १४९

इ

इ-पादपूरणे १५२
इअ-इति १५५
इअहरा-इतरया १५०
इआणि-इदानीम् १५१
इआणि-इदानीम् १५१
इर-क्विलार्थे १४५

इति-ईपत् १५२

इहरा-इतरया १५०

उ

उ-उपस्य स्थाने १५०
उअ-उर्थे १५२
उव-पर्यार्थ १५०
उवरि-उपरि १५१
उवह-पर्यताये १५०

ऊ

ऊ-१ गर्हायाम्, २ विस्मये, ३
सूचनायाम्, ४ आक्षेपे १४७

ए

एकसरिअ-१ झडित्यर्थे, २ सप्र
त्यर्थे १५०

एकमा
एकइमा
एकमि
एकसिअ
एगसिअ

}-एकदा १६०

एविह-
एत्ताहे } -इदानीम् १५१

एमेअ-एवमेव १५५

एव
एव } -एवम् १५५

ऐ

ऐ-अधि १५०

ओ

ओ-१ पञ्चात्तापे, २ सूचने १४८-
३ अवस्य स्थाने, ४ अपस्य स्थाने

५ उतार्थ १४९ ६ उपस्य
स्थाने १५०

क

कओ }
कत्तो } -उत १५५-१५८
कत्य }

कदो-उत १५५

कह-१ कयम् १५१-२ कुत्र १५५,
१५८

कह-कयम् १५१

कहि-कुत्र १५८

कि-किम् १५५

किणो-प्रश्ने १४४-४५

कि-किम् १५५

किर-किलार्थ १४५

किहि-कुत्र १५५

कुओ }
कुदा } -उत १५५-६

कूर-इपत् १५२

ख

ख-१ नि-वये २ विस्मये, ३ वितक
१४८

च

चिइ }
चेअ } -एवार्थे १४४
च }

ज

ज-यत् १५१

जत्य-यत्र १५८

जह

जहा }
जहि } -यथा १ २, १५८

जा

जाव } -यावत् १५५

जे-पादपूरणे १५१

जेणतेण-लक्षण १४९

ण

णह-एवार्थ १४४

णउण

णउणा

णउणाइ

णउणो

णवर

णवरिअ

णवि-वैपरीत्ये १४८

णाइ-नार्थ १४९

णूण

णूण

णूनम् १५५

त

त-वाक्योपचासे १४४

-तत् १५१

तह

तहा

ता

ताव

ति-इति १५५

द

दर-१ अर्थे २ अल्प १४८

दे-१ समुखीकरण २ सख्या

आमन्त्रणे १४८

ध

धू-कुत्तायाम् १४७

न

नीचअ-नीचि १५०

प

पचेअ-

पाडिएक

पाडिक

पिड-शृयह् १५२

-प्रत्येकम् १५०

पिव-इवार्ये १४९

पिह } -पृथक् १५२
पुह }

पुणरुत्त-कृतकरणे

पुणाद्-पुनद् १५६

पुराओ-पुरत १५६

पुह-पृथक् १५२

पेव्ये-आमन्त्रणे १४८

घ

वाहिं } -वहि १५१
वाहिर }

झ

मण-विमश १४९

मणअ } -मनाक् १८१
मणिअ }

माद्-माथे १४९

माभि-सहया आमन्त्रणे १४८

मिच्छा-मिथ्या १५२

मिव-इवार्ये १४९

मुसा } -मृषा १५२
मूसा }

मोरडणा-मुषा १५०

मोसा-मृषा १५२

र

र-पादपूरणे १५१

रे-१ संभाषणे, २ रतिकलहे १४७

घ

व-इवार्ये १४९

वणे-१ निश्चये, २ अनुकम्प्ये, ३
विकल्पे ४ संभावने १४६

वले-१ निश्चये २ निघारणे १४९

वि-अपि १५४-५

विअ } -इवार्ये १४५
विअ }

वीसु-विष्वक् १५१

वेव्ये-१ विषादे २ मये, ३ वारणे,

४ आमन्त्रणे १४८

व्व-इवार्ये १४५

स

स } -सम् १५५
स }

सअहुत्तो-शतकूल १६०

सआ } -सदा १५४
सइ }

सणिअ-शनै १६१

सम्म-सम्यक् १५१

सव्वओ-सर्वत १५६

सहासउत्तो-सहस्रकूल १६०

ह

हदि-निर्वेदे १४४

हद्-गृहाणार्थ १४६

हदि-१ विकल्पे, २ विषादे, ३ सत्ये,

४ निश्चये ५ पश्चात्तापे,

६ गृहाणार्थ १४६

हरे-१ क्षेपे, २ संभाषणे, ३ रति

कलहे १४७

हळा } -सहया आमन्त्रणे १४८
हळे }

हिर-किलार्थ १४५

हु-१ निश्चये, २ विस्मये, ३ वितक
१४८

हु-१ पृच्छायाम्, २ दाने, ३

निवारणे १४६

Appendix of Nipātas Alphabetically arranged

अ	
अउगसादरो-रदसगोदी १०८	अगित्री-दूती १०७
अकोणो-अपराध १०३	अधव-अद्यत्तम् १०१
अकतो-दृढ १०८	अरुमाभं-दृग् १८०
अग्गहिओ-१ विरचित २ विज	अतरिख-१ रतना, २ कम्मिदम् १६६
गृहीत १८१	अपडिअं-अपटम् १८२
अरियआयो-इ इगोव १०५	अरिह-पुनदणम् १८२
अगुच्छ-प्रणितम् १८०	अपुण-आपातम् १०६
अरिअ-आरिणितम् १०९	अपुण-पूगम् १८०
अरिच्छवण-निमीलनम् १०३-४	अपुदरिरी-सनोरपाधिकणउमासि १०३
अरिच्छविअच्छी-गरसाताट्टि १६	अमओ-अमुर १००
अरिहहदाणो-द्वेष्य १६४	अम्म-उं-असवदम् १०६
अरुद्धरिरी-सनोरपाधिकणउमासि १०४	अम्हसो-अम्हः १०८
अजटो-जार १०२	अयुजरेवइ-अधिरयुरि १००
अजमो-अजुः १०२	अरणी-गरणी १०२
अटणो-आतह १६७	अत्तवत्तवमहो-धूनट्टम १६६
अडअणा-पुअनी १६४	अदिणो-अमर १६४
अणडो-जार १०२	अवमणो-आकात १८३
अणरहू-अणवधू १००	अउआहि-अ-उट्टम् १८३
अणहवणअ-अरियितम् १८२	अवडुअ-अपारिणियतिगम् १६६
अणुअिअओ-१ प्रयत्त, २ परिजागरित १८०	अवरिअ-अद्विगम् १६५
अणुअिव-दिनमुत्तम् १०१-२	अवसण-सुत्तम् १८१
अणुसूआ-आसणप्रसथा १६९	अवदिहो-अरित १०९
अण्ण-१ आरोपितम् २ राण्डितम् १८३	अवहोओ-अिरह १०३
अण्णइआं-सवोर्धत्तम् १६६	अवाडिओ-अरित १८४
अण्णासअ-आस्सुत्तम् १८२	अविणअवइ-जार १०२
	अविहिओ-अस १८१
	अव्वा-अम्वा १०१
	अरसगिअं-आसकम् १०९

अहिअलो-क्रोध १७३
 अहिरोइअ-पूर्णम् १८०
 अहिसिओ-ग्रहभीत १६५
 आ
 आआसतअ-हृम्यपृष्ठम् १७३
 आओ-आप १७०
 आवासिअ-पर्याप्तम् १७७
 आडविओ-चूर्णित १८३
 आणदवसो-प्रथमरजसलारक्तवधम्
 १७३
 आणुअ-आननम् १७१
 आप्पण-पिष्टम् १८१
 आरनाज्जम्-अभ्युजम् १७३
 आरिट्ठो-यात १८२
 आरोइअ-१ मुकुलितम्, २ मुक्तम्,
 ३ भ्रातम्, ४ पुलकितम् १७९
 आरोग्गरिअ-रक्तम् १८०
 आरोद्धो-१ प्रष्ट, २ गृहागत १७९
 आविअ-प्रोतम् १७९
 आविलिओ-कुपित १७९
 आवेवओ-१ व्यासक्त, २ प्रष्ट
 १७८
 आसधो-आस्था १७१
 आहड-सीरकार १६८
 आहिद्धो-१ रुद्ध २ गलित १७७
 आळिआ-आली १७६
 इ
 इसओ-विस्तीर्ण १८३
 ई
 इद्धग्गिधूमो-तुहिनम् १७४
 उ
 उओ-ऋजु १७२
 उओग्गिओ-सनद्ध १७९

उकअ-प्रसृतम् १८२
 उकज्जो-अनवस्थित १७७
 उकडिअ-१ आरोपितम्,
 २ खण्डितम् १८३
 उकद-विप्रलब्धम् १८२
 उकरिओ-विस्तीर्ण १८३
 उकरिअ-१ आरोपितम्,
 २ खण्डितम् १८३
 उकास-उत्कृष्टम् १८१-२
 उकोसिअ-पुरस्कृतम् १८३
 उन्खण-अवकीर्णम् १७६
 उगाहिअ-उत्क्षिप्तम् १७८
 उधूणम्-पूर्णम् १८०
 उच्चदिअ-मूपितम् १८२
 उच्चरिअ-पुरस्कृतम् १८३
 उच्चो-१ अभ्यासित १८२
 २ दारित १८४
 उज्जुगो-अनवस्थित १७७
 उच्चुरणो-उच्छिष्ट १७७
 उच्छिरण-उच्छिष्टम् १८२
 उच्छिन्नो-अवकीर्ण १८३
 उच्छूडो-आरूढ १७९
 उज्जग्गिअ-१ विक्रीतम् २ निम्नी
 कृतम् १७८
 उज्जग्गमाण-पलायितम् १८०
 उज्जग्गिअ-१ प्रक्षिप्तम्
 २ विक्षिप्तम् १८१
 उज्जलो-प्रचल १७४
 उज्जत्तिअ-उत्कृष्टम् १८१
 उज्जिअ-१ गुप्तरम्, २ निम्नी-
 कृतम् १७८
 उडघो-लिप्त १८२
 उडाहिअ-उत्क्षिप्तम् १७८

उद्विभं-भविष्टम् १७९
 उद्विभो-उद्विष्ट १७७
 उद्वानो-अध्यागिन १८२
 उद्वर्षा-दृष्ट १८४
 उद्वहिर्भ-उद्विष्टम् १७८
 उद्विर्भ-अवधत्तम् १८१
 उद्वारिर्भ-१ रणद्वृत्तम् १८०
 २ उद्वानाम् १८२
 उद्वभो-दान्त १७७
 उद्वणो-उद्वतः १७३
 उद्वरिर्भ-अद्वितम् १७६
 उद्वलो-पाशद्वयाप्रवृत्त १६५
 उद्वपत्ता-१ मन्त्रित २ विरक्त १७९
 उद्वप्लो-अध्यागित १८२
 उद्वमग्नो-उद्वृत्त १७७
 उद्वमरिभ-उद्वृत्तितम् १७८
 उद्वमुद्वो-उद्वत् १७३
 उद्वपदिर्भ-पुत्रीष्टम् १८३
 उद्वप्यलो-अध्यागित १८२
 उद्वरिर्भ-१ आरोपितम्,
 २ मण्डितम् १८३
 उद्वमहो-प्रवित १७६
 उद्वुओष्ठिभ-रोमाधितम् १७९
 उद्वल्लुर्भ-अपिष्टम् १८०
 उद्विभो-उद्वरिर्भ १७६
 उद्विके-दुष्टेष्टितम् १८२
 उद्वुभ-१ पुरस्ठितम् १८३
 -२ रक्तम् १८०
 उद्वहुदिभ-उद्वत् १८३
 उद्वृद्वो-आहृद १७९
 उद्वीको-त्रुष्टित १७६
 उद्वद्वो-उद्वपत्ता १६८
 उद्वदिभ-अवनतम् १८१
 उद्विद्वो-सस १७७

उद्विद्वो-प्रवित १७७
 उद्विष्ट-१ मन्त्रितम्, २ दान्तम्,
 १७७
 उद्विष्यो-दुष्ट १७७
 उद्वलिर्भ-रोमाधितम् १७९
 ऊ
 उद्वभा-यूहा १७७
 उद्विभ-आहृत्तम् १८२
 उद्वरिर्भ-आगन्धितम् १७९
 उद्वरिर्भो-दृष्ट १८४
 उद्वसंभ-उद्वपत्ता १७९
 उद्वपिभ-उद्वान्तम् १७७
 उद्वपिभ-उद्वगल्लोद्वत् १६७
 उद्वपिभ-उद्वपत्ता १७९
 ए
 एद्वो-प्रवत् १६८
 एद्वितो-१ धनी २ दृष्ट १७४
 धो
 ओद्वपिभ-आघ्रातम् १७७
 ओद्वमभो-अगिभूत् १७८
 ओद्वपिभ-विप्रलब्धम् १८२
 ओद्वहो-१ कम्प २ अपचार १७
 ओद्वदिर्भ-पुरस्ठितम् १८३
 ओद्वदिभ-अपद्वृत्तशरीरादि
 व्यधितम् १७९
 ओद्वरो-भीष्ट १६८
 ओद्वग-अवनतम् १८१
 ओद्वुरो-उद्वद्वृष्ट १७९
 ओद्वप-मृष्टम् १८०
 ओद्वम-धनीभूत् १८०
 ओद्वसो-अपद्वृत्त १७७
 ओद्ववभो-आघ्रात १७४-५
 ओद्वद्वो-विकृतित १७६

ओसडिओ-आकीर्ण १८८
 ओसण्णो-जुटित १७६
 ओसरिओ-१ आकीर्ण, २ अक्षि
 सकीचात् सहित १८२
 ओसाअण-महीशानम् १७०
 ओसिअ-अपूनम् १८२
 ओसिरण-व्युत्सजतम् १७०
 ओहली-अपद्यति १६९
 ओहरण-आघ्रातम् १७७
 ओहामिओ-अभिभूत १७८

फ

फउड-फुदम् १७१
 फरराडो-कर्कश १७१
 फरसलो-करुश १७१
 फथ-कायम् १६६
 फडरिअ-१ छिन्नम्, २ छिद्रता १७७
 फडप्पो-कलाप १७२
 फडिअ-प्रीणितम् १७९
 फडिह-१ आशी, २ गहनम्,
 ३ दौवारिक, ४ कटिवस्त्रम्,
 ५ निर्विबर, ६ विपक्ष १६५
 फणइलो-जुक १६३
 फणइ-लता १६४
 फस-कलत्रम् १७१
 फथो-१ उपरत, २ क्षीण १७८
 फदोह-उत्पलम् १७३
 फमणी-नि श्रेणी १६६
 फमल-१ आस्य, २ कलह १७५
 फरमरी-दृढहृता १६८
 फरमो-क्षीण १७८
 फरिलो-नरीर १७०
 फल्यू-अलाम् १७१
 फलेरं-करालम् १७२

फवरिअ-१ आरोपितम्,
 २ सण्डितम् १८३
 काअपिउला-कोरिला १६८
 कारिम-कृत्रिमम् १६८
 काज-तमिषम् १७४
 कापाडो-स्वस्तित १८१
 किमिघरवसण-कौशेयम् १७३
 किरिकिरिआ-१ कर्णोपरणिफा,
 २ कुतुकम् १६६

किरो-किह १७६
 कुच्छिमइ-गर्भवती १६८
 कुडडो-लतागृहम् १६५
 कुडुको-लतागृहम् १६५
 कुडुडो-लतागृहम् १६५
 कुडुवीअ-मुरतम् १६६
 कुडु-कुतुकम् १७१-२
 कुम्मणो-म्लान १६४
 कोअरिअ-आपूरितम् १८०
 कोडिओ-पिशुन १६७
 कोडिहो-पिशुन १६७
 कोळीर-कुरुषिदम् १७१

ख

खधमती-स्वधयटि १७५
 खधलट्टी-स्वधयटि १७५
 खडुओ-क्षुद्रक १७१
 खुरदखुडी-प्रणयनीप १६६
 खेइ-खेल १७१

ग

गअ-आघूर्णितम् १७८
 गुम्मिओ-मूत्रच्छिन्न १८३
 गअसाउगो-विरक्त १६६
 गजिलिओ-१ अङ्गस्यधनिमित्तरहा
 २ अङ्गसरोनिमित्तकपुलक १६

गजोलो-समाकुल १६७
 गत्तडी-गायिका १६९
 गतो-गत १८२
 गमिदो-१ अपूर्ण, २ मूढ
 ३ स्वयं १८४
 गणो-गण्डस्थलम् १७२
 गळद्वओ-प्रेरित १७६
 गविअ-अवधृतम् १८१
 गहरो-गृध्र १७२
 गहिआ-प्राणा १७२
 गहिलो-प्रहिल १७०
 गामणह-प्रामस्थानम् १७०
 गामेरेडो-प्रामभक्षक १६७
 गावी-गौ १६५
 गावो-गत १८२
 गुज्जिओ-सघटित १७६
 गुमिलो-मूढ १६६
 गुम्मदओ-१ अपूरित २ स्खलित,
 ३ आमूलोघलित ४ मूढ,
 ५ निघटित १७९-८०

गुलिअ-मधितम् १७८
 गोणा-गौ १६९
 गोगिको-गोसमूढः १७०
 गोदा-गोदावरी १६९
 गोरदितम्-सलम् १७७
 गोला-गोदावरी १६९
 गोसणो-मूख १७४
 गोसो-प्रत्युप १७०

घ

घअअद-मुकुटम् १७३
 घडद-न-सकुचितम् १८०
 घड-सुशीकृतम् १७८
 घडाघडी-गोष्ठी १६६

घडिआ-गोष्ठी १६६
 घसगिअ-अविटम् १७९
 घाअणो-गायनम् १७१
 गुग्गुसुअ-अक्षक फणितम् १७९
 घुठिम-घसणम् १७०
 च
 चडफ-चतुष्पथम् १७२
 चकल-वर्तुलम् १६८
 चघरिओ-चचरीर १७६
 चचा-तराहति १७५
 चचिसो-स्थासक १७४
 चण्डिको-कोप १६४
 चण्ण्जो-१ विगुन २ कोप १६
 चदोअ-कुमुदम् १७३
 चपेटा-कराघान १७४
 चप्पळओ-चहुमिथ्यावादी १६४
 चल्णाओहो-चरणायुधम् १७६
 चल्णर-जघनागुकम् १७४
 चिक-१ स्तोत्र १७६
 -२ क्षुतम् १८१

चिररअणो-सहन १६७
 चितल-रम्यम् १६५
 चित्तविअ-जो-परितोषित १७८
 चिमिण-रोमाधितम् १७९
 चित्तचिरिआ-धारा १७३
 चित्तचित्तिआ-धारा १७३
 च्छादहो-रूपवान् १६५

छ

छडा-छटा १७०
 छडिअ-छप्रम् १७९
 छिऊ-सृष्टम् १८०
 छिच्छइ-मुक्ती १६४
 छिच्छओ-जार १७२
 छिटि-धिव्धिव् १७०

छिण्णालो-जार १७२

छिण्णो-जार १७२

छिह-छिद्रम् १७२

छुहिअ-पाश्वपरावृत्तम् १८२

छेणो-स्तेन १७१

ज

जअणो-छप १७८

जधामओ-द्वत १६८

जपाहुओ-द्वत १६८

जच्छदो-स्वच्छद १७१

जउ-सकम् १७८

जणउत्तो-ग्रामप्रधान १७३

जणहरो-नरराक्षस १७३

जपेनिखरमगिरओ-दृष्टार्थयाचनशील

१६६

जमणमण-स्त्रैरभायी १६८

जरणो-वृद्ध १६५

जहणसेहो-ऊह १७४

जहणूसुअ-जघनागुम् १७४

जुअणो-युवा १६८

जूसओ-उरिक्षस १७७

जोअओ-सद्योत १७५

जोअणो-सद्योत १७५

जोइओ-सद्योत १७५

जोइखो-दीप १७३

जोइ-विद्युत् १७४

जोओ-चन्द्र १७२-३

उज्जहुराविअ-निवासितम् १८३

झ

झडिओ-श्रान्त १७७

झदिअ-प्रद्वतम् १८०

झपिअ-पयस्तम् १७८

ठ

ठाणिअ-गौरवम् १६८

ड

डभिओ-डाम्मिक १७२

डिडवो-जलान्त पतित १७८

डेकुणो-मत्कुण १७१

डेहुरो-ददुर १७२

डोसिणी-ज्योत्स्ना १७१

ण

णदिणी-धेनु १७३

णठिअ-निलयम् १७१

णाळी-सस्त १७७

णिअद्धण-परिधानम् १७४

णितको-तूष्णीक १६८

णितरं-१ छिद्रम्, २ जीर्णम् १८२

णिक्रओ-अनवस्थित १७७

णिक्रडो-निजय १७१

णिक्रयाविओ-शान्त १८१

णिगमिअ-निवासितम् १८३

णिगणो-निर्गत १८१

णिचुट्टो-उद्धत १७७

णिच्चो-सुप्त १७७-८

णिप्पणिओ-जल्धौत १८३

णिप्पमो-निर्विश १७१

णिमिअ-आघ्रातम् १७७

णिम्मीसुओ-निश्मशुक १७४

णिरामो-वृशस १७१

णिव्वहइ-उद्वहति १७०

णिसुद्धो-वातित १७७

णिहवो-सुप्त १७७-८

णिहुअ-सुरतम् १७४

णिहेळण-निलयम् १७१

णीसको-वृष १७३-४

त

तच्छिलो-तरपर १६७

पणवण्णा-पद्यपद्याशत् १७०
 पण्णा-पद्याशत् १७०
 पडरंगू-प्रामेश १७५
 पथरं-पादताडनम् १७४-५
 पद्मल-पार्श्वद्वयाप्रवृत्त १६५
 पम्मी-पाणि १७१
 पम्हलो-केसर १७५
 परभत्तो-भीष्ट १७४
 परिअट्टयिअ-परिच्छन्नम् १८०
 परिअट्टिअ-प्रवृत्तितम् १८०
 परिअत्ताअओ-परिक्षीण १८१
 परिअिअ-उत्तिक्षम् १०८
 परिहाअओ-परिक्षीण १७७
 परओ-पिशाच १७४
 परोट्ट-पयस्तम् १७८
 पलहिअओ-मूस
 उपलहृदय १६४
 पल्लित-पयस्तम् १७८
 पलोट्टजीहो-रहस्यभेदी १७४
 पविग्घ-विस्मृतम् १८१
 पविरंजवो-अग्घ १८१
 पसल्लिओ-प्रेरित १७६
 पहट्टो-१ उद्धत १७३, २ अचिर
 तरट्ट १७६
 पाउरण-१ प्रावरणम्, १७०
 २ षवचम् १७४
 पाओ-फणी १७३
 पाहहुक्-प्रतिभू १६५
 पाडिपिद्धो-प्रतिस्पर्धा १७२
 पासाणिओ-साक्षी १६५
 पासावो-गवाक्ष १७३
 पिउच्चा-१ पितृष्वसा १६९
 २ सखी १७५
 पिठिआ-पितृष्वसा १६९
 १४

पिडओ-आविन्न १८१
 पिड्ढअ-प्रशान्तम् १८३
 पिप्पिडिअ-यत्किंचित्पठितम् १६६
 पिळ्ळुअ-भुतम् १८१
 पिळ्व-जलम् १६४
 पुआइ-१ उन्मत्त, २ पिशाच १७५
 पुण्णाळी-पुध्वली १६४
 पुप्फो-पितृष्वसा १६९
 पुरिलो-दैत्य १७४
 पुलधओ-ध्रमर १६४
 पुठ्वगो-मुण्डित १७७
 पेज्जलिओ-संघटित १७६
 पेसणभाळी-द्वीती १७२
 पोरत्थो-मत्सरी १७५
 प्रेक्किअ-वृपरटितम् १७९

घ

वइल्लो-वलीवर्द १७०
 वडिणो-वदी १६७
 व घोणो-मेलक १६७
 वम्हहरं-अम्बुजम् १७३
 वम्हालो-अपस्मार १६८
 वलामोडी-बलात्कार १६८
 वहिओ-मथित १७१
 बहुजाणो-१ चौर, २ धूर्त,
 ३ जार १७४
 बहुल्लिआ-ज्येष्ठभ्रातृवधू १६८
 बहुल्ली-क्रीडोन्नितसालभञ्जिका १६८
 वाओ-वाल १७०
 बुद्धिरो-महिय १६६
 बुल्लुलो-बुद्ध १७०
 म
 भञ्जो-भागिनेय १६९
 भट्ठिओ-विष्णु १७४

भाइरो-भीरुः १६८
 भाउवा-भ्रातृनाया १६४
 भिग-१ नीलम् २ स्वीटतम् १७४
 भेज्जो-भीरु १६८
 भेज्जो-भीरु १६८
 भो२ओ-महेश १७५
 म
 मइमोहिणी-गुरा १७५
 मइलपुत्ती-पुण्यवती १६३
 मघोणो-मघवान् १६४
 मजरो-माझार १७२
 मङ्गपरो-गय १६९
 मत्तपालो-मत्त १६८
 मदोळी-दूती १७२
 मम्मळो-गय १६९
 मरिओ-१ जुटित १७६
 -२ विस्तीर्ण १८३
 महालयपत्रो-महालयपत्र १७६
 महलो-मुगर १६८
 माइदो-माकद १७५
 माउचा-१ मातृप्वसा १६८
 -२ सखी १७५
 माउसिआ-मातृप्वसा १६८
 माणसी-१ मायावी, २ मनखी १६७
 मामाइ-अभयम् १६९
 माहिवाजो-माघवात १७५
 मिअ-अलकृतम् १८२
 मुसल-मांसलम् १७६
 मुह-मुलम् १६९
 मुहुरोमराइ-अ १७३
 मेहुणिआ-१ मातुलात्मना, २ स्याली
 १६४
 र
 रअणिदअ-कुमुदम् १७३

रइलपल-जयाम् १७४
 रगिओ-गभिलवित १७८
 रिग-रदनम् १७८
 रिओळी-पशिः १६८
 रिगे-१ अरिष्टम्, २ दैल,
 ३ वाक १७६
 रिमिणो-रोदनशोल १६४
 रदो-भाकात्त १८३
 रअरइआ-उत्कृष्टिका १६९
 रउसिणी-रूपवती १६६
 रोउय-प्रोक्षितम् १८३

ल

रया-१ वारी २ घेरा १७३
 लअणी-लता १६४
 लइणा-लता १६४
 लकुणे-लगुण १७१
 लतालइणी-कलहकारिणा १६७
 लडहा-विलागवती १६७
 लवयो-मुत्त १७७-८
 लाहिलो-लम्पट १६५
 लुको-मुत्त १७७-८
 लोडो-स्मृत १८१
 लिहयो-गत १८२

व

वअणीआ-१ उमत्ता २ हुशीला
 १७६
 वइरोडो-जार १७२
 वक-पिष्टम् १८१
 वकाल-आच्छादितम् १८३
 वछुदळिओ-प्रत्युदत १७८
 वजरो-माझार १७२
 वटिणायो-घघरकण्ठ १७२
 वडिसा-न-घुतम् १८१

वङ्गिम-सुतम् १८१
 वङ्गुअरो-वृहत्तर १७१
 वडइअ-पीडितम् १८१
 वणइ-वनराजि १७०
 वणनत्तडिअं-पुरस्कृतम् १८३
 वद-वृद १७६
 वप्पिअं-रक्कम् १८०
 वप्पिओ-केदार १६७
 वरइत्तो-नूतनवर १६३
 वरण्णो-प्राप्पार १६७
 वरत्तो-१ पीत, २ पतित,
 ३ पेटित १८४
 वल्लकिअ-उरसगितम् १८३
 वल्ल-पुनरुक्कम् १८२
 वल्लविअ-लाक्षारक्कम् १७३-४
 वहिइअ-पयात्तम् १७७
 बहुहाटिणो-वध्वा उपरि परिणीता १६९
 वाअडो-पुक १६३
 वाउणो-प्रलपित १६४
 वाडी-वृत्ति १७०
 वामल्लरो-वामल्लम् १७६
 वामो-आक्कात् १८३
 वारङ्ग-अभिपीडितम् १८०
 वारिज्जो-विवाह १६७
 वावडो-कुट्टुम्बी १७४
 विअडुट-१ अवरोपितम्,
 २ मुक्कम् १७७
 विउसगो-व्युत्सग १७१
 विच्छुरिअ-अपुवम् १८२
 विट्ठित-अर्जितम् १८०
 विट्ठो-सुत्तोरियत्त १७७
 विट्ठच्छओ-निविद्ध १८१
 वित्थिरं-विस्तार १७२
 विरिचरो-धाराविरेचारील १६३

विहओ-विहद्ध १७०
 विवओ-विस्तीण १८३
 निसारो-सैन्यम् १७३
 विसो-१ वृप, २ मूपिक १७६
 विहण्णो-अनर्थ १७५
 विहिमिहिओ-विकसित १७६
 विहुडुओ-विधुतुदः १७१
 वीली-वीथि १७२
 वीवी-वीथि १७२
 वणिअ-वचनीयम् १६७
 वेणुसाओ-भ्रमर १७५
 वेणो-आक्कान्त १८३
 वल्लथो-निट्ठम्मनम् १७०
 वेणइअ-सट्टचित्तम् १८०
 वेण्हणे-१ कोमल, २ विलासी १६३
 वेहरी-विलासवती १६७
 वेहरीओ-१ वल्लरी, २ केश १७३
 वोट्ठी-सक्क १८१
 व्युडो-विट १७१

स

ससाओ-१ आक्क, २ चूर्णित
 ३ पीत, ४ उट्ठिम १८४
 सइकोडी-शतकोटि १७५
 सइलात्तिओ-मयूर १६४
 सग्गहो-मुक्क १७५
 सक्करो-रथ्या १७५
 सगो-सघात १७१
 सषअण-सहननम् १७१
 सचारी-दूती १७२
 सडिअग्गिअ-१ वर्धितम्,
 परिनुत्तम् १८४
 सत्तो-मत १८३
 सत्तवरो-सत्तर १७१-२

सहाल-नूपुरम् १६३
 समराद्वयं-विष्टम् १८१
 समुद्रणवणीअ-चन्द्र १७२-३
 समुद्रहरं-भाग्युष्टम् १७३
 सरिसाहुटी-सदृश १६६
 सहउत्थिआ-द्वयी १७२
 साउलो-अनुराग १६७
 साणिभो-शात १८१
 सामरी-शास्मठी १७१
 साळकिआ-शारिका १७३
 साहुली-शारा १६६
 सिट्टो-मुसोत्थित १७७
 सिष्पी-शुची १७१
 सिहृददिलो-वालरु १६६
 सिहिण-स्त्रनम् १७३
 सीउर-द्विमकालदुदिनम् १६६
 सीउर-द्विमकालदुदिनम् १६६
 सीसक-शीर्षत्रम् १७१-२
 सुण्डसिओ-निद्राशील १६७
 सुहरओ-१ धारिकाष्टम्,
 २ चटक १७४

| सुंनो-दीप १७३
 | सुंरुओ-रिवत १७३
 | सुंरुओ-मग्वाष्टम् १६३
 | सेवाळ-सेवालम् १७१
 | सोत्ती-तरङ्गिणी १६५
 | सोहृअ-विष्टम् १८१

 | ह
 | हकिअ-उग्रतम् १८३
 | हडमदो-युवस्वस्य १७४
 | हददो-अनुराग १६७
 | हलरविअ-लरितम् १८२
 | हिआ-त्र १७०
 | हिओ-सम् १७७
 | हीमोरं-भीमरम् १७१
 | हीरणा-त्रपा १६७
 | हेपिअ-उग्रतम् १८३
 | हेरिओ-हेरस्व १७६
 | हंसमण-उग्रतम् १८३
 | हसिअ-रगितम् १७८

An Appendix Containing Declensional Forms

Mas Nouns ending in अ,

राम.

	Sing	Plu
Nom	रामो	रामा
Acc	राम	रामे-रामा
Inst	रामेण-ण	रामेहि-हिं-हि
Abl	रामाहितो-रामत्तो- रामाओ-रामाउ- रामा-रामाहि	रामाहितो रामेहितो-रामत्तो रामाओ-रामाउ-रामाहि- रामेहि-रामासुतो- रामेसुतो
Gen	रामस्स	रामाण-ण
Loc	रामे-रामम्मि	रामेसु-सु
Voc	दे रामो, दे राम	दे रामा

Vararuchi gives रामादो, रामाहु in place of रामाओ, रामाउ
The Shadbhâshâs'abdamañjarî gives रामाहि instead of
रामाहि (Abl Sing) and an additional form दे रामा
(Voc Sing)

Mas Pronouns ending in अ

सव्व.

	Sing	Plu
Nom	सव्वो	सव्वे
Acc	सव्व	सव्वे-स-या
Inst	सव्वेण-ण	सव्वेहि-हिं-हि
Abl	सव्वाहितो-सव्वत्तो- सव्वाओ-सव्वाउ- सव्वा-सव्वाहि	सव्वाहितो-सव्वेहितो- सव्वत्तो-सव्वाओ- सव्वाउ-स-वाहि- सव्वेहि-सव्वासुतो- सव्वेसुतो

	Sing	Plu
Gen	सव्यस्य	सव्याण-ण, सव्येति
Loc	सव्यमि-सव्य- सव्यसि-सव्यदि	सव्येषु-सु

Vararuchi gives सव्यादो-डु in place of सव्याभो-उ (Abl. Sing.)

The Shadbhāshās'abdamañjarī says — 'सबोधने सौ दे सव्यो दे गवा दे सव्य जनि दे सव्ये ।

Neuter Nouns

ending in अ
षण

	Sing	Plu
Nom	षण	षणाणि- षणाइ-षणाइ
Acc	"	,
Voc	दे षण	"

The rest like
the forms of राम

Neuter Pronouns

ending in अ
सव्य

	Sing	Plu
Nom	सव्य	सव्याणि- सव्याइ- सव्याइ
Acc	"	"

The rest like
the forms of सव्य Mas

The Shadbhāshās'abdamañjarī observes — "सबोधने सौ 'सो' इति लोटव पुस्त्येधेष्यत इति भाष्योचरत्र नास्ति ।

Mas Nouns ending in इ

Additional forms according to प्राट्० चट्ठि० are—
Nom अग्निभो, अग्निवो अग्गवो Plu अग्गीउ, similarly वाडड-
वाडडो-वाडडो

अग्नि.

	Sing	Plu
Nom	अग्नी	अग्गाउ-अग्गभो-अग्गिणो- अग्गी
Acc	अग्नि	अग्गिणो-अग्गी
Inst	अग्गिणा	अग्गीदि-दि-दि

	Sing	Plu
Abl	अग्निणो-अग्नीहितो- अग्निक्तो-अग्नीभो- अग्नीउ	अग्नीहितो-अग्निक्तो- अग्नीभो-अग्नीउ- अग्नामुतो
Gen	अग्निणो-अग्निण	अग्नीण-ण
Loc	अग्निमि	अग्नीसु-सु
Voc	दे अग्नी-अग्नि	अग्निणो-अग्नी

Mas Nouns ending in उ

वाउ.

Nom	वाऊ	वाअउ-वाअओ-वाउणो- वाऊ-वाअवो
Acc	वाउ	वाउणो-वाऊ
Inst	वाउणा	वाऊहि-हि-हि
Abl	वाउणो-वाऊहितो- वाउक्तो-वाऊभो-वाऊउ	वाऊहितो-वाउक्तो- वाऊभो-वाऊउ-वाऊमुतो
Gen	वाउणो-वाउण	वाऊण-ण
Loc	वाउमि	वाऊसु-सु
Voc	दे वाऊ-वाउ	वाउणो-वाऊ

Vararuchi gives new forms as under —

Nom and Voc Plu अग्नीभो, वाऊभो, Abl Sing अग्नाहि, वाऊहि He gives अग्नादो-दु in place of अग्नाभो-उ and वाऊदो-दु in place of वाऊभो-उ

प्राकृतचन्द्रिका has अग्निउ-अग्निओ-अग्निवो-अग्नायो and वाउउ-वाउओ-वाउवो as additional Nom Plu forms of अग्नि and वाउ respectively

The Shadbhāṣā's 'abdamañjarī gives दे अग्नाउ, दे अग्नाओ as additional forms (Voc Plu) and दे वाअउ, दे वाअओ, दे वाअवो (Voc Plu) as additional forms

	दहि Neu		महु Neu
	Sing	Plu	Sing
Nom	दहि-हि-हि	दहीणि- दहीद-दहीद	महु-हु-हुं
			Plu
Acc	"	"	महुणि- महुइ-महुई

	Sing	Plu	Sing	Plu
Voc	दे दहि	दहिणि- दहीइ-दहीई	द महु	महुणि-महुई- महुई

The rest like the forms
of अग्नि

The rest like the forms
of वाउ

Vararuchi gives दहीइ and महुई as Nom, Acc, and
Voc Plu

The Shadbhāṣha's 'abdamāñjarī' observes—

अग्नि-दहि-महु In regard to महु Nom Sing it
remarks — 'महु इति निरनुनासिक रूपमपीति भाष्ये' 'महु इति
निरनुनासिकोपीष्यते' (प्राकृतमणिप्रदीप)

Fem Nouns ending in आ,

जाआ.

	Sing	Plu
Nom	जाआ	जाआआ-जाआउ-जाआ
Acc	जाआ	जाआओ-जाआउ-जाआ
Inst	जाआअ-जाआइ- जाआए	जाआहि-हि-हि
Abl	जाआअ-जाआइ- जाआए जाआहितो- जाआओ-जाआओ- जाआउ	जाआहितो-जाआओ- जाआओ-जाआउ- जाआमुतो
Gen	जाआअ-जाआइ- जाआए	जाआण-ण
Loc	जाआअ-जाआइ- जाआए	जाआसु-सु
Voc	जाए-जाआ-जाओ	जाआओ-जाआउ- जाआ

Vararuchi gives जाआदो-दु for जा आओ-उ (Abl Sing)

The Shadbhāṣha's 'abdamāñjarī' does not give the form
दे जाओ (Voc Sing)

Fem Nouns ending in इ

रइ

	Sing	Plu
Nom	रइ	रइओ-रइउ-रइ
Acc	रइ	रइओ-रइउ-रइ
Inst	रइअ-आ-इ-ए	रइहि-हिं-हिं
Abl	रइअ-आ-इ-ए रइहतो-	रइहितो-रइतो-रइओ-
	रइत्तो-रइओ-रइउ	रइउ-रइसुतो
Gen	रइअ-आ-इ-ए	रइण-ण
Loc	रइअ-आ-इ-ए	रइणु-णु
Voc	रइ-रइ	रइओ-रइउ-रइ

Fem Nouns ending in उ

धेणु

	Sing	Plu
Nom	धेणु	धेणुओ-धेणुउ-धेणु
Acc	धेणु	धेणुओ-धेणुउ-धेणु
Inst	धेणुअ-आ-इ-ए	धेणुहि-हिं-हिं
Abl	धेणुअ-आ-इ-ए, धेणुहितो-	धेणुहितो-धेणुत्तो-धेणुओ-
	धेणुत्तो-धेणुओ-धेणुउ	-धेणुउ-धेणुसुतो
Gen	धेणुअ-आ-इ-ए	धेणुण-ण
Loc	धेणुअ-आ-इ-ए	धेणुणु-णु
Voc	धेणु-धेणु	धेणुओ-धेणुउ-धेणु

Fem nouns ending in इ

गोरी

	Sing	Plu
Nom	गोरा-गोरीआ	गोरा-गोरीओ-गोरीउ- गोरीआ
Acc	गोरी	गोरी-गोरीओ-गोरीउ- गोराआ
Inst	गोरीअ-आ-इ-ए	गोरीहि-हिं-हिं
Abl	गोरीअ-आ-इ-ए गोरीहितो-	गोरीहितो-गोरात्तो-
	गोरीत्तो-गोराओ-गोराउ	गोरीओ-गोरीउ- गोरीसुतो

Gen	गोरीय-आ-इ-ए	गोरीय-ण
Loc	गोरीय-आ-इ-ए गोरीयि	गोरीयु-यु
Voc	द गोरी	द गोरी-गोरीओ- गोरीउ-गोरीआ

Vararuchi gives गोरीदो-दु in place of गोरीओ-उ (Abl Sing) and an additional form गोरीहि (Abl Sing)

Fem Nouns ending in ऊ

	जवू	
	Sing	Plu
Nom	जवू	जवू-जवूओ-जवूउ
Acc	जवु	जवू-जवूओ-जवूउ
Inst	जवूअ-आ-इ-ए	जवूहि-हि-हि
Abl	जवूअ-आ-इ-ए जवूहितो- जवुत्तो-जवूओ-जवूउ	जवूअतो-जवुत्तो- जवूओ-जवूउ-जवूमुत्तो
Gen	जवूअ-आ-इ-ए	जवूण-ण
Loc	जवूअ-आ-इ-ए, जवुमि	जवूयु-यु
Voc	द जवु	द जवू-जवूओ-जवूउ

Vararuchi gives जवूदो-दु in place of जवू तो-उ (Abl Sing) and an additional form जवूहि (Abl Sing)

पिठ्

	Sing	Plu
Nom	पिआ-पिअरो	पिअरा पिअओ- पिअउ-पिअओ-पिऊ- पिउणो
Acc	पिअरं	पिअरे-पिअरा, पिउणो-पिऊ
Inst	पिअरेण-ण पिउणा	पिअरहि-हि-हि पिऊहि-हि-हि
Abl	पिअराहितो-पिअरत्तो- पिअराओ-पिअराउ- पिअरा-पिअराहि पिउणो-पिऊहितो-	पिअराहितो-पिअरोहतो- पिअरत्तो-पिअराओ- पिअराउ-पिअराहि- पिअरेहि-पिअरासुतो-

	पिउत्तो-पिऊओ- पिऊउ	पिअरेसुतो, पिऊहितो-पिउत्तो- पिऊओ-पिऊउ- पिऊसुतो
Gen	पिअरस्त, पिउणो-पिउस्त	पिअरण-ण
Loc	पिअरे-पिअरम्मि, पिउम्मि	पिअरेसु-सु पिऊसु-सु
Voc	दे पिअ-पिअर- पिअरो-पिअर	दे पिअरा, पिअओ- पिअउ-पिअवो-पिऊ- पिउणो

Vararuchi gives पिउणो (Nom Plu and Acc Plu) in place of पिउणो, पिअरादो-डु (Abl Sing) in place of पिअरा ओ-उ, पिउणो (Gen Sing) in place of पिउणो, and पिउसु (Loc Plu) for पिऊसु

The Shadbhāṣya's 'abdamañjari' remarks अत्र सप्तम्येकवचने 'उदता त्वस्वमामि' इति सूत्रप्राप्तसुत्वरूपं त्वाकरविरुद्धम् । so it does not sanction the form पिउम्मि, but in the प्राकृतमणिप्रदीप I find 'अस्वमामित्युक्तेस्तद्विषये उकारान्तरूपाभावः' In the Voc Sing it gives two additional forms दे पिअरा, दे पिआ

कर्तृ Mas

	Sing	Plu
Nom	कत्तारो-कत्तारो, कट्टारो-कट्टारो	कत्तारा, कत्तओ-कत्तउ- कत्तवो-कत्-कत्तुणो, कट्टारा कट्टओ-कट्टउ- कट्टवो-कट्ट-कट्टुणो
Acc	कत्तारं, कट्टारं	कत्तारे-कत्तारा कत्तुणो- कत्त, कट्टारे-कट्टारा, कत्तुणो-कट्टु
Inst	कत्तारेण-ण कत्तुणा कट्टारेण-ण कट्टुणा	कत्तारेहि-हि-हि कत्तुणि-हि-हि कट्टारेहि-हि-हि, कट्टुहि-हि-हि

AbI	कत्ताराहितो-कत्तारत्तो- कत्तारा ते-कत्ताराउ- कत्तारा-कत्ताराहि कत्तुणो-कत्तृहितो- कत्तुतो-कत्तूओ- कत्तउ कत्ताराहितो-कत्तारत्तो- कत्ताराओ-कत्ताराउ- कत्तारा-कत्ताराहि कत्तुणो-कत्तृहितो- कत्तुतो-कत्तूओ-कत्तूउ	कत्ताराहितो-कत्तारहितो- कत्तारत्तो-कत्ताराओ- कत्ताराउ-कत्ताराहि-कत्तारेहि- कत्तारामुतो-कत्तारमुतो कत्तारहो-कत्तुतो-कत्तूओ- कत्तूउ-कत्तूमतो कत्ताराहितो-कत्तारेहितो- कत्तारत्तो-कत्ताराओ- कत्ताराउ-कत्ताराहि-कत्तारेहि- कत्तारामुतो-कत्तारेमुतो कत्तृहितो-कत्तुणो-कत्तूओ- कत्तूउ-कत्तूमतो
Gen	कत्तारस्य कत्तुणो- कत्तुस्य कत्तारस्य, कत्तुणो- कत्तुस्य	कत्ताराण-ण कत्ताराण-ण
Loc	कत्तार-कत्तारमि कत्तुमि कत्तारे-कत्तारमि कत्तुमि	कत्तारेसु-सु कत्तुसु-सु कत्तारेसु सु कत्तुसु-सु
Voc	दे कत्त-कत्तारी-कत्तार कत्त-कत्तारो-कत्तार	दे कत्तारा, कत्तओ-कत्तउ- कत्तवो-कत्त-कत्तुणो कत्तारा कत्तओ-कत्तउ-कत्तओ-कत्तू-कत्तूणो

Vararuchi gives कत्तारादो, कत्तारादु, कत्तारादो-दु in place of कत्ताराओ-उ कत्तारा ते-उ Shadbhîshâmañjari has additional Voc Sing forms as दे कत्ता, दे कत्तार

धात् Mas

	Sing	Plu
Nom	धाआ-धाआरो	धाआरा, धाआउ- धा आओ-धाआवो-धाऊ- धाउणो
Acc	धाआरं	धाआरा-धा आरे धाऊ- धाउणो
Inst	धाआरेण-ण धाउणा	धाआरेऽि-हि-हिं धाऊहि-हि-हिं

Abl	धातारा ^१ तो-धातारभो- धाताराओ-धातारउ- धातरा-धातारादि, धातृद्वितो-धातृभा- धातृउ-धातृभो-धातृणो	धातारा ^१ तो-धातारद्वितो- धातारसो-धातृणो- धाताराउ-धातारादि- धाताराभु त्-धातारभुतो, धातृत्ता-धातृत्तो-धातृउ- धातृभा-धातृभुतो
Gen	धातारस्य धातृणो- धातृस्य	धाताराण-ण
Loc	धातारं-धातारमि, धातृमि	धातारसु-सु धातृसु-सु
Voc	दे धातारो-धातार- धातृ	दे धातारा धातृभो- धातृउ-धातृभो- धातृउ-धातृणो

Vararuchi gives धातारद्वो-दु in place of धातारओ-उ Shad-
bhāshāmañjarī has additional Voc Sing forms as दे
धातारा, दे धातृ

मातृ Fem

	Sing	Plu
Nom	माता; मातरा, माइ माऊ	माआ-माआओ-माआउ, मातरा-मातराओ-मातराउ, माइ-माइभो-माइउ, माऊ-माऊओ-माऊउ Same as Nom
Acc	मात्र मातरं, माइ, माउ	
Inst	माताज-इ-ए मातराज-इ-ए माइ इ-आ-इ-ए, माऊअ-आ-इ-ए	माआदि-दि-दि मातरादि-दि-दि माइदि-दि-दि, माऊदि-दि-दि
Abl	मातार-इ-ए माताद्वितो- मातृत्तो-माताओ-माताउ, मातराज-इ-ए मातराद्वितो- मातरत्तो-मातराओ-मातराउ, माइअ-आ-इ-ए माइद्वितो-	माआद्वितो-मात्तो-माआउ- मातृभो-मातृभुतो, मातराद्वितो-मातरत्तो- मातराओ-मातराभुतो, मातराओ-मातराभुतो, मातृभुतो,

	माइता-माइथो-माइउ, माऊ ङ- ङ-ङ-ण माऊङ्गितो- माउता-माऊ तो-माऊ	माइइतो-माइतो-माइउ- माइओ-माइगुतो, माऊङ्गितो-माउतो-माऊउ- माऊओ माऊगुतो
Gen	माआअ-इ-ए माअराअ-इ-ए माइ ङ-आ-इ-ए, माऊङ-आ-इ-ए	माआण-ण, माअरण-ण माइण-ण माऊण-ण
Loc	Same as Gen	माआगु-गु माअरागु-गु, माइगु-गु माऊगु-गु
Voc	दे मा ङ-माथो मा ङरा-माअगे माइ-मा ^१ माऊ-माउ	दे माआ-माआउ-माआओ, माअरा-माअराउ-माअराओ, माइ-माइउ-माइओ, माऊ-माऊउ-माऊओ

Lakshmidhara gives माअरा in place of माअरा as optional base according to the Sutra मातुरा वारा ॥ २१ २५०॥ But Hemachandra and Shadbhashîmâñjarî have मा ङरा. Moreover, the Sutra is found in the Prakritarupîva tîra is मातुरा वारा ॥

Shadbhashîmâñjarî gives दे माअर and दे माअ as additional Voc Sing forms, and objects to the forms माए माअरे as under —

‘अत्र अटावत्त्वात् ‘टापो उ इति सूत्रप्राप्त ैत्थ न भवति । चन्द्रिका कारादिभि यत्तुक्त माए मा अर इति एत्वरूप तदहानविलभितमेव ॥’

But the forms माए and माअरे are not given, at least in this Chandrikâ

धातु Neu

	Sing	Plu
Nom	धाआर	धाआराणि-धाआराइ- धाआराइ धाऊणि-धाऊइ-धाऊइ
Acc	वाआर	Like the Nom
Voc	दे वाआर	” ”

The rest like the Mas

Shradhbhaskar udrikā gives दे पाग, दे पाग as additional Voc Sing forms

कोट्ट Mas

	Sing	Plu
Nom	कोट्टा-कोट्टागे	काट्टओ-कोट्टउ-कोट्टणो- काट्टू-कोट्टया
Acc.	कोट्टारं	कोट्टणो-कोट्टू
Inst	कोट्टाराण-ण- कोट्टुणा	कोट्टरि-रि-रि-रि
Abl	कोट्टाराहितो-कोट्टारतो- कोट्टाराओ-कोट्टाराउ- कोट्टारा-कोट्टाराहि-कोट्टुणो- कोट्टरितो-कोट्टुसा- कोट्टूणो-कोट्टूउ	कोट्टरिता-कोट्टुतो- कोट्टओ-कोट्टउ- कोट्टुणो
Gen	कोट्टारस्त-कोट्टुणो- कोट्टरस	कोट्टाराण-ण
Loc	कोट्टार-कोट्टारम्मि- काट्टम्मि	कोट्टुसु-सु
Voc	दे कोट्टू-कोट्टु	दे काट्टओ-काट्टउ- कोट्टुणा-कोट्टू-कोट्टवी

ट्टि Mas , Fem , Neu

Nom Plu	दोण्णि-डुण्णि-
Acc Plu	बण्णि-बिण्णि- दो-वे-डुवे
Inst Plu.	दोहि-रि-रि-रि- बहि-रि-रि-रि
Abl Plu	दोहितो-दोत्तो-दो-जो- दोउ-दोमुता- बहितो-बेतो-बेओ- वेउ-वेमुती

त्ति Mas , Fem , Neu

तिण्णि
तिण्णि
तीहि-रि-रि
ताहतो-तित्तो-तीओ- तीउ-तीमुता

Gen Plu	दोण्ह-ण्ह बण्ह-ण्ह-	निण्ह-ण्ह
Loc Plu	दोमु-मु- धमु-मु	तीमु-मु

चतुर Mas , Fem , Neu

Nom Plu	चउरा-चउरा-चउार
Acc Plu	चउो-चउारो-चउार
Inst Plu	चउहि-हिं इ चउहि-हिं-हिं
Abl Plu	चउरितो-चउभो-चउओ-चउ-चउमुतो, चऊहितो-चउतो-चऊओ-चऊउ-चउमुतो
Gen Plu	चउण्ह-ण्ह
Loc Plu	चउमु-मु, चऊमु-मु

पप (छ)

Nom Plu छो Acc Plu छा, Inst Plu छेहि-हिं-हिं, Abl Plu छहितो Gen Plu छण्ह-ण्ह, Loc Plu छमु-मु Prākṛita chandrikā गुण्य- छ छ, छहि-हिं-हिं छा-छओ-छउ-छामुतो, छण्ह-ण्ह छमु-मु

पञ्चन्

Nom and Acc पञ्च Inst पञ्चहि-हिं-हिं, Abl पञ्चतो-पञ्चओ-पञ्चउ-पञ्चहितो-पञ्चामुतो Gen पञ्चण्ह-ण्ह Loc पञ्चमु-मु The forms of the following are found in the commentary on the Prākṛitachandrikā —

सप्तन्=सप्त सप्त सप्तहि-हिं-हिं सप्ततो-सप्ता तो-सप्ताउ-सप्ताहितो-सप्तामुतो सप्तण्ह-ण्ह सप्तमु-मु (It may be noted that हितो and मुतो are the terminations in all cases in the प्रा० च० in place of हितो and मुतो)

अष्टन्=अठ अठ अठहि-हिं-हिं अठतो-अठओ-अठउ-अठहितो-अठामुतो अठण्ह-ण्ह, अठमु-मु Similarly, the forms of नवन्=नव, &c and दशन्=दह &c

एगारह-एगारह चारह तेरह, चउदह-चादह पण्णरह सोण्ह, गत्तारह, अठारह एभोगवीसा वासा एआणत्तीसा एकत्तासा बत्तासा, चोत्तामा-चउत्तीसा;

पचत्तीसा, छत्तीसा, सत्तवीसा, अठत्तीसा एओणचालीसा, एगचालीसा-एअ
चालीसा-एगचालीसा-एअचालीसा, दुआलीसा, तेआलीसा, चोआलीसा-चउआ
णीसा, पचआलीसा, छआलीसा, सत्तआलीसा, अठआलीसा, एओणपण्णासा,
पण्णासा, एआवण्णासा-एगावण्णासा-एआवण्णा-एगावण्णा-एकावण्णा, वावण्णा-
दुपण्णासा-दुपण्णा, तेवण्णासा-तेवण्णा, चोवण्णासा-चउवण्णासा-चोवण्णा-
चउवण्णा-पचावण्णासा-पचावण्णा-पण्णपण्णासा-पण्णपण्णा, छप्पण्णासा-छप्प
णा, सत्तावण्णासा-सत्तावण्णा, अठावण्णासा-अठावण्णा, एओणछठी, छठी, एक
छठी, वाछठी-दुछठी, तेछठी, चोछठी-चउछठी, पचछठी छछठी, सत्तछठी,
अठछठी, एओणसत्तरी, सत्तरी एअसत्तरी, दुसत्तरी-वासत्तरी, तेसत्तरी, चोसत्तरी-
चउसत्तरी, पचसत्तरी, छसत्तरी, सत्तमत्तरी, अठसत्तरी, एगहत्तरी, वाहत्तरी &c
also, एगासा, वाधी, तिआसा चोआसी-चउआसी, पचासी, छासी, सत्तासी,
अठासी, एओणवई-एगाणवई-एकाणवई वाणवई तेणवई चोणवई-चउणवई,
पचाणवई, छाणवई सत्ताणवई, अठाणवई, एओणसअ । सअ ॥

Forms of Mas nouns ending in अन्
राजन् Mas

	Sing	Plu
Nom	राआ-राआणो- राओ	राइणो-राआणाणो- राआणो-राआ-राआणा
Acc	राइण-राअ- राआण	राआणाणो-राआणो- राइणो-राआणा- राआणे-राआ-राए
Inst	राइणा-रण्णा- राअणा-राएण- राएण-राआणेण- राआणेण	राइहि-हिं-हिं, राएहि-हिं-हिं, राआणेहि-हिं-हिं
Abl	राआणाणो-राइणो- रण्णो-राआहितो- राअत्तो-राआओ-राआउ- राआ-राआहि, राआणाहितो- राआणत्तो-राआणाओ- राआणाउ	राआणासुतो-राआणेहि- राआणाहितो-राआणत्तो- राआणाओ-राआणाउ- राआहितो-राएहितो- राईहितो-राइत्तो-राइओ- राइउ-राईहि-राइसुतो
Gen	राइणो-रण्णो-राआणाणो-	राइण-राइण

	राआणो-राअस्स-राआणस्स	राआणाण-राआणाण, राआण-राआण
Loc	राइम्मि-राअम्मि- राआणै-राआणम्मि- राए	राइमु-राइमु, राएमु-राएमु, राआणैमु-राआणैमु
Voc	दे राआ-राअ- राओ-राआण	दे राओ-राआणो

The Shadbhāṣhā's *abdamañjarī* omits राआणो (Nom Plu) and has Voc Sing दे राआणो and Voc Plu दे राइणो also Acc Plu राआणाणो is omitted Abl Sing — Additional forms राआणो, राआणा, and राआणाहि राआणाणो is omitted Abl Plu — Additional forms राअत्तो, राआओ, राआउ, राआहि, राएहि, राआहुँनो, राएसुनो, राआणैहितो, राआणादि, राआणैहि, राआणैमुतो, Gen Plu — Additional forms राआणैण-राआणैण

It remarks—एतद्रूपमप्यव्ययीक्षिताना मते । वृत्तिकारादीना मते तु सौ राआणा जसि राआणाणा शसि राआणाणो टि राआणणा इसां राआणाणो ढसि राआणाणो । अय विशेष ।

किम् Mas

	Sing	Plu
Nom	को	के
Acc	क	के-का
Inst	किणा-केण- केण	केहि-केहिं-केहिं
Abl	कम्हा-काहितो- कत्तो-काओ-काउ- कीस-किणो-का- कादि	काहितो-केहितो-कासुनो- केसुतो-कत्तो-काओ- काउ-कादि-कहि
Gen	कास-कस्स	केसिं-कास-काण-काण
Loc	कत्थ-कस्सि-कसि- कहिं-कइआ-काहे- काला	केसु-केसु कहिं-कहिं

The Shadbhāṣhā's
forms as Gen Sing V
काओ

Additional
g) for

किम् Fem

	Sing	Plu
Nom	का	का-काओ-काउ, की-कीओ-कीउ-कीआ
Acc	क	Like the Nom
Inst	कीअ-कीआ-कीइ-कीए,	कीहि-हिं-हिं काहि-हिं-
-	काअ-काइ-काए	हिं
Ab)	कीअ-कीआ-कीइ-कीए, काअ-काइ-काए कम्हा- काहितो-कत्तो-काओ-काउ, कीहितो-कित्तो-कीओ-रीउ, कीस-किणो	काहितो-कासुतो-कत्तो-काओ- काउ, कीहितो-कीसुतो-कित्तो- कीओ-कीउ
Gen	कीसे-किस्सा, कीअ-कीआ- कीइ-कीए, काअ-काइ- काए कीस-कास	काण-काण कास- कीस-केसि
Loc	कीअ-कीआ-कीइ-कीए काअ-काइ-काए- काहि	कीसु-सु। कासु-सु

The Shadbhāshāmañjarī omits कम्हा (Abl Sing), कास-कीस (Gen Plu), and has कीहि as an additional form as Loc Sing Vararuchi has कदो (Abl Sing) for काओ

किम् Neu

Nom	} कि	काणि-काइ-काइ
Acc		

The rest like Mas

	यद् Mas		तद् Mas	
	Sing	Plu	Sing	Plu
Nom	जो	जे	सो	ते
Acc	ज	जे-जा	त-ण	ते-ता-जे-णा
Inst	जिणा-जेण	जेहि-हिं-हिं	तिणा-तेण-	तेहिं-हिं-हिं
-	-	-	तेण, जिणा-	-
-	-	-	जेण-जेण	-

इदम् Mas

	Sing	Plu
Nom	इमो-अय	इमे
Acc	इम-ण-इण	इमे-इमा-णे-णा
Inst	इमेण-इमेण-णेण- णेण-इमिणा	इमेहि-हिं-हिं-हिं-हिं- हिं, एहि-हिं-हिं-हिं
Abl	इमाहितो-इमत्तो- इमाओ-इमाउ-इमा- इमाहि	इमाहितो-इमेहितो- इमासुतो-इमेसुतो-इमत्तो- इमाओ-इमाउ-इमाहि- इमेहि-आहि-एहि
Gen	अस्त-इमस्त-से	इमेसि-सि-इमाण-इमाण
Loc	अस्ति-इमस्ति-इमम्भि- इह	एसु-एसु-इमेसु-इमेसु- णेसु-णेसु

The Shadbhāshā's *abdamañjanī* has अज (for अय) Nom Sing and Inst Sing णिणा also, Abl Sing आहि also and omits इमस्ति and णेसु-णेसु

इदम् Fem

	Sing	Plu
Nom	इमी-इमा-इमिआ- इअ	इमाओ-इमाउ-इमा, इमीओ-इमीउ-इआ-इमी
Acc	इमि-इम-इण	Like the Mas
Inst	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए	इमीहि-हिं-हिं, इमाहि-हि-हि
Abl	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए इमीहितो- इमित्तो-इमीओ-इमीउ- इमाहितो-इमत्तो-इमाओ- इमाउ	इमीहितो-इमीसुतो- इमित्तो-इमीओ-इमीउ- इमाहितो-इमासुतो- इमत्तो-इमाओ-इमाउ
Gen	इमाअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए, से	इमेसि इमीण-इमाण- इमाण-इमाण, सिं
Loc	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए इमस्ति-इमम्भि- अस्ति-इह	इमीसु-सु, इमासु-सु, आसु-सु

Abl	जम्हा-जाहितो-	जाहितो-	तम्हा-सो-	ताहितो-चेहितो
	जसो-जाओ-जाउ-	जेहितो-	ताहितो-तसो-	तासुनो-
	जा-जाहि	जामुतो-	ताओ-ताउ-	सेसुनो-तसो-
		जेसुतो-जसो-	ता-ताहि	ताओ-ताउ-
		जाओ-जाउ-		ताहि-सेहि
		जाहि-जेहि		
Gen	जास-जस्त	जेसि-जाण-	ताग-तरग-	सेसि-ताण-
		जाण	से	ताण-सि-
				तास
Loc	जत्य-जसिस-जम्मि-	जेसु-	तत्य-तसिस-	सेसु-सेसु
	जहि-जइआ-जाहे-	जसु	तम्मि-तहि-	णेसु-णेसु
	जाला		तइआ-ताहे-	
				ताला

The Shadbhāshās'abdamañjarī observes- 'अत्रापि स्वदादे रत्सर्गत संबोधन नास्तीति ज्ञयम्। Inst Sing जिण-जिण Vara ruchi has जदो and तदो (Abl Sing) for जाओ and ताओ

In the forms of तद् Mas the Shadbhāshāmañjarī has Nom Sing स also, Gen Plu से also

	यद् Fem			तद् Fem	
Nom	जा	जी-जीओ-	सा	सी-सीओ-	
		जीउ-जीआ-		तीउ-तीआ-	
		जा-जाओ-जाउ		ता-ताओ-ताउ	
	&c	&c	&c	&c	
Like the Fem forms of			Like the Fem forms		
किम्			of किम्		

	यद् Neu		
Nom	ज	जाणि	त
and		जाइ-	
Acc		जाइ	ताणि-ताइ-
			ताइ

The rest like the Mas The rest like the Mas

The Shadbhāshāmañjarī has के जे, and से as Neu Nom Plu in place of the forms given above

इदम् Mas

	Sing	Plu
Nom	इमो-अय	इमे
Acc	इम-ण-इण	इमे-इमा-णे-णा
Inst	इमेण-इमेण-णेण- णेण-इमिणा	इमेहि-हि-हिं, नेहि-हि- हिं, एहि-हि-इह
Abl	इमार्हितो-इमत्तो- इमाओ-इमाउ-इमा- इमाहि	इमार्हितो-इमेहितो- इमासुतो-इमेसुतो-इमत्तो- इमाओ-इमाउ-इमाहि- इमेहि-आहि-एहि
Gen	अस्स-इमस्स-से	इमेसिं-सिं-इमाण-इमाण
Loc	अस्सि-इमस्सि-इमम्मि- इह	एसु-एसु-इमेसु-इमेसु- णेसु-णेसु

The Shadbhishās'abdamañjarī has अअ (for अय) Nom Sing and Inst Sing णिणा also, Abl Sing आहि also and omits इमस्सि and णेसु-णेसु

इदम् Fem

	Sing	Plu
Nom	इमी-इमा-इमिआ- इअ	इमाओ-इमाउ-इमा, इमीओ-इमीउ-इआ-इमी
Acc	इमि-इम-इण	Like the Mas
Inst	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए	इमीहि-हि-हिं, इमाहि-हिं-हिं
Abl	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए इमीहितो- इमित्तो-इमीओ-इमीउ- इमार्हितो-इमत्तो-इमाओ- इमाउ	इमीहितो-इमीसुतो- इमित्तो-इमीओ-इमीउ- इमार्हितो-इमासुतो- इमत्तो-इमाओ-इमाउ
Gen	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए से	इमेसिं इमीण-इमीण- इमाण-इमाण, सिं
Loc	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए इमस्सि-इमम्मि- अस्सि	इमीसु-सु इमासु-सु आसु-सु

		इदम् Neu	
	Sing		Plu
Nom and Acc	}	इद-इण-इणमो	इमे इमे-इमा-णे-णा

The rest like the Mas

एतद् Mas

	Sing	Plu
Nom	एगो-एम- इणमो-इण	एण
Acc	एअ	एए-एआ
Inst	एइणा-एएण- एएण	एएहि-हिं- हिं
Abl	एत्तो-एत्ताहे- एआहितो-एअत्तो- एआओ-एआउ- एआ-एआहि	एआहितो- एएहितो- एआओतो- एएओतो- एअतो-एआओ- एआउ-एआहि- एएहि
Gen	से-एअस्त	सिं-एएसिं- एआण-एआण
Loc	एअथ-अअमिम इअमिम-एअमिम- एअसि	एअसु-सु

The Shabbāshī's 'abdamañjari has से also Gen Plu and remarks 'सदेतदोरामा सह से आदेश ऋचिदिच्छन्तीति भाष्ये ।

Hemachandra and S'rikrishna have इअमिम as an additional Loc Sing

एतद् Fem

	Sing	Plu
Nom	एसा-एइ- एस-इण- इणमो	एइओ-एइउ- एआओ-एआउ

Acc	एअ-एइ	Like the Nom
Inst	एईअ-आ-इ-ए एआअ-इ-ए	एईहि-हिं-हिं, एआहि-हिं-हिं
Abl	एत्तो-एत्ताहे-एइअ-आ इ-ए एआअ-इ-ए, एइहितो-एइत्तो- एईओ-एईउ, एआहितो- एअत्तो-एआओ-एआउ	एइहितो- एइसुतो- एइत्तो-एईओ-एईउ- एआहितो- एआसुतो- एअत्तो-एआओ- एआउ
Gen	एइअ-आ-इ-ए, से, एआअ-इ-ए	सिं-एआण-ण
Loc	एइअ-आ-इ-ए, एआअ-इ-ए	एईसु-सु, एआसु-सु

एतद् Neu

	Sing	Plu
Nom	एअ-इणमो-इण-एअ	एआणि-एआइ-एआइ
Acc	एअ-एआणि- एआइ-एआइ	Like the Nom

The rest like the Mas

अदस् Mas

	Sing	Plu
Nom	अह-अमू	अमू-अमउ- अमओ- अमुणो-अमवो
Acc	असु	अमुणो-अमू
Inst	अमुणा	अमूहि-हिं-हिं
Abl	अमुणो- अमूओ- अमूउ- अमूहितो- अमुत्तो	अमूहितो- अमूसुतो- अमुत्तो- अमूओ- अमूउ
Gen	अमुणो-ण	अमूण-ण

Loc	अमुम्मि- अअम्मि- इअम्मि	अमूसु-यु
-----	-------------------------------	----------

Additional forms in Nom Plu असुड-अमुओ-अमुवो-
प्राह० चदि०

अदस् Fem

	Sing	Plu
Nom	अह-अमू	अमूओ- अमूड-अमू
Acc	अमु	Like the Nom
Inst	अमूअ-आ-इ-ए	अमूहि-हि-हिं
Abl	अमूअ-आ-इ-ए, अमूहितो- अमुत्तो-अमूओ- अमूड	अमूहितो- अमूसुतां- अमुत्तो- अमूओ-अमूड
Gen	अमूअ-आ-इ-ए	अमूण-ण
Loc	अमूअ-आ-इ-ए	अमूसु-यु

अदस् Neu

	Sing	Plu
Nom	अमु-अह	अमूनि-अमूइ-अमूड
Acc	अमु-मु- मुं	Like the Nom

युष्मद् Mas, Fem, Neu

	Sing	Plu
Nom	तुव-तु-तुम-तुह-त	मे-तु-म-तुम्हे-उम्हे-तुच्च- तुम्हे-तुज्जे-तुम्ह-तुज्ज
Acc	तुमे-तुए-तुव-तु-तुम- तुह-त	वो-मे-तु-हे-तुम्हे-तुज्जे- उ-हे-तु-म-तुम्ह-तुज्ज- तुच्चे
Inst	मे-ते-दे-दि-तुम-तुमह- तुमए-उइ-तुए-तुमाइ- तुमे	मे-तुच्चेहि-तुम्हेहि- तुज्जहि-उच्चाहि-उम्हेहि- उज्वहि-उ-हेहि-तु-हेहि

Abl	<p>तुष्म-तुम्ह-तुज्ज- तुहितो-तुरह- तईहितो-तइत्तो-तइओ-तईउ- तुवाहितो-तुवत्तो-तुवाओ-तुवाउ- तुवाहि-तुवा- तुमाहितो-तुमत्तो-तुमाओ- तुमाउ-तुमाइ-तुमा- तुहाहितो &c - तुम्हाहितो &c - तुम्हाहितो &c - तुज्जाहितो &c</p>	<p>उम्हेहितो-उम्हाहितो- उम्हेसुतो-उम्हासुतो- उम्हेहि-उम्हाहि-उम्हत्तो- उम्हाओ-उम्हाउ- उग्हेहितो &c - तुग्हेहितो &c तुम्भेहितो &c - तुम्हेहितो &c तुज्जेहितो &c</p>
Gen	<p>तुष्म-तुम्ह-तुज्ज-उष्म-उम्ह- उज्य-उग्ह-तइ-तुह-तुह- तुम्ह-तुव-तुम-तुमे-तुमाइ- तुमो-दे-ते-दि-तु-इ-ए-</p>	<p>तुम्हाण-ण-तुष्म-तुम्ह-तुज्ज- तुम्भाण-ण-तुम्हाण-ण- तुज्याण-ण-तुमाण-ण-तुवाण- ण-तुहाण-ण-तुष्म-तुम्ह- तुज्य-वो-भे-त्वा</p>
Loc	<p>तुमए-तुइ-तुए-तुमाइ- तुमे-तुम्भि</p>	<p>तुपेसु-सु-तुमेसु-सु-तुदेसु- सु-तुम्भेसु-सु-तुम्हेसु-सु- तुज्जेसु-सु-तुसु-सु</p>
Nom	<p style="text-align: center;">अस्सद्</p> <p>Sing अम्हि-ह-अहअ-अह- अहम्मि-अम्मि</p>	<p>Plu मो-भे-वअ-अम्हे-अम्हो- अम्ह</p>
Acc	<p>म-णे-ण-मि-मिम-मम- अम्मि-अह-मम्ह-अम्ह</p>	<p>अम्हे-अम्हो-अम्ह-णे</p>
Inst	<p>मि-मइ-ममाइ-मए-मे- मम-णे-ममाइ-ममए</p>	<p>णे-अम्हेहि-अम्हेहिं- अम्हेहि-अम्हाहिं-अम्हाहिं- अम्हाहि-अम्हे-अम्ह</p>
Abl	<p>मइ-मम-मह-मज्ज- मइहितो-मइत्तो-मइओ- मइसु-ममाहितो-ममत्तो- ममाओ-ममाउ-ममा- ममाहि-ममाहितो-महत्तो- महाओ-महाउ-महा- महाहि-मज्जाहितो-मज्जत्तो-</p>	<p>अम्हाहितो-अम्हेहितो- अम्हासुतो-अम्हेसुतो-अम्हत्तो- अम्हाओ-अम्हाउ-अम्हाहि- अम्हेहि ममाहितो-ममेहितो- ममासुतो-ममेसुतो-ममत्तो- ममाओ-ममाउ-ममाहि- ममेदि</p>

	मज्जाओ-मज्जाउ-मज्जा-मज्जाहि	
Gen	अम्ह-मज्ज-मज्ज-मद्- मद्-मद्-मे-अम्ह-मम	अम्हे-अम्हो-अम्हाण ७- मज्जाण-ण ममाण-ण- महाण-ण-मज्ज-अम्ह- अम्ह-णे-णे
Loc	मि-मद्-ममा-मए-मे- अम्हे-अम्हम्मि-ममे-ममम्मि- मज्जे-मज्जम्मि-मद्दे-मद्दम्मि	अम्हायु यु-अम्हेसु-सु- अम्हसु-सु-अनयु-सु-ममेसु-सु- मज्जासु-सु-मज्जेसु-सु- मद्दसु-सु-मद्देसु-सु-

According to Lakshmidhara Loc Sing ought to have the following additional forms -

अम्हत्थ-अम्हरिंण-ममत्थ-ममरिंस-मज्जात्थ-मज्जारिंस-मद्दथ-मद्दरिंस

The Shadbhīṣṭāś'abdamañjarī has also ममायु-सु-मज्जासु-सु-महायु-सु in Loc Plu and remarks 'अत्र चिद्विधाकारादीना मयादसत्त्वचन गणनानभिहितवमेव ।'

हम् Present Tense

	Sing	Plu
1st Pers	हसमि-हसामि- हसिमि-हसेमि	हसमो-हसम-हससु, हसामो-म-सु, हसिमो-म-सु, हसेमो-म-सु *हसदत्था-हसेदत्था-
2nd Pers	हससि-हसेसि हससे-हसेसे	हसह-हसेह
3rd Pers	हसद्-हसेद्, हसए-हसेए	हसत्ति-हसेत्ति, हसत्ते- हसेत्ते हसदरे-हसेदरे

*Almost all the other Prākṛita grammars and Trivikrama's MS consulted by me give हसित्था and हसेत्था in Plu of हसदत्था and हसेदत्था

Also हसेज्ज and हसेज्जा (according to Lakshmidhara and Trivikrama हसज्ज and हसज्जा also) in all persons and numbers

In this १००० ज्ज and ज्जा are not inserted between the base and the terminations, because it does not end in a vowel ("सतोन्नज्ज तत्वात् 'मध्ये चापन्तात्' इत्ययं विधिर्न भवति" P 189 of the text)

भू

It substitutes हो, हुव, and हव and हु before अचिद् terminations (all personal terminations except 3rd Pers Sing and ह 2nd Pers Plu)

The forms of the substitutes हव and हुव are exactly like those of the root हस् above

हो

1st Pers	होमि- होअमि-होआमि-होइमि- होएमि	होमो-होम-होमु, होअमो-म-मु होआमो-म-मु होइमो-म-मु, होएमो-म-मु
2nd Pers	होसि*— होअसि-होअसे- होएसि-होएसे	होइत्था-होइह, होअइत्था-होअइह, होएइत्था-होएइह
3rd Pers	होइ*— होअइ-होअए- होएइ-होएए	होइत्ति-होते-होइरे होअत्ति-होअते-होअइरे होएन्ति-होअन्ते-होएइरे

Optional forms in ज्ञ and ज्ञा —

होञ्ज-होञ्जा in all persons and numbers Also होञ्जमि-होञ्जामि-होञ्जमो-म-मु होञ्जामो-म-मु होञ्जेमो-म-मु &c Before न्ति and न्ते we have होञ्जत्ति and होञ्जन्ते only, not होञ्जात्ति and होञ्जान्ते, because आ of ज्ञा is shortened by सयोगे' Before इरे, there are two forms होञ्जइरे and होञ्जाइरे

हु

1st Pers	हुमि- हुअमि-हुआमि- हुइमि-हुएमि	हुमो-हुम-हुमु हुअमो-म-मु हुआमो-म-मु हुइमो-म-मु, हुएमो-म-मु
2nd Pers	हुसि- हुअसि-हुअसे- हुएसि-हुएसे	हुइत्था- हुअइत्था-हुएइत्था

* Not होसे and होए because the root does not end in अ

3rd Pers No forms

हुन्ति-हुन्ते-हुदरे
हुअन्ति-हुअन्ते-हुअदरे;
हुणन्ति-हुणन्ते-हुणदरे

Optional forms in अ and जा -

हुज्-हुजा in all persons and all numbers

Also हुज्मि-हुजामि-हुजेमि &c

The Past Tense

भू (लृट् णिद्, or उद्)

हो

Sing

Plu

3rd Pers

होति-होति होहिअ-

Like the Present

होअहिअ, होहि-होअहि

Tense

2nd Pers

Like the Present Tense

1st Pers

Do

हस्

3rd Pers

Sing हसीय The rest like the Present Tense

According to other authors the terminations are सीअ,
हीअ, and ही, or हीअ alone, or सी, ही, and हीअ in the 3rd
Pers Sing in the case of roots ending in a vowel

भू Futures

From हो

Sing

Plu

1st Pers

होहामि-होस्वामि-

होहामो-म-मु, होस्वामो-म-मु

होहिमि-होदिस्व

होहिमो-म-मु होहिस्वा

होहित्वा

2nd Pers

होतिसि-होदिसे

होहित्वा-होहित्

3rd Pers

होदिद्-होदिए

होहित्ति-होहित्ते-होहित्दरे

हस्, Futures

1st Pers

हसेहामि-हसिहामि

हसेहामो म-मु

हसेस्वामि-हसिस्वामि,

हसिहामो-म-मु

हसेहिमि-हसिहिमि

हसस्वामो-म-मु

हसेदिस्व-हसिदिस्व

हसिस्वामो-म-मु

हसेहिमो-म-मु

हसिहिमो-म-मु,

		हसेहिस्सा-हसिहिस्सा, हसेहित्था-हसिहित्था
2nd Pers	हसेहिसि-हसिहिसि, हसेहिमे-हसिहिसे	हसेहिइत्था-हसिहिइत्था, हसेहिह-हसिहिह
3rd Pers	हसेहिइ-हसिहिइ, हसेहिए-हसिहिए	हसेहिन्ति-हसिहिन्ति, हसेहिन्ते-हसिहिन्ते, हसेहिइरे-हसिहिइरे

Also हसेहिञ्ज-हसेहिञ्जा हसिहिञ्ज-हसिहिञ्जा, &c

हो, Imperative and Potential

1st Pers	होमु	होमो
2nd Pers	होयु-होहि	होह
3rd Pers	होदु-होउ	•होतु

Also होञ्जदु-होञ्जादु-होञ्ज-होञ्जा &c

The Potential has होञ्जइ-होञ्जाइ as additional forms

हस्, Imperative and Potential

1st Pers	हसमु-हसामु-हसिमु- हसेमु	हसमो-हसामो- हसिमो-हसेमो
2nd Pers	हसमु-हसेमु- हसहि-हसेहि- हस-हसे-हसिञ्जहि- हसिञ्जमु-हसिञ्ज	हसह-हसेह
3rd Pers	हसदु-हसेदु- हसउ-हसेउ	हसन्तु-हसेन्तु

Hemachandra and S'eshakrishna as well as Simha rāja give हसेञ्जहि, हसेञ्जसु, and हसेञ्जे Simha rāja gives also हसेइञ्जहि, हसेइञ्जसु, हसेइञ्जे

Also हसञ्ज-हसेञ्ज-हसञ्जा-हसेञ्जा and the Potential has हसे ञ्जइ-हसेञ्जाइ-हसञ्जइ-हसञ्जाइ as additional forms

The Conditional

	हो	हस्
All persons, all numbers	होमाण-होत- होञ्जमाण-होञ्जन्त- होञ्जामाण-होञ्ज-होञ्जा	All persons, all numbers हसमाण-हसत-हसेञ्ज- हसेञ्जा

अम्, Present Tense

1st Pers	म्-अस्मि	म्-म्हो-अस्मि
2nd Pers	सि-असि	असि
3rd Pers	अस्ति	अस्ति

अम् Past Tenses (क्, ि, उक्)

अहेति-आहि—All persons, all numbers

अणुम्, Passive

1st Pers	अणुहोइति-	अणुहोइअमो-म-सु।
	अणुहोइआमि-	अणुहोइआमो-म-सु
	अणुहोइइति-	अणुहोइइमो-म-सु
	अणुहोइएति-	अणुहोइएतो-म-सु
	अणुहोइअमि-	अणुहोइअमो-म-सु
	अणुहोइआमि-	अणुहोइआमो-म-सु।
	अणुहोइअमि-	अणुहोइअमो म-सु
2nd Pers	अणुहोइअसि-	अणुहोइअसमो-म-सु
	अणुहोइएति	अणुहोइअइया-
		अणुहोइएइया-
		अणुहोइअह-
		अणुहोइएह
	अणुहोइअसि-	अणुहोइअइया-
	अणुहोइअसि	अणुहोइअइया
3rd Pers		अणुहोइअह
	अणुहोइएह	अणुहोइअइति-ते-इरे
	अणुहोइअह-	अणुहोइएति-न्ते-इरे,
	अणुहोइअह	अणुहोइअइति-न्ते-इरे,
	अणुहोइअह	अणुहोइअइति-न्ते-इरे

Also the forms अणुहोइएज, अणुहोइएजा, अणुहोइअज, अणुहोइअजा, &c

Causal of भू from the substitute हो

Add terminations of the Present to होअ, होए, होआव होआवे, and होअवि

1st Pers	होअमि-होआमि-होइमि-	होअमो-म-सु होआमो-म-सु,
----------	--------------------	------------------------

	होएमि, होएमि, होआवेमि, होअविमि, होआवमि- होआवामि-होआविमि- होआवेमि	होइमो-म-मु, होएमो-म-मु, होएमो-म-मु, होआवेमो-म-मु, होअविमो-म-मु, होआवमो-म- मु, होआवामो-म-मु, होआ विमो-म-मु, होआवेमो-म-मु
2nd Pers	होअसि, होअसे, होएसि, होआवसि, होआवसे, होआवेसि, होअविसि	होअइत्था-होअइ होएइत्था- होएइ, होआवइत्था-होआवइ, होआवेइत्था-होआवेइ होअविइत्था-होअविइ
3rd Pers	होअइ-होएइ- होआयइ-होआवेइ- होअविइ	होअन्ति-न्ते-इरे, होएति-न्ते-इरे, होआवति-न्ते-इरे होआवेन्ति-न्ते-इरे होअविन्ति-न्ते-इरे

Also होएअइ-होएअइ, होआवेअइ-होआवेअइ-होअविअइ, होअविअइ,
होएअ, होएअ, होआवेअ-अ, होअविअ-अ &c

Passive of the Causal of अनुभू

1st Pers	अणुहोइअमि-अणुहोइआमि- अणुहोइइमि-अणुहोइएमि, अणुहोइअमि-अमि-अमि- अमि अणुहोआवीअमि- अमि-इमि-एमि, अणुहोआविअमि-अमि- अमि-अमि	अणुहोइअमो-म-मु अणुहोइआमो-म-मु, अणुहोइइमो-म-मु, अणुहोइएमो-म-मु अणुहोइअ (इजा- ^० इजि- ^० इजे)- मो-म-मु, अणुहोआवीअ (^० वी आ- ^० वीइ- ^० वीए) मो-म-मु, अणुहोआविअ (^० विजा- ^० विजि- ^० विजे) मो-म-मु
2nd Pers	अणुहोइअ (इए) सि-से अणुहोइअ (इजे) सि-मे, अणुहोआवीअ (^० वीए) सि-से, अणुहोआविअ (^० विजे) सि-से	अणुहोइअ (इए) इत्था-इ, अणुहोइअ (इजे) इत्था-इ, अणुहोआवीअ (^० वीए) इत्था-इ, अणुहोआविअ (^० विजे) इत्था-इ
3rd Pers	अणुहोइअइ-ए अणुहोइएइ-ए, अणुहोइअइ-ए,	अणुहोइअ (^० इए) न्ति-न्ते-इरे अणुहोइअ (इजे) न्ति-न्ते-इरे,

अणुहोद्भव-ए	अणुहाआवीअ (°वीण) णि-ते-इरे,
अणुहोभावीअ-ए	
अणुहोआवीणइ-ए,	अणुहोआविअ (°मिअ) णि-ते-इरे
अणुहोआविअ-ए	
अणुहोआरिअ-ए	

Also अणुहोआवीएअ-आ, अणुहोआविअ-आ, &c when जद् and जाद् are added

The Apabhramśa

Forms of Mas words ending in अ in the Apabhramśa

राम Mas

	Sing	Plu
Nom	रामु-रामो-राम-रामा	रामा-राम
Acc	रामु-रामो-राम-रामा	राम-रामा-रामि-रामे
Inst	रामेण-रामं-रामे	रामेहिं-रामाहिं-रामहिं-रामे
Abl	रामहे-रामाहे-रामहु-रामाहु	रामहु-रामाहु
Gen	रामसु-रामासु-रामसु- रामहो-रामाहो-राम-रामा	रामह-रामाह-राम- रामा
Loc	रामि-रामे	रामहिं-रामाहिं-रामहु-रामासु
Voc	रामु-रामो-राम-रामा	रामहो-रामाहो

In the above forms म् is in all cases optionally changed to व् रामु-रामो-राम-रामा, &c

याहश्, ताहश् कीहश् and ईहश् make up their forms like those of राम from the bases जेह तेह केह, and एह respectively

Pronouns ending in अ like सब are declined like राम except in the Abl Sing where ह् is the substitute for इति, सब्बह् and in the Loc Sing where णि is changed to हि सबहिं

According to Hemachandra ह् is substituted for इति-सब्बहर्-सब्बाहर् सब्बा or साहा Fem is declined like जाआ

कुण्ड Neu

	Sing	Plu
Nom	कुण्ड	कुण्डा-कुण्ड-कुण्डे
Acc	, ,	Like the Nom
Voc	, ,	कुण्डहो-कुण्डाहो

The rest like the forms of Mas Nouns ending in अ.

The forms of सच्च Neu are like those of वृण्ट Neu

कइ Mas

	Sing	Plu
Nom	कइ-कइ	कइ-कइ, कइहो-कइहो
Acc	कइ-कइ	कइ-कइ
Inst	कइण-कइण-कइए- कइए-कइ-कइ	कइहि-कइहि
Abl	कइहे-कइहे	कइहु-कइहु
Gen	कइ-कइ	कइ-कइ-कइह-कइह- कइहु-कइहु
Loc	कइहि-कइहि, कइहु-कइहु	कइहि-कइहि
Voc	कइ-कइ	कइहो-कइहो

कारु Mas

	Sing	Plu
Nom	कारु-कारु	कारु-कारु-कारहो-कारुहो
Acc	कारु-कारु	कारु-कारु
Inst	कारण-कारण-कारए- कारए-कारु-कारु	कारहि-कारहि
Abl	कारहे-कारुहे	कारहु-कारुहु
Gen	कारु-कारु	कारु-कारु-कारह-कारुह- कारहु-कारुहु
Loc	कारहि-कारुहि- कारहु-कारुहु	कारहि-कारुहि
Voc	कारु-कारु	कारुहो-कारुहो

पितृ to be considered as विद and declined like राम

जाआ Fem

	Sing	Plu
Nom	जाआ-जाअ-जाई-जाइ	जाआउ-जाअउ-जाआओ- जाअओ-जाइउ-जाइउ- जाइओ-जाइओ
Acc	जाआ-जाअ-जाई-जाइ	जाआउ-जाअउ-जाआओ- जाअओ-जाइउ-जाइउ- जाइओ-जाइओ

Inst	जात-जाथ-जापा- जाभ-जाइ-जाइ- जाइ-जाइ-जाइ-जाइ	जाभहि-जाभहि- जाइहि-जाइहि
Abl	जाभहे-जाभहे-जाइहे- जाइहे	जाइहु-जाइहु-जाभहु- जाभहु
Gen	जाभहे-जाभहे-जाइहे- जाइहे	जाभा-जाभ-जाइ-जाइ
Loc	जाभहि-जाभहि-जाइहि- जाइहि	जाभहि-जाभहि-जाइहि- जाइहि
Voc	जाभा-जाभ-जाइ-जाइ	जाभा-जाभ-जाइ-जाइ- जाभउ-जाभ-जाभाहो- जाभहो-जाइउ-जाउ-जाइहो जाइहो

The forms of Fem Nouns ending in इ and ऊ are like those from the base जाइ

The forms of मारु are from the bases मारु and मारी, like those of जाभा

मारु Neu

Nom	मारु	मारुहि
Acc	डो	डो

The rest like the मारु forms

सव्य Mas

	Sing	Plu
Nom	सव्यु-सव्यो-सव्य-सव्या	सव्ये-सव्य-सव्या
Acc	सव्यु-सव्यो-सव्य-सव्या	सव्य-सव्या-सव्यि-सव्ये
Inst	सव्यण-सव्य-सव्ये	सव्यहि-सव्याहि-सव्यहि-सव्ये
Abl	सव्यह-सव्याह	सव्यहु-सव्याहु
Gen	सव्यणु-सव्याणु-सव्यणु- सव्यहो-सव्याहो-सव्य-सव्या	सव्येसि-सव्यह-सव्याह-
Loc	सव्यहि-सव्याहि	सव्यहि-सव्याहि-सव्यणु-सव्याणु

सव्य Mas has three bases क, कर्ह, and कचण कर्ह is declined like कर्ह Mas, and क and कचण like सव्य except in Abl Sing — कर्ह-कर्ह-कर्ह

सव्य Fem — Its base is क्वा declined like जाभा Its base is क्वा except in Nom Sing, Acc Sing and Gen Plu (सु अम्, and आम्) and except in Abl Sing where the form is क्वे

किम् Neu

	Sing	Plu
Nom	कि	काइ-कइ-काइ-कवणु
Acc	कि	"

The rest like the Mas forms

इदम् Mas has आअ (Hema आय) as its base in all forms आअ is declined like सब्ब According to some इदम् has आअ as its base only before जस् and शस् (Nom Plu and Acc Plu) In other forms, its base is इम

इदम् Fem has आआ (Hema आया) as its base and its forms are like those of जाआ

इदम् Neu

Nom	इमु	आअ-आआ
Acc	"	आअ-आआ
Inst	इमएण-इमए	इमहिं

The rest like the Mas forms

यद् (Mas) and तद् (Mas) have then forms like those of सब्ब from the bases ज and त respectively except in the following cases —

	यद्	तद्
Nom Sing	इ	उ
Acc Sing	इ	उ

Regular forms are optionally used — यद् Nom Sing जु-जो, तद्-मु-सो यद् (Fem) and तद् (Fem) have जा and ता as their bases Their forms are like those of जाआ except in the Abl Sing where the forms are जहे and तहे respectively

यद् Neu

तद् Neu

Nom	इ-ज	जाइ-जइ	उ-त	ताइ-तइ
Acc	"	"	"	"

The rest like the Mas forms.

एतद् Mas - Its base is एद् from which the forms are like those of सब्ब except in the following —

Nom Sing	एह-एहो-एहु }	These three forms are in all genders
Acc Sing	एह-एहो-एहु }	
Nom Plu	एइ	
Acc Plu	एइ	

एतद् Fem -Base एदा Its forms are like those of जादा
except in the following

Nom Sing	} एह-एहो-एहु	All genders
Acc Sing		
Nom Plu and Acc Plu		

एतद् Neu

Nom	एह-एहो-एहु	एह-एह-एहद-एवाद
Acc	" " "	

The rest like the Mas

अदस् Mas — Its base is अमु, which is declined like काह
except in the following —

Nom Plu	ओइ
Acc Plu	ओइ

अदस् Fem — Base अमु Declined like काह except in
the following

Nom Plu	} ओइ
Acc Plu	

अदस् Neu,

Nom	अमु	ओइ-अमुद-अगूद
Acc	"	" " "

The rest like the Mas

	युष्मद्		अस्मद्	
Nom	तुह	तुम्हे-तुम्हद	हउ	अम्हइ-अम्हेइ
Acc	एइ-तइ	तुम्हे-तुम्हद	मइ	अम्हइ-अम्हेइ
Inst	एइ-तइ	तुम्हेहि	मइ	अम्हेहि
Abl	तुज्ज-तुप्र- तउ-तुह-तओ	तुम्हद	महु-मज्ज	अम्हइ
Gen	तुज्ज-तुप्र- तउ-तुह-तओ	तुम्हद	महु-मज्ज	अम्हइ
Loc	एइ-तइ	तुम्हासु	मइ	अम्हासु

भू, Present, हो-हव

1st Pers	होउ-हवउ-होमि-हवमि (होउ-हवउ Hema)	होहु-हवहु-होमो-म-मु, हवमो-म-मु
2nd Pers	होहि-हवहि-होसि हरसि-से	होहु हवहु-होइ-या-होइ- हवइथा-हवइ
3rd Pers	होदि-हवदि-दे, होइ-हवइ-ए	होहि-हवहि-होन्ति-न्ते-इरे हवन्ति-ते-इरे

Similarly from the base हुव

Appendix containing Illustrations of the Apabhramśa

Hemachandra has treated the subject of the Apabhramśa at great length, giving good illustrations of verses in the Apabhramśa. They are given here in illustration of the corresponding Sūtras in the text. Their Sanskrit equivalents are not given by Hemachandra. For this I had to consult the commentary designated Vyutpattidīpikā, otherwise known as Dhundhukā, composed by Udayasubhāgyaganī. Of this commentary there are two MSS in the Deccan College Library.

Illustrations for Hemachandra's work are given in the order of the Sūtras as they are found in the text

स्वम्यत् उत् ॥ ३।४।२ ॥ P 264—

दहमुहु भुवण-भयरुह तोसिअ-सुकर पिग्गउ रह-वरि चडिअउ ।

चउमुहु छमुहु झाइवि एकाहं लाइवि णावइ दइव घडिअउ ॥

The corresponding Sanskrit is as under —

दशमुखो भुवनभयकरस्तोपितशकरो निगतो रथवरे चटित ।

चतुमुख पण्मुख ध्यात्वैकस्मिन्नेगित्वेव दैवेन घटित ॥

(एकस्मिन् रावणे एतद्द्वयमपि एकीकृत्य रावणो घटितो निर्मित । दशमुख त्वादित्यथ ॥)

सुससो ॥ ३।४।२७ ॥ P 264—

एइ ति घोडा एइ थलि एइ ति निसिआ खग्ग ।

एत्तु मुणीसिम जाणीअइ जोनवि वालइ वग्ग ॥

एते ते घोटका एपा स्थली एते ते निशिता राज्ञा ।

अत्र मनुष्यत्व ज्ञायते येनापि बाल्यति बल्गाम् (बल्यु^१) ॥

(अथ स्वप्नसा लोप)—

जिवें जिवें वक्किम लोअणह णिह सामलि सिस्खेइ ।

तिवें तिवें चम्महु निअय-सह खरपत्यरि तिवस्खेइ ॥

यथा यथा वक्त्व लोचनाना निवित श्यामला शिक्षते ।

तथा तथा मन्मथो निजकशरान् खरप्रहारे वीक्षणान् क्रुयेति ॥

(अत्र स्वप्नसां लोप)

ओत् सो तु पुसि ॥ ३ । ४ । ३ ॥ P 264—

अगणि-ज-नेह-तियदाह जोधण-लक्ष्मि जाठ ।
वरित-सएणवि जो मिलइ रहि सोरुदह सो ठाठ ॥
अगलितहहनिवृत्ताना योजनलक्षमपि यातु ।
वपशतेनापि यो मिलति ससि सौल्यानां म भवतु ॥

(अनुदितहहचलितानामुपरि योजनलक्षमपि यातु । हे ससि वपशतेनापि यो
मिलति स सौल्याना स्थान भवतीत्यर्थ)

पुसीति सिम् ।

अहहि अह न मिलिउ हलि अहरें अहर न पत्तु ।
पिअ जोअन्तिहे सुह-वमल एम्नइ सुरउ समत्तु ॥
अहिरह न मिलित सरि अधरेण अधरो ण प्राप्त ।
प्रियस्य पश्यन्त्या मुत्तकमलमेव सुरत समात्तम् ॥

तु मोदवम् ॥ ३ । ३ । ३ ॥ P 264—

कवैलु-कमल । भवैह-भमर । लाक्षणिप्रम्यापि । तिवें । तिवें । जेवें । तेवें ।
अनादाविलव । मयणु । अणयुक्तस्येत्येव । तसु पर समलउ जम्मु । तस्य परं
सफल जन्म ।

दिहो सुपि ॥ ३ । ४ । २ ॥ P 265—

सौ

ढोला सामला धण चम्पा-वणी ।
णाइ सुवण्ण-रेह कस-वट्टइ दिण्णी ॥
नायक श्यामल प्रिया चम्पकवर्णा ।
इव सुवणरेखा कपपट्टके दत्ता ॥

(शीघ्रादीना बहिष्ठादय । नायकस्य ढोलादेश । प्रियाया धण आदेश ।
उप्रेक्ष्यते कपपट्टके सुवणरेखेव दत्तेत्यर्थ)

आमच्छे

ढोला मइ तुहु चारिया मा कुह बीहा माणु ।
निहण गमिही रत्तडी दडवड होइ विहाणु ॥
नायक मया त्व चारित मा कुह बीर्ष मानम् ।
निद्रया गमिष्यति रात्रि शीघ्र भवति विभातम् ॥

(शीघ्रादित्वादवस्त्वदस्य दडवडेति विभातस्य च विहाण इति)
स्त्रियाम् ।

बिष्टीए मइ भणिय तुहु मा कर वझी दिष्टी ।
 पुत्ती सकण्णी भलि जिव मारइ हिअइ पइड्डि ॥
 पुत्रिके मया भणिता त्व मा कुरु वका दष्टिम् ।
 पुत्रिके सकणा भलि इव मारयति हृदये प्रविष्टा ॥

(हे पुत्रिके यथा सकणा भलि हृदये प्रविष्टा मारयति तथा त्वया या दष्टिभूता
 भलि परस्य हृदये प्रविष्टा मारयिष्यतीत्यव शीघ्रादित्वाद् बिष्टी आदेश ।
 स्वार्थ कथ वा)

जसि ।

एइ ति घोडा एइ थलि एइ ति निस्सिआ खग्ग ।
 एत्थु मुणीसिम जाणीअइ जो नपि बालइ वग्ग ॥
 एते ते घोटका एपा स्थली एते ते निक्षिता खन्ना ।
 अन्न मनुष्यत्व ज्ञायते येनापि बालयति बलग्गम् (धल्लु ?) ॥

हो जस आमन्त्रणे ॥ ३ । ४ । १८ ॥ P 265—

तरुणहो तरुणिहो मुणित्त मइ करहु म अप्पहो घाउ ॥
 हे तरुणा हे तरुण्यो ज्ञात मया कुट्ट मा आत्मन पातम् ॥

टो णानुस्वारौ ॥ ३ । ४ । ११ ॥ P 265—

दइए पवसन्तेण । (दयितेन प्रवसता)

टि ॥ ३ । ४ । ५ ॥ P 265—

जे महु दिण्णा दिअहड्डा दइए पवमन्तेण ।
 ताण गणत्तिए अङ्गुत्तिज जज्जरिआउ नहेण ॥
 ये मम दत्ता दिवसा दयितेन प्रवसता ।
 तान् गणयन्त्या अङ्गुल्य जजरिता नयेन ॥

हिंभिस्सुपो ॥ ३ । ४ । १५ ॥ P 265—

गुणहिं न सपइ कित्ति पर (गुणै न सपद कीर्ति परम् । गुणै सपदो न
 स्यु परं केवल कीर्तिरेव भवति)

भाईरहि जिर्वे भारइ मग्गेहि तिहंवि पयट्ठइ ।
 भागीरथी इव भारती मार्गेषु त्रिष्वपि प्रवतते ॥

(भागीरथी यथा भारती मार्गेषु त्रिषु प्रवतते—यथा भागीरथा गङ्गा त्रिषु
 मार्गेषु प्रवतते तथा भारत्यपि सरस्वत्यपि उत्पादव्ययग्रीव्यात्मशेषु त्रिषु मार्गेषु
 प्रवतते इत्यर्थे)

ओन् सौ तु पुस्ति ॥ ३ । ४ । ३ ॥ P 264—

अगत्रिअ-नेह-निचट्टाह जोअण-त्थगुवि जाउ ।

वरिम-राण्णरि जो मिलद सहि सोयसह सो ठाउ ॥

अगलितत्तेहनिवृत्ताना योजनलक्षमपि यातु ।

वपदातेनापि यो मिलति ससि सौयाना स भवतु ॥

(अनुटिनत्तेहचक्रितानामुपरि योजनलक्षमपि यातु । हे सखि वपदातेनापि यो
मिलति स सौयाना स्था भवतीत्यर्थ)

पुसीति दिम् ।

अपहिं अद्दु न मिण्डि हति अहरं अहरु न पत्तु ।

पिअ जोअन्तिहे सुह-म्मल्ल एम्बइ सुरउ समत्तु ॥

अहंरइ न मिलिन् सगि अधरेण अधरो न प्राप्त ।

प्रियस्य पदयत्था सुखम्मल्लमेव सुरत्त समात्तम् ॥

तु मोड्यम् ॥ ३ । ३ । ३ ॥ P 264—

वयँल्ल-वमत्तु । भवँह-भमरु । लाक्षणिकस्यापि । जिर्वँ । तिर्वँ । जेर्वँ । तेर्वँ ।
अनादावित्थव । मयणु । असयुक्तस्येत्येव । तसु पर समलउ जम्मु । तस परं
सफल जम ।

दिहो सुपि ॥ ३ । ४ । २ ॥ P 265—

सौ

ढोला सामला धण चम्पा-वणी ।

णाइ सुवण्ण-रेह कस-वट्टइ रिणी ॥

नायक श्यामल प्रिया चम्पकवणी ।

इव सुवणरेखा वपपट्टके दत्ता ॥

(शीघ्रादीना वहिष्ठादय । नायकस्य टोलादेश । प्रियाया धण आदेश ।
उत्प्रेक्ष्यते वपपट्टके सुवर्णरेखेन दत्तेत्यर्थ)

आमह्ये

ढोला मइ तुहु वारिया मा कुह वीहा माणु ।

निहए गमिही रत्तडी दडवड होइ विहाणु ॥

नायक मया त्व वारित मा कुह वीर्य मानम् ।

निद्रया गमिष्यति रात्रि शीघ्र भवति विभातम् ॥

(शीघ्रादिवाचकत्वं दस्य दडवडेति विभातस्य च विहाण इति)
प्रियाम् ।

व्यासो महापि एतद् भणति यदि श्रुतिशास्त्र प्रमाणम् ।
मातृणा चरणौ नमता दिवसे दिवसे गङ्गास्नानम् ॥

Why क्वचित्? Because वासेणवि भारह-स्रम्भि वद्ध-व्यासेनापि भारत
स्रम्भे षड्म् ।

उन्नविच्छुत्ता विपण्णवत्सोक्ता ॥ ३ । ३ । ५३ ॥ P 267—
Hemachandra gives युन्न and विच in place of उन्न and विच्छ
विपण्णस्य युन्न —

मइ युत्तउ तुहु धुर धरहि कसरेहिं विगुत्ताइ ।
पइ विणु धवल न चडइ भर एम्बइ युन्नउ काइ ॥
मया उक्त त्व धुरं धर कसरं विगोपिता ।
त्वया विना धवल न चटति भर एव विपण्ण कथम् ॥

(हे वृषभ मया उक्त त्व धुर धर कसरंगलितृपभैवय विगोपिता हे धवल
हे वृषभ त्वया विना भरो न चटति एवमेव विपण्ण कथमित्यथ ।)
उक्तस्य युत्त - मइ युत्तउ । मया उक्तम् ।

वत्सो नो विच — ज मणु विचि न माइ—
यत् मन वत्सनि न माति ।

अत्खु परस्परस्य ॥ ३ । ३ । ५४ ॥ P 268—

ते मुग्गडा हराविआ जे परिविद्धा ताह ।
अवरोप्पर जोअन्ताह सामिउ गञ्जिउ जाह ॥
ते मुद्दा हारिता ये परिवेष्टिता तेषाम् ।
परस्परं युध्यता स्वामी गञ्जित तेषाम् ॥

(मुद्दा हारिता मुधा जाता । गञ्जित पीडित)
सर्वगान् डेहिं ॥ ३ । ४ । २६ ॥ P 268—

जहिं कपिअइ सरिण सर छिअइ सग्गिण सग्गु ।
तहिं तेहइ भड-पड-निवहि कन्तु पयासइ मग्गु ॥
एकहिं अक्सिहिं सावणु अन्नहिं भइवउ ।
माहउ महिअल-सत्थरि गण्ड-त्थरे सरउ ॥
अग्गिहिं गिम्ह सुहच्छी-तिल-वणि मग्गसिह ।
तहे मुद्धहे मुह-पइइ आवासिउ सिसिह ॥
हिअटा पुटि तडति करि कालस्सेवें काइ ।
देक्खउ हय-विहि कहिं टवइ पइ विणु दुक्ख-सयाइ ॥

(यस्य त्यागो न प्रमुष्ट दान न गत यस्य चारभट्टी न प्रमुपिता शूरवृत्तिन गता यस्य धर्मो न प्रमुष्ट न प्रमुपित इत्यथ)

Why असी = अनादी ? - सवधु करेपिणु Heroक् 14 not changed to ग् Why अच ? - गिलिगिलि राहु मयङ्कु ॥ (गिलिगिल राहोमृगाहम्)
Why अस्तव — असयुक्ता — एकटि अक्खिटि सावणु (एकस्मिन्दिशि धावण)

Because of the word प्राय , the change does not take place sometimes—

जइ केवँइ पावीसु पिउ अक्खिआ पुइ ऋरीसु ।
पाणीउ नवइ सरावि जिवँ सन्वड्ढे पइसीसु ॥
यदि कथचित् प्राप्त्ये प्रियं अकृत कौतुक करिष्यामि ।
पानीय नवे शरावे यथा सर्वाङ्गेण प्रविशति ॥

(स्त्री कथयति यदि कथचित् प्रिय प्राप्त्ये तर्हि अकृत कौतुक करिष्यामि यथा नवे शरावे पानीय सर्वाङ्गेण प्रविशति तथा सर्वाङ्गेण प्रवेक्ष्यामीत्यर्थ)

उअ कणिआह पफुल्लिअउ कञ्जण-कान्ति-पयासु ।
गोरी-वयण-विणिञ्जिअउ न सेवइ वण-वासु ॥
पदय कर्णिकार प्रफुल्लित काञ्चनकान्तिप्रकाशनम् ।
गोरीवदनविनिर्जित इव वनवास सेवते ॥

म्हो म्म ॥ ३ । ३ । ४ ॥ P 267—

वम्म ते विरला केवि नर जे सन्वड्ढ-छइल ।
जे वड्ढा ते वञ्चयर जे उञ्जुअ ते वइल ॥
ब्रह्मन् ते विरला कपि नरा ये सवाङ्गदक्षा ।
ये वक्कास्ते वञ्चतरा ये ऋजव ते बलीवर्दा ॥

(हे ब्रह्मन् ते केपि नरा विरला ये सर्वाङ्गैर्दक्षा । ये वक्कास्ते वञ्चतरा अत्यववञ्चका ये तु ऋजवस्ते बलीवर्दा मूखा इत्यथ)

रो लुकमध ॥ ३ । ३ । ५ ॥ P 267—

जइ केवँइ पावीसु पिउ (यदि कथचित् प्राप्त्ये प्रियम्) पक्षे
जइ भग्गा पारकडा तो सहि मज्झु प्रियेण ॥
यदि भग्गा परकीया तन् सखि मम प्रियेण ।

कचिदभूतोपि ॥ ३ । ३ । ६ ॥ P 267—

मासु महारिचि एउ भणइ जइ सुइ-सत्थु पमाणु ।
मायइ चलण नव-ताह दिग्गिदिग्गि गक्का-ण्हाणु ॥

सर्वोपि लोक उत्ताम्यति बृहत्त्वस्याथ ।
बृहत्त्व प्राप्यते हस्तेन मुक्तलेन ॥

(उत्ताम्यति ब्याकुलीभवति । को भाव । जनैमहत्त्व तदा प्राप्यते यदा
दानादिगुणा स्युरिलभ)

ए चेदुत ॥ ३ । ४ । १२ ॥ P 269—

ए—

अग्निगण उण्हउ होइ जगु वाए सीअल तेवें
जो पुणु अग्निग सीअला तसु उण्हत्तणु केवें ॥
अग्निना उण्ण भवति जगत् वातेन शीतल तथा ।
य पुन अग्निना शीतल तस्य उण्णत्व कथम् ।

(य पुन अग्निनापि शीतलस्तस्योष्णत्व कथम् । न कथमपीत्यर्थे ।)

पानुस्वारौ—

विष्पिअ-आरउ जइवि पिउ तोवी त आणहि अज्जु ।
अग्निगण-दड्ढा जइवि घर तो ते अग्नि कज्जु ॥
विप्रियकारक यद्यपि प्रिय तथापि तमानय अथ ।
अग्निना दग्ध यद्यपि गृह तत तेन अग्निना कायम् ॥

(ततोपि तेन अग्निना सह कार्यं भवेदित्यर्थे)

हि हे डिडस्यो ॥ ३ । ४ । १३ ॥ P 269—

इसेह—

गिरिहे सिलायउ तरुहे फलु घेप्पइ नीसावेंजु ।
घरु मेलेप्पिणु माणुसह तोवि न रुच्चइ रज्जु ॥
गिरे शिलातल तरो फल गृह्णाति नि सामान्य ।
गृह मुक्त्वा मानुपाणा ततोपि न रोचते अरण्यम् ॥

(नि सामान्य सर्वोपि जन गृह मुक्त्वा गिरे शिलातल गृह्णाति तरो फल
गृह्णाति ततोपि मानुपाणा मनुष्येभ्यो वा अरण्य न रोचत इत्यर्थे)

देहि—

अह विरल-पहाउ जि कलिहे धम्मु ॥
अथ विरलप्रभाव एव फलौ धर्मे ।

हु भ्यस ॥ ३ । ४ । १४ ॥ P 269—

तरुहुवि वक्कल फलु मुणिवि परिहणु असणु ल्हत्ति ।
सामिहु एत्तिउ अगगलउ आयइ भिणु गृहत्ति ॥

यस्मिन् छिद्यते शरेण शर छिद्यते गङ्गेन सङ्ग ।
 तस्मिन् तादृशे भटघटानिवहे कात् प्रशशयति मार्गम् ॥
 एकस्मिन्प्रक्षिण भावण अन्यस्मिन् भाद्रपद ।
 माधवो महीतल्पस्तरे गणस्थले शरद् ॥
 अङ्गेषु ग्राम्य मुग्धासिकातिलवने मागशीप ।
 तथा मुग्धाया मुग्गपद्भजे आवासित शिशिर ॥
 हृदय स्फुट तटदिति हृत्ना कालक्षेपेन किम् ।
 पश्यामि हतविधि पुत्र स्थापयति त्वया विना दु सशतानि ॥

(यथा एतौ द्वौ मासौ धावणौ तथा अक्षिद्वयमप्यधुजलसावित्वा मासद्वय
 तुल्यम् । महीतल्पस्तरे माधवो वसन्त पञ्चमयत्वात् । गणस्थले शरत् तथा
 कासपुसुमादिना पाण्डुत्वात् । अङ्गेषु ग्रीष्म तापयाहुल्यात् मुग्धासिकातिलवने
 मार्गशीप । यथा मागशीपं तिलवनानामुच्छेद स्यात् तथा मुग्गाग्रस्थानस्योच्छेद ।
 मुग्गपद्भजे शिशिर वासित । यथा शिशिरे पद्भजाना मृगान्तत् तथा मुग्गपद्भज
 स्यापि । स्त्रीणा वियोगावस्थायामेतापि चिह्नानि स्युस्तेनेत्युक्तम् । हे हृदय त्व
 तटदिति कृत्वा स्फुट । क्षपेन कालप्रिलम्बेन किम् । अह पश्यामि हतविधिस्त्वया
 विना दु सशतानि पुत्र स्थापयतीत्यर्थ ।

इसेर्ह ॥ ३ । ४ । २७ ॥ P 268—

Hemachandra gives हा as a substitute in place of ह
 for इस् in the case of सर्वे and other pronouns ending in
 अ His instances are जहा होतउ आगदो (यतो भवानागत) । तथा
 होन्तउ आगदो (ततो भवानागत) । and कहा होतउ आगदो (कुतो
 भवानागत) ।

त्वनुसाहावन्यथासर्वा ॥ ३ । ३ । ५१ ॥ P 268—

विरहानल-जाल-कराजिउ पहिउ कोवि बुद्धिदि ठिअओ ।
 अनु सिमिर-काठि सीअल-जलहु धुमु कहतिहु उठ्ठिअओ ॥
 विरहानलजनालाकरालित पथिर कोपि बुद्धित्वा स्थित ।
 अयथा शिशिरकाल शीतलजलात् धूम कुत उदित ॥

(कोपि कमिजले धूम दृष्टात् । कराजित पीठित ।)

साहुवि लोठ तडप्पडइ बहुणणहो तणेण ।

चप्पणु परिपानिअइ इत्थि मोक्कलडेण ॥

सर्वापि लोऽ उताम्यनि वृहत्त्वस्यार्थे ।
वृहत्त्व प्राप्यते हस्तोऽ मुक्तेन ॥

(उताम्यति भ्यादुन्नीभवति । को भाव । जर्नमहत्त्व तदा प्राप्यते यदा
दानादिगुणा स्फुरित्यथ)

ए चेदुत्त ॥ ३ । ४ । १२ ॥ P 269—
ए—

अग्निगए उण्हउ होइ जगु वाए सीअलु तेवें
जो पुणु अग्निं सीअला तगु उण्हत्तणु केवें ॥
अग्निना उण्ण भयति ऱगत् वातेन शीतल तथा ।
य पुन अग्निना शीतल तस्य उण्णत्व कथम् ।

(य पुन अग्निनापि शीतलत्वस्योण्णत्व कथम् । न कथमपीत्यर्थं ।)
शानुस्सारी—

विपिअ-आरउ जइवि पिउ तोवी त थाणहि अञ्जु ।
अग्निगण-दद्धा जइवि घर तो तें अग्निं कञ्जु ॥
विप्रियकारक यद्यपि प्रिय तथापि तमानय अय ।
अग्निना दग्ध यद्यपि गृह तत तेन अग्निना कायम् ॥

(ततोपि तेन अग्निना सह कार्यं भवेदित्यर्थं)

दि हे डिउस्यो ॥ ३ । ४ । १३ ॥ P 269—
इसेई—

गिरीरे शिलायउ तरहे फल्ल घेप्पइ नीसावँसु ।
घरु मेत्तेप्पिणु माणुसह तोवि न रुचइ रनु ॥
गिरे शिलातल तरो फल गृह्णाति नि सामान्य ।
गृह मुक्त्वा मानुपाणा ततोपि न रोचते अरण्यम् ॥

(नि सामान्य सर्वापि जन गृह मुक्त्वा गिरे शिलातल गृह्णाति तरो फल
गृह्णाति ततोपि मानुपाणा मनुष्येभ्यो वा अरण्य न रोचत इत्यर्थं)
देई—

अह विरल-पहाउ जि कळिहि धम्मु ॥
अय विरलप्रभाव एव कलौ धम ।

हु भ्यस ॥ ३ । ४ । १४ ॥ P 269—

तरहुनि वक्खउ फल्ल मुणिवि परिहणु असणु लहति ।
सामिहु एत्तिउ अग्गलउ आयरु भिञ्जु गृहति ॥

तदभ्योपि वत्कल फल मुनयोपि परिधानमशन लभते ।
स्वामिभ्य इयत् अर्मल आदरं मृत्वा गृह्णन्ति ॥

(परं स्वामिभ्य इयदागठमधिकं यद् मृत्वा आदरं गृह्णन्तीत्यर्थं)

आमो ह च ॥ ३ । ४ । १५ ॥ P 269—

दइत्तु घडावह वणि तरहु सलणिह पक्क फलाइ ।
सो वरि मुक्कु पइत्तु णवि वण्णहिं सल-वयणाइ ॥
देव घटयनि वने तरुणा शकुनानां पक्कफलानि ।
तत् वरं सौरय प्रविष्टानि किंतु वण्णयो सलवचनानि ॥

(वण्णयो प्रविष्टानि सलवचनानि सौरय नेत्यर्थं)

प्रायोधिकारात् क्वचित् सुपोपि हु ।

धवल विसूरद् सामिअहो गहआ भरु पिट्ठेवि ।
हउ कि न पुत्तउ दुह दिस्सिहिं खण्डइ दोष्णि करेवि ॥
धवल विपीदति स्वामिनं गुरु भारं प्रेक्ष्य ।
अह किं न योजितं द्वयो-दिशो गण्डी द्वा कृत्वा ॥

(धवल —वृषभो धौरेय)

उद्योतौ जदशसो ॥ ३ । ४ । २३ ॥ P 270—

जस —अगुल्लिउ जज्जरियाओ नहेण । (अङ्गुलय जजरिता नखेन)
शस —सुन्दर-सम्बन्धाउ विलासिणीओ पेच्छ-ताण ।

सुन्दरसवाज्ञा विलासिणी पश्यताम् (नराणाम्)

उस्सडस्योहें ॥ ३ । ४ । २१ ॥ P 270—

तुच्छ-महपहे तुच्छ-जम्पिरेहे ।
तुच्छच्छ-रोमावलिहे तुच्छ-राय तुच्छयर-हासहे ।
पिय-वयणु अलहत्तिअहे तुच्छकाय-वम्मह-निवासहे ॥
अणु पु तुच्छउ तहे धणहे त अणखणह न जाइ ।
कटारि धणतरु मुद्धउहे जें मणु-विचि ण माइ ॥
तुच्छमध्याया तुच्छजल्पनाया
तुच्छाच्छरोमावल्या तुच्छराग तुच्छतरहासाया ।
प्रियवचनमलभमानाया तुच्छकायमन्मथनिवासाया ।
अन्यत् यत् तुच्छ तस्या नायिकाया तद् आख्यातुं न याति ।
कटारि सनातरं सुग्घाया येन मनोवर्त्मनि न माति ॥

(तुच्छरागेति दूतीकृत नायकस्यामन्वणम् । हे तुच्छराग ! तस्या नायिकाया
अन्यद् यत्तुच्छ तदाग्यात् न याति । नायिकाया किंभूताया । तुच्छमध्याया ।
पुन किंभूताया । तुच्छजल्पनशीलाया । पुन किंभूताया । तुच्छाच्छरोमावल्या ।
पुन किंभूताया । तुच्छतरहासाया । पुन किंभूताया । प्रियवचनमलभमाया ।
पुन किंभूताया । तुच्छकायमन्मथनिवासाया तुच्छकाये मन्मथनिवासो यस्या
सा । तुच्छकायत्व भतुर्विरहात् । कटरीत्याधये । येन कारणेन मुग्धाया स्तनान्तरं
मनोवर्त्मनि न माति । स्तनयोरनिपीनत्वादन्तरस्यातितुच्छत्व वर्णितमित्यर्थ ॥)

इसे —

फोदेन्ति जे हियडड अप्पणड ताह पराइ कवण घण ।
रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा घालहे जाया विसम घण ॥
स्फोटयन्ति ये हृदयमात्मन तेषा परकीया किं घृणा ।
रक्षयत लोका आत्मान घालाया जाता विषमस्तना ॥

(यौ स्तनौ आत्मनो हृदय स्फोटयत तयो परकीया घृणा दया किम् । हे
लोका आत्मान रक्षत यत कारणात् घालाया विषमौ स्तनौ जातावित्यर्थ)

हुमाम्भ्यस ॥ ३ । ४ । २० ॥ P 271—

भग्ना हुआ जु मारिआ बहिणि महारा वन्तु ।
लज्जेज्ज तु वयमिअहु जइ भग्गा घर एन्तु ॥
भव्य भूत यद् मारित भगिनि मदीय कात्त ।
लज्जा प्राप्स्ये तर्हि वयस्यानां यदि भग्ना गृहमैष्यत् ॥

(वयस्याभ्यो वयस्यानां वा)

स्त्रिया डे ॥ ३ । ४ । २० ॥ P 271—

वायसु उडावन्तिअए पिउ दिट्ठउ सहसति ।
अद्दा वलया महिहि गय अद्दा फुट्ट तडति ॥
वायसमुडापयन्त्या प्रिय दृष्ट सहसेति ।
अधानि वल्यानि मद्या गतानि अर्धानि फुट्टानि त्रट्टदिति ॥

(उडापयन्त्या स्त्रिया । मद्या गतानि भूमौ पतितानि अर्धानि त्रट्टदिति कृत्वा
स्फुट्टानि)

अडडडुह्ला स्वार्थिकफलुक च ॥ ३ । ३ । २९ ॥ P 271—

अ—

विरहानल-जाल-करालिअउ पहिउ पन्थि ज दिट्ठउ ।
त मेलवि सव्वहिं पन्थिअहिं सोजि किअउ अग्गिड्डउ ॥
विरहानलज्वालाकरालित पथिक पथि यस्मात् दृष्ट ।
त पथिके स एव कृत अग्गिठ ॥

८—अहु कर्त्तुं च वेगना । मम कर्त्तव्यं द्वी शोषी ।
 ९—एह गुरुः परमं हतः । एव गुरुं परमि हतः ।

मान्तमान उ ह्यसौ ॥ ३ । ४ । २५ ॥ P 272—

अहु तु गुणार्थं महं धरद् । जगत् सगुणं तन्मया नभियेवता ।
 ममत्वं देवित्याः शिष्यं सगुं सगुं परमिअउ परमम् ।
 उभियंद् मति-रहं शिष्यं करिं करवातु विदित्तु ॥
 मम ह्या निरुक्तं मम मया प्रया परमम् ।
 उनीति शिष्यं देवित्या इव हतं परवात विरमम् ॥

(हे मति मया शिष्यगणनीयां मांसारता कर्त्तरता प्रवर्तीभवति तथा
 शिष्यं करे कर्त्तास नभसुर्मांशविं पच्छीमती । द्वि ह्यया । निरुक्तं मम
 ह्या परमं तु मम प्रया इत्यर्थः ॥)

६ गपि ॥ ३ । ४ । २६ ॥ P 272—

कमलदं मतिं मति-उत्तं मति-गुणं महं त ।
 अमुल्लभेत्पण जाहं मतिं ते मतिं दूरं मतिं ॥
 कमलानि गुणानि मतिगुणानि करिगुणानि कार्त्तानि ।
 अमुल्लभेयुं येनां मतिं ते नापि दूरं गणयन्ति ॥

(येनाममुल्लभं दुष्कमेतुं मतिं कदापि भवति ते नापि दूरं गणयन्तीत्यर्थं)

तु विमो द्विह ॥ ३ । ४ । २६ ॥ P 272—

Hemachandra has द्विह for द्विह and gives the following instance —

अहं तहो गुणं गदना महं सगुं गपि निल-तार ।
 तं द्विहं यद्विहं लोचनं ओद्वत्तं सय-वार ॥
 यदि तत्र पुटितं सेहं मया सह नापि निल-तार ।
 तत् कस्मात् यद्वं लोचनं विलोचनं शतवारम् ॥

(हे निल-तार निल-तारं शिष्या ताता कनीनिरा मया स तस्य संबोधनम् ।
 यदि तत्र अहो मया सह नापि पुटितं तत् कथमहं त्वया कस्माभ्या लोचनान्भ्यां
 शतवारं विलोकये इत्यर्थं)

उस सुदं यत्तत्तुकिंभ्य ॥ ३ । ४ । २९ ॥ P 273—

पञ्च महारउ हलि सहा निरुह हसद् जासु ।
 अत्थिहं सत्थिहं हत्थिहं ठाउवि केन्द तासु ॥

जीरित् कामु न वाम्बुड धणु पुणु कामु न इदु ।
 दोणिवि अवसर-निवट्टिआइ तिण-मम गणइ विसिट्टु ॥
 कान्त मदीय हले सखिके निधयेन रप्पति यम्म ।
 अस्से शश्वे हस्सेरपि स्थानमपि स्फोटयति तस्स ॥
 जीपित यम्म न वल्लभ भन पुन यम्म न इट्टम् ।
 द्वे अपि अवसरनिपतिते त्ठणसमे गणयति विशिट्ट ॥

(द्वे अपि=जीवितधने)

किं काइकचणी ॥ ३ । ३ । ५२ ॥ P 273—

Hemachandra makes the substitutes optional and has —

जइ न सु आयइ दइ परु काइ अहो-सुहु तुग्गु ।
 ययणु जु गणइइ तउ सडि एसो पिउ होइ न मज्जु ॥
 यरि न स आवति वृति एहं किं अधोमुख तव ।
 यन्न य गणइयति तव सखि एप प्रिय भवति न मम ॥

(हे वृति म यदि एह नागच्छति तर्हि तवाधोमुख कथम् । हे सखि यत्त्वय वचन गणइयति स मम प्रियो न भवतीत्यथ)

काइ न दूरे देखत्तइ । किं न दूरे पश्यति ।
 फोडिन्ति जे ह्तिअडठ अप्पणठ ताह पगाइ कवण घण ।
 रग्गिनेअहु लोअहो अप्पणा गालहे जाया विमम धण ॥
 सुपुरिस कहुइ अणुहरति भण कज्ज कवणेण ।
 तिव्वं जिव वडुत्तणु लहरिं तिव्वं तिव्वं नवहिं निरेण ॥
 स्फोटयन्ति ये हृदयमात्मन तेपा परीया किं घृणा ।
 रक्षयत लोका आत्मान बालाया ताता विषमस्तना ॥
 सुपुटपा कज्जो अनुहरन्ते भण कार्येण केन ।
 यथा यथा वृहत्त्व लभन्ते तथा तथा नमन्ति शिरसा ॥

(सुपुटपा कज्जोर्पो यम्म अनुहरन्ते सदृशा भवन्ति कथय केन कार्येणोच्यते)
 पक्षे—

जइ ससणेही तो मुइअ अह जीवइ निसेइ ।
 विहिंवि पयारेहिं गइअ घण किं गम्महि खल मेइ ॥
 यदि ससेहा तत मृता अथ जीवति नि सेहा ।
 द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां गता नायिका किं गनेसे खल मेइ ॥

(कस्माद्भूता नशांतर गतोरित स मेघ प्रत्या । सा सा यदि सयेहा भवि
 प्यति तदा मृता भविष्यति मम विरहान् । अथ यदि जीयति तर्हि नि श्रेहा ।
 द्वाभ्यां नि श्रेहा मरुत्प्रसारणयो प्रिया गता तर्हि हे गल मेघ हे दुजन कि
 गजसे इत्यथ ।)

इदम आज ॥ ३१४१३६ ॥ P 277—

Hemichandia gives आयु instead of अयु as a substi-
 tute for इदम् and has the following instances—

आयु लोभसो लोभार्णइ जाइ सरइ न भवति ।

अपिपि रिद्रु मरुतिभट्टि पिए रिद्रु विहसन्ति ॥

सोसउ म सोसउ भिअ उभरी वडवानलस्य कि तेण ।

ज जलइ जले जलणो भाएणनि कि उ प्रभवत् ॥

आयुदो ददु-वट्टेवरदो ज वाहित त साध ।

जइ उट्टमइ तो इहइ अइ उट्टमइ तो छार ॥

इमारि लोभस्य लोचनानि जाति सरन्ति न भ्राति ।

अप्रिये दृष्टे मुकुलति प्रिये दृष्टे विहसति ॥

शुष्यतु मा शुष्यतु नि इयेन उदधि वडवानलस्य कि तेण ।

यत् ज्वलति जले ज्वलन अनेनापि कि न पयासम् ॥

अस्य दग्धकलेवरस्य यद् वाहित तत् सारम् ।

यदि आच्छाद्यते तत शुष्यति अथ दृश्यते तत छार ॥

(न भ्रातिन सदेह । तेन समुत्प्रशोषणेन समुद्रशोषणेन वा यदिति क्रिया
 विशेषणम् । तदेव सारं मरणानंतरमिति शेष । यदि आच्छाद्यते स्थाप्यते तत
 शुष्यति अथ दृश्यते तत छारो भग्न स्यादित्यर्थ)

यत्तत् द्रुषु स्वमो ॥ ३१४१३९ ॥ P 273—

Hemichandia gives धु and ध्र as substitutes for मत्
 and तत् and gives the following instance—

प्रह्वि चिद्रुदि नाहु धु ध्र रणि करदि न श्रुद्धि ॥

प्रादणे तिष्ठति नाथ सत् तत् रण करोति न भ्रातिम् ।

(ययस्मात् कारणात् नाथ प्रादणे तिष्ठति तदहमेव जानामीति शेष । नाथ
 रणे सप्रामे भ्राति श्रुद्धि न करोतीत्यर्थ)

त बोधिभद्र शु निवहइ-तत् जप्यते यत् निवहति ।

तजप्यते यन्निवहतीत्यर्थ ।

एतदेह एहो एह स्त्रीनृनपि ॥ ३।४।३३ ॥ P 273—

एह कुमारी एहो नर एह मणोरह-ठाणु ।

एहउ बड चितताह वच्छद होद विहाणु ॥

एपा कुमारी एप नर एतत् मनोरथस्थानम् ।

एतत् बढानां चितयता पथात् भवति विभातम् ॥

(यढानां मुर्नाणाम्)

जदशसोरेह ॥ ३।४।३४ ॥ P 273—

एह नि घोडा एह यन्त्रि ।

एह वेच्छ ।

दादेडहो याहकृताहकृकीहगीहशाम् ॥ ३।३।९ ॥ P 274—

मह भणिभउ यत्रिराय तुहु वेहउ मगण एहु ।

जेहु वेहु नपि होड बड सइ नारायणु एहु ॥

मया भणित यत्रिराज त्व पीहकृ मागण एप ।

याहवृ ताहवृ नापि भवति बड स्वय नारायण ईदवृ ॥

(हे बड हे मूर्त 01 मूढ)

ओह अदस ॥ ३।४।३५ ॥ P 274—

जद पुच्छह-यर वडाइ ती वडा घर ओह ।

विहन्त्रिअ-गण-अच्युद्धरण कन्तु कुटीरइ जोह ॥

यदि पृच्छथ गृहाणि बृहति ततो बृहन्ति गृहाणि अमूर्ति ।

विहन्त्रितजनाभ्युद्धरण कान्त कुटीरके पश्य ॥

(काचित् खा पथिक प्रत्याह । यदि बृहन्ति गृहाणि पृच्छथ ततो बृहन्त्यमूर्ति प्रलक्षोपलक्ष्यमाणानि वतन्ते । पृष्ठा चेद् दानाभिलाषीति शेष । तदा कुटीरके विहन्त्रितजनाभ्युद्धरण पाठितपनाभ्युद्धरण कान्त पश्येत्यर्थ ।)

स्त्रियां डहे ॥ ३।४।३० ॥ P 274—

जह करउ । यस्या सबन्धी ।

तहे केरउ । तस्या सबन्धी ।

वहे केरउ । कस्या सबन्धी ।

इदम इमु नपुसके ॥ ३।४।३२ ॥ P 275—

इमु कुल उह जणउ । इद कुलजव सेवो भ ।

इमु कुल वपणे । इद कुल पश्य ।

सौ युष्मदस्तुष्टु ॥ ३ । ४ । ३७ ॥ P 276—

भमर म द्युष्मि रण्यद सा रित्रि जोद म रोद ।
सा मासद् देस-तरिता जगु मुहुं मरदि मिजोद ।
भ्रमर मा शब्द बुह अल्पे तां रिता रितीक्य मा रदिदि ।
सा मालनी देसा-तरिता यम्य स्व विद्यम वियोगे ॥

तुम्हे तुम्हद् जदशसो ॥ ३ । ४ । ३८ ॥ P 276—

तुम्हे तुम्हद् वाणह । युम युष्मात् तानीम ।
तुम्हे तुम्हद् पच्छद् । युम युष्मान् प्रेणपम् ।

उषमृटा पर तर ॥ ३ । ४ । ४० ॥ P 276—

Hemachandria has पर instead of एर as Inst Sing and
५५—टा

पर मुकाहवि बर-तर रिष्टद् पसतग न पसाण ।
तुह पुत्रु छाया पर होज्ज कदवि ता सेह्द पसाहि ॥
महु द्विभउ तर साए सवि भवे विनद्विज्यद् ।
विभ काई बरउ हउ काह तुहु मच्छे मरगु गिउज्यद् ॥
स्वया मुष्मानामपि यरतरो रिउटनि पत्रत्व न पत्राणाम् ।
तव पुन छाया यदि भवेत् कथमपि तदि ते पत्रे ॥
मम हृदय स्वया तया सापि अन्येन विनद्यते ।
प्रिय किं करोमि अह किं त्व मत्स्येन मरस्य गिउज्यते ॥

(तव पुन छाया कथमपि यदि भवेत् ततस्तदिं ते पत्रेव मान्ययेत्यर्थे ।
गच्छिष्यायिका अन्मासक्त पतिं वक्ति । हे प्रिय मम हृदय स्वया गृहीतमिति
उपे । तया त्वं गृहीत । साप्य-येन विनद्यते । हे प्रिय अह किं करोमि त्व किं
करोमि मत्स्येन मत्स्यो गिउज्यत इत्यर्थे ।)

डिना—

पर मद् मेहिनि रण-गयहि को जयसिर तक्कद् ।
केसहि लेपिपणु जम-घरिणि भण मुहु को धयेद् ॥
त्वधि मयि द्वयोरेपि रणगतयो क जयधिय तनयति ।
केश गृहीत्या यमगृहिणी भण मुस क रिउठति ॥

(तर्कयति=अभिलषति ।)

जमा—

पर मेहन्तिहे महु मरण मद् मेह-तहो तुज्जु ।
सारस जगु जो वेगला सोपि कृदन्तहो सगु ॥

त्वा मुयन्त्वा मम मरण मा मुयतस्त्व ।

सारस यस्य यो दूर सोपि कृतान्तस्य साध्य ॥

(स्त्री कथयति—त्वा मुयन्त्वा मम मरण मा मुयतस्त्व मरणम् । दृष्टान्त
—यथा सारस पक्षी यस्य यो दूर सोपि कृतान्तस्य साध्यो भवति मरण पाप्नोती
त्य)

मिसा तुम्हेहि ॥ ३ । ४ । ३९ ॥ P 276—

तुम्हेहि अम्हेहि ज रिअउ दिष्टउ बहुअ-जणेण ।

त तेवइउ समर-भर निजिउ एक-रणेण ॥

युप्माभि जस्माभि यत् कृत दृष्ट बहुकजनेन ।

तत् तावन्मात्र समरभर निजित एकक्षणेण ॥

तुज्झतुध्रतउ डसिडसा ॥ ३ । ४ । ४१ ॥ P 276—

तउ गुण-सपइ तुज्ज मदि तुध्र अणुत्तर सन्ति ।

जइ उप्पति अन्न जण महि-मडति सिक्खन्ति ॥

तव गुणसपद तव मतिं तव अनुत्तरा क्षातिम् ।

यदि उपेल्य अन्ये जना महीमण्डले शिक्षयन्ति ॥

(महीमण्डले अन्ये जना यदि उपेल्य तव पार्श्वे समागल्य तव गुणसपद शि
क्षयन्ति तव मतिं शिक्षयन्ति तवानुत्तरा क्षातिं शिक्षयन्ति तदा वरमिति गम्यते
इत्यर्थ)

तुम्हहमाम्भ्यस्भ्याम् ॥ ३ । ४ । ४३ ॥ P 277—

तुम्हह होन्तउ आगदो । युप्पत्त भवन्नागत ।

तुम्हह केरउ धणु । युप्पमाक सबन्धि धनम् ।

सुपा तुम्हासु ॥ ३ । ४ । ४२ ॥ P 277—

तुम्हासु ठिअ-युप्पमासु स्थितम् ।

सौ हउ ॥ ३ । ४ । ४१ ॥ P 277—

तसु हउ कलिज्जुगि दुल्लहहो—तस्य अह कलियुगे दुर्लभ ।

अम्हइ अम्हेइ जइशसो ॥ ३ । ४ । ४८ ॥ P 277—

Hemachandria gives अम्हे and अम्हइ and has the following verses —

अम्हे घोवा रिउ बहुअ कायर एम्व भणति ।

मुद्धि निहालहि गयण-यल्लु कइ जण जाण्ह करति ।

अम्वणु लाइवि ज गया पहिअ पराया केवि ।

अपस न मुअहिं मुहच्छिअहिं जिवं अम्हइ निवं तेवि ॥

वयस्तोरा रिपव बहुधा कातरा एव भणन्ति ।
 मुग्धे निभालय गगनतल कनिचना ज्योत्स्ना कुप्रन्ति ।
 आम्ह्य लगयित्वा ये गता पथिका परकीया कपि ।
 अवश्य न स्वपति सुरासिकाया यथा वय तथा तेषि ॥

(कनिचना ज्योत्स्ना कुप्रन्ति एतन्नाम एवेत्यर्थः । ये कनि परकीया पथिका
 आम्ह्य लगयित्वा गताः तेषि अवश्य निश्चिन सुरासिकानाम् न स्वपति
 तथा वय तथा तेषां तेषां)

अम्हे देवस्य । } वय पर्याम ।
 अम्हे वपस्य । }

मह टघम्टा ॥ ३ । ४ । ४६ ॥ P 277—

टा—

मह जाणित्पिअ विरहिअह कवि धर होइ विशाळि ।
 णवर मिअङ्कनि विह तवइ जिह दिणयइ सय-गाठि ॥
 मया ज्ञात प्रिय विरहिताना कापि धरा भवति विनाले ।
 केवल मृगाङ्कोपि तदा तपति यदा दिनकर क्षयकाले ।

(हे प्रिय मया ज्ञात विरहितानां पुष्पाणां कापि धरा अवलम्बन भवति ।
 कदा विकाले संध्याकाले । णवर केवल यदा दिनकर क्षयकाले गतस्तदा
 मृगाङ्कोपि तपतात्यर्थः ।)

निना—पइ मरुअहिंवि रण-गयाह । त्वयि मृयि द्वयोरपि ग्णगृतयो ।

अमा—मइ मेततहो मुग्धु । मा मुप्रतन्वथ ।

मिसा अम्हेहि ॥ ३ । ४ । ४६ ॥ P 277—

मुम्हहि अम्हेहि ज हिअठ । युआमि अस्यामि यत्तु इतम् ।

डसुडसिना महमउअ ॥ ३ । ४ । ४७ ॥ P 277—

Heinachandra has मग्धु in place of मग्धु His instances
 are —

मह होन्तउ गदो ।

मग्धु होन्तउ गदो ।

मह कतहो व दोसडा हेत्ति म इहहि आल ।

दतहो हउ पर उव्वरिअ जुग्धतहो करवोउ ॥

जइ भग्मा पारकण तो सहि मग्धु निण्ण ।

अह भग्मा अम्हह तणा तोअत मारिअट्ठेण ॥

मम कातस्य द्वौ दोषां सक्ति मा जत्प अनथक्कम् ।

दवत अह परं उदरिता मुध्थन करवीलम ॥

१ यदि भग्ना परकीया तत मरि मम प्रियेण ।

अथ भग्ना अस्माक सवन्धिन तत तेन मारितेन ॥

{ हे सखि मम पातस्य द्वै दोषौ न्- । एमस्तावद्दान ददत सत पर
केषुमहमुद्धरिता अपरस्तावत्-युष्यत स्वङ्गमुद्धरितमिति निन्दास्तुनिरित्यर्थ - }

हे मखि यदि परकीया भग्नास्तनो मम प्रियेण । अधाम्माक सवन्धिनथ भग्ना
स्वतस्तेन मम भग्ना मारितेनैवेत्यथ ।

अस्मदोम्हह ॥ ३ । ४ । ४४ ॥ P 277—

अम्हह हीन्तउ जागदो-अम्मद् भवन् आगेत ।

सह भग्ना अम्हह तणा—अथ भग्ना अस्माक सवन्धिन ।

सुपान्हासु ॥ ३ । ४ । ५० ॥ P 278—

अम्हासु ठिअ-अस्मासु स्थितम् ।

कथयथातथि डिहडिभडिमडेमास्थादे ॥ ३ । ३ । ८ ॥ P 278—

केम सम्पपउ दुट्टु दिणु किध रयणी दुट्टु होइ ।

नव-यहु-दसण-लालसउ वहर मणोरह सोइ ॥

ओ गीरी-मुह-निज्जिअउ वडलि लुक्कु मियहु ।

अधुवि जो परिहविय-तणु सो किवें भवेंइ निसङ्कु ॥

बिम्बाहरि तणु रयण-वणु किह ठिउ सिरिआण-द ।

निरुपम-रसु पिए पिअवि जणु सेसहो दिण्णी मुइ ॥

भण सहि निहुअउ तेवें मइ जइ पिउ दिट्टु सदोसु ।

जेवें न जाणइ मज्झु मणु पक्खावडिअ तासु ॥

— निवें निवें वडिम लोअणह ॥ निवें तिवें वम्महु निअय-सरु ॥

मइ जाणिउ प्रिय थिरहिअह कवि धर होइ विआलि ।

णवर मिअधुवि तिह तवइ जिह दिणयरु सय-गालि ॥

कथ समाप्यता दुट्टु दिनु कथ रजनी यदि भवति ।

नववधूदशनलालम वहति मनोरथान् सोपि ॥

ओ गीरीमुखनिजित चादले निलीन, मृगाङ्ग ।

अ-योपि य परिभूततनु स कथ भ्रमति नि शङ्गम्

बिम्बाधरे तनु रदनवण कथ स्थित श्रीआनन्द ।

निरुपमरस प्रियेण पीत्वा हव शेषस दत्ता मुद्रा ॥

भेण सखि निभूत तथा मां यदि प्रिय दष्ट सदोप ।

— अथा न मन पक्षपतित तस्य ।

यथा यथा वचन्य लोचनायाम् ॥ तथा तथा मन्मथ विजयाराम् ॥

मया ज्ञात प्रिय &c, mentioned before, Vide p 158

(यदि भविष्यतीत्यर्थं । यद्विन्द्रेण भविष्यत्काल । ओ मूलनायम् । हे श्री-
भानन्द तव विष्वाधरे रत्नमण कथं म्थितम् । उत्तरं ददाति । यत् उपप्रेक्ष्यते ।
प्रियेणाधरस्य निरूपणं रसे पीवा शेषस्य रसस्य मुद्रा इत्येवम् । तस्य पक्षपक्षित
पार्श्वं स्थित मन मनो यथा न जानाति भवति गम्यते । मगामे तथा त्वया उप
वाच्यमित्यर्थं ।)

यावत्तावत्पुम्भहिम्मा यादे ॥ ३ । ३ । ११ ॥ P 278—

Hemachandra has —

जाम न विषदद् पुम्भ-यदि सीह-चवेद-गदक ।

ताम समस्तह मयगलद् पद्-पद् पद्दद् दक ॥

निलद् निलत्तपु ताड पर जाड न नेद् गलन्ति ।

नेहि पणद्वद् वेन्नि निल तिल पिद्वि यल होति ॥

जामहिं विषमी पद्-गद् जीवद् मग्गे एद् ।

तामहिं अन्तउ इयत् जपु मु-अणुवि अ-तद् देद् ॥

यावत् न निपतति पुम्भतटे सिह-पेटाचटकार ।

तावत् रामस्त्रानां मदकलानां पदे पदे वायते दका ॥

तिलानां निलख तावत् परं यावत् न श्लेहा गलति ।

श्लेहे प्रनष्ट से एव निला निला च्छ्वा खला भवन्ति ॥

यावत् विषमा कार्यगति पीवाना मध्ये याति ।

तावत् आस्ता इतर जन स्वपनोपि अन्तरं ददाति ॥

(यावत्पीवाना मध्ये विषमा कार्यगतिर्नायाति तावदास्तामितरजन स्वपनो
प्यन्तरं ददाति पुष्टिं ददातीत्यर्थं ।)

उत्तहे अल ॥ ३ । ३ । १३ ॥ P 278—

एत्तहे वेत्तहे वारि परि लच्छि विसण्डुल धाद् ।

पिज-पम्भद्वम गोरट निचल बहिंवि न टाद् ॥

अन तत्र द्वारि गृहे लक्ष्मी विसंस्थुला भवति ।

प्रियप्रपदा इव गौरी निधला कृपापि न निष्ठति ॥

यत्तदो उद् ॥ ३ । ३ । १४ ॥ P 278—

Hemachandra gives एत्तु and अत्तु १९ दिद् affixes to be
added to यत्त and तत्त in place of अद्. His instance is —

जइ सो घडदि प्रयावरी केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु ।
 जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि भण तो तहि सारिक्खु ॥
 यदि स घटयति प्रजापति कुत्रापि लात्वा शिक्षाम् ।
 यत्रापि तत्राप्यत्र जगति भण तहि तम्या सरथ ॥

जत्तु ठिदो (यत्र स्थित) । तत्तु ठिदो (तत्र स्थित) ।

कुत्रात्रे च जेत्थु ॥ ३ । ३ । १५ ॥ P 278—

केत्थुनि लेप्पिणु सिक्खु (कुत्रापि लात्वा शिक्षाम्) ।

जेत्थुवि तेत्थुनि एत्थु जगि (यत्रापि तत्राप्यत्र जगति) ।

एत्थ इइउएअवि ॥ ३ । ३ । १८ ॥ P 279—

Hemachandra has इ, इउ, इवि, and अवि as substitutes
 for त्वा His instances are —

इ—

हिअडा जइ वेरिअ घणा तो किं अग्नि चउाहु ।
 अम्हह बे हत्यडा जइ पुण मारि मराहु ॥
 हृदय यदि वैरिणो घनास्तत निमाकाश आरोहाम् ।
 अग्नाक द्वी हस्तां यदि पुनमारयित्वा त्रियामहे ॥

इउ—

गय-घड भञ्जिउ जति । गनघटा भङ्क्त्वा याति ।

इवि—

रक्खइ सा विस-हारिणी बे कर चुम्बिबि जीउ ।
 पडिबिम्बिअ-मुजाल्ल जउ जेहि अडोहिउ पीउ ॥
 रक्षति सा विपहारिणी द्वौ करौ चुम्बित्वा जीवम् ।
 प्रतिबिम्बितमुजाल जल याभ्यामनवगाह्य पीतम् ॥

(सा विपहारिणी पानीयहारिका तौ करौ चुम्बित्वा जीवित रक्षति । तौ कौ ।
 याभ्यां प्रतिबिम्बितमुजाल जलमनवगाह्य पीतमित्यर्थं ।)

अवि—

बाहू विच्छोडवि जाहि तुहु हउ तेवँइ को दोसु ।
 हिअय-ट्टिउ जइ नीसरहि जाणउ मुअ स रोसु ॥
 बाहू विच्छोएय यासि त्व भवतु तथा को दोष ॥
 हृदयस्थित यदि नि सरसि जाने मुअ स रोष ॥

एप्प्येत्थिण्येत्थेत्थिणु ॥ ३ । ३ । १९ ॥ P 279—

Hemachandra has एत्थि, एत्थिणु, एवि, and एविणु His
 instance¹⁹ —

जेपि शस्त्रेण वशाय-यत्न देरिणु अभव जयस्यु ।
 रेवि महत्प्रय गिषु लहर्हि शाएविणु तसस्यु ॥
 जित्वा असोप कषामयन दक्ष्वा अभय जगत ।
 लावा महामतानि णिव लभते ध्यात्वा तस्यम् ॥

तुम एवमणाणहमणाहिं च ॥ ३ । ३ । २० ॥ P 279—

देव दुक्क रिअय-धणु करण न तउ पट्टिहाइ ।
 एण्वइ गहु भुअणह मणु पर भुअणहं न जाइ ॥
 दातुं दुक्करं निजकधन वतु न तप प्रतिभाति ।
 एवमेव सुण भोक्कु मन परं भोक्कु न याति ॥
 जेपि चएण्णिणु तयल धर हेरिणु ततु पाठेवि ।
 विणु सात्त तित्थेसरण को गवइ भुवणेवि ॥
 जेतु त्थक्कु सकउ धरां लातु तप पाळयित्तुम् ।
 विना धान्त्वा तीर्थेश्वरेण क शक्कोति भुवनेपि ॥

(निजक धन दातु दुक्करं तप वतु न प्रतिभाति । एवमेव सुण भोक्कु मन परं भोक्कु न यातीत्यर्थं ॥)

(शास्त्ररूपतीर्थेश्वरेण विना सकल जेतु धरां त्यक्कु तपो लातु पाळयित्तु क शक्कोति भुवनेपीत्यर्थं ॥)

तणेणत्तेसितेसितेहिंकेहिं तादृश्ये ॥ ३ । ३ । २५ ॥ P 279—

Hemachandra has रेसि and रेसि for तेसि and तेसि His instance is —

दोहा एह पारहासडी अइभ १ कवणहिं देसि ।
 हउ विअउ तउ केहिं पिअ तुहु पुणु अमहि रसि ॥
 नायक एपा परिभाया अतितन कस्य कृते ।
 अह क्षीये तव कृते प्रिय च पुनरन्यस्वार्थे ॥

(हे नायक एपा परिभाया रीति अतितन (?) अत्यन्तता वतते इति शेष । हे प्रिय अह तव कृते क्षीये क्षय प्राप्नोमि त्व पुनरन्यस्वार्थ क्षीयसे इत्यर्थं ॥)

एव तेहिरेसिमायुदाहार्या । वृत्तणहो तणेण । वृहत्त्वस्य कृते ।

स्वार्थे ङु पुनचिनाध्रुवम् ॥ ३ । ३ । २६ ॥ P 280—

सुमरिअउ त वणहउ ज वीसरइ मणाउ ।
 जहि पुणु सुमरणु चाउ गउ तहो नेहहो वइ नाउ ॥
 स्मयते नद्वलभ यद् निस्सरति मनाइ ।
 यस्मिन् पुनः स्मरण मावद् गत तस्म नेहस्य किं नाम ॥

यातु मा यात पलवत पर्यामि कति पदानि ददाति ।
हृदये तिर-नीनोहमेव परं प्रियो ढम्बराणि करोति ॥

(त्वा कथयति-यातु यात मा पलवत प्रतिपेधयत । पदयामि कति पदानि ददाति । हृदयेहमेव तिरन्धीनोमि । परं केवल प्रियो ढम्बराणि करोति । न तु यास्यतीति शेष इत्यथ)

एवमेव ॥ ३ । ३ । ३६ ॥ P 280—

Hemachandra gives एम्ब as a substitute for एवम् and has—

पिय-सगमि कञ् निहृडा पिअहो परोन्वहो केम्ब ।
मइ विजिवि निम्रासिभा निह न एम्ब न तेम्ब ॥
प्रियसगमे कुतो निद्रा प्रियस्य परोक्षस्य कथम् ।
मया द्व अपि विनाशिते निद्रा न एव न तथा ॥

नहि नाहि ॥ ३ । ३ । ३७ ॥ P 280 Hemachandra has—

एतहे मेह विअत्ति जल एतहे बडवानल आवहइ ।
पेन्ख गहीरिभ सायरहो एकवि कणिअ नाहि आहइइ ॥
इतो मेधा विकत्ति जलमितो बडवानल आवतयति ।
पश्य गभीरमा सागरस्य एकापि कणिका नहि अपवर्तते ॥

(अस्मिन् पक्षे मेधा जल विअत्ति । इतो बडवानल आवतयति शोपयति । सागरस्य गभीरिमां पश्य । एकापि कणिना न हि अपवर्तत ऊना न भवतीत्यर्थं ॥)

प्रत्युत पच्छलिउ ॥ ३ । ३ । ३८ ॥ P 280—

Hemachandra gives पच्छलिउ as a substitute and has—

साव-सलोणा गोरदी गवती कवि विस-गण्डि ।
भडु पच्छलिउ सो मरइ जामु न लगइ कण्डि ॥
सवसलावण्या गारी नवीना कापि निपप्रथि ।
भट प्रत्युत स भियत यम्य न लगति कण्डि ।

(यम्य कण्ड न लगति स भट कामुक प्रत्युत स मुख भियत इत्यर्थं ॥)

एवमेव एमइ ॥ ३ । ३ । ३९ ॥ P 280—

एम्बइ is the substitute given by Hemachandra who has—एम्बइ सुरत समस्तु । एवमेव सुरत समाप्तम् ।

सम समाणु ॥ ३ । ३ । ४० ॥ 281—

कन्दु जु सीहहो उवमिअइ त महु पण्डिउ माणु ।
सीहु निरकवय गय हणइ पिउ पय-रख-समाणु ॥

कान्तो यत् सिहेनोपमीयते तन् मम खण्डितो मान ।

सिंहो नीरक्षकान् गजान् हन्ति प्रिय पदरक्षै समम् ॥

(सिंहो रक्षपालरहितान् गजान् हति प्रिय पदरक्षै सम पदातिरक्षै सम गजान् हन्तीत्यर्थं ॥)

किल किर ॥ ३ । ३ । ४१ ॥ P 281—

किर खाइ न पिअइ न विद्वइ धम्मि न वेचइ रुअडउ ।

इह विचणु न जाणइ जह जमहो राणेण पहुचइ दूअडउ ॥

किल न खादति न पिबति न विद्रवति धर्मे न व्ययति रूपकम् ।

इह कृपणो न जानाति यथा यमस्य क्षणेन प्रभवति दूत ॥

(विद्रवति=ददाति)

पग्गिमप्राइमप्राउप्राइव प्रायश ॥ ३ । ३ । ४२ ॥ P 281—

Hemachandra gives प्राइम्व and परिगम्व in place of प्राइम and परिगम and has —

अप्पे ते दीहर लोअण अनु त भुअ-जुअलु ।

अनु सु घण धण-हारु त अनु जि मुह-कमल ॥

अनु नि केस-कलावु सु अनु जि प्राउ विहि ।

जेण णिअम्बिणि घडिअ स गुण-लायण-णिहि ॥

प्राइव मुणिहरि भन्तडा ते मणिअडा गणन्ति ।

अखइ निरामइ परम-पइ अज्जवि लउ न लहन्ति ॥

असु-अल प्राइम्व गोरिअहे सहि उव्वत्ता नयण-सर ।

ते सम्मुह सपेनिआ दति तिरिच्छी घत्त पर ॥

एसी पिउ रुमेसु हउ रुट्ठो मइ अणुणंइ ।

परिगम्व एइ मणोरहइ दुक्कुरु दइउ करेइ ॥

अन्ये ते दीध लोचनेन्यत् तद् भुजयुगलम् ।

अन्य स धन स्तनभारम्बदन्यदेव मुखकमलम् ॥

अन्य एव केशकलाप सोन्य एव प्रायो विधि ।

येन नितम्बिनी घटिता सा गुणलावण्यनिधि ॥

*प्रायो मुनीनामपि भ्रातिस्ते मणीयकान् गणयन्ति ।

अक्षये निरामये परमपदेयापि लय न लभन्ते ॥

अधुनतेन प्रायो गीया। सान्युदने नयनमरसी ।

ते संमुग्धे संप्रविजे दक्षतस्त्रियेण पात परम् ॥

एष्यति प्रियो ह्यिष्याम्यह मृष्टं मामनुनयति ।

*प्राय एताः मनोरथान् दुःखराः दयिता करोति (दयिते) ॥

दिवा दिवे ॥ ३ । ३ । ४३ ॥ P 281—

दिमिदिमि गङ्गा-ण्डाणु (दिवा दिवा गङ्गामानम्)

सह सह ॥ ३ । ३ । ४४ ॥ P 281—

जड पयसत्त सह न गयज न मुञ्ज विभोः तस्सु ।

लज्जिबद्ध संदसटा रि-तेहि सुहय-जणस्सु ॥

यत् प्रयसता सह न गता न मृता त्रियोगेन तस्य ।

उच्यते सदशाः ददतीभि सुभगतास्य ॥

(सु-दरी कथयति यत् प्रयास ध्रुवता सता सह न गता न मृता तस्य त्रियोगेन
धम तस्य सुभगजनस्य संशान् ददतीभिरुच्यते इत्यर्थं ।)

मा म ॥ ३ । ३ । ४५ ॥ P 281—

म धनि परहि रिताट । मा नायके पुरु रिपाद्म ॥ प्रायोप्रदणत् ।

माणि पण्डइ जड न ठणु तो देसजा बहन ।

मा दुज्जण-वर-पणवहिं दगिन्नु भमिञ्ज ॥

छोणु विलिज्जइ पाणिण जारे सल मेह म गज्जु ।

वालिउ गलइ सुज्जुम्पजा गोरी निम्मइ अज्जु ॥

माने प्रनष्टे यदि न तज्जुन्तो देशस्सज्ज्यते ।

मा दुजनकरपणवैदृश्यमानो भ्रम्येत् ॥

एवण विलीयते पानीयेनारे गल्ल मेघ मा गज ।

क्षान्तिो गलति सउटोरिका गौरा निम्मल्लय ॥

(माणे प्रनष्टे यदि तज्जुर्न उच्यते ततो देशस्सज्ज्यते परं दुजनकरपणवैदृश्यमानो
मा भ्रम्येत् न भ्रमतीत्यर्थं । हे मेघ मा गज लक्षण एवण पानीयेन विलीयते
क्षान्तिो मेघो गलति । अथ सुउटोरिका गौरा निम्मति भीजइ इत्यर्थं ।)

हुत फडकहुतिहु ॥ ३ । ३ । ४६ ॥ p 281—

Hemachandra gives two substitutes for हुत -कड and
कहुतिहु and has —

महु कन्तहो गुह-द्विभहो वउ गुम्पडा यलन्ति ।
 अह रिउ-रुहिरं उल्हवइ अह अप्पणं न भन्ति ।
 मम कान्तस्य गोष्ठस्थितस्य कुत कुटीरमणि ज्वलन्ति ।
 अथ रिपुधिरण विष्मापयत्यथात्मीयेन न भ्राति ॥
 धूम वहन्तिहु उद्विअओ । धूम कुत उरिथत ॥

अथयामनागहवइमणाउ ॥ ३ । ३ । ४७ ॥ P 281—

जाइन्इ तर्हि तेमडइ लभइ पियहो पमाणु ।
 जइ आवइ तो आणिअइ अहवा त जि निवाणु ॥
 विहवि पणइइ वहुडउ रिद्धिहि जण-मामनु ।
 किंपि मणाउ महु पिअहो ससि अणुहरइ न अनु ॥
 गम्यते तत्र देशे लभ्यते प्रियस्य प्रमाणम् ।
 यथागच्छति तत आनीयतेथवा तदेव निर्वाणम् ॥
 विभवे प्रनष्ट वक्र ऋद्धौ जनसामान्य ।
 किमपि मनाइ मम प्रियस्य शशयनुहरति नान्य ॥

(तत्र देशे गम्यते यत्र प्रियस्य प्रमाण लभ्यते । यथागच्छति तत आनीयते ।
 अथवा तदेव निर्वाण स एवान्त इत्यथ ॥

विभवे प्रनष्टे वक्र ऋद्धौ जनसामान्य सवजनतुत्यो भवति । शशी किमपि
 प्रियस्यानुहरति सदशो भवति मनाइ नाय इत्यर्थ ॥)

इतसेत्तहे ॥ ३ । ३ । ४८ ॥ P 282—

एतहे मेह पिअन्ति जलु ।
 इतो मेघा पिबन्ति जलम् ।

पश्चात् पच्छइ ॥ ३ । ३ । ४९ ॥ P 282—

Hemachandra has — पच्छइ होइ विहाणु ।

पश्चाद्भवति विभानम् ।

ततस्तदा तो ॥ ३ । ३ । ५० ॥ P 282—

जइ भग्गा पारवडा तो सहि मज्झु पिएण ।
 अह भग्गा अम्हइ तणा तो सं मारिअडेण ॥

Vide P 158

त्वनुसाहायन्यथासर्चौ ॥ ३ । ३ । ५१ ॥ P 282—

विरहानल-जाल-करालिअउ पण्डिउ बोवि बुद्धिवि ठिअओ ।
 अनु मिसिर-कालि सीअल-जलहु धूम वहन्तिहु उद्विअओ ॥

साहुषि स्रोत सङ्घर्षद् बहस्यहो तणेन ।
यङ्घ्यु परिपात्रिभद् दृष्टि मोकलदेन ॥

Vide P 148

दुदुदधिग्धिगादशब्दचेष्टानुसृत्योः ॥ १ । १ । ५७ ॥ P 262—

Hemachandra has गुग्गु in place of विग्गु and has —

मद् वाणिउ युङ्गयु द्दु पेम्म-द्रहि दुदुदति ।
नवरि अत्रिनित्य संपट्टिय विग्गिय नाय ङट्टति ॥
यस्यद् नउ कससग्गेहिं पिमद् नउ पुण्हिं ।
एम्बद् होद् मुहच्छटा विणं णिद्ध नयणेहिं ॥
अध्वपि नाहु महुज्जि परि त्तिद्धया वदेद् ।
ताउनि विरहु गवक्केहिं मङ्गु-युग्गियउ देद् ॥
सिरि जर-सग्गी लोअही गणि मणियडा न यत्ति ।
तोपि गोष्ठडा करविआ मुद्धए उद्ध-बद्दरा ॥
मया ज्ञात बुद्धिध्याम्यद् देमादे हुदुदु इति (पृत्वा) ।
केवलमविवितता संपतिता विप्रिया नो षट्ठिति ॥

(केवलमया अचिवितता विप्रिया नो त्रियोगायस्था षट्ठिति संपतिता प्राप्तेत्यर्थं ।)

खायते न कसररक्के पीयते न घुट्टे ।
एवमेव भवति मुखास्या प्रिये दृष्टे नयनाभ्याम् ॥

(कसररक्के कसररक्कशब्द कुवाणे *Vide Com p 288 Bom S S*
Kumārappalācharita मुखास्या समाधि)

अद्यापि नाथो ममैव गृहे त्रिद्धाधान् व दत्ते ।
तावदेव विरहो गवाक्षेषु मकटचेष्टा ददाति ॥

(अद्यापि नाथो ममैव गृहे त्रिद्धाधान् व दत्ते । अर्थाच्चलितुकामोक्ति तावदेव
विरहो गवाक्षेषु मकटचेष्टा ददातीत्यर्थं ।)

शिरसि जराखण्डिता लोमपुटी गले मणीयका न विंशति ।
ततोपि गोष्ठा कारिता मुग्धयोत्थानोपवेशनम् ॥

(ततोपि मुग्धया गोष्ठ गोष्ठु तत्र तिष्ठतीति गोष्ठा । तात्पर्यात् तद्यपदेस
इति ध्यामात् । गोष्ठस्था पुण्या उत्थानोपवेशन चेष्टानुकरण कारिता यस्या
शिरसि जराखण्डिता लोमपुटी जीणा कम्बलिका वर्तते यस्या गले विंशतिर्म-
णीयका न सतीत्यर्थं ॥)

अनर्थका घइमादय ॥ ३।३।५८ ॥ P 282—

अम्मडि पच्छायायडा पिउ कलहिअउ विआलि ।

घइ निवरीरी बुद्धडी होइ विणासहो काठि ॥

अम्य पक्षात्ताप प्रिय कल्हायितो विकाले ।

विपरीता बुद्धिभवति विनाशस्य वारे ॥

(विकाले=सध्यायाम्)

डेचुलडेवडावियत्क्रियति च व्यादेर्वतुप ॥३।३।१२॥ P 282—

जेवड्ड अन्तरु रावण-रामह तेवड्ड अन्तरु पट्टण-गामह ॥

यावदन्तरं रावणरामयोस्तावदन्तरं पत्तनग्रामयो ॥

त्वतलौ प्पण ॥ ३।३।१६ ॥ P 283—

वड्डप्पणु परिपाविअइ । वड्डत्तणहो तणेण । वृहत्त्व प्राप्यते । वृहत्त्वस्यार्थे ।

तव्यस्य एववइप्पइप्पव्या ॥ ३।३।१७ ॥ P 283—

Hemachandra gives इएव्वउ, एव्वउ, and एवा as three substitutes for तव्य and gives the following instances —

एउ गृहेप्पिणु धु मइ जइ प्रिउ उव्वारिअइ ।

महु करिएव्वउ किपि णयि मरिएव्वउ पर देजइ ॥

देसुच्चाडणु सिहि-कटणु घण-कुट्टणु ज लोइ ।

मजिद्धए अइरत्तिए सवु सहेव्वउ होइ ॥

सोएवा पर वारिआ पुप्फवइहिं समाणु ।

जग्गेवा पुणु को धरइ जइ सो वेउ पमाणु ॥

एतइ गृहीत्वा यमया यदि प्रिय उद्धार्यते ।

मम वर्तव्य किमपि नापि मर्तव्य पर वीयते ॥

(केनापि सिद्धपुरुषेण विद्यासिद्धये नायिकां प्रति धनादिक दत्त्वा भर्तारि प्राप्ते नायिकाया उक्तिरियम् । एतद् गृहीत्वा यमया यदि प्रिय उद्धार्यते त्यज्यते तर्हि मम वर्तव्य किमपि नापि परं केवल मर्तव्यमेव वीयत इत्यर्थं ।)

देशोच्चाटन शिखिकथन घनउट्टन यल्लोके ।

मञ्चिष्ठयातिरक्तया सर्वं सोढव्यं भवति ॥

(देशोच्चाटन देशपरित्याग शिखिकथनममितापो घनउट्टन यल्लोके वर्तते तत् सर्वं मञ्चिष्ठयातिरक्तया सोढव्यम् । एतावतातिरक्तय विरूपमित्यर्थं ॥)

स्वपितव्य परं वारित पुप्पवतीभि ममम् ।

जागर्तव्य पुन को विभर्ति यदि स वेद प्रमाणम् ॥

(पुण्यवतीभिः क्रतुमतीणि सम स्वमित्य परं पारिज ताभि स्या पुनर्वाणैर्म
को विभक्ति यदि स वेद प्रमाणमित्यथ ॥)

तुनो णञ्जत् ॥ ३ । ३ । २२ ॥ P 283—

Hemachandra gives शणथ in place of णत्, *vide Notes*
p 310

हृत्वि मारणत् लोठ बोल्गत् पटहु तज्जणत् मुणत् भराणत् । इन्दी भारदिता
लोक कथयिता पटहो षदिता तुनको भगिता ।

इस्य युष्मदादेशारः ॥ ३ । ३ । २३ ॥ P 283—

संदेभे फाद तुहारेण ज सप्तहो ७ मिलिज्द ।

मुदणत्तरि पिए पाणिण्ण पिअ मिशात् किं छिज्द ॥

सदशेन किं युष्मदीयेन यत् सप्तो (सप्तम् ?) न मिल्यते ।

स्वान्तरपि पानीयेत् प्रिय पिपान्ता किं छियते ॥

दिविग शम्भारा क्तु । षदिणि महारा क्तु । पदय मरीय कात्तम् । भगिनि
मरीय कात्त ।

अडडडुड्डाः स्वार्थिष्कलुक् च ॥ ३ । ३ । २५ ॥ P 288—

गिरहानल-जास-कराणित् पडिज् पन्थि ज णिड्ड ।

त मेत्तवि सवर्हि पयिअहिं सोजि मिअत् अग्गिड्ड ॥

गिरहानलज्वालाकराणित् पणिक पथि यद् दट ।

तन् मिलित्वा सव पणिकं स एव कृतोत्तिष्ठ ॥

महु कन्तशे वे दोसडा । मम कान्तम्य द्वौ दोयी ॥

एक कुडुडी पयहिं रुद्धी । एका कुटी पयभी रुद्धा ॥

लटो हिं घा द्रष्ट्यो ॥ ३ । ४ । ५१ ॥ P 284—

मुह-कवरि-पथ तहे घोह धरहिं न मल-जुग्गु सवि-राहु करहिं ।

तहे सहहिं फुरल भमर-डल-तुठिअ न तिमिरडिम्भ खेणित्ति मिलिअ ॥

मुखकवरीकथी तस्सा शोभा धरत इव मल्लुद्ध शशिराहू कुरुत ।

तस्सा शोभते फुरला भ्रमरडल्लुठित्ता इव तिमिरडिम्भा व्रीडन्ति मिलित्वा ॥

हिर्यास्सिपो ॥ ३ । ४ । ५२ ॥ P 284—

वप्पीहा पिउ पिउ भणवि णित्तिउ दवहिं ह्यास ।

तुद्ध जलि महु पुणु वत्तह्द विहुवि न पूरिअ आस ॥

वप्पीहा (चातक) प्रिय प्रिय भणित्वा णियत् रोसिपि हताश ।

तय ज्ने (जलधरेण) मम पुनवत्त्वेन द्वयोरपि न पूरिता आसा ॥

धामनेपदे

यष्पाहा कद् घोष्णिण निष्णिण वार इ वार ।
 सायार भरिअइ विमल-जति लद्धहि न एणइ धार ॥
 यष्पीहा (चातक) कि कपनेन तिष्ठण वारवारम् ।
 सागरे भूते विमलजलेऽ लभसे नैकामपि धाराम् ।

साप्तम्याम्—

आयहि जम्महि धम्महि गोरी सु रिज्जहि कत्तु ।
 गय मत्तइ चत्तङ्गुगइ जो आभिडइ हसन्तु ॥
 अस्मिन् जमयन्मस्मिन्नपि गौरि त दया कान्तम् ।
 गजानां मत्तानां स्वप्ताहुसानां य सगच्छते हसन् ॥

हु धच्चमो. ॥ ३ । ४ । ५३ ॥ P 284—

यलि अन्वारयणि मह-मदणु ल्हईद्वुवा सोइ ।
 जइ इच्छहु घट्टणउ देहु म मग्गहु कोइ ॥
 यलेरभ्यर्थने मधुमयनो लघुकीभूत सोपि ।
 यवीच्छय वृद्धत्व (वृद्धय) दत्त मा मागयय कमपि ॥

उ मिषिटोः ॥ ३ । ४ । ५४ ॥ P 284—

Hemachandra gives उ instead of उ as in the text and has—

मिहि विनडउ पीडय-तु गह म धणि वरहि विषाड ।
 सपइ कद्दुउ वेस निवँ छुडु अग्गइ ववसाउ ॥
 विधिविनटयतु पीडय-तु प्रहा मा प्रिये शुह विपादम् ।
 सपद क्यामि वेपमिष यथर्थति व्यवसाय ॥

यलि किञ्चउ सुअणस्सु । यलि करोमि सुजनस्स ।
 (यदि व्यवसाय स्यात् तर्हि संपद सुलभा इत्यर्थं ।)

हु मस्सहिडो ॥ ३ । ४ । ५५ ॥ P 284—

खग्ग-विसाहिउ जहि ल्हहु पिय तहि देसहि जाहु ।
 रण-दुब्भिन्ये भग्गाइ तिणु छुज्जे न वलाहु ॥
 खण्विसाधित यस्मिन् लभामहे प्रिये तस्मिन् देशे याम ।
 रणदुभिक्षेण भमा विना युद्धेन न वलामहे ॥

(न वलामहे न इत्यर्थे)

सस्य सो रूटि ॥ ३।४।५७ ॥ P 284—

रिभटा र्चि त मन्त्र्यन्दि पट्टि मनोरह पठि ।

ज अचरु त मर्तिभद होयइ फलु म अचि ॥

रियसा तान्ति बगेन पर्ता त मनोरथा पधान् ।

मदसि ता मायते मरिष्यति कुर्वन् मा हर ॥

(यदसि तामान्यते भुञ्चते मरिष्यति इति कुर्वन् मा हर मा तिष्ठेत्पर्यं ।)

इन्दुदेत्स्यष्टो ॥ ३।४।५९ ॥ P 285—

कुभर सुमार म उद्धरु गरण साग म मेधि ।

कषल जि पाभिय भिदि-यतिग ते चरि मातु म मेधि ॥

कुभर स्वर मा सादी सरणन् भागात् मा सुग ।

कषला ये प्राप्ता भिधिवसा तांभर मान मा सुग ॥

भनरा ण्यु रि लिम्बइरु वेति रिगहटा विलम्बु ।

पन-पत्तउ छाया-बहुल कुण्ड नाम कम्बु ॥

भनर अभापि लिम्ब कति रियसात् विलम्बग ।

पनपपवारु छायाबहुल पुत्रति यावत् कदम्ब ॥

प्रिय एम्बटि करे संतु करि उरुदि तुहु करवाउ ।

ज कावात्त्रिय यप्पुग रेहि भगगु कयाउ ॥

प्रिय इदानी करे सेल कुर सुग त्य करवाल्म् ।

यत् कर्पाटिका वरारा लात्तमम कपालम् ।

(प्रिय इदानी करे सेल भल्ल कुरु त्य करवाल सुग येन कारणेन वरका कापा टिका यौगिन कपाल छाति त इत्यथ ।)

पर्याप्ते भुयो बहुच्छ ॥ ३।४।५८ ॥ P 285—

Hemachandra gives हुय and has —

अहत्तुगत्तणु ज वणइ सो च्छेयउ न हु लाहु ।

सहि जइ येवँइ उडि-वसेण अहरि पहुधइ नाहु ॥

अतितुक्त्व यत् स्तनातां स छेदको न तु लाभ ।

सधि यदि कयमपि त्रुटिवशेनाधरे प्रभवति ताय ।

(त्रुटिवशेन कालविलम्बेन । अथवा लग्नेव न स्तनयोरपितुक्त्वादित्यर्थं ।)

प्रजेर्षञ्ज ॥ ३।४।५९ ॥ P 285—

Hemachandra has हुन instead of वञ्ज and has — सुगइ । सुनेपि । सुमपिणु ।

मूत्रो युव ॥ ३।४।६० ॥ P 285 —

Hemachandra has युव in place of युव and has —

इत्तु श्रोत्रिणु सउणि द्विउ पुणु दमासणु श्रोत्रि ।

तो हउ जाणउ एहो हरि जइ महु अगगइ श्रोत्रि ॥

इयइ मूत्वा (उत्तवा) शकुणि स्थित पुनहुं शासनो मूत्वा (उत्तवा) ।

सतोउ जाणे एय हरियदि ममाप्रे मूत्वा (उत्तवा) ॥

(दुयोंपनोष्करियम् । शकुनिर्भाममातुल इयदुत्तवा स्थित । पुनहुंशासन उत्तवा स्थित । अह ततस्वर्दि जाणे यथेय हरिर्ममाप्रे उत्तवा निष्ठतीति शेष ।)

क्रियेः कीसु ॥ ३।४।६१ ॥ P 286—

सन्ता भोग जु परिहरइ तमु पतहो बलि कीसु ।

तमु दइवेणमि मुण्डियउ जमु खलिहउउ सीसु ॥

सनो भोगान् य परिहरति तस्य कान्तस्य बलिं क्रिये (करोमि) ।

तस्य देयनेव मुण्डित यस्य खलवाट शीपम् ॥

(यस्य भोगा न सन्ति स तु स्वयमेव खजतीत्यर्थे ।)

पस्सगण्ठी दशिप्रहो ॥ ३।४।६२ ॥ P 286—

Hemachandra has प्रस्सदि (पश्यति) and पठ गृहेष्विणु मत्तु ।

(पठ गृहीत्वा मत्तम्)

तक्षेच्छोहः ॥ ३।४।६३ ॥ P 286—

जिवं तिवं तिमस्ता रेवि कर जइ सलि छोलिजन्तु ।

तो जइ गोरिहे मुह-कमलि सरीरिम कावि लहउ ॥

यथा तथा तीक्ष्णान् छात्वा करान् यदि शय्यतक्षिष्यत ।

ततो जगति गौया मुखकमलेन सदृशतां कामप्यलप्स्यत ॥

Hemachandra has then this remark — आदिमहणाद् देशीपु ये क्रियावचना उपलभ्यन्त त उदाहार्या —

चूडकउ चुण्णीहोइसइ मुद्धि कबोलि निहित्तउ ।

सासानल-जाल-शलकिअउ याह-सलिल-ससित्तउ ॥

चूटकधूर्णाभविष्यति मुग्धे कपोले निहित ।

श्रासानलज्वालादग्धो चाप्यसलिलससिक्त ॥

अप्पभउवचिउ ये पयइ पेम्मु निअसइ जावें ।

सग्वासण-रिउ-सभवहो कर परिअत्ता तावें ॥

अनुप्रमज्य ह्या पादौ प्रेम निवर्तते यावद् ।

सर्वाशनरिपुसभवस्य करा परिश्रुतास्त्वावद् ॥

(श्रेयसाच्चेन प्रिया याच्या । धनेदोदनात् । तथा प्रमगतीत्युच्यते । प्रिया प्रियमिति शेष प्रियमन्ताविति इति अनुप्रमन्त्र मुष्णन्त्य । दावद, शो पारी निवतते तात् । रावाशनात्पुर्णायन्त नान्म्य करा विराण परिहृता प्रयुता इत्यर्थ)

द्विष्टा सुदुर्गह मोरडी गमणि सुदुर्गह मेढु ।

यासा-रति-पयासुमाहं मिथना संकट एड ॥

हृदये शब्दायते गीरी गमने गमति मेघ ।

पयाराप्रियागिकातां प्रियम संकटमतत् ॥

(प्रयागिकानां पयितानाम्)

शम्मी पशोहर बन्धमा रियुजे संसुह यन्ति ।

गदु कन्तदो समरक्षणद् गय-घट भविउ जन्ति ॥

शम्य पयोपरी पणमती नित्यमेव समुग्री निहत ।

मम बान्तम्य समराक्षणे गानपटा भाना यान्ति ॥

सुते जाए कवणु सुनु श्वगुणु कवणु सुणुण ।

जा कपोडी भुहृषी चम्पिभद् व्यरेण ॥

पुत्रेण जातेन को गुणोऽगुणो को श्रुतेन ।

ना पंतुकी भूमिराश्म्यते शपरेण ॥

(येन पुत्रेण श्रुतेन गम्यते) ।

त सेतित जल सायरदो सो तैयद्द विर्याह ।

निगहे पियारणु पद्वि नवि पर भुदुभद् शरार ।

तत् तावम्बल सागरस्य स तावान् विस्तर ।

वृषाया निवारण पलमपि नैव परे शब्दायतेसार ॥

(वृषाया निवारण पलमपि नैव स्यादिति शेष । अत्तर सा शब्दायते इत्यर्थ ।)

The following sutras at the end are not commented upon by Lakshmidhara

होसोदश्वारलापवम् ।

वि-दोर-ते ।

हल्लस्यैह ॥

Of these the last corresponds to Hemachandra's कर्दि-
स्वैदोतोदश्वारलापवम् ॥ 410- His instance is—

सुध चिन्तिभद् माणु । तसु हउ कलि-गुणि दुल्लहहो ।

सुखेन चिन्त्यते मान । तस्याह कलियुगे दुल्लेभस्य ॥

The first two Sûtras mean that *ह* and *र* when combined are sounded short and Anusvâra at the end of a *Pada* is also sounded short Hemachandra gives

पदान्ते उं-हु-हिं- हकाराणाम् ॥ ४११ ॥ —

उ, हु, हिं, and ह at the end of a *Pada* are sounded short His instances are —

अनु जु तुच्छ उ तहे धणहे । अन्यद् यत् तुच्छ तस्या नायिकाया ।

बलि किञ्च मुअणस्सु । बलिं करोमि मुजनस्य ।

दइउ घडाविइ वणि तरहु । देवो घटयति वो तरुणाम् ।

तरहुवि वक्खु ॥ तरुभ्योपि वत्कलम् ।

उग्ग-विसाहिउ जहिं लहहु ॥ गद्गविसाधित यस्सिन् लभामहे ।

उणह तइम्मी भक्कि नवि ॥ तृणाना तृतीया भक्किनापि ।

लिङ्गमतन्त्रम्—Hemachandra has the same Sûtra 445 His instances are —

गय-कुम्भद् दारन्तु । गजकुम्भान् दारयन्तम् ।

अच्चा लग्गा डुङ्गरिहिं पहिउ रडन्तउ जाइ ।

जो एहा गिरि-गिलण-मणु सो किं धणहे घणाइ ॥

अत्र अच्चा इति नपुसकस्य पुस्त्वम्—

अत्राणि लग्नानि पर्वतेषु पथिको रटन् याति ।

य इहद् गिरिगलनमना स क्रिमिच्छति धनानि ॥

(उत्तरार्धे रटनकारणमाह । यो मेघो गिरिगलनमना स इहद् किं नायिकाया धनानीच्छति ता न रक्षतीति भावः ।) ॥

पाइ विलग्गी अन्त्रडी सिह ल्हसित खन्धस्सु ।

तोवि वटारइ हृत्यडउ बठि किञ्चउ वन्तस्सु ॥

अत्र अन्त्रडीति नपुसकस्य स्त्रीत्वम् ।

पादे विलग्नमन्त्र शिरो ल्हसित स्क्न्ध (स्क्न्धस्य) ।

ततोपि धुरिकाया हस्तो बलिं क्रिये (करोमि) वान्तस्य ॥

(ल्हसित पतितम् ।)

सिरि च्चिआ खाति प्फलइ पुणु डालइ मोडन्ति ।

तोवि महहुम सउणाह अवराहिउ न वरन्ति ॥

अत्र डालइ इत्यत्र स्त्रीलिङ्गस्य नपुसकत्वम् ।

शिरसि चटिता खादति फलानि पुन घाखा मोटयन्ति ।

ततोपि महाडुमा शङ्कनानामपराध न कुवन्ति ॥

शीरसेयीवत्—Hemachandra has the same Sôtra 446 in
instance is —

शीरसे येदह खणु विणिम्मविदु गणु कण्ठि पात्तु विदु रदिए विहिदु
मुण्डमालिए ज पणएण त नमहु कुसुम-दाम-कोदण्ड कामहो ॥

शीर्यं शीखरे क्षण विनिमापित क्षण वण्ठे प्रारम्ब हृतो रत्ता विहित
मुण्डमालिकाया यत् प्रणयेन तन् नमे कुसुमदामकोदण्ड कामस्य ।

(कामस्य तत् कुसुमदामकोदण्ड प्रणयेन छेहेन नमे । तत् नियत् यत्तु
कामभार्यया क्षण शीर्यं शीखरे विनिमापित यत् क्षण वण्ठे प्रारम्ब हृत
क्षण मुण्डमालिकायां मस्यके विहितमित्यर्थ ।) ॥

तद्यल्यथ—Hemachandra has व्यल्यथ 447—Rules that
hold in one Prākṛita hold in others also For instance
the Māgadhī तिष्ठ is changed to चिष्ठ The same chan-
ge holds in the Prākṛita (the Mahāśāstri), the Paisācī
and the S'auraseni The rule given in the Apabhram-
śa, that इ when second member of a conjunct con-
sonant, is optionally dropped, holds in the Māgadhī also
शद-माणुश-मदा-भालके कुम्भ-शहथ- वशाहे शचिदे (शतमानुयमासमा
कुम्भसहस्रवशाया सचित) Similarly, substitutes for ति and
other terminations are also interchanged in different
Prākṛitis Affixes of the Present Tense are applied
in the sense of the Past and vice versa अह वेच्छद् रहु-त
(अथ प्रेक्षाचक्रे ख्यतनय) । आभासद् रजणीअरे (शावभापे रजनी
नित्यर्थ) । सोहीअ एस वण्ठो (शणोत्येय वण्ठ इत्यर्थ) ।

शेष सस्कृतवत्—Hemachandra has शेष सस्कृतवत् निदम् ॥ 4

What is not given in the Prākṛita grammar is to
be understood as in Sanskrit

हेद्व-द्विय-सूर-निवारणाय छत्त अहो इव बहन्ती ।

जयद् ससेसा वराह-सास-दुस्वसुया पुहवी ॥

अथ स्थितसुयनिवारणाय छत्रमह इव यहती ।

जयति सशेषा वराहश्चासदुरीक्षिता पृथिवी ॥

शाङ्गास्तु देसा सिद्धा —

शाङ्ग and other words of the class are देस्य

Trivikrama gives the following list in his Vritti —
 देश्या is explained as देशविशेषव्यवहारानुपलभ्यमाना —

झाड-रत्तादिगमनम् । गोप्पी । सप्पत्तिआ । बाला । गौडी । गाडी । गानी ।
 गजरी । एङ्गग । होअस्स । भइसरी । चदन । आटोरो । मोरत्तओ । मोरो ।
 पणाअओ । श्वपन । दुत्तुरअ । भुपा कपदाना कपदेँ कृतमाभरणमित्यथ ।
 सोमाल । सोल्ल ॥ मांस । छद्ये । मम । छोट्टणो । पृतक । गोइ । वासोप्रतिश्वरुपरि
 कुचयो । भावइ । गृहिणी । परिहलो । जलनिगम । पड प्रामसीमास्थानम् ।
 गोवा । कलशी । पडिपल्लिलो । विहितपूज । गधपिसाओ । प्राथिक । ओहिअ ।
 अधोमुत्तम् । असरा । वदती । वरडली । गुष्कमहीज । वपयओ । भार ।
 उप्परिअल्ल । अशम्यम् । वैड्डणा । पिच्छल । सिणावेळरा । मत्तत्तर । लज्जा ।
 रोण्णाअ । मानम् । खदजी । स्थूलेधनवहि । दुत्ताअन्तो । खेदेन शिथिल ।
 उत्तानफल । एरण्डम् । वूरं । भक्तम् । णट्टुरिआ । भाद्रपदसितदशम्या कधिदु
 त्तव । सोही । ताणक्की-दासी । चिठ्ठिणरमण ओलुक्की । हट्ठिण-चञ्चुस्थगन-
 क्रीडा । सिट्टा सिहिडो-सुत्तनामिकानाद । पञ्जामरो । गृद्ध । सच्चुलो-पिणुन ।
 पाडिषाअडा । पिडरइ । चाँयेंण वधू । चाँयन्वीट्टता भार्येत्यर्थ । पोअगो-नि
 भय । खोडो-धार्मिक । मामामामी-मानुलभाया । आअलण-रतिगृहम् । बहून्यत्र
 देशीयपदायुज्जितानि । डिखा-आतङ्गे नासे च । धनिअ-अगुलौ दारणि कूणि
 ताक्षे च । चण्पडी । चिप्पती-उत्सवविशेषे व्रते च । उवाडइओ-हुक्कतिगर्जित
 यो । पवन असहने समर्थ च । साहुली-वस्त्रशाखासखीमदशवाहुपु । लुबी-लता
 स्ववक्यो । धूहइदिआ-द्वेयायामस्पृश्याया । सरी प्रशन्ताकृतौ वीर्यं च । गोरो-
 मीवायामहि सितार्या च । भसतो-बद्धिबीमयो । गोली-वेद्यामाज्ञाप्रज्ञ-
 ण्णोपिआ चञ्चाववतसे च । अल्लिद्धी-अगदे जलाद्राया च । ओमारो नदीमध्यद्वीपे
 कमठे च । उरलो भीर्ता सद्भावे चेत्यादि । अध आडम्बरो पट्टह । आदुरो-
 मूषिक । वामल्लरो-वत्तमाकम् । निरो-वराहस्तरङ्ग प्रवाहो वा । तल्ल-कासार ।
 महाविल-गगनम् । पाढा-शोभा । खेड-प्रामस्थानम् । महानडो-हट्ट । पुडइणी-
 तलिमा । जअण-असहननम् । पाडल-कमलम् । कमलो-भिक्षापात्रम् ।

क-गधुत्तमा-सुरा इत्यादय शब्दा तद्भवतत्समवत्तमाना प्रयोगपदवीमा
 सादयति । सिद्धा इति पद मङ्गलार्थम् ।

Hemachandra gives the following Sutra for substitu-
 tutes —

शीघ्रादीना बहिल्लादय ॥ ८ । ४ । ४२२ ॥

His instances are —

शीघ्रस्य वहिः —

एषु कदाह नि न आवही अमु वहिः उ जाहि ।
मइ मित्तडा प्रमाणि उ पइ जेहउ राउ नाहि ॥
एक कदापि नापच्छम्पन्यत्र शोघ्न यासि ।
मया मित्र प्रमाणितस्त्वया यादृश सलो न हि ॥

(प्रमाणितो ज्ञात)

झकटस्य घट्टल —

जिवेँ सुपुरित तिब घट्टलइ जिवेँ नइ तिबेँ वलणाइ ।
तिबेँ डोन्नर तिबेँ कोटरइ हिआ निसूरहि काइ ॥
यथा सुपुरया तथा झकटा यथा नद्यस्तथा वलनानि ।
यथा गिरयस्तथा कोटराणि हृदय सिद्धसे कथम् ॥

(यथा सुपुरया वहव सन्तीति शेषस्तथा झकटका)

आस्पृश्यससर्गस्य विनाल —

ज छट्टेविणु रयणनिहि अप्पउ तडि घल्लन्ति ।
तह सद्धह विटाउ परु फुक्किन्त भमति ॥
ये मुत्तवा रत्तनिधिमात्मान तटे क्षिपन्ति ।
तेषा शद्धानामस्पृश्यसग पर फुत्तिकयमाणा भ्रमन्ति ॥

भयस्य द्रवक —

दिपेहि मिढत्तउ खाहि वड सचि म एक्खुवि दम्मु ।
कोपि द्रवकउ सो पउइ जेण समप्पइ जम्मु ॥
देवान्ति ग्यादय वउ सचिबेकमपि दम्मम् ।
किमपि भय तत् पतति येन समाप्यते जन्म ॥

(हे वड हे मूख देवान्ति खादय भा सचिबेकमपि दम्म किमपि तद्भय पतति येन जन्म समाप्यत इत्यर्थ ॥)

आत्मीयस्य अप्पण —

पोडन्ति ज हिअडउ अप्पणउ । स्फोटयन्ति ये हृदयमात्मन ।
दृष्ट्वेहि —

एउमेकउ पइपि हरि सुप्रु सवायरेण ।
तो पि द्रेहि जहि कहिंवि राही ।
को सकइ सवरेवि दद्धु-नयणा नेहि पउडा ॥
एकैक यद्यपि हरि सुप्रु सवायरेण ।
ततोपि दृष्टियस्मिन् कस्मिन्नपि राधा ।
क शब्देति सवरेणु दग्धनयन सहन पयस्ते ।

(हरि सुप्तु अत्यर्थं सर्वादरेणैव वस्तु यद्यपि पश्यति ततोपि दृष्टिर्यत्र कापि राधा । क शन्नोति सवरीसु दग्धनयने स्नेहेन पर्यस्ते व्याकुलिते इत्यथ ॥)

गाढस्य निबद्ध —

विहवे कस्तु धिरत्तणउ जोव्वणि कस्तु मरट्टु ।
सो लेखउउ पटाविअउ जो लग्गइ निबद्धु ॥
विभवे कस्य स्थिरत्व यौवने कस्य गर्वं ।
स लेख प्रस्थाप्यते यो लगति गाढम् ॥

(नियोगिनीवचनमिदमित्यथ ॥)

असाधारणस्य सङ्कल —

कहि ससहरु कहि मयरहरु कहि यरिद्विणु कहिं भेट्टु ।
दूर-ठिआहवि सज्जणइ होइ असाङ्कल नेट्टु ॥
कुन शशधर कुन मकरधर कुन बर्ही कुन मेघ ।
दूरस्थितानामपि राज्ञाना भवत्यसाधारण श्लेह ॥

कौतुकस्य कोट्ट ।

कुषरु अन्नइ तरु-अरुह कुट्टेण घाट्ट हत्थु ।
मणु पुणु एक्कहिं सत्तइहिं जइ पुच्छइ परमत्थु ॥
कुअरोन्थेषु तरुवरेषु कौतुकेन क्षिपति हस्तम् ।
मन पुनरेकस्या सङ्ख्या यदि पृच्छथ परमार्थम् ॥

क्रीडाया रेड्ड —

खेड्डय कयमम्हेहिं निच्छय कि पयम्पह ।
अणुरत्ताउ भत्ताउ अम्हे मा चय सामिअ ॥
क्रीडा कृताम्माभिर्निश्चय एक प्रजल्पत ।
अनुरक्ता भक्ता अम्मान् मा खण स्वामिन् ॥

रम्यस्य रवण —

सरिहिं न सरेहिं न सरवरेहिं नपि उज्जाण-वणेहि ।
देस रवण्णा होन्ति वड निवसत्तेहिं सु-अणेहिं ।
सरिद्धिन सरोभिर्न सरोवरैर्नाप्युद्यानवनै ।
देशा रम्या भवन्ति वड निवसद्दि सुपत्तै ॥

(वड मूख । निवसद्दि मुजर्नर्दशा रम्या इत्यर्थ ।)

अद्भुतस्य दृषरि —

हिअटा पइ एहु बोत्तिअओ महु अग्गइ सयवार ।
कुट्टिसु निण पवमति हउ भण्डय दृषरि-सार ॥

हृदय त्वयैतच्च पत ममाम शतवारम् ।
पुष्टिष्यामि प्रियेण प्रयत्नात् भगव्य शङ्कतमार ॥

(भगव्य-विलम्ब)

हे मत्सरीरास्य हेति ।
हेति म शङ्कदि आत् । सगि मा जल्पानथकम् ।
पथम् पृथक् इत्यथ जुभंजुभ ।
एव बुद्धी पथहि रदी तद् पथहि जुभंजुभ बुद्धी ।
यदिपुण त पथ कहि किय तद् उ जे भु बुद्धम् उ अल्प-छन्द ॥
एव कदा पथभी रदा तेषां पथागामपि पृथक् पृथक् बुद्धि ।
भगिनि तद् गृह कथय कथ नरतु यत्र बुद्धममात्मच्छन्दम् ॥

बुद्धी-शरीरम् । पथमिति श्रुत्य ।

मूलम् तालिभ-व्या—

जो पुण मणि नि रातफगिहृत्तु नि तद् देह न दम्मु न रुअत् ।
रद-वग- भगिह करगुणात्ति परहि त्रि कोन्नु पुणद सो तालिउ ॥
म पुनमनस्येव व्याकुलीभूतानि मति दशानि न दम्मे त रूपकम् ।
रनिवश प्रमनगील करामात्ति गृहे एव पुत्र गणयति स भू ॥

पुत्र भागम् । गणयति चालयतीत्यर्थ ।

दिनेहि विपत्तु राहि षड ॥ देवाजित रादय गुरे ।

नवस्य नवग ।

नवली क्वि विगगण्टि । नवीना रापि विपप्रथि ।

अपरन्दस्य दडवड —

राहे चलेतेहि लोभणेहि ज तद् दिद्धा वाति ।

ताहे मयरदय-दडवड पड अपुरद वाति ॥

चलेधरमानेलाचने त्वया दृष्टा चाले ।

तेषु मवरध्वजावस्वदा पत-त्यपूषकाते ॥

(मरध्वजावस्वदा कदपधाटी पतति कदा अपूर्णकाले इत्यर्थ ॥)

यदेरुद्ध । बुद्ध अगव्य ववरात् । यक्षप्रति व्यवसाय ।

सर्वा धन केरतणौ—

गणत्तु मु केमरि विअहु जत्तु निधित्तद् हरिणा ।

जत्तु केरण हुकारण मुद्धु पडत्ति तृणाइ ॥

गत स कसरी पिवत जत्तु निधिता हरिणा ।

यस्य सर्वा धना हुकारेण सुतोभ्य पतति तृणानि ॥

शह भग्गा अम्हह तणा । अथ भग्गा अम्माक सवधिण ।
मा भैपीरित्तस्य मग्गीसेति खीलिङ्गम्—

सखावत्थह आलवणु साहुवि लोउ करेइ ।
आदप्रह मग्गासडी जो सज्जणु सो देइ ॥
खस्थावस्थानामाल्पन सर्वापि लोव करोति ।
आर्ताना मा भैपीय सज्जन स ददाति ॥

(परमात्माना मा भैषारिति य आश्रासना ददाति स सज्जन इत्यर्थ ॥)

यद्यदृष्ट तत्तदित्यस्य जादृष्टिआ—

जह रथनि जाइट्टिअए हिअडा मुद्ध-सहाव ।
लोह फुट्टणएण जिवे घणा सहेसइ ताव ॥
यदि रज्यसि यद्यद् दृष्ट हृदय मुग्धस्वभाव ।
लोहेन स्फुटता सता यथा घन सहिष्यते ताप ॥

(हे हृदय हे मुग्धस्वभाव यद् यद् दृष्ट तत्तत्र यदि रज्यसे तत्तर्हि त्वया
लोहेनेव स्फुटता सता घनस्ताप सहिष्यत इत्यर्थ ॥)

Appendix Containing Various Readings of a Manuscript Designated V*

Page 1

The opening verse is as under—

श्रीहृद्यमीवाय नमश्चिद्रकारात्कालये ।
उपासकजातातसिखाममगतये ॥

P	1	1	6	विस्मयं
"	"	1	7	सिद्धमहोत्तमजण गमिअसेअणु एररभते
"	"	1	9	हयतु दे इद्विअदाणुमुद
"	"	1	10	गणुगममाए
"	"	1	12	शुतम्भराजिरममाश्रिधाम
"	"	1	13	शमितम्भेदाम्यु एकराले
"	"	1	14	"सिम्मीर"
P	2	1	2	रहुणाहो मह मणे निप
"	"	1	4	"भापणीझाहणे
"	"	1	12	आसप्तपूरुष
"	"	1	15	"षविचयवर्ती
"	"	1	23	शाते for साते

* V is a Ms of the *Shabdabhāṣāchandrīkā* collated for me by my friend, Mr S P V Ranganāthaswāmī of Vizagpatam. It is a palm leaf Ms of 14 leaves (28 pages). It has 9 lines on each side or page. It is written in Telugu characters. The size of the Ms is $14\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$. It is noticed by Dr Oppert in his 'Lists of Sanskrit Mss in the Private Libraries of Southern India'. There it is numbered 8308. It begins thus—श्रीहृद्यमीवाय नमः । शुभमस्तु । विस्तारम् &c, and ends with शुभमस्तु । The readings were secured after the text was printed off and are therefore noticed in this Appendix. My best thanks are due to my friend Mr S P V Ranganāthaswāmī, for the trouble taken by him on my account.

- P 3 1 6 धाकोण्डुभट्टो
 „ 1 14 °रूपायलोक्यताम्
 „ 1 15 स्यान्महीयसा
 „ 1 17 °ग्रन्थनिमित्ता
- P 4 1 3 प्रवृत्तिगोत्र्याय for प्रतिपत्तिर्सात्र्याय
 „ 1 5 प्राहृता for प्राकृती
 „ 1 11 प्राकृत for प्राकृती
 „ 1 20 याहीत्रसहस्रेणाल° (The reading °सिंह° is also
 noticed by the Ms)
- P 5 1 1 स्यादाभीयादिगिरा
 „ 1 4 आभीयादिगिरा
- P 6 1 15 नियमे for नियमो
- P 7 1 6 क्य वा निर्णयिते
 „ 1 13 एङ्निधि
- P 8 1 6 स्त्रीलित्ते वा प्रयोगाच्च
 „ 1 9 The Ms drops शवादीना
 „ 1 11 चतुर्थाप्रयोगोप्यत्र शास्त्रे न सम्भवति ।
 „ 1 18 इति च प्राकृतरूपयो°
- P 9 1 7 च नोक्त for चाजुक्त
 „ 1 16 चेत्तर्हि श्रूयता
 „ 1 21 अय for अत्र
 देर्या तद्भवा तत्समा चेति ।
- P 10 1 3 The Ms omits हे
 „ 1 7 भिद्वर्थ हीद
 „ „ भिद्वार्थ्याया जायमान
 „ 1 8 सा-यावस्थाया च जायमान रूप यथास्थान
 „ 1 9 10 The Ms drops इति श्री प्रक्रिया
 „ 1 11 संज्ञावतार सम्यक् प्रदर्शयत
 „ 1 16 The Ms drops यथा
 „ 1 19 इत् इति संज्ञा
 „ 1 21 शास्त्रोपयोग

P 11	1	2	विधाम्यमान for विधीयमाने
"	1	1	विधाम्यमान for विधावमान
"	1	13	दिर्दाप
"	1	17	एष च for तेन
"	1	20	प्रथो यथा गुमुक्ता स्यु ।
P 12	1	2	मोदित्यानादिशाः भवन्ति ।
"	1	3	सयुक्तसु
"	1	4	सयुक्तं ध्यानद्वयं सुष्ठु स्यात्
"	1	7	गुद्विभवति for भवति
"	1	10	पन्नति for जायते
"	1	18	तिरक्तेभ्ये विकल्प
"	1	23	'तरिकाट' णट् दिना हदित'
P 13	1	10	'धावसाविज्ञातर्था
"	1	13	The Ms omits भवति
"	1	16	सब सपिच
"	1	21	इत्यनुवतत for इत्यनुवतमान
"	1	23	कृपारिपु for कृपत्वारिपु
P 14	1	3	अनुक्तमययायेन
"	1	5	धासइसी इति । विषमातप इत्यत्र
"	1	12-13	यथुतौ for यनारथुतौ
"	1	21	The Ms omits अपि
"	1	22	रवलासपध
			The same is the reading wherever the Sūtra occurs
"	1	24	वतमाना च रवलां लोप म्यात् । इत्यधो वर्तमानवत् सति
P 15	1	1	सवर्णवीचसधो प्राप्ते
"	1	4	वधाइद् मुदाए : e वधाई मुदाए इ is added the Ms after a vowel which is to pronounced as an Anunāsika
"	1	6	गुग्धाश-द सोस्ताम्बल्यतो उमित्यनुवतते ।

- P 15 l 16 अवस्थाने is omitted
 „ l 17 निषेधाम् भवति । अत्र डसे शशाशिशे इत्यस्य च
 „ l 18 इत्यादौ
 P 16 l 13 °लोपे सति वययो°
 „ l 23 अत्र च स्थान्यतिदेशाभ्या
 P 17 l 1 ते for तौ
 „ l 3 मस्यातिदेशत्व
 „ l 15 सत्य दस्य पुरस्फूर्तिकत्व
 „ l 16 स्वप्रतीतौ तत्सापेक्षत्व
 P 18 l 7 इत्यतो 'ह' is omitted
 „ l 10 इति गलोप ।
 „ l 14 ह्रस्वाभो for ह्रस्वादो
 P 19 l 2 अवशिष्टेन
 „ l 3 सुवरिसौ सुरिसौ
 „ l 4 इत्यत 'उत' is omitted
 „ l 5 रोर्भ्रकुटिपुरुषयोरित्
 „ l 6-7 रेफसवन्धिन उकारस्येकारः
 „ l 12 तस्मिन् पक्षे for तत्र
 „ l 13 हि for वा
 „ l 14 तु is omitted
 P 20 l 2 च is omitted
 „ l 13 णीसास ऊसास इति स्थिते
 P 21 l 4 The following is the heading above the
 verse —
 अधाजतपुलिङ्गा उच्यते ।
 and the heading after the verse is
 omitted
 „ l 10-11 टिलोपडलोपी ।
 P 22 l 4 दे समुखीकरणे च ।
 „ l 5 प्रयुज्यते
 „ l 6 दे रामो for दे रामा
 „ l 9

- P 22 1 12 दुरुक्तम् for विन्त्यम्
 „ 1 13 इत्यधिकृत्य for इत्यत 'मुप' 'म' इत्यधिकृत्य
 „ 1 17-18 'मोचि वा' इत्यधिकृत्य
 P 23 1 1 'ओ विसग' इत्यधिकृत्य
 „ 1 2 'दिवाभ्यसि' इति च
 „ 1 5 After स्थिते the Ms has अत इत्यनुवर्तते
 „ 1 13 हिमहिहि भिस
 P 24 1 17 निपधार्थम् for बाधनार्थम्
 P 25 1 8 परिग्रहणम्
 पद्यम्या स्थाने हि
 „ 1 12 इत्यादेशो भवति for इति भवति
 „ 1 13 इत्यधिकृत्य for इत्यत 'अत' इत्यधिकृत्य
 „ 1 15 पद्यार्था विपरिणाम ।
 P 26 1 10 भवति for म्यात्
 „ 1 13 सवनान्नामनाराताना
 „ 1 14 After 'मभिधेयवत्किञ्च' the Ms. has अकार
 पुलिङ्ग सवशब्द ।
 P 27 1 2 भवति for स्यात्
 „ 1 3 सव्वाण सव्वाण
 „ 1 23 वा भवत for स्त
 P 28 1 1 सववत् for सववद्रूपम्
 „ 1 5 यथासत्यमादेशा
 „ 1 9 परे is dropped
 „ 1 19-20 'स्वार्थं तु कथ्य इति च द्वयमप्यधिकृत्य
 P 29 1 11 भवति for स्यात्
 „ 1 14 एषु तो तवगस्य
 „ 1 15 The Ms has प्रथम after पदुमो ।
 „ 1 17 'उत्' इत्यनुवर्तते
 „ 1 20 इत्यादि is omitted
 „ 1 20 शसि for ऋषि
 „ 1 „ वायन तु
 „ 21-22 'सप्तपणे पो' इत्यधिकृत्य

- P. 30 1 8 इत ऊर्ध्वं यदुपप्रमिष्यते
 „ 1 10 'रल्' इत्यधिकृत्य
 „ 1 13 After हृत्स्या । the Ms has शेष रामवत् ।
 „ 1 „ या देशान्तरम् after हृपात्तरम्
 „ 1 14 इत्यत 'छ' is omitted
 P 31 1 5 भवति या for वा न्यात्
 „ 1 8 After मोको । the Ms has पक्षे मोतो ।
 „ 1 9 'च तु ट' इत्यधिकृत्य
 „ 1 14 एत्व वा स्यात्
 „ 1 19 विपम् is omitted
 P 32 1 1-2 The Ms drops लिट्त्वानित्यम् ।
 „ 1 7 स for गल्
 „ 1 18 शुष्क । सुयसो । पक्षे मुको ।
 P 33 1 1 विकल्पेन भवति for भवति
 „ 1 21 ऐच एटित्येत्वम्
 P 34 1 2 उत्सवो । उच्छवो ।
 „ 1 5 इत्यूर्त्वे and ऋक्ष are dropped
 „ 1 6-7 'ऋतोत्' इत्यनुवतमाने
 „ 1 10 दोदोनुत्साहोत्सभदे इति उद ऊकार
 „ 1 13 भवति for स्यात्
 „ 1 15 'दक्षसदक्षेषु स्पृहादाविति स्पृहादित्वात्
 „ 1 15-16 धुण्णो and स्थगित are dropped
 „ 1 17 'रि' इत्यधिकृत्य 'ऋतोत्' इति च
 „ 1 20 इत्यत is omitted
 P 35 1 5 छो भवति ।
 „ 1 5-6 भुत्तपच्छो ।
 „ 1 6-7 अलिप्त । अलिच्छो ।
 „ 1 11 इत्यादि is omitted
 „ 1 13 ध्य is dropped
 „ 1 14 पो व' इति पस्य व ।
 „ „ विध्य । विज्यो ।

- P 35 1 15 इत्यस्य इ ।
 „ 1 20-22—धृतस्यतवाताम भूतपतक्वातका ।
 भावतामुहूर्तो च प्रवतकनिवर्तकौ ॥
 कीर्ति वातिकमूर्ता च अरकीर्त्यादीनि तद्गणे ॥
- P 36 1 2 'मृत्तिपेया'
 „ 1 3 भवति for स्यात्
 „ 1 4 सदृष्ट is omitted
 „ 1 9 टो मर्दितविच्छदञ्चर्दिकपदरितर्दिगतसंमर्दपु षो ।
 „ 1 10 निल is omitted
 „ 1 16 दग्ध and विदग्ध are dropped
- P 37 1 3 भवत for स्त
 „ 1 5 after इत्यधिहृत the Ms has 'मोममुषिय'
 इति च
 „ 1 7-8 परेत इत्व भवति । इतीत्ये । वात । जाणिमो । विपान
 मय । निम्नाणमभो
 „ 1 11-13 धृत्तुणो । धृत्तुणो । अत्र 'कणिकारे णो वा' इत्यधिहृत
 'रितो द्वित्वद्' इति च
 „ 1 19 तथो for तयो ।
- P 38 1 3 हकारस्य for हस्य
 „ 1 4 उत्साह । उच्छाहो ।
 „ 1 6 थ इत्यनुवर्तते । स्तस्य थ स्यात् ।
 „ 1 8 इत्यत ल' is omitted
 „ 1 11 पयङ्ग is dropped
 „ 1 12 Before सौकुमाययुक्त the Ms has प्रसङ्गात्
 सौकुमायपयोणयोरपि हपनिर्णय क्रियते ।
 „ 1 17 डा इति वा स्यात् । इति डादेशे कअपडाणो ।
 „ 1 17-18 इत्यत 'प is omitted
 „ 1 20 षो भवति ।
- P 39 1 1 कचिद्दोषि for कचित्योषि ।
 „ 1 1 दृष्टिणीरमणो for दृष्टिणीरमणो
 „ 1 1-2 The Ms omits कचि'मोषि । दृष्टिणीरमणो ।
 „ 1 4 पा भवति । निष्पाव ।

- 39 1 5 सर्श । फमो । वक्रादित्वाद्धिदु । इत्यादि ॥
- " 1 7 भवति ।
भाष्म is dropped
- " 1 8 इत्यत 'तु' is omitted
- " 1 13 मो भवति ।
- " 1 16 च is dropped
- " 1 17 ताम्राप्तयोम्भ ।
- " 1 18 अनयोर्युक्तस्य मकारपरो भगारो भवति । तम्भमओ । अत्र
- P 40 1 1 विकल्पेन इकार ।
- " 1 2 अम्भो
- " 1 4 अत्यूर्ध्व ।
- " 1 5 रवलेति वरेफलोपशेषद्वित्वे
- " 1 7 'भ' इत्यनुवर्तते । अत्र सयुक्तस्य अधिनो वस्य मो वा
स्यात् । विमलो ।
- " 1 8 पक्षे वलोपे विहलो । शेषस्यापि हकारस्य द्वित्व न भवति
'अह' इति निषेधात् ।
- " 1 15 द्विदे for डरो
- " 1 18 य इत्यनुवर्तते before धैय &c
- " 1 18-19 इत्यत 'एच' is omitted
- P.41 1 4 'र' इत्यनुवर्तते । एषु स्तो रो भवति ।
- " 1 5 पञ्चासिअमोण्डारो । प्रमासितशौण्डीर्य । अत्र शेषादेशस्य
वा रेफस्य न द्वित्वम् । 'अह' इति प्रतिषेधात् ।
- " 1 8 स्तोर्हा भवति । बाहो । नेत्रजलम् ।
- " 1 11 'ह' इत्यनुवर्तते । अत्र स्तो हो भवति । काहावजो । कहा
वजो । कहावओ ।
- " 1 15 'ह' इत्यनुवर्तते । एषु स्तोहत्व
- " 1 16 इत्यत 'इत' is omitted
- " 1 18 इत उद्भान् । इतीकारस्थाने ऊकारे
- " 1 19 The Ms has हुम्भो after हुहो ।
- P 42 1 1 पुच्छिता
- " 1 7 इत्यत 'दि' is omitted
- " 1 6 इत्यत 'वा' is dropped
- " 1 7 स्वार्थे इति च ।

- P 42 1 10 After द्विवम् the M^s has अह इति प्रतिषेधात् ।
 „ 1 12 भवति for स्यात्
 „ 1 13 कडार । कडार । द्वायी मुने चेत्युत्पन्न कडारशब्द
 सासृष्टिक ।
 „ 1 15 म् इत्यादेश
 „ 1 18 म् इत्यादेशो वा स्यात् ।
 „ „ अपि is dropped
 „ 1 22 रि for रिकार
- P 43 1 1 पाठसमीचे
 „ 1 3 प्राप्तस्त्वस्य निरुपायम् ।
 „ 1 6 भवति for स्यात्
 „ 1 11-12 अत्रापि प्राक्षणशब्दवत् उत्सातादिपाठाद्विकल्पेन ह्रस्वे
 अवरणहो । अपराह ।
 „ 1 15 ह इत्यनुवर्तते । अत्र
 „ 1 16 इत्यनुवर्तते ।
 „ 1 18 वात्पक्षे सण्हो is omitted
- P 44 1 10 सूत्रस्य चापवाद
 „ 1 12 उगित्यनुवर्तते । अत्र धम्य
 „ 1 14 उगवा स्यात्
 „ 1 18 इत्यत 'व्यत्यय' is dropped
 „ 1 20 दकारहकारयोन्यत्यय
- P 45 1 2 'घान्तिरेस्तु' इत्यत 'तु' इत्यनुवर्तते । अत्र हकारस्य
 „ 1 3 शेषद्वित्वम् ।
 एत्वथ ।
 „ 1 5 उगनुवर्तते । शसवधिनो नम्य उगवा म्यात् अविज्ञाने विज्ञान
 शब्दे न भवति ।
 „ 1 7 इत्यत 'उर्' is dropped
 „ 1 8 इत्यत 'अस्य' is dropped
 „ 1 10 अवर्णस्य for अस्य
 „ 1 13 इत्याद्यपि भवति for इद्वण्
 „ 1 14 इत्याद्यपि for इत्यादि
 „ 1 15 सवधिनोवणस्य

- P 45 | 1 16 मणणो । अण्णा ।
 „ | 1 17 The Ms drops प्रज्ञा and सज्ञा and विज्ञानम् ।
 „ | 1 19 प्रतिषेधस्तु षविषय एव ।
 „ | 1 22 लुगनुवतते । रात्रिशब्दे राइअरो । रत्तिअरो ।
 P 46 | 1 2 इत्यत 'द्वित्वल्' is dropped
 „ | 1 5 अच परस्यानादौ वतमानस्य
 „ | 1 6 भवति for स्यात्
 „ | 1 9 The Ms omits 'असो' इति किम् । णाण ।
 „ | 1 11 परयोरनयोद्वित्व न भवति ।
 „ | 1 12-13 दीर्घविधानादीर्घस्य लाक्षणिकाङ्गाक्षणिकत्वमित्याद्यूह्यम् ।
 „ | 1 16 शेषस्य णस्य द्वित्व
 „ | 1 19 'द्वित्वल्' इत्यनुवतते । से समासे
 „ | 1 19 20 नदीप्राम । णङ्गामो । णङ्गामो ।
 „ | 1 22 बहुल भवत इति दीर्घस्य हल ।
 P 47 | 1 2 कुमुमपअरो । इत्याद्यूह्यम् ।
 „ | 1 4 समासेषु
 „ | 1 6 सम्पळावो । सप्रलाप । यद्धफळ । यद्धफळो । यद्धफळो ।
 मलयस्सिहरसण्डो । मलयस्सिहक्खण्डो । मलयस्सिखरसण्ड ।
 „ | 1 11 वकादेश्चाकृतिगणत्वात् ।
 „ | 1 12 सपरिहासम् is omitted
 „ | 1 13 14 कस्मान्न भयति
 „ | 1 14 तत्र सूत्रे समासेषु वान्यभिभक्तिविवक्षया भिन्नं
 „ | 1 19 चाउळो । वाउळो । नेओ । नेओ ।
 „ | 1 23 न भवति । बहुलाधिकारारिति ब्रूम , अत्रैव
 P 48 | 1 3 तत्तनियोगे लस्य
 „ | 1 5 मृदुत्व for मातृक
 „ | 1 6 The Ms has ऋजु after ग्यागु
 „ | 1 8 The Ms has च before व्यङ्ग्य
 „ | 1 10 11 विचिकिल for विचरिल
 „ | 1 12 प्वमुपरि वर्गयुन
 „ | 1 13 द्वित्वम् । प्रसङ्गे सत्युपात्
 „ | 1 15 दिग्पो for विग्पो
 „ | 1 15 16 गिहुलो is dropped.

- P 48 1 16 योद्धव्यम् ।
 „ 1 18 प्रागत् अकारो भवति
 P 49 1 7 अत्वं प्रागन्त्यहल इत्यनुवर्तते ।
 „ 1 8-9 पक्षे । 'मनयाम्' इति नलोः 19 omitted
 „ 1 11 तप्तवज्रशब्दयोः ।
 „ 1 11 श । आदेशः ।
 „ 1 13 11 दश । दरिद्रो । दासो । इत्यादि । षपञ्च । वरिसओ । वासओ ।
 ययम् । वरिमो । वागो । अत्र
 „ 1 15 वदरहरो
 „ 1 16 नात्र जलोप 15 dropped
 „ 1 18 इत्यचान्त्वहल
 „ 1 19 अत्र for तत्र
 „ 1 22 इ for ई
 „ 1 24 भवति for स्यात्
 P 50 1 6 लादङ्गेषु ।
 „ 1 7 उत्त्वमनुवर्तते । सयुक्तस्य After भवति । the Ms
 has अङ्गेषु । ङ्गप्रकारेषु न भवति ।
 „ 1 6 भृष्टपाप । पिष्टुष्टपापो
 „ 1 10 11 गुह्यहेदभ्रम्लकिम् ।
 „ अङ्गवपु इति किम् । ऋय । वओ ।
 „ 1 14 इत्त्वमनुवर्तते । सप्र
 „ 1 17 वा स्यात् । इति वस्य मत्वे 'स्वप्रादावित्'
 „ 1 20 नादित्यनुवर्तते । अत्र नात्
 P 51 1 1 अदितौ नादिति चानुवर्तते । वर्णवाचककृष्णश-दे नात् प्राग
 त्वमित्त्व च वा भवत । वसणो । कसिणो ।
 „ 1 3 इत्यत 'उ' is dropped
 „ 1 3 इत्यधित्वत्त्वं उत्त्वमनुवर्तते ।
 „ 1 5 भवति for स्यात्
 „ 1 6 सूत्र नगरम् is omitted
 „ 1 8 उत्त्वमनुवर्तते । इमारान—' इत्यत 'अन्त्यहल' इत्यनु
 वर्तते । एषु स्तो'
 „ 1 10 इत्यत 'ओत्' is dropped

- P 51 1 12 भवति for स्यात्
 " " The Ms has मि before मकारे and मुहन्खो
 before मूव It has इत्योत्वे after सति
 " 1 13 मुहो is omitted After पथादुत्व it has द्वारं ।
 दुवारं ।
 " 1 15 ज्यारव । जीआरवो
 " 1 16 इत्यत 'न्यलय' is omitted
 P 52 1 5 ह्ये ह्यशब्दे
 " 1 6 After इत्यादि । the Ms has लघुशब्दे घस्य हत्वे ।
 " 1 8 लघुशब्दे घस्य हत्वे is omitted
 " " अत्र लहयो for लकारहकारयो
 " 1 16 भवति for स्यात्
 " 1 19 तलोपाभावे for लोपाभावे
 " 1 20 एव तद्गणएतद्गणादय
 P 53 1 2 The Ms has इत्यप्यस्ति after णीसहो ।
 " 1 3 दुस्तहो is omitted
 " " दुहिओ । अत्र 'दोदो
 " 1 4 इत्यत 'ऊत्' is omitted
 " 1 7 दहिओ । दुहिओ । इत्यप्यस्ति ।
 " 1 9 चाभिदुरोधाचि परे
 " 1 9 भवति for स्यात्
 " 1 10 अन्तरप्पा । इत्यप्यस्ति ।
 " " निरन्तर is omitted
 " " निरवशेष is omitted
 " " The Ms has णो । before निरन्तरो ।
 " 1 11 निरवगाह and दुहत्तर are omitted
 " 1 15 भवति for स्यात्
 " 1 19 उपयादिगणधेति ।
 " 1 20 अत्र वमादि ।
 " 1 21 The Ms has इमथु after अथु and has पाथ
 for न्यशे
- P 54 1 2-3 इति द्वय्य प । गुटो । गुळो । बुधो । ककोडओ

- 54 1 6 मात्र 1s omitted
 „ 1 8 स्यात् इति श्रु ।
 „ 1 9 इत्यादिना थस्य च्ठ ।
 „ 1 13 तथा र बद्धो ।
 „ 1 14 'वगान्त्वादेशो
 „ 1 18 इत्यत 'नु' 1s dropped
 „ 1 19 मसविभारो । मांसल । मासलो । मसलो ।
 „ 1 20 इत्यत 'ह' 1s dropped
 55 1 1-2 हस स्यात् । इति हस । मसविभारो । मसलो । इत्याद्यपि
 भवति ।
 „ 1 2 वांस्य । पासु ।
 „ 1 3 तदानीम् 1s dropped
 „ 1 7 सस्कार सङ्गो ।
 „ 1 10 भवति for स्यात् ।
 „ 1 11 12 विन्दो श्लोपलिति पूरुहन्वस्य वीर्षे ।
 „ 1 12 ताम्नि मिषधादत्तो । इति क्वचिन् ।
 „ „ इति च for इत्यपि नाम्नि
 „ 1 13 इत्युत्तरत्वात् for इत्युन्त्वा
 „ 1 16 इत्यत 'नरि' 1s dropped
 „ 1 19 णअण । इत्यादि ।
 56 1 3 मडल्ग । इत्यादि ।
 „ 1 6 'वा' इत्यनुवतते । इमान्ता
 „ 1 8 इत्यत इत्त् 1s dropped
 „ 1 9 इत्यत 'क्त' 1s dropped
 „ 1 14 कुक्षि । चौय । विधि । पृष्ठ ।
 „ 1 16 इमा for इमनिच्
 „ 1 17 स्त्रीत्वमेवेत्येके ।
 „ 1 20 भवत for स
 „ 1 20 The Ms omits निमाल्यम् । भोमः । निम्मः ।
 57 1 7 इत्यत 'दि' 1s omitted
 „ 1 8 इत्यत 'अस्य' 1s omitted

- P 57 | 12 13 After सन्नदि the Ms has प्रसिद्ध । सदक्ष । मन
स्विनी । प्रसुप्त । प्रतिस्पर्धि । प्रतिसिद्धि । प्रतिपद् ।
प्रवासी । अभिजाति । प्रष्टत । प्रतिपिद्ध । परकीय ।
चतुरन्त । अस्पर्श । प्रवचन । प्ररोह । प्रस्तुत । &c
- „ | 1, 17 अस्येल्लुवतते । स्वप्नादिष्वादेरवर्णस्येत्व लिन् स्यात् । स्वप्न ।
सिविणो । कृपण । किरिणो । मृदङ्ग । मिङ्गो ।
- „ | 1 18 उभयत्र ऋत इत्वम् । for इ
„ „ मिङ्गो is dropped and so also अत्रापि कृपादि
त्वादत ईत् ।
- „ | 1 19 इत्यत 'ड' is dropped
- P 58 | 1 1 भवति for स्यात्
„ „ इति तस्य ड । उत्तम इत्यादि ।
„ | 1-2 स्वप्न । निमिणो is dropped
„ | 1 3 इगालो is omitted
„ | 1 7 पिङ्गो । पङ्गो ।
„ | 1 8 अत्र for इत्यत्र
„ | 1 11 हीरो । हरो ।
„ | 1 13 लिद् is dropped
„ | 1 14 यवकारयो°
„ | 1 16 17 अत्र क्लोप ।
„ | 1 18 णा वा चण्डयण्डिते ।
„ | 1 20 चुडो for शूडो
- P 59 | 1 5 अन्तेउरवरो
„ | 1 9 पारावओ is dropped
„ | 1 12 इत्यत 'ओत्' is dropped
„ | 1 18 तु भवति for वा स्यात्
- P 60 | 1 5-6 कुप्पासो । दूर्पास । उभयत्रापि 'सयोगे' इति ह्रस्व । नात्र
„ | 1 12 भवति for स्यात्
„ | 1 14 °चार्यशब्दे
„ | 1 16 Before this Sūtra, the Ms has श्यामके म ॥
„ „ इ इत्यनुवतते । अत्र मकारस्यधिना आकारस्य ह्रस्वो
भवति । समओ ।
„ | 1 17 आदे is omitted

- P 60 1 18 19 20 कुमागे । कुमगे । कुमगे । कुमगे । कुमाद् । कुमापो ।
 कुमाभा । कुमाङ् । कुमाङ्गो । कुमाङ्गो ।
- „ 1 21 वृषाण for वृषाण्ड ।
- P 61 1 1 संस्थापित । स्थापित ।
- „ 1 2 °संस्थापितस्यद्दु
- „ 1 3 इत्त 'ट' is omitted
- „ 1 3 स्थापितो विरप
- „ 1 16 इक्षीवे for इषि
- P 62 1 1 °मत्तो for मत्तस्य
- „ 1 6 इत्त इत् is omitted
- „ 1 8 इत् is omitted
- „ 1 12 विपित is dropped
- „ 1 15 After मरिच्यत् the Ms has निर्गच्छिष्यत्
 निम्नाङ्गो द्युत्तरत् निपातप्रकरणे निम्पयिष्यते तो च
 विमितनिपातेऽकारश्चमृत्तस्युदयोगक्षमादिभ्यम् ।
- „ 1 17 तु 'इत्' इषि च is omitted
- „ 1 18 अत्र अत्त्वदत्त्वं
- „ 1 21 वरिष भवति । द्विज । द्विजो । द्विज् । द्विजो । द्विजा
 यत् । द्विजगो । द्विजोऽमपि । द्विजाम् । द्विज
 अण । द्विज् । द्विजो । वरिष भवति ।
- P 63 1 5 द्विजात् is omitted,
- „ 1 6 इत्त 'इत्' is omitted
- „ 1 8 थापितो for थापितो
- „ 1 9 जोइसरेणामुगा ।
- „ 1 12 वो व' is omitted
- „ 1 14 तलोप्य for तयलोप्य
- „ 1 22 इत्त after जीवति
- P 64 1 4 इत्त उत्त् is dropped
- „ 1 6 उत्त् वा स्यात्
- „ 1 6-7 विहीणो । विहीन । हृणो । हीणो । हीन ।
 प्रहीणो । प्रहीन ।
- „ 1 8 °पीयूषेष्टो

P 64	1	9	एव एरिसो । पिअपेऊसो ।
"	1	11	आमेलो । आमीलो । अत्र
"	1	13	अकारस्यादेशा for अधोकारस्यादेशा ।
"	1	15	°रुत for °रादे
"	1	18	'अत्' इति च 'तु' इति च ।
"	1	19	मुउदो । मउदो ।
"	1	21	इत्यादि is omitted
P 65	1	1	विद्वाओ for विरथाओ
"	1	2	'रसगऊ गति'
"	"	"	इत्यतः 'ऊत्' is omitted
"	"	"	इत्यतः 'तु' is omitted
"	1	4	सुभगमुसलयो ।
"	1	6-7	इत्यतः 'ओत्' is omitted
"	1	10	पोगगो
"	1	11	सूक्ष्मेवोत
"	1	13	'उत सूक्ष्म' इत्येव ब्रूयान तु
"	1	17	उल्कण्डयति°
"	1	18	घातो is dropped
"	1	19	कण्डयनक
"	1	21	The Ms has 'ओत् स्थूणात् स्थूणे' 'वा' इत्यनुवर्तते । 'उत' इति च । अनयोः ओत्वा वा स्यात् । तोणो । तूणो कूर्परमूल्य कुष्माण्डताम्बूलगुह्नीतूणीरे । 'उत' इत्यनुवर्तते । 'ओत्' इति च । एपूत ओत्व भवति । कोप्परो । कूपर । बहुमोळो । बहुमूल्य । तोणीरो तूणीर ।
P 66	1	5	The Ms drops अथ
"	"	"	ऋत आदेशा
"	"	"	'ऋतोत्' इत्यधिष्ठल्य
"	1	7	कृपादिषु
"	"	"	विबो
"	1	8	अत्र 'पो व' इति घत्वम्
"	"	"	आवृत्तिगणोयम् in place of वृष —इत्यादि

- P 66 l 10 वृषण । वृत् । वृशात्
 „ l 13 वृष्ट । वृष्ट ।
 „ l 14 The Ms has हन् before वृष
 P 67 l 1 The Ms drops मभनो
 „ l 3 उ in place of यु
 „ l 8 युदारभो । बदरभो । वृदारक । त्रिस्तो । शिवस्तो । निवृत् ।
 „ l 11 पृथग्योगानित्यम् after भवति
 „ „ उत्सहो । ऋषभ ।
 „ „ रीत्यादेश्य । रिसहो ।
 „ l 12 13 प्राभृत् । प्रभृत् । प्रभृति । वृत्ति । निभृत् । सभृत् । परभृत्
 विभृत् । सवृत् ।
 „ l 13 प्रवृत्ति । प्रवृत्त
 „ l 16 इत्यत 'इत्' is omitted
 „ l 18 19 The Ms has मृदङ्ग after सुभगो, नमृक् after
 गन्तुजो and वृष्ट after बुद्धो
 P 68 l 1 दसकृत
 „ l 8 ऋषभ is dropped
 „ l 11 एष is dropped
 „ l 13 सन्ध्यक्षराणा after एष्वेच
 „ l 15 इत् for इत् and भवति for च
 „ „ भवति for स्मात्
 „ l 16 सिधभो ।
 „ l 18 तत्सनियोगे
 P 69 l 1 कौक्षेयकग उत्
 „ l 2 कौक्षेयकादौ
 „ l 5 तु is omitted
 „ l 10 वा is dropped
 „ l 13 इत्यत ऊत्तम् is omitted
 „ l 14 इत्यनेन शक्ति शकार
 „ l 16 सोमासो । एव ऊत्वे सूसासो इति भवति ।
 „ „ इत्यत 'एव' is dropped
 „ l 18 इत्यादेशो वा भवति
 „ l 20 इति

- P 70 1 1 'अइ' इति च is dropped
 „ 1 2 इत्यादेशो भवति
 „ 1 10 पौरादिप्वादेरेचं
 „ 1 12 गौरव for कौरव
 „ „ स्थविरायस्कारदाब्दयो
 P 71 1 1 इत्यत 'तु' is dropped
 „ 1 13 फल for सफल
 „ 1 15 पोषब्धिओ
 „ „ जल्ज-तु is dropped
 „ 1 18 ओत् for ओल्
 „ 1 19 मऊरो । मोरो ।
 „ 1 22 सुउमारो
 P 72 1 1 The Ms has कुऊहृळपरो after कुवृहृळपरः
 „ 1 1-2 इत्यत 'तु' 'उत' is dropped
 „ 1 5 कोउहृळपरो for कोहृळपरो
 „ 1 5 The Ms drops कोउहृळपरो
 „ „ अत्रैव देवादित्थाद्
 „ 1 8 वा स्यात् for स्याद्वा
 „ 1 11 यद् is dropped
 „ 1 13 अय is omitted
 „ 1 16 रभेदन्यायेन
 „ 1 17 खप्परओ for तिलओ
 „ „ कप्रत्यय for क
 „ 1 18 लकचम्
 „ 1 19 इत्येते आदेशा भवति
 „ 1 13 णसिमो त हरकिराभ चिलाओ इत्यन
 P 73 1 2 एगो
 „ 1 3 धावकर
 „ 1 6 'वैकार्दा ग' इत्यत 'ग' इत्यनुवर्तते ।
 „ „ 'को' इति च is dropped
 „ 1 6-7 गो भवति

- P 73 1 10 पुत्राग 1s dropped
 " 1 12 शीकर 1s dropped
 " 1 13 पक्षे सीअरो ।
 " 1 14 ऊत्वे दुभगसुभगे च ।
 " 1 15 दृढवो । सूहवो
 " 1 17 सुहवो 1s omitted
 " 1 19 'ऊ शक्ति'
 " 1 20 22 इति रेफलोपे विकल्पेन । सुहवो ।
- P 74 1 4 भृङ्ग्याचार्य ।
 " 1 5 अथ 1s dropped
 " 1 9 पक्षे पिसावो
 " 1 11 जडिलो 1s omitted
 " 1 12 अथ 1s dropped
 " 1 15 नड 1s omitted
 " 1 16 वाटी 1s omitted
 " 1 17 18 The Sūtra स्पष्टिचे and the Vritti on it are omitted
- P 75 1 7 कठो । for वने
 " 1 10 डस 1s omitted
 " 1 12 डी for डस्य
 " " उद्वादिगण
 " 1 15 गौड
 " 1 16 णिविडो and गौड are omitted
 " 1 20 खटग
 " 1 22 अटइ । अटति
 " 1 23 The heading अथ तवर्गादेशा 1s dropped
- P 76 1 1 इत्यत 'ड' 1s omitted
 " 1 2 डरव
 " 1 4 इत्युवतते । ड इति च । प्रत्यादियु
 " 1 7-8 प्रतीता । प्रतिश्रुत । प्रतिमा । प्रटति । मृत । मिदिवाड
 " 1 16 दरशब्दो भवार्थे एवात्र ग्राह्य ।
 " 1 17 डोहवो 1s omitted

- P 77 1 1 अनङ्गान् is omitted
 „ 1 1 वा रूपम् ।
 „ 1 3 मातुलिङ्गेषु
 „ 1 4 कञ् for कङ्
 „ 1 9 पलितनितम्बकदम्बेषु ल् ।
 „ 1 11 कदम्ब is omitted
 „ 1 16 पलीवो for पसीवो
 „ 1 20 गद्गद् । गग्गरो ।
 „ 1 22 इत्यत 'व' is omitted
 P 78 1 2 स्वार्थिके ले लकारे
 „ 1 2-3 पीडलो । पीत ।
 „ 1 4 'लो वा विद्युत्प्रपीतान्धात्' ।
 „ 1 9 णद् दिना रुदिते ।
 „ 1 10 अत्र तवर्गस्य दिना
 „ 1 11 इत्यत 'णो वा is omitted
 „ 1 13 गम्भिओ is omitted
 „ 1 16 माणवो । मानव । ईसाणो ईशान ।
 „ 1 18 शब्दानामादेनकारस्य
 „ 1 21 ह् for ह्
 P 79 1 1 'न' for 'ण' 'न' इति च is dropped
 „ 1 1 ह्कारो षा स्यात् ।
 „ 1 2 ण्हाविओ । णाविओ ।
 „ „ नाविओ is omitted
 „ „ स्यात् for भवत्
 „ 1 3 अथ is dropped
 „ 1 5 वकार for व
 „ 1 9 °यत्र सति श्रुति°
 „ 1 10 °परिखापनसपरुष°
 P 80 1 1 पक्षे is dropped
 „ 1 2 एत्व भवति
 „ 1 4 फस्य महौ
 „ 1 7 पुष्पम् । पुष्पम् । for गुल्म । गुभो ।
 „ 1 8 गुफति is omitted,

P 80	1	8	वसणफणी । कृष्णपणी ।
"	1	13	वस्य
"	1	14	ववँधो । कयँधो ।
"	"	"	इत्यतः 'म' is dropped
"	1	16	तु दो
"	1	17	दो and विसदो
"	1	19	कृद्धिहितयप्रत्यये
P 81	1	1	इत्यादि after वरणीओ ।
"	1	12	युष्मदीय । तुम्हकेरो ।
"	1	17	सजोओ । सयोग । सजमो । सयम ।
"	1	22	पढलो । पढरो for वटलो । वढरो ।
P 82	1	2	एव for इव
"	1	9	किरिभेरेड ।
"	1	10	'र' इत्युवतते । किरिसा-दे
"	"	"	भेर । भेहो for वेहो । घेरः ।

Appendix of Proper Names occurring
in the text, Alphabetically arranged

कपूरमधरी ६३	पिशाच ४
काश्मीर ६२	वाहीक ४
कुमार ४, ९	भामह ४
कुन्तल ४	भोज ४
केकय ४	मगध ४
गा-घार ४	महाराष्ट्र ४
जिनेन्द्र ९	वाल्मीकि ३
त्रिविक्रम ३, ४, ७, १७, २९, ९९, १२६, १२९,	शरसेन ४
दण्डिन् ४, ५	पद्मभाषारूपमालिका २२
दुर्गणाचार्य २२	सिंह ४
नेपाल ४	सुधेष्ण ४
नोजन ४	सीराष्ट्र ३३
पाण्ड्य ४	हेमचन्द्र ४
पाणिनि ४, ९	हैवक ४

Addenda and Corrigenda.

PAGE	LINE	INCORRECT	CORRECT
4	3	Consider रूपकपरिभाषो as printed in heavy type	
7	14	अर	अयि
"	21	सरदामत्	गरदामत्
10	12	Read सञ्ज्ञा प्रत्याहारमयी वा ।	
11	13	Prākṛitarupāvatsara reads दिर्दिधि	
"	16	१ । १ । ७ ॥	१ । १ । ८ ॥
"	19	१ । १ । ८ ॥	१ । १ । ७ ॥
14	4	वासेति	वासेसी
"	9	इत्यत्र	इत्यत
16	16	प्रायो लुक्'	'प्रायो लुक्—'
18	5-6	Read पहावली, पहावन्यरण	and प्रभावलीशब्द
22	6	दे रामा	दे रामो
23-25	16	Correct—निरुभ्यस्मृदि	
27	5, 10	" डेरुपरिसंमि	
28	14	दित्वल	दित्वइ
30	2	द्वितीयाचेत्	द्वितीयाच इत्
32	5	Strike off स्के	
33	16	इल्लुपगे	इल्लुपगे
34	3	१ । २ । ६१ ॥	१ । २ । ६२ ॥
37	4	Read—जाण त	
43	8	क	ण्ह
"	11, 12	Correct—पूवाक and अपराक	
"	15	औत्	ओत्
"	20	लुथी	लुथी
44	5	वलोपदित्ते	वलोपदित्वे ।
"	7	Read मयुक्तमवधिना	
"	22-23	Correct—बोद्रहादय and बोद्रहो, बोद्रह	
45	14	एषा	येषा
"	15	Correct—वृदयते तेभिन्नादय ।	
"	19	ओ विषय	अविषय
"	22	रतिभरो	रतिभरो
47	11	पपुल्लम् । प्रपुल्ल ।	प्रपुल्लम् । पपुल्ल ।
"	19	बाउल्लो	बाउल्लो
53	7	दूहिभो seems to be correct	

53	12	उपरि	उपरि
"	13	Read इति इअणान् which is the reading of the Prākṣitarūpāvatāra	
"	21	Correct—स्पर्शरथ्यधुयस्र	Trivikrama has स्पर्शरथ्यधु इमधुयस्र°
54	5	इ	इ
"	6	मांजारो	मजारो
"	15	वअस्य	वयस्य
55	7	सकओ	सकओ
"	12	इत्यन्ययेन	इत्यन्ययेन
"	22	Read—कुलवचनमाहारम्यदु स	
57	23	Read—अस्येत्यनुवर्तते	
58	20	चूडो	चुडो
62	15	निर्मादृ	निर्मात
"	23	गिपदृ	गिपदृ
63	3	ओदारो	ओउदारो
	16-15	Correct—गभीरादि	
64	5	१ । २ । ४६ ॥	१ । २ । ५६ ॥
"	15	Strike off कप्रत्ययात्तयो	
65	1	विद्याओ	विद्याओ
"	17	उत्त्वण्डयति	उत्त्वण्डयति
"	19	इनुमान्	इनुमान्
66	16	धृष्ट	धृष्ट
67	1-2	दिट्टो । दट्टो	धिट्टो । धट्टो
68	1	दृशेरित	दृशेकृत
70	6	चैत्यविशेषे न भवति	चैत्यविशेषे न भवति । चैत्र
"	15	Read—एत् साउशला त्रयोदशगेच ।	
71	16	चतुर्दार	चतुवार
"	20-21	Correct—चोव्वारो । चउव्वारो । and मऊहो ।	
72	14-15	Correct—कीले । कर्पूरकीलयो°	
"	17	खीलओ	खीलओ
73	3	अमुषर	अमुष
"	4	आफर	आकार
"	11	मही	मही
"	18	Correct—दुरो रतुत्ति तु	
74	17	वाटी	पाटि
75	5	'इ'	'इ'
"	7	वरो	वठो
"	12	Correct—ल्ल डोनुडगे	

75	13	उत्वादिगण	उद्वादिगण
"	16	डमरुग	डमरुव
76	2	जत्वं	जत्वं
"	8	भृत्	भृत्
"	17	डोहलो	डोहलो
77	4	काहरो । कहो ।	काहलो । कजहो
"	16	पलीवो	पलीवो
80	7	गुल्म	गुल्म
After line 17, make the heading—यकारादिविणोदेशा			
"	18	कृष्येयु	कृष्येयु
81	19	Correct—जुम्हयेरो ।	जुम्हअण्
82	6	शिथिर	शिथिर
86	3	Correct—'प्रतिदसाधन्यात् साधवभाधनमुपमानम्' इत्यत्र	
"	19	कञ्ज	कञ्ज
87	16-17	Correct—दाणजलहितार or दाणजलोदित्ताइ	
88	1 2 6,7	Correct—कवि and कवी into वर and वरं	
"	3	Correct—'दसिडसोर्हि' इति नास्ति	
"	13	शणी	शुणी
89	9	खादेश	खादेश
90	5	विहण्परं	विहण्परं
92	3	Correct—तादि । तीदि । तीदि ।	
"	11	त्रिमवति	त्रिद्वति
93	2	Correct—मासादित्वाद्	
94	1	Correct—आदिमे रित्वाद्	
"	4	त थ	त थ
"	11	Correct—सो परे	
"	17	Correct—विभक्तिमात्रित्वादेश	
"	18	" मतारविद्विभक्ति	
95	7	'असौ'	'आसौ'
"	8	अत्वं	आत्वं
"	12	Correct—विङ् । विङ्गो ।	
"	20	नापोत्वम्	नापोत्वम्
96	4	Correct—'ड ऋद'तात्' इति डत्वम् ।	
"	14	Correct—गभ्यउदाहृत्	
"	16	" —गञ्ज । गभञ्जो । गभञ्जो	
"	21	२।४।१८॥	२।४।१९॥
99	1	Correct—डिप् इमात्तण	
"	12	न्यार्याशब्द	न्यार्याशब्दे
"	14	शब्दाम्	शब्दाम्

09	17	जिह्वा	जिम्भा
100	14	धात्रीदे	धात्रीदे
101	2-3	Correct—छाही and इत्वाभावे	
"	3	छाऊ	छार
"	9	Read रुपायां	
"	21	Correct—'दोर्धदि' and सद्वा	
102	8	दभा	धूभा
"	15	Correct—शशाशिणे and डसी for जसी	
"	17	दुद्धि—	ऋद्धि
"	19	उनी, इत्वाभावे	उद्धी, इत्वाभावे
103	11	पहुडि	पहुटी
"	20	शिपि	सिपि
104	2	विन्दो	विन्दो
"	6	स'	से'
108	16	आरारो	आराओ
"	26	Correct—शास्त्रा तरो क्तेरपि	
110	3	वणाणि	वणाणि
112	11	णोडर	णूडर
114	1	वेरुलि	वेरुलिभ
"	8	उत्वम्	ठत्वम्
"	13	विदशब्दस्य	विदुशब्दस्य
"	16	खलबूनि	खलबूणि
"	19	कत्तूनि	कत्तूणि
"	21	उवऊ	उवउ
115	9	२।४।१७॥	२।४।१८॥
"	13	२।४।१३॥	२।४।१४॥
116	15	Correct—'भित्त्परसुपि'	
"	16	'दि' and 'दि'	'दि' and 'दि'
117	23	Correct—किंयत्तद्भ्यां सश्च	
118	19	असु	असु
"	24	णो, ण्ण	णा, णेणं
119	9	इसोद्धितो	इमेद्धितो
120	15	णो शभावे	णोशभावे
"	19	भनाप	भना ज
121	23	इच्छ, रणो	इच्छ, रणो
123	10-11	तिलेद्धो, द्वादेश	तिलेद्धो, द्वादेश
124	15	जसि	जरिस
125	20	पयणा	पयण
126	20	Correct—तिरिच्छपादेयो । तिरिच्छी ।	

127	15	छत्रुषु	छत्रुषु
128	4	दित्वरा	मित्वरा
129	1	'कनोत्' इति च	कनोरि ।
129	6	Correct—'किमाइति	
131	10-11	शोशू	शोशु
,	20	Correct—'हित्स्वा सश'	
132	18	इमांसु	इमांसं
133	19	एइअ	एरेअ
134	10	२।४।४२॥	२।४।४३॥
135	11	सु अनडुदं	सुभनडुदं
136	3	इजाणि	जाणि
139	13	तुम्ह is the reading of Trivikram's Vṛtti	
140	8	'दिहाभ्या	दिदाभ्या
	17	तासु । तासु	तुमु । तुमु
141	14	णो	णे
143	2	Correct—'गिमुपो', 'डमि', मर। ममार	
145	18	दुत्तरो	दुक्करो
146	11	पेच्छसि	पेच्छसि
147	4	Correct—मणामो, भणाम	for कणामो, कणाम
,	18	कणिअ, केण विण	भणिअ, केणवि ण
148	10, 11	कणिअं, कणित	भणिअं, भणिअ
,	21	जाइण	जाणइ
149	11	Correct—किंखित् शूर	
150	16	Correct—मोरवहेति	
153	1	२।४।४५॥	२।४।४६॥
,	3	पेत्तु, २।४।४६॥	पेत्तु २।४।४४॥
,	8	२।४।४४॥	२।४।४५॥
	14	२।४।४८॥	२।४।४९॥
154	17	Add सह after सभा	
155	4	Correct—पदात्परस्वेतिशब्दसादेरभो	
,	19	एमेअ	एमेअ
156	7	परस्य	पस्य
157	7	जोहलो	जोहलो
	14	इतिअ	इतिअ
158	2 3	Correct—पाथो, पाथ	
,	11	वात्म भरमनि	वात्मभरमनि
	13	दित्थ हा	दित्थहा
,	14 16	Correct—जत्थ, कत्थ, भणत्थ	
	23	पाणिणीअ	पाणिणीअ
159	1	इकी	इकी

159	8	श्रीभ्यां	श्रीभ्याक
"	9	Correct—ववते	
"	11	Correct—मङ्गुख्य and पाटलिपुत्रे	
160	11	Correct—भवे द्विहोहृडी	
"	13	अधो	अधो
161	14	धन्व	धम
162	7	Correct—डेभ्याने	
"	10	१ । ३ । ४० ॥	२ । ३ । ४० ॥
163	9	Correct—विडुद्घोते	
"	12	वर इत्त	वरइत्त
"	21	पाह्य— हलो (in Trivikrama's Vṛitti)	
164	15	Correct—मूर्ध पल्लिअओ	
165	9	कुडुको	कुडुका
"	11	Trivikrama has गञ्जिलिओ	
166	6	Trivikrama has पिप्पिडिअ	
"	13	" , अण्णइओ	
"	15	Correct—अट्टट्टार्ये	
"	16	Trivikrama has जपेत्तिरमग्गिरओ	
167	6	हुम्मदणी	हुम्मदणी
"	17	वात्तय	आत्तय
169	4	तोमरिक्क	तोमरिओ
"	13	ममको	मम्मको
170	1	Trivikrama has ओसाण	
"	9	यूक	यूका
"	12	Correct—वृती ञ्जडी and गल्लिओ प्रहिले	
"	16	Trivikrama has अणरहू	
"	20	ससुणयो	सुसुणयो
171	2	Trivikrama has आसव	
"	21, 22	" , भीमर and °कुडुक्क	
172	7	Correct—वज्जमंनरी	
"	12	" —°करात्तेपु	
"	22	समुद्धण	समुद्धण
173	2	Trivikrama has समुद्धणवणीअं	
"	5	" , समुद्धरमग्गुग्गुदे	
"	6	" " सवकुसुम	
"	12	" " उम्मुह	
"	22	" " सुद्धओ	
"	25	" " वृषभ for वृषभ°	
174	12	" " °उज्जली	

174	14	, ,	रहामुर्भ	
,	१०	कुतुंकि		कुटुकि
,	21	भापरयो		भ्यामकयो
,	22	Trisikrama has	इरगिपुमो	
175	1, 2	, ,	विउक्या	
	23	दोदुते		दोदुते
176	11	Trisikrama has	महाज्य	
179	9		कममिभे	
180	8		पञ्चपर	
181	3	, ,	उघालो	
185	18	२।४।६० ॥		२।४।७ ॥
186	17	२।४।३८ ॥ and २।४।३० ॥		२।४।३९ ॥ and २।४।४० ॥
	17	दुनि		दुनि
187	१०	तुमो		तु मो
188	8	Correct—	मोममु मरुमदिदू	
	17	read	दुमम for होमम and strike off one दुरम	
, ,	18, 19	Correct—	दुप्रमो, दुप्रामो, दुजेपो for होममो, होजामो and होजेमो	
190	19	होदिमा		होदिमा
191	११	सरू		सरू
,	13	तुलव्य		तुलव्य
195	16	अरू		अरू
, ,	18	Correct—	धो इह म	
, ,	21	पुरुषादयोपि		रुषायोपि
196	1	तूपइ		तुमइ
	3	पूइ		पूइ
	17	अर उ		अर उ
,	23	Correct—	दोहणिरिणाम	
197	3	परिणिसइ		णिरिणासइ
199	16	२।४।५० ॥		२।४।५१ ॥
201	3	सं		स
202	17	इइ		इइ
203	9	छोरिइ		छोरिइ
205	17	णिमाणइ		णिमाण
209	10	णिकइ		णिकइ
216	11	Correct—	'अय्यर्था ज ' इति चल न	
, ,	13	Correct—	निर्पूर्वस्य	

217	1b	रउरहि	रउरइ
222	12	पटिनपइ	पटिवपइ
226	2	Correct—अणुहोइएइत्था	
"	10	महोरपि	महोरपि
"	16-17	Correct—अणुहोइअसि	
"	24	अणुहुइएइति	अणुहोइएइति
226-7	24, 1	Correct—अणुहोइअइति (last form on l 24)	
227	1, 2	Correct— हिरे into इरे	
"	5	Last form should be अणुहोइएइहि । Add after it अणुहोइएइहि	
"	13-14	read पूर्वदीअइञ्जा	
229	10	करीअइ	करीअइ
"	15	वाइअइमि	काइअइमि
230	12	Correct—मो रिइ	
232	3	आरभिअइ	आरभिअइ
"	16	२।४।९० ॥	२।४।८७ ॥
"	24	२।४।९१ ॥	२।४।८९ ॥
233	14	कचिदेतनासि	कचिदेसासि
"	18	न यण	'न यण'
234	21	जजापक्षे ।	जजापक्षे
"	23	एवमवावयो	एवमवावयो
235	15	इअ should be इत्था, similarly °हिइ, इत्था on this and on p 237	
"	19	होअइमि, होएइमि	होअइमि, होएइमि
"	24 2	Strike off होअइमो । होएइमो । एवमवावअनीनाम्	
236	6	होअइदु	होअइदु
"	18	होअते	होअत
237	2, 3 4	Change हो into हा in होअ होअइ	होअ होअइ
"	-	होअइ, होअइ	हावाअ, हावाअ
"	3	होअइनि	हावाअनि
"	4	होअइत, होअइतरे	हावाअ त, हावाअतरे
"	12	हावेअ	हावेअ
"	16	हावेइअ	हावेइअ
"	17-27	हाव° and हावाव should I think, be हावि° and हावावि°	
"	18	तेइरयो	तेइरयो
"	21	हावाइइ	हावाइइ
"	23	हावाइइत	हावाइइत

- 238 10-11 Correct—दायगु, पात्रगु, दाविगु, दागु
 , 14 After एह् a 11 एह
 , 19 एहाविह एहवर
 , 21 *दाविन *विने
 , 16 Correct—सभवि, मभ
- 241 1 Correct—स्यो रणो
- 243 10 Trivikrama has इदिरवमरुहो िरव ।
 , 19 In होरभ, होरभ, रभ may be रभ according to वर
 रभरजी
 , 20 होभाविभ होभाहभ होभापीभ, होभापीभ
 ,, 21 Correct—होभापीभ
 ,, 22 —होभापीभ, होभापीभ
 ,, 23 एह । एहप ।
 24 25 26 भावि भापी*
- , 26 Correct—अनुहोरपन्न, अनुहोरपन्न
- 244 2 *भावि *भापी
- , 3 Strike off अनुहोभाविभसे । एव वर इजादगवि ।
- 244 4 and the next lines भावि should be भापी
 ,, 6 अनुहोभाविह अनुहोभापीभ
 ,, 13 होभाविभदि होभापीभदि
 ,, 17 होभाविभहिर होभापीभहिर
 , 26 Correct—होभापीभमा and होभापीभन्त
- 245 3 and the next lines भावि before भ and *अ should
 be भापी
- , 1 Strike off अनुहाभाविह
- , 13 Correct—चिगाविह
- 247 9 रामा रामाडु
 ,, 20 Correct—संयोगध कचित
 , 22 , संयोगधो
- 248 1 महधो महन्दो
 , 4 योय योय
 ,, 11 Correct—कथा and प्रथा into कथा, पथा
 ,, 14 अन्त पुरे । अन्त पुरे
 , 18 Correct—मावामय इतो
- 249 13 कथ कथ
 , 18 Correct—इदानीमो र्णाधि
- 251 17 बोध बोध

253	14	हेस	हस
"	19	परम्य मो	परस्यमो
254	3	पिच्छिले	पिच्छिले
"	13	प्रशस्ते	पशस्ते
"	14	शस्यं	शस्यं
"	15	गिहो	गिह
"	17	३ । ३ । ३७ ॥	३ । २ । ३७ ॥
"	19	Correct—घञ्जे । गञ्जे । पञ्जे । धणञ्जय ।	
255 (not 355)	7	After मरये । add भट्टारक	
"	11	पाथवाद	मार्ववाद
256	8	वेस्वन्दे	मेस्वन्दे
257	13	रामात्	रामात्
"	23	डवारा	दकारा
258	19	Correct—वो ल्यो ह्रस्वे	
260	13	टाप्रत्यये	क्त्वाप्रत्यये
"	23	ह्रस्व	ह्रस्व
262	13	काढ	काठ
264	19	रावो	रावो
"	20	जसि, जस्	जसि, जस्
265	3,4,6,7,8	जसि, जसो, जस	जसि, जसो, जस
"	17	३ । ५ । ५ ॥	३ । ४ । ५ ॥
"	19	रामे	राम
266	3	राम ॥	राम
"	5	Correct—हसेर्ह	
"	6	हु, रामहु	ह, रामह
267	14	Read म्हस्य म्म एव ।	
"	20	मासु	मासु
268	19	Correct—यथासत्वा	
269	3	Correct—हो जस आमत्रणे	
"	7	करओ	कर
"	8	करओ	कर
"	24	Correct—अपभ्रंशच	
270	2	Correct—विधानाट्टनार	
"	12-13	" —हो जस आमत्रणे	
"	17	Strike off जात्रा and जारे	
273	5	३ । ३ । ५३ ॥	३ । ३ । ५२ ॥

274	8	Correct—'सुष्यदमोसु	
"	16	Correct मकारान्तत्वात् त्रिवामीन्	
275	17	Correct—इमप्य	
276	3	Correct—अदशमो । इति	
277	23	Correct—असदोऽहमित्या	
278	70	तिथ	तिम
"	13	मा	म
279	1	अथु	जेरथु
	23	नमस्वारा	नमस्कार
283	3	Correct—पावु विणु, ध्रुवु जम्बु	
"	8	" —स्वार्थे द्विती	
"	2	इत्येतयो	इत्येतयो
284	2	Correct—भुवो 'हो—'	
"	7	Correct—लरो ह्णोर्दि and होवर्दि into हुवर्दि	
"	10	After सेसि च add होदि । इवदि ।	
"	13	Correct—हिस्था, शथा	
"	11	, —मसहिजे	
285	3	, —होसयथा	
"	21	वज	वैज
"	22	वैन, वज	वैज, वैज
286	2, 4	विशु	वीशु
293	12	औट	औद
387	32, 33	स, वम्मणु	म्भ, वम्मणु
389	6	रन्तुल्ल	रन्तुल्लु
390	2	तिडु	विडु
391	3	तंसि	तेसि
9	2	भार उ	अर उ
3	23	उत्पण्ड्य	उत्पण्ड्ये
6	17	Correct—मित्त्व्या सद्य	
"	14	(1st Col) मिशु	वीशु
"	"	(2nd Col) परिणिम	गिरिणिस
6	13	Correct—डसेदह	
9	31	Correct—यतसि च	
10	8	Correct—धो दहअद	
12	5	, —धवे डिहो	
13	Last	(1st Col) Correct—मोमनु मसहिडु	

13	14	(2nd Col) *कृत्येषु	*कृत्येषु
"	16	योत्सो	यो स्यो
14	17	Correct—ववते	
15	2	" शोर्वम्	
16, 19	18, 7	" संज्ञा प्रत्या°	
20	14	(foot note) गौणदि	गौणादि
26	2nd foot-note 14	Correct—मातुङ्कि	
27	9	*कृत्येषु	*कृत्येषु
136	15	Correct—रामह—रामाह	
138	3	" जाई—जाइ	
141	20	" लगित्वेव—(स्तत्वेव is I think correct)	
"	25	जोनदि	जो ऽदि
"	27	येनापि	यो नापि
142	13	Correct—तु नो स्वम्	
"	15	सभङ्ग	
"	19	Correct—वणी वण्णी	
143	1	दिष्टि	दिष्टि
"	2	पुष्टि	पुष्टि
"	11	येनापि	यो नापि
"	22	Correct—हि भिस्सुपो	
144	7	, वसेहँह	
"	10	गृह्णन्ति	गृह्णाति
"	29	गजानां बुम्भान्	गजकुम्भान्
145	21	अन्व	अम्बिके ?
146	16	*मवाशनम्	*प्रकाश
147	10	विगोपिता	विगोपिता
"	15-6	Correct—मणुविधि and मनोवत्मनि	
148	19	वस्	वसि
"	23	Correct—स्वनुमाहा°	
"	29	, षडुत्तणही	
149	7	अग्निर्	
"	14	अग्निणदङ्का	
150	2 3	अग्रल ?	
"	12	डुइ	डुइ
151	19	भग्ना	भग्ना
"	27	स्फुगनि	स्फुटिगनि

BOMBAY SANSKRIT AND PRAKRIT SERIES

*Edited under the Superintendence of Professor S K Belvalkar,
M A, Ph D, and Professor A D Dhurva, M A, LL B*

[For Copies Apply to Government Central Press Bombay]

	rs AS
No. I Pañchatantra, Book IV and V, edited with Notes,
by Dr G Bühler	0 4
No. II Nāgajybhāṭṭa's Paribhāshendus ekhara Part I, Sanskrit Text and Various Readings, edited by Dr F Kielhorn (<i>out of Stock</i>)	
No III Pañchatantra, Books II and III edited with Notes, by Dr G Bühler	0 4
No IV Pañchatantra Book I, edited with Notes, by Dr F Kielhorn	0 6
No V Raghuvam's of Kālidāsa, with the Commentary of Mallinātha, Part I (Cantos I—VI), edited with Notes, by Mr S P Pandit M A.	1 8
No VI Malavikāgnimitra of Kālidāsa, edited with Notes, by Mr S P Pandit M A 2nd edition (<i>under revision</i>)	2 2
No VII Nāgajybhāṭṭa's Paribhāshendus ekhara, Part IIA, (Paribhāshās 1-37), Translation and Notes, by Dr F Kielhorn	0 8
No VIII Raghuvam's of Kālidāsa, with the Commentary of Mallinātha Part II (Cantos VII-VIII), edited with Notes, by Mr S P Pandit, M A. (<i>out of Stock</i>)	
No IX Nāgajybhāṭṭa's Paribhāshendus ekhara, Part II B, (Paribhāshās 38-69), Translation and Notes, by Dr F Kielhorn	0 8
No X Das akumāracharita of Dandin, Part I, edited with Notes by Dr G Bühler (<i>under revision</i>)	0 "
No XI Nīṭusataka and Vairāgyasataka of Bhartṛhari, edited with Notes by Justice K T Telang, M A (<i>copy right restored to the editor</i>)	

	RS	AS
No XII Nagojibhāṭṭas Paribhāshendus ekhara, Part II C, (Paribhāshāḥ 70-122), Translation and notes, by Dr F Kielhorn	0	8
No XIII Raghuvamsa of Kālidāsa, with the Commentary of Mallinātha Part III (Cantos XIV-XIX) edited with Notes by Mr S P Pandit, M A (<i>out of Stock</i>)		
No XIV Vikramāṅkadeva charita of Bilhaṇa, by Dr G Buhler (<i>copyright restored to the editor</i>)		
No XV Mālatī Madhava, with Commentary, Critical Notes, etc., by Dr R G Bhandarkar, <i>Second edition</i>	4	4
No XVI Vikramorvasīya of Kālidāsa, with Notes, by Mr S P Pandit M A, <i>Third edition</i>	2	0
No XVII Hemachandra's Desī-nāmamāla, Part I, by Prof Pischel and Dr Buhler (<i>copies not available</i>)		
No XVIII* Vyākaraṇa Mahābhāshya of Patañjali, Vol I, Part I, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	1	8
No XIX* Vyākaraṇa-Mahābhāshya of Patañjali, Vol I, Part II by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	1	8
No XX* Vyākaraṇa-Mahābhāshya of Patañjali, Vol I, Part III, by Dr F Kielhorn <i>Second edition</i>	1	8
No XXI† Vyākaraṇa-Mahābhāshya of Patañjali, Vol II, Part I, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3	0
No XXII† Vyākaraṇa-Mahābhāshya of Patañjali, Vol II, Part II, by Dr F Kielhorn <i>Second edition</i>	3	0
No XXIII Vāsishṭha-Dharmasāstra, edited with Notes, by Dr A A Fuhrer (<i>under revision</i>)	0	8
No XXIV Kādambari by Bana and his Son, Vol I Text Vol II, Notes and Introduction by Dr P Peterson <i>both together</i>	6	8
No XXV Kirtī-Laumudī edited with Notes, by Professor A V Kathawate (<i>copy right restored to the editor</i>)		
No XXVI† Vyākaraṇa Mahābhāshya of Patañjali, Vol II, Part III by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3	0
No XXVII Mūdrarākṣhasa of Viśākhadatta, with the Commentary of Dhundirāja, edited with Notes by Justice K. T. Telang M. A. (<i>copy right restored to the editor</i>)		

Nos 18 19 and 20 are bound together in one volume the whole volume being priced Rs 4 8

† Nos 21 22 and 23 are bound together in one volume, the whole volume being priced Rs 9

	RS. AS
No XYVIII* Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali, Vol III, Part I, by Dr T Kielhorn, <i>Second edition</i>	3 0
No XXIX* Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali, Vol III, Part II, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3 0
No XXX* Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali, Vol III, Part III, by Dr T Kielhorn, <i>Second edition</i>	3 0
No XXXI Subhāṣitāvalī of Vallabhadeva, edited by Dr P Peterson and Pandit Durgaprasad	2 8
No XXXII Tarka kaumudī of Laugākṣhī Bhāṣkara, edited by Mr N M Divedī (<i>copy-right restored to the author</i>)	
No XXXIII Hitopadesa of Nārāyaṇa, edited by Dr P Peterson	0 14
No XXXIV Gaṇḍavaho of Vākpati, edited by Mr S P Pandit, M A (<i>under revision</i>)	
No XXXV Mahanarāyaṇa Upanishad, edited by Col G A. Jacob	0 7
No XXXVI Selections of Hymns from the Rigveda (First Series) By Dr P Peterson (<i>under revision</i>)	4 0
No XXXVII Sārṅgadharapaddhati Vol I, edited by Dr P Peterson	3 0
No XXXVIII Naishkarmyasiddhi, by Col G A Jacob	2 8
No XXXIX Concordance to the principal Upanishads and the Bhagavadgītā, by Col G A Jacob	4 0
No XL Līven Ātharvāna Upanishads, with Dīpikās by Col G A Jacob <i>Second edition</i>	1 8
No XLI Handbook to the study of Rigveda, Part I, Comprising Sāyaṇa's Introduction to his Rigvedabhā ṣya, with English Translation, by Dr P Peterson	1 8
No XLII Dasakumāracharita of Daṇḍin Part II by Dr P Peterson (<i>under revision</i>)	0 8
No XLIII Handbook to the Study of Rigveda, Part II, Comprising the Seventh Maṇḍala of Rigveda with the Bhāṣya of Sāyaṇa	2 8
No XLIV Āpastambha Dharmasūtra, with the Various Readings of the Hiranyakesī Dharmasūtra, Part I, by Dr G Bühler	1 6

No. 28 29 and 30 are bound together in one volume, the whole
volume being priced Rs. 9

	RS	AS
No LXII Rekhaṅgita Vol II, by Messrs H H Dhruva and K P Trivedi	9	0
No LXIII Ekāvali of Vidyadhara, with Mallinātha's Commentary, edited by Rao Bahadur K P Trivedi	14	0
No LXIV Parasara Dharma Samhitā, with the Commentary of Sāyana Mādhavāchārya Vol II Part II, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	5	0
No LXV Pratāparudra yas obhūshana of Vidyānatha with Commentary, edited by Rao Bahadur K P Trivedi	11	0
No LXVI Harsha charita of Bana, Part I, Text with Commentary edited by Dr A A. Führer	2	0
No LXVII Parāśara Dharma Samhitā, with the Commentary of Sāyana Mādhavāchārya, Vol III, Part I, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	4	0
No LXVIII Śrībhāshya of Rāmānuja, Vol I Text, edited by Mr Vasudev Shastri Abhyankar	11	0
No LXIX Dvyaśraya kāvya of Hemachandra, Vol I, (Cantos I—X) by Prof A V Kathawate	9	0
No LXX Vayākaranabhūshana of Kondabhaṭṭa with two Commentaries and Notes, by Rao Bahadur K. P Trivedi	10	0
No LXXI Shadbhāshāchandrikā of Lakshmīdhara with Introduction Notes etc by Rao Bahadur K P Trivedi	7	8

WORKS OUT OF SERIES

Aitareya Brāhmaṇa, Word index to compiled by Pandit Vishwanath Balkrishna Joshi	4	0
Amarakośa with the Commentary of Mahes'vara, edited with an Index, by Mr Ramchandra Shastri Talekar	0	13
Atharvaveda Samhitā with the Commentary of Sāyana Chārya, edited, by Mr S P Pandit, M A., four volumes at Rs 10 each	40	0
Kāvya-prakāśa, edited by Vamanacharya Zalkar with his own Commentary (in the Press)	5	4
Vendidad, Complete in	5	0

**THE SAME LIST ABRIDGED AND ARRANGED
ALPHABETICALLY**

	RS AS
Aitareya Brāhmana, Word Index to, by Vishwanath Bal Krishna Joshi	1 0
Amarakosa with Mahes'vara's Commentary, by Ramchandra Shastri Talekar, (out of Series)	0 13
Āpastambha Dharmasūtra, Part I, by C Buhler, (No 41)	1 0
Āpastambha Dharmasūtra, Part II, by C Buhler (No 50)	1 2
Atharvaveda Samhitā with Śīyapabhāshya four volumes by S P Pandit, (out of Series)	40 0
Atharvaveda Upanishads, eleven, with Dīpikās, by G A Jacob (No 40)	1 8
Bhāṭṭikāvya with Mallinātha's Commentary, Part I, by K P Trivedi (No 55)	9 0
Bhāṭṭikāvya with Mallinātha's Commentary, Part II, by K P Trivedi, (No 57)	6 0
Concordance to the principal Upanishads and the Bhagavad gītā by G A Jacob (No 59)	4 0
Dasakumāracharita, Part I, by G Buhler (No 10)	0 8
Dasakumāracharita, Part II, by P Peterson (No 42)	0 8
Desīnāmamālā, Part I, by Pischel and Buhler (No 17)	
Dryāsraya kāvya, Part I by A. V. Kathawale, (No 69)	9 0
Ekāvālī with Commentary by K. P Trivedi, (No 63)	14 0
Gaudavaho, by S P Pandit (No 31)	3 0
Handbook to the Study of Rigveda, Part I by P Peterson (No 41)	1 8
Handbook to the Study of Rigveda Part II, by P Peterson (No 43)	2 8
Harsha-charita with Commentary, by A A Fuhrer (No 66)	2 0
Hitopadesha by P Peterson, (No 35)	0 14
Hymns from Rigveda, Selection of, (First Series) by P Peterson, (No 36)	4 0
Hymns from Rigveda, Selection of (Second Series) by P Peterson, (No 58)	4 0
Kādambarī, Vol I, Text and Vol II Notes and Introduction, by P Peterson, (No 34)	6 8

	RS. AS
Kavyaprakāsa, with a Commentary, by Vamanacharya Zalkikar, (out of Series)	5 4
Kīrtikaumudī, by A. V. Kathawate, (No 25)	
Kumārpalacharita, by S P Pandit, (No 60)	8 6
Mūchchhakaṭika, Vol I, by N B Godbole (No 52)	3 8
Mālavikāgnimitra, by S P Pandit, (No 6)	2 2
Mālatī Madhava, by R G Bhandarkar, (No 15)	4 4
Mahābhāshya, Vyākaraṇa—, of Patañjali, Vol I, Parts I, II, and III bound together (Nos 18, 19, 20)	4 8
Mahābhāshya, Vyākaraṇa—, of Patañjali, Vol II, Parts I, II, and III bound together (Nos 21, 22 and 26)	9 0
Mahābhāshya Vyākaraṇa—, of Patañjali Vol III, Parts I, II, and III bound together (Nos 28, 29, 30)	9 0
Mudrārākshasa, by K T Telang (No 27)	
Mahānārāyaṇa Upaniṣad, by G A Jacob (No 35)	0 7
Naiṣkarmyasiddhi by G A Jacob (No 38)	2 8
Navasāhasānkacharita Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 53)	1 10
Nīti and Vairāgya Satakas, by K T Telang, (No 11)	
Nyāyakośa, by Bhimacharya Zalkikar, (No 49)	6 0
Pañchantra, Book I, by F Kielhorn, (No 4)	0 6
Pañchatantra, Books II and III, by G Bühler, (No 3)	0 4
Pañchatantra Books IV and V by G Bühler (No 1)	0 4
Parāsara Dharmasamhitā, Vol I, Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 47)	2 2
Parāsara Dharmasamhitā, Vol I, Part II, by Vaman Shastri Islampurkar (No 48)	2 0
Parāsara Dharmasamhitā, Vol II Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 59)	4 0
Parāsara Dharmasamhitā, Vol II, Part II, by Vaman Shastri Islampurker (No 64)	6 0
Parāsara Dharmasamhitā Vol III, Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 67)	4 0
Paribhāshendus ekhara I, by F Kielhorn, (No 2)	
Paribhāshendus A, by F Kielhorn, (No 7)	0 8

	RS. AS
Paribhashendus ekhara, Part II B, by F Kielhorn, (No 9)	0 8
Paribhashendus ekhara Part II C, by F Kielhorn, (No 12)	0 8
Pratāparudrayas obhūshana of Vidyānātha, with Commentary, by K P Trivedi, (No 65)	11 0
Raghuvamsa Part I by S P Pandit, (No 5)	1 8
Raghuvamsa Part II, by S P Pandit, (No 8)	0 12
Raghuvamsa, Part III, by S P Pandit, (No 13)	0 8
Rājatarangīni, Part I, by Pandit Durgaprasad, (No 45)	1 8
Rājatarangīni Part II, by Pandit Durgaprasad (No 51)	1 4
Rājatarangīni, Part III, by P Peterson, (No 54)	1 2
Rekhāganita Part I, by H H Dhruva and K P Trivedi, (No 61)	12 0
Rekhāganita Part II, by H H Dhruva and K P Trivedi (No 62)	9 0
Sarnghadharapaddhati, Part I, by P Peterson (No 37)	3 0
Shadbhāshāchandrikā of Lakshmidhara, by K. P Trivedi (No 71)	7 8
Sribhāshya Part I by Vasudev Shastri Abhyankar, (No 68)	11 0
Subhāshītāvalī of Vallabhadeva by P Peterson, (No 31)	2 8
Tarkakamudī of Laugākshi Bhāskara, by N M Divedi, (No 32)	
Tarkasamgraha of Anpambhatta, by Y V Athalye, (No 55)	
Vasubhā Dharmasāstra, by A A Fuhrer (No 23)	0 8
Vaiyākaranabhūshana of Kondaḥhatta with two Commen- taries, by K P Trivedi, (No 70)	10 0
Vendidad, in Two Volumes, (out of Series)	5 0
Vikramānkadeva charita, by G Buhler, (No 14)	
Vikramorvasiya by S P Pandit, (No 16)	2 0
Yogasūtras, of Patañjali, by Rājaram Shastri Boda, (No 46)	1 10

WORKS IN THE PRESS

- S'ribhāshya Vol II, Notes by Vasudeo Shastri Abhyankar
Yāskas Nirukta with the Commentary of Durgāchārya, Vol. I,
by Prof H M Bhadkamkar, B A
Parāśarasmiti with the Commentary of Śāyana Mādhavāchārya
Vol III part II by Pandit Vaman Shastri Islampurkar
Vasubhā Dharmasāstra by Dr A. A Fuhrer (2nd edition)
Kāvyaaprakāśa edited with his own Commentary by Vamanacharya
Zalkikar (3rd edition)

WORKS UNDER REVISION

- No VI Mālvikāgnimitra of Kālidāsa, by Mr S P Pandit
 No X and XLII Das'akumāracharita of Dandin, by Dr G Buhler
 and Dr P Peterson.
 No XLIII Vasishṭha Dharmasāstra, by Dr Fuhrer
 No XLIV Gaudavaho of Vakpati, by S P Pandit
 No LXXVI Hymns from Rīgveda (First series) by Dr P Peterson
 No XLVI Yogasūtras of Patañjali, by Rajaram Shastri Bodas
 No LV Tarkasamgraha of Annambhaṭṭa by Y V Athalye

WORKS IN PREPARATION

- Dvyaśraya Kāvya, Vol II, by A V Kathawate
 Harshacharita Vol II, Introduction and Notes by Dr Fuhrer
 Navasahasāṅkharita Vol II, by Vaman Shastri Islampurkar
 Mūrchhahatikā, Vol II, Introduction and notes by K C
 Mehendale
 Yāskas Nirukta with the Commentary of Durgāchārya, Vol II
 by H M Bhadkamkar

WORKS UNDERTAKEN

- Anubhāshya of Vallabhacharya with Notes by Shridhar Shastri
 Pathak
 Kāvyaśarṅga of Dandin by Manmohan Chakravarti M A, B L
 Ratnāvali of Sriharsha by N S Panse, B A
 Samudra-Sangama-Grantha, with English Translation, by A V
 Kathawate B A
 Shatprabhratikā by K B Pathak B A
 Śyādvādamañjarī of Hemachandra, by A B Dhruva, M A, LL B
 Tarkabhāsha of Kesavamisra with the Commentary of Chinnabhaṭṭa
 by D R Bhandarkar M. A and Pandit Kedarnath
 Udbhatas Kāvyaśālikāra-Sāra-Samgraha with the Laghuvṛtti of
 Prathārenduraja, by N D Banhatti B A
 Uttara Ramacharita of Bhavabhūti by Dr R G Bhanuankar, and
 S R Bhandarkar M A
 Venisambhāra of Bhaṭṭa Nārāyaṇa, by N S Panse B A
 Vyavahāra-Mayūkha of Śhālikantha, by P V Kane M A, LL M

